

K. Marx

Ter kritiek van de politieke economie

(Manuscripten 1861 – 1863)



www.MinisterieVanPropaganda.org

Inhoud:

Deel 1 Ter kritiek van de politieke economie

(Derde Hoofdstuk) Het kapitaal in het algemeen

Het productieproces van het kapitaal

1 Omzetting van geld in kapitaal

a) G - W - G. De meest algemene vorm van het kapitaal

b) Problemen die uit het karakter van de waarde voortkomen enz.

Aanvulling bij a

c) Ruil met de arbeid. Arbeidsproces. Waardevormingsproces

Waarde van het arbeidsvermogen. Minimumloon of gemiddeld arbeidsloon

Ruil van geld met arbeidsvermogen

Arbeidsproces

Waardevormingsproces

Eenheid van het arbeidsproces en waardevormingsproces (het kapitalistische productieproces)

De twee bestanddelen, waarin de omzetting van geld in kapitaal vervalt

Aanvullingen

Nagekomen aanvullingen

2 De absolute meerwaarde

a) Meerwaarde enkel als verhouding op te vatten als een bepaald, namelijk het in het arbeidsloon vastgelegde deel van het kapitaal

b) Verhouding van de surplusarbeid tot de noodzakelijke arbeid. De maat van de meerarbeid

c) Voordeel van het overwerk

d) Gelijkijdige arbeidsdagen

e) Het karakter van de meerarbeid

Aanvullingen

Meerwaardevoet

3 De relatieve meerwaarde

a) Samenwerking

b) Arbeidsdeling

Uitweiding over productieve arbeid

Verschillende vormen van de deling van de arbeid

Eenvoudige samenwerking

c) Machinerie. Gebruik van de natuurkrachten en wetenschap

Nagekomen aanvullingen voor punt 2 en 3

Over de deling van de arbeid

Surplusarbeid

Tien uren wet en overwerk

Vervolg Machinerie

Deel 2 Ter kritiek van de politieke economie

Theorieën over de meerwaarde

a) Sir James Stuart

b) De fysiocraten

c) A. Smith

Onderzoek hoe het mogelijk is, dat de jaarlijkse winst en het salaris de jaarlijkse 'waren' kopen, die buiten de winst en het salaris om het kapitaal constant houden

Onderscheiding van productieve en onproductieve arbeid

Uitruil van opbrengst en kapitaal

d) Necker

Uitweiding. Economische tabel volgens Quesnay

e) Linguet. Theorie van de Burgerwetten enzovoorts Londen 1767

f) Bray. (J.F.) Fouten van de arbeid en de remedie van de arbeid enzovoorts Leeds 1839

Deel 3 Ter kritiek van de politieke economie

Theorieën over de meerwaarde (voortzetting)

g) Heer Rodbertus

Derde brief aan von Kirchmann van Rodbertus: Weerlegging van de leer van Ricardo over de grondrente en de onderbouwing van een nieuwe rentetheorie

Opmerkingen over de geschiedenis van de ontdekking van de zogenaamde wetten van Ricardo

Nu tot Rodbertus en voor de laatste maal terug

h) Ricardo

Ricardo's weergave van winst, winstvoet en gemiddelde prijzen enz.

Gemiddelde of kostprijs en marktprijs

Ricardo's rentetheorie

Verklaring voor de tabel van pagina 574

A. Smiths rentetheorie

Ricardo's theorie over de meerwaarde

1. Hoeveelheid arbeid en waarde van de arbeid
2. Waarde van het arbeidsvermogen. Waarde van de arbeid
3. Meerwaarde
4. Relatieve meerwaarde
5. Winsttheorie

Wet van de val van de winstvoet

Accumulatie theorie

Vermengingen van Ricardo

Bruto en netto inkomen

Machinerie

Toevoegingen

Deel 4 Ter kritiek van de politieke economie

Theorieën over de meerwaarde (Slot)

i) Malthus (T.R.)

Constant en variabel kapitaal

De malthusiaanse waardetheorie

Overproductie. Onproductieve consumenten enz.

k) Oplossing van de Ricardiaanse School

1. R. Torrens. Een essay over de productie van rijkdom

2. James Mill. Elementen van de politieke economie. Londen 1821

3. Strijdschriften

a. Waarnemingen over zekere mondelinge disputen in de politieke economie vooral in relatie tot waarde tot vraag en aanbod. Londen 1821

b. Een onderzoek naar die principes betreffende de aard van de vraag en de noodzaak van consumptie, later verdedigd door Mr. Malthus enz. Londen 1821

c. Dialogen tussen drie juristen over politieke economie over de principes van Mr. Ricardo. (Londen Magazine, 1824)

d. Een kritische dissertatie over de aard, maatregelen en oorzaken van waarde; voornamelijk als referentie tot de geschriften van Mr. Ricardo en zijn volgelingen. Door de schrijver van essays over de formatie en publicatie van meningen. (Samuel Bailey) Londen 1825

4. MacCulloch

5. Wakefield

6. Stirling, Patrick James. De filosofie van handel enz. Edinburgh 1846

7. J. St. Mill. Enkele onopgeloste vragen enz.

l) Tegenwerpingen tegen de economen

1. De bron en oplossingen voor de nationale problemen enz. Een brief aan Lord Russell. Londen 1821

2. Piercy Ravenstone. Gedachten over het basissysteem en de effecten ervan

3. Arbeid verdedigd tegen de claims van het kapitaal; of de onproductiviteit van het kapitaal bewezen. Door een arbeider. Londen 1825

4. Thomas Hodgskin. Populaire politieke economie. Vier toespraken gehouden voor de Londen Mechanics Institution Londen 1827

Opbrengst en zijn bronnen

Verschillende vormen van het kapitaal

Aanvullingen

Deel 5 Ter kritiek van de politieke economie

Het mercantiele kapitaal. Het in de geldhandel actieve kapitaal

Productieve klassen

Kleinburgerlijke en kleine boeren industrie

Derde Hoofdstuk: Kapitaal en winst

1. Meerwaarde en winst

2. Winst drukt de meerwaarde telkens te klein uit

3. De verhouding wordt numeriek en volgens de vorm veranderd

4. Dezelfde meerwaarde kan zich in zeer verschillende winstvoeten uitdrukken; dezelfde winstvoet kan zeer verschillende meerwaarde uitdrukken

5. Verhouding van meerwaarde en winst is de verhouding van het variabele tot het totale kapitaal

6. Productiekosten

7. Algemene wet van het dalen van de winstvoet bij het voortschrijden van de kapitalistische productie

Arbeidsproces en waardevormingsproces: gebruikswaarde en ruilwaarde

Afname van de winstvoet

Constant kapitaal. Absolute massa van het kapitaal

Dalen van de winstvoet

Accumulatie

Vermindering van de uitgaven voor het constante kapitaal

Het mercantiele kapitaal. Het in de geldhandel tewerk gestelde kapitaal (voortzetting)

Episode. Refluxbewegingen van het geld in de kapitalistische reproductie

De rente van de rente

Episode. Refluxbewegingen van het geld in de kapitalistische reproductie (voortzetting)

Het handelskapitaal. Het in de geldhandel tewerk gestelde kapitaal (voortzetting)

Theorieën over de meerwaarde (slot)

5. 1) Proletarische tegenstelling op basis van Ricardo

4. Hodgskin

m) Ramsay

n) Cherbuliez

o) Richard Jones

Deel 6 Ter kritiek van de politieke economie

3. Voortzetting van deel 1 hoofdstuk 3

g) Machinerie. Arbeidsdeling en de mechanische werkplaats. Werktuigen en machinerie

Vervangen van de arbeid door de machinerie

Accumulatie

h) Relatieve en absolute meerwaarde

Verhouding van arbeidsloon en meerwaarde

Omzetting van de vorm van de waarde van het arbeidsvermogen in waarde of prijs van de arbeid

Afgeleide formule van de verhoudingen van meerwaarde en het variabele kapitaal of van surplusarbeid en noodzakelijke arbeid

Aanvullingen

Intermezzo. Hume en J. Massie

i) Formele en reële onderschikking van de arbeid onder het kapitaal

Overgangsvormen

k) Productiviteit van het kapitaal, productieve en onproductieve arbeid

Aanvullingen

Historie. Petty

4. Terug omzetting van meerwaarde in kapitaal

a) Terug omzetting van meerwaarde in kapitaal

b) De zogenaamde oorspronkelijke accumulatie

Aanvullingen

Zogenaamde oorspronkelijke accumulatie

Rente rekening

Deel 1 Ter kritiek van de politieke economie Derde Hoofdstuk. Het kapitaal in het algemeen

|1| Het productieproces van het kapitaal

Omzetting van geld in kapitaal

G - W - G. De meest algemene vorm van het kapitaal

Hoe wordt geld tot kapitaal? Of hoe wordt de geldbezitter (dat wil zeggen de warenbezitter) tot kapitalist?

Beschouwen we eerst de vorm G-W-G, het ruilen van geld tegen 'waren', dat wil zeggen kopen, om de 'waar' weer tegen geld te ruilen, dat wil zeggen om te verkopen. Er is al eerder opgemerkt dat in de vorm van de circulatie W-G-W de buitenvormen W en W, hoewel ze van gelijke waarde grootte zijn, kwalitatief verschillend zijn, omdat in deze vorm de werkelijke stofwisseling plaatsvindt. Verschillende gebruikswaarden worden tegen elkaar geruild, dus het resultaat W-W is de ruil van 'waren' tegen 'waren', inderdaad ruil van gebruikswaarden tegen elkaar, dat een vanzelfsprekend doel heeft. In de vorm G-W-G (kopen om te verkopen) daarentegen zijn de beide buitenvormen G en G kwalitatief hetzelfde, geld. Als ik echter G (geld) tegen W ('waar') ruil, om de 'waar' (W) weer tegen G (geld) te ruilen, dus kopen om te verkopen, dan is het resultaat, dat ik geld tegen geld geruild heb. Inderdaad de circulatie G-W-G (kopen om te verkopen) valt uiteen in de volgende handelingen. Ten eerste G-W, ruilen van geld tegen 'waren', kopen; ten tweede W-G, ruilen van 'waren' tegen geld, verkopen. De

circulatie is de eenheid van deze beide handelingen, of het doorlopen van beide stadia G-W-G, ruilen van geld tegen 'waren', om 'waren' tegen geld te ruilen, kopen om te verkopen. Het resultaat van het proces echter is G-G, geld tegen geld ruilen. Als ik voor 100 daalders katoen koop en het katoen weer verkoop voor 100 daalders, dan heb ik aan het einde van het proces zoals aan het begin 100 daalders. De hele beweging bestaat daaruit dat ik door de koop 100 daalders uitgeef en door de verkoop weer 100 daalders inneem. Het resultaat is dus G-G, dat ik inderdaad 100 daalders tegen 100 daalders geruild heb. Een dergelijke operatie doet zich voor als doelloos en daarom zinloos.^[1] Aan het einde van het proces, net als aan het begin, heb ik geld, met kwalitatief dezelfde 'waar', met kwantitatief dezelfde waarde grootte. Het uitgangspunt en het eindpunt van het proces (de beweging) is geld. Dezelfde persoon geeft het geld als koper uit, om het als verkoper terug te krijgen. Het punt, waarvan het geld in deze beweging uitgaat, is dezelfde als waar het naar terugkeert. Omdat in G-W-G, het proces van het kopen, om weer te verkopen, de buitenvormen G en G kwalitatief hetzelfde zijn, kan dit proces alleen maar een inhoud en een doel krijgen, als ze kwantitatief verschillend zijn. Als ik voor 100 daalders katoen koop en hetzelfde katoen voor 110 daalders verkoop, dan heb ik inderdaad 100 daalders tegen 110 uitgeruild of met 100 daalders 110 daalders gekocht. Een inhoud krijgt de circulatievorm |2| G-W-G, kopen om te verkopen, dus daardoor dat de buitenvormen G en G, hoewel ze kwalitatief hetzelfde zijn, geld, ze kwantitatief verschillend zijn, doordat de tweede G een hogere waarde grootte weergeeft, een grotere waardesom weergeeft dan de eerste. Een 'waar' wordt gekocht om ze duurder te verkopen, of het wordt goedkoper gekocht dan verkocht.

Beschouwen we vervolgens de vorm G-W-G (kopen om te verkopen) en vergelijken we dit met de eerder beschouwde circulatievorm W-G-W (verkopen om te kopen). Ten eerste vervalt de circulatie G-W-G, zoals ook circulatie W-G-W in twee verschillende ruilhandelingen vervalt, waarvan ze de eenheid is. Namelijk G-W, ruilen van geld tegen 'waren' of kopen. In deze ruilhandeling staan koper en verkoper tegenover elkaar. Ten tweede W-G, verkoop, ruilen van 'waren' tegen geld. In deze handeling staan ook twee personen, koper en verkoper tegenover elkaar. De koper koopt van de een en verkoopt aan de ander. De koper, van wie de beweging uitgaat, ondergaat beide handelingen. Eerst koopt hij en dan verkoopt hij. Of zijn geld doorloopt beide stadia. Het verschijnt als uitgangspunt in het eerste stadium en als resultaat in het tweede. Daarentegen vervullen beide personen, met wie hij ruilt, elk slechts één ruilhandeling. De een verkoopt 'waren' waarmee hij als eerste ruilt. De ander koopt 'waren', waarmee hij als laatste ruilt. De 'waar', die de ene verkoopt en het geld waarmee de andere koopt maken dus niet beiden tegenovergestelde fasen van de circulatie door, echter ieder voltrekt slechts één handeling. Deze beide eenzijdige handelingen van verkoop en koop, die deze beide personen voltrekken, bieden ons geen nieuw fenomeen, wel echter het totale proces dat de koper, waarvan het proces uitgaat, doorloopt. Beschouwen we daarentegen de totale beweging, die de koper doorloopt, dan zien we dat die ook weer verkoopt, en dat het geld, waarmee hij de operatie begint gelijk is.

G-W-G. Het uitgangspunt is geld, de omgezette vorm van de 'waar', waarin ze steeds uitwisselbaar is, waarin de in haar inhouden arbeid de vorm bezit van de algemeen maatschappelijke arbeid, of waarin ze verzelfstandigde ruilwaarde is. Het uitgangspunt van deze circulatievorm, van deze beweging is dus zelf al een product van de warencirculatie of stamt uit de circulatie. Want pas in de circulatie en door de circulatie krijgt de 'waar' de vorm van het geld, wordt ze in geld omgezet of ontwikkelt ze haar ruilwaarde. Dit zijn de bepaalde zelfstandige vormen, die worden weergegeven als verschillende vormbestemmingen van het geld. Ten tweede, de zo uit de circulatie stammende en in de vorm van het geld

verzelfstandigde waarde gaat terug de circulatie in, wordt 'waar', maar keert uit de vorm van de 'waar' weer terug tot zijn geldvorm, terwijl echter tegelijk zijn waardegrootte gegroeid is.

Het geld dat deze beweging doorloopt, is kapitaal, of de in het geld verzelfstandigde waarde, dat dit proces doorloopt, is de vorm, waarin kapitaal zich vervolgens weergeeft of verschijnt.

We kunnen de vorm G-W-G vertalen: In het geld als verzelfstandigde waarde (als we het woord waarde zonder nadere betekenis gebruiken, dus dat altijd op te vatten als ruilwaarde), dus uit de circulatie voortkomende waarde, dat weer de circulatie ingaat, zich in haar ophoudt en verveelvoudigd weer uit haar terugkeert. Als grotere waardegrootte uit haar terugkeert. In zo verre het geld steeds opnieuw deze kringloop doorloopt, is het uit de circulatie voortkomend, gaat ze er weer in haar eeuwige verkrijgende en vermenigvuldigende waarde.[3]

In het eerste stadium van het proces wordt het geld 'waar', in het tweede wordt de 'waar' weer geld. De buitenvorm waar het proces van uit gaat, geld, dat zelf een uit de circulatie ontsprongen vorm van de 'waar' is, waarin ze in haar bestemming als ruilwaarde verzelfstandigd is, is het uitgangspunt en tegelijk het punt waarin het proces terugkeert. De waarde verkrijgt het in het proces dat het doorloopt, en keert aan het slot van het proces weer terug naar dezelfde zelfstandige vorm. Tegelijk echter is het resultaat van de beweging, terwijl het aan deze vorm van de waarde geld niets verandert heeft, dat de grootte van de waarde gegroeid is. De waarde onderhoudt zich dus niet alleen als waarde, maar groeit tegelijkertijd, vermenigvuldigt zich, vermeerdert zich in deze beweging als waardegrootte. 'Kapitaal is zich permanente vermenigvuldigende waarde.' (Sismondi, *Nouv. Princ.*, Etc., T.I. pagina 89).

In G-W-G verschijnt de ruilwaarde evenzeer als voorwaarde alsook als resultaat van de circulatie.

De uit de circulatie als toereikende ruilwaarde (geld) resulterende en verzelfstandigde, maar dat weer in de circulatie terugkeert, om zich in en door het proces te onderhouden en een vermenigvuldigde (vergroete) waarde (geld) te verkrijgen, is Kapitaal.

In G-W-G wordt de ruilwaarde inhoud en doel van de circulatie. Verkopen om te kopen is het doel van de gebruikswaarde; kopen om te verkopen is het doel van de waarde zelf.

Hier zijn twee dingen aan te tonen. Ten eerste G-W-G is een procesmatige waarde, de ruilwaarde als een proces, dat door verschillende ruilhandelingen of stadia van de circulatie verloopt, dat tegelijk groeit. Ten tweede, in dit proces onderhoudt zich de waarde niet alleen, maar het vermeerdert zijn waardegrootte, vermenigvuldigt, vermeerdert zich of het scheidt in deze beweging een meerwaarde. Het is dus niet alleen een zich onderhoudende, maar ook een waardevormende waarde, waarde die waarde maakt.

Ten eerste: beschouwen we nu eerst G-W-G volgens zijn vorm, afgezien van de situatie dat de tweede G grotere waardegrootte heeft dan de eerste G. De waarde bestaat eerst als geld, dan als 'waar', dan weer als geld. Het onderhoudt zich in de wisseling van deze vormen en keert uit het proces naar zijn oorspronkelijke vorm terug. Het maakt een vormverandering door, waarin het zichzelf echter onderhoudt, het verschijnt daarom als zijn subject. De wisseling van deze verschijnt daarom als zijn eigen proces, of de waarde zoals het zich nu weergeeft, is

een procesmatige waarde, subject van een proces. Geld en 'waar' verschijnen elk alleen als de bestaansvormen van de procesmatige waarde of van het kapitaal. Vandaar de verklaringen van het kapitaal. Enerzijds de door Sismondi hierboven gegeven uitleg. Kapitaal is zich onderhoudende waarde. 'Het is niet de materie die het kapitaal maakt, maar de waarde van deze materie.' (J.B. Say. *Traité de l'Économie Politique*. 3 éd, Parijs, 1817. T II pagina 429). Anderzijds als het niet als een totaal van de beweging gezien wordt, maar als in ieder zijn bestaansvorm waarin het elke keer bestaat: Kapitaal is geld, kapitaal is 'waar'. 'Kapitaal is 'waar'.' (J. Mill, *Elements of Polit. Econ.*, Londen, 1821. 74). 'Geld gebruikt voor productieve doelen is kapitaal.' (McLeod. *The Theory and Practice of Banking*, enzovoorts Londen, 1855 t. I ch. I.)

In de circulatievorm W-G-W doorloopt de 'waar' twee gedaantewisselingen, waarvan het resultaat is, dat ze als gebruikswaarde achterblijft. Het is de 'waar', als eenheid van gebruikswaarde en ruilwaarde, of als gebruikswaarde, waarvan de ruilwaarde enkel vorm, verdwijnende vorm is, dat dit proces doorloopt. Maar in G-W-G verschijnen geld en 'waar' alleen als verschillende bestaansvormen van de ruilwaarde. Ze verschijnt eenmaal in zijn algemene vorm als geld, en de andere keer in zijn bijzondere vorm als 'waar', tegelijk als het overstijgende en zich voorstellende in beide vormen. |4| Geld is hier op zichzelf de verzelfstandige bestaansvorm van de ruilwaarde, maar ook de 'waar' verschijnt hier enkel als drager van de opgenomen waarde zelf.

Men begrijpt heel goed, dat wanneer er klassen bestaan die aan de productie van 'waren' niet deelnemen, echter wel 'waren' of geld bezitten, wat alleen een vorm van 'waren' is, ze zonder ruil, door hier niet verder te verklaren rechts- of geweldsmiddelen, een aandeel van de 'waren' bezitten. De warenbezitter of producent, voorlopig kunnen we de warenbezitter alleen als warenproducent op vatten, moet een deel van zijn 'waren' afgeven of een deel van het geld, dat hij door de verkoop van zijn 'waren' krijgt. Door middel van dit geld, waarvoor ze geen equivalent hebben afgegeven, zouden ze dan consumenten, kopers zijn zonder ooit verkoper te zijn geweest. Deze kopers zijn echter alleen te duiden als deelnemers aan de 'waren' (medebezitters) van de verkopers, die ze hier door een onverklaarbaar proces ontvangen. Als ze dus 'waren' kopen, dan geven ze de warenbezitters en producenten alleen maar een deel van de 'waren' in ruil voor andere 'waren', voor 'waren' die ze zonder ruil verkregen hebben. Het is zeer verklaarbaar, dat wanneer alle warenproducenten hun 'waren' boven hun waarde verkopen, zij van deze kopers meer terugkrijgen als ze hen geven, maar ze krijgen alleen meer van een oorspronkelijke aan hen toebehorende waardesom terug. Als iemand van mij 100 daalders steelt en ik verkoop hem 'waren', die slechts 90 daalders waard zijn voor 100 daalders, dan win ik 10 daalders van hem. Dit is een methode van deze koper, die consument is zonder producent te zijn, een deel van de mij oorspronkelijk toebehorende waardesom van 100 daalders op de weg van de handel weer af te nemen. Als hij me jaarlijks 100 daalders afneemt en ik hem eveneens jaarlijks 'waren' van 90 daalders voor 100 daalders verkoop, dan win ik weliswaar jaarlijks 10 daalders aan hem, maar alleen maar omdat ik jaarlijks 100 daalders aan hem verlies. Is dit afnemen van 100 daalders door hem een alsmaar terugkerend iets, een institutie, dan is de daarop volgende handel een middel deze institutie ten delen, hier voor 1/10 deel ongedaan te maken. Er ontstaat zo echter geen meerwaarde en de omvang waarin deze koper door mij afgezet kan worden, dat wil zeggen het aandeel van de transactie waarin ik hem 'waren' van 90 daalders voor 100 daalders verkopen kan, hangt precies van het aandeel van de handeling af, waarin hij mij 100 daalders zonder ergens een equivalent te geven afneemt. Het is dus een transactie, waaruit het kapitaal, dat zich in de circulatie verkregen en vermeerderde waarde, en nog minder de meerwaarde van het kapitaal verklaard kan worden. Dat echter niet alleen Torrens, maar zelfs Malthus dergelijke sprongen

maakt, is hen door de Ricardianen met morele verontwaardiging voor de voeten geworpen. Malthus meent namelijk, en dit is correct onder de gegeven omstandigheden, dat de inkomsten van de eenvoudige consumenten, door eenvoudige kopers vermeerderd moet worden, opdat de producenten winst op ze maken kunnen, zodat productie aangemoedigd wordt. ‘Het vuur voor het aanmoedigen van de consumptie, als verondersteld noodzakelijk voor de handel in het algemeen, komt voort uit de echte nuttigheid van productie met het oog op de kopers van bijzondere handel. Wat we willen is mensen die onze goederen kopen, maar ze hebben in het geheel niets om te geven voor je goederen, enkel dat wat jij hen eerst gegeven hebt. Geen eigendom kan voortkomen uit hun handen, het moet uit die van jou voortkomen. Landheren, lokale mensen, aandeelhouders, bedienden, om het even wat ze zijn, al hun middelen voor het kopen van jou goederen waren eerst jouw middelen, en jij hebt ze aan hen gegeven. Het doel om jouw goederen te verkopen is om een zekere hoeveelheid geld te verdienen, het kan nooit beantwoorden aan het deel van de hoeveelheid geld voor niets, aan een ander persoon, dat hij aan je teruggeeft, en er goederen voor koopt. Je kunt dan net zo goed je goederen meteen verbranden, je zou dan in dezelfde situatie verkeren.’ (An inquiry into those principles respecting the Nature of Demand and the necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus etc. Londen, 1821).

‘Mr. Malthus praat soms alsof er twee verschillende fondsen zijn, kapitaal en opbrengsten, bevoorraden en vraag, productie en consumptie, die ervoor moeten zorgen om elkaar in beweging te houden, en de een mag de ander niet uitsluiten. Alsof, naast de gehele massa van ‘waren’ die geproduceerd zijn, er een andere massa vereist is, die uit de hemel is komen vallen, ik veronderstel om er mee in te kopen ... Het fonds voor consumptie, dat wat hij vraagt, kan alleen verkregen worden op kosten van de productie. Als iemand een behoefte heeft aan een vraag, beveelt Mr. Malthus hem aan om iemand anders te betalen om zijn goederen af te nemen.’

In de circulatievorm W-G-W, als totale metamorfose van de ‘waren’ beschouwd, bestaat weliswaar ook de waarde, eerst als prijs van de ‘waar’, dan in geld als gerealiseerde prijs, en tenslotte weer in de prijs van de ‘waar’. Of in het algemeen in de ruilwaarde. Maar hij verschijnt hier alleen om ook weer te verdwijnen. De door de bemiddeling van het geld geruilde ‘waar’ wordt gebruikswaarde, de ruilwaarde verdwijnt als vorm en valt helemaal uit de circulatie.

In de eenvoudige warencirculatie W-G-W verschijnt het geld in al zijn vormen eveneens als uitgangspunt, als ook als resultaat van de circulatie, zodat de ruilwaarde niet zoals in de eerste circulatievorm enkel een verdwijnende vorm van de warencirculatie is, die zich in de warenruil vormt en weer verdwijnt als vorm van de ‘waar’, zonder het doel, de inhoud en drijvende ziel van de circulatie.

Het uitgangspunt van deze circulatie is het geld, de verzelfstandigde ruilwaarde. Historisch gaat de kapitaalvorming ook overal van het vermogen in geld uit en de eerste opvatting van het kapitaal is, dat het geld is, maar geld, dat een zeker proces doormaakt.

De circulatievorm G-W-G, of het procesmatige geld, de zich waarde vormende waarde, gaat uit van geld, het product van de eenvoudige circulatie W-G-W. Het gaat daarom niet alleen vooraf aan de warencirculatie, maar vormt een warencirculatie, die alle geldvormen al ontwikkeld heeft. Alleen waar de warencirculatie, de ruil van producten als ‘waren’ en de verzelfstandiging van de ruilwaarde in het geld en zijn verschillende vormen, zich al

ontwikkeld heeft, is er daarom kapitaalvorming mogelijk. Om het proces te doorlopen, waarin de ruilwaarde als uitgangspunt en resultaat verschijnt, moet het voorafgaand al in het geld zijn zelfstandige abstracte vorm verkregen hebben.

De eerste handeling van de vorm G-W-G, namelijk G-W de koop, is de laatste handeling van de vorm W-G-W, namelijk eveneens G-W. Maar in de laatste handeling wordt de 'waar' gekocht, het geld in 'waar' omgezet, om de 'waar' als gebruikswaarde te consumeren. Het geld wordt uitgegeven. Daarentegen wordt in G-W als eerste stadium van G-W-G het geld enkel in 'waar' omgezet, tegen 'waar' uitgeruild, om de 'waar' weer in geld om te zetten, om het geld terug te krijgen, door middel van de 'waar' weer uit de circulatie te halen. Het verschijnt daarom alleen als uitgegeven, om terug te keren, is alleen in de circulatie geworpen om haar door middel van de 'waar' onttrokken te worden. Het is daarom alleen maar voorgeschoten. 'Als een ding gekocht is, om het weer te verkopen, wordt de gebruikte som geld voorgeschoten genoemd, als het is gekocht is om niet te verkopen, kan gezegd worden dat het besteed is.' (James Steuart, *Werken*, uitgegeven door Generaal Sir James Steuart, zijn zoon, Londen, 1805.)

Beschouwen we nu de vorm W-G-W, dan verschijnt in de eerste handeling dezelfde W-G, de 'waar' enkel als materie van de ruilwaarde (dus enkel als ruilmiddel) voor de verkoper. Haar gebruikswaarde is gebruikswaarde als zodanig niet voor hem zelf, de verkoper, maar voor een derde, de koper. Hij verkoopt het daarom, zet het om in geld, om met het geld de 'waar' te kopen, dat gebruikswaarde voor hemzelf is. De prijs van de 'waar', die hij koopt, heeft alleen in zoverre waarde voor hem, als dat ze de mate bepaalt, de maat van de gebruikswaarde, die hij voor zijn geld krijgt. In de koop verschijnt daarom hier de ruilwaarde van de 'waar' alleen als verdwijnende vorm, evenals de verzelfstandiging van deze ruilwaarde in geld alleen als een verdwijnende vorm verschijnt. Daarentegen hier, in G-W-G |5| waar de koop in plaats van de tweede veelmeer de eerste handeling van de circulatie weergeeft, of het ruilproces, is de 'waar', waarin het geld omgezet wordt, eveneens enkel de materie van de ruilwaarde voor de koper, om zo te zeggen een verklede vorm van het geld. Hier verschijnen G en W beiden alleen als bijzondere vormen, bestaansvormen van de ruilwaarde, waarvan de een afwisselend in de ander overgaat, het geld als de algemene vorm, de 'waar' als een bijzondere vorm van de ruilwaarde. De ruilwaarde verliest zich niet in het overgaan uit de ene bestaansvorm in de andere, maar wisselt alleen van vorm en keert daarom ook steeds naar zijn algemene vorm terug. Het verschijnt als het hogere over zijn beide bestaansvormen, geld en 'waar' en dus daarom als subject van het proces, waarin het zich snel als het ene, snel als het andere weergeeft, dus als procesmatige geld of procesmatige waarde.

Ten tweede. G-W-G zou echter, zoals al opgemerkt een inhoudsloze beweging zijn, als de buitenvormen G en G, die kwalitatief gelijk zijn, niet kwantitatief verschillend zouden zijn. Als dus in dit proces een bepaalde waardesom als geld in de circulatie geworpen zou zijn, om vervolgens als dezelfde waardesom in de vorm van geld er weer uit te trekken, en zo door een dubbele en tegengestelde ruilhandeling alles bij het oude, bij het uitgangspunt van de beweging te laten. Het karakteristieke van het proces bestaat er veelmeer uit, dat de buitenvormen G en G, hoewel kwalitatief gelijk, kwantitatief verschillend zijn, zoals het kwantitatieve onderscheid in het algemeen het enige is, waarvan de ruilwaarde als zodanig, en in het geld bestaat het als zodanig, aan zijn echte aard recht doet. Door de beide handelingen van de koop en verkoop, de omzetting van geld in 'waren' en de terug omzetting van de 'waar' in geld komt aan het einde van de beweging meer geld, een vergrootte geldsom, dus een vermenigvuldigde waarde uit de circulatie, zoals die in het begin er in geworpen werd. Was

het geld bijvoorbeeld oorspronkelijk in het begin 100 daalders, zo is het aan het einde van dezelfde circulatie 110 daalders. De waarde heeft zich dus niet alleen in stand weten te houden, maar een nieuwe waarde of zoals we het noemen willen meerwaarde, surplusvalue in de circulatie gebracht. Waarde heeft waarde geproduceerd. Of de waarde verschijnt ons hier als eerste keer als zelf waarde vormend. Zo dat de waarde, zoals die in de beweging G-W-G verschijnt uit de circulatie voortkomend, er in haar weer ingaand, onderwijl zich zelf in stand houdend, en als zichzelf waarde vormend is, meerwaarde scheppende waarde is. Als zodanig is ze kapitaal.

In de schatvorming, die men zich zou kunnen herinneren, is de waarde niet waarde vormend. De 'waar' wordt in geld omgezet, verkocht en in deze vorm aan de circulatie onttrokken, aan de kant gelegd. Dezelfde waardegrootte, die vroeger in de vorm van de 'waar' bestond, bestaat nu in de vorm van het geld. De 'waar' heeft niet haar waardegrootte vermeerderd, ze heeft alleen de algemene vorm van ruilwaarde, de geldvorm aangenomen. Het was enkel een kwalitatieve wissel, geen kwantitatieve.

Hier wordt de 'waar' echter al in de vorm van het geld als uitgangspunt van het proces weergegeven. Ze geeft deze vorm veel meer als voorbijgaand op, om ze als vermeerderde waardegrootte weer uiteindelijk aan te nemen. Het geld, dat daarentegen als schat in zijn vorm als verzelfstandigde ruilwaarde vastgehouden wordt, schept zo weinig waarde, dat het veel meer aan de circulatie onttrokken wordt. Zijn macht om als ruilwaarde te werken wordt voor de toekomst in petto gehouden, maar eerst geschorst. Niet allen omdat zijn waardegrootte onveranderd blijft, verliest het zijn functie, zijn kwaliteit als ruilwaarde. Zolang omdat het een schat blijft, verliest het ook zijn functie, omdat het niet als geld functioneert, noch als koopmiddel noch als betaalmiddel. Omdat het nu buiten dat als geld geen directe gebruikswaarde heeft, heeft het daar bovenop zijn gebruikswaarde verloren, dat het als 'waar' bezat en dat het nu herwinnen kan [6] zodra het als geld werkt, in de circulatie geworpen wordt en daarmee zijn karakter als bestaansvorm van de ruilwaarde opgeeft. Het enige, wat in de schatvorming gebeurt, is dat de 'waar' de vorm van het geld, de toereikende vorm van de ruilwaarde gegeven wordt, waardoor de 'waar' voor haar prijs verkocht kan worden. Er vindt echter in plaats van waardevorming, dat wil zeggen een vergroting van de oorspronkelijke waarde, in het algemeen in dat geval een schatvorming plaats van gefixeerd geld, dat alleen de mogelijkheid tot waardevorming heeft, echter in de werkelijkheid waardeloos is. Dus heeft deze verhouding van de waardevormende waarde of kapitaal niets anders met de schatvorming gemeen, dan dat het beide om de ruilwaarde te doen is, de laatste echter een illusoir middel gebruikt om de waarde te vermeerderen.

In de vorm W-G-W, verkopen om te kopen, waarin de gebruikswaarde en dus de bevrediging van de behoefte het laatste doel is, ligt in de vorm zelf direct niet de voorwaarde voor haar vernieuwing, nadat het proces doorlopen is. De 'waar' is door middel van het geld tegen een andere 'waar' geruild, dat nu als gebruikswaarde uit de circulatie valt. Daarmee is de beweging ten einde. Daarentegen ligt het in de vorm G-W-G in de eenvoudige vorm van haar beweging, dat geen einde van de beweging beschikbaar is, omdat het einde al het principe en de drijfveer van haar hernieuwing inhoudt. Want het geld is de abstracte rijkdom, de ruilwaarde het uitgangspunt van de beweging en zijn vermenigvuldiging is het doel. Het resultaat en het uitgangspunt zijn kwalitatief hetzelfde, een geldsom of waardesom, waarvan eveneens zoals in het begin van het proces de kwantitatieve limiet weer als beperking van haar begrip verschijnt. Dit komt overeen met de ruilwaarde of het geld met zijn begrip, des te meer, hoe meer zijn hoeveelheid vergroot wordt. Het geld als zodanig is ruikbaar tegen elke

rijkdom, alle 'waren', maar de mate waarin het ruilbaar is hangt van haar eigen massa of waardegrootte af. De eigen waardevorming blijft net zo'n noodzakelijke bezigheid voor het geld wat uit het proces uit komt, als voorheen, toen het dat het opende, dus is met het einde van de beweging is ook al het principe van het opnieuw beginnen gegeven. Aan het einde komt er weer uit, wat er aan het begin al was, als voorwaarde van dezelfde beweging in dezelfde vorm. Dit is het, deze absolute drijfveer voor de verrijking, de rijkdom in zijn algemene vorm beschikbaar te krijgen, dat deze beweging met de schatvorming gemeen heeft.

(Er moet bij deze stelling op de weergave van Aristoteles, Rep. 1. Ich. 9 nader ingegaan worden.)

Het is de geldbezitter, of warenbezitter, want het geld is alleen maar de omgezette verschijningsvorm van de 'waar', die zijn geld of de in de vorm van het geld bezette waarde het proces G-W-G laat doorlopen. Deze beweging is de inhoud van zijn activiteit en het verschijnt daarom alleen als personificatie van het zo gedefinieerde kapitaal, als kapitalist. Zijn persoon is het uitgangspunt van G (of veel meer zijn zak) en ze is het punt van de terugkeer. Hij is de bewuste drager van dit proces. Zoals het resultaat van het proces het onderhouden en de vermeerdering van de waarde, de zelfvermeerdering van de waarde is, dat als inhoud van de beweging verschijnt, verschijnt het bij hem als bewust doel. De vermeerdering van de waarde die hij bezit verschijnt dus als zijn enige doel, de steeds groeiende verleiding van de rijkdom in zijn algemene vorm. Die vorm is de ruilwaarde en alleen in zoverre dit als zijn enig drijvende motief verschijnt, is hij kapitalist of het bewuste subject van de beweging G-W-G. De gebruikswaarde is dus nooit als zijn directe doel te beschouwen, alleen de ruilwaarde is dat. De behoefte die hem bevredigt, is de verrijking als zodanig. Het spreekt daarmee voor zichzelf, dat hij zijn commando over de echte rijkdom, de wereld van de gebruikswaarden, voortdurend vermeerdert. Die welke altijd de productiviteit van de arbeid is, die een grotere ruilwaarde weergeeft op een gegeven schaal van de productie, altijd in een grotere mate van gebruikswaarden die een kleinere weergeeft. [7]

[1] Dit is geheel terecht. Net zo min doet zich de vorm in andere gevallen voor (het doel is daarbij gelijk). Bijvoorbeeld een koper kan niet in staat zijn de 'waar' duurder te verkopen dan dat hij het gekocht heeft. Hij kan gedwongen zijn het goedkoper te verkopen dan hij het gekocht heeft. In beide gevallen spreekt het resultaat van de operatie het doel tegen. Dit verhindert echter niet, dat de met het doel overeenkomen operatie de vorm G-W-G gemeenschappelijk heeft.

b) Problemen die uit het karakter van de waarde voortkomen enz.

We hebben eerst het kapitaal beschouwd, in de vorm waarin het zich als waarneming weergeeft of verschijnt. Het laat zich echter gemakkelijk tonen, dat de vorm G-W-G, die de waarde die weer in circulatie gaat, zich in haar onderhoudende en waarde vormende waarde in het geheel onverenigbaar toont met de aard van het geld, de 'waar', de waarde en de circulatie zelf.

De circulatie, waarin de 'waar' spoedig als 'waar', spoedig als geld weergegeven wordt, toont een vormverwisseling, de aard en wijze hoe haar ruilwaarde zich weergeeft wisselt,

maar deze ruilwaarde zelf blijft onveranderd. Zijn waardegrootte wisselt niet, wordt niet beïnvloed door deze vormverwisseling. In de 'waar', een ton ijzer bijvoorbeeld, is de ruilwaarde in haar opgenomen arbeidstijd uitgedrukt, weergegeven in de prijs zeg £3. Wordt het nu verkocht, dan zet de ruilwaarde zich om in £3, in de door haar prijs aangegeven hoeveelheid geld, dat evenredig veel arbeidstijd inhoudt. Ze bestaat nu niet meer als 'waar', maar als geld, als zelfstandige ruilwaarde. In de ene vorm of in de andere blijft de waardegrootte onveranderd. Alleen de vorm, waarin dezelfde ruilwaarde bestaat, heeft zich veranderd. De vormverwisseling van de 'waar', die de circulatie vormt, kopen en verkopen hebben op zichzelf niets met de waardegrootte van de 'waar' te maken, die veel meer als een gegeven van de circulatie vooraf bepaald is. De geldvorm is enkel een andere vorm van de 'waar' zelf, waarin niets aan haar ruilwaarde veranderd wordt, alleen dat het nu in zijn zelfstandige vorm verschijnt.

In de circulatie W-G-W (verkopen om te kopen) staan nu alleen warenbezitters tegenover elkaar, van wie de ene de 'waar' in de oorspronkelijke vorm en de ander ze in de omgezette vorm als geld bezit. Net als de circulatie W-G-W, zo bevat de circulatie G-W-G nu de beide handelingen van de verkoop en de koop. In de ene wordt met de verkoop begonnen en met de koop geëindigd; in de andere wordt met de koop begonnen en met de verkoop geëindigd. Men hoeft nu alleen elk van beide ruilhandelingen op zichzelf te beschouwen, om te zien, dat de volgorde niets aan de aard veranderen kan. In de eerste handeling G-W, bestaat dat wat we nu kapitaal genoemd hebben alleen als geld, in het tweede geval, W-G alleen als 'waar'. Het kan dus in beide handelingen alleen de werking van geld en 'waar' hebben. In de ene staat de andere warenbezitter als koper, geldbezitter, in de andere als verkoper, warenbezitter tegenover elkaar. Neemt men aan dat om ergens een onverklaarbare situatie het de kopers gegeven is goedkoper te kopen, dat wil zeggen de 'waren' onder hun waarde te kopen en tegen hun waarde of boven hun waarde te verkopen, zo is weliswaar in de eerste handeling onze man koper (in G-W), en zou daarom de 'waar' onder zijn waarde kopen. Echter in de tweede handeling is hij verkoper (W-G) en een andere warenbezitter staat tegenover hem als koper, zou dus weer het privilege hebben om de 'waar' van hem onder zijn waarde te kopen. Wat hij aan de ene kant gewonnen heeft, zou hij aan de andere kant weer verliezen. Anderzijds neemt men aan, dat hij de 'waar' boven zijn waarde verkoopt indien deze het privilege van het verkopen heeft, zo stond hij in de eerste handeling, voordat hij zelf de 'waar' kocht, om ze daarna weer te verkopen, tegenover een andere verkoper, die hem de 'waar' te duur verkocht had. Verkopen allen de 'waar' bijvoorbeeld 10 % te duur, dat wil zeggen 10 % boven haar waarde, en we hebben nu hier allen warenbezitters die tegenover elkaar staan, dan is het precies hetzelfde alsof ze elkaar verkopen tegen de werkelijke prijs. Het maakt niet uit of ze hun 'waren' in de vorm van 'waren' of het geld bezitten, ze zullen ze veeleer elk afwisselend in de ene of andere vorm bezitten. Hetzelfde geldt als ze allemaal de 'waren' ongeveer 10 % onder hun waarde kopen.

In zoverre de enkele gebruikswaarde van de 'waren' beschouwd wordt, is het duidelijk, dat beide partijen door de ruil winnen kunnen. |8| Tegen deze achtergrond kan gezegd worden, dat de ruil een transactie is, waarin beide kanten alleen maar winnen. (Destutt de Tracy, *Elémens d'Ideologie, Traité de la volonté et de ses effets.*, (deel IV en V delen) Parijs, 1826). In dit boek stelt de schrijver; 'De ruil is een gewenste transactie waarin de contractanten winnen elke dag en beide.' In zoverre de gehele circulatie alleen een bemiddelende beweging is, om 'waren' tegen 'waren' te ruilen, verandert ieder de 'waar', die hij niet als gebruikswaarde nodig heeft en eigent zich de 'waar' toe, die hij als gebruikswaarde nodig heeft. Beide winnen dus in dit proces en gaan er alleen maar in, omdat ze beide er winnend uit komen. Nog anders, A die ijzer verkoopt en graan koopt, produceert misschien in een gegeven arbeidstijd meer

ijzer als de graanboer B in dezelfde tijd zou kunnen produceren, en B van zijn kant produceert in dezelfde tijd meer graan, als A zou kunnen. Dus door de ruil, al of niet door middel van geld, krijgt A voor dezelfde ruilwaarde meer graan en B voor dezelfde ruilwaarde meer ijzer, als wanneer de ruil niet had plaatsgevonden. In zoverre dus de gebruikswaarden ijzer en graan in beschouwing komen winnen beide door de ruil. Ook bij elk van de beide circulatiehandelingen, koop en verkoop op zichzelf beschouwd, winnen beide kanten, zover de gebruikswaarden in beschouwing genomen worden. De verkoper, die zijn 'waar' in geld omzet, wint daardoor, dat hij het nu in een algemeen ruilbare vorm bezit, en het dus zo voor hem een algemeen ruilmiddel wordt. De koper, die zijn geld in 'waren' terug omzet, wint daardoor, omdat hij het uit deze alleen maar voor de circulatie vereiste en verder nutteloze vorm in een gebruikswaarde voor zichzelf omgezet heeft. Het geeft dus niet het geringste probleem in te zien, dat door de ruil elk van de beide kanten wint, in zoverre het om gebruikswaarden gaat.

Geheel anders echter is het met de ruilwaarde. Hier is het omgekeerd: 'Waar gelijkheid is, is geen winst.' (Galiani, *Della Moneta*. 'Dove è eguaglianza non è lucro' 'Waar er gelijkheid is, is er geen winst.'). Het is duidelijk, dat wanneer A en B equivalenten ruilen, kwantiteiten van gelijke grootte ruilwaarde of geobjectiveerde arbeidstijd ruilen, hetzij in de vorm van geld of in de vorm van een 'waar', dat ze beide dezelfde ruilwaarde uit de ruil halen die ze erin gestoken hebben. Als A zijn 'waar' tegen haar waarde verkoopt, bezit hij nu in de vorm van geld dezelfde kwantiteit (of aanwijzing op dezelfde kwantiteit, wat bijna hetzelfde voor hem is) geobjectiveerde arbeid, als die hij vroeger in de vorm van een 'waar' bezat, dus dezelfde ruilwaarde. Evenzeer omgekeerd met B, die met zijn geld de 'waar' gekocht heeft. Hij bezit nu dezelfde ruilwaarde in de vorm van 'waar', die hij vroeger in de vorm van geld bezat. De som van beide ruilwaarden is dezelfde gebleven, evenals de ruilwaarde die elk van beide bezit. Het is onmogelijk dat A van B gelijktijdig de 'waar' onder zijn waarde koopt en zo in de 'waar' een hogere ruilwaarde terugkrijgt, als dat hij B in geld gaf, en dat B gelijktijdig de 'waar' boven zijn waarde verkoopt en zo van A in de vorm van geld meer ruilwaarde krijgt, als dat hij hem in de vorm van 'waar' gaf. ('A kan niet meer graan van B verkrijgen voor dezelfde hoeveelheid kleren en dat B op hetzelfde moment meer kleren van A krijgt voor dezelfde hoeveelheid graan.' *A critical Dissertation on the Nature, Measures and Causes of value* enzovoorts Londen, 1825. Pagina 65, de ongenoemde schrijver is Bailey.)

Dat de 'waren' naar hun waarde geruild worden, of met terugblik op de bijzondere vorm van de ruil, dat in het circulatieproces plaatsvindt, verkocht en gekocht worden, betekent in het algemeen slechts, dat equivalenten, met gelijke waardegrootte geruild worden, elkaar vervangen, dat wil zeggen dat de 'waren' geruild worden in de verhouding waarin hun gebruikswaarde even grote arbeidstijd bevatten kan omdat ze een vorm van even grote hoeveelheid arbeid zijn.

Het is nu in ieder geval mogelijk, dat de een verliest, wat de ander wint, zodat de beiden die met elkaar ruilen niet-equivalenten ruilen. De ene dus uit de ruil een hogere ruilwaarde haalt, dan dat hij erin gestoken heeft en wel in precies die proportie, waarin de ander een lagere ruilwaarde uit de ruil haalt, dan dat hij erin gestoken heeft. Stel de waarde van 100 pond katoen is 100 shilling. Verkoopt A nu 150 pond katoen voor 100 shilling aan B, dan heeft B 50 shilling gewonnen, maar alleen maar omdat A 50 shilling verloren heeft.⁹

Als 150 pond katoen voor de prijs van 150 shilling (de prijs is hier nu haar waarde in geld uitgedrukt, gemeten) voor 100 shilling verkocht wordt, dan is de som van beide waarde zoals

voorheen voor de verkoop 250 shilling. De totale som van zich in de circulatie bevindende waarden heeft zich daarom niet vermeerderd, heeft geen waarde gevormd, geen meerwaarde gevormd, maar is onveranderd gebleven. Er heeft in de ruil of door middel van de verkoop alleen een wisseling in het voordeel van het hem vooraf bepaalde, het voor hem al bestaande en van hem onafhankelijke door hem bestaande waarde plaatsgevonden. 50 shilling zijn van de ene op de andere over gegaan. Het is daarom duidelijk dat het voordeel, van de ene kant naar de andere, of van de kant van de koper, of van de kant van de verkoper, plaatsvindt, de som van de zich in de circulatie bevindende ruilwaarden (of dat ze in de vorm van 'waar' of van geld bestaan) niet vermeerderd, maar dat hun verdeling onder de verschillende warenbezitters wisselt (verandert). Nemen we in het bovenstaande voorbeeld aan, A verkoopt 150 pond katoen voor de waarde van 150 shilling aan B voor 100 shilling, die het voor 150 shilling aan C verkoopt, dan wint B 50 shilling, of het lijkt dat zijn waarde van 100 shilling een waarde van 150 shilling gemaakt heeft. Ze zijn inderdaad voor de transactie beschikbaar; 100 shilling in bezit van A, 150 shilling in bezit van B, 'waren' ter waarde van 150 shilling in bezit van C. De som van de sommen; 400 shilling. Oorspronkelijk waren beschikbaar; 'waren' ter waarde van 150 shilling in bezit van a, 100 shilling in bezit van B, en 150 shilling in bezit van C. De som van de sommen; 400 shilling. Er heeft verder geen verandering plaatsgevonden als een verdeling van 400 shilling tussen A, B en C. 50 shilling zijn uit de zak van A in die van B gegaan en A is precies zoveel verarmt als B zich verrijkt heeft. Wat voor één verkoop en één koop geldt, dat geldt ook voor de totale som van alle kopen en verkopen, kortom voor de totale circulatie van de 'waren', die ergens in een willekeurige tijdspanne tussen alle warenbezitters plaatsvindt. De meerwaarde of een deel ervan, die iemand uit de circulatie onttrekt door bevoordeling van het andere deel, is precies gemeten gelijk aan de onderwaarde, die anderen uit de circulatie er uittrekken. De enen trekken alleen meer waarde uit de circulatie als ze erin gestoken hebben, zodat, in zoverre de anderen er minder waarde uittrekken, dit leidt tot een aftrek, een vermindering van de door hun oorspronkelijk ingebrachte waarde. De totale som van de beschikbare waarde is daardoor niet veranderd, alleen de verdeling ervan. 'De ruil die zich voordoet tussen twee waarden vermindert niet de gekrompen bestaande massa van de waarden in de samenleving. De ruil van twee ongelijke waarden verandert ook niets aan de som van de maatschappelijke waarden, wat het wel onttrekt aan het fortuin van de ander.' (J.B. Say, *Traité d'économie Politique*, derde editie t. II pagina 443, 44 Parijs, 1817). Nemen we het totaal van de kapitalisten van een land en de totale som van de aankopen en verkopen tussen hen gedurende een jaar bijvoorbeeld, dan kan weliswaar de een de ander bevoordelen en daarom meer waarde uit de circulatie onttrekken als hij er in gestoken heeft, maar door deze operatie zou de totale som van de circulerende waarden van het kapitaal om geen cent vermeerderd worden. Met andere woorden: de totale klasse van de kapitalisten kan zich niet als klasse verrijken, hun totale kapitaal niet vermeerderen of door dergelijke operaties een meerwaarde produceren, dat de één wint, wat de ander verliest. De totale klasse kan zichzelf niet bevoordelen. De som van het circulerende kapitaal kan niet vermeerderd worden, doordat zich de afzonderlijke bestanddelen van hetzelfde totale kapitaal verschillend tussen de bezitters verdeeld hebben. Er zou dus door dit soort operaties, hoewel heel vaak wel gedacht wordt, geen vermeerdering van de totale waardesom tot stand komen, geen nieuwe of meerwaarde, of geen winst op het totale kapitaal dat zich in de circulatie bevindt.

Wanneer equivalenten met elkaar ruilen, betekent dat inderdaad niets anders dan dat de 'waren' zich tegen hun ruilwaarde ruilen, tegen hun ruilwaarde gekocht en verkocht worden. 'Equivalent is inderdaad de ruilwaarde van een 'waar' uitgedrukt in de gebruikswaarde van een andere waar.' (I, 15). In zoverre de ruil zich echter tot vorm van de circulatie ontwikkeld heeft, geeft de 'waar' de ruilwaarde weer uitgedrukt in de prijs in geld (het materiaal van de

‘waar’, dat als maat van de waarde en daarom als geld dient.). Haar prijs is haar ruilwaarde in geld uitgedrukt. Dat ze zich op die manier tegen een equivalent in geld verkoopt, betekent niets anders dan dat ze zich tegen haar prijs verkoopt, dat wil zeggen tegen haar waarde. Hetzelfde geldt voor de koop, dat het geld de ‘waren’ tegen haar prijs koopt, dat wil zeggen tegen een gelijke som geld. |10| De voorwaarde dat ‘waren’ zich tegen equivalenten ruilen, is hetzelfde dan dat ze zich tegen hun waarde ruilen, tegen hun waarde gekocht en verkocht worden.

Daaruit volgen twee dingen.

Ten eerste. Worden de ‘waren’ voor hun waarde gekocht en verkocht, dan worden equivalenten geruild. De waarde, die vanuit elke hand in circulatie wordt gebracht, keert weer naar dezelfde hand uit de circulatie terug. Het vermeerderd dus niet, het wordt in het algemeen niet beïnvloed door de handeling van de ruil. Kapitaalvorming, dat wil zeggen zich in en door de circulatie waarde vormende, dat wil zeggen, zich vermeerderende, meerwaarde vormende waarde, zou daarmee onmogelijk zijn, zodra de ‘waren’ voor hun waarde gekocht en verkocht worden.

Ten tweede. Worden de ‘waren’ echter niet voor hun waarde verkocht of gekocht, dan is dat alleen mogelijk, als de andere minder als de door hem ingezette waarde verkrijgt. Niet-equivalenten kunnen in het algemeen alleen geruild worden, als de ene kant de andere bevoordeelt. Daardoor echter blijft de som van de uitgeruilde waarde onveranderd en er is daarom geen nieuwe waarde door de ruil ontstaan. A bezit 100 pond aan katoen voor de waarde van 100 shilling. B koopt ze voor 50 shilling. B heeft 50 shilling gewonnen, terwijl A 50 shilling verloren heeft. De som van de waarde was voor de ruil 150 shilling, dat is ze ook na de ruil. Alleen bezat B voor de ruil $\frac{1}{3}$ van deze som, hij bezit na de ruil $\frac{2}{3}$. A echter, die voor de ruil $\frac{2}{3}$ bezat, bezit na de ruil nog slechts $\frac{1}{3}$. Er heeft zich dus alleen een verandering in de verdeling van de waardesom van 150 shilling voorgedaan. Ze is zelf onveranderd gebleven.

Daarentegen zou kapitaal, waarde vormende waarde, als een algemene vorm van de rijkdom, dus wederom net zo onmogelijk zijn als in het eerste geval, omdat daar de zich vermeerderende waarde aan de ene kant met de zich verminderende waarde op de andere kant overeen zou komen. De waarde zou zich als zodanig niet vermeerderen. De ene waarde zou zich alleen in de circulatie vermeerderen, omdat de andere zich vermindert, dus zich niet onderhoudt.

Het is dus duidelijk dat de ruil op zichzelf, hetzij in de vorm van de directe ruilhandel, hetzij in de vorm van de circulatie, de in haar opgenomen waarde onveranderd laat, geen waarde toevoegt. ‘Ruil vormt in het geheel geen waarde op producten.’ (Wayland, F., *The Elements of Political Economy*, Boston, 1843.)

Dan nog vindt men bij beroemde moderne economen de onzin, dat meerwaarde in het algemeen te verklaren is, doordat duurder verkocht wordt dan dat gekocht wordt. Bijvoorbeeld bij de heer Torrens: ‘Effectieve vraag bestaat uit het vermogen en neiging, van de kant van de consumenten om voor hun ‘waren’ of door de directe of door de gangbare ruilhandel, een groter deel van alle ingrediënten van het kapitaal te geven dan dat de productie kost.’ (Kol. Torrens, *An essay on the production of wealth*, Londen, 1821. Pagina 349). We hebben hier alleen verkopers en kopers voor ons. De omstandigheid, of dat de warenbezitter

(de verkoper) die ‘waar’ geproduceerd heeft en de andere de koper (zijn geld moet echter ook uit de verkoop van ‘waren’ ontstaan zijn, het is slechts de omgezette vorm van hetzelfde) die ‘waren’ voor de consumptie kopen wil, als consument kopen wil, verandert niets aan de verhouding. De verkoper vertegenwoordigt altijd de gebruikswaarde. De frase zegt, als ze tot haar werkelijke inhoud gereduceerd wordt, en tot haar toevallige aankleding wordt weggestreept, dat het niets anders is dan dat alle kopers hun ‘waren’ boven hun waarde kopen, dus dat de verkoper in het algemeen boven de waarde zijn ‘waren’ verkoopt, en dat de koper steeds onder de waarde van zijn geld koopt. Het inbrengen van producent en consument verandert niets aan de zaak; want in de ruilhandeling staan ze niet als consument en producent tegenover elkaar, maar als verkoper en koper. Waar echter in het algemeen de individuen alleen als warenbezitters met elkaar ruilen, moet eenieder zowel producent als consument zijn en kan het ene alleen het geval zijn als het andere er ook is. Iedereen zou als koper verliezen, wat hij als verkoper zou winnen.

Enerzijds dus, wanneer een meerwaarde, zoals we hier nog elke vorm van de winst kunnen noemen, uit de ruil voortkomen zou, moet hij ergens door een handeling, dat echter in de formule G-W-G onzichtbaar is, niet te herkennen is, al voor de ruil beschikbaar geweest zijn. ‘Winst (deze ene speciale vorm van de meerwaarde) in de gebruikelijke voorwaarde van de markt, wordt niet gemaakt door ruil. Had het niet van tevoren bestaan, dan zou het dat ook niet kunnen na de transactie.’ (G. Ramsay. *An essay on the distribution of Wealth*, Edinburgh, 1836 pagina 184). Ramsay zegt het zelf: ‘Het idee van winst door de consumenten betaald, is zeker, erg absurd. Waar zijn de consumenten? (pagina 183). Er staan alleen maar warenbezitters tegenover elkaar, waarvan ieder zowel consument als producent is, en die het ene alleen maar zijn kunnen, in zoverre ze ook het andere zijn. Denkt men echter, vooruitlopend, aan klassen die consumeren |11| zonder te produceren, dan kan hun rijkdom toch alleen uit een aandeel van de ‘waren’ van de producenten bestaan en de vermeerdering van de waarde kan zich niet laten verklaren uit het feit dat klassen deze waarde zomaar gegeven worden, in de terugkerende ruil waarvoor deze waarden afgezet worden. (zie Malthus). De meerwaarde of de eigen waardevorming van de waarde kan niet uit de ruil voortkomen, uit de circulatie. Anderzijds waarde, dat als zodanig van waarde getuigt, kan alleen een product van de ruil, van de circulatie zijn, want alleen in de ruil kan het als ruilwaarde werken. Op zichzelf, geïsoleerd zou het een schat zijn en als zodanig vormt net zo min waarde, als dat het als gebruikswaarde dient. Of zou men willen zeggen: de geldbezitter koopt ‘waren’, die hij bewerkt, productief gebruikt en haar zo waarde toevoegt, en dan weer verkoopt, zo zou de meerwaarde ontspringen, geheel voortkomend uit zijn arbeid. De waarde als zodanig zou niet gewerkt hebben, zou niet waarde vormen. Hij verkrijgt niet meer waarde, omdat hij waarde heeft: maar de vermeerdering van waarde verkrijgt hij uit de toevoeging van waarde.

In ieder geval, als kapitaal een eigen vorm van de rijkdom is, een potentieel van de waarde, dan moet ze ontwikkeld worden op de basis, dat equivalenten zich kunnen ruilen, dat wil zeggen dat de ‘waren’ tegen hun waarde verkocht worden, dat wil zeggen in de verhouding tot de in hun opgenomen arbeidstijd. Dit schijnt anderzijds onmogelijk. Als in G-W-G, zowel de handeling G-W, alsook de handeling W-G equivalenten tegen elkaar geruild worden, hoe moet dan meer geld uit het proces komen als dat er in ging?

Het onderzoek naar hoe de meerwaarde ontstaan is, heeft daarom vanaf de fysiocraten tot aan de nieuwste tijd de belangrijkste vraag van de politieke economie gevormd. Het is inderdaad de vraag, hoe geld (of ‘waren’, omdat geld de veranderde vorm van de ‘waar’ is), in het algemeen een waardesom in zich omzet, hoe kapitaal ontstaat?

De schijnbare tegenspraken, die in dit probleem, in de voorwaarden van de opdracht liggen, hebben Franklin tot de volgende uitspraak gebracht. ‘Er zijn slecht drie manieren om de rijkdom van de staat te vergroten; de eerste is door oorlog, dat is roof; de tweede is door handel, dat is bedrog; en de derde is door de landbouw, dit is de enige eerlijke manier.’ (Werken van *B. Franklin*. Editie Sparks, deel II. *Positions to be examined concerning National Wealth*) Dus er zijn slechts drie manieren om de rijkdom van een staat te vermeerderen. De eerste bestaat uit oorlog; dat is roof. De tweede bestaat uit handel, dat is afzetterij. En de derde manier bestaat uit akkerbouw, dat is de enige nette en eervolle manier.

Men kan hier al zien, waarom twee vormen van het kapitaal inderdaad historisch de oudste bestaansvormen van het kapitaal zijn. Al naar gelang het in de ene of andere vorm functioneert, verschijnt het als een bijzonder soort van het kapitaal, dat het dichtsbij de gewoonlijke voorstelling van het kapitaal ligt, het best benadert. Hier waar we van het kapitaal als zodanig uitgaan, komt het niet in beschouwing, veel meer later, als afgeleide secundaire vormen van het kapitaal ontwikkeld moeten worden.

In het oorspronkelijke koopmanskapitaal toont zich de beweging G-W-G in de meest oorspronkelijke vorm. Het viel daarom vanouds al op, dat het doel de vermeerdering is van de in de circulatie gebrachte waarde of geld, en de vorm waarin het dit bereikt is om te kopen en weer te verkopen. ‘Alle orders van de handelaren zijn reeds algemeen dat ze bestemd zijn om opnieuw te verkopen.’ (Turgot, *Réflexions sur la Formation et la Distribution des Richesses*, verscheen in 1766 in het werk van Turgot, deel I. Parijs 1844. Uitgave van Eugène Daire). Anderzijds verschijnt hier de meerwaarde zuiver als ontstaan in de circulatie, omdat hij duurder verkoopt, als dat hij koopt, zij het nu dat hij goedkoper koopt als dat hij verkoopt, de ‘waren’ onder hun waarde koopt en ze tegen haar waarde of boven haar waarde verkoopt. Zij het dat hij ze tegen haar waarde koopt, maar boven haar waarde verkoopt. Hij koopt de ‘waar’ van de ene, verkoopt ze aan de ander, treedt tegenover de een op als geld, tegenover de ander als ‘waar’, en als hij de beweging weer opnieuw begint, verkoopt hij dus om te kopen. Echter dat doet hij zo dat de ‘waar’ als zodanig nooit zijn doel is, de laatste beweging dient daarom voor hem alleen |12| in de plaats van de eerste. Hij vertegenwoordigt de verschillende kanten (fasen) van de circulatie afwisselend tegen koper en verkoper, en zijn totale beweging valt in de circulatie of verschijnt veel meer als drager van de circulatie. Als vertegenwoordiger van het geld, precies zoals in de eenvoudige warencirculatie de gehele beweging van circuliatiemiddelen, van het geld als circuliatiemiddel schijnt uit te gaan. Hij verschijnt alleen als de plaatsvervanger van de verschillende fasen, die de ‘waar’ in de circulatie doorlopen moeten, bemiddelt daarom ook alleen maar tussen de beschikbare buitenvormen, beschikbare verkopers en kopers, die de beschikbare ‘waren’ en het beschikbare geld weergeven. Omdat hier voor het circulatieproces geen andere erbij komt, dus de meerwaarde, (de winst), die de koopman door het afwisselende verkopen en kopen maakt, als tenminste al zijn handelingen zich in het verkopen en kopen oplossen, dan verschijnt de vermeerdering van het door hem in circulatie gebrachte geld of waarde in het algemeen zuiver uit de bevoordeling van de partijen, waarmee hij afwisselend te doen heeft. Het is te verklaren, door de ruil van niet-equivalenten, dat hij steeds een grotere waarde uit de circulatie trekt als dat hij erin stopt. Zijn winst, de meerwaarde, dat zijn in de ruil gebrachte waarde hem terugbrengt, lijkt zo zuiver uit de circulatie te komen en daarom alleen uit de verliezen van degenen die met hem handelen samengesteld. Inderdaad kan het vermogen van de koopman zuiver op deze wijze ontstaan en de verrijking van de handelsvolken, die tussen industrieel weinig ontwikkelde naties tussenhandel bedrijven, is op deze manier grotendeels ontstaan. Koopmanskapitaal kan actief zijn tussen naties, die op de verschillende niveaus van de productie en de economische structuur van de samenleving in het algemeen staan. Het kan daarom actief zijn tussen naties,

waar geen kapitalistische productiewijze plaatsvindt, omdat lang daarvoor het kapitaal in zijn hoofdvormen ontwikkeld is. De winst zal echter, dat de koopman maakt, of de eigen waardevorming van het vermogen van de koopman, niet alleen uit de bevoordeling van de warenbezitter verklaard kunnen worden. Dus moet de winst meer als alleen maar een andere verdeling van de voorheen bestaande waarde sommen zijn. Dan is ze klaarblijkelijk alleen uit de vooronderstellingen te leiden. Die vooronderstellingen verschijnen niet in zijn beweging, zijn eigenaardige functie en zijn winst, zijn eigen waardevorming verschijnt alleen als afgeleide, secundaire vorm, waarvan de oorsprong ergens anders gezocht moet worden. Veel meer moet de handel, als zijn eigenaardige vorm op zichzelf zelfstandig beschouwd wordt, zoals Franklin zegt, als enkel afzetterij verschijnen en handel moet in het algemeen als onmogelijk verschijnen, wanneer equivalenten geruild worden, of wanneer de 'waren' voor hun ruilwaarde verkocht en gekocht worden. 'Onder de regel van invariabele equivalenten zou handel onmogelijk zijn.' (G. Opdyke, *A Treatise on Political Economy*, New York. 1851). Engels zoekt daarom in overeenstemmende betekenis in de Duits-Franse Jaarboeken Parijs, 1844, *Schets voor een kritiek van de nationale economie*, naar een verklaring voor het onderscheid tussen ruilwaarde en prijs, waarom de handel onmogelijk is, zodra de 'waren' tegen hun waarde uitgeruild worden.

Een andere vorm van het kapitaal, eveneens oeroud, en die uit de eigenaardige opvattingen van het volk zijn begrip van het kapitaal gevormd heeft, is die van het geld, dat tegen rente uitgeleend wordt, van het rentegevende geldkapitaal. Hier zijn we niet de beweging G-W-G, dat eerst geld tegen 'waren' en dan 'waren' tegen meer geld uitgeruild wordt, maar alleen het resultaat van de beweging G-G; geld wordt tegen meer geld geruild. Het keert naar zijn uitgangspunt terug, maar vermeerderd. Was het oorspronkelijk 100 daalder, dan is het nu 110 daalder. Het is in stand gebleven, de door 100 daalder weergegeven waarde, en het heeft zich vermeerderd, dat wil zeggen een meerwaarde van 10 daalder gevormd. Bijna in alle landen en tijdperken van de geschiedenis, hoe nederig ook de productiewijze van de samenleving en hoe onderontwikkeld haar economische structuur ook is, vinden we rentegevend geld. Geld dat geld vormt, dus formeel kapitaal. Deze kant van het kapitaal wordt hier als de voorstelling nog duidelijker dan het vermogen van de koopman. [13] (De hoofdsom van de Grieken is etymologische gezien ons kapitaal.) Namelijk dat de waarde als zodanig waarde vormt, meerwaarde vormt, omdat als waarde, zelfstandige waarde (geld) (in de circulatie binnenkomt) vooraf al als waarde bestaat, en dat nu waarde gevormd wordt. Behoud en vermenigvuldiging van de waarde treedt in, omdat waarde ingezet is, de waarde als waarde, ze werkt als eigen waarde vormende waarde. Het volstaat hier op te merken: (we komen hierop terug op een andere plaats).

Ten eerste: Als geld als kapitaal uitgeleend wordt in de moderne zin van het woord, dan is inmiddels verondersteld, dat geld, een waardesom op zichzelf kapitaal is. Dat wil zeggen dat hij aan wie het geld geleend wordt het als productief kapitaal, als waarde vormend waarde, gebruiken kan of wordt en zo een deel van de zo gevormde meerwaarde af te betalen heeft aan hem die hem het geld als kapitaal geleend heeft. Hier is dus het rentegevende geldkapitaal ogenschijnlijk niet alleen een afgeleide vorm van het kapitaal, het kapitaal in een bijzondere functie, maar het kapitaal is al volledig ontwikkeld verondersteld. Nu kan een waardesom, in de vorm van geld of 'waren', niet als geld of 'waren', maar als kapitaal geleend worden, het kapitaal is zelf een 'waar' enig in zijn soort en kan in de circulatie gebracht worden. Hier is het kapitaal al als potentie van het geld of van de 'waar', in het algemeen voorbestemd en klaar, zodat het als deze potentiële waarde in de circulatie ingebracht kan worden. Het rentegevende geldkapitaal in deze zin veronderstelt dus al de ontwikkeling van het kapitaal.

De kapitaalverhouding moet al klaar zijn, voordat het in deze bijzondere vorm verschijnen kan. De eigen waarde vormende aard van de waarde is hier al vooraf bepaald als vergroeid met de waarde, zodat iemand die een waardesom als een waarde vormende waarde verkoopt aan een derde, onder bepaalde voorwaarden achterwege gelaten kan worden. Evenzo verschijnt nu de rente alleen als een bijzondere vorm, als een aftakking van de meerwaarde, zoals deze zich in het algemeen in verschillende vormen later splitst, die verschillende opbrengsten vormen, zoals winst, grondrente en rente. Alle vragen over de grootte van de rente enzovoorts verschijnen daarom ook als vragen, hoe de beschikbare meerwaarde zich tussen de verschillende soorten kapitalisten verdeelt. Het bestaan van de meerwaarde in het algemeen is hier voorondersteld.

Opdat geld of 'waren' in het algemeen een waardesom als kapitaal geleend kan worden, is kapitaal al als een bijzondere potentiële vorm van de waarde zodanig verondersteld, dat geld en 'waren' als stoffelijke elementen tegenover het kapitaal in het algemeen, hier de kapitaalvorm van de waarde, als de gelijke inherente eigenschap van geld en 'waren' vooraf bepaald zijn. Zodat geld of 'waren' als kapitaal aan een derde persoon overgemaakt kan worden, omdat 'waren' of geld zich niet als kapitaal ontwikkelen in de circulatie, maar als gereed kapitaal, op zichzelf kapitaal, als een bijzondere 'waar', dat ook haar bijzondere uiterlijke vorm heeft, in de circulatie kan binnenkomen.

Op basis van de kapitalistische productie zelf, verschijnt het rentegevende kapitaal daarom als afgeleide, secundaire vorm.

Ten tweede. Het rente dragende geld verschijnt als de eerste vorm van het rentegevende kapitaal, zoals geld in het algemeen als het uitgangspunt van de kapitaalvorming verschijnt. Dit is omdat in het geld de waarde zich eerst verzelfstandigt, dus de vermeerdering van het geld verschijnt vervolgens als vermeerdering van de waarde op zichzelf, en in het geld is de maat voorhanden, waaraan zich eerst de waarde van alle 'waren', daarna echter de eigen waardevorming van de waarde meet. Geld kan nu voor productieve doelen uitgeleend worden, dus formeel als kapitaal, hoewel het kapitaal nog niet de productie veroverd heeft. Er is nog geen kapitalistische productie, dus het kapitaal bestaat nog niet in de buitengewone betekenis van het woord, of omdat de productie op basis van de slavernij plaatsvindt, of de meeropbrengst hoort toe aan de landlord (zoals in Azië of in feodale tijden), of er is nog handwerkindustrie of een boereneconomie of iets dergelijks waarin de productie plaatsvindt. Deze vorm van het kapitaal is dus even onafhankelijk van de ontwikkeling van de schaal waarop de productie plaatsvindt (vooropgesteld, dat warencirculatie tot geldvorming gekomen is) als van het koopmansvermogen en het verschijnt daarom historisch voorafgaand aan de kapitalistische productie, op basis waarvan zij alleen maar een secundaire vorm vormt. Net als het koopmansvermogen, hoeft het alleen maar formeel kapitaal te zijn, het kapitaal in een functie, waarin het kan bestaan, voordat het de productie veroverd heeft, en alleen dit laatste kapitaal is de basis voor een historische productiewijze van de samenleving.[14]

Ten derde. Er kan geld geleend worden (net als 'waren') om te kopen, niet om het productief te gebruiken, echter om te consumeren, op te potten. Hierbij vindt geen vorming van meerwaarde plaats, slechts een andere verdeling, vervanging van beschikbare waarde.

Ten vierde. Er kan geld geleend worden om te betalen. Het geld kan als betaalmiddel geleend worden. Gebeurt om consumptieschulden te dekken, hetzelfde als onder drie, met dit verschil dat daar geld geleend wordt om gebruikswaarden te kopen en hier om geconsumeerde gebruikswaarden te betalen.

Maar de betaling kan als handeling van het circulatieproces van het kapitaal vereist zijn. Disconto. De beschouwing van deze zaak hoort in de leer van het krediet.

Na deze aftakking nu naar de zaak terug.

Bij de ontwikkeling van het kapitaal, is het belangrijk eraan vast te houden, dat de enige uitgangspunten, het enige materiaal, waarvan we uitgaan de warencirculatie en geldcirculatie zijn, 'waren' en geld zijn en dat de individuen enkel als warenbezitters tegenover elkaar staan. Het tweede uitgangspunt is, dat de vormverwisseling, die de 'waar' in de circulatie doorloopt, enkel formeel is, dat wil zeggen dat de waarde in elke vorm onveranderd blijft. De 'waar' die dan als gebruikswaarde, dan als geld bestaat, maar zonder van waardegrootte te veranderen met elkaar geruild worden, de 'waren' dus die tot hun waarde worden, in de verhouding tot de in hen opgenomen arbeidstijd, gekocht en verkocht, in andere woorden ze worden enkel als equivalenten geruild.

Beschouwt men de vorm W-G-W, dan onderhoudt zich in ieder geval ook daarin de waarde. Hij bestaat eerst in de vorm van de 'waar', dan als geld, dan weer als 'waar'. Bijvoorbeeld, tonnen ijzer van £3, dezelfde £3 bestaan dan als geld, dan als graan voor de prijs van £3. De waardegrootte van £3 heeft zich dus in dit proces onderhouden, maar het graan als gebruikswaarde valt nu uit de circulatie weg in de consumptie en daarmee wordt haar waarde vernietigd. Hoewel de waarde zich in stand houdt, zolang de 'waar' zich in de circulatie bevindt. Ze verschijnt dan zuiver formeel.

Aanvulling bij a

Om het begrip van het kapitaal te ontwikkelen, is het nodig, niet van de arbeid maar van de waarde uit te gaan, en wel van de al in de beweging van de circulatie ontwikkelde ruilwaarde. Het is eveneens onmogelijk om direct van de arbeid tot het kapitaal over te gaan, vergelijkbaar met uitgaan van de ontwikkeling van de verscheidene mensenrassen, die direct overgaan naar de bankiers of van de natuur naar de stoommachine.

Zodra het geld als ruilwaarde ingezet wordt, dat zich verzelfstandigt, niet alleen in de circulatie (zoals bij de schatvorming), maar ook in haar inhoud, is het geen geld meer, want het komt als zodanig niet meer uit zijn negatieve bestemming, het is kapitaal geworden. Daarom is ook het geld de eerste vorm waarin de ruilwaarde als bestemming van het kapitaal voortgaat en historisch de eerste verschijningsvorm van het kapitaal is en het wordt daarom ook historisch met het kapitaal zelf verwisseld. Voor het kapitaal verschijnt de circulatie niet alleen, zoals bij het geld, als beweging, waarin de ruilwaarde verdwijnt, maar waarin hij zichzelf onderhoudt en zelf de verwisseling van beide bestemmingen van geld en 'waar' is. In de eenvoudige circulatie daarentegen wordt de ruilwaarde niet als zodanig gerealiseerd. De ruilwaarde wordt altijd alleen gerealiseerd op het moment van zijn verdwijnen. Wordt de 'waar' geld en het geld weer 'waar', dan verdwijnt de ruilbestemming van de 'waar', die er alleen voor gediend heeft voor de eerste 'waar' om de overeenkomende mate van de tweede 'waar' (de tweede 'waar' met overeenkomende mate) te onderhouden, waarmee de laatste dan als gebruikswaarde van de consumptie ten deel valt. De 'waar' wordt onverschillig tegen deze vorm en is alleen nog maar direct object van de behoefte. Wordt de 'waar' tegen geld

uitgeruild, dan verhard de vorm van de ruilwaarde, het geld alleen zo lang als het zich buiten de ruil, negatief tegen de circulatie verhoudt. De onvergankelijkheid, die het geld aanstreepte, indien het zich negatief tegen de circulatie verhoudt, bereikt de status van het kapitaal, als het zich precies daartoe verhoudt, dat het de circulatie prijsgeeft.|15|

Ruil met de arbeid. Arbeidsproces. Waardevormingsproces

In het proces G-W-G moet zich de waarde (een gegeven waardesom) onderhouden en vermeerderen, terwijl het de circulatie ingaat, dat wil zeggen afwisselend de vormen van 'waren' en het geld aanneemt. De circulatie moet niet alleen een vormverwisseling zijn, maar de waardegrootheid verhogen, aan de beschikbare waarde, een nieuwe waarde of meerwaarde toevoegen. De waarde als kapitaal moet tegelijk waarde in tweede potentie zijn, potentiële waarde.

De ruilwaarde van de 'waar' is de in haar gebruikswaarde 'geobjectiverde' hoeveelheid maatschappelijke arbeid, of de hoeveelheid arbeid dat hem belichaamt, opgenomen is. De grootte van deze hoeveelheid laat zich meten door de tijd, de arbeidstijd, die vereist is om de gebruikswaarde te produceren, en vandaar in hem 'geobjectiveerd' is.

Geld en 'waar' onderscheiden zich alleen door de vorm, waarin deze 'geobjectiverde' arbeid uitgedrukt is. In het geld is de 'geobjectiverde' arbeid uitgedrukt als maatschappelijke arbeid (algemeen), die daarom direct uitwisselbaar is met alle andere 'waren' in de mate waarin ze evenveel arbeid bevatten. In de 'waar' is de in haar bevatte ruilwaarde of de in haar 'geobjectiverde' arbeid alleen maar uitgedrukt in de prijs, dat wil zeggen in een vergelijk met geld, alleen maar ideëel in geld (het materiaal van geld en de maat van de waarde). Beide vormen echter zijn vormen van dezelfde waardegrootheid en gekeken naar haar substantie, vormen van dezelfde hoeveelheid 'geobjectiverde' arbeid, dus in het algemeen 'geobjectiverde' arbeid. Het geld kan, zoals we gezien hebben, zowel als middel voor aankopen als ook als betaalmiddel in de interne circulatie door waardetekens, tekens van zich zelf gezien worden. Dit verandert niets aan de zaak, omdat het teken dezelfde waarde voorstelt, dezelfde arbeidstijd, dat in het geld opgenomen is.

Dat bij de beweging G-W-G, in het algemeen bij het begrip kapitaal uitgegaan wordt van geld, betekent verder niets dan dat uitgegaan wordt van de zelfstandige vorm. De vorm die, de in de 'waar' opgenomen waarde of de in haar opgenomen arbeid aanneemt, in de vorm, waarin ze bestaat als arbeidstijd, als algemene arbeidstijd, onafhankelijk van de gebruikswaarde, waarin ze zich oorspronkelijk belichaamt. De waarde, zowel in de vorm van geld als 'waar', is een 'geobjectiverde' hoeveelheid arbeid. Als het geld in 'waren' of de 'waren' in geld omgezet worden, verandert de waarde alleen zijn vorm, maar niet zijn substantie om 'geobjectiverde' arbeid te zijn, noch zijn grootte, volgens welke hij een bepaalde hoeveelheid 'geobjectiverde' arbeid is. Alle 'waren' zijn dus alleen formeel onderscheidend van geld, geld is alleen een bijzondere bestaansvorm van dezelfde, dat ze in de circulatie en voor de circulatie aannemen. Als 'geobjectiverde' arbeid, zijn ze hetzelfde, waarde, en de vormwissel, dat deze waarde spoedig als geld, spoedig als 'waar' is, moet volgens het uitgangspunt van het kapitaal eender zijn, of het is volgens het uitgangspunt, dat het zich in de bevattende waarde in elke vorm, een uitgangspunt wordt, zonder dat geld en de waarde in het algemeen helemaal niet kapitaal worden. Het moet in het algemeen alleen maar vormverwisseling van dezelfde inhoud zijn.

De enige tegenstelling tegen de ‘geobjectiveerde’ arbeid vormt de niet ‘geobjectiveerde’ arbeid, de levende arbeid. De ene is in de ruimte, de andere in de tijd beschikbare arbeid, de ene is vergankelijke, de andere tegenwoordige arbeid, de ene is in een gebruikswaarde belichaamd, de andere als menselijke activiteit handelend in het proces en pas in het proces begrepen om zich te ‘objectiveren’, de ene is waarde, de andere is waarde scheppend. Wordt een beschikbare waarde met de waarde scheppende activiteit, ‘geobjectiveerde’ arbeid met levende arbeid, kortom geld met arbeid geruild, dan lijkt de mogelijkheid beschikbaar, dat door middel van dit ruilproces de beschikbare waarde behouden blijft of vergroot wordt. Nemen we dus aan, dat de geldbezitter arbeid koopt, dus de verkoper geen ‘waar’, maar arbeid verkoopt. Uit de beschouwing tot nu toe van de verhouding van de warencirculatie, waar alleen maar warenbezitters tegenover elkaar staan, verklaart [16] zich deze verhouding niet. We vragen hier vooralsnog niet naar de voorwaarden van het ruilproces, we veronderstellen het alleen maar als feit. Onze geldbezitter beoogt door de koop van de arbeid er alleen maar op om de waarde die hij bezit te vergroten. Het is hem dus om het even, welke bijzondere vorm van arbeid hij koopt, alleen moet hij nuttige arbeid kopen, die een bijzondere gebruikswaarde produceert, dus een bijzondere vorm van arbeid, bijvoorbeeld de arbeid van een linnenwever. Over de waarde van deze arbeid, of hoe zich de waarde van de arbeid in het algemeen laat bepalen, weten we nog niets.[17]

Het is dus duidelijk, dat een gegeven hoeveelheid arbeid zijn waardegrootte niet veranderen kan en nog minder kan vermeerderen, omdat het eenmaal in de vorm van geld, de ‘waar’, waarin alle andere ‘waren’ hun waarde meten, het nogmaals in een of ander gewenste vorm als andere gebruikswaarde bestaat. Met andere woorden, dat het de ene keer in de vorm van geld en de andere keer in de vorm van een ‘waar’ bestaat. Het is zelfs niet te zien, hoe door een dergelijke vormverwisseling een gegeven waardesom, een bepaalde hoeveelheid ‘geobjectiveerde’ arbeid als zodanig behouden moet. In de vorm van het geld bestaat de waarde van de ‘waar’, of de ‘waar’ zelf, in zoverre ze ruilwaarde, een bepaalde hoeveelheid ‘geobjectiveerde’ arbeid is. In zijn onveranderlijke vorm. De geldvorm is dus de vorm, waarin zich de waarde van de ‘waar’ als waarde of als een bepaalde hoeveelheid ‘geobjectiveerde’ arbeid zich bestendigt, of conserveert. Zet ik geld om in ‘waren’, dan zet ik de waarde uit de ene vorm, waarin het zich bestendigt om in een vorm waarin het zich niet bestendigt. En in de beweging van het kopen om te verkopen, zou de waarde uit zijn onveranderlijke vorm eerst in een vorm omgezet worden, waarin het niet bestendigt wordt. Het wordt daarna dan weer in geld, de onveranderlijke vorm terug omgezet, een omzetting, die in de circulatie lukken of niet lukken kan. Het resultaat zou echter zijn, dat ik zoals voor het proces, de waardesom, de ‘geobjectiveerde’ arbeid in haar onveranderlijke vorm als een bepaalde geldsom zou bezitten. Dit is een geheel nutteloze en zelfs een operatie die geen doel dient. Zou ik echter het geld als zodanig vasthouden, dan is het een schat, heeft het geen gebruikswaarde en bestendigt het zich als ruilwaarde alleen maar omdat het niet als zodanig werkt, precies zoals een versteende ruilwaarde, omdat het zich buiten de circulatie bevindt, zich negatief tot haar verhoudt. Anderzijds in de vorm van de ‘waar’ verdwijnt de waarde met de gebruikswaarde waarin het zit dat een vergankelijk ding is, en als zodanig door de eenvoudige stofwisseling met de natuur zou worden opgelost. Wordt het echter echt als gebruikswaarde benut, dat wil zeggen geconsumeerd, dan vergaat met de gebruikswaarde ook de in hem zittende ruilwaarde.

Vermeerdering van de waarde betekent niets anders dan vermeerdering van ‘geobjectiveerde’ arbeid, het is echter alleen door levende arbeid, dat ‘geobjectiveerde’ arbeid behouden of vermeerdert kan worden.

|18|Groeien zou de waarde, de in de vorm van het geld bestaande ‘geobjectiveerde’ arbeid, alleen kunnen door de ruil met een ‘waar’, waarvan de gebruikswaarde zelf daaruit zou bestaan, om de ruilwaarde te vermeerderen. De consumptie zou gelijkwaardig zijn met waarde schepping of ‘objectivering’ van arbeid. In het algemeen voor de waarde, die aan waardevorming moet doen, heeft geen ‘waar’ directe gebruikswaarde, anders dan dat haar gebruik zelf waarde scheppend is, anders dan dat ze bruikbaar is voor de vermeerdering van de waarde. Een dergelijke gebruikswaarde heeft echter alleen het levende arbeidsvermogen. De waarde, geld kan zich daarom alleen door de ruil met het levende arbeidsvermogen in kapitaal omzetten. De omzetting in kapitaal vereist enerzijds de ruil tegen het arbeidsvermogen en anderzijds de ruil tegen de zakelijke voorwaarden, die de ‘objectivering’ van het arbeidsvermogen als uitgangspunt heeft.

We staan hier aan de basis van de warencirculatie, waar volstrekt geen afhankelijkheidsverhoudingen een rol spelen, afgezien van de door het circulatieproces zelf gegeven bepalingen voor de degenen die met elkaar ruilen, zij onderscheiden zich van elkaar alleen maar als koper en verkoper. Geld kan hierna alleen nog maar arbeidsvermogen kopen, in zoverre de laatste als ‘waar’ zelf te koop aangeboden wordt, verkocht wordt door zijn eigenaar, de levende bezitter van het arbeidsvermogen. De voorwaarde is, dat de bezitter van het arbeidsvermogen ten eerste over zijn eigen arbeidsvermogen kan beschikken, dat hij er als ‘waar’ over kan beschikken. Daartoe moet hij eigenaar van dat arbeidsvermogen zijn. Anders kan hij het niet als ‘waar’ verkopen. De tweede, voortvloeiend uit de eerste voorwaarde echter is, dat hij zijn arbeidsvermogen zelf als ‘waar’ op de markt moet brengen, moet verkopen. Hij kan zijn arbeid niet meer in de vorm van een andere ‘waar’, in een andere gebruikswaarde ‘geobjectiveerde’, buiten zijn subjectiviteit bestaande arbeid ruilen. Het is de enige ‘waar’ die hij aan te bieden heeft, te verkopen heeft, het is zijn levende, in zijn levende lijf beschikbare arbeidsvermogen. (Vermogen is hier absoluut niet als fortuin op te vaten maar als potentie, dynamiek.) Hij is gedwongen zijn arbeidsvermogen in plaats van een ‘waar’, waarin zijn arbeid ‘geobjectiveerd’ is te verkopen, het is een specifiek onderscheidende ‘waar’, dat zich van alle andere onderscheid, of ze nu in de vorm van de ‘waar’ of van geld bestaat. Dit is vooraf vastgesteld, de ‘objectieve’ voorwaarden voor de realisering van zijn arbeidsvermogen, de voorwaarden voor de ‘objectivering’ van zijn arbeid ontbreken. Ze zijn afhandig gemaakt, en zijn veel meer aan wereld van de rijkdom, de ‘geobjectiveerde’ rijkdom van een vreemde wil onderschikt, die tegen hem als eigendom van de warenbezitters in de circulatie vreemd staan, als een vreemd eigendom. Welke de voorwaarden voor de realisering van zijn arbeidsvermogen, of welke ‘objectieve’ voorwaarden voor de arbeid zijn, de arbeid in het proces, als een zich in een gebruikswaarde realiserende activiteit, zal zich later nader tonen.

Als dus de voorwaarde voor de omzetting van geld in kapitaal, de ruil met het levende arbeidsvermogen is, of de koop van het levende arbeidsvermogen van de eigenaar zelf is, dan kan geld zich in het algemeen alleen in kapitaal omzetten, en de geldbezitter wordt een kapitalist. De kapitalist kan op de warenmarkt, in de circulatie de vrije arbeider vinden, in zoverre hij vrij is, hij enerzijds over zijn eigen arbeidsvermogen als ‘waar’ beschikt, en anderzijds over geen andere ‘waren’ de beschikking heeft, of vrij, los en ontdaan is van alle ‘objectieve’ voorwaarden voor de realisering van zijn arbeidsvermogen. Hij is dus arbeider in dezelfde betekenis als dat de geldbezitter als subject en drager van de ‘geobjectiveerde’ arbeid van de aan zich zelf vasthoudende waarde, kapitalist is, zo is hij arbeider, als eenvoudig subject, de eenvoudige personificatie van zijn eigen arbeidsvermogen.

Deze vrije arbeider, en daarmee de ruil tussen de geldbezitter en de bezitter van het arbeidsvermogen, tussen kapitaal en arbeid, tussen kapitalist en arbeider, is zelf duidelijk het product, het resultaat van een voorafgaande historische ontwikkeling, de samenvatting van veel economische omzwervingen, en bewerkstelligt de ondergang van andere maatschappelijke productieverhoudingen en een bepaalde ontwikkeling van de productieve krachten van de maatschappelijke arbeid. De bepaalde historische voorwaarden, die met |19| de vooraf bepaling van deze verhoudingen gegeven zijn, worden duidelijk bij de latere analyse van deze zelfde voorwaarden. De kapitalistische productie echter gaat van het uitgangspunt uit, dat de vrije arbeiders of verkopers, die alleen hun eigen arbeidsvermogen te verkopen hebben, in de circulatie, op de markt gevonden worden. De vorming van de kapitaalverhoudingen toont dus vooraf, dat dat alleen op een bepaalde historisch niveau van de economische ontwikkeling van de maatschappij, de maatschappelijke productieverhoudingen en productiekrachten hun intrede kunnen doen. Het verschijnt vanaf het begin als een historisch bepaalde economische verhouding, een verhouding, dat een bepaalde historische periode van de economische ontwikkeling, van de maatschappelijke productie toebehoort. We gingen uit van de 'waar', hoe deze op de oppervlakte van de burgerlijke maatschappij, als de eenvoudigste economische verhouding, het element van de burgerlijke rijkdom verschijnt. De analyse hiervan toonde ook bepaalde historische voorwaarden die in hun bestaansvorm ingekapseld zijn. De producten. Bijvoorbeeld, van de producenten worden alleen als gebruikswaarden geproduceerd, zo wordt de gebruikswaarde niet tot een 'waar'. Deze bepaalde verhouding wordt voorondersteld onder de leden van de maatschappij. Zouden we nu verder de vraag vervolgen, onder welke omstandigheden worden de producten in het algemeen als 'waren' geproduceerd of onder welke voorwaarden verschijnt de bestaansvorm van het product als 'waar' als algemene en noodzakelijke vorm van alle producten? Dan zou gevonden worden, dat dit alleen op basis van een geheel bepaalde historische productiewijze, de kapitalistische plaatsvindt. Een dergelijke beschouwing zou echter voor de analyse van de 'waar' ver weg hebben gelegen, omdat we bij deze analyse alleen met de producten te maken hebben, de gebruikswaarden, in zoverre ze in de vorm van de 'waar' verschijnen, niet echter met de vraag op welke maatschappelijke economische basis elk product als 'waar' verschijnen moet. We gaan veel meer van het feit uit, dat ze in de burgerlijke productie als zodanig als algemene elementaire vorm van de rijkdom gevonden wordt. Warenproductie en daarom warencirculatie kan echter plaatsvinden tussen verschillende gemeenschappen of tussen organen van deze gemeenschappen, hoewel tegelijk het grootste deel van de productie voor de directe eigen behoefte geproduceerd wordt, als gebruikswaarde, en daarom nooit de vorm van 'waar' aanneemt. Anderzijds de geldcirculatie van haar kant en daarom ook de ontwikkeling van het geld in zijn verschillende elementaire functies en vormen, worden vooronderstelt niets anders te zijn dan de warencirculatie zelf, en wel de ruw ontwikkelde warencirculatie. Dit is weliswaar ook een historische vooronderstelling, die wel volgens de aard van de 'waar' op zeer verschillende niveaus van de maatschappelijke productieprocessen ingevuld kan zijn. De nadere beschouwing van de afzonderlijke geldvormen, bijvoorbeeld de ontwikkeling van geld als schat en van het geld als betaalmiddel duidde op verschillende historische niveaus van de maatschappelijke productieprocessen. Historische verschillen, die uit de eenvoudige vorm van deze verschillende geldfuncties voortkomen. Alleen al de eenvoudige bestaansvorm van het geld in de vorm van schat of betaalmiddel toonde in ieder geval enigermate het ontwikkelde niveau van de warencirculatie toe te behoren, en beperkt zich dus niet tot een bepaalde productieperiode, van voor burgerlijke niveaus van productieprocessen evenals voor de burgerlijke productieprocessen zelf. Het kapitaal echter treedt van te voren op als een verhouding, dat enkel het resultaat van een bepaald historisch proces kan zijn en de basis voor een bepaald tijdperk in de maatschappelijke productiewijze.

Beschouwen we nu het arbeidsvermogen zelf in zijn tegenstelling tot de 'waar', die tegenover hem staat in de vorm van geld, of in tegenstelling tot de 'geobjectiveerde' arbeid, die tot waarde geworden is van de geldbezitter of in de kapitalisten gepersonifieerd is en voor deze persoon een eigen wil, voor zichzelf bewijs, bewust zelfdoel geworden is. Enerzijds verschijnt het arbeidsvermogen als de absolute armoede, omdat tegenover hem de gehele wereld van de stoffelijke rijkdom alsook de algemene vorm daarvan, de ruilwaarde als vreemde 'waar' als vreemd geld staat. Hij is zelf echter enkel een, in levende lijve van de arbeiders en beschikbare en ingesloten mogelijkheid, om te werken. Een mogelijkheid, die echter van alle 'objectieve' voorwaarden voor haar verwerkelijking, dus van haar eigen werkelijkheid absoluut gescheiden is en zelfstandig tegenover hen, van hen ontdaan bestaat. In zoverre alle 'objectieve' voorwaarden voor te leven, voor het werkelijke proces van de arbeid, voor haar werkelijke sollicitatie, alle voorwaarden voor haar 'objectivering' de bemiddeling vormen tussen het vermogen van de arbeid en de werkelijke arbeid, kunnen ze allemaal als arbeidsmiddel gekenmerkt worden. Het arbeidsvermogen, om als eigen factor te kunnen staan tegenover [20] de door de geldbezitter en warenbezitter gepresenteerde 'geobjectiveerde' arbeid, de waarde, die tegenover hem als kapitalist gepersonifieerd is, in zijn zelfstandige vorm als arbeider, die zijn arbeidsvermogen als zodanig als 'waar' aanbieden moet, is het van zijn arbeidsmiddelen ontdane arbeidsvermogen. Omdat de werkelijke arbeid de neiging is voor de bevrediging van de natuurlijke menselijke behoefte is, die activiteit waardoor de stofwisseling tussen de mensen en de natuur bemiddeld wordt. Dan is het arbeidsvermogen, indien het van de arbeidsmiddelen, de 'objectieve voorwaarden voor de neiging van het natuurlijke van de arbeid, ontdaan is, en eveneens van de bestaansmiddelen ontdaan is, zoals we voorheen gezien hebben, dat wat door de gebruikswaarde van de 'waren' in het algemeen als bestaansmiddel gekarakteriseerd kan worden. Het van arbeidsmiddelen en bestaansmiddelen ontdane arbeidsvermogen, is dus de absolute armoede als zodanig, en de arbeider als enkel de personificatie ervan, hij bezit werkelijk zijn behoeften, terwijl hij de activiteit om ze te bevredigen, alleen als niet 'objectieve', alleen in zijn eigen subjectiviteit ingesloten toestand (mogelijkheid) bezit. Hij is als zodanig, volgens zijn begrip, pauper, als de personificatie en de drager ervan op zichzelf, van zijn 'objectiviteit' geïsoleerde vermogen. Anderzijds, omdat de stoffelijke rijkdom, de wereld van de gebruikswaarden alleen uit natuurlijke stof bestaat, die door de arbeid gemodificeerd is, dus alleen door arbeid toegeëigend wordt, en de maatschappelijke vorm van deze rijkdom, de ruilwaarde, is de arbeid in het algemeen niets anders dan een bepaalde maatschappelijke vorm van de in gebruikswaarde opgenomen 'geobjectiveerde' arbeid. Omdat echter de gebruikswaarde, het werkelijke gebruik van het arbeidsvermogen de arbeid zelf is, dus de activiteit die de gebruikswaarde bemiddelt en de ruilwaarde schept, is het arbeidsvermogen evenzeer de algemene mogelijkheid van het stoffelijke en de enige bron van de rijkdom in de bepaalde maatschappelijke vorm, die het als ruilwaarde bezit. Waarde als 'geobjectiveerde' arbeid is alleen de 'geobjectiveerde' activiteit van het arbeidsvermogen. Als daarom bij de kapitaalverhouding van de vooronderstelling uitgegaan wordt, dat de 'geobjectiveerde' arbeid zich onderhoudt en vermeerdert, de waarde zich onderhoudt en vermeerdert, daardoor dat de geld of warenbezitter in de circulatie een bestendig deel van de bevolking beschikbaar is, gewoon de personificatie van het arbeidsvermogen, gewoon arbeiders zijn en daarom hun arbeidsvermogen gewoon als 'waren' verkopen, op de markt bestendig aanbieden, dan is de paradox, waarvan de moderne politieke economie schijnt uit te gaan, in de aard van de zaak onderbouwd. Terwijl ze enerzijds de arbeid als bron van de rijkdom, zowel in zijn stoffelijke inhoud als in zijn maatschappelijke vorm, zowel de gebruikswaarde als de ruilwaarde proclameert, proclameert ze anderzijds eveneens de noodzakelijkheid van de absolute armoede van de arbeiders. Een armoede, die dus niets anders betekent, als dat zijn arbeidsvermogen de enige 'waar' blijft, die hij te verkopen heeft, dat hij als enkel

arbeidsvermogen tegenover de ‘objectieve’, werkelijke rijkdom staat. Deze tegenspraak is daarmee gegeven, dat de waarde verschijnt in de vorm van de ‘waar’ of het geld, die tegenover het arbeidsvermogen als een bijzondere ‘waar’ staat.

Verdere tegenstelling is: in tegenstelling tot het geld, of de waarde in het algemeen, verschijnt de ‘geobjectiveerde’ arbeid als het arbeidsvermogen, als vermogen van een levend subject, het ene als een vergane arbeid dat vooraf geschiedde, het andere als toekomstige, waarvan het bestaan alleen de levende activiteit, tijdelijk beschikbare activiteit van het levende subject zelf kan zijn.

Zoals van de kant van de kapitalisten de waarde als zodanig staat, dat in het geld zijn maatschappelijke, algemeen geldende bestaan als ‘geobjectiveerde’ arbeid bezit, die elke bijzondere bestaansvorm, bestaan in de gebruikswaarde van elke bijzondere ‘waar’ alleen als bijzondere en op zichzelf gelijkwaardige belichaming geldt, en daarom de abstracte rijkdom is; zo staat tegenover hem de arbeider, als enkel de personificatie van het arbeidsvermogen van arbeid in het algemeen, de algemene mogelijkheid van de rijkdom, de waarde scheppende activiteit (als vermogen), en het bijzondere karakter van de werkelijke arbeid dat het kapitaal kopen kan. Dit bijzondere kenmerk van het arbeidsvermogen, geldt alleen in zoverre zijn gebruikswaarde, de ‘geobjectiveerde’ arbeid in het algemeen, dus waarde scheppende activiteit in het algemeen is. Tegenover de kapitalisten, die de waarde als zodanig weergeeft, staat de arbeider met slechts arbeidsvermogen, als arbeider, zo dat de tegenstelling tussen de |21| zich zelf waarde vormende waarde, het zich zelf waarde vormende arbeidsvermogen het wezenlijke punt vormt en de uiteindelijke inhoud van de verhoudingen. Ze staan tegenover elkaar als kapitaal en arbeid, als kapitalist en arbeider. Deze abstracte tegenstelling bevindt zich bijvoorbeeld in de gildeachtige industrie, waar de verhouding van meester en gezel een geheel andere bestemming heeft. (dit punt en waarschijnlijk de gehele passage pas invoegen in de paragraaf: Kapitaal en loonarbeid.)

Waarde van het arbeidsvermogen. Minimumloon of gemiddeld arbeidsloon

Het arbeidsvermogen onderscheidt zich als gebruikswaarde specifiek van de gebruikswaarden van alle andere ‘waren’. Ten eerste, omdat het als eenvoudige aanleg in levende lijve van de verkoper, de arbeiders bestaat. Ten tweede wat naar voren komt als afwijkend van alle andere gebruikswaarden, het geheel karakteristieke verschil, is dat zijn gebruikswaarde, de werkelijke waardevorming van de gebruikswaarde, dat wil zeggen zijn consumptie, de arbeid zelf is, dus de substantie van de ruilwaarde is, dat het de scheppende substantie van de ruilwaarde zelf is. Zijn werkelijke benutting, consumptie is het vormen van de ruilwaarde. Ruilwaarde te scheppen is zijn specifieke gebruikswaarde.

Als ‘waar’ echter heeft het arbeidsvermogen zelf een ruilwaarde. De vraag is wie deze waarde bepalen? In zoverre een ‘waar’ vanuit het gezichtspunt van de ruilwaarde beschouwd wordt, wordt ze altijd beschouwd als het resultaat van productieve activiteit, omdat de voortbrenging van de gebruikswaarde vereist is. De ruilwaarde is gelijk aan de hoeveelheid in haar verwerkte, ‘geobjectiveerde’ arbeid, waarvan de maat de arbeidstijd zelf is. Als ruilwaarde is elke ‘waar’ van de anderen alleen kwantitatief te onderscheiden, volgens de substantie van een bepaalde hoeveelheid maatschappelijke gemiddelde arbeid, de noodzakelijke arbeidstijd, die vereist is om de bepaalde gebruikswaarde onder gegeven algemene productievoorwaarden te produceren, dus ook te reproduceren. De waarde van het arbeidsvermogen zoals elke andere gebruikswaarde is dus gelijk aan de hoeveelheid in hem

opgeslagen arbeid, de arbeidstijd, die vereist is om het arbeidsvermogen te produceren. (onder de gegeven algemene productievoorwaarden.) Het arbeidsvermogen bestaat alleen als aanleg in de levende lijven van de arbeiders. De productie van het arbeidsvermogen, zodra het eenmaal als gegeven vooraf bepaald is, lost zich net als de productie van al het levende in de reproductie op, in het onderhouden. De waarde van het arbeidsvermogen lost zich dus als eerste op in de waarde van de bestaansmiddelen, die nodig zijn, om het te onderhouden, dat wil zeggen om de arbeider in leven te houden, zodat wanneer hij vandaag gewerkt heeft, hij in staat is hetzelfde proces onder dezelfde voorwaarden de andere morgen te herhalen. Ten tweede, voordat de arbeider zijn arbeidsvermogen ontwikkeld heeft, voordat hij in staat is te arbeiden, moet hij leven. Moet dus, zoals vooraf gesteld is, opdat zich het geld tot kapitaal ontwikkelt, opdat de kapitaalverhoudingen plaatsvinden, moet dus het kapitaal voortdurend op de markt, in de circulatie, verkopers van hun arbeidsvermogen vinden. Het is dus nodig, omdat de arbeider sterfelijk is, dat hij buiten zijn eigen bestaansmiddelen genoeg bestaansmiddelen krijgt, om het arbeidersvolk voort te planten, te vermeerderen of minimaal op een bepaald niveau te handhaven. Zodat het op de arbeidsmarkt, door ondeugdelijkheid en dood onttrokken arbeidsvermogen, door frisse vervangen worden. Met andere woorden, hij moet levenslang bestaansmiddelen krijgen om zijn kinderen zo lang te voeden tot ze zelf als arbeider leven kunnen. De arbeider heeft het nodig, om een bepaald arbeidsvermogen te ontwikkelen, om zijn algemene karakter te modificeren, zodat het tot uitvoering van een bepaalde arbeid in staat is, oefening en onderwijs, een opvoeding, die elk naar de bijzondere wijze om productieve arbeid te leveren geleerd moet worden, meer of minder zelf betaald moet worden, dat dus ook in de productiekosten van het arbeidsvermogen opgaat. Hoe belangrijker de laatste beschouwing wordt, zodra het er over gaat [22] de verschillende waarden van bijzondere arbeidstakken te ontwikkelen, des te gelijkwaardiger is het hier, waar we alleen met de algemene verhouding van arbeid en kapitaal te doen hebben. We hebben de gewone gemiddelde arbeid voor ons, we zien alle arbeid alleen als potentie van de gemiddelde arbeid, waarvan de aanleerkosten verdwijnend klein zijn. Hoe het ook zij, de aanleerkosten, de uitgaven, die vereist zijn, om de aard van de arbeiders als bekwaam en bedreven in een bepaalde arbeidstak te ontwikkelen, zijn in ieder geval opgenomen in de bestaansmiddelen, die van de arbeider eist, om zijn kinderen, zijn vervanging, weer tot een niveau van het arbeidsvermogen op te voeden. Ze behoren tot de bestaansmiddelen die vereist zijn, opdat de arbeiders zich als arbeiders voortplanten. De waarde van het arbeidsvermogen lost zich dus op in de waarde van de bestaansmiddelen, die vereist zijn opdat de arbeiders zich als arbeiders onderhouden, als arbeiders leven en zich voortplanten. Deze waarden lossen zich van hun kant weer op, in de bepaalde arbeidstijd, die noodzakelijk is voor de hoeveelheid arbeid dat uitgegeven is, om de voor het onderhoud en voortplanting van het arbeidsvermogen noodzakelijke bestaansmiddelen of gebruikswaarden voort te brengen.

De voor het onderhoud of de reproductie van het arbeidsvermogen noodzakelijke bestaansmiddelen lossen allemaal op in de 'waren', die elk volgens de wisselende productiviteitskracht van de arbeid meer of minder waarde hebben, dat wil zeggen kortere of langere arbeidstijd voor hun productie vereisen, zodat dezelfde gebruikswaarden meer of minder 'geobjectiveerde' arbeid bevatten. De waarde van de bestaansmiddelen, die voor het onderhoud van het arbeidsvermogen vereist zijn, wisselt daarom, maar steeds wordt het precies gemeten door de hoeveelheid arbeid, die nodig is om de voor het onderhoud en de reproductie van het arbeidsvermogen noodzakelijke bestaansmiddelen voort te brengen, of die nodig is, om het arbeidsvermogen zelf te onderhouden of te reproduceren. De grootte van de zo vereiste arbeidstijd wisselt, maar er is steeds een bepaalde arbeidstijd, groter of kleiner, beschikbaar, die voor de reproductie van het arbeidsvermogen omgezet moet worden en die als haar 'geobjectiveerde' zijn levende bestaan zelf te beschouwen is.

De bestaansmiddelen, die de arbeiders nodig hebben om als arbeiders te leven, zijn natuurlijk verschillend voor de verschillende landen en in de verschillende culturele situaties. De natuurlijke behoeften zelf, bijvoorbeeld het voedsel, de kleding, woning, verwarming zijn groter of kleiner naarmate de klimatologische verschillen. Ook omdat de omvang voor de eerste bestaansbehoeften en de wijze waarop de bevrediging ervan grotendeels afhangt van de culturele situatie van de maatschappij, zelf ook een historisch product zijn, hoort bij een land of in een tijdperk tot de noodzakelijke bestaansmiddelen wat in er ander land er niet toe hoort. In deze is het in een bepaald land, ik bedoel in de omgeving van deze noodzakelijke bestaansmiddelen, in een bepaalde periode gegeven.

Zelfs het niveau van de waarde van de arbeid, groeit of neemt af, als men verschillende tijdperken van de burgerlijke periode in eenzelfde land vergelijkt. Uiteindelijk echter stijgt de marktprijs van het arbeidsvermogen snel boven en valt het snel onder het niveau van zijn waarde. Dit geldt net zo als voor alle andere 'waren' en er wordt hier in gelijkwaardige situatie van uitgegaan als dat we ervan uitgingen in de vooronderstelling, dat de 'waren' als equivalenten zich ruilen, of hun waarde in de circulatie realiseren. Deze waarde van de 'waren' in het algemeen, precies zoals de waarde van het arbeidsvermogen wordt in werkelijkheid weer gegeven als haar gemiddelde prijs, zodat zich de afwisselende dalende of stijgende marktprijzen compenseren, zodat de waarde van de 'waren' zich dus in deze schommelingen van de marktprijs zelf realiseert, activeert. De vraag over deze bewegingen van het niveau van de behoefte aan arbeiders, evenals het stijgen en dalen van de marktprijs van het arbeidsvermogen boven of onder het niveau die toebehoren aan de theorie van het arbeidsloon, horen niet hier thuis, waar zich de algemene de algemene verhoudingen van het kapitaal ontwikkelen. Het zal zich in de voortgang van dit onderzoek aantonen, dat het doorgaans gelijkwaardig voor de resultaten is, of men het niveau van de behoefte aan arbeiders hoger of lager aanneemt. Het enige belangrijke is, dat het als gegeven, bepaald en beschouwd wordt. Alle vragen, die zich op het niet gegeven, maar op de veranderlijke grootte betrekken, horen in de onderzoeken over de |23| loonarbeid in het bijzonder en beïnvloeden de algemene verhouding tot het kapitaal niet. Overigens beschouwt noodzakelijk elke kapitalist die bijvoorbeeld een fabriek opricht en zijn zaak inricht, het arbeidsloon als gegeven in de plaats waar en de tijd waarin hij zich inricht.

'Verminderen de onderhoudskosten van de mensen door vermindering van de natuurlijke prijs van voedsel en kleding, waarbij het leven onderhouden wordt, zullen lonen uiteindelijk dalen, niet tegenstaande het feit dat de vraag naar arbeiders erg zou kunnen toenemen.' (Ricardo, *Principles of Political Economy*, derde editie Londen, 1821) 'De natuurlijke prijs van de arbeid is de prijs, die nodig is om de arbeiders geschikt te maken, of door elkaar te vervangen, en hun ras te vereeuwigen, zonder groei of afname. De macht van de arbeiders zich zelf en hun familie te onderhouden, hangt niet van de hoeveelheid geld af, dat hij als loon krijgt, maar van de hoeveelheid voedsel, noodzakelijkheden en gemakken, die hij met het geld kan kopen. De natuurlijke prijs van de arbeid hangt dus af van de prijs van het voedsel, noodzakelijkheden en gemakken af, met een stijgen van de prijs van voedsel en noodzakelijkheden stijgt daarom de natuurlijke prijs van de arbeid en daalt het vanwege het dalen van dezelfde.' (Ricardo, pagina 86). (Een peck, de Engelse korenmaat is 1/4 bushel, 8 bushels gaan in 1 kwart. De standaard bushel omvat 2218 vierkante inch en 1/5, en omvat 19 1/2 inch in diameter, en 8 1/4 diep.) Malthus zegt: 'Uit een vergelijkend overzicht van de graanprijzen en arbeidslonen vanaf de regering van Edward III, dus sinds 500 jaar volgt, dat de verdiensten van een dag arbeid in dit land vaker onder als boven één peck tarwe stonden, dat 1 peck tarwe een soort middelpunt vormde, maar meer boven het midden, waarmee de

graanlonen van de arbeid, varieerden overeenkomend met de schommelingen tussen vraag en aanbod.’ (Malthus, *Principles of Political Economy*, Londen 1836. tweede editie).

Wordt in plaats van een hogere en meer waardevolle ‘waar’, dat het belangrijkste bestaansmiddel van de arbeiders is, een mindere, bijvoorbeeld in plaats van vlees, graan of tarwe, of in plaats van tarwe en rogge, aardappelen genomen, dan daalt natuurlijk de waarde van het arbeidsvermogen, omdat het niveau van zijn behoeften naar beneden bijgesteld is. We zullen in ons onderzoek daarentegen overal veronderstellen, dat de mate en de kwaliteit van de bestaansmiddelen, dus ook de omvang van de behoeften, ergens op een cultuurniveau, nooit naar beneden bijgesteld wordt, omdat dit onderzoek over het stijgen en dalen van het niveau zelf, namelijk het kunstmatig naar beneden bijstellen, aan de beschouwing van de algemene verhoudingen niets verandert. Bij de Schotten, bijvoorbeeld, zijn er vele families die in plaats van graan en rogge, voor vele maanden van havergrutten en gerstemeel, alleen met zout en water gemengd leven en zeer comfortabel zegt Eden in zijn *De stand van zaken van de armen*, Londen 1797 deel I boek II hoofdstuk II. Om kunstmatig een lager gemiddelde te scheppen, spande de komische filantroop en tot baron benoemde yankee, Graaf Rumford, einde van de vorige eeuw, zijn beperkte hersens in. Zijn ‘essays’ zijn een mooi kookboek met recepten voor alle mogelijke vreten van de goedkoopste soort, om de arbeiders surrogaten voor de duurere tegenwoordige normale gerechten te geven. De goedkoopste gerechten, die volgens deze ‘filosoof’ te bereiden zijn, is een soep van gerst, mais, peper, zout, azijn, zoete kruiden en 4 haringen met 8 liter water. Eden in het hierboven geciteerde werk beveelt dit schone vreten aan de gouverneurs van de arbeidshuizen, als beste aan. 5 pond gerst, 5 pond mais, 3 haringen, een lepel zout, een lepel azijn, 2 lepels peper en kruiden, voor de som van 20 3/4 dimes, levert een soep voor 64 mensen, ja onder de gemiddelde prijzen van koren kan men de kosten tot op 1/4 dime per portie drukken.

‘De eenvoudige arbeider, die niets heeft dan zijn armen en zijn nijverheid, hij heeft niets anders dat hij kan verkopen aan anderen dan zijn verdriet en hij moet alle soorten arbeid aanpakken, en hij bereikt daarmee het effect, dat het salaris van de arbeider grenst aan wat hij nodig heeft om zich zelf te onderhouden.’ (Turgot, *Réflexions sur la Formation et la distribution des Richesses*, verscheen als eerst 1766 in Werken deel I uitgegeven door Eugène Daire. Parijs 1844.)

Enerzijds is het mogelijk, het niveau van de waarde van het arbeidsvermogen te verlagen, omdat de bestaansmiddelen of de manier van haar bevrediging naar beneden is bijgesteld, indien goedkopere en slechtere bestaansmiddelen in plaats van beteren geplaatst worden, of in het algemeen de omgeving, de omvang van de bestaansmiddelen verminderd wordt. Anderzijds is het echter ook mogelijk, omdat op het niveau ook de gemiddelde hoogte van de voeding van de kinderen en vrouwen is opgenomen. Door het niveau te drukken, worden deze zelf gedwongen te werken. In de tijd, waarin kinderen zich moeten ontwikkelen, worden ze voor de arbeid gebruikt. Ook deze casus, zoals alle anderen om op het niveau van de waarde van de arbeid te betrekken in de analyse, laten we hier achterwege. We geven dus het kapitaal een eerlijke kans, omdat we juist de grootste afschuwelijkheid van het kapitaal als niet bestaand veronderstellen. Evenzeer kan het niveau verlaagd worden, als de tijd voor het aanleren zo mogelijk tot nul of de kosten voor het aanleren gereduceerd worden, door het vereenvoudigen van de arbeid.

Er kan hier het volgende aangevoerd worden, met betrekking op de eerdere exploitatie van de kinderen als arbeiders, door de hielenlicker van de pruikendragers, Macaulay. Het is dit dat karakteristiek is voor de kunst van de geschiedschrijving, en opvatting ook op economisch gebied, die weliswaar niet altijd door de geprezenen behandeld is, veel meer hun slimheid slechts achteraf, het verleden verlegden. Over de kinderarbeid in de 17e eeuw hetzelfde. Toch is de stelling beter, waar van het historische proces of de machine gesproken wordt. Zie de fabrieksrapporten, 1856.[24]

De bepaling van de waarde van het arbeidsvermogen was natuurlijk van het grootste belang voor de opvatting van de kapitaalverhoudingen, dat op de verkoop van het arbeidsvermogen berust. Het was daarom voor alles vast te stellen, hoe de waarde van deze 'waar' bepaald wordt, want het essentiële in de verhouding is, dat het arbeidsvermogen als 'waar' aangeboden wordt, als waar echter is de bepaling van zijn ruilwaarde beslissend. Omdat de ruilwaarde van het arbeidsvermogen bepaald wordt door de waarde of de prijs van de bestaansmiddelen, de gebruikswaarde, die voor zijn onderhoud en reproductie nodig zijn. Dit konden de fysiocraten, zo weinig zij de aard van de waarde in het algemeen begrepen, over de waarde van het arbeidsvermogen in grote lijnen goed begrijpen. Bij hen, die over het kapitaal in het algemeen de eerste verstandige begrippen opstelden, speelt daarom dit door de gemiddelde bestaansbehoefte bepaalde arbeidsloon een hoofdrol.

Bailey in zijn anoniem uitgegeven schrijven, *Een kritische dissertatie over de natuur, maten en oorzaken van waarde* enzovoorts Londen, 1825, dat in het algemeen tegen de waardetheorie van Ricardo gericht is, merkt op over zijn bepaling van de waarde van het arbeidsvermogen op:

'Meneer Ricardo inventief genoeg, vermijdt een moeilijkheid, dat op het eerste gezicht, zijn doctrine dreigt te belasten, dat waarde afhankelijk is van de hoeveelheid arbeid die tewerkgesteld is in de productie. Als dit principe rechtlijnig aangehangen wordt, volgt daaruit, dat de waarde van de arbeid afhangt van de hoeveelheid arbeid die tewerkgesteld wordt om de arbeid te produceren, wat duidelijk absurd is. Door een kundige draai, maakt meneer Ricardo de waarde van de arbeid afhankelijk van de hoeveelheid arbeid vereist om lonen te produceren, of, om hem het voordeel te geven van zijn eigen taalgebruik, hij houdt vol dat de waarde van de arbeid geschat moet worden door de hoeveelheid arbeid vereist om de lonen te produceren, waarmee hij bedoelt, de hoeveelheid arbeid vereist om het geld of de 'waren' te produceren die aan de arbeider gegeven worden. Dit is hetzelfde als te zeggen, dat de waarde van kleren geschat moet worden, niet door de hoeveelheid arbeid toegekend aan zijn productie, maar door de hoeveelheid arbeid toegekend aan de productie van zilver, waartegen de kleding geruild wordt.'

Het enige juiste aan de polemiek is, dat Ricardo de kapitalisten met hun geld direct arbeid laat kopen, in plaats van de beschikking over het arbeidsvermogen. Arbeid als zodanig is niet een directe 'waar', de noodzakelijke 'geobjectiveerde', in een gebruikswaarde opgewerkte arbeid is dat wel. Ricardo, die niet het onderscheid maakt tussen het arbeidsvermogen als de 'waar', dat de arbeider verkoopt, de gebruikswaarde, dat een bepaalde ruilwaarde heeft, en de arbeid zelf, dat enkel in staat is dit vermogen in de werkelijkheid te gebruiken, is daarom niet in staat, afgezien van de door Bailey ingebrachte tegenspraak, om aan te tonen dat de levende arbeid niet geschat kan worden door de hoeveelheid arbeid te werk gesteld in de productie. Hij ziet niet in hoe de meerwaarde kan ontstaan, in het algemeen de ongelijkheid tussen de hoeveelheid arbeid, dat de kapitalist voor de arbeid als loon geeft, en de hoeveelheid levende

arbeid, dat hij voor deze hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid koopt. Voor het overige is de opmerking van Bailey dom. De prijs van kleding bestaat toch wel uit de prijs van het katoengaren, dat in de kleding geconsumeerd is, net als die van het arbeidsvermogen uit de bestaansmiddelen, die er door de stofwisseling in worden opgenomen. De stofwisseling hangt overigens niet af van levende, organische arbeid, zijn reproductie komt niet direct uit de verwerkte arbeid, van de van hem verwerkte arbeid, maar van de bestaansmiddelen die het consumeert, en dit is de wijze om het te reproduceren. Dat had Bailey bij de waardebepaling van de dieren kunnen zien, zelfs bij de machine, in zoverre daarin de kosten van kolen, olie en andere materialen, die het consumeert, er in opgaan. In zoverre de arbeid zich niet alleen tot het onderhouden van de levende arbeid beperkt, maar dat bijzondere arbeid nodig is, die direct het arbeidsvermogen zelf aanpast, is het voor de uitvoering van een bepaalde beschikbaarheid ontwikkeld. Dit gaat eveneens, zoals bij gecompliceerde arbeid, in de waarde van de arbeid op en is hier direct in de arbeider verwerkt, in zijn voor de productie uitgegeven arbeid. Verder komt de grap van Bailey, alleen daar op neer, dat de arbeid, die voor de reproductie van het organische aangewend wordt, hetzelfde geldt voor de bestaansmiddelen, die niet direct op zichzelf aangewend wordt, indien de toe-eigening van deze bestaansmiddelen door de consumptie geen arbeid is, maar veeleer genot.[25]

De bestaansbehoeften vernieuwen zich dagelijks. Nemen we dus bijvoorbeeld de massa van bestaansbehoeften, die gedurende een jaar vereist zijn, zodat de arbeider als arbeider leven kan en zijn arbeidsvermogen onderhouden kan. De ruilwaarde van deze opsomming, dat wil zeggen de hoeveelheid arbeidstijd, dat in deze bestaansmiddelen verwerkt, 'geobjectiveerd', ingenomen is, dan wordt de ene dag in de andere verrekend, de som van de bestaansmiddelen, die de arbeider gemiddeld in één dag nodig heeft. Hetzelfde geldt voor de waarde, om het hele jaar te leven wordt de waarde van zijn arbeidsvermogen per dag berekend, of de hoeveelheid bestaansmiddelen gereproduceerd, dat voor één dag vereist is, zodat het als met alle andere als levende arbeid voort bestaat. De consumptie van de bestaansmiddelen is langzamer of sneller. Bijvoorbeeld de gebruikswaarden, die dagelijks als voedsel dienen worden ook dagelijks verbruikt, evenals de gebruikswaarden die voor verwarming, zeep (schoonmaken) en ontspanning dienen. Andere noodzakelijke bestaansmiddelen daarentegen, zoals kleding of woningen worden langzamer verbruikt, hoewel ze ook dagelijks gebruikt worden. Enkele bestaansmiddelen moeten dagelijks opnieuw gekocht worden, dagelijks vernieuwd worden, vervangen worden, andere zoals bijvoorbeeld kleren, omdat ze langere tijd meegaan als gebruikswaarde te dienen en pas aan het einde van deze tijd opgebruikt, onbruikbaar geworden zijn, hoeven alleen over een langere tijd vervangen of vernieuwd te worden, hoewel ze wel dagelijks gebruikt moeten worden.

Is de som van de bestaansmiddelen, die de arbeiders dagelijks moeten consumeren om als arbeider te kunnen leven A, dan zijn ze in 365 dagen 365A. Zou daarentegen de som van alle andere bestaansmiddelen die hij nodig heeft en die alleen maar drie maal per jaar vernieuwd moeten worden, dus nieuw gekocht moeten worden B zijn, dan zou in het gehele jaar slechts 3B nodig zijn. Tezamen zou er dus per jaar $365A + 3B$ nodig zijn en per dag $(365A + 3B)/365$. Dit zou de gemiddelde som van de bestaansmiddelen zijn, die hij dagelijks nodig heeft. De waarde van de som, zou de dagelijkse waarde van zijn arbeidsvermogen zijn, dat wil zeggen de waarde, die dag in dag uit, de ene dag voor de andere gerekend, nodig zou zijn, om de voor het onderhoud van het arbeidsvermogen noodzakelijke bestaansmiddelen te kopen.

Rekent men het jaar tot 365 dagen, dan vallen daar 52 zondagen uit, blijven er 313 werkdagen over; kunnen we dus het gemiddeld op 310 werkdagen stellen. Zou nu de waarde

van $(365A + 3B)/365$ 1 daalder zijn, dan zou de dagelijkse waarde van zijn arbeidsvermogen 1 daalder zijn. Hij moet dagelijks zo veel verdienen, om dag in dag uit het jaar door te kunnen leven en er verandert hier niets aan dat de gebruikswaarde van enkele 'waren' niet dagelijks vernieuwd worden. Dus is gegeven de jaarlijkse som van de bestaansbehoefte, dan nemen we daarvan de waarde of de prijs en hiervan nemen we het dagelijkse gemiddelde of we delen het door 365 en zo verkrijgen we de waarde van de gemiddelde bestaansbehoefte van de arbeiders of de gemiddelde dagwaarde van het arbeidsvermogen. (De prijs van $365A + 3B$ is 365 daalders, dus de dagelijkse bestaansbehoefte = $(365A + 3B)/365$ is $365/365$ is 1 daalder.)

Ruil van geld met arbeidsvermogen

Het arbeidsvermogen is ondanks zijn specifieke karakter, een specifieke 'waar'. Zoals het geld ook een 'waar' in het algemeen was, maar een specifieke 'waar' is geworden. Bij het geld is het specifieke naar voren gekomen, door de verhouding van alle 'waren' tot ergens een naar gelieve uitsluitende 'waar' geld, hier door de aard van de gebruikswaarde van de 'waar'. Arbeidsvermogen is dus zoals alle andere 'waren'; 1) een gebruikswaarde, een bepaald voorwerp, waarvan het gebruik bijzondere behoeften bevredigt. 2) Het heeft een ruilwaarde, dat wil zeggen in hem is, als voorwerp, als gebruikswaarde een bepaalde hoeveelheid arbeid verwerkt, 'geobjectiveerd'. Als 'objectivering' van arbeidstijd in het algemeen is het waarde. Zijn waardegrootte is bepaald door de hoeveelheid van de in hem verwerkte arbeid. Deze waarde in geld uitgedrukt is de prijs van het arbeidsvermogen. Omdat we hier van het uitgangspunt uitgaan, [26] dat alle waren zich naar hun waarde gemeten verkopen, onderscheid zich de prijs in het algemeen alleen van de waarde doordat het de in het materiaal van het geld geschatte of gemeten of uitgedrukte waarde is. De 'waar' wordt daarom tegen haar waarde verkocht, als ze tegen haar prijs verkocht wordt. Evenzeer is hier onder de prijs van het arbeidsvermogen niets anders te begrijpen als de in geld uitgedrukte waarde. De waarde van het arbeidsvermogen voor één dag of één week wordt daarom betaald, als de prijs van de bestaansmiddelen betaald wordt, die voor het onderhouden van het arbeidsvermogen gedurende één dag of één week vereist is. Deze prijs of waarde echter is bepaald, niet alleen door de bestaansmiddelen, die het dagelijks gebruikt, of zoals kleding bijvoorbeeld, die het niet dagelijks verbruikt, zodat ze dagelijks vernieuwd moeten worden, die het daarom alleen in bepaalde tijdspanne te vernieuwen of te vervangen heeft. Zo ook op alle voorwerpen die betrekking hebben op de kleding, het bestek voor het eten en drinken bijvoorbeeld hoeft niet zo snel vervangen te worden als kleding, omdat ze niet zo snel verslijten, nog minder de meubels, bedden, tafels en stoelen enzovoorts omdat die nu eenmaal maar één keer per jaar vervangen moeten worden, dan zou toch gedurende het gehele jaar de waarde van deze kledingmiddelen geconsumeerd zijn voor het onderhouden van het arbeidsvermogen, en aan het einde van het jaar zou het zover moeten zijn om ze te vervangen. Hij moet dus gemiddeld dagelijks zoveel onderhouden, dat na aftrek van de dagelijkse uitgaven voor de dagelijkse consumptie genoeg over blijft om de versleten kleren door nieuwe na afloop van het jaar te vervangen. Dus niet als een dagelijks zoveelste deel van een pak, maar als het dagelijkse evenredige deel van de waarde van een pak. Het onderhoud van het arbeidsvermogen, als het doorlopend moet zijn, wat bij de kapitaalverhouding uitgangspunt is, wordt dus niet alleen bepaald door de prijs van het dagelijks geconsumeerde en daarom het de volgende dag vernieuwde, te vervangen bestaansmiddelen. Echter daar komt bij het dagelijkse gemiddelde van de prijs van de bestaansmiddelen, die over een langere tijd vervangen moeten worden, maar dagelijks moeten worden gebruikt. Er komt hier een onderscheid in de betaling uit voort. De gebruikswaarde, zoals van een pak bijvoorbeeld moet in zijn geheel gekocht worden, en

als geheel verbruikt worden. Het wordt betaald, doordat dagelijks $1/x$ van de prijs van de arbeid in reserve gehouden wordt.

Omdat het arbeidsvermogen alleen beschikbaar is als in het lichaam van de arbeiders inclusieve vaardigheid, aanleg en potentie, zo eist het onderhoud van dat arbeidsvermogen niets anders als het onderhouden van de arbeiders zelf, in de voor de uitoefening van zijn arbeidsvermogen noodzakelijke mate van kracht, gezondheid en mogelijkheid te leven in het algemeen.^[27]

Het is daarom belangrijk te onthouden: de 'waar' die de arbeider in de sfeer van de circulatie op de markt aanbiedt, die hij te verkopen heeft, is zijn eigen arbeidsvermogen, dat zoals alle andere 'waren', in zoverre ze gebruikswaarde is, een 'objectief' bestaan heeft. Hoewel het zich hier ook alleen als aanleg, als potentie in het levende lijf van het individu bevindt. Er hoeft hier niet opgemerkt te worden, dat niet alleen de hand, maar ook het hoofd tot het lijf behoort. Zijn functie als gebruikswaarde echter, de consumptie van deze 'waar', haar gebruik als gebruikswaarde bestaat uit de arbeid zelf, geheel zoals het graan pas als gebruikswaarde functioneert, zodra het in het voedingsproces gebruikt wordt, als voedingsstof werkt. De gebruikswaarde van deze 'waar' wordt zoals alle andere 'waren' pas in het consumptieproces gerealiseerd, dus pas nadat het van de verkoper overgegaan is naar de koper. Het heeft echter met het proces van de verkoop verder niets te maken, het is geen motief voor de koper. Verder heeft deze als arbeidsvermogen voor zijn bestaande consumptie, een gebruikswaarde, een ruilwaarde, dat zoals alle andere 'waren' gelijk is aan de hoeveelheid in de hem opgenomen arbeid en daarom gelijk is aan de voor zijn reproductie vereiste arbeid. Zoals we gezien hebben is deze hoeveelheid precies gemeten door de arbeidstijd, en vereist om de voor het onderhoud van de arbeiders de nodige bestaansmiddelen aan te schaffen. Omdat de maat voor het leven zelf de tijd is, zoals bijvoorbeeld het gewicht de maat voor metaal is, dan zou de arbeidstijd die vereist is om de arbeider gemiddeld in leven te houden, de dagelijkse waarde van zijn arbeidsvermogen zijn. Het is de waarde van het arbeidsvermogen, omdat het één dag voor de andere reproduceert, of wat hier het arbeidsvermogen onderhoudt onder dezelfde voorwaarden, die zoals gezegd niet enkel door de behoefte van de natuur omschreven zijn, maar door de behoefte van de natuur, zoals het in een bepaalde cultuurtoestand historisch aangepast is. Deze waarde van het arbeidsvermogen in geld uitgedrukt is zijn prijs, waarvan we veronderstellen dat het betaald wordt, omdat we in het algemeen de ruil van equivalenten of de verkoop van 'waren' naar hun waarde vooronderstellen. Deze arbeidsprijs heet arbeidsloon. Het arbeidsloon, dat overeenkomt met de waarde van het arbeidsvermogen, is de gemiddelde prijs van het arbeidsvermogen, zoals we het weergegeven hebben, het gemiddelde arbeidsloon, dat ook het minimum arbeidsloon heet of het salaris. Bij minimum moet niet de uiterste grens van het fysieke noodzakelijke begrepen worden, maar het dagelijkse gemiddelde arbeidsloon, bijvoorbeeld van een jaar, waarin de prijs van het arbeidsvermogen, die weldra onder hun waarde komen, even snel aan het dalen aangepast zijn.

Het ligt in de aard van deze bijzondere 'waar', het arbeidsvermogen, dat haar werkelijke gebruikswaarde pas na de consumptie werkelijk van de een naar de ander overgegaan is, van de verkoper naar de koper. Het werkelijke gebruik van het arbeidsvermogen is de arbeid. Verkocht wordt het echter als vermogen, enkel de mogelijkheid voordat de arbeid verricht is, als enkel kracht, waarvan de werkelijke uiting aan de koper toekomt. Omdat hier dus de formele uiting van de gebruikswaarde en het echte overgaan volgens de tijd uiteenvallen, functioneert het geld van de koper in deze ruil meestal als betaalmiddel. Het arbeidsvermogen wordt dagelijks, wekelijks enzovoorts betaald, maar niet op het moment dat het gekocht

wordt, maar nadat het werkelijk dagelijks, wekelijks is geconsumeerd. In alle landen, waar de kapitaalsverhouding ontwikkeld is, wordt het arbeidsvermogen aan de arbeiders pas betaald, nadat het als zodanig gefunctioneerd heeft. In deze betrekking kan gezegd worden, dat overal de arbeiders dagelijks of wekelijks, dat hangt af van de bijzondere aard van de 'waar' die hij verkoopt, de kapitalisten crediteren, het gebruik van de door hem verkochte 'waren' overlaat, en pas na de consumptie ervan de ruilwaarde of de prijs krijgt. In tijden van crisis, en zelfs bij afzonderlijke faillissementen toont zich dan, dat dit crediteren aan de arbeiders niet alleen een frase is, omdat ze niet betaald worden. In dat geval verandert dat aan het ruilproces voorsnog niets. De prijs wordt contractueel vastgesteld, dus de waarde van het arbeidsvermogen wordt in geld geschat, hoewel het pas later gerealiseerd wordt, betaald wordt. De prijsbepaling betreft zich daarom ook op de waarde van het arbeidsvermogen, niet op de waarde van het product, waarvan voor de koper van het arbeidsvermogen als gevolg van de consumptie, het werkelijke verbruik gegroeid is, ook niet op de waarde van de arbeid, dat als zodanig geen 'waar' is.[28]

We weten nu inderdaad, dat wat de geldbezitter, die zijn geld in kapitaal omzetten wil, en daarom arbeidsvermogen koopt, de arbeider betaalt, en hij betaalt hem inderdaad bijvoorbeeld de dagelijkse waarde van zijn arbeidsvermogen. Een prijs die overeenkomt met de dagprijs of dagloon, doordat hij hem een som geld betaalt dat gelijk is aan de waarde die nodig is de noodzakelijke bestaansmiddelen voor het onderhoud van het arbeidsvermogen. Een geldsom, die precies zoveel arbeidstijd weergeeft als voor de productie van deze bestaansmiddelen vereist is, dus voor de dagelijkse reproductie van het arbeidsvermogen. We weten nog niet wat de koper van zijn kant krijgt. Het hangt van de specifieke aard van deze 'waar', het arbeidsvermogen af, hoe met het specifieke doel waarvoor ze door de koper gekocht wordt, namelijk omdat hij zich als representant van de zichzelf waarde vormende waarde gedraagt, dat de op de verkoop volgende operaties van specifieke aard zijn en daarom als bijzonder beschouwd moeten worden. Het komt er op aan, en dit is het wezenlijke, dat de bijzondere gebruikswaarde van de 'waar' en zijn realisering als gebruikswaarde, de economische verhouding, de economische voorbestemming zelf betreft, en daarom in de kring van onze beschouwing valt. Het kan hiernaast daarop opmerkzaam gemaakt worden, dat de gebruikswaarde oorspronkelijk als gelijkwaardig, ergens als een gewilde materiële voorwaarde verschijnt. De werkelijke gebruikswaarde van de afzonderlijke 'waar', zoals daarom in het algemeen de bijzonderheid van de 'waar', is bij de analyse van de 'waar' om het even. Het belangrijke is hier nu het algemene onderscheid tussen gebruikswaarde en ruilwaarde, waaruit zich het geld ontwikkelt. (Zie hierboven.)

Arbeidsproces

Nadat de geldbezitter het arbeidsvermogen gekocht heeft, zijn geld tegen arbeidsvermogen uitgeruild heeft (de koop is klaar met de wederzijdse overeenkomst, ook wanneer de betaling pas later plaatsvindt), zet hij het nu om als gebruikswaarde, hij consumeert het. De realisering van het arbeidsvermogen, zijn werkelijke gebruik is echter de levende arbeid zelf. Het consumptieproces van deze specifieke 'waar', dat de arbeider verkoopt, valt dus samen met het arbeidsproces of is veel meer het arbeidsproces zelf. Omdat de arbeid de activiteit van de arbeiders zelf is, de realisering van zijn eigen arbeidsvermogen, treedt hij dus als de arbeidende persoon op, als arbeider in dit proces en voor de koper heeft hij in dit proces geen andere bestaansvorm als dat van het activerende arbeidsvermogen. Hij is daarom niet een persoon die arbeid, maar het actieve arbeidsvermogen gepersonifieerd in de arbeider. Het is

kenmerkend, dat in Engeland de arbeiders naar hun belangrijkste orgaan, waardoor hun arbeidsvermogen geactiveerd wordt, de eigen handen namelijk, 'hands' genoemd worden.

Werkelijke arbeid is doelmatige activiteit voor de vervaardiging van een gebruikswaarde, voor de toe-eigening van een natuurlijke stof in een overeenkomende wijze met bepaalde behoeften. Of het meer spieren of meer zenuwen zijn is om het even, dat bij deze activiteit gebruikt wordt, eveneens of de natuurstof al meer of minder geïdealiseerd is.

Elke werkelijke arbeid is bijzondere arbeid, het uitoefenen van een bijzondere van de andere tak van de arbeid onderscheidende. Zoals de ene 'waar' van de andere zich door de bijzondere gebruikswaarde onderscheidt, zo is het een bijzondere vorm van actieve arbeid, dat zich in hem belichaamt. Omdat de omzetting van geld in kapitaal of de kapitaalvorming een ontwikkelde warenaarloop vooronderstelt, vooronderstelt ze een ontwikkelde deling van de arbeid. Een deling van de arbeid die hier begrepen moet worden, zoals ze in de veelvuldigheid van de circulerende 'waren' toont (verschijnt), dus als een deling van de gezamenlijkheid, de totaliteit van de maatschappelijke arbeid in veelvuldige manieren om te arbeiden, als een totaliteit van bijzondere arbeidswijzen. De arbeid, die de arbeider verricht, hoort dus bij een bijzondere arbeidstak, zoals zijn arbeidsvermogen zelf een bijzondere is. De bepaalde inhoud of doel en daardoor de bepaalde wijze van de arbeid gaat ons hier even weinig aan, zoals ons bij de analyse van de 'waar' haar bepaalde stof of gebruikswaarde aan gaat. Het is om het even in welke bijzondere arbeidstak de arbeider werkt, hoewel natuurlijk de koper altijd een bijzondere vorm van de arbeid kopen kan. Het enige punt, dat hier vastgehouden moet worden, is de bestemming van de arbeid, waar ze als werkelijk proces verschijnt, het zal zich hieronder tonen, dat deze onverschilligheid tegen de bijzondere inhoud van de arbeid niet alleen een abstractie is, die we maken, maar die het kapitaal maakt en wezenlijk tot het karakter van het kapitaal [29] behoort. (Zoals de beschouwing van de gebruikswaarde van de 'waren' als zodanig in de warenkunde hoort, zo hoort het arbeidsproces in zijn werkelijkheid in de technologie.)

Wat ons aan het arbeidsproces interesseert, zijn alleen de geheel algemene momenten, waarin het vervalt en die het als arbeidsproces toekomen. Deze algemene momenten moeten voortkomen uit de aarde van de arbeid zelf. Voordat de arbeider zijn beschikking over zijn arbeidsvermogen verkocht heeft, kon hij dat arbeidsvermogen niet als arbeid activeren, niet realiseren, omdat het gescheiden was van de 'objectieve' voorwaarden van zijn activiteit. In het werkelijke arbeidsproces is deze scheiding opgeheven. Het arbeidsvermogen werkt nu, omdat het zijn 'objectieve' voorwaarden volgens zijn aard toegeëigd heeft. Het activeert zich, omdat het in contact, in het proces, in verbinding met de 'objectieve' factoren treedt, zonder welke het zich niet realiseren kan. Deze factoren kunnen heel algemeen als arbeidsmiddelen gekenmerkt worden. De arbeidsmiddelen zelf echter vervallen noodzakelijk in een 'object', dat bewerkt wordt, en dat we het arbeidsmateriaal willen noemen. In het eigenlijke arbeidsmiddel, dat een 'object' is, (het is niet nodig voor dit 'object' dat het een instrument is, het kan bijvoorbeeld ook een chemisch proces zijn) wordt de menselijke arbeid, de activiteit als middel tussen het arbeidsmiddel en het arbeidsmateriaal geschoven, zodat het als gids van de menselijke arbeid dient. Bij een precieze analyse zal steeds gevonden worden, dat bij alle arbeid een arbeidsmateriaal en een arbeidsmiddel gebruikt wordt. Het is mogelijk, dat het arbeidsmateriaal, het 'object' dat door de arbeid voor een bijzondere behoefte toegeëigd moet worden, zonder toedoen van de menselijke arbeid zich in de natuur bevindt. De vis bijvoorbeeld, die in het water gevangen wordt, of het hout, dat in het oerwoud geveld wordt, of het erts, dat uit de schacht gehaald wordt, zodat alleen het arbeidsmiddel zelf een product van vroegere menselijke arbeid is. Dit alles toont aan, wat ontginningsindustrie

genoemd kan worden en geldt voor de akkerbouw alleen in zoverre als iets dat door moeder aarde voorbereid wordt. Het zaad is hier echter zowel arbeidsmiddel en arbeidsmateriaal, zoals al het organische, zoals bijvoorbeeld het dier in de veeteelt beide is. Daarentegen kan het alleen op het ruwste niveau van de economische ontwikkeling voorkomen, dus alleen in de toestand waar aan de vorming van de kapitaalverhouding niet te denken valt, dat het arbeidsinstrument zonder verdere tussenkomst in de natuur beschikbaar is. Het is vanzelf duidelijk, dit volgt uit de aard van de zaak, dat de ontwikkeling van het menselijke arbeidsvermogen zich in het bijzonder toont in de ontwikkeling van de arbeidsmiddelen of de productie-instrumenten. Het toont zich namelijk in welke mate hij de werking van zijn directe arbeid op het natuurlijke door het ertussen schuiven voor zijn arbeidsdoelen al geschikt gemaakt heeft en heeft geregeld en zijn wil als leider van de onderworpen natuur verhoogd heeft.

Onder de arbeidsmiddelen, als onderscheid van het arbeidsmateriaal, worden niet alleen de productie-instrumenten begrepen, van het eenvoudigste werktuig of bestek tot het meest ontwikkelde systeem van de machinerie, maar ook de 'objectieve' voorwaarden, zonder welke het arbeidsproces in het algemeen niet plaatsvinden kan. Bijvoorbeeld het huis waarin gewerkt wordt of het veld waarop gezaaid wordt. Ze gaan niet direct in het arbeidsproces op, maar zijn voorwaarden, zonder welke het arbeidsproces niet kan plaatsvinden, dus noodzakelijke arbeidsmiddelen. Ze verschijnen als voorwaarden van de voortgang van het hele proces, niet als in zijn voortgang ingesloten factoren.^[2] Ingaan op de details heeft hier geen zin.

Het arbeidsmateriaal moet met uitzondering van de grondstoffen steeds zelf al door een vroegere arbeidsproces doorlopen zijn. Wat als arbeidsmateriaal en daarom als grondstof in de ene arbeidstak ingaat, verschijnt als resultaat in de andere tak. Het merendeel zelf van dat, wat als natuurproduct beschouwd wordt, bijvoorbeeld de planten en dieren, zijn in de vorm, waarop ze nu door mensen benut en weer gebruikt worden, het resultaat van een door vele generaties onder menselijke controle, door middel van menselijke arbeid, voorafgegane omzetting, waarin zich de vorm en de substantie veranderd hebben. Evenzeer zoals al opgemerkt, is het arbeidsmiddel in een arbeidsproces het arbeidsresultaat in het andere.^[30]

Om dus het arbeidsvermogen te consumeren, is het niet voldoende dat de geldbezitter het arbeidsvermogen koopt (tijdelijke beschikking daarover), hij moet ook de arbeidsmiddelen, waarvan de omvang groter of kleiner kan zijn, kopen, het arbeidsmateriaal en de arbeidsmiddelen. Hierop komen we later terug. Hier is nog op te merken, dat omdat de geldbezitter, die arbeidsvermogen gekocht heeft voor de consumptie daarvan, dat wil zeggen dat hij het werkelijke arbeidsproces kan voortzetten, hij met een ander deel van zijn geld de 'objectieve' arbeidsvoorwaarden, die als waren in de circulatie rouleren, gekocht moet hebben, zodat in verbinding met deze voorwaarden het arbeidsvermogen in het werkelijke arbeidsproces kan overgaan.

Hij koopt ook 'waren', maar 'waren' waarvan de gebruikswaarde levende arbeid consumeert, als factoren van het arbeidsproces geconsumeerd moet worden. Gedeeltelijk zijn het gebruikswaarden die het arbeidsmateriaal en daarmee het element van een hogere gebruikswaarde vormen moeten, deels arbeidsmiddelen, die de inwerking van de arbeid op het arbeidsmateriaal als leiding dienen. 'waren', hier verder de gebruikswaarden van de 'waren', zo in het arbeidsproces consumeren betekent ze productief consumeren, namelijk alleen opnemen als middel of 'object' waardoor en waarin de arbeid een hogere gebruikswaarde scheidt. Het is de industriële consumptie van 'waren'. (Gebruikswaarden.) Tot

zover in betrekking op de geldbezitter, die zijn geld door de ruil met het arbeidsvermogen in kapitaal omzet.

In het werkelijke arbeidsproces zelf zijn de 'waren' alleen als gebruikswaarden beschikbaar, niet als ruilwaarden, want ze staan tegenover de werkelijke levende arbeid alleen als voorwaarden tegenover ze, als middel van hun realisering. Ze zijn de door de natuur zelf bepaalde factoren, die ze voor de realisering in een bepaalde gebruikswaarde nodig hebben. De lakenwever in de handeling van het weven verhoudt zich tot het garen voor het laken, zijn arbeidsmateriaal alleen als materiaal voor deze bepaalde activiteit, van het weven. Hij doet dat alleen als element van het maken van het lakenproduct, niet omdat het een ruilwaarde heeft, niet omdat het een resultaat is van voorafgaande arbeid, maar omdat het een beschikbaar ding is, waarvan de eigenschappen hij voor de verandering van het arbeidsmiddel benut. Evenzeer heeft het weefgetouw hier niets als 'waar' te zoeken, als drager van de ruilwaarde, maar alleen als arbeidsmiddel voor het weven. Alleen als zodanig wordt het in het arbeidsproces gebruikt en verbruikt. Als arbeidsmateriaal en als arbeidsmiddel, hoewel zelfs 'waren' en dus gebruikswaarden, die een ruilwaarde hebben, tegenover de werkelijke arbeid alleen als moment van het proces, als factoren van dat proces staan. Het is dus te begrijpen, dat de factoren in dit proces zelf nog minder als kapitaal tegenover de arbeider staan. De werkelijke arbeid eigent zich het instrument als middel en het materiaal als het materiaal van zijn activiteit toe. Het is het proces van toe-eigening van deze 'objecten' als het bezielde lichaam, als de organen van de arbeid. Het materiaal verschijnt hier als de anorganische aard van de arbeid, het arbeidsmiddel als orgaan van de toegeëigende activiteit zelf.

Als hier van hogere gebruikswaarden gesproken wordt, dan mag men daaronder niets moreels begrijpen, niet eens dat de nieuwe gebruikswaarde noodzakelijk een hogere rang in het systeem van behoeften inneemt. Graan, dat voor jenever voorbereid wordt, is een lagere gebruikswaarde als jenever. Elke gebruikswaarde, dat als element voor de vorming van een nieuwe voorbestemd is, is ten opzichte van deze nieuwe een lagere gebruikswaarde, omdat het zijn elementaire voorwaarde vormt. Een gebruikswaarde is des te hoger, hoe meer arbeidsprocessen de elementen waaruit de nieuwe gevormd wordt, doorlopen hebben, hoe meer de vorm in plaats komt van de vorige.

Het arbeidsproces is dus het proces, waarin vanuit de kant van de arbeiders een bepaalde doelmatige activiteit uitgeoefend wordt, een beweging, die zowel activering van zijn arbeidsvermogen, zijn geestelijke en lichamelijke kracht, alsook de uitgave en benutting van de activiteit is. Doordat de arbeider het arbeidsmateriaal een nieuwe vorm geeft en het arbeidsvermogen in die nieuwe vorm materialiseert, kan deze verandering van de vorm chemisch of mechanisch zijn, of door de controle van fysiologische processen zelf uit zich zelf plaatsvinden of alleen door de verwijdering in de ruimte van het 'object' (verandering van zijn plaatselijke bestaan) of enkel de scheiding daarvan, van de samenhang met de aarde bestaan. Terwijl zich zo de arbeid in het arbeidsobject materialiseert, formeert ze het arbeidsobject en verbruikt, consumeert ze het arbeidsmiddel als haar orgaan. Uit de vorm van de activiteit gaat de arbeid in de vorm van het 'zijn' over, in die van het 'object'. Als verandering van het 'object' verandert ze haar eigen gedaante. De vormgevende arbeid verteert het 'object' en zichzelf, ze formeert het en materialiseert zich. Ze verteert zichzelf in haar subjectieve vorm als activiteit en verteert het 'objectieve' van het 'object', dat wil zeggen ze heft haar gelijkwaardigheid tegen het doel van de arbeid op. Uiteindelijk consumeert de arbeid het arbeidsmiddel, dat gedurende het proces uit enkel de mogelijkheid zich eveneens in de werkelijkheid omgezet heeft, doordat het tot werkelijke leider van de arbeid geworden is. Daarmee echter, door het mechanische of chemische proces, die het ingaat, is het evenzeer in

zijn rustende [31] vorm verteerd. Alle drie momenten van het proces, die van het subject, de arbeid en de factoren van het arbeidsmateriaal waarop ze werkt en de arbeidsmiddelen waarmee ze werkt komen samen in een nieuw resultaat, het product. In het product heeft zich de arbeid doormiddel van het arbeidsmiddel met het arbeidsmateriaal verbonden. Het product, het neutrale resultaat, waarin het arbeidsproces eindigt, is een nieuwe gebruikswaarde. Een gebruikswaarde in het algemeen verschijnt als product van het arbeidsproces. Deze gebruikswaarde kan nu zelf de laatste vorm bereikt hebben, waarin het als bestaansmiddel van de individuele consumptie kan dienen. Het kan ook in deze vorm weer een factor voor een nieuw arbeidsproces worden, zoals bijvoorbeeld mais niet door mensen maar door paarden gegeten kan worden, voor de productie van paarden. Het kan ook als element voor een hogere gecompliceerde gebruikswaarde dienen, of de gebruikswaarde is een gereed arbeidsmiddel, dat als zodanig in een nieuw arbeidsproces moet dienen. Of, de gebruikswaarde is uiteindelijk een niet gereed product, een halffabricaat, dat in een ander arbeidsproces dan waar het uitkomt, onderscheidende arbeidsprocessen weer als arbeidsmateriaal ingaan, of de rij van deze processen nu groter of kleiner is. Het moet dan ook een serie van stoffelijke veranderingen doorlopen. Met betrekking tot het arbeidsproces echter, waaruit het als product uitkomt, verschijnt het als gereed en afsluitend resultaat, als een nieuwe gebruikswaarde, waarvan de totstandkoming de inhoud van het arbeidsproces en het op zichzelf staande doel van de arbeidsactiviteit vormen. Ze vormt de uitgave van het arbeidsvermogen, van zijn consumptie.

In het arbeidsproces worden dus producten van eerdere arbeidsprocessen gebruikt, door de arbeid geconsumeerd, om nieuwe producten van hogere, dat wil zeggen plaatsvervangende gebruikswaarden te maken. In de beperking van bepaalde arbeidsprocessen zelf, waarin de 'objectieve' factoren alleen als 'objectieve' voorwaarden van haar realisering verschijnen, is deze bestemming van de gebruikswaarden, om zelf een product te zijn, geheel onverschillig. Het toont wel de stoffelijke afhankelijkheid van de verschillende maatschappelijke arbeidsmethoden ten opzichte van elkaar en de wederkerige invulling voor een totaliteit van de maatschappelijke arbeidsmethoden.

In zoverre arbeid uit het verleden van haar stoffelijke kant bekeken wordt, dat wil zeggen in zoverre aan een gebruikswaarde, dat als arbeidsmiddel of arbeidsmateriaal in een arbeidsproces dient, de situatie vastgehouden wordt dat deze gebruikswaarde zelf al een verbinding is van natuurlijk materiaal en arbeid, dient de uit het verleden in gebruikswaarden 'geobjectiveerde' concrete arbeid als middel voor de realisering van nieuwe arbeid, of wat hetzelfde is, voor de vorming van nieuwe gebruikswaarden. Echter het moet wel aangehouden worden, in welke zin dit in het werkelijke arbeidsproces het geval is. Bijvoorbeeld, weefgetouw en katoengaren dienen in het weven alleen in de eigenschappen die ze voor dit proces als materiaal en middel voor het weven bezitten, alleen door de materiële eigenschappen, die ze voor dit bijzondere arbeidsproces bezitten. Dat het katoen, hout en ijzer deze vorm, de ene als garen, de andere als weefgetouw hebben, waarin ze deze diensten in het arbeidsproces verrichten, dit bepaalde gebruik voor de waardevorming, precies zoals in de situatie, dat de tarwe de bepaalde dienst, het gebruik voor waardevorming verricht in het voedingsproces, door middel van eerdere arbeid verkregen hebben, zelf al een combinatie van arbeid en natuurstof weergeven, is een situatie, dat als zodanig voor dit bepaalde arbeidsproces, als ze op een bepaalde manier als gebruikswaarden dienen, een bijzonder nuttig gebruik hebben, als zodanig onbelangrijk is. Het zou echter niet kunnen plaatsvinden, als het katoen, ijzer en hout door een vroegere, in het verleden plaatsgevonden arbeidsproces niet de vorm en daarom de bijzondere nuttige eigenschappen, die ze als garen en weefgetouw

verkregen hadden. Puur materieel beschouwd, vanuit het standpunt van het werkelijke arbeidsproces, verschijnt dus een bepaald in het verleden plaatsgevonden arbeidsproces als voorfase en voorwaarde voor het in actie komen van het nieuwe arbeidsproces. Daarom wordt dit arbeidsproces zelf alleen als voorwaarde voor de vervaardiging van een bepaalde gebruikswaarde, dus zelf vanuit het standpunt van een gebruikswaarde beschouwd. Zoals in de consumptie van een gebruikswaarde in het algemeen de in hem opgenomen arbeid er niet toe doet en het alleen als een gebruikswaarde werkt, of volgens zijn eigenschappen in het proces van de consumptie bepaalde behoeften bevredigt. De eigenschappen, die hij als 'object' bezit en de diensten die hij als dit 'object' verricht, zijn zo in het arbeidsproces interessant. Het arbeidsproces dat zelf alleen een bijzonder consumptieproces van gebruikswaarden is, een bijzondere specifieke manier van het gebruiken van zijn eigenschappen is, alleen de eigenschappen, die de producten uit eerdere arbeid voor dit proces hebben, niet hun bestaan als materiaal van arbeid uit het verleden. Die eigenschappen, die ergens een natuurstof door de eerdere arbeid verkregen heeft, zijn nu zijn eigen materiële eigenschappen, waarmee het werkt of dient. Dat deze eigenschappen door eerdere arbeid tot stand gekomen zijn is opgelost, deze totstandkoming is in het product opgeheven. [32]

Wat een bijzondere manier is, de drijvende kracht, de activiteit van de arbeid verschijnt nu in het resultaat, in de in het product van de arbeid tot stand gekomen verandering van het 'object'. Het verschijnt als een 'object' met nieuwe bepaalde eigenschappen, die het bezit voor het gebruik, voor de bevrediging van behoeften. Worden we er in het arbeidsproces zelf er aan herinnert, dat het arbeidsmateriaal en het arbeidsmiddel producten zijn van eerdere arbeid, dan gebeurt dat alleen, omdat ze niet de nodige eigenschappen ontwikkelen. Bijvoorbeeld een zaag, die niet verzaagd, een mes dat niet snijdt enzovoorts. Dit herinnert ons aan de onvolkomenheid van de arbeid, dat een factor voor het tegenwoordige arbeidsproces geleverd heeft. In zoverre producten van eerdere arbeidsprocessen in een nieuw arbeidsproces als factoren, als materiaal of als middelen ingaan, zijn we alleen geïnteresseerd in de kwaliteit van de voorafgaande arbeid. Hun product moet werkelijk de doelmatige eigenschappen bezitten, die het pretendeert te hebben, of de arbeid nu goed of slecht was. Het is de arbeid in haar materiële werking en werkelijkheid, dat ons hier interesseert. Voor het overige, in zoverre arbeidsmiddel en arbeidsmateriaal als gebruikswaarden in het werkelijke arbeidsproces dienen en de doelmatige eigenschappen bezitten is het om het even dat ze producten zijn van eerdere arbeid. Of ze de eigenschappen in hogere of lagere mate bezitten, meer of minder hun doel dienen, hangt van de voorafgaande arbeid af, waarvan ze het product zijn. Als ze klaar uit de hemel gevallen zouden zijn, zouden ze dezelfde dienst verrichten. In zoverre ze ons als producten, dat wil zeggen resultaten van eerdere arbeid, interesseren, is het alleen als resultaat van bijzondere arbeid, de kwaliteit van deze bijzondere arbeid, van haar kwaliteit als gebruikswaarde. De interesse hangt af van de mate van hoe ze werkelijk als gebruikswaarde voor dit bijzondere consumptieproces dienen. Helemaal hetzelfde interesseert de arbeid voor een gegeven arbeidsproces ons alleen, in zoverre ze als deze bepaalde doelmatige activiteit werkt. De interesse hangt af van hoe de gebruikswaarde deze bepaalde stoffelijke inhoud bezit of verkrijgt, en of het product goed of slecht is, de kwaliteit die het in het arbeidsproces verkrijgen moet. De interesse hangt af van de grotere of mindere kwaliteit, compleetheid en haar doelmatige karakter van de arbeid.

Producten, die ervoor bestemd zijn als gebruikswaarde in een nieuw arbeidsproces te gaan, dus of als arbeidsmiddel of als een niet gereed product, dat wil zeggen producten, die om werkelijke gebruikswaarde te worden, om de individuele of productieve consumptie te dienen, een verdere bewerking nodig hebben, deze producten, die dus of arbeidsmiddel of arbeidsmateriaal zijn voor een verder arbeidsproces, realiseren zich alleen als zodanig als ze

in contact komen met de levende arbeid. De levende arbeid heft haar dode 'objectiviteit' op, ze consumeert, ze zet gebruikswaarden om, die alleen voor die mogelijkheid bestaan, in werkelijke en werkende gebruikswaarden, doordat ze deze als de 'objectieve' factoren van hun eigen levende beweging verbruikt en gebruikt. Een machine die niet in het arbeidsproces dient is nutteloos, dood ijzer en hout. Buiten dat vervalt aan de vertering door de elementaire machten, aan de algemene stofwisseling, het ijzer roest en het hout verrot. Garen dat niet verweeft of verwerkt wordt, is enkel verdorven katoen, katoen, dat voor ander nuttig gebruik, dat ze in haar toestand als katoen, als ruwe grondstof bezat, verloren is. Omdat elke gebruikswaarde verschillend gebruikt kan worden, elk ding verschillende eigenschappen heeft, omdat het de behoeften kan dienen, zo kan ze het ook verliezen. Dat kan omdat het door een eerder arbeidsproces een gebruikswaarde voor een bepaald gebruik verkregen heeft, eigenschappen waarmee het alleen in een bepaald opvolgend arbeidsproces gebruikt kan worden. Producten dus, die alleen als arbeidsmiddel en als arbeidsmateriaal dienen. Ze verliezen niet alleen hun eigenschap als product, als bepaalde gebruikswaarde, die ze door de voorafgaande arbeid verkregen hebben, maar ook de grondstof waaruit ze bestaan is bedorven, doelloos verkwist, en vervalt met haar de nuttige vorm die het door de voorafgaande arbeid verkregen heeft. Ze vervalt aan het oplossende spel van de natuurkrachten. In het arbeidsproces worden de producten uit het voorafgaande arbeidsproces, arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen, tegelijk uit de dood opgewekt. Ze worden alleen werkelijke gebruikswaarden, als ze als factoren in het arbeidsproces ingaan, ze werken alleen als gebruikswaarde in haar en worden door haar alleen aan de oplossing in de algemene stofwisseling onttrokken, om in het product als nieuwe vorm weer te verschijnen. De machine wordt ook door het arbeidsproces vernietigd, maar als machine. Ze leeft en werkt als machine, haar consumptie is meteen haar werkzaamheid en in de veranderde vorm van het materiaal is haar beweging als eigenschap van een nieuw 'object' gerealiseerd, vastgelegd. Het arbeidsmateriaal ontwikkelt ook zijn eigenschappen voor het gebruik, die het als zodanig bezit, alleen in het arbeidsproces zelf. Zijn consumptieproces is een omvormingsproces, een verandering, waaruit het als een hogere gebruikswaarde uitkomt. [33] Wanneer dus enerzijds beschikbare producten, resultaten van eerdere arbeid, de realisering van de levende arbeid als de 'objectieve' voorwaarden van dezelfde bewerkstelligen, bewerkstelligt de levende arbeid de realisering van deze producten als gebruikswaarde, als producten en onderhoud ze, onttrekt ze aan de algemene stofwisseling van de natuur, doordat ze de producten als elementen van een nieuwe vorm bezielt.

De echte arbeid, in zoverre ze gebruikswaarden schept, de toe-eigening van het natuurlijke voor menselijke behoeften is, of deze behoefte nu de behoefte van de productie is of van de individuele consumptie, is de algemene voorwaarde van de stofwisseling tussen natuur en mens en als zodanig een natuurvoorwaarde van het menselijke leven onafhankelijk van alle geldende maatschappelijke vormen. Hetzelfde geldt voor het arbeidsproces in zijn algemene vormen, die in het algemeen slechts de levende arbeid is, in zijn bijzondere elementen vastgelegd, als zijn eenheid van het arbeidsproces zelf, de werking van de arbeid door de arbeidsmiddelen op het arbeidsmateriaal. Het arbeidsproces zelf verschijnt volgens zijn algemene vorm, dus nog niet in een bijzondere economische bestemming. Er is in het arbeidsproces geen bepaalde historische (maatschappelijke) productieverhouding uitgedrukt. De mensen gaan in de productie op met hun maatschappelijke leven, veelmeer in de algemene vorm, en met de algemene elementen, waarin de arbeid zich in alle maatschappelijke productiewijzen gelijkmatig vastleggen moet om als arbeid te werken.

De vorm van het arbeidsproces, dat hier beschouwd wordt, is enkel een abstracte vorm, verlost van alle bepaalde historische karakteristieken en van alle vormen van de

arbeidsprocessen, waarin maatschappelijke verhoudingen die mensen tijdens deze arbeidsprocessen samenbrengen, overeenkomstig zijn. Zo weinig men het aan de tarwe proeft, of het door een Russische lijfeigene of door een Franse boer geproduceerd is, zo weinig ziet men aan dit arbeidsproces in zijn algemene vormen, of het onder de zweep van een slavenopzichter, of onder de ogen van een industriële kapitalist plaats vindt of dat het een proces van een wilde is, die met zijn boog wild schiet.

De geldbezitter heeft met zijn geld gedeeltelijk de beschikking over arbeidsvermogen gekocht, gedeeltelijk ook arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen, zodat hij dit arbeidsvermogen als zodanig verbruiken, consumeren, dat wil zeggen om het als echte arbeid te kunnen activeren, kortom opdat hij de arbeider nu echt laat werken. De algemene bestemming voor deze arbeid, dat het met elke andere wijze van de arbeid gemeen heeft, worden daardoor niet veranderd, het maakt niet uit dat deze arbeid hier voor de geldbezitter gedaan wordt of als zijn consumptieproces van het arbeidsvermogen verschijnt. Hij heeft het arbeidsproces onder zijn heerschappij onderschikt, zich toe geëigend, maar daarmee zijn algemene karakter onveranderd gelaten. In zoverre het karakter van het arbeidsproces door zijn onderschikking onder het kapitaal zelf veranderd wordt, is een vraag, dat met de algemene vorm van het arbeidsproces niets te maken heeft en later behandeld zal worden.

De tarwe, die ik eet, of ik het gekocht heb of zelf geproduceerd heb, werkt om het ene of het andere volgens zijn bestemming van de natuur hetzelfde in het voedingsproces. Evenzeer verandert het aan het arbeidsproces in zijn algemene vorm niets. Het maakt niets uit voor de begripsmatige momenten van de arbeid in het algemeen, of ik met eigen arbeidsmateriaal en arbeidsinstrumenten werk, of dat ik voor de geldbezitter werk aan wie ik mijn arbeidsvermogen tijdelijk verkocht heb. De consumptie van dit arbeidsvermogen, de werkelijke activering als arbeidskracht, de werkelijke arbeid, dat op zichzelf een proces is, waarin een activiteit in bepaalde verhouding tot 'objecten' treedt, blijft als voorheen hetzelfde en beweegt zich in dezelfde algemene vormen. Het arbeidsproces of de werkelijke arbeid veronderstellen nu eenmaal, dat de scheiding waarin zich de arbeider voor de verkoop van zijn arbeidsvermogen, van de 'objectieve' voorwaarden bevond, waarin hij alleen zijn arbeidsvermogen activeren kan, kan werken, dat deze scheiding opgeheven wordt. Dat hij enkel in de natuurgetrouwe betrekking als arbeider tegen de 'objectieve' voorwaarden van zijn arbeid staat in het arbeidsproces. Beschouw ik dus de algemene momenten van dit proces, dan zie ik alleen de algemene momenten van de werkelijke arbeid in het algemeen. Het nuttige gebruik hiervan, namelijk dat het ter verdediging van het kapitaal verwisselt wordt of geïdentificeerd wordt met een moment van het eenvoudige arbeidsproces in het algemeen. Het zou dus een product voor de productie van een ander product bestemt kapitaal zijn. De grondstof zou kapitaal zijn, of het arbeidswerktuig, of het productie-instrument zou kapitaal zijn. Het kapitaal zou een van alle verdelingsverhoudingen en maatschappelijke productievormen onafhankelijke factor van het arbeidsproces in het algemeen van de productie zijn. Dit punt is beter uit te leggen, nadat vooraf het waardevormingsproces behandeld is. Het geld, om zich in kapitaal (productief kapitaal) om te zetten moet zich in arbeidsmateriaal, arbeidsinstrumenten en arbeidsvermogen omzetten, louter producten van arbeid uit het verleden, door de arbeid bewerkstelligde gebruikswaarden, die tot nieuwe productie omgezet worden. Gezien vanuit zijn stoffelijke kant verschijnt het kapitaal dus nu, in zoverre het als gebruikswaarde bestaat, [34] als, bestaand in de vorm van producten, die voor nieuwe productie dienen, grondstoffen, werktuigen, maar ook als arbeid. Daaruit volgt echter geenszins omgekeerd, dat deze dingen als zodanig kapitaal zijn. Ze worden dat pas onder bepaalde maatschappelijke voorwaarden. Er zou anders evengoed gezegd kunnen worden dat arbeid op zichzelf kapitaal is, dat dus uit het gebruik van de arbeid aan de arbeider

het gebruik van het kapitaal gedemonstreerd wordt, omdat de arbeid net zo goed als het werktuig in het arbeidsproces aan de kapitalisten toebehoren.

De momenten van het arbeidsproces in betrekking tot de arbeid zelf beschouwd, zijn bestemd als arbeidsmateriaal, arbeidsmiddel en arbeid zelf. Worden deze momenten gezien in relatie tot het doel van het gehele proces, het te vervaardigen product, dan kunnen ze gekenmerkt worden als productiemateriaal, productiemiddel en productieve arbeid. (Misschien dit laatste niet).

Het product is het resultaat van het arbeidsproces. Evenzeer verschijnen producten als de voorbode van het arbeidsproces, waarmee het niet eindigt, maar van zijn bestaansvorm als voorwaarde uitgaat. Het arbeidsvermogen is niet alleen een product, maar de bestaansmiddelen, die de arbeider als geld van de geldbezitter krijgt voor de verkoop van zijn arbeidsvermogen. De bestaansmiddelen zijn al voor de individuele consumptie producten die gereed zijn. Het arbeidsmateriaal en de arbeidsmiddelen zijn voor het arbeidsproces eveneens al, de een voor de ander of voor beide, producten. Voor de productie zijn dus de producten vooraf al bepaald, producten zowel voor de individuele, als ook voor de productieve consumptie. Oorspronkelijk is de natuur zelf het magazijn, waarin de mens, die eveneens als natuurproduct vooronderstelt is, natuurproducten vindt die voor consumptie klaar zijn, zoals hij gedeeltelijk in de organen van zijn eigen bestaan de eerste productiemiddelen voor de toe-eigening van deze producten vindt. Het arbeidsmiddel, het productiemiddel verschijnt het eerste door hem geproduceerde product, waarvan de eerste vormen zoals steen hij ook in de natuur vindt.

Het arbeidsproces als zodanig, zoals gezegd, heeft met de handeling van de koop van het arbeidsvermogen van de kant van de kapitalisten niets te maken. Hij heeft het arbeidsvermogen gekocht. Nu moet hij het als gebruikswaarde gebruiken. De gebruikswaarde van de arbeid is het werken zelf, het arbeidsproces. We vragen dus waaruit dit bestaat, wat zijn algemene momenten zijn, waarvoor het arbeidsproces onafhankelijk van toekomstige kapitalisten bestaat, precies zoals we zeggen, hij koopt tarwe, hij wil het nu als voedingsmiddel gebruiken. Waaruit bestaat het voedingsproces door graan of beter, wat zijn de algemene momenten van het voedingsproces in het algemeen?

[2] Evenzeer vallen onder de arbeidsmiddelen substanties die geconsumeerd worden om het arbeidsmiddel als zodanig te gebruiken, zoals olie, kolen enzovoorts, of chemische stoffen, die een bepaalde aanpassing van het arbeidsmateriaal moeten voortbrengen, zoals bijvoorbeeld chloor voor het bleken enzovoorts.

Waardevormingsproces

Het resultaat van het arbeidsproces, in zoverre het resultaat nog met betrekking op zichzelf beschouwd wordt, als het uitgekristalliseerde arbeidsproces, waarvan de verscheidene factoren in een rustend 'object', in een verbinding van de subjectieve activiteit met hun stoffelijke inhoud samengevallen zijn, is het product. Dit product echter op zichzelf, in de zelfstandigheid waarin het als resultaat van het arbeidsproces verschijnt beschouwd, is een bepaalde gebruikswaarde. Het arbeidsmateriaal heeft de vorm verkregen, de bepaalde eigenschappen, waarvan de vervaardiging doel was van het hele arbeidsproces en dat als gedreven doel de bijzondere aard en wijze van de arbeid zelf bepaalde. Dit product, in zoverre

het nu als resultaat er is, het arbeidsproces is gepasseerd, het ligt als geschiedenis van zijn ontstaan achter hem, is een gebruikswaarde. Wat het geld door zijn ruil met arbeidsvermogen gekregen heeft is een gebruikswaarde. Deze gebruikswaarde heeft de geldbezitter verkregen door de consumptie van het door hem gekochte arbeidsvermogen. Deze consumptie is echter naar gelang van het karakter van het arbeidsvermogen, industriële, productieve consumptie of het arbeidsproces. Deze gebruikswaarde hoort toe aan de geldbezitter, hij heeft het gekocht, omdat hij er een equivalent voor gegeven heeft, namelijk gekocht als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel. De arbeid zelf behoorde hem evenzeer toe, omdat hij het arbeidsvermogen heeft gekocht, voordat er werkelijk arbeid verricht is, daardoor behoort hem de gebruikswaarde van deze 'waar' toe, dat dus de arbeid zelf is. Het product komt hem geheel toe, net alsof hij zijn eigen arbeidsvermogen consumeert, net alsof hij de grondstof zelf bewerkt heeft. Het hele arbeidsproces begint pas, nadat hij zich alle elementen van het arbeidsproces op basis van de warenruil overeenkomend met zijn wetten, namelijk door de koop tegen haar prijs in geld uitgedrukt, dat de geschatte waarde is, gekocht heeft. In zoverre zijn geld zich in de elementen van het arbeidsproces omgezet heeft en het gehele arbeidsproces zelf alleen als de consumptie van het door het geld gekochte arbeidsvermogen verschijnt, verschijnt het arbeidsproces zelf als een omzetting, dat het geld doorloopt, omdat het zich geruild heeft, niet tegen een beschikbare gebruikswaarde, maar tegen een proces, dat zijn eigen proces is. Het arbeidsproces is hem in zekere zin ingelijfd, ondergeschikt gemaakt.

Wat met de ruil van het geld tegen arbeidsvermogen bedoeld was, was geenszins een gebruikswaarde, maar de omzetting van geld in kapitaal. De in het geld verzelfstandigde waarde zou zich in deze ruil behouden en vermeerderen een eigen vorm aannemen en de geldbezitter zou kapitalist worden, omdat hij over de circulatie heen de zich in haar [35] als subject veronderstelde waarde weergaf. Waarom het te doen was, was de ruilwaarde, niet de gebruikswaarde. Als ruilwaarde veronderstelt zich de waarde alleen, doordat de in het arbeidsproces geschapen gebruikswaarde, het product van de echte arbeid zelf drager van de ruilwaarde, de 'waar' is. Het handelt zich daarom voor het kapitaal erom dat in kapitaal omgezet geld in de productie een 'waar' wordt, niet enkel een gebruikswaarde. Het gaat om de gebruikswaarde alleen in zoverre hij de noodzakelijke voorwaarde, het materiële substraat van de ruilwaarde is. Het gaat inderdaad om de productie van ruilwaarde en het verkrijgen en vermeerderen van die ruilwaarde. Nu geldt dus om de verkregen ruilwaarde van het product, van de nieuwe gebruikswaarde te berekenen. Het gaat erom de waarde tot waarde te vormen. Het gaat niet alleen om een arbeidsproces maar om een waardevormingsproces.

Voordat we met deze berekening verder gaan, vooraf nog een opmerking. Alle uitgangspunten van het arbeidsproces, die in het arbeidsproces opgaan, waren niet alleen gebruikswaarden, maar 'waren', gebruikswaarden die een prijs hadden, die hun ruilwaarde uitdrukten. Zoals 'waren' als elementen van dit proces beschikbaar waren, moeten ze er ook weer uitkomen. Daaruit blijkt niets, als we enkel het arbeidsproces als materiële productie beschouwen. Er vormt zich daarom maar één kant, de materiële kant van het productieproces. Zoals de 'waren' zelf enerzijds gebruikswaarde, anderzijds ruilwaarde zijn, zo moet natuurlijk de 'waar', in haar ontstaansproces een dubbel proces zijn. Haar productie als gebruikswaarde, als product van nuttige arbeid, anderzijds haar productie als ruilwaarde, en deze beide processen moeten als twee verschillende vormen van hetzelfde proces verschijnen, precies zoals de 'waar' de eenheid van gebruikswaarde en ruilwaarde is. De 'waar', waar we als een gegeven vanuit gingen, wordt hier in het proces in haar waarde beschouwd. Het productieproces is niet het productieproces van gebruikswaarde, maar van 'waren' dus de eenheid van gebruikswaarde en ruilwaarde. Dit maakt de productiewijze nog niet tot een kapitalistische productiewijze. Ze vereist alleen dat het product, de gebruikswaarde niet voor

eigen consumptie bestemd is, maar voor ruil, voor de verkoop bestemd is. De kapitalistische productie echter vereist niet alleen dat de in het arbeidsproces ingebrachte 'waren' niet alleen tot een nieuwe waarde gevormd worden, door de toevoeging van de arbeid een nieuwe waarde verkrijgen. De industriële consumptie is niets anders als toevoeging van nieuwe arbeid. De kapitalistische productie vereist ook dat de ingebrachte waarde, de in het proces ingebrachte gebruikswaarde, in zoverre ze 'waren' waren, waarde hadden, als waarde nieuwe waarde vormen, daardoor dat ze waarde waren en nieuwe waarde produceren. Zou het alleen om het eerste gaan, dan kwamen we niet veel verder met de eenvoudige 'waar'.

We nemen aan, dat de elementen van het arbeidsproces voor de geldbezitter geen zich in zijn bezit bevindende gebruikswaarden zijn, maar oorspronkelijk als 'waren' door de koop ontstaan zijn en dat dit uitgangspunt vormt voor het gehele arbeidsproces. We hebben gezien, dat het niet voor elke vorm van de industrie nodig is, dat buiten de arbeidsmiddelen ook het arbeidsmateriaal 'waren' zijn, dat wil zeggen zelf al door arbeid vervangen product zijn en als 'geobjectiveerde arbeid ruilwaarde, 'waar' zijn. We gaan hier echter van het uitgangspunt uit, dat alle elementen van het proces gekocht worden, zoals het in de fabricage het geval is. We nemen het verschijnsel in de vorm, waarin het als meest volledige verschijnt. Er verandert daardoor niets aan de correctheid van de beschouwing zelf, omdat men voor andere gevallen de factor op nul moet zetten. Bijvoorbeeld in de visserij is het arbeidsmateriaal niet zelf al product, het circuleert dus niet vooraf meteen als 'waar', en zo kan één factor in het arbeidsproces, in zoverre het als ruilwaarde, als 'waar' beschouwd wordt op nul gezet worden, namelijk het arbeidsmateriaal. Het uitgangspunt echter, dat de geldbezitter niet alleen het arbeidsvermogen koopt, of het geld zich niet alleen tegen arbeidsvermogen ruilt, maar ook tegen de andere 'objectieve' voorwaarden van het arbeidsproces, zoals arbeidsmiddelen en arbeidsmateriaal, waarin een grote veelvoudigheid van dingen, 'waren', elk naar gelang van de eenvoudige of complexe aard van het productieproces, is essentieel. Het is op het laagste niveau van de ontwikkeling, waar we nu staan, methodisch noodzakelijk. We moeten zien hoe geld zich in kapitaal omzet. Dit proces maakt de geldbezitter ook elke dag door, die zijn geld in industrieel kapitaal wil omzetten. Hij moet arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen kopen om vreemde arbeid te kunnen consumeren. Dit is noodzakelijk voor het werkelijke inzicht in de aard van de kapitaalverhoudingen. Dit gaat vooraf aan de warencirculatie als zijn fundament. Het veronderstelt de opheffing van de productiewijze, waarin de eigen consumptie het hoofddoel van de productie vormt, waar alleen het overschot als 'waar' verkocht wordt. Het ontwikkelt zich des te vollediger, hoe meer het alle elementen die het aan gaat, zelf 'waren' zijn, dus alleen door koop toegeëigend kunnen worden. Hoe meer de productie zelf haar elementen uit de circulatie als 'waren' verkrijgt, zodat ze al als ruilwaarde in de productie ingaan, des te meer is deze productie een kapitalistische productie. Als we hier theoretisch de vorming van het kapitaal in de circulatie vooronderstellen en dus van het geld uitgaan, dan is dat ook de historische gang van zaken. Uit het [36] geldvermogen ontwikkelt zich het kapitaal en vooronderstelt voor zijn vorming al een zeer ontwikkelde, op een hem voorafgaand productieniveau voortgebrachte, handelsverhouding. Geld en 'waren' zijn de vooronderstelling waarvan we moeten uitgaan bij de beschouwing van de burgerlijke economie. Het zal zich bij de verdere beschouwing van het kapitaal tonen, dat inderdaad het slechts de kapitalistische productie is, waar aan de oppervlakte de 'waar' als de elementaire vorm van de rijkdom verschijnt.

Men ziet daarom de saaiheid van de gewoonte, die J.B. Say met zijn Franse schema's ingevoerd heeft. Hij was over het geheel alleen een vulgaire volgeling van A. Smith, en daarom kon hij alleen voor de geenszins overweldigende stof een nette of uniforme regeling aanbrenge. Een arrangement dat echter door geen van de klassieke economen gevolgd is, om

eerst de productie en dan de ruil, dan de verdeling en tenslotte de consumptie te beschouwen, of ook deze vier rubrieken iets anders te verdelen. De specifieke productiewijze, die we hier te beschouwen hebben, vooronderstelt vooraf een bepaalde manier van ruil als één van haar vormen. De productiewijze produceert een bepaalde distributiewijze en consumptiewijze, in zoverre de beschouwing van de laatste in het gebied van de politieke economie valt. (Hierop later terugkomen.)

Dus nu ter zake.

De ruilwaarde van het product, van de gebruikswaarde, dat uit het arbeidsproces voortkomt, bestaat uit de totale som van de in hem gematerialiseerde arbeidstijd, uit totale hoeveelheid van de in hem verwerkte, 'geobjectiveerde' arbeid.^[3] Dus ten eerste uit de waarde van de in hem opgenomen grondstoffen, of de arbeidstijd daarvan dat vereist is om dit arbeidsmateriaal te produceren. Stel dat dat 100 arbeidsdagen is. Deze waarde is echter al uitgedrukt in de prijs, waarvoor het arbeidsmateriaal gekocht werd, zeg ongeveer voor de prijs van 100 daalders. De waarde van dit deel van het product komt al, als de prijs bepaald is, in het product binnen. Het tweede deel wat het arbeidsmiddel, werktuigen enzovoorts, betreft, dan hoeft het werktuig slechts gedeeltelijk benut te worden, omdat het voort kan in nieuwe arbeidsprocessen, waar het opnieuw als arbeidsmiddel kan functioneren. Het deel van het arbeidsmiddel kan alleen in de berekening opgenomen worden, voor zover het in het product is opgenomen, benut is. We willen op dit punt vooronderstellen dat het hele arbeidsmiddel in het ene arbeidsproces gebruikt is, later zal het zich preciezer aantonen, hoe het gebruik van het arbeidsmiddel berekend wordt. Het uitgangspunt verandert niets aan de zaak, omdat inderdaad het werktuig, in zoverre het in het arbeidsproces geconsumeerd is, dus in het product overgegaan is in rekening komt. Het komt dus alleen als gebruikt arbeidsmiddel in rekening. Dit is ook gekocht.

Voor we nu verder gaan, moet hier besproken worden, hoe in het arbeidsproces de waarde van het arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel tot stand komt als vooronderstelt bestanddeel van zijn waarde. Hoe daarom het als een gereed product, dat het uitgangspunt is, als waardebestanddeel van het product weer verschijnt, of wat hetzelfde is, hoe in het arbeidsproces materiaal en arbeidsmiddel geconsumeerd worden, veranderd worden. Hoe de waarde verandert of geheel vernietigd wordt (zoals het arbeidsmiddel), maar haar waarde niet vernietigd wordt, maar in het product weer verschijnt als een bestanddeel van haar waarde.

Het kapitaal is vanuit zijn materiële kant als eenvoudig productieproces beschouwd. Dit proces is echter vanuit de kant van de vormbestemming, een eigen waardevormingsproces. De eigen waardevorming sluit een zowel verkregen waarde van de vooropgestelde waarde in, als de vermenigvuldiging ervan. De arbeid is de doelmatige activiteit en zo is het volgens de materiële kant vooropgesteld, dat in het productieproces de arbeid doelmatig het arbeidsmiddel omgezet heeft om het arbeidsmateriaal de bedoelde nieuwe gebruikswaarde te geven.

Omdat het arbeidsproces, want de arbeid behoort toe aan de kapitalisten, het consumptieproces van het arbeidsvermogen door de kapitalisten is, heeft hij in het arbeidsproces zijn materiaal en arbeidsmiddel door de arbeid geconsumeerd en de arbeid door het materiaal geconsumeerd. [37]

Voor het arbeidsproces als zodanig, of in het arbeidsproces als zodanig betreft zich het werkzame arbeidsvermogen, de werkelijke arbeider op het arbeidsmateriaal en de

arbeidsmiddelen alleen als 'objectieve' middelen voor de creatieve onrust, dat de arbeid zelf is. Inderdaad alleen als 'objectief' middel voor de realisering van de arbeid. Dat zijn ze alleen door hun 'objectieve' eigenschappen, door de eigenschappen die ze als materiaal en middel van deze bepaalde arbeid bezitten. In zoverre ze zelf producten van vroegere arbeid zijn, is dat in hen als dingen opgelost. De tafel, waarop ik schrijf, bezit zijn eigen vorm en zijn eigen eigenschappen, wat eerder als vormgevende kwaliteit of bestemming van de arbeiders, voor de tafels verscheen. Ik heb het, in zoverre ik de tafel voor verdere arbeid gebruik, met hem te doen, in zoverre hij als gebruikswaarde, als tafel voor een bepaald gebruik dient. Het materiaal, waaruit hij bestaat door vroegere arbeid, dat door de arbeid van de tafelmaker deze vorm gekregen heeft, is verdwenen, opgelost in zijn materiële bestaansvorm. Hij dient hem in het arbeidsproces als tafel, zonder om te kijken op de arbeid, die hem tot tafel gemaakt heeft.

In de ruilwaarde daarentegen handelt het zich om de hoeveelheid arbeid, dat als zijn materiële vorm van deze bepaalde gebruikswaarde verschijnt, of om de hoeveelheid arbeidstijd, dat vereist is, om hem te produceren. In deze arbeid is haar eigen kwaliteit, dat bijvoorbeeld tafelarbeid is, opgelost, want ze is gereduceerd tot een bepaalde hoeveelheid, gelijke, algemene, zonder onderscheid, maatschappelijke, abstracte arbeid. De stoffelijke bestemming van de arbeid, dus ook de gebruikswaarde, waarin ze zich vastlegt, is hierbij opgelost, verdwenen, onbelangrijk. Het is uitgangspunt, het was nuttige arbeid, dus arbeid, die in een gebruikswaarde resulteerde. Wat echter deze gebruikswaarde, wat dus de bepaalde nuttigheid van de arbeid was, is in de bestaansvorm van de 'waar' als ruilwaarde opgelost. Als zodanig is ze een equivalent, uit te drukken in elke andere gebruikswaarde, dus in elke andere vorm van nuttige arbeid, een even grote hoeveelheid maatschappelijke arbeid. Met betrekking tot de waarde daarom, dat wil zeggen als 'geobjectiveerde' hoeveelheid arbeidstijd beschouwd, kunnen arbeidsmateriaal en de benutte arbeidsmiddelen steeds zo beschouwd worden, als zouden ze momenten zijn van hetzelfde arbeidsproces. Zo is het nodig om het product, de nieuwe gebruikswaarde te maken, 1) de arbeidstijd vereist, dat zich in het arbeidsmateriaal 'geobjectiveerd' heeft, 2) de arbeidstijd, dat zich in het arbeidsmiddel materialiseert. Het arbeidsmateriaal in zijn oorspronkelijke vorm is weliswaar verschillend, hoewel het ook volgens zijn substantie in de nieuwe gebruikswaarde weer verschijnt. Het arbeidsmiddel is geheel verdwenen, hoewel het als werking, resultaat in de vorm van de nieuwe gebruikswaarde weer verschijnt. De bepaalde materiële bestemming, nuttigheid van de arbeid, dat in het arbeidsmateriaal en het arbeidsmiddel beschikbaar was, is eveneens opgelost, zoals de gebruikswaarden, waarin ze resulteren, zelf verdwenen of veranderd zijn. Maar als ruilwaarde waren ze al, voordat ze in het nieuwe arbeidsproces gingen, enkel materiaal van de algemene arbeid, niets anders dan in een 'object' geabsorbeerde hoeveelheid arbeidstijd in het algemeen. Een ruilwaarde waarvoor de bepaalde aard van de gebruikswaarde, waarin ze zich realiseerde, er niet toe deed. De verhouding is na het nieuwe arbeidsproces geheel hetzelfde, zo als het vooraf ook hetzelfde was. De noodzakelijke hoeveelheid arbeidstijd, om bijvoorbeeld katoen en spindel te vervaardigen, is de noodzakelijke hoeveelheid arbeidstijd dat vereist is om het garen te vervaardigen, in zoverre katoen en spindel opgegaan zijn in het garen. Dat deze hoeveelheid arbeidstijd nu als garen verschijnt, is onbelangrijk, omdat het voorheen in een gebruikswaarde verscheen, waarvoor het voor het vervaardigen ervan nodig was. Als ik katoen en spindel voor de waarde van 100 daalders tegen een hoeveelheid garen omruil, dat eveneens 100 daalders waard is, dan bestaat ook in dit geval de in het katoen en spindel opgenomen arbeidstijd, als de in het garen opgenomen arbeidstijd. Dat katoen en spindel in hun werkelijke stoffelijke omzetting in garen, ook materiële veranderingen ondergaan zijn, dat de ene een andere vorm krijgt, dat anderen in hun stoffelijke vorm geheel opgegaan zijn, verandert hieraan niets. Dat is omdat het hun gebruikswaarde betreft, omdat ze dus in een vorm, waartegen ze als ruilwaarde op

zichzelf en voor zichzelf gelijkwaardig zijn. Omdat ze als ruilwaarde alleen een bepaalde hoeveelheid gematerialiseerde maatschappelijke arbeidstijd, daardoor een even grote, equivalente gebruikswaarde hebben voor elke andere gebruikswaarde gelijk zijn, die eveneens een grote hoeveelheid gematerialiseerde maatschappelijke arbeid hebben, verandert niets aan de ruilwaarde wanneer ze nu als factoren van een nieuwe gebruikswaarde verschijnen. De enige voorwaarde is dat ze 1) als noodzakelijke arbeidstijd verschijnen, om de nieuwe gebruikswaarde voort te brengen, 2) dat ze werkelijk in een andere gebruikswaarde, dus in gebruikswaarde [38] resulteren.

Ze zijn noodzakelijke arbeidstijd om de nieuwe gebruikswaarde te scheppen, terwijl de gebruikswaarden, waarin ze oorspronkelijk uitgekristalliseerd zijn, noodzakelijke factoren voor het nieuwe arbeidsproces zijn. Vervolgens zijn volgens het uitgangspunt de gebruikswaarden, zoals ze voor het arbeidsproces bestonden, katoen en spindel, inderdaad door het nieuwe arbeidsproces in een gebruikswaarde geresulteerd, in een product, het garen. Dat alleen zulke grote hoeveelheden materiaal en arbeidsmiddelen in het nieuwe product opgaan, voor de vorming van dit product noodzakelijk, dus alleen de noodzakelijke arbeidstijd, die voor deze bepaalde kwantiteiten vereist is, in andere woorden noch materiaal noch productiemiddel verkwist zijn, is een voorwaarde, die zich niet als zodanig, maar op de doelmatigheid en de productiviteit van de nieuwe arbeid betreft, die het in het arbeidsproces als materiaal en middel gebruikt. Het is hier een bestemming die bij deze arbeid zelf te beschouwen is. Hier is echter vooronderstelt, dat ze alleen in zulke hoeveelheden in het nieuwe proces ingaan, in zoverre ze werkelijk als zodanig voor de realisering van de nieuwe arbeid vereist zijn, werkelijke 'geobjectiverde' voorwaarden van het nieuwe arbeidsproces zijn.

Dus twee resultaten.

Ten eerste. De voor de vervaardiging van in het product opgenomen arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen vereiste arbeidstijd, is voor de vervaardiging van het product vereiste arbeidstijd. In zoverre de ruilwaarde beschouwd wordt, kunnen de in het materiaal en arbeidsmiddel gematerialiseerde arbeidstijd beschouwd worden als zouden zij factoren zijn van datzelfde arbeidsproces. Alle in het product opgenomen arbeidstijd is arbeid uit het verleden, daarom is het gematerialiseerde arbeid. Dat de in het materiaal en middel verlopen arbeidstijd vroeger verlopen is, tot een eerdere periode behoort, zodat de directe zelf functionerende arbeidstijd, in het laatste arbeidsproces aan de zaak niets verandert. Ze vormen alleen vroegere perioden, waarin de in het product bevattende arbeidstijd verwerkt is, en het als deel van de directe in dit proces ingaande arbeid vertegenwoordigt. De waarden van het materiaal en de arbeidsmiddelen verschijnen dus weer in het product als bestanddelen van zijn waarde. Deze waarde is een vooropgestelde waarde, omdat in de prijzen van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel de in hen opgenomen arbeid in haar algemene vorm, als maatschappelijke arbeid uitgedrukt is. Het zijn de prijzen, waarvoor de geldbezitter ze als waren kocht, voordat hij aan het arbeidsproces begon. De gebruikswaarde, waaruit ze bestonden, zijn vergaan, maar ze zijn zelf onveranderd gebleven en veranderen ook niet in de nieuwe gebruikswaarde. Het is alleen aan de verandering voorafgegaan, dat ze enkel als bestanddelen, factoren van zijn waarde verschijnen, als factoren van een nieuwe waarde. In zoverre de 'waar' in het algemeen ruilwaarde is, ja in het algemeen de bepaalde gebruikswaarde, de bepaalde stoffelijke bestemming, waarin het bestaat, is het een bepaalde verschijningsvorm van zichzelf. Hij is inderdaad een equivalent en het kan daarom deze belichaming tegen elke andere ruilen, door de circulatie en vervolgens door zijn omzetting in geld is het in staat zich de substantie van elke andere gebruikswaarde te geven.

Ten tweede. De waarde van arbeidsmiddel en arbeidsmateriaal onderhouden zich dus in de waarde van het product, gaan als factoren in de waarde van het product in. Ze verschijnen alleen in hem terug, omdat de werkelijke verandering, die de gebruikswaarden in hem verkregen hebben, hun substantie in het algemeen niet beroerde. Alleen de vormen van de gebruikswaarden zijn verwerkt, omdat ze voor en na het proces bestaan. De bepaalde vorm van de gebruikswaarde echter, waarin het bestaat, maar ook de bepaalde nuttigheid van de arbeid, die in hem tot abstracte arbeid gereduceerd is, zijn in het algemeen volgens de aard van de zaak, niet verwerkt.

Opdat de waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel in het product weer verschijnt, is het onvoorwaardelijk, dat het arbeidsproces werkelijk tot het einde, in het product voortgaat en werkelijk in een nieuw product resulteert. Gaat het dus om een gebruikswaarde, waarvan de productie zich over een langere periode uitstrekt, dan ziet men welk wezenlijke factor de arbeid voor het waardevormingsproces in het algemeen is, zelfs in zoverre het alleen het behoud van de beschikbare gebruikswaarde betreft, de bestendigheid van het arbeidsproces is. Dit veronderstelt echter het uitgangspunt, dat het arbeidsproces voortgaat op basis van de toe-eigening van het arbeidsvermogen door de aankoop ervan van de kant van het geld, door de voortdurende omzetting van het geld in kapitaal. Dat dus het bestaan van de arbeidersklasse een constante is. Deze constante wordt pas geschapen door het kapitaal. Ook op vroegere productieniveaus kan een vroege arbeidersklasse sporadisch voorkomen, maar niet als [39] algemeen uitgangspunt van de productie. In koloniale landen (zie Wakefield, later kom ik er op terug) toont zich, hoe deze verhouding zelf een product van de kapitalistische productie is.

Wat nu het behoud van de waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel betreft, vooropgesteld dat het arbeidsproces doorzet tot een product, dan wordt dit eenvoudig bereikt, doordat deze gebruikswaarden als zodanig door levende arbeid geconsumeerd worden. Doordat ze als werkelijke factoren van het arbeidsproces figureren, alleen door het contact met de levende arbeid en door het daarin opgaan als voorwaarde van haar doelmatige activiteit. Waarde voegt de levende arbeid in het arbeidsproces alleen toe aan het materiaal en de arbeidsmiddelen in het arbeidsproces als vooropgestelde waarde, in zoverre ze zelf op zichzelf een nieuwe hoeveelheid arbeid is. Niet in zoverre ze werkelijke, nuttige arbeid is, niet beschouwd volgens haar materiële bestemming. Het garen heeft nu alleen een grotere waarde dan de som van de waarde van de in hem opgenomen katoen en spindel, omdat in het arbeidsproces een nieuwe hoeveelheid arbeid toegevoegd is om deze gebruikswaarde in de nieuwe gebruikswaarde garen om te zetten. Een grotere waarde omdat het garen buiten de in katoen en spindel verkregen hoeveelheid arbeid, nog een nieuwe hoeveelheid verkregen arbeid er bij gekomen is. Echter de ruilwaarden worden eenvoudig verkregen doordat katoen en spindel, doordat de werkelijke arbeid, de spinarbeid, ze in de nieuwe gebruikswaarde garen omzet, ze dus doelmatig verbruikt, ze tot levende factoren van haar eigen proces maakt. De waarden die in het arbeidsproces ingegaan zijn verkrijgen eenvoudig hun nieuwe waarde door de kwaliteit van de levende arbeid, door de aard van het naar buiten komen van die arbeid, waardoor elk dode 'object', waarin de vooropgestelde waarde als hun gebruikswaarde er al zijn, nu werkelijk als gebruikswaarde van deze nieuwe nuttige arbeid, het spinnen, verkrijgen en als moment van nieuwe arbeid gemaakt worden. Ze worden als waarde verkregen, omdat ze als gebruikswaarde in het arbeidsproces ingaan, dus als werkelijke nuttige arbeid hun bestemde rol spelen tegenover die van het arbeidsmateriaal en het arbeidsmiddel. Blijven we bij ons voorbeeld. Katoen en spindel worden als gebruikswaarde gebruikt, omdat ze in de bepaalde arbeid, het spinnen, als materiaal en middel in gaan, in het werkelijke spinproces.

Het ene wordt als object, het andere wordt als het orgaan tegenover deze levende en doelmatige activiteit gesteld. Daardoor worden ze dus als waarde verkregen, omdat ze als gebruikswaarde voor de arbeid verkregen worden. Ze worden in het algemeen als ruilwaarde verkregen, omdat ze als gebruikswaarde door de arbeid gebruikt worden. De arbeid echter, die het zo als gebruikswaarde benut, is werkelijke arbeid, de arbeid beschouwd als haar materiële bestemming. Deze bepaalde nuttige arbeid, die zich alleen op deze bijzondere gebruikswaarde als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel betreft, zich in haar levende uiting als zodanig tot hen verhoudt. Het is deze bepaalde nuttige arbeid, het spinnen, dat de gebruikswaarde katoen en spindel verkrijgt als ruilwaarde en het daarom als bestanddeel van de ruilwaarde in het product, de gebruikswaarde garen weer laat verschijnen. Ze verkrijgt het, omdat het zich in het werkelijke proces tot hen als zijn materiaal en middel, als de organen van zijn realisering verhoudt. Ze bezielt deze organen en laat ze als zodanig werken. Zo worden de waarden van alle 'waren' alleen verkregen, die volgens hun gebruikswaarden niet in de directe individuele consumptie ingaan, maar voor nieuwe productie bestemd zijn, omdat ze als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel, wat ze alleen volgens hun mogelijkheid zijn, tot werkelijk arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel worden. Dit gebeurt door de bepaalde arbeid, die ze als zodanig dienen kunnen, die ze als zodanig benutten kunnen. Ze worden alleen als ruilwaarde verkregen, doordat ze als gebruikswaarde volgens hun begrijpelijke bestemming door de levende arbeid geconsumeerd worden. Zulke gebruikswaarden, materiaal en middel, zijn ze echter alleen voor de werkelijke en bestemde bijzondere arbeid. Ik kan katoen en spindel als gebruikswaarde alleen in de handeling van het spinnen, niet in de handeling van het malen of van het laarzen maken gebruiken. Alle 'waren' zijn in het algemeen alleen volgens hun mogelijkheid te gebruiken. Werkelijke gebruikswaarden worden ze pas dan door hun werkelijke gebruik, hun consumptie en deze voor hun bijzondere consumptie is hier de bijzondere bestemde arbeid zelf, het bestemde arbeidsproces. [40]

Als ruilwaarde worden arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel daarom alleen verkregen, indien ze als gebruikswaarde in het arbeidsproces geconsumeerd worden. Dat wil dus zeggen indien de levende arbeid zich in werkelijkheid tot hen als hun gebruikswaarde verhoudt. Als de levende arbeid hen de rol als materiaal en middel laat spelen, ze in hun levende onrust ze als materiaal en middel plaatst en opheft. De arbeid, in zoverre ze dat doet, is echter werkelijke arbeid, een bijzondere doelmatige activiteit, de arbeid, zoals materieel bepaald, die als bijzondere wijze, nuttige arbeid in het arbeidsproces verschijnt. Het is echter niet de arbeid in deze bestemming, of het is niet de bestemming, waarin de arbeid van het product, of van de in het arbeidsproces ingaande 'objecten', gebruikswaarden, nieuwe ruilwaarde toevoegt. Bijvoorbeeld het spinnen. Het spinnen verkrijgt in het garen de waarde van in hem opgenomen katoen en spindel. Dit is omdat dit proces katoen en spindel werkelijk verspint, ze als materiaal en middel voor de vervaardiging van nieuwe gebruikswaarden, het garen gebruikt. Het proces gebruikt katoen en spindel nu werkelijk in het spinproces omdat ze het als materiaal en middel van deze bijzondere levende arbeid functioneren laat. Het spinnen echter verhoogt de waarde van het product alleen, of de in het garen al vooruit bepaalde en nu weer verschijnende waarden, in zoverre de waarden van spindel en katoen nieuwe waarde toevoegt. Het gebeurt alleen in zoverre door het spinnen nieuwe arbeidstijd aan de van het katoen en spindel verkregen arbeidstijd, toegevoegd wordt. Ten eerste, pas volgens zijn substantie schept het spinnen waarde, en niet in zoverre het deze concrete, bijzondere, materieel bepaalde arbeid, het spinnen is, maar in zoverre het arbeid in het algemeen, abstracte, gelijke maatschappelijke arbeid is. Het schept daarom ook niet waarde, in zoverre het zich als spinsel 'objectiveert', maar omdat het materiaal van de maatschappelijke arbeid in het algemeen is, omdat het in een algemene equivalent 'geobjectiveert' is. Ten tweede, de grootte van de toegevoegde waarde, hangt uitsluitend af van de hoeveelheid van de

toegevoegde arbeid, van de arbeidstijd die toegevoegd is. Zou de spinner ergens door een uitvinding een bepaalde hoeveelheid katoen met een bepaald aantal spindels in plaats van in een hele dag in een halve werkdag in garen kunnen omzetten, dan zou aan het garen alleen een halve waarde toegevoegd zijn in vergelijking met het eerste geval. Maar de hele waarde van katoen en spindel zou in het product garen opgenomen zijn. In het eerste geval net zo goed als in het tweede, of er nu één dag, een halve of een uur arbeidstijd vereist is om het katoen in garen om te zetten. De waarden worden daardoor verkregen, doordat het katoen in het algemeen in garen omgezet is, doordat katoen en spindel tot materiaal en middel van het spinnen geworden zijn, in het spinproces in gegaan zijn, geheel onverschillig tegen de arbeidstijd dat dit proces vereist. Nemen we aan, dat de spinner alleen zoveel arbeidstijd aan het katoen zou toevoegen, als nodig is om zijn eigen arbeidsloon te produceren, dus evenveel arbeidstijd als dat voor de prijs van zijn arbeid door de kapitalist uitgegeven zou worden. In dat geval zou de waarde van het product precies gelijk zijn aan de waarde van het voorgeschoten kapitaal, namelijk gelijk aan de prijs van het materiaal plus de prijs van het arbeidsmiddel en de prijs van de arbeid. In het product zou niet meer arbeidstijd opgenomen zijn, dan dat in de geldsom beschikbaar was, voordat ze zich in de elementen van het productieproces omzette. Er zou geen nieuwe waarde zijn toegevoegd, maar het zou als voorheen de waarde van het katoen en de spindel in het garen behouden. Het spinnen voegt aan het katoen waarde toe, in zoverre het op maatschappelijke gelijke arbeid in het algemeen reduceert. Het wordt gereduceerd tot deze abstracte vorm van de arbeid, en de waardegrootte, die het toevoegt, hangt niet van zijn inhoud het spinnen af, maar van de tijdsduur. De spinner heeft dus niet twee arbeidstijden nodig, de ene om de waarde van het katoen en het spindel te behouden, de andere om nieuwe waarde toe te voegen. Echter als hij het katoen verspint, ze tot 'objectivering' van nieuwe arbeidstijd maakt, aan haar nieuwe waarde toevoegt, behoudt hij de waarde, die ze in de gebruikte spindels hadden, voordat ze het arbeidsproces gingen. Door enkel het toevoegen van nieuwe waarde, nieuwe arbeidstijd, behoudt hij de oude waarde, de arbeidstijd, die al in het arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel verkregen zijn. Het spinnen onderhoudt zich echter als spinnen, niet als arbeid in het algemeen en niet als arbeidstijd, echter in zijn materiële bestemming, door zijn kwaliteit als deze specifieke levende, werkelijke arbeid, dat in het arbeidsproces, als doelmatige levende activiteit de gebruikswaarden katoen en spindel uit haar gelijkwaardige 'objectiviteit' uit trekt. Ze laat niet als gelijkwaardig 'object' de stofwisseling aan de natuur over, maar ze maakt ze tot werkelijke momenten van het arbeidsproces. Welke echter ook de specifieke bestemming van de bijzondere, werkelijke arbeid is, ze heeft met elke andere aard gemeen, dat door hun proces, door het contact, de levende wisselwerking, waarin ze met haar 'objectieve' voorwaarden treedt, deze die volgens hun karakter en hun doel gemeten de rol van arbeidsmiddel en materiaal spelen, dat in begrijpelijke bepaalde momenten van het arbeidsproces omgezet zijn. Ze verkrijgen zo hun ruilwaarde, doordat ze als werkelijke gebruikswaarden benut worden.^[41] Het is dus door hun kwaliteit als levende arbeid, die in het arbeidsproces beschikbare producten in het materiaal en het middel door hun eigen activiteit, in haar eigen realisering omzet. Ze verkrijgt zo de ruilwaarde van deze producten en gebruikswaarden in nieuwe producten en gebruikswaarden. Ze verkrijgt haar waarde, omdat ze de producten als gebruikswaarden inneemt. Ze neemt ze echter alleen in als gebruikswaarde, omdat ze deze als specifieke arbeid uit de doden opwekt en ze tot haar arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel maakt. De arbeid in zoverre het ruilwaarde maakt, is alleen een bepaalde maatschappelijke vorm van de arbeid, die werkelijke arbeid tot een bepaalde maatschappelijke formule reduceert, en in deze vorm is de arbeidstijd de enige maat voor de waarde grootheden.

Omdat dus het verkrijgen van waarde van materiaal en arbeidsmiddel zo te zeggen het natuurtalent van de levende, werkelijke arbeid is, en daarom in hetzelfde proces, waardoor de waarde vermeerderd is en de oude waarden behouden blijven. Nieuwe waarde kan niet toegevoegd worden, zonder dat de oude waarden behouden blijven, omdat deze werking uit het wezen van de arbeid als gebruikswaarde, als nuttige activiteit stamt, uit de gebruikswaarde van de arbeid zelf ontspringt, kost het niets, noch de arbeider, noch de kapitalist. De verkrijging van vooropgestelde waarde in een nieuw product verkrijgt de kapitalist gratis. Ook wanneer zijn doel niet het behoud, maar de vermeerdering van de vooropgestelde waarde is, zo toont dit gratis verkrijgen van de arbeid haar beslissende belangrijkheid bijvoorbeeld in industriële crises, waarin het werkelijke arbeidsproces onderbroken wordt. De machine verroest, het materiaal bederft. Ze verliezen hun ruilwaarde, deze worden niet behouden, omdat ze niet als gebruikswaarde in het arbeidsproces ingaan, niet in contact treden met de levende arbeid. Haar waarden worden niet behouden, omdat ze niet vermeerderd worden. Ze zouden alleen vermeerderd kunnen worden, als nieuwe arbeidstijd aan de oude toegevoegd worden, in zoverre met het werkelijke arbeidsproces voortgegaan wordt.

Dus de arbeid als werkelijke levende arbeid verkrijgt in het arbeidsproces de waarde, terwijl ze alleen als abstracte maatschappelijke arbeid, arbeidstijd de waarden aan nieuwe waarde toevoegt.

De productieve consumptie, zoals die in het werkelijke arbeidsproces verschijnt, kan dus verder daarin bepaald worden, als de vooropgestelde waarde van producten in het arbeidsproces daardoor behouden blijven. Deze producten moeten als gebruikswaarde, als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel, benut worden, worden geconsumeerd, om in werkelijke gebruikswaarde voor de vorming van een nieuwe gebruikswaarde omgezet te worden.

De waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel verschijnen echter alleen in het product van het arbeidsproces weer, in zoverre ze als waarde uitgangspunt waren, waarde waren, voordat ze het arbeidsproces ingingen. Haar waarde is gelijk aan de maatschappelijke arbeidstijd, die in haar gematerialiseerd is. Gelijk aan de arbeidstijd die noodzakelijk is om ze onder gegeven algemene maatschappelijke productievooraarden te produceren. Zou nu door ergens een verandering in de productiviteit van de arbeid, waarvan ze de producten zijn, later meer of minder arbeidstijd vereist zijn, dan zou haar waarde in het eerste geval gegroeid en in het tweede geval gedaald zijn. Want de in hen opgenomen arbeidstijd bepaald alleen hun waarde, in zoverre ze algemene, maatschappelijke en noodzakelijke arbeidstijd is. Hoewel ze daarom met een bepaalde waarde in het arbeidsproces in gingen, kunnen ze er met een grotere of kleinere waarde uitkomen, omdat zich de arbeidstijd, die de maatschappij voor haar productie nodig heeft in het algemeen veranderd is. Een revolutie in haar productiekosten, dat wil zeggen in de grootte van de noodzakelijke arbeidstijd die voor haar vervaardiging nodig is heeft zich voltrokken. Het heeft in dit geval meer of minder arbeidstijd nodig dan vroeger om zich te reproduceren, om een nieuw exemplaar van dezelfde gebruikswaarde te vervaardigen. Deze waardeverandering van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel verandert echter doorgaans niets aan de situatie, dat ze in het arbeidsproces, waarin ze als materiaal en middel ingingen, altijd als gegeven waarde, waarde van gegeven grootte uitgangspunt zijn. Want in dit proces zelf komen ze alleen als waarden eruit, in zoverre ze als zodanig in hem ingegaan zijn. Een verandering in haar waarde komt nooit uit dit arbeidsproces zelf voort, maar veelmeer uit de voorwaarden van het arbeidsproces, waarvan ze producten zijn of waren, omdat ze daarvoor niet als producten uitgangspunt waren. Hebben zich haar algemene productieverhoudingen veranderd, dan vindt een terugwerking op ze plaats. Ze zijn 'geobjectiveerd' door meer of minder arbeidstijd, ze zijn van een grotere of kleinere waarde, dan dat ze oorspronkelijk

waren. Dat zijn ze alleen omdat voor hun productie nu een grotere of kleinere arbeidstijd vereist is dan de oorspronkelijke. De terugwerking verwerkt daarom, omdat ze als waarde materiaal van de maatschappelijke arbeidstijd zijn en alleen de in hun zelf opgenomen arbeidstijd, in zoverre deze algemene |42| maatschappelijke arbeidstijd is, gereduceerd is, in potentie van de gelijke maatschappelijke arbeidstijd verhoogd is. Deze waardeveranderingen van haar ontspringen echter altijd uit een wisseling van de productiviteit van de arbeid, waarvan ze producten zijn. Ze hebben echter niets te maken met de arbeidsprocessen, waarin ze als producten die gereed zijn met een gegeven waarde ingaan. Veranderen ze deze waarde, voordat het nieuwe product, waarvan ze elementen zijn, klaar is, dan verhouden zij zich des te minder tot dezelfde, als onafhankelijke, gegeven hun vooropgestelde waarde. Hun waarde wisseling stamt uit veranderingen van haar eigen productievoorwaarden, die buiten en onafhankelijk van het arbeidsproces plaatsvinden, waarin ze als materiaal en middel ingaan. Ze gaan er niet in als gevolg van een operatie, die in het arbeidsproces zelf plaatsvindt. Voor hem zijn ze altijd gegeven, vooropgestelde waardegrootte, om het even of ze door externe, buiten het arbeidsproces werkende agenten als grotere of kleinere waardegrootte in het arbeidsproces uitgangspunt zijn, zoals oorspronkelijk het geval was.

Als we bij het arbeidsproces zien, dat, hoe het product zijn resultaat is, zijn producten de uitgangspunten zijn van het arbeidsproces, dan moet evenzeer gezegd worden, dat als 'waren' zijn resultaat zijn, dat wil zeggen een eenheid van gebruikswaarde en ruilwaarde, dat de 'waren' evenzeer zijn uitgangspunten zijn. De producten komen alleen als 'waren' uit het waardevormingsproces, terwijl ze als 'waren', producten met een bepaalde ruilwaarde, in het arbeidsproces ingegaan zijn. Het verschil is, de producten worden als gebruikswaarde veranderd, om een nieuwe gebruikswaarde te vormen. Hun ruilwaarden worden door deze materiële verandering niet geraakt, ze verschijnen daarom onveranderd weer in het nieuwe product. Als het product van het arbeidsproces een gebruikswaarde is, dan moet het product van het waardevormingsproces de ruilwaarde zijn, en dan moet het product van beide processen, die alleen twee vormen van hetzelfde proces zijn, beschouwd worden als de eenheid van ruilwaarde en gebruikswaarde, de 'waar'. Zou men over het hoofd zien, dat 'waren' aan de productie vooropgesteld zijn als haar elementen, dan zou het in het proces alleen maar erom gaan, om producten voor de vorming van nieuwe producten te gebruiken, wat gebeuren kan in voorafgaande maatschappelijke situaties, waarin het product niet tot 'waar' ontwikkeld is, en nog minder de 'waar' tot kapitaal.

We kennen nu twee bestanddelen van de waarde van het product. 1) De waarde van het in hem geconsumeerde materiaal. 2) De waarde van de in hem geconsumeerde productiemiddelen. Zijn deze relatief gelijk A en B, dan bestaat dus de waarde van het product vervolgens uit de som van de waarde van A en B, of P (het product) uit $P=A+B+x$. Met x bedoelen we het nog onbepaalde deel van de waarde, dat door de arbeid in het arbeidsproces aan het materiaal A is toegevoegd. We komen er nu toe dit derde bestanddeel te beschouwen.

We weten wat de geldbezitter, welke prijs of waarde hij voor de beschikking van het arbeidsvermogen of de tijdelijke aankoop van het arbeidsvermogen betaald heeft, maar we weten nog niet welk equivalent hij daarvoor terug krijgt. We gaan verder van het uitgangspunt uit, dat de arbeid, die de arbeider verricht, gewone gemiddelde arbeid is, de arbeid waarvan de kwaliteit of beter het gebrek aan kwaliteit, de substantie is waarin het de ruilwaarde vormt. We zullen in het verdere verloop zien, dat de potentie van de arbeid, of ze meer of minder potentiële eenvoudige arbeid is, voor de te ontwikkelen verhouding volledig onverschillig is. We gaan dus van de vooronderstelling uit, dat ze alleen de uiting, activering van het

gemiddelde arbeidsvermogen is, welke ook de doorgaans bijzondere materiële bestemming van de arbeid is, tot welke arbeidstak ze ook behoort, welke bijzondere gebruikswaarde ze ook produceert. Zodat of dit zich in het spinnen of weven, of in de akkerbouw activeert, het alleen zijn gebruikswaarde betreft, de manier waarop ze gebruikt wordt, niet de kosten van de eigen vervaardiging, dus niet zijn ruilwaarde. Verder zullen we ook zien, dat de verschillende lonen, de verschillende arbeidsdagen, hogere of lagere, de ongelijke verdeling van de arbeidslonen in de verschillende arbeidstakken de algemene verhouding van kapitaal en loonarbeid niet raakt.

Wat de geldbezitter door de aankoop van het arbeidsvermogen terugkrijgt, laat zich pas zien in het werkelijke arbeidsproces. De waarde, die de arbeid in het arbeidsproces toevoegt, aan de al beschikbare waarde van het materiaal, is precies gelijk aan de tijd dat het duurt. Het is natuurlijk vooraf bepaald, dat in een bepaalde tijdsspanne, bijvoorbeeld een dag precies zoveel arbeid op het product van deze dag omgezet wordt, als nodig is om het doel te bereiken op het gegeven algemene productieniveau van de arbeid. Onder de gegeven algemene productievoorwaarden. Dat wil zeggen het wordt vooruit bepaald, dat voor de vervaardiging van het product de omgezette arbeidstijd de noodzakelijke arbeidstijd is, dus de arbeidstijd die vereist is, om een bepaalde hoeveelheid materiaal de vorm van de nieuwe gebruikswaarden te geven. Zou zes pond katoen gedurende één dag van twaalf uur in katoengaren omgezet kunnen worden, onder de vooraf gestelde productievoorwaarden, dan wordt alleen de dag als arbeidsdag van twaalf uur beschouwd, waarin zes pond katoen in katoengaren is omgezet. Omdat dus enerzijds noodzakelijke arbeidstijd vooraf gesteld is, is anderzijds vooraf gesteld dat de bepaalde arbeid, dat in het arbeidsproces verricht wordt, welke bijzondere vorm ze ook hebben, spinnen, weven, graven enzovoorts, gemiddelde arbeidstijd is. Geheel zoals het ook in de productie van de edele metalen omgezette arbeid is. Dus is de hoeveelheid waarde of de hoeveelheid 'geobjectiveerde' algemene [43] arbeidstijd, die ze aan de al beschikbare waarde toevoegt, is precies gelijk aan haar eigen duur. Wat onder de gegeven uitgangspunten niets anders betekent, dan dat precies zo veel arbeid 'geobjectiveerd' wordt, als dat het proces aan tijd duurt, waarin zich de arbeid 'objectiveert'. We kunnen zeggen, zes pond katoen zou in één dag van 12 uur in katoengaren, zeggen we in vijf pond katoengaren versponnen worden. Tijdens het arbeidsproces zet zich de arbeid voortdurend vanuit de vorm van rusteloosheid en beweging om in een 'objectieve' vorm. Vijf pond is 80 ons, dat maakt voor twaalf uur precies $6 \frac{2}{3}$ ons per uur. Het spinnen gaat voortdurend in spinsel over. Als een uur vereist is om acht ons katoen in spinsel om te zetten, zeg in $6 \frac{2}{3}$ ons, dan zou twaalf uur vereist zijn, om zes pond katoen in vijf pond garen om te zetten. Wat ons hier echter interesseert, is niet dat één uur spinarbeid acht ons en twaalf uur zes pond katoen in spinsel omzet, maar dat in het eerste geval aan de waarde van het katoen één uur arbeid toegevoegd wordt, en in het tweede geval twaalf uur. Alleen het product interesseert ons, vanuit dit oogpunt beschouwt, in zoverre het materiaal van nieuwe arbeidstijd is, en dit hangt natuurlijk van de arbeidstijd zelf af. Ons interesseert alleen de hoeveelheid arbeid die in het spinsel is opgenomen. We beschouwen hier het spinnen niet als spinnen, in zoverre het katoen een bepaalde vorm, een gebruikswaarde geeft, maar alleen in zoverre het arbeid in het algemeen, arbeidstijd en zijn materiaal geeft, die zich in het spinsel bevinden, dat het materiaal van de algemene arbeidstijd in het algemeen is. Het is geheel onverschillig of dezelfde arbeidstijd in de vorm van ergens een andere bepaalde arbeid of voor de productie van ergens een andere bepaalde ruilwaarde omgezet wordt. Oorspronkelijk konden we weliswaar het arbeidsvermogen, omdat het zelf al 'geobjectiveerde' arbeid is, met geld meten en daarom kon de kapitalist het kopen, en niet direct de arbeid zelf, die als enkel activiteit van onze norm uitging. Nu echter in de mate waarin het arbeidsvermogen in het arbeidsproces tot een werkelijke uiting, als arbeid verdergaat, realiseert de arbeid zich, ze verschijnt zelf in het product als 'geobjectiveerde'

werkdag. Nu is dus de mogelijkheid beschikbaar om de vergelijking te maken van wat de kapitalist in het arbeidsloon geeft en wat hij door de consumptie van het arbeidsvermogen in ruil daarvoor terug krijgt. Aan het einde van een bepaalde maat van werkdag, bijvoorbeeld uren, heeft zich een bepaalde hoeveelheid werkdag ‘geobjectiveerd’ in een gebruikswaarde, zeg katoengaren en bestaat het nu als ruilwaarde van het katoengaren.

Gesteld de werkdag, die in het arbeidsvermogen van de spinner gerealiseerd is, bedraagt tien uur. We spreken hier alleen van de werkdag, die in zijn arbeidsvermogen dagelijks gerealiseerd is. In de prijs die de geldbezitter betaald heeft, is de werkdag, die vereist is om het arbeidsvermogen van de spinners dagelijks te produceren of te reproduceren, al in een gemiddelde arbeid uitgedrukt. Tegelijk nemen we aan, dat zijn eigen arbeid dezelfde kwaliteit arbeid is, dat wil zeggen dezelfde gemiddelde arbeid, die de substantie van de waarde vormt en waarin zijn eigen arbeidsvermogen geschat is. Nemen we dus vervolgens aan, dat de spinner tien uur voor de geldbezitter werkt, of hij geeft hem de beschikking voor tien uur over zijn arbeidsvermogen, die hij hem heeft verkocht. Deze tien uur durende beschikking over het arbeidsvermogen van de spinner consumeert de geldbezitter in het arbeidsproces, dat wil niets anders zeggen dan dat hij de spinner tien uur laat spinnen, werken in het algemeen, omdat hier de bepaalde vormen, waarin hij het doen laat, onverschillig zijn. In het spindel, het garen, heeft daarom de spinner de waarde van het katoen door middel van het arbeidsmiddel voor tien uur arbeid toegevoegd. Was dus de waarde van het product, het spindel, het garen, afgezien van de nieuw toegevoegde arbeid A plus B, dan is het nu A plus B plus tien arbeidsuren. Betaalt de kapitalist deze tien arbeidsuren met tien dimes, dan is deze tien dimes C, zo dat het product van het garen nu A plus B plus C is, dat wil zeggen gelijk aan de werkdag die in het katoen, de spindels, in zoverre ze geconsumeerd zijn en tenslotte de nieuw toegevoegde werkdag, opgenomen zijn.

Deze som, A plus B plus C, zeg is D. D is dan gelijk aan de som geld, die de geldbezitter in arbeidsmateriaal, arbeidsmiddelen en arbeidsvermogen uitgegeven heeft, voordat hij het arbeidsproces begon. Dat wil zeggen dat de waarde van het product, het garen, gelijk is aan de waarde van de elementen waaruit het garen bestaat. Dat wil zeggen, de waarde van het arbeidsmateriaal, de arbeidsmiddelen (dat volgens onze veronderstelling geheel in het product geconsumeerd is) plus de waarde van de nieuw toegevoegde arbeid, dat zich in het arbeidsproces met beide tot garen gecombineerd heeft. Dus 100 daalders katoen, 16 daalders instrument, 16 daalders arbeidsvermogen is samen 132 daalders. In dit geval zijn weliswaar de voorgeschoten waarden behouden maar niet vermeerderd. De enige verandering die heeft plaatsgevonden, voordat het geld zich in kapitaal⁴⁴ omzet, zou een zuiver formele zijn. Deze waarde was oorspronkelijk 132 daalders, een bepaalde hoeveelheid ‘geobjectiveerde’ werkdag. Dezelfde eenheid verschijnt in het product terug als 132 daalders, als dezelfde waarde grootte, alleen dat ze nu de som is van de waardebestanddelen 100, 16 en 16, dat wil zeggen de waarde van de factoren, waarin zich het oorspronkelijke voorgeschoten geld in het arbeidsproces vastlegt en die de kapitalist elk afzonderlijk aangekocht heeft.

Op zich zelf verkreeg dit resultaat in het algemeen geen eentonigheid. Als ik voor 132 daalders garen koop, enkel door omzetting van geld in garen, dat wil zeggen op de manier van de eenvoudige circulatie, dan betaal ik materiaal, middel en arbeid, die in het garen opgenomen zijn, om deze bepaalde gebruikswaarde te onderhouden en het in de ene of andere manier te consumeren. Als de geldbezitter voor zich een huis laat bouwen, om het te bewonen, dan betaalt hij daarvoor een equivalent. Kortom als hij de circulatie W-G-W doorloopt, doet hij inderdaad niets anders. Het geld, waarmee hij koopt, is gelijk aan de waarde, aan de ‘waren’ die zich oorspronkelijk in zijn bezit bevonden. De nieuwe ‘waar’ die

hij koopt, is gelijk aan het geld, waarin de waarde van de 'waar' die hij oorspronkelijk bezat de zelfstandige vorm van de ruilwaarde verkregen heeft.

Maar het doel, waarvoor de kapitalist geld in 'waren' omzet, is niet de gebruikswaarde van de 'waar', maar de vermeerdering van het in de 'waar vastgelegde geld of waarde, de eigen waardevorming van de waarde. Hij koopt niet voor zijn eigen consumptie, maar om een hogere ruilwaarde uit de circulatie te trekken, dan hij er oorspronkelijk ingestoken heeft.

Zou hij het spinsel, dat A plus B plus C waard is, ongeveer voor A plus B plus C plus x weer verkopen, dan kwamen we op dezelfde tegenspraak terug. Hij zou zijn 'waar' niet als equivalent, maar boven zijn equivalent verkopen. In de circulatie echter kan er geen meerwaarde, geen waarde boven het equivalent, uitkomen, zonder één van de ruilende partijen een waarde onder zijn equivalent ontvangt.

De omzetting van geld in de elementen van het arbeidsproces, of wat hetzelfde is, de werkelijke consumptie van het aangekochte arbeidsvermogen, zou dus volstrekt zinloos zijn met de vooronderstelling, dat de geldbezitter de arbeider dezelfde arbeidstijd laat werken, die hij hem als equivalent voor zijn arbeidsvermogen betaald heeft. Of hij voor 132 daalders garen koopt, om het garen weer voor 132 daalders te verkopen, of dat hij die 132 daalders in 100 daalders katoen, 16 daalders spindel en 16 daalders 'geobjectiveerde' arbeid, dat wil zeggen de consumptie van het arbeidsvermogen voor de in 16 daalders bevatte arbeidstijd omzet, om zo het geproduceerde garen met de waarde van 132 daalders weer voor 132 daalders te verkopen, is vanuit het resultaat beschouwd, geheel hetzelfde proces. Alleen dat de tautologie, waarop het uitkomt, in het ene geval langs een meer omslachtige weg tot stand gebracht zou worden, dan via de andere.

Een meerwaarde kan klaarblijkelijk alleen in het arbeidsproces ontstaan, dat wil zeggen een waarde dat een overschot wil vormen, boven de waarde die in het arbeidsproces is ingegaan, als de geldbezitter een beschikking gekocht heeft voor het gebruik van het arbeidsvermogen voor meer arbeidstijd, dan de arbeidstijd bedraagt, dat de arbeidstijd nodig heeft voor zijn eigen reproductie. Dat wil zeggen meer dan de arbeidstijd, die in de arbeidstijd verwerkt is, dat zijn eigen waarde vormt en als zodanig in de prijs uitgedrukt is. Bijvoorbeeld in het bovengenoemde geval. Als het katoen en het spindel van de spinner zelf was, zou hij tien arbeidsuren moeten toevoegen om te bestaan, dat wil zeggen om zichzelf als spinner voor de volgende dag te reproduceren. Zou hij nu de arbeider 11 uur in plaats van 10 uur laten werken, dan zou een meerwaarde van 1 uur geproduceerd zijn. Echter omdat de in het arbeidsproces 'geobjectiveerde' arbeid één uur meer zou inhouden dan de arbeidstijd die nodig is om het arbeidsvermogen zelf te reproduceren. Dat wil zeggen om de arbeider als arbeider, de spinner dag in dag uit als spinner in leven te houden. Elke hoeveelheid arbeidstijd, die de spinner in het arbeidsproces boven de 10 uur |45| werkt, elke meerarbeid boven de hoeveelheid arbeid, dat in zijn eigen arbeidsvermogen verwerkt is, zou een meerwaarde vormen, omdat meerarbeid, dus meer spinsel, meer dan in garen 'geobjectiveerde' arbeid wordt gevormd.

Als de arbeider 10 uur werken moet om de hele dag, die uit 24 uur bestaat te leven (waarin natuurlijk de uren meegerekend worden, die hij als organisme niet werken kan omdat hij van de arbeid uitrusten moet, slapen enzovoorts), dan kan hij op de hele dag, 12, 14 uur werken. Dit kan omdat hij voor deze 12 of 14 uur slechts 10 uur nodig heeft voor zijn reproductie als arbeider, of nodig heeft voor de reproductie van zijn levende arbeidsvermogen.

Nemen we nu aan, dat dit proces overeenkomt met de algemene wet van de warenruil, dat alleen gelijke hoeveelheden arbeidstijd zich met elkaar ruilen. Dat wil zeggen de ruilwaarde van de 'waar' gelijk is aan de hoeveelheid van elke andere gebruikswaarde, dat dezelfde ruilwaarde dezelfde hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid uitdrukt. De algemene vorm van het kapitaal, G-W-G zou dan haar eentonigheid verloren hebben en één inhoud verkrijgen. De 'waar', hier het garen, waartegen de geldbezitter zijn geld uitgeruild heeft tegen de elementen van het arbeidsproces, tegen het product van het arbeidsproces, krijgt de nieuwe gebruikswaarde, het garen een toevoeging boven de oorspronkelijke hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid. Dan zou het product een grotere waarde bezitten dan de som van de in zijn elementen vooropgestelde waarde. Was het oorspronkelijk 132 daalders, dan is het nu 143 daalders, in plaats van 16 daalders (één daalder is één arbeidsdag) maal het aantal arbeidsdagen meer in de in hem bevatte waarde zou zijn. De waarde zou nu zijn, 100 plus 16 plus 16 plus 11, en zou de kapitalist het product van het arbeidsproces, het garen weer verkopen tegen zijn waarde, dan zou hij 11 daalders op de 132 daalders winnen. De oorspronkelijke waarde zou niet alleen behouden zijn, maar zich hebben vermeerderd.

Het is de vraag, of dit proces de oorspronkelijke vooropgestelde wet, dat zich 'waren' als equivalenten, dat wil zeggen ruilwaarden ruilen, de wet volgens welke de waren zich ruilen, niet weerspreekt.

Hij weerspreekt hem niet om twee redenen. Ten eerste, omdat het geld dit specifieke 'object', het levende arbeidsvermogen, als 'waar' op de markt, in de circulatie vindt. Ten tweede vanwege de specifieke aard van deze 'waar'. Haar eigenaardigheid bestaat namelijk daaruit, dat gedurende haar ruil, zoals die van alle andere 'waren', ze in haar eigen werkelijke bestaansvorm, in de bestaansvorm als arbeidsvermogen, opgewerkte arbeidstijd is. Arbeidstijd die noodzakelijk is, om dit levende arbeidsvermogen als zodanig of, wat hetzelfde is, om de arbeider als arbeider in leven te houden. De gebruikswaarde is de arbeid zelf, dat wil zeggen ze is de substantie die de ruilwaarde vormt, de bepaalde vloeiende activiteit, die zich als ruilwaarde vastzet en haar de waarde geeft. Bij 'waren' wordt echter alleen de ruilwaarde betaald. Men betaalt voor de olie buiten de in hem bevatte arbeid niet nog een keer zijn kwaliteit als olie, net zo min als dat men voor wijn buiten de in haar opgenomen arbeid ook nog een keer het drinken betaalt, of het genot van het drinken betaalt. Evenzeer wordt daarom voor het arbeidsvermogen zijn eigen ruilwaarde, de in hem opgenomen arbeidstijd betaald. Omdat echter zijn gebruikswaarde zelf weer de arbeid is, de ruilwaarde scheppende substantie, spreekt het op geen enkele manier de wet van de warenruil tegen. Dit omdat de werkelijke consumptie van het arbeidsvermogen, het werkelijke gebruik ervan als gebruikswaarde, meer 'objectieve' arbeid weergeeft, dan in hem zelf als ruilwaarde beschikbaar is. De enige voorwaarde, die vereist is, opdat deze verhouding in werking treedt is die, dat het |46| arbeidsvermogen zelf als 'waar', of de waarde in het algemeen tegenover het geld staat. Dit tegenover elkaar staan is door een bepaald historisch proces bedongen, die de arbeider tot de zuivere arbeid beperkt, wat weer hetzelfde is, dat hij tegenover zich het arbeidsvermogen, de voorwaarden voor zijn realisering, dus de werkelijke arbeid in hun 'objectieve' elementen als vreemde machten, van hem gescheiden, in het bezit van de hoeder over de 'waren' als geschikte 'waren' vindt. Onder dit historische uitgangspunt, dat het een 'waar' is, spreekt het zich geenszins tegen, komt het veel meer overeen met de wet van de warenruil. Zijn arbeidsvermogen, de 'objectieve' arbeidstijd of de ruilwaarde bepaalt de 'waar' niet zijn gebruikswaarde. Deze is echter zelf weer arbeid. In de werkelijke consumptie van deze gebruikswaarde, dat wil zeggen in het arbeidsproces en door het arbeidsproces, kan dus de geldbezitter meer 'geobjectiveerde' arbeidstijd terug krijgen, dan hij voor de ruilwaarde van het arbeidsvermogen betaald heeft. Hoewel hij dus een equivalent voor deze

specifieke 'waar' betaald heeft, krijgt hij als gevolg van de specifieke aard, dat de gebruikswaarde zelf ruilwaarde vormt, de scheppende substantie van de ruilwaarde is, een grotere waarde door het gebruik terug, dan hij door de koop voorgeschoten heeft. En in die koop betaalde hij volgens de wet van de warenruil alleen de ruilwaarde. De verhouding is dus vooraf bepaald, waarin het arbeidsvermogen als enkel arbeidsvermogen en daarom als 'waar' bestaat. Omdat tegenover hem het geld als vorm van alle 'objectieve' rijkdom staat, zal de geldbezitter, die het alleen om de waarde als zodanig gaat, alleen het arbeidsvermogen kopen onder de voorwaarde, dat hij de beschikking over het arbeidsvermogen gedurende langere tijd krijgt. Dat de arbeider zich verplicht langere arbeidstijd voor hem te werken, dan de arbeidstijd die de arbeider zou moeten werken, als wanneer het arbeidsmateriaal en de arbeidsmiddelen van hemzelf waren. Dit om zich als arbeider, als levend arbeidsvermogen in leven te houden. Dit verschil tussen de arbeidstijd, dat de ruilwaarde met het arbeidsvermogen vermengt, en de arbeidstijd, gedurende dat hij het als gebruikswaarde gebruikt, is arbeidstijd die hij boven de in zijn ruilwaarde bevatte arbeidstijd werkt. Dus bovenop de waarde, dat het oorspronkelijk kostte, het is dus als zodanig meerarbeid, meerwaarde.

Doet de geldbezitter deze ruil van het geld met levend arbeidsvermogen en met de 'objectieve' voorwaarden voor de consumptie van dit arbeidsvermogen, dat wil zeggen met de door zijn bijzondere materiële bestemming overeenkomend arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen, dan zet hij geld om in kapitaal. Dat wil zeggen dat het zich onderhoud en vermeerderd, het is zichzelf vermeerderende waarde. Op geen enkel moment doorbreekt hij de wet van de eenvoudige circulatie, van de warenruil, volgens welke equivalenten uitgeruild worden, of de 'waren' gemiddeld, tegen hun ruilwaarden verkocht worden, dat wil zeggen ruilwaarden van gelijke grootte, voor welke gebruikswaarden ze ook mogen bestaan, elkaar als even grote waarden vervangen. Tegelijk vervult hij ook de formule G-W-G, dat wil zeggen geld tegen 'waren' ruilen, om de 'waren' tegen meer geld uit te ruilen en doorbreekt vervolgens niet de wet van de equivalenten, maar handelt veel meer volgens deze. Ten eerste. Zeg een gewone arbeidsdag is één daalder zou zich in de daalder benoemde hoeveelheid zilver uitdrukken. Hij geeft 100 daalders voor grondstoffen uit, 16 daalders voor instrumenten, 16 daalders voor 16 arbeidsvermogens, die hij gebruikt volgens hun ruilwaarde is 16 daalders. Hij schiet voor 132 daalders voor, die in het product (resultaat) van het arbeidsproces, |47| dat wil zeggen in de consumptie van het door hem gekochte arbeidsvermogen, in het arbeidsproces, in de productieve consumptie weer verschijnen. Maar de 'waar', die hij voor haar ruilwaarde gekocht heeft voor 15 arbeidsdagen, brengt als gebruikswaarde zeg 30 arbeidsdagen, dat wil zeggen een dag van 6 uur, 12 'objectiveert' zich in 12 arbeidsuren, dat wil zeggen vormt als gebruikswaarde een dubbel zo grote waarde, dan ze als ruilwaarde zelf had. De gebruikswaarde van een 'waar' is echter onafhankelijk van haar ruilwaarde en heeft met de prijs, waarvoor ze verkocht wordt, die door de in haar zelf 'geobjectiveerde' arbeidstijd bepaald is, niets te maken. Het product dus, is A plus B plus C plus 15 uur arbeidstijd, dus voor 15 uur arbeidstijd groter dan voor het arbeidsproces vooraf bepaalde waarde. Was A 100, B 16, C 16, dan is het product 143, dat wil zeggen 11 daalders meer waard, dan het voorgeschoten kapitaal. Verkoopt hij deze 'waar' dus weer tegen haar waarde, dan wint hij 11 daalders, hoewel op geen enkel moment van de gehele operatie de wet van de warenruil beschadigd is. Op elk moment van de warenruil zijn de 'waren' tegen hun ruilwaarde en daarom als equivalenten uitgeruild.

Zo eenvoudig dit proces is, zo weinig is het tot dusverre begrepen. De economen hebben nooit de meerwaarde met de door hen zelf opgestelde wet van de equivalenten kunnen vergelijken. De socialisten hebben steeds aan deze tegenspraak vastgehouden en uit de weg

gegaan, in plaats van het specifieke karakter van deze 'waren', het arbeidsvermogen, van zijn gebruikswaarde zelf, de ruilwaarde scheppende activiteit te begrijpen.

Door dit proces dus, de ruil van geld met arbeidsvermogen en de daarop volgende consumptie van het arbeidsvermogen, wordt het geld in kapitaal omgezet. Enerzijds noemen de economen dit de omzetting van het geld in productief kapitaal in betrekking op andere vormen van het kapitaal. Dat is omdat dit basisproces als voorwaarde weliswaar bestaat, maar in de vorm opgelost is. Anderzijds in betrekking daarop, dat het geld, in zoverre het als 'waar' tegenover het arbeidsvermogen staat, de mogelijkheid is van deze omzetting in kapitaal, dus op zichzelf kapitaal is, hoewel het ook alleen door dit proces zelf pas in werkelijk kapitaal omgezet wordt. Het kan echter volgens de mogelijkheid in kapitaal omgezet worden.

Het is duidelijk, dat wanneer meerarbeid gerealiseerd moet worden, meer arbeidsmateriaal nodig is, en meer arbeidsinstrumenten, dit alleen in uitzonderingsgevallen. Zou in 10 uur 10 pond katoen in katoengaren omgezet kunnen worden, dan kan in 12 uur 10 plus 2 omgezet worden. In dit geval is dus meer katoen nodig of het moet van te voren aangenomen worden dat de kapitalist de toereikende hoeveelheid katoen koopt, om de meerarbeid te absorberen. Het is echter ook mogelijk, dat bijvoorbeeld hetzelfde materiaal in een halve dag slechts voor de helft klaar in de nieuwe vorm verwerkt kan worden. In dat geval echter is er ook meer arbeid in het materiaal geconsumeerd en moet het proces dag in dag uit voortgaan, een voortgaand productieproces zijn, dus is in dat geval ook meer arbeidsmateriaal vereist, dan wanneer de arbeider in het arbeidsproces alleen de in zijn eigen arbeidsloon 'geobjectiveerde' arbeidstijd door zijn arbeid zou verzetten. Of meer arbeidsmiddelen vereist worden en in welke mate, en het arbeidsmiddel is niet alleen dat, wat eigenlijk het werktuig is, hangt van de technologische aard van de bepaalde arbeid af, dus van haar verbruikte middelen.

In alle gevallen moet aan het einde van de arbeidsprocessen meer nieuwe arbeid in het arbeidsmateriaal ingezet zijn en daarom zijn 'geobjectiveerd', dan dat de arbeidstijd bedraagt, dan dat in het arbeidsloon van de arbeiders 'geobjectiveerd' is. Houden we ons eenvoudig bij het voorbeeld van de manufacturisten. Deze meer inzet van arbeid geeft zich weer als verwerking van meer materiaal of als verwerking van hetzelfde materiaal voor een verder niveau, dan met minder arbeidstijd bereikt kan worden.^[48]

Vergelijken we nu het waardevormingsproces met het arbeidsproces, dan toont zich treffend het onderscheid tussen de werkelijke arbeid, in zoverre het de gebruikswaarde produceert en de vorm van deze arbeid, in zoverre ze als element van de ruilwaarde, als de ruilwaarde scheppende activiteit verschijnt.

Het toont zich hier, dat de bepaalde aard en wijze van de arbeid, haar materiële bestemming, haar verhouding tot het kapitaal, waarom het hier allemaal gaat, niet overeenkomt. We gingen echter daar bij de vooronderstelling van uit, dat de arbeid van de arbeiders algemeen gemiddelde arbeid is. De casus wordt echter niet veranderd, zoals vooraf gesteld wordt. Zijn arbeid is van hogere specifiek gewicht, dan potentieel de gemiddelde arbeid is. Eenvoudige arbeid of gemiddelde arbeid, de arbeid van de spinners of de molenaars, de akkerbouwers of van de machinebouwers, wat de kapitalist in het arbeidsproces 'geobjectiveerd' krijgt, door hen zich toe-eigent, is de bepaalde arbeid van de arbeiders, spinnen, malen, akker verbouwen, machinebouw. De meerwaarde, die hij voortbrengt, bestaat altijd uit het overschot van de arbeid, de arbeidstijd, die de arbeider meer spint, maalt, akker verbouwt, machines bouwt, dan nodig is, om zijn eigen salaris te produceren. Dus altijd uit

een overschot van zijn eigen arbeid, die de kapitalist gratis verkrijgt, wat ook de aard van de arbeid is, of ze eenvoudig is of potentie heeft. De verhouding, waarin zich bijvoorbeeld potentievolle arbeid tot de gemiddelde maatschappelijke arbeid verhoudt, verandert niets aan de verhouding van deze potentievolle arbeid tot zichzelf. Het verandert er niets aan dat één uur slechts half zoveel waarde schept, als twee uur, of dat het zich in de verhouding tot haar tijdsduur realiseert. In zoverre de verhouding van arbeid en meerarbeid, of meerwaarde scheppende arbeid in beschouwing komt, handelt het altijd om dezelfde aard van de arbeid en hier is correct, wat in betrekking op de ruilwaarde vormende arbeid als zodanig niet correct zou zijn: ‘Als er een referentie gemaakt is tot arbeid als een maat voor de waarde, dan impliceert dat noodzakelijkerwijs dat het arbeid is van een bijzondere aard en een gegeven duur. Het deel dat de andere soorten bijdragen kan eenvoudig zeker gesteld worden door de respectievelijke beloning die aan elk gegeven wordt.’ (*Schets van de politieke economie*, Londen 1832).

Het product, dat de kapitalist zo verkregen heeft, is een bepaalde gebruikswaarde, waarvan de waarde gelijk is aan de waarde van het materiaal, de arbeidsmiddelen, de hoeveelheid toegevoegde arbeid, dat gelijk is aan de hoeveelheid arbeid in het salaris, plus de meerwaarde die niet betaald is, $A + B + S + S'$. Verkoopt hij het dus voor zijn waarde, dan wint hij precies zoveel als de meerwaarde bedraagt. Hij wint niet, omdat de nieuwe ‘waar’ boven haar waarde verkocht wordt, maar omdat het tegen haar waarde verkocht wordt, omdat hij de hele waarde in geld omzet. Het wordt voor hem daarmee een deel van de waarde, er wordt hem een deel van de in het product bevatte arbeid betaald, die hij niet gekocht heeft, dat hem niets gekost heeft. Het door hem onbetaalde deel van de waarde van zijn product, dat hij verkoopt, vormt zijn winst. In de circulatie realiseert hij dus alleen de meerwaarde, die hij in het arbeidsproces verkregen heeft. Het komt echter niet uit de circulatie zelf, niet daaruit, omdat hij zijn ‘waar’ boven de waarde verkoopt.

De waarde van het in het arbeidsproces geconsumeerde arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen, de in hen ‘geobjectiveerde’ arbeidstijd, verschijnt in het product, weer terug in de nieuwe gebruikswaarde. Het onderhoudt zich, maar er kan niet in de eigenlijke zin gezegd worden, dat het gereproduceerd wordt, want de vormverandering, die in de gebruikswaarde plaatsvond, dat het nu in een andere gebruikswaarde als vroeger bestaat, doet hem niets. Als een arbeidsdag in een gebruikswaarde ‘geobjectiveerd’ is, dan verandert het aan deze ‘objectivering’ niets, niets aan de hoeveelheid van de in hem vastgelegde arbeid, dat bijvoorbeeld het twaalfde arbeidsuur pas 11 uur na het eerste arbeidsuur in zijn compositie wordt opgenomen. En zo kan de in het arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel opgenomen arbeidstijd beschouwd worden, als zou ze alleen in een eerder stadium voor de vervaardiging van het gehele product, dus alle elementen van het product, nodig voor het productieproces in het product opgenomen. Met het arbeidsvermogen, in zoverre het in het waardevormingsproces in gaat, verhoudt het zich daarentegen anders. Het vervangt de in hem zelf gekregen en daarom voor de zelf betaalde waarde of de waarde door zijn prijs, in het arbeidsloon betaalde ‘geobjectiveerde’ arbeidstijd, doordat het aan het arbeidsmateriaal een gelijke hoeveelheid nieuwe levende arbeid toevoegt. Het reproduceert dus de in hem zelf voor het arbeidsproces voor uit gestelde waarde, geheel afgezien van, dat het nog een overschot van meerarbeid boven deze hoeveelheid toevoegt. De waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel verschijnen alleen in het product terug, omdat het arbeidsmateriaal en het arbeidsmiddel voor het arbeidsproces en onafhankelijk daarvan, deze waarde bezitten. [49] De waarde en meer als de waarde van het arbeidsvermogen echter verschijnt weer in het product, omdat hij door een grotere hoeveelheid nieuwe levende arbeid in het arbeidsproces vervangen

wordt, dus gereproduceerd wordt. (Hier echter is bij dit onderscheid de meer hoeveelheid onverschillig.)

[3] Op deze aanvulling steunen Quesnay en de zijnen het bewijs van de niet-productiviteit van alle arbeid in de landbouw.

Eenheid van het arbeidsproces en waardevormingsproces (het kapitalistische productieproces)

Het werkelijke productieproces, dat start, zodra het geld zich zo in kapitaal omgezet heeft, dat het zich ruilt tegen het levende arbeidsvermogen een eveneens tegen de ‘objectieve’ voorwaarden voor de realisering van dit vermogen, arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel; ‘dit productieproces is de eenheid van het arbeidsproces en waardevormingsproces. Precies zoals het resultaat, de ‘waar’ de eenheid van gebruikswaarde en ruilwaarde is.’

Vervolgens is het productieproces van het kapitaal, volgens zijn materiële kant bekeken, in zoverre gebruikswaarden geproduceerd worden, arbeidsproces in het algemeen en als zodanig toont het de algemene factoren, die dit proces als zodanig toekomen, onder de meest uiteenlopende maatschappelijke productievormen. Deze factoren zijn namelijk bepaald door de aard van de arbeid, als arbeid. Inderdaad laat zich historisch zien, dat het kapitaal, in het begin van zijn vorming, niet alleen het arbeidsproces in het algemeen onder zijn controle stelt (aan zich onderschikt), maar het bijzondere werkelijke arbeidsproces. Het arbeidsproces zoals het technologisch is vormgegeven, en hoe ze zich op basis van niet kapitalistische productieverhoudingen ontwikkeld heeft. Het werkelijke productieproces, de bepaalde productiewijze is al aanwezig en het onderschikt het formeel aan zich, zonder iets aan haar technologische bepaaldheid te veranderen. Pas in de loop van zijn ontwikkeling onderschikt het kapitaal het arbeidsproces niet alleen formeel onder zich, maar zet het om, vormt de productiewijze zelf als nieuw en verschaft zich zo de hem kenmerkende productiewijze. Welke nu echter steeds de veranderde vorm van de productiewijze is, als arbeidsproces in het algemeen, dat wil zeggen als arbeidsproces, waarvan zijn historische bestemming afgeleid wordt, behoudt ze altijd de algemene momenten van het arbeidsproces in het algemeen.

Dit formele onderschikken van het arbeidsproces onder zich, het onder controle nemen van het arbeidsproces, bestaat daaruit, dat de arbeider als arbeider onder het toezicht en daarom onder het commando van het kapitaal of de kapitalisten raakt. Het wordt het commando over arbeid, niet in de zin, waarin Adam Smith het zegt, dat rijkdom in het algemeen het commando over de arbeid is, maar in de zin, dat de arbeider als arbeider onder het commando treedt van de kapitalisten. Want zodra hij zijn arbeidsvermogen voor bepaalde tijd aan de kapitalisten verkocht heeft, moet hij nu zelf als arbeider in het arbeidsproces treden, als één van de factoren, waarmee het kapitaal werkt. Als enerzijds het werkelijke arbeidsproces de productieve consumptie van de in hem ingaande gebruikswaarde door de arbeid is, dus de activiteit van de arbeiders zelf, is het anderzijds evenzeer consumptie van het arbeidsvermogen door het kapitaal of de kapitalisten. Hij verbruikt het arbeidsvermogen van de arbeiders, doordat hij hen laat werken. Alle factoren van het arbeidsproces, het arbeidsmateriaal, de arbeidsmiddelen en de levende arbeid zelf als activering, benutting van het door hem gekochte arbeidsvermogen zijn van hem. Zo bezit hij het hele arbeidsproces evenzeer alsof hij met zijn eigen materiaal en zijn eigen middelen werkte. Omdat echter de arbeid levensuiting van de arbeiders zelf is, activering van zijn eigen gereedheid en

vaardigheid is, een activering die van zijn eigen wil afhangt en dus een wilsuïting van de arbeider is, bewaakt de kapitalist de arbeider, controleert hij de activering van het arbeidsvermogen, als een actie die bij hem hoort. Hij zal toezien, dat het arbeidsmateriaal doelmatig als zodanig omgezet wordt, als arbeidsmateriaal geconsumeerd wordt. Wordt er materiaal verspild, dan gaat het niet in het arbeidsproces in, wordt het niet als arbeidsmateriaal geconsumeerd. Hetzelfde geldt voor de arbeidsmiddelen, als de arbeider nog op een andere manier zijn materiële substantie uitput, als door het arbeidsproces zelf. Uiteindelijk zal hij toezien dat hij werkelijk werkt, de volledige tijd werkt, en alleen noodzakelijke arbeidstijd uitgeeft, dat wil zeggen in een bepaalde tijd de normale hoeveelheid werkt. Vanuit deze kant bekeken treedt het arbeidsproces en daarmee de arbeid zelf, onder de controle van het kapitaal, onder zijn commando. Dit noem ik de formele onderschikking van het arbeidsproces onder het kapitaal.

In het gehele volgende onderzoek wordt de arbeid, die de kapitalist zelf verricht, nooit onder de waardebestanddelen van het product gerekend. Bestaat ze enkel uit arbeid, dan heeft ze met de verhouding als zodanig niets van doen, en gedraagt de kapitalist zich niet als kapitalist, als enkel de personificatie, als het vleesgeworden kapitaal. Is ze echter een arbeid, die uit de kenmerkende functies van het kapitaal als zodanig ontspringen en daarom uit de kapitalistische productiewijze, dan zullen we later dit bijzonder als ‘de arbeid van de opzichter’ aan een nader onderzoek onderwerpen.

Deze formele onderschikking van het arbeidsproces onder het kapitaal, of het commando van de kapitalisten over de arbeider heeft niets gemeen met de verhouding, van de gildeachtige manier, waarin de middeleeuwse industrie van de meester en de gezel en leerlingen werd uitgeoefend. Het gaat er veel meer zuiver vanuit, dat de productieve consumptie of het productieproces, tegelijk het consumptieproces van het arbeidsvermogen door het kapitaal is. De inhoud van deze consumptie en haar bepaalde doel is geen andere dan de waarde van het kapitaal te behouden en te vermeerderen. Dit behouden en vermeerderen is alleen te bereiken door de meest doelmatige en precieze uitvoering van het werkelijke arbeidsproces, dat van de wil van de arbeiders afhangt, zijn vlees enzovoorts, een proces, dat dus onder controle en het toezicht van de wil van de kapitalisten is gekomen.

Met betrekking tot het productieproces is nog op te merken; geld om in kapitaal omgezet te worden, moet in de factoren van het arbeidsproces omgezet worden, dat wil zeggen in ‘waren’, die als gebruikswaarden in het arbeidsproces figureren kunnen, dus als bestaansmiddelen voor de arbeiders, of als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel. Alle ‘waren’ dus, of alle producten, die niet op deze manier bruikbaar zijn of die niet de bestemming hebben zo omgezet te worden, horen tot het consumptiefonds van de maatschappij, maar niet tot het kapitaal. Hier wordt onder kapitaal verstaan die ‘objecten’, waaruit het kapitaal bestaat. Deze producten echter, zijn zolang ze waren blijven, zelf een bestaansvorm van het kapitaal. Kapitalistische productie produceert, met als uitgangspunt het kapitaal, in het algemeen alle producten, en het is geheel onverschillig of deze producten voor de productieve consumptie bestemd zijn of dat ze daar niet ingaan kunnen, dus niet zelf weer opgenomen kunnen worden door het kapitaal. Maar ze blijven dan zo lang kapitaal als dat ze ‘waren’ blijven, dat wil zeggen zich in de circulatie bevinden. Zodra ze definitief verkocht zijn, dan houden ze op kapitaal in deze betekenis te zijn. In zoverre het kapitaal zich niet in het stadium van het arbeidsproces bevindt, moet het in het algemeen in de vorm van ‘waar’ of geld (het kan ook een schuldvordering zijn) beschikbaar zijn. Ze kunnen echter niet als gebruikswaarde in het arbeidsproces of in het productieproces ingaan.

In dezelfde mate als de arbeider zich als arbeider activeert, zijn arbeidsvermogen uitdraagt, draagt hij het uit, omdat het al als externe arbeidsvermogen aan de geldbezitter is weggegeven, voordat het arbeidsproces begint. Zoals de arbeid zich realiseert, enerzijds als vorm van de grondstof (als gebruikswaarde en product), anderzijds als ruilwaarde, 'geobjectiveerde' maatschappelijke arbeid in het algemeen, zet zich de arbeid uit arbeid om in kapitaal.

Als enerzijds in het algemeen gezegd wordt, dat kapitaal een product is, omgezet als middel voor nieuwe productie, dan zou, zoals al opgemerkt, de 'objectieve' voorwaarden van ieder arbeidsproces, de kapitaalverhoudingen onder geschoven worden. Anderzijds ontstaat dezelfde verwarring eenvoudig, men vindt het gedeeltelijk zelfs bij Ricardo, dat opgehoopte arbeid (geaccumuleerde arbeid) genoemd wordt, die voor de productie van meer geaccumuleerde arbeid omgezet wordt. De uitdrukking is tweeledig, omdat onder opgehoopte arbeid niets anders begrepen hoeft te worden als producten, die voor de producten van nieuwe gebruikswaarden omgezet worden. De uitdrukking kan ook in de betekenis begrepen worden, dat het product (als ruilwaarde) niets anders is als een bepaalde hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid in het algemeen. Voor die arbeid is geld uitgegeven, om deze te laten groeien, dus voor het eigen waardevormingsproces. Hoewel het tweede proces aan het eerste vooraf gaat, veronderstelt daarentegen het eerste niet noodzakelijk het tweede. In zoverre de 'objectieve' voorwaarden, materiaal en arbeidsmiddel, in het arbeidsproces direct dienen, worden ze door de arbeider gebruikt. Maar het is niet de arbeid die het kapitaal aan het werk zet, het is het kapitaal dat de arbeid aan het werk zet. Deze specifieke stelling, die de waarde in het algemeen tegen het arbeidsvermogen, die de 'geobjectiveerde, vroegere arbeid tegen de levende, tegenwoordige, de voorwaarden van de arbeid voor zichzelf innemen, vormen precies de specifieke aard van het kapitaal. We zullen iets nauwkeuriger daarop ingaan aan het slot van dit hoofdstuk 1. (Omzetting van geld in kapitaal). Hier volstaat het voorlopig, dat in het productieproces, in zoverre het waardevormingsproces en daarom eigen waardevormingsproces van de voorop gestelde waarde of geld is, de waarde, dat wil zeggen 'geobjectiveerde' algemene maatschappelijke arbeid, vroegere arbeid, zich door ruil [51] onderhoud en vermeerdert, meerwaarde vormt. De ruil die plaatsgevonden heeft door de aankoop van arbeidsvermogen. Het verschijnt dus als procesmatige en in dat proces als zich onderhoudende en waarde vormende waarde. Dus als een eigen, het vleesgeworden van dit eigen is de kapitalist, eigenheid van de waarde. De arbeid (levende) verschijnt alleen als middel, de agent waardoor het kapitaal (de waarde) zichzelf reproduceert en vermeerdert. 'Arbeid is de agent waar door kapitaal productief gemaakt wordt, voor lonen, winst of opbrengsten.' (John Wade, *History of the middle and working classes*, Londen, 1835) Wade heeft in het uittreksel, in het economische deel van zijn geschrift enkel voor zijn tijd iets origineels geschreven, bijvoorbeeld over de handelscrises enzovoorts. Daarentegen is het hele historische deel een treffend voorbeeld van het schaamteloze plagiaat dat onder de Engelse economen heerst. Het is namelijk bijna woordelijk overgeschreven. (uit F. Morton Eden, *The state of the poor*, Londen 1797.)

De waarde, de 'geobjectiveerde' arbeid komt de verhouding tot de levende arbeid alleen toe, in zoverre tegenover hem het arbeidsvermogen als zodanig staat. Dat wil van de andere kant bekeken zeggen, dat de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid, en daarom de voorwaarden voor de realisering van het arbeidsvermogen, tegenover hem zelf in gescheiden zelfstandigheid, onder de controle van een vreemde wil, staan. Hoewel daarom arbeidsmiddel en arbeidsmateriaal als zodanig geen kapitaal zijn, verschijnen ze zelf wel als kapitaal, omdat hun zelfstandigheid, hun eigen bestaan, tegenover de arbeiders staan en daarom de arbeid zelf in hun bestaansvorm ingegroeid is. Precies zoals goud en zilver als geld verschijnt, in de

voorstelling direct verbonden is met de maatschappelijke productieverhouding, waarvan het de drager is.

Het arbeidsproces heeft in de kapitalistische productie de verhouding tot het waardevormingsproces, dat het laatste als doel en het eerste alleen als middel verschijnt. Het eerste wordt daarom gestopt, waar de laatste niet meer mogelijk is of nog niet mogelijk is. Anderzijds, in tijden van speculatieve manieren, speculaties (met aandelen) crises, komt het tevoorschijn, dat het arbeidsproces (de eigenlijke materiële productie) alleen maar een lastige voorwaarde is en een algemene aanval die kapitalistische naties aangrijpen, om het doel (waardevormingsproces) zonder de middelen (arbeidsproces) te bereiken. Het arbeidsproces als zodanig zou alleen doel op zichzelf kunnen zijn, als het de kapitalisten om de gebruikswaarde van de producten te doen geweest zou zijn. Het gaat hun echter alleen maar om wat er uit komt uit dezelfde 'waar', te terug omzetting in geld, en omdat het al oorspronkelijk geld was, om de vermeerdering van deze geldsom. Op deze manier kan gezegd worden: 'de waarde maakt het product.' (Say, *Cours Complet*; Pagina 510). Dit geldt nu inderdaad voor alle warenproductie. Van de andere kant is het weer correct, dat alleen de kapitalistische productie warenproductie in volle omvang is, dat wil zeggen dat de productie voor het eigen gebruik geheel verdwijnt en de elementen van de productie, zelfs in de akkerbouw, meer en meer al als 'waren' in het productieproces hun intrede doen.

Hierbij is de omzetting van geld in kapitaal alleen algemeen, omdat we bij de circulatie hierop terugkomen, dus is hier alleen de opmerkzaamheid te maken, waarin hier het geld verschijnt. Dat is overigens al voor de hoofdzaak gedaan in hoofdstuk I, 1, a, 'de meest algemene vorm van het kapitaal'.

Een verdere opmerking kan hier gemaakt worden met betrekking op het waardevormingsproces: Wat voor het arbeidsproces uitgangspunt is, is niet alleen waarde, maar een waardesom. Een waarde van een bepaalde grootte, dat zich later ontwikkelen zal. Hij moet, zelfs als kapitalist in de dop, op zijn minst in staat zijn, één arbeider en het voor hem noodzakelijke materiaal en instrumenten te kopen. Kortom de waardesom heeft hier vanuit het begin een bestemming door de ruilwaarde van de 'waren', die direct in het arbeidsproces ingaan.

Dit geheel dus noemen we het kapitalistische productieproces op basis van het kapitaal. Het gaat er niet om, om een product te produceren, maar een 'waar', een voor de verkoop bestemd product. En het gaat er niet eenvoudig om daarom 'waren' te produceren, om op deze manier door de verkoop van deze 'waren' de in de circulatie beschikbare gebruikswaarde te beschikken, maar om 'waren' te produceren, om de vooruit gestelde waarde te behouden en te vermeerderen.[52]

Wordt het arbeidsproces heel abstract beschouwd, dan kan gezegd worden, dat er oorspronkelijk alleen maar twee factoren in het spel voorkomen, de mens en de natuur, arbeid en de natuurstof van de arbeid. Zijn eerste werktuigen zijn, zijn eigen ledematen, die hij zich echter zelf toe-eigenen moet. Pas met het eerste product, dat tot een nieuw product omgezet wordt, of het alleen maar een steen is, dat naar een dier geworpen wordt, om het te doden, begint het eigenlijke arbeidsproces. Een van de eerste werktuigen, die de mens zich toe-eigent is het dier (huisdier). Zie hierover de stelling bij Turgot. Vanuit het arbeidsstandpunt, verklaart Franklin de mensen correct als een 'tool making animal' of een ingenieur. Zo zouden de aarde en de arbeid de oer factoren van de productie zijn, de voor de arbeid

bestemde producten, geproduceerd arbeidsmateriaal, arbeidsmiddelen, bestaansmiddelen zijn alleen maar afgeleide factoren.

‘De zon is nodig, het kapitaal is nuttig. En de arbeid onder de zon, produceert het kapitaal.’ (Colins, *L'Économie Politique. Sources des Révolutions et des Utopies prétendues Socialistes*, Parijs, 1857) Colins gelooft, dat deze verzelfstandiging van de waarden, zie VII, 153, 154 die in de betekenis van het kapitaal ontstaan, door de economen uitgevonden is. De boven aangehaalde tweeledigheid speelt ook bij James Mill. ‘Alle kapitaal, hier kapitaal in enkel materiële betekenis, bestaat in het echt in ‘waren’. Het eerste kapitaal moet het resultaat geweest zijn van zuivere arbeid. De eerste ‘waren’ kunnen niet gemaakt zijn door waren die daarvoor al bestonden.’ (James Mill, *Elements of Political Economy*, Londen. 1821.) Deze ontleding van de productie in factoren, mens als drager van de arbeid, en aarde, eigenlijk natuur, als ‘object’ van zichzelf is in deze ook heel abstract. Want de mens handelt niet tegenover de natuur, maar oorspronkelijk als eigenaar van de natuur, en het is niet de mens, als afzonderlijk individu, maar het is, zodra er in enige mate sprake is van de menselijke bestaansvorm, de stammenmens, de hordenmens, de familiemens enzovoorts. Bij dezelfde Mill: ‘Arbeid en kapitaal de enige directe arbeid de ander, opgespaarde arbeid, dat wat het resultaat is van voorafgaande arbeid.’

Wordt het kapitaal enerzijds tot de eenvoudige bestaanswijze van het kapitaal, in zijn factoren vastgelegd in het arbeidsproces gereduceerd, om het kapitaal in het algemeen als noodzakelijk element van alle productie te verwerven, dan wordt het anderzijds weer toegegeven, dat het kapitaal zuivere ideale natuur is, omdat het waarde is. (Say, Sismondi, enzovoorts)

Wordt er gezegd dat het kapitaal een product is in tegenstelling tot een ‘waar’ (Proudhon, Wayland, enzovoorts), of het is een instrument en arbeidsmateriaal, of het bestaat ook uit producten, die de arbeid onderhoud, dan wordt vergeten, dat in het arbeidsproces de arbeid reeds in het kapitaal ingelijfd is en het eveneens ertoe behoort, zoals arbeidsmiddel en arbeidsmateriaal. ‘Als de arbeiders loon ontvangen voor hun arbeid, dan is de kapitalist de eigenaar, niet alleen van het kapitaal, (in de materiële zin) maar ook van de arbeid zelf.’ Als wat in loon uitbetaald is, is ingesloten, zoals het gewoonlijk is, in de term kapitaal, dan is het absurd te spreken van arbeid apart van kapitaal. Het woord kapitaal, zoals dan misbruikt, het sluit arbeid en kapitaal beide in.’ (James Mill, l.c. 70,71.).

Geheel zoals het in de verdediging van het kapitaal past, wordt het als eeuwige factor van de productie weer gegeven, als onafhankelijk van alle maatschappelijke vormen, van elk arbeidsproces, dus van het arbeidsproces in het algemeen van zijn innerlijke verhoudingen wordt het weer gegeven. Het wordt verwisseld met de gebruikswaarde, waaruit het bestaat. Om dit dus kapitaal te noemen, komt het voor, dat de heren economen voor het wegrationaliseren van enkele van de kapitalistische productiewijzen eigenschappen van de bijbehorende verschijnselen opvoeren om het wezenlijke aan het kapitaal te vergeten, dat het als waarde vormende waarde, en dus niet alleen om het kapitaal te onderhouden is, maar om het tegelijk waarde is om het te vermeerderen. Bijvoorbeeld past dit om de onmogelijkheid van overproductie te bewijzen. De kapitalist wordt hier opgevat als iemand, die het alleen maar gaat om de consumptie van zekere producten (de toe-eigening door middel van de verkoop van zijn ‘waren’) en dat het hem niet te doen is om de vermeerdering van de vooruit gestelde waarde, de koopkracht als zodanig en de abstracte rijkdom.

Door de omzetting van geld in kapitaal, bewerkt door de ruil van geld met de arbeid, heeft de algemene formule van het kapitaal, G-W-G nu een inhoud gekregen. Het geld is de zelfstandige bestaansvorm van de ruilwaarde. Zijn kwaliteit beschouwd is het de materiële vertegenwoordiger van de abstracte rijkdom, de materiële bestaansvorm van de abstracte rijkdom. De maat echter [53] waarin het dat is, de omvang, waarin het met dit begrip overeenkomt, hangt van zijn eigen kwaliteit of massa af. In de vermeerdering van het geld, komt de vermeerdering van de waarde als zodanig overeen met de vermeerdering als eigen doel. Geld door geld te maken is het doel van het kapitalistische productieproces, de vermeerdering van de rijkdom in zijn algemene vorm, de hoeveelheid maatschappelijk 'geobjectiveerde' arbeid, dat uitgedrukt wordt in geld. Of de beschikbare waarden enkel als rekengeld in het huishoudboek figureren, of in welke vorm dan ook, als waardetekens enzovoorts, is vooralsnog onverschillig. Geld verschijnt hier alleen als vorm van de zelfstandige waarde, dat het kapitaal als uitgangspunt alsook op het punt waarop het terugkeert aanneemt, om het voortdurend weer te verlaten. Het nauwkeurige hierover hoort thuis in boek II, het circulatieproces van het kapitaal. Het geld is hier procesmatig geld, waarvoor zijn vorm als geld en 'waar' zelf, alleen wisselende vormen zijn. Het wordt voortdurend in rekengeld geschat, en geldt alleen als de materiële bestaansvorm van het rekengeld, zolang het als 'waar' bestaat. Het bestaat nauwelijks in de vorm van het geld, het kan zich alleen tot meer waarde maken, als het de vorm weer verlaat. Het is de kapitalist om het geld te doen, betekent niets voor hem, want het is hem enkel om de ruilwaarde te doen, vermeerdering van de ruilwaarde, abstracte verrijking. Dit drukt zich echter alleen in geld uit. 'Het grote doel van de geldkapitalist, in feite, is om de nominale hoeveelheid van zijn fortuin aan te vullen. Het is dat, in geld uitgedrukt dit jaar door £20.000 bijvoorbeeld, volgend jaar in geld uitgedrukt zou moeten worden door £24.000. Om zijn kapitaal te laten groeien, als geschat in geld, is de enige manier waardoor hij zijn belang kan laten groeien als een handelaar. Het belang van deze doelen worden voor hem niet bereikt door schommelingen in de geldwaarde of door de verandering in de echte waarde van het geld. Bijvoorbeeld zou hij in één jaar komen van 20 naar £24.000, door een val van de waarde van het geld, dan hoeft hij niet het commando voeren over de toename van deze gemakken. Dan nog evenzeer als zijn belang, als het geld niet in waarde vermindert zou zijn, zou zijn geldfortuin gelijk gebleven zijn en zijn echte rijkdom zou zijn afgenomen in de proportie van 24 naar 20. 'waren' zijn niet het einddoel van de handelende kapitalist, afgezien van het uitgeven van zijn opbrengsten en in het aankopen voor de noodzaak van de consumptie. 'In de uitgave van zijn kapitaal, en wanneer hij inkoopt voor de noodzaak van de productie, is geld zijn einddoel.' (Thomas Chalmers, *On Political Economy in Connection with the Moral State and Moral Prospects of Society*, Londen, 1832)

Een ander punt met betrekking op de formule G-W-G is, de waarde als kapitaal, eigen waarde vormende waarde, is waarde in de tweede mogelijkheid. Het heeft niet alleen, zoals in het geld, een zelfstandige uitdrukking, maar het vergelijkt zich met zichzelf, of wordt zo door de kapitalisten vergeleken. Het meet zich aan een periode, de waarde grootte waarin het aan het productieproces vooraf ging, met een ander tijdperk, namelijk zijn terugkeer uit de circulatie, nadat de 'waar' verkocht is en weer terug omgezet in geld. De waarde verschijnt dus als hetzelfde subject in twee verschillende periodes, en dit is zijn eigen beweging, de voor het kapitaal karakteristieke beweging. Alleen in de beweging verschijnt de waarde als kapitaal. Zie daarvoor, *Een kritische dissertatie over de natuur, maten en oorzaken van waarde; voornamelijk in reactie op het schrijven van Mister Ricardo en zijn volgers. Door de schrijver van essays over de formatie en publicatie van meningen.* (S. Bailey, Londen 1825.) De hoofdgrap van Bailey over de gehele bestemming van de waarde door arbeidstijd is deze:

Waarde is alleen de verhouding waarin zich verschillende ‘waren’ ruilen. Waarde is slechts de relatie tussen twee ‘waren’. Waarde is niets ‘intrinsieks of absoluuts’. ‘Het is onmogelijk te bepalen of uit te drukken wat de waarde is van een ‘waar’, behalve door een hoeveelheid van een andere ‘waar’. In plaats van de waarde te zien als een relatie tussen twee objecten, overwegen zij, de ricardianen en Ricardo zelf, het als een positief resultaat geproduceerd door een vastgestelde hoeveelheid arbeid. Omdat de waarden van A en B, volgens hun leer, zijn als de hoeveelheid van producerende arbeid, of worden ze bepaald door de hoeveelheid producerende arbeid, verschijnen ze concluderend, als de waarde van A alleen, zonder verwijzing naar iets anders, bijvoorbeeld dat het de hoeveelheid van zijn producerende arbeid is. Dit heeft geen betekenis, zeker niet in het laatste voorstel. Ze spreken van ‘waarde als een soort van algemene en onafhankelijke eigendom. De waarde van een ‘waar’ moet zijn waarde in iets zijn.’ Als ‘geobjectiveerde’ maatschappelijke arbeid wordt de waar als een relatie voorgesteld. De in A bevatte arbeid wordt alleen aan andere gelijkgesteld, dus alleen aan de bepaalde bestaansvorm van de maatschappelijke arbeid. Hierin echter is al het afzonderlijke niet geïsoleerd beschouwd, maar wanneer B wil is zijn arbeid relatief gesteld, en de ‘waar’ zelf als bestaansvorm van deze relatie. |2 – 54|

Dezelfde Bailey zegt; ‘Waarde is een relatie tussen tegenwoordige ‘waren’, omdat zoiets alleen bestemd is om geruild te worden tegen elkaar, en als we de waarde vergelijken van een ‘waar’ op een bepaald moment met zijn waarde op een ander moment, dan is het alleen een vergelijking van de relatie tot waar het stond op deze verschillende momenten tot een willekeurige andere ‘waar’. Dit zegt hij over ‘het vergelijken van ‘waren’ in verschillende periodes’, alsof bijvoorbeeld in het omzetten van het kapitaal de kapitalist niet een constante had om de waarde uit een periode te vergelijken met de waarde uit een andere periode.

Het zou nu gevraagd kunnen worden, hoe de gelduitdrukking van het kapitaal zich tot het kapitaal zelf verhoudt. Zodra het geld in de vorm van het geld bestaat, staan de bestanddelen tegenover hem als ‘waren’, de bestanddelen die zich ruilen bij deze omzetting in productief kapitaal. Hier gelden dus de wetten, zoals ze in de gedaanteverwisseling van de ‘waren’ of in de eenvoudige geldomloop zijn ontwikkeld. Circuleren waardetokens, of ze nu als circulatiemiddel of betaalmiddel dienen, dan stellen ze enkel de waarde van de ‘waren’ in geld voor, geschat of direct als geld, zodat de prijs van de in prijzen uitgedrukte geldhoeveelheid gelijk is. Ze hebben als zodanig geen waarde. Ze zijn dus nog geen kapitaal in de betekenis, dat het ‘geobjectiveerde’ arbeid is. Maar ze vertegenwoordigen nu de gehele prijs van het kapitaal, zoals vroeger die van de ‘waar’. Circuleert echt geld, dan is het zelfs ‘geobjectiveerde’ arbeid, kapitaal, omdat het ‘waren’ zijn. Delen we de totale geldsom van het geld in omloop door het aantal van zijn omlopen, dan verkrijgen we de werkelijk in omloop bevindende hoeveelheid van het geld en dit is een bestanddeel van het kapitaal, gefixeerd of circulerend, hoe men het bekijken wil. Met dezelfde 6 daalders, als ze 20 keer per dag omlopen kan ik ‘waren’ kopen voor 120 daalders, ze vertegenwoordigen in één dag de waarde van 120 daalders. Daarin zitten de 6 daalders zelf. Dus is het gehele kapitaal dat zich op die dag in de omloop bevindt 126 daalders. Als een kapitaal 100 daalders is, en men koopt met die 100 daalders ‘waren’, dan vertegenwoordigen dezelfde 100 daalders nu een tweede kapitaal van 100 daalders. Lopen ze 6 maal per dag om, dan hebben ze afwisselend een kapitaal van 600 daalders vertegenwoordigd. Hoeveel of weinig kapitaal ze dus op één dag weergeven, hangt van de omloopsnelheid af. Het is de snelheid van de gedaanteverwisseling van de ‘waren’, dat hier als gedaanteverwisseling van het kapitaal verschijnt, dat afwisselend zijn vorm van geld en ‘waar’ aanneemt en verlaat. Functioneert het geld als betalingsmiddel, dan kunnen 600 daalders geld elke gewenste grootte van kapitaal betalen, indien zijn negatieve en positieve vorderingen zich uitsmeren over een balans van 600 daalders.

Terwijl oorspronkelijk in de eenvoudige warencirculatie het geld als doorgeefpunt, gedaanteverwisseling van de ‘waar’ verschijnt, verschijnt de in geld omgezette ‘waar’ als uitgangspunt en eindpunt van de kapitaalbeweging en de waar, als gedaanteverwisseling van het kapitaal, enkel als doorgeefpunt.

Het enige onderscheid, waardoor zich het geld, in zoverre het als vorm van het kapitaal verschijnt, als werkelijk geld, niet als rekengeld, onderscheidend is, dan is het dat 1) als het naar het punt terugkeert en vermeerderd terugkeert, waar het van vertrekt. Het voor de consumptie uitgegeven geld keert niet naar zijn uitgangspunt terug. Het kapitaal, voor de productie voorgeschoten geld, keert vermeerderd naar zijn uitgangspunt terug. 2) Het uitgegeven geld blijft in de circulatie, die het de ‘waren’ onttrekt. Het kapitaal brengt meer ‘waren’ in de circulatie terug, dan het aan haar onttrekt en onttrekt haar daarom ook voortdurend, het door hem uitgegeven geld weer terug. Hoe sneller deze omloop van de circulatie, dat wil zeggen hoe sneller de circulatie of gedaanteverwisseling van het kapitaal, des te sneller de geldomloop, en omdat er niet één maar een veelzijdige beweging van het kapitaal plaatsvindt, des te meer zal het geld als betaalmiddel dienen en zullen zich schulden en tegoeden vereffenen.

Productief kapitaal, wordt het op de beschreven manier in geld omgezette kapitaal, in zoverre het zich het productieproces onder zich onderschikt heeft, het als koper en gebruiker van arbeid functioneert. Alleen waar het kapitaal zichzelf aan de productie onderworpen heeft, waar dus de kapitalist produceert, daar bestaat het kapitaal als een overstijgende, specifieke vorm in een productieperiode. Formeel kan het al eerder in andere functies optreden en in dezelfde functies verschijnt het ook in zijn eigen periode. Dit zijn echter alleen nog afgeleide en secundaire vormen van het kapitaal, zoals het kapitaal als koopmanskapitaal en rentegevend kapitaal. Als we dus van het productieve kapitaal spreken, dan is deze hele verhouding te begrijpen, niet als wanneer een van de vormen van de gebruikswaarden, waarin het in het arbeidsproces verschijnt, op zichzelf productief zou zijn, die een machine waarde zou produceren of het arbeidsmateriaal.

Uit het waardevormingsproces, waarvan het resultaat van de voorgeschoten waarde en een surplus, een meerwaarde is, verschijnt in het arbeidsproces zelf het kapitaal als werkelijke gebruikswaarde. Het verschijnt als werkelijke consumptie, want alleen in de consumptie realiseert zich de [55] gebruikswaarde als gebruikswaarde. Dit consumptieproces vormt zelf een economische verhouding, het heeft een bepaalde economische vorm en is niet onverschillig, dat buiten zijn vorm valt, zoals bij het begrijpen van de enkele ‘waar’. Deze gebruikswaarden, waaruit het bestaat zijn begripsmatig bepaald door de activiteit van het arbeidsvermogen dat ze consumeert. Het toont zich, dat het uiteindelijke specifieke product van het kapitaal, in zoverre het als kapitaal functioneert, de meerwaarde zelf is en dat in haar het specifieke product van de arbeid, in zoverre in hen opgenomen, niet zomaar een product is, maar kapitaal. Het arbeidsproces zelf verschijnt alleen als middel van het waardevormingsproces, geheel zoals hier in het algemeen de gebruikswaarde alleen als drager van de ruilwaarde verschijnt.

De twee bestanddelen, waarin de omzetting van geld in kapitaal vervalt

De hele beweging, die het geld doormaakt, om zich in kapitaal om te zetten, vervalt dus in twee afzonderlijke processen. Het eerste is een handeling van de eenvoudige circulatie, koop aan de ene kant en verkoop aan de andere kant. De tweede is de consumptie van de gekochte

artikelen door de koper, een handeling die buiten de circulatie valt, zich achter de rug om van de circulatie voltrekt. De consumptie van de gekochte artikelen vormt hier, als gevolg van zijn specifieke aard, zelf een economische verhouding. Koper en verkoper komen in dit consumptieproces in een nieuwe verhouding bij elkaar, dat meteen de productieverhouding is.

Beide handelingen kunnen door de tijd niet helemaal gescheiden zijn. En of de verkoop meteen gerealiseerd wordt, of eerst idealiter afgesloten wordt en achteraf gerealiseerd wordt, als bijzondere handeling moet met verkoop op zijn minst als ideaal, vastgelegd zijn tussen koper en verkoper. De tweede handeling, het consumptieproces van de gekochte 'waren', hoewel haar vastgelegde prijs pas later betaald wordt, zal steeds verder gaan.

De eerste handeling komt volledig overeen met de wet van de warencirculatie, waartoe het behoort. Equivalenten worden tegen equivalenten uitgeruild. De geldbezitter betaald enerzijds de waarde van het arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel, anderzijds de waarde van het arbeidsvermogen. In de koop geeft hij dus geld uit precies evenveel als de 'geobjectiveerde' arbeid, als hij aan de circulatie in de vorm van 'waren', arbeidsvermogen, arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen onttrekt. Als de eerste handeling niet overeen zou komen met de wet van de warenruil, zou hij in het algemeen niet als handeling van een productiewijze kunnen verschijnen. Dit omdat ze de basis is, waarop de elementaire relatie waarin de individuen samenkomen, die van warenbezitters is. Er zou een andere basis van de productie aangenomen moeten worden hoe is het anders te verklaren. Nu is het precies omgekeerd, de productiewijze, waarvan het product steeds de elementaire vorm van de waar en niet die van de gebruikswaarde heeft, precies die productiewijze, die berust op het kapitaal, op de ruil van geld tegen arbeidsvermogen.

De tweede handeling vertoont een verschijnsel, dat in zijn resultaat en in zijn voorwaarden geheel vreemd is, niet alleen aan de wetten van de eenvoudige circulatie maar deze ook schijnt tegen te spreken. Ten eerste verandert de sociale positie van de verkoper en koper in het productieproces zelf. De koper wordt de commandant van de verkoper, in zoverre de verkoper als persoon, als arbeider in het consumptieproces van de koper zelf ingaat. Het wordt buiten het eenvoudige ruilproces een machtsverhouding en dienstverhouding, dat zich echter van alle andere historische verhoudingen van deze aard daardoor onderscheidt, dat het enkel de specifieke aard van de 'waar' volgt. De aard waarbij de verkoper verkoopt, waardoor deze verhouding alleen uit de koop en verkoop ontspringt, dus op zichzelf weer politieke betrekkingen insluit. De koper wordt de chef, de heer (meester), de verkoper wordt zijn arbeider (man, hand). Precies zoals de verhouding van koper en verkoper is, zodra het in de verhouding van gelovige en schuldenaar omslaat, verandert de sociale positie van beide onderdelen, maar alleen van voorbijgaande aard, maar wel constant.

Beschouwt men echter het resultaat zelf, dan spreekt het de wetten van de eenvoudige circulatie volledig tegen, en dit is des te opvallender, zodra de betaling, zoals in de meeste gevallen, pas na de geleverde arbeid plaatsvindt, de koop zich dus inderdaad pas aan het einde van het productieproces realiseert. Nu staat namelijk het arbeidsvermogen niet meer als zodanig tegenover de koper. Het heeft zich 'geobjectiveerd' in de 'waar', zeggen we bijvoorbeeld 12 uur arbeidstijd of één arbeidsdag. De koper verkrijgt dus een waarde van 12 arbeidsuren. Hij betaalt echter 10 arbeidsuren. Er zouden hier feitelijk geen equivalenten tegen elkaar geruild worden, maar inderdaad vindt er nu ook geen ruil plaats. Men zou alleen kunnen zeggen, gesteld zelfs, en dit is een lievelingsfrase, stel de eerste handeling heeft niet op de beschreven wijze plaatsgevonden, maar [56] de koper zou niet het arbeidsvermogen betalen, maar de geleverde arbeid zelf. Men kan het zich alleen maar inbeelden. Het product

is nu gereed, zijn waarde bestaat maar alleen in de vorm van zijn prijs. Het moet eerst als geld gerealiseerd worden. Als dus de kapitalist de arbeider aan de arbeider meteen zijn deel van het product in geld realiseert, dan is het in de regel zo, dat de arbeider met een minder equivalent in geld tevreden is, als dat hij in de 'waar' gegeven heeft. In het algemeen beschouwd is dit eentonig. Want het loopt op de veronderstelling uit, dat de verkoper altijd met een minder equivalent in geld zich tevreden moet stellen, als dat hij in een 'waar' geeft. Zodra de koper zijn geld in 'waren' omzet, koopt, bestaat de waarde in de 'waar' die hij koopt, alleen nog als prijs, niet meer als gerealiseerde waarde, als geld. Daarvoor, omdat zijn 'waar' de vorm van de ruilwaarde verloren heeft, aan het geld, krijgt hij geen vergoeding. Hij heeft dus van de andere kant daardoor gewonnen, omdat het nu in de vorm van een 'waar' bestaat. Maar, zo gaat het verder, als ik een 'waar' voor mijn consumptie koop, dan is het iets anders, het is me om de gebruikswaarde te doen. Het gaat er alleen maar om, om ruilwaarde in bestaansmiddelen om te zetten. Daarentegen bij een 'waar', dat ik koop, om ze weer te verkopen, verlies ik ogenschijnlijk vervolgens, als ik mijn geld ertegen ruil. Want het is me alleen om de ruilwaarde te doen en door de koop verliest mijn geld de vorm van het geld. De ruilwaarde bestaat vervolgens alleen als prijs, pas daarna als zich realiserende vergelijking met geld van de 'waar'. Maar de opzet, waarvoor ik een 'waar' koop, heeft met de waarde niets te doen. Het verschijnsel, dat bij de koop om te verkopen, een meerwaarde tevoorschijn komt, zou vanuit de opzet van de koper zijn verklaard, dat deze meerwaarde eruit moet komen, wat duidelijk is. Als ik een 'waar' verkoop, is het gebruik ervan voor mij, wat de koper er mee wil doen, volledig om het even, net als het misbruik. Stel de warenbezitter heeft geen geld genoeg om arbeid te kopen, wel echter om arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen te kopen. De verkoper van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen zou hem uitlezen, zou hem zeggen, arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel zijn producten die onafgewerkt zijn. Het ene volgens zijn aard, het andere als een bestanddeel van een later product, en het heeft geen waarde, behalve in datzelfde latere product. Inderdaad, stel het arbeidsmateriaal kost 100 daalders, het arbeidsmiddel 20, en de arbeid die ik er aan toevoeg in geld gemeten 30 daalders. Het product zou dus een waarde hebben van 150 daalders, en zodra ik met mijn werk klaar ben, heb ik een 'waar' van 150 daalders, die echter eerst verkocht moet worden, om in de vorm van de ruilwaarde te bestaan, om als 150 daalders te bestaan. De 100 daalders die ik de verkoper van het materiaal, en de 20 daalders, die ik de verkoper van het arbeidsmiddel gegeven heb, vormen de waardebestanddelen van mijn 'waar'. Ze vormen 80 procent van haar prijs. Deze 80 procent van mijn nog niet verkochte 'waar', die ik eerst weer in geld omzetten moet, hebben echter de verkopers van grondstof en arbeidsmiddel in geld gerealiseerd, toen ze het mij verkochten, voor het product klaar was, en nog voor het verkocht was. Omdat ik hen dus dit voorschot geef door de enkele handeling van het kopen, moeten ze me niet hun 'waren' onder hun waarde verkopen. De zaak is precies hetzelfde. In beide gevallen heb ik 'waren' in de hand van 150 daalders, die echter eerst verkocht, in geld gerealiseerd moeten worden. In het eerste geval heb ik zelf de waarde van de arbeid toegevoegd, maar de waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel vooruit betaald, niet voordat het product verkocht is, maar voordat het gereed is. In het tweede geval heeft de arbeider de waarde toegevoegd en heb ik hem betaald, voor de verkoop van de 'waar'. Het loopt telkens weer uit op het smakeloze, dat de koper als zodanig het privilege heeft goedkoper te kopen, waarmee hij met zijn eigenschap als verkoper evenveel inboet, wat hij als koper gewonnen heeft. Aan het einde van de dag bijvoorbeeld heeft de arbeider één arbeidsdag aan het product toegevoegd en ik bezit zijn arbeid in 'geobjectiveerde' vorm, als ruilwaarde, waarvoor ik hem dus alleen betaal, wanneer ik hem dezelfde ruilwaarde in geld teruggeef. In welke vorm van gebruikswaarde de waarde bestaat verandert even weinig aan zijn waardegrootte, als het aan de gebruikswaarde verandert, of ze in de vorm van de 'waar' of van het geld, als gerealiseerde of niet gerealiseerde waarde bestaat.

Wat daarmee in de voorstelling meeloopt, is de herinnering aan het gelddisconto. Als ik afgewerkte 'waren' heb en daarop geld laat voorschieten, zonder ze te verkopen (of alleen maar onder voorwaarde), of op de betalingsverplichting voor de al verkochte 'waren' die pas later betaald worden, waarvoor ik in betaling, dus pas later te innen, een obligatie, wissel of iets dergelijks gekregen heb, verzilver, betaal ik een disconto. Omdat ik het geld krijg, zonder de 'waren' te verkopen, of het geld krijg, voordat het betaalbaar is, voordat de verkoop werkelijk gerealiseerd wordt, in één of andere vorm geld leen, betaal ik daarvoor. Ik zie af van een deel |57| van de prijs van de 'waar' en laat het over aan hem, die me voor de nog niet verkochte 'waren' of de nog niet betaalde 'waren' geld voorschiet. Ik betaal hier dus voor de gedaanteverwisseling van de 'waren'. Ben ik echter de koper van arbeid, zodra ze in het product 'geobjectiveerd' is, dan is deze verhouding niet van toepassing. Dan zou geld voorgeschoten worden en zou de betalingsverplichting verdisconteerd worden, in beide gevallen is de voorschietter van het geld niet de koper van de 'waren', maar een derde persoon, die zich tussen de koper en verkoper schuift. Hier echter staat de kapitalist tegenover de arbeider, die hem de 'waar' geleverd heeft, bepaalde arbeidstijd 'geobjectiveerd' in een bepaalde gebruikswaarde, als koper en betaalt hem nadat hij het equivalent al in de 'waar' verkregen heeft. Ten tweede, bij deze gehele verhouding tussen industriële kapitalist en het geld dat tegen rente door een kapitalist voorgeschoten wordt is al een kapitaalverhouding voorondersteld. Er is al voorondersteld, dat geld, in het algemeen waarde, als zodanig de kwaliteit bezit in een bepaalde tijdspanne zich zelf waarde te verschaffen, een bepaalde meerwaarde te scheppen en onder deze vooruit bepaling wordt voor het gebruik betaald. Hier stelt men dus een afgeleide vorm van het kapitaal vooruit, om zijn oorspronkelijke, daar een bijzondere vorm van, in het algemeen te verklaren. Overigens komt de zaak altijd daarop uit, dat de arbeider niet afwachten kan tot dat het product verkocht is. Met andere woorden, hij heeft geen 'waren' te verkopen, maar zijn arbeid zelf. Zou hij 'waren' te verkopen hebben, dan zit dat al in het uitgangspunt, dat hij om als warenverkoper te bestaan, omdat hij niet van het product leeft, de 'waar' voor hem niet een gebruikswaarde is, altijd zo veel 'waar' in de vorm van geld voorradig moet hebben, om te bestaan, bestaansmiddelen te kopen, tot zijn nieuwe 'waar' klaar en verkocht is. Het is weer hetzelfde uitgangspunt, dat er in de eerste handeling was, namelijk dat hij tegenover de handeling enkel als arbeidsvermogen tegen de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid staat. Hieronder vallen zowel de bestaansmiddelen van de arbeiders, de middelen om te bestaan terwijl hij werkt, als de voorwaarden voor de realisering van de arbeid zelf. Onder dit voorwendsel wordt het weer vervaardigt, om de eerste verhouding waar het op aankomt en dat het beslist, weg te beredeneren.

Even zo raar is deze vorm. De arbeider, als hij zijn salaris gekregen heeft, geeft zijn aandeel aan het product of de waarde van het product al weg, dus zonder verdere vorderingen te maken. Kapitalist en arbeider zijn associés, samen eigenaar van het product of zijn waarde, maar één partner laat zich zijn aandeel door de ander betalen en verliest zo zijn recht op het uit de verkoop van het product resulterende waarde en de daarin gerealiseerde winst. Hierin zijn weer twee vormen van bedrog te onderscheiden. Zou de arbeider een equivalent voor de aan de grondstof door hem toegevoegde arbeid verkrijgen, dan heeft hij er inderdaad geen verdere aanspraak op. Hij zou zijn deel voor de volledige waarde uitbetaald krijgen. Dit zou nu in ieder geval aantonen, waarom hij verder niets, noch met de 'waar', noch met de waarde te stellen heeft, maar geenszins waarom hij een geringere equivalent in geld krijgt, dan dat hij door in het product opgenomen 'geobjectiveerde' arbeid geleverd heeft. Dus bij het bovenstaande voorbeeld hebben de verkopers van de grondstof voor 100 daalders en van het arbeidsmiddel voor 20 daalders, die hun door de producenten van de nieuwe 'waar' afgekocht zijn, geen aanspraak op de nieuwe 'waar' en zijn waarde van 150 daalders. Daaruit volgt echter niet dat de ene in plaats van 100 slechts 80 daalders en de andere in plaats van 20

slechts 10 daalders krijgt. Het bewijst alleen, dat wanneer de arbeider zijn equivalent voor de verkoop van de 'waren' gekregen heeft, zijn 'waren' heeft hij verkocht, hij verder niets te vorderen heeft. Het bewijst echter niet, dat hij zijn 'waar' onder de equivalent te verkopen heeft. Nu loopt er in ieder geval nog een tweede illusie mee. De kapitalist verkoopt nu de 'waar' tegen winst. De arbeider, die zijn equivalent al gekregen heeft, heeft van de winst, die uit deze operatie achteraf voortkomt, al afgezien. Hier is dus weer de oude illusie, dat de winst, de meerwaarde, uit de circulatie voortkomt, en vandaar dat de 'waar' boven haar waarde verkocht en door de koper geperst wordt. Aan deze overbevoordeling van de ene kapitalist door de andere heeft de arbeider geen aandeel, maar de winst van de ene kapitalist zou het verlies van de andere zijn, en zo bestaat op zichzelf, voor het totale kapitaal geen meerwaarde.

Er zijn in ieder geval bepaalde vormen van loonarbeid, waarvan het de schijn heeft, alsof de arbeider niet zijn arbeidsvermogen verkoopt, maar zijn al in de 'waren', 'geobjectiveerde' arbeid zelf. Bijvoorbeeld in het stukloon. In dat geval is dit |58| alleen een andere vorm om de arbeidstijd te meten en de arbeid te controleren (alleen de noodzakelijke arbeid te betalen). Weet ik, dat de gemiddelde arbeid bijvoorbeeld 24 stuks van een artikel in 12 uur leveren kan, dus 2 stuks in 1 arbeidsuur. Als de arbeider 10 uur betaald krijgt voor de 12 uur die hij werkt, dus 2 uur meerarbeid verricht, dan is het hetzelfde als wanneer hij in elk uur 1/6 uur meerarbeid (gratis arbeid) leverde. 10 minuten, dus de hele dag 120 minuten is 2 uur. Stel 12 arbeidsuren, in geld geschat is 6 shilling, dus 1 uur is 6/12 shilling is 1/2 shilling is 6 dimes. De 24 stuks dus 6 shilling, of per stuk is 1/4 shilling is 3 dimes. Dat is hetzelfde, als dat de arbeider op 10 uur er 2 toegeeft, of op 20 stuks er 4 toegeeft. Elk stuk van 3 dimes is 1/2 arbeidsuur van 3 dimes. De arbeider krijgt echter niet 3 dimes, maar 2 1/2 dimes. En wanneer hij 24 stuks levert dan 48 dimes plus 12 dimes is 60 dimes, is 5 shilling, terwijl de kapitalist de 'waar' voor 6 shilling verkoopt. Het is dus alleen een andere manier om de arbeidstijd te meten, en evenzeer om de kwaliteit van de arbeid te controleren. Deze verschillende vormen van het arbeidsloon gaan de algemene verhouding niets aan. Het ligt overigens voor de hand, dat bij het stukloon dezelfde vraag zich aandient, waar komt de meerwaarde vandaan? Duidelijk is dat het stuk niet in zijn geheel betaald wordt, dat er meer arbeid in het stuk opgenomen is dan er voor in geld betaald wordt.

Dus het hele verschijnsel is alleen te verklaren, alle andere verklaringen veronderstellen het ten slotte ook weer, doordat de arbeider niet zijn arbeid verkoopt als 'waar', en dat ze zodra het 'geobjectiveerd' is, in welke gebruikswaarde dan ook, dus steeds als resultaat van het arbeidsproces, dus meestal voordat de arbeid betaald wordt, maar zijn arbeidsvermogen, voordat hij gewerkt heeft en het als arbeid gerealiseerd heeft.

Het resultaat is, dat de waarde waarmee het begon, of de geldsom, dat de koper in de circulatie ingebracht heeft, niet alleen is gereproduceerd, maar dat het zich tot waarde gevormd heeft, in een bepaalde proportie gegroeid is, dat aan de waarde een meerwaarde is toegevoegd. Dit resultaat wordt alleen in het directe productieproces gerealiseerd, want pas hier wordt het arbeidsvermogen werkelijke arbeid, 'objectiveert' zich de arbeid in een 'waar'. Het resultaat is, dat de koper meer 'geobjectiveerde' arbeid in de vorm van een 'waar' terug ontvangt, dan hij er in de vorm van geld in heeft voorgeschoten. Tijdens het arbeidsproces zelf is deze meerwaarde, dit surplus aan 'geobjectiveerde arbeid pas ontstaan, dat hij later weer in circulatie brengt, omdat hij de nieuwe 'waar' verkoopt.

Maar deze tweede handeling, waarin de meerwaarde werkelijk ontstaat en het kapitaal inderdaad productief kapitaal wordt, kan alleen plaatsvinden als gevolg van de eerste

handeling en is alleen een consequentie van de specifieke gebruikswaarde van de 'waar'. Dat in de eerste handeling voor de waarde tegen geld wordt geruild. De eerste handeling vindt echter alleen plaats, onder bepaalde historische voorwaarden. De arbeider moet vrij zijn, om over zijn arbeidsvermogen als zijn eigendom te kunnen beschikken, hij mag dus geen slaaf, lijfeigene of horige zijn. Anderzijds moet hij eveneens wel de voorwaarden om zijn arbeidsvermogen te kunnen realiseren verloren hebben. Dus geen voor het eigen gebruik een waarde scheppende boer of handwerker zijn, in het algemeen moet hij gestopt zijn een man met eigendommen te zijn. Het wordt verondersteld dat hij als persoon zonder eigendommen werkt en de voorwaarden van zijn arbeid moeten als vreemd eigendom tegenover hem staan. In deze voorwaarden zit dus ook, dat de aarde tegenover hem staat als vreemd eigendom, dat hij uitgesloten is van de natuur en zijn producten. Het is hier het punt, waar het grondeigendom als een noodzakelijke voorwaarde van de loonarbeid en daarom van het kapitaal verschijnt. Voor het overige is het bij de beschouwing van het kapitaal als zodanig niet belangrijk verder terug te kijken, of de kapitalistische vorm van de productie, de overeenkomende vorm van het grondeigendom zelf, een historisch product van de kapitalistische productiewijze is. In de bestaansvorm van het arbeidsvermogen als 'waar' aangeboden door de arbeider zelf, ligt dus een hele omgeving van historische voorwaarden, waaronder alleen de arbeid loonarbeid kan worden, en het geld kapitaal kan worden.

Het gaat er daarbij natuurlijk om, dat de productie in het algemeen op deze basis berust, en dat de loonarbeid en haar gebruik door het kapitaal niet een sporadisch verschijnsel is dat aan de oppervlakte van de maatschappij voorkomt, maar dat dit [59] een heersende verhouding is.

Opdat de arbeid als loonarbeid, en de arbeider, die niet de eigenaar is van de arbeid en zijn 'waar' niet verkoopt, maar de beschikking over zijn eigen arbeidsvermogen, kan zijn eigen arbeidsvermogen zelf alleen op deze enige manier verkocht worden. Daarvoor moeten dan wel de voorwaarden voor de realisering van zijn arbeid, als vervreemde voorwaarden, als vreemde machten, voorwaarden onder de heerschappij van een vreemd willen, vreemd eigendom tegenover hem staan. De 'geobjectiveerde' arbeid, de waarde als zodanig staat tegenover hem als een eigen wezen, tegenover hem als kapitaal, waarvan de drager de kapitalist is, hij staat daarom als kapitalist ook tegenover hem.

Wat de arbeider koopt, is een resultaat, een bepaalde waarde, de hoeveelheid arbeidstijd, dat in zijn eigen arbeidsvermogen is opgenomen, de geldsom die nodig is om hem als arbeider in leven te houden. Want wat hij koopt is geld, dus enkel een andere vorm voor de ruilwaarde, dat hij zelf als arbeidsvermogen al heeft en in de zelfde hoeveelheid. Wat de kapitalist daarentegen koopt en wat de arbeider verkoopt is de gebruikswaarde van het arbeidsvermogen, de arbeid zelf, de waarde scheppende en vermeerderende kracht. De waarde scheppende en vermeerderende kracht behoort dus niet aan de arbeider, maar aan het kapitaal. Als het kapitaal het zich inlijft, wordt het levend en begint te werken als zou hij liefde in zijn lijf hebben. De levende arbeid wordt zo een middel voor 'geobjectiveerde' arbeid, om zich te onderhouden en te vermeerderen. In zoverre de arbeider rijkdom schept, wordt ze daarom een kracht van het kapitaal, evenals alle ontwikkeling van de productieve krachten van de arbeid is het ontwikkeling van de productieve krachten van het kapitaal. Wat de arbeider zelf verkoopt, steeds door een equivalent te vervangen, is het arbeidsvermogen zelf, een bepaalde waarde, waarvan de grootte tussen beperkte of ruimere grenzen kan schommelen. Begrijpelijk, maar het lost altijd op in een bepaalde som bestaansmiddelen, dat vereist is om het arbeidsvermogen als zodanig te onderhouden, zodat de arbeider als arbeider kan voortbestaan. De 'geobjectiveerde' arbeid uit het verleden wordt zo tot heerser over de levende, tegenwoordige arbeid. De verhouding tussen subject en object wordt omgekeerd. Als

in het uitgangspunt al tegen de arbeider de ‘objectieve’ voorwaarden voor de realisering van zijn arbeidsvermogen en daarom tegen de werkelijke arbeid als vreemde, zelfstandige macht verschijnen, dan verschijnt dezelfde omkering nog meer in het resultaat. Deze machten verhouden zich tot de levende arbeid als de voorwaarden van hun eigen in stand houden en vermeerdering, ze zijn het werktuig, het materiaal, de bestaansmiddelen, die zich alleen aan de arbeid afgeven, om in zichzelf meer arbeid op te nemen. De ‘objectieve’ voorwaarden van de arbeid zijn zelf producten van de arbeid, en als ze van de kant van de ruilwaarde beschouwd worden, zijn ze niets anders dan arbeidstijd in ‘objectieve’ vorm. Naar beide kanten zijn dus de ‘objectieve’ voorwaarden van de arbeid het resultaat van de arbeid zelf, hun eigen ‘objectivering’. Het is deze hun eigen ‘objectivering’, die ze zelf als hun resultaat, als een vreemde macht als zelfstandige macht tegenover hen staat, en die steeds weer aan dezelfde kant zonder ‘objectief’ te zijn, tegenover het arbeidsvermogen staat.

Als de arbeider alleen maar een halve arbeidsdag nodig heeft voor de arbeid om een hele dag te leven, dat wil zeggen om voor het onderhouden als arbeider, de noodzakelijke dagelijkse bestaansmiddelen te produceren, dan is de ruilwaarde van zijn dagelijkse arbeidsvermogen een halve arbeidsdag. Daarentegen bestaat de gebruikswaarde van dit vermogen uit de arbeidstijd, niet die nodig is om het zelf te onderhouden en te produceren, of te reproduceren, maar die hij zelf kan werken. Zijn gebruikswaarde bestaat dus uit één arbeidsdag, terwijl zijn ruilwaarde slechts een halve arbeidsdag is. Wanneer de kapitalist het voor zijn ruilwaarde koopt, voor de arbeidstijd die vereist is om het te onderhouden, verkrijgt hij echter de arbeidstijd, die het zelf werken kan. Dus in het bovenstaande geval een hele dag, terwijl hij een halve dag betaald heeft. Hoe groot of klein zijn winst is, hangt ervan af voor hoeveel tijd hem in het algemeen de arbeider zijn arbeidsvermogen ter beschikking stelt. Onder alle omstandigheden echter bestaat de verhouding daar uit, dat hij het hem langer ter beschikking stelt, dan dat de arbeidstijd bedraagt, die voor zijn eigen reproductie nodig is. De kapitalist koopt het alleen, omdat het deze gebruikswaarde heeft.

Kapitaal en loonarbeid drukken enkel twee factoren van dezelfde verhouding uit. Het geld kan niet kapitaal worden, zonder zich tegen arbeidsvermogen als een door de arbeider zelf verkochte ‘waar’ uit te ruilen, dus door deze specifieke ‘waar’ op de markt te vinden. Anderzijds kan de arbeid alleen als loonarbeid verschijnen, zodra de eigen voorwaarden van haar realisering, tegen haar eigen ‘objectieve’ voorwaarden, tegen haar als eigen macht in vreemd eigendom, voor zichzelf zijnde aan zich zelf vasthoudende [60] waarde, kortom tegen haar als kapitaal staan. Als het kapitaal dus volgens haar materiële kant, of volgens de gebruikswaarden waarin het bestaat, alleen uit de ‘objectieve’ voorwaarden van de arbeid zelf bestaan kan, bestaansmiddelen en productiemiddelen (de laatste deels arbeidsmateriaal, deels arbeidsmiddel), dus volgens zijn vormkant moeten deze ‘objectieve’ voorwaarden als vervreemde, zelfstandige machten tegenover de arbeid staan, als waarde, ‘geobjectiverde’ arbeid, dat als levende arbeid zich enkel als middel voor zijn eigen onderhoud en vermeerdering verhoudt.

De loonarbeid, of het salariaat, (het arbeidsloon als prijs van de arbeid) is dus een noodzakelijke maatschappelijke vorm van de arbeid voor de kapitalistische productie, geheel zoals het kapitaal, de potentiële waarde, een noodzakelijke maatschappelijke vorm is, die de ‘objectieve’ voorwaarden van de arbeid moet hebben, opdat het laatste loonarbeid zou zijn. Men ziet daarom welke diep besef ene Bastiat bezit, die meent dat de vorm van het salariaat schuld is aan de wantoestanden, waarover de socialisten klagen. (Hierover later meer.) De brave borst meent, dat wanneer de arbeiders geld genoeg hebben, om voor de verkoop van de

‘waar’ te leven, dat ze onder gunstiger voorwaarden het met de kapitalisten kunnen delen. Dat betekent met andere woorden, als ze geen loonarbeiders waren, als ze, in plaats van hun arbeidsvermogen, hun arbeidsproduct zouden kunnen verkopen. Dat ze dat niet kunnen, maakt ze dus tot loonarbeiders, en hun kopers tot kapitalisten. Dus de wezenlijke vorm van de verhoudingen wordt door de heer Bastiat als een toevallige situatie beschouwd.

Hier sluiten nog enige andere vragen op aan, die meteen beschouwd moeten worden. Vooraf echter nog een andere opmerking. We hebben gezien, dat de arbeider, doordat hij nieuwe arbeid toevoegt in het arbeidsproces, en dit is de enige arbeid die hij aan de kapitalist verkoopt, de in arbeidsmaterieel en arbeidsmiddel ‘geobjectiveerde’ arbeid, de waarde daarvan onderhoudt. En zelfs doet hij dit gratis. Dat gebeurt vanwege de kwaliteit van de levende arbeid als arbeid, niet omdat een nieuwe hoeveelheid arbeid vereist zou zijn. In zoverre het arbeidsinstrument moet worden verbeterd, nieuwe arbeid voor zijn onderhoud vereist, dan is dat hetzelfde alsof een nieuw werktuig of een evenredig deel van nieuw arbeidsmiddel door de kapitalist gekocht en in het arbeidsproces ingebracht zou zijn. Dit krijgt de kapitalist voor niets. Evenals dat de arbeider hem van de arbeid voorziet, en hij hem pas betaald nadat het ‘geobjectiveerd’ is. (Dit punt gaat tegen hen in, die spreken over het voorschieten van de prijs van de arbeid.) De arbeid wordt betaald, nadat ze is geleverd. Het product als zodanig gaat de arbeider niets aan. De ‘waar’, die hij verkoopt, is al in het bezit van de kapitalist overgegaan, voordat het betaald wordt. Maar er is nog een ander resultaat als resultaat van de hele transactie, dat de kapitalist gratis krijgt. Nadat het arbeidsproces voorbij is, bijvoorbeeld de dag, heeft de arbeider het geld, dat hij van de kapitalist krijgt, in bestaansmiddelen omgezet en daarmee zijn arbeidsvermogen onderhouden, gereproduceerd, zodat dezelfde ruil tussen kapitaal en arbeidsvermogen weer opnieuw kan beginnen. Dit is echter maar één voorwaarde voor de waardevorming van het kapitaal, in het algemeen voor zijn voortbestaan, waarmee het een voortdurende productieverhouding is. Met deze reproductie van het arbeidsvermogen als zodanig is de voorwaarde gereproduceerd, waaronder alleen ‘waren’ zich in kapitaal kunnen omzetten. De consumptie van het salaris door de arbeider is niet alleen productief voor de kapitalisten, in zoverre deze daarvoor arbeid en een grotere hoeveelheid arbeid als het salaris weergeeft achterhoudt, maar ook in zoverre dat het ook de voorwaarde reproduceert, het arbeidsvermogen. Het resultaat van het kapitalistische productieproces is dus niet enkel ‘waren’ en meerwaarde, maar de reproductie van de verhoudingen zelf. Zoals zich later zal tonen een reproductie op steeds groeiende schaal. In zoverre zich de arbeid in het productieproces ‘objectiveert’, ‘objectiveert’ ze zich als kapitaal, als niet arbeid en in zoverre het kapitaal in de ruil zich ontdoet van de arbeider, zet het zich alleen om in het middel voor de reproductie van zijn arbeidsvermogen. Aan het einde van het proces zijn dus de oorspronkelijke voorwaarden, de oorspronkelijke factoren en de oorspronkelijke verhoudingen weer herstelt. De verhouding tussen kapitaal en loonarbeid wordt dus gereproduceerd door deze productiewijze, net zo als dat de ‘waren’ en de meerwaarde geproduceerd worden. Er komt aan het einde van het proces alleen maar uit, wat er aan het begin is ingestoken, aan de ene kant de ‘geobjectiveerde’ arbeid als kapitaal, aan de andere kant de arbeid ontdaan van haar ‘objectiviteit’ als enkel arbeidsvermogen, op die manier zodat dezelfde ruil steeds opnieuw herhaald wordt. In de koloniën, waar de heerschappij van het kapitaal, of de basis van de kapitalistische productie nog niet zover ontwikkeld is, dus van de arbeider meer krijgt dan |61| voor de reproductie van zijn arbeidsvermogen vereist is, wordt hij spoedig een economisch onafhankelijke boer. De oorspronkelijke verhouding wordt niet voortdurend gereproduceerd, vandaar het grote geklaag van de kapitalisten en de pogingen om de verhouding van kapitaal en loonarbeid er kunstmatig bij te halen. (Wakefield)

‘Het materiaal ondergaat veranderingen, de instrumenten, of de machinerie die gebruikt worden ondergaan veranderingen. De diverse instrumenten, in de loop van de productie, worden geleidelijk vernietigd of geconsumeerd. De verschillende soorten voedsel, kleding en onderdak, nodig voor het bestaan en het gemak van de mens, zijn ook veranderd. Ze worden van tijd tot tijd geconsumeerd, en hun waarde verschijnt opnieuw, zodanig dat nieuwe vitaliteit binnenkomt in zijn lichaam en geest, hetgeen vers kapitaal vormt, dat tewerk gesteld wordt in het werk van de productie.’ (F. Wayland, *The Elements of Political Economy*, Bosten, 1843.)

Het hangt met deze reproductie van de totale verhoudingen af, hoe de loonarbeiders over het geheel uit het proces komen, zoals zij er in gegaan zijn, van het belang van de omstandigheden voor de arbeiders, onder welke oorspronkelijke voorwaarden zij hun arbeidsvermogen reproduceren en wat het gemiddelde arbeidsloon is of de omvang waarin ze traditioneel in het algemeen leven moeten, om als arbeiders te bestaan. In het verloop van de kapitalistische productie wordt dit meer of minder verstoord, maar dat duurt lang. Welke zijn de voor zijn onderhoud nodige bestaansmiddelen, dat wil zeggen welke bestaansmiddelen en in welke omvang gelden als nodig. (Zie daarover Thornton). Maar dit bewijst treffend, dat het salaris alleen aan bestaansmiddelen opgaat, en dat de arbeider zoals voorheen alleen als arbeidsvermogen resulteert. Het onderscheid betreft alleen meer of minder dan de mate van zijn behoeften. Hij altijd alleen voor de consumptie, het onderscheid is alleen of zijn consumpties, lees de productiekosten groter of kleiner zijn.

Loonarbeid is dus de noodzakelijke voorwaarde voor kapitaalvorming en blijft voortdurend het noodzakelijke uitgangspunt voor de kapitalistische productie. Hoewel daarom de eerste handeling, de ruil van geld tegen arbeidsvermogen of de verkoop van het arbeidsvermogen als zodanig niet in het directe productieproces (arbeidsproces) opgaat, gaat het daarentegen wel in de productie van de gehele verhouding op. Zonder de ruil wordt geld geen kapitaal, de arbeid geen loonarbeid, en daarom ook het gehele arbeidsproces niet onder controle gebracht van het kapitaal. De arbeid wordt anders niet aan het kapitaal onderschikt en er vindt daarom eveneens weinig productie van meerwaardeplaats, zoals op de vroeger bepaalde manier. De vraag is, of deze eerste handeling voor het productieproces aan het kapitaal toe behoort. Ze wordt eigenlijk behandeld in de strijdvraag tussen de economen, of het deel van het kapitaal, dat aan het salaris besteed wordt, of wat op hetzelfde neerkomt, de bestaansmiddelen, waartegen de arbeider zijn salaris ruilt, een deel uit maakt van het kapitaal? (Zie Rossi, Mill, Ramsay.)

De vraag, is het salaris productief, is inderdaad hetzelfde misverstand, als de vraag, is het kapitaal productief?

In het laatste geval wordt onder kapitaal niets anders begrepen als de gebruikswaarden van de ‘waren’, waaruit het bestaat, ze zijn niet de vormbepaling, de bepaalde maatschappelijke productieverhouding, waarvan ze de dragers van de ‘waren’ zijn. In het eerste geval wordt er de nadruk op gelegd dat het salaris als zodanig niet in het directe arbeidsproces opgaat.

De prijs van een machine is niet productief, maar de machine zelf, in zoverre de machine als gebruikswaarde in het arbeidsproces functioneert. In zoverre de waarde van de machine in de waarde van het product, de prijs van de machine in de prijs van de ‘waar’ verschijnt, gebeurt dat alleen omdat ze een prijs heeft. Deze prijs produceert niets, noch onderhoudt zij zichzelf, en noch minder vermeerdert zij zich. Volgens de ene kant is het salaris een aftrek van de productiviteit van de arbeid, want de meearbeid wordt beperkt door de arbeidstijd, dat

de arbeider voor zijn eigen reproductie, onderhoud nodig heeft. Dus de meerwaarde. Anderzijds is het productief, in zoverre het arbeidsvermogen zelf produceert, dat is de bron van de waardevorming in het algemeen en de basis van de gehele verhouding.

Het deel van het kapitaal, dat aan het salaris uitgegeven wordt, dat wil zeggen de prijs van het arbeidsvermogen gaat niet direct op in het arbeidsproces, hoewel voor een deel wel, omdat de arbeider meerdere malen van de dag bestaansmiddelen gebruiken moet, om door te kunnen werken. Dit consumptieproces valt echter buiten het eigenlijke arbeidsproces. (zoiets als de kolen, olie enzovoorts voor de machine?) Als materieel instrumentarium van het arbeidsvermogen? De vooraf bepaalde waarden gaan in het algemeen alleen op in het waardevormingsproces, in zoverre ze beschikbaar zijn. Met het salaris is het anders, want het wordt gereproduceerd, door nieuwe arbeid vervangen. In ieder geval beschouwd men zelfs het salaris, opgelost in bestaansmiddelen, alleen als de kolen en olie, om de werkmachine aan de gang te houden. Zo gaan ze alleen op in het arbeidsproces als gebruikswaarden, in zoverre ze door de arbeider als bestaansmiddelen zijn geconsumeerd, en ze zijn in zoverre productief, als ze hem als werkende machine aan de draai houden. Dat doen ze echter omdat ze bestaansmiddelen zijn, niet omdat deze bestaansmiddelen [62] een prijs hebben. De prijs van deze bestaansmiddelen echter, het salaris, gaat niet op in het arbeidsproces, want de arbeider moet zich reproduceren. Met de consumptie van de bestaansmiddelen is de waarde verstoord, die in hem opgenomen was. Hij vervangt deze waarde door een nieuwe hoeveelheid arbeid. Deze arbeid is dus productief, niet haar prijs.

We hebben gezien dat de waarde die in het arbeidsmateriaal en het arbeidsmiddel zit, eenvoudig wordt onderhouden, doordat ze als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel verbruikt worden, dus voor factoren van nieuwe arbeid, dus dat nieuwe arbeid toegevoegd wordt. Nemen we nu aan, dat om een productieproces op een bepaalde schaal te krijgen, deze schaal zelfbepaald is, dan moet er noodzakelijke arbeidstijd aangewend worden, dus slechts zoveel arbeidstijd als op het gegeven maatschappelijke ontwikkelingsniveau van de productieve krachten nodig is. Dit gegeven ontwikkelingsniveau drukt zich echter uit in een bepaalde hoeveelheid machinerie, bepaalde hoeveelheid producten, die voor nieuwe productie vereist zijn. Dus niet met een handmatig weefgetouw weven, als het mechanisch weefgetouw heerst. Met andere woorden, opdat noodzakelijke arbeidstijd gebruikt wordt, is het nodig de arbeid aan voorwaarden te laten voldoen, die overeenkomen met de productiewijze. Deze voorwaarden geven zich weer als een zekere hoeveelheid machinerie, kortom als arbeidsmiddelen, dat de uitgangspunten zijn, en daarmee slechts de op een gegeven ontwikkelingsniveau voor de vervaardiging van het product noodzakelijke arbeidstijd gebruikt worden. Om dus garen te spinnen, is minstens een minimum aan fabriek nodig, stoommachine met zo en zo veel paardenkracht, molens met zo en zo veel spindels enzovoorts. Hiermee wordt de waarde, die in deze productievoorwaarden zitten, behouden. Het komt dan overeen met de behoefte aan machines voor het spinnen van een hoeveelheid katoen dat dagelijks geconsumeerd moet worden. Het is niet nodig nieuwe arbeid toe te voegen, maar het is nodig om een bepaalde hoeveelheid nieuwe arbeid toe te voegen, zodat de voor de productieschaal zelf de bepaalde hoeveelheid materiaal als materiaal gebruikt wordt, en de bepaalde tijd, waarin de machine bewegen moet, zich dagelijks als instrument nuttig moet maken, en dus werkelijk als gebruikstijd van de machine beschikbaar is. Heb ik een machine die zo ingericht is dat dagelijks 600 pond katoen gesponnen moet worden, dan moeten 100 arbeidsdagen, als één arbeidsdag nodig is voor 6 pond, door deze productiemiddelen opgenomen worden, om de waarde van de machinerie te behouden. Niet alsof de nieuwe arbeid op één of andere manier met het onderhouden van deze waarde ingelaten zou zijn, ze voegt veel meer nieuwe waarde

toe, de oude waarde verschijnt onveranderd in het product weer. Maar de oude waarde blijft alleen behouden door het toevoegen van nieuwe arbeid. Opdat het in het product weer verschijnt, moet hij voor het product door gaan. Moeten dus 600 pond katoen gesponnen worden, zodat de machinerie als machinerie gebruikt wordt. Zo moet deze 600 pond in product worden omgezet, dus moet aan hun een dusdanige hoeveelheid arbeidstijd toegevoegd worden als nodig is om ze in product om te zetten. In het product zelf verschijnt de waarde van 600 pond katoen en het gebruikte evenredige deel van de machines eenvoudig terug, de nieuw toegevoegde arbeid verandert daar niets aan, echter het vermeerdert de waarde van het product. Een deel daarvan vervangt de prijs van het salaris van het arbeidsvermogen, een ander deel schept de meerwaarde. Zou deze totale arbeid niet toegevoegd worden, dan zou zich de waarde van de grondstoffen en de machinerie niet hebben onderhouden. Dit deel van de arbeid, waarin de arbeider slechts de waarde van zijn arbeidsvermogen reproduceert, dus alleen het nieuw toegevoegde deel, bevat dus ook alleen het deel van de waarde van materiaal en instrumenten, dat deze hoeveelheid arbeid opgenomen heeft. Het andere deel, dat de meerwaarde vormt, bevat een verder waardebestanddeel van materiaal en machinerie. Stel de grondstof, de 600 pond, kost 600 dimes, is 50 shilling, is £2 en 10 shilling. De verbruikte machinerie kost £1, de 12 arbeidsuren echter voegden toe (vervanging van salaris en meerwaarde) £1 en 10 shilling, zodat de totale prijs van de 'waar' £5 is. Stel het arbeidsloon bedraagt £1, zodat 10 shilling de surplusarbeid uitdrukt. In de 'waar' bevindt zich de onderhouden waarde van £2 1/2 oftewel de helft ervan. Het gehele product van de arbeidsdag is £5 (men moet zich voorstellen dat het een dag met 100 maal de arbeidsdag is, dat wil zeggen een arbeidsdag van 100 arbeiders is, omdat ieder 12 uur werkt). Dat wordt per uur 8 1/3 shilling, of 8 shilling en 4 dimes. In één uur dus 4 shilling en 2 dimes ter vervanging van grondstof en machinerie en 4 shilling en 2 dimes toegevoegd in arbeid, (noodzakelijke en meerarbeid). In 6 arbeidsuren is het product [63] is 50 shilling is £2 1/2 toegevoegd, daarin opgenomen aan grondstof en machinerie een waarde van £1 en 5 shilling. Om echter zo machines productief te gebruiken, moet 12 uur gewerkt worden, dus zoveel grondstof geconsumeerd worden, als 12 uur arbeid opneemt. De kapitalist kan dus de zaak zo beschouwen, dat voor hem in de eerste 6 uur alleen de prijs van de grondstoffen vervangen wordt, die precies £2 1/2 bedraagt, is 50 shilling, de waarde van het product van 6 arbeidsuren. 6 uur werk kunnen door de arbeid die ze toevoegen, ook alleen de waarde van voor 6 arbeidsuur nodige materiaal bevatten. Maar de kapitalist, wil hij er een bepaalde meerwaarde uit onttrekken, moet zijn machine als machine benutten, moet het 12 uur laten werken, dus moet ook 600 pond katoen consumeren, rekent hij alsof de eerste 6 uur hem enkel de waarde van het katoen en het machineonderhoud kost. Maar de waarde van het katoen van het vooruit bepaalde bedroeg £1 en 10 shilling is 30 schilling is 3/10 van het geheel.

Om de zaak te vereenvoudigen, omdat de getallen er hier niet toe doen, zullen we aannemen dat voor £2 katoen (dus 80 pond katoen is per pond voor 6 dimes) gesponnen in 12 arbeidsuren, voor £2 per uur machinerie verbruikt wordt in 12 arbeidsuur, uiteindelijk £2 waarde door de nieuwe arbeid toegevoegd wordt, waarvan £1 voor het arbeidsloon, £1 meerwaarde of surplusarbeid. £2 op 12 arbeidsuren is 40 shilling op 12 uur, zou 3 1/3 shilling per uur (3 shilling en 4 dimes) als waarde van de arbeidsuren in geld uitgedrukt zijn. Eveneens wordt in elk uur voor 3 1/3 shilling katoen verwerkt, volgens het vooruit bepaalde voor 6 2/3 pond, uiteindelijk 3 1/3 shilling machinerie gebruikt, per uur. De waarde van de waar, die in 1 uur klaar is, is 10 shilling. Van deze 10 shilling zijn echter 6 2/3 shilling (6 shilling en 8 dimes) of 66,6 % enkel vooruit bepaalde waarde, dat alleen in de 'waar' terugkomt, terwijl voor 3 1/3 shilling machinerie en voor 6 2/3 katoen vereist zijn, om 1 uur arbeid op te nemen. Dit omdat ze als materiaal en machinerie in het arbeidsproces zijn

ingegaan, zijn ze in deze hoeveelheid bevattende ruilwaarde in de nieuwe 'waar', het spinsel, opgenomen. In 4 uur bedraagt de waarde van het geproduceerde garen 40 shilling of £2, waarvan opnieuw (namelijk $13 \frac{1}{3}$ shilling) nieuw toegevoegde arbeid zijn, daarentegen $\frac{2}{3}$ of $26 \frac{2}{3}$ shilling alleen verkregen zijn voor het verwerkte materiaal en machinerie, voor het onderhouden van die waarde. En wel wordt deze nieuwe waarde alleen verkregen omdat voor $13 \frac{1}{3}$ shilling aan het materiaal toegevoegd wordt, dat wil zeggen 4 uur arbeid in hem opgenomen is. Ze zijn de hoeveelheid materiaal en machinerie, die 4 uur spinarbeid voor hun realisering nodig hebben. In deze 4 uur is geen waarde geschapen buiten de 4 arbeidsuren die 'geobjectiveerd' zijn in $13 \frac{1}{3}$ shilling. De waarde van de 'waar' echter, of van het product van deze 4 uur, dat $\frac{2}{3}$ voorgeschoten waarde bevat of £2 (40 shilling), is precies de waarde van het katoen, dat in 12 arbeidsuren gesponnen (geconsumeerd) moet worden door het spinproces. Als de fabrikant dus het product van de eerste 4 uur verkoopt, dan heeft hij de waarde van het katoen vervangen, dat hij gedurende 12 uur nodig heeft, of dat hij nodig heeft om 12 uur arbeidstijd op te nemen. Maar waarom? Omdat na het voorschieten van de waarde van het katoen, dat in het product van 12 uur opgenomen wordt, $\frac{1}{3}$ is van de waarde van het totale product. In $\frac{1}{3}$ van de arbeidstijd consumeert hij alleen $\frac{1}{3}$ deel van het katoen en behoudt hij daarom ook de waarde voor een derde deel. Voegt hij nog eens $\frac{2}{3}$ arbeid toe, dan consumeert hij $\frac{2}{3}$ katoen meer en in 12 uur heeft hij de totale waarde van het katoen behouden in het product, omdat de totale 80 pond katoen in het product, in het arbeidsproces werkelijk opgenomen zijn. Zou hij nu het product van 4 arbeidsuren verkopen, waarvan de waarde $\frac{1}{3}$ is van het totale product, wat ook het waardedeel is, dat het katoen van het totale product vormt, dan kan hij zich inbeelden dat hij in deze eerste 4 uur de waarde van het katoen gereproduceerd heeft, hem in 4 uur gereproduceerd heeft. In dit geval gaat inderdaad in deze 4 uur slechts $\frac{1}{3}$ van het katoen en daarom van haar waarde er in op. Hij neemt aan, dat de in de 12 uur geconsumeerde katoen, de 4 uur gereproduceerd zijn. Deze berekening komt er alleen maar uit, omdat hij $\frac{1}{3}$ voor instrumenten en $\frac{1}{3}$ voor arbeid ('geobjectiveerde'), die $\frac{2}{3}$ van de prijs van het product van 4 uur vormen, in het katoen laat opnemen. Ze zijn $26 \frac{2}{3}$ shilling waard en de prijs is daarom $53 \frac{1}{3}$ pond katoen. Als hij slechts 4 uur werkte, dan had hij slechts $\frac{1}{3}$ van de waarde van het totale product van 12 uur in zijn 'waar'. Omdat het katoen $\frac{1}{3}$ van de waarde van het totale product vormt, kan hij zo rekenen, dat hij in 4 uur de waarde van het katoen in arbeid van 12 uur er uit slaat. [64]

Als hij verder 4 uur werkt, dat is weer $\frac{1}{3}$ van de waarde van het totale product, en voor de machinerie ook $\frac{1}{3}$, dan kan hij zich inbeelden, dat er in het tweede derde deel van de arbeidstijd de waarde van de 12 uur vervangt. Inderdaad, als het product van dit tweede derde deel of deze andere 4 uur verkoopt, is de waarde van de machinerie, die in 12 uur verbruikt wordt vervangen. Het product van de laatste 4 uur bevat volgens deze berekening noch grondstof noch machinerie, waarvan de waarde was opgenomen, maar enkel arbeid. Dus de nieuw gevormde waarde, dat is 2 uur voor het gereproduceerde salaris, £1 en 2 uur meerwaarde, surplusarbeid (ook £1). Inderdaad voegt de in de laatste 4 uur toegevoegde arbeid slechts 4 uur waarde toe, dus $13 \frac{1}{3}$ shilling. Maar er wordt van het uitgangspunt uitgegaan, dat de waarde van de grondstof en de middelen, die in het product van deze 4 uur voor 66,6 % op genomen worden alleen de toegevoegde arbeid vervangen. De waarde die ze in de 12 uur toevoegt wordt dus opgevat, alsof ze dat in 4 uur toevoegen. Deze totale berekening komt tevoorschijn, omdat vooraf bepaald wordt dat $\frac{1}{3}$ van de arbeidstijd niet alleen zichzelf, maar ook nog de waarde van de $\frac{2}{3}$ in het product verkregen voorgeschoten waarde schept. Wordt dus aangenomen, dat het product een heel derde deel van de arbeidstijd enkel door de arbeid toegevoegde arbeid is, hoewel deze slechts $\frac{1}{3}$ is, dan komt natuurlijk in het resultaat hiervan uit, alsof in 3 maal 4 uur altijd het werkelijke derde deel op arbeid en $\frac{2}{3}$ op de vooruit bepaalde waarde berekend wordt. Deze berekening kan heel praktisch voor de

kapitalisten zijn, maar ze verdraait de gehele werkelijke verhouding en voert het tot grote absurditeit, als ze theoretisch zou gelden. De vooruit bepaalde waarde van grondstof en machinerie alleen vormt 66,6 % van de nieuwe 'waar', terwijl de toegevoegde arbeid slechts 33,3 % vormt. De 66,6 % stellen 24 'geobjectiveerde' arbeidsuren voor, hoe smakeloos is dus het uitgangspunt, dat de 12 uur nieuwe arbeid niet alleen zichzelf, maar ook nog 24 uur, dus gezamenlijk 36 uur arbeidstijd 'objectiveren'.

De grap bestaat dus daaruit, dat de prijs van het product van 4 arbeidsuren, dat wil zeggen van een derde deel van de totale arbeidsdag van 12 uur, een derde is van de prijs van het totale product. Na het vooruit gestelde vormt de prijs van het katoen $\frac{1}{3}$ van de prijs van het gehele product. Dus is de prijs van het product van 4 arbeidsuren, van $\frac{1}{3}$ van de totale arbeidsdag gelijk aan de prijs van het katoen, dat opgaat in het totale product of in 12 arbeidsuren gesponnen wordt. De eerste 4 arbeidsuren, zegt de fabrikant daarom, vervangen alleen de prijs van het katoen, dat gedurende 12 arbeidsuren geconsumeerd wordt. Inderdaad echter is de prijs van het product van de eerste 4 arbeidsuren $\frac{1}{3}$ of $13\frac{1}{3}$ shilling (in ons voorbeeld) in het arbeidsproces toegevoegde waarde, dat is arbeid van $13\frac{1}{3}$ shilling en katoen voor $13\frac{1}{3}$ shilling en de machinerie. De laatste beide bestanddelen komen alleen terug in de prijs van het product, omdat ze door de 4 uur durende arbeid in hun vorm van gebruikswaarde geconsumeerd zijn en daarom in een nieuwe gebruikswaarde terug verschijnen en daarom hun oude ruilwaarde behouden hebben. Wat aan de 4 uur de $26\frac{2}{3}$ shilling van katoen en machines toegevoegd wordt, is niets anders dan $13\frac{1}{3}$ shilling, de nieuw toegevoegde arbeid, de hoeveelheid nieuw toegevoegde arbeidstijd. Het katoen en de machines hadden deze waarde voordat ze in het arbeidsproces ingingen, en ze verschijnen enkel weer in het nieuwe product en wel omdat ze in de plaats van het 4 uur durende spinproces in het nieuwe product opgenomen zijn. Trekken we daarom van de prijs van het product de 4 uur, van de 40 shilling de voorschoten $26\frac{2}{3}$ shilling af, dan blijft als werkelijk in het proces geschapen waarde slechts $13\frac{1}{3}$ shilling, de 4 uur durende arbeid in geld uitgedrukt over. Als nu $\frac{2}{3}$ van de prijs van het product, namelijk het derde deel of de $13\frac{1}{3}$ shilling dat machinerie voorstelt en het andere derde deel of de $13\frac{1}{3}$ shilling die de arbeid voorstelt, in katoen geschat worden, dan komt de prijs van het katoen eruit, die in 12 uur geconsumeerd wordt. In andere woorden, gedurende 4 uur durende arbeidstijd wordt inderdaad slechts 4 uur arbeidstijd van de vroegere beschikbare waarden toegevoegd. Deze verschijnen echter weer, de waarde van de hoeveelheid katoen en machinerie, omdat ze deze 4 uur durende arbeidstijd opgenomen hebben of omdat ze als factoren van het spinnen tot bestanddelen van het garen geworden zijn. De prijs van het katoen, dat in de waarde van het product van 4 arbeidsuren weer verschijnt, is daarom slechts de waarde van de hoeveelheid katoen, dat werkelijk als materiaal in dit 4 uur durende arbeidsproces ingegaan is, geconsumeerd is, dus na het voorschieten van $13\frac{1}{3}$ shilling. Maar de prijs van het totale product van de 4 arbeidsuren is gelijk aan de prijs van het in 12 uur geconsumeerde katoen, omdat het product van de 4 uur durende arbeidstijd $\frac{1}{3}$ is van het totale product van 12 uur en van de prijs van het totale product van 12 uur de prijs van het katoen voor $\frac{1}{3}$ uitmaakt. [65]

Wat voor 12 uur durende arbeid geldt, geldt ook voor de arbeid van één uur. Zoals 4 uur zich verhoudt tot 12, zo verhoudt zich $\frac{1}{3}$ uur tot 1. Om het dus nog meer te vereenvoudigen reduceren we de gehele casus tot 1 uur. Volgens de vooruit gegeven bepaling is de waarde van het product van één uur 10 shilling, waarvan $3\frac{1}{3}$ shilling katoen ($6\frac{2}{3}$ pond katoen), $3\frac{1}{3}$ machinerie en $3\frac{1}{3}$ arbeidstijd. Is er één uur arbeidstijd toegevoegd, dan is de waarde van het gehele product 10 shilling, of 3 uur arbeidstijd. Dit omdat de waarde van het geconsumeerde materiaal en de geconsumeerde machinerie die in het nieuwe product verschijnen $6\frac{2}{3}$ shilling, volgens de vooruit bepaling 2 arbeidsuren. Nu moet eerst

onderscheiden worden voor de manier en wijze, hoe de waarde van katoen en spindel in de waarde van het garen weer verschijnen, en hoe de nieuw toegevoegde arbeid in het nieuwe product opgaat. Ten eerste, de waarde van het gehele product is 3 uur arbeidstijd of 10 shilling. Daarvan waren er 2 uur arbeidstijd die in katoen en spindel opgenomen zijn als vooraf bepaling voor het arbeidsproces. Dat wil zeggen dat ze waarde waren van katoen en spindel voordat deze ingingen in het arbeidsproces. In de waarde van het totale product, waarvan ze $\frac{2}{3}$ vormen, verschijnen ze dus eenvoudig weer, zijn ze slechts onderhouden. Het overschot van de waarde van het nieuwe product over de waarde van zijn materiële bestanddelen is slechts $\frac{1}{3}$ gelijk aan $3\frac{1}{3}$ shilling. Dit is de enige nieuwe waarde, dat in dit arbeidsproces gemaakt is. De oude waarde, die onafhankelijk van hem bestonden, zijn alleen onderhouden. Maar ten tweede, hoe zijn ze onderhouden? Doordat ze als materiaal en middel door de levende arbeid gebruikt zijn, door haar als factoren voor de vorming van een nieuwe gebruikswaarde, het garen, zijn ze geconsumeerd. De arbeid heeft hun ruilwaarde alleen behouden, omdat ze zich tot hun gebruikswaarden verhielden, dat wil zeggen dat de arbeid ze als elementen voor de vorming van een nieuwe gebruikswaarde opslokte. De ruilwaarde van katoen en spindel verschijnen daarom terug in de ruilwaarde van het garen, niet omdat arbeid in het algemeen, abstracte arbeid, enkel arbeidstijd, arbeid, zoals ze het element van de ruilwaarde vormt, aan hen is toegevoegd. Maar omdat deze bepaalde werkelijke arbeid, het spinnen, nuttige arbeid is, dat zich in een bepaalde gebruikswaarde realiseert, in het garen. Deze bijzondere doelmatige activiteit consumeert katoen en spindel als hun gebruikswaarde, ze gebruikt de factoren, zodat ze door haar eigen doelmatige activiteit ze de gebruikswaarde tot vormingselementen van het garen maakt. Zou de spinner, dus de spinarbeid, $6\frac{2}{3}$ pond katoen met een vernuftige machine, die echter dezelfde waardeverhouding zou hebben, in plaats van 1 uur in een half uur katoen in garen omzetten, dan zou de waarde van het product $3\frac{1}{3}$ shilling (voor katoen) plus $3\frac{1}{3}$ (voor de machine) plus $1\frac{2}{3}$ shilling voor de arbeid zijn, omdat zich een half uur arbeidstijd in $1\frac{2}{3}$ shilling volgens het uitgangspunt zou uitdrukken. De waarde van het product is dus $8\frac{1}{3}$ shilling, waarin de waarde van katoen en machinerie weer geheel verschijnen, zoals in het eerste geval, hoewel de aan hun toegevoegde arbeidstijd 50 % minder zou bedragen dan in het eerste geval. Ze verschijnen echter in het geheel terug, omdat slechts een half uur vereist was, om ze in garen om te zetten. Ze verschijnen dus in het geheel terug, omdat ze geheel opgenomen zijn in het product van een half uur spinnen, in de nieuwe gebruikswaarde, het garen. De arbeid, in zoverre ze zich als ruilwaarde onderhoudt, doet dat slechts in zoverre ze werkelijke arbeid is, een bijzondere doelmatige activiteit voor de vervaardiging van een bijzondere gebruikswaarde. Ze doet het als spinnen, niet als abstracte maatschappelijke arbeidstijd, dat onverschillig is tegen haar inhoud. Slechts als spinnen behoudt hier de arbeid de waarde van katoen en spindel in het product, het garen. Van de andere kant verhoudt zich de arbeid van het spinnen in dit proces, waarin ze de ruilwaarde van katoen en spindel behoudt, tot hen niet als ruilwaarden, maar als gebruikswaarden, elementen van deze bepaalde arbeid, het spinnen. Als de spinner door middel van een bepaalde machinerie $6\frac{1}{3}$ pond katoen in garen kan omzetten, dan doet het er in dit proces niet toe, of het katoen 6 dimes of 6 shilling kost, want hij verbruikt het in het spinproces als katoen, als materiaal van het spinnen. Er is zoveel van dit materiaal vereist om 1 uur spinarbeid op te nemen. De prijs van hetzelfde katoen heeft er niets mee te maken. Evenals de machinerie. Kost de machinerie de helft van de prijs, en levert ze dezelfde dienst, dan zou dit het spinproces op geen enkele manier beïnvloeden. De enige voorwaarde voor de spinner is, dat hij materiaal (katoen) en spindel (machinerie) in die omvang bezit, in zulke hoeveelheden, als dat voor het spinnen gedurende één uur vereist is. De waarde of prijs van katoen en spindel gaan het spinproces als zodanig niets aan. Ze zijn het resultaat van in hun 'geobjectiveerde' arbeidstijd. Ze verschijnen daarom in het product alleen maar terug, omdat de 'waren' katoen en spindel als gebruikswaarden, volgens hun materiële bestemming, voor

spinnen van garen vereist zijn, ze als factoren het spinproces ingaan. Van de andere kant echter voegt het spinnen aan de waarde van katoen en spindel alleen een nieuwe waarde toe, niet in zoverre het deze bepaalde arbeid spinnen is, maar omdat het arbeid in het algemeen is en de arbeidstijd van de spinners algemene arbeidstijd is. Het is om het even in welke [66] gebruikswaarde ze zich 'objectiveert' en welk bijzondere nuttige karakter, de bijzondere doelmatigheid, de bijzondere aard en wijze of bestaanswijze van de arbeid, als haar tijd (maat) ze is. Eén uur spinarbeid wordt hier gelijkgesteld aan één uur arbeidstijd in het algemeen. Of het één uur is of meerdere, dat doet hier niet ter zake. Dit uur 'geobjectiveerde' arbeidstijd voegt de combinatie van katoen en spindel, bijvoorbeeld voor 3 1/3 shilling toe, omdat dit dezelfde arbeidstijd in geld 'objectiveert'. Zou de 5 pond garen (6 pond versponnen katoen) in een half uur, in plaats van een heel uur geproduceerd kunnen worden, dan zou dezelfde gebruikswaarde aan het einde het halve uur bevatten, zoals in het andere geval aan het einde het gehele uur. Dezelfde hoeveelheid gebruikswaarde van dezelfde kwaliteit, 5 pond garen van een gegeven kwaliteit. De arbeid, in zoverre ze concrete arbeid, spinnen is, activiteit voor de vervaardiging van een gebruikswaarde, zou in een half uur zoveel gepresteerd hebben, zoals vroeger in een heel uur dezelfde gebruikswaarde gemaakt zou zijn. Als spinnen presteert ze in beide gevallen hetzelfde, hoewel de tijd, dat het spinnen duurt, in het ene geval eens zo groot is dan in het andere. In zoverre ze gebruikswaarde is, de arbeid, de doelmatige activiteit voor de vervaardiging van een gebruikswaarde, dan is de noodzakelijke tijd die vereist is, dat ze moet duren om deze gebruikswaarde te vervaardigen geheel gelijkwaardig, of ze één of een half uur spinnen voor 5 pond garen nodig heeft. In tegendeel. Hoe minder tijd ze voor de vervaardiging voor dezelfde gebruikswaarde nodig heeft, des te productiever en nuttiger ze is. De waarde echter, die ze toevoegt, scheidt dit zuiver gemeten door haar tijdsduur. Spinarbeid voegt in één uur dubbel zoveel waarde toe dan in een half uur en in 2 uur dubbel zoveel waarde dan in één uur, enzovoorts. De waarde die ze toevoegt, wordt gemeten door haar eigen duur en als waarde niets anders als de materiële vorm van een bepaalde arbeidstijd in het algemeen, niet als product van de bijzondere arbeid, het spinnen. Het spinnen komt alleen in beschouwing, in zoverre het arbeid in het algemeen is en zijn tijdsduur arbeidstijd in het algemeen is. Behouden we de waarde van katoen en spindel, omdat de spinarbeid die het in garen omzet, dus omdat ze als materialen middel door deze bijzondere manier van werken omgezet worden, vermeerdert wordt de waarde van 6 pond katoen alleen, omdat ze 1 uur arbeidstijd geabsorbeerd heeft. In het product garen is 1 uur arbeidstijd meer 'geobjectiveerd' dan de waarde elementen katoen en spindel bevatten. Er kan echter alleen maar arbeidstijd aan beschikbare producten of in het algemeen aan een beschikbaar arbeidsmateriaal toegevoegd worden. Dat kan in zoverre ze arbeidstijd van een bijzondere aard is, dat zich tot het materiaal en het middel verhoudt als haar materiaal en haar middel. Dus aan het katoen en het spindel kan alleen 1 uur arbeidstijd toegevoegd worden, in zoverre aan hen één uur spinarbeid toegevoegd wordt. Dat hun waarden behouden blijven, komt enkel door het specifieke karakter van de arbeid, haar materiële bestemming dat het spinnen is, precies deze bepaalde arbeid waarvoor katoen en spindel middelen voor de vervaardiging van garen is. Verder is belangrijk dat ze levende arbeid in het algemeen is, een doelmatige activiteit. Dat aan hen waarde toegevoegd wordt, komt alleen daaruit voort dat de spinarbeid in het algemeen, maatschappelijke abstracte arbeid in het algemeen is, het uur spinarbeid kan gelijkgesteld worden aan één uur maatschappelijke arbeid in het algemeen, aan één uur maatschappelijke arbeidstijd. Door het proces van de waardevorming, dat inderdaad enkel de abstracte uiting is van de werkelijke arbeid, van de toevoeging van nieuwe arbeid, omdat deze in een bepaalde nuttige en doelmatige vorm toegevoegd moet worden, worden de waarden van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel behouden en verschijnen ze als waardedelen in de totale waarde van het product weer. Er wordt echter niet dubbel gewerkt, de ene keer om waarde toe te voegen, de andere keer om de beschikbare waarde te behouden. Echter omdat

de arbeidstijd alleen in de vorm van nuttige arbeid, bijzondere arbeid, zoals het spinnen toegevoegd worden kan, behoudt ze vanzelf de waarde van materiaal en middel, doordat ze aan hen nieuwe waarde toevoegt, arbeidstijd toevoegt.

Het is nu verder duidelijk, dat de hoeveelheid beschikbare waarde, die de nieuwe arbeid bevat, in een bepaalde verhouding staat tot de hoeveelheid waarde dat ze aan hen toevoegt. Of dat de hoeveelheid al 'geobjectiveerde' arbeid, dat verkregen wordt, in een bepaalde verhouding staat tot de hoeveelheid nieuwe arbeidstijd, dat toegevoegd wordt, zich eerst moet 'objectiveren'. Dat in één woord een bepaalde verhouding tussen het directe arbeidsproces en het waardevormingsproces plaatsvindt. Is de noodzakelijke arbeidstijd, om 6 pond katoen te verspinnen, waarvoor x machinerie gebruikt wordt, onder de gegeven algemene productievoorwaarden 1 uur, dan kan in het ene uur slechts 6 pond katoen in garen omgezet worden en slechts x machinerie gebruikt worden, dus slechts 5 pond garen kan worden geproduceerd. Dat kan zo op die manier omdat 1 arbeidsuur, waardoor de waarde van het garen hoger is dan de waarde van katoen en x spindel, 2 arbeidsuren 'geobjectiveerde' arbeid bij 6 pond katoen en x (3 1/3 shilling) spindel zouden komen, die in het garen behouden blijven. Katoen kan alleen tot waardevorming komen (dat wil zeggen meerwaarde bevatten) door 1 arbeidsuur, 3 1/3 shilling door 6 pond katoen en x machinerie gebruikt wordt, van de andere kant kunnen deze alleen gebruikt worden, en hun waarde kan daardoor alleen in het garen verschijnen, als 1 uur arbeidstijd toegevoegd wordt. Zou daarom de waarde van 72 pond katoen in het product |67| verschijnen, als waardedeel van het garen, dan zouden 12 arbeidsuren toegevoegd moeten worden. Een bepaalde hoeveelheid materiaal neemt slechts een bepaalde hoeveelheid arbeidstijd op. Zijn waarde wordt alleen behouden in verhouding als het dezelfde hoeveelheid absorbeert, bij een gegeven productiviteit van de arbeid. De waarde van 72 pond katoen zou niet behouden kunnen worden, als ze niet allemaal tot garen versponnen worden. Dit vereist echter volgens de vooruit bepaling een arbeidstijd van 12 uur. Is de productiviteit van de arbeid gegeven, dat wil zeggen de hoeveelheid gebruikswaarde, dat ze in een bepaalde tijd leveren kan, dan hangt de hoeveelheid gegeven waarde, dat ze bevat, zuiver van haar tijdsduur af. De hoeveelheid waarde van materiaal en middel, dat behouden wordt, hangt dus zuiver af van de arbeidstijd die toegevoegd wordt, dus van de mate waarin nieuwe waarde gemaakt wordt. Het verkrijgen van waarde daalt en stijgt door de directe verhouding tot het dalen en stijgen van de waardetoevoeging. Zijn van de andere kant materiaal en arbeidsmiddel gegeven, dan hangt het verkrijgen van de waarde zuiver van de productiviteit van de toegevoegde arbeid af, of deze meer of minder tijd nodig heeft, om het in een nieuwe gebruikswaarde om te zetten. Het verkrijgen van de gegeven waarde staat hier dus in een omgekeerde verhouding tot de waardetoevoeging, dat wil zeggen is de arbeid productiever, dan vereisen de waarden minder arbeidstijd voor het verkrijgen van hun waarde, en vice versa.

Nu komt er door de deling van de arbeid, en nog meer door de machinerie, een bijzondere situatie tot stand.

De arbeidstijd als element, substantie van de waarde is noodzakelijke arbeidstijd, dus arbeidstijd die onder gegeven maatschappelijke algemene productievoorwaarden vereist is. Is bijvoorbeeld 1 uur de noodzakelijke arbeidstijd voor de omzetting van 6 pond katoen in garen, dan is dat de tijd van de spinaarbeid, de bepaalde voorwaarden die het voor haar realisering nodig heeft. Dus zoveel molens met zoveel spindels, stoommachines met zoveel paardenkracht. Dit gehele apparaat is nodig, om in de tijd van 1 uur 6 pond katoen in garen om te zetten. Deze casus komt later terug.

Nu naar ons voorbeeld terug. Dus 6 pond katoen gesponnen in één uur, de waarde van het katoen is $3\frac{1}{3}$ shilling, de waarde van het gebruikte spindel is $3\frac{1}{3}$ shilling, de waarde van de toegevoegde arbeid is $3\frac{1}{3}$ shilling, dus de waarde van het product is 10 shilling. De gegeven waarde, omdat het katoen en de spindel samen 2 arbeidsuren zijn, is voor ieder gelijk aan 1 arbeidsuur. De prijs van het totale product aan het einde van het uur, is 10 shilling, de som van de afzonderlijke prijzen, of 3 uur 'geobjectiveerde' arbeidstijd, waarvan 2 uur, die van katoen en spindel in het product weer verschijnen en 1 uur alleen nieuwe waarde schept of toegevoegde arbeid is. In de totale prijs van het product van 1 arbeidsuur vormt de prijs zich door de factoren elk voor $\frac{1}{3}$. Dus is de prijs van $\frac{1}{3}$ arbeidsuur gelijk aan de prijs van $\frac{1}{3}$ van het totale product, dus is de prijs van de in het totale product opgenomen arbeid, of katoen of machinerie gelijk, omdat elk van deze drie elementen van het totale product $\frac{1}{3}$ van de prijs vormt. Wordt er dus $\frac{1}{3}$ uur gewerkt, zodat het product 2 pond garen is voor een waarde van $3\frac{1}{3}$ shilling, waarmee ik katoen tot een bedrag van 6 pond kopen kan. Of de prijs van het product van $\frac{1}{3}$ uur is de prijs van het in een heel arbeidsuur geconsumeerde katoen. De prijs van het tweede derde deel is de prijs van de gebruikte machinerie. De prijs van het product bijvoorbeeld $\frac{1}{3}$ uur is de prijs van de gehele toegevoegde arbeid, zowel het deel van de arbeid zelf, de equivalent van het salaris, als het deel dat de meerwaarde of de winst vormt. De fabrikant kan het dus berekenen. Ik werk $\frac{1}{3}$ uur om de prijs van het katoen te betalen, $\frac{1}{3}$ uur om de prijs van de gebruikte machinerie te vervangen en $\frac{1}{3}$ uur, waarvan $\frac{1}{6}$ het salaris vervangt en $\frac{1}{6}$ de meerwaarde vormt. Zo correct deze berekening praktisch is, zo geheel absurd is ze, wanneer ze de werkelijke waardevorming (het waardevormingsproces) en daarom de verhouding van noodzakelijke en meerarbeid verklaren moet. Er zit namelijk het smakeloos uitgangspunt aan alsof $\frac{1}{3}$ uur arbeid de waarde van het gebruikte katoen voortbrengt of vervangt, $\frac{1}{3}$ de waarde van de gebruikte machinerie, terwijl $\frac{1}{3}$ arbeidsuur de nieuw toegevoegde arbeid of de nieuwgevormde waarde vormde, dat het gemeenschappelijke fonds van salaris en winst is. Het is inderdaad slechts een triviale methode om de verhouding uit te drukken, waarin de gegeven waarde van katoen en arbeidsmiddel in het product van de totale arbeidstijd (het arbeidsuur) weer verschijnen, of de verhouding, waarin in het arbeidsproces door de toevoeging van één uur arbeidstijd de gegeven waarde van de 'geobjectiveerde' arbeid verkregen wordt. Stel ik zeg, dat de prijs van het product van $\frac{1}{3}$ arbeidsuur gelijk is aan de prijs van het katoen, dat in een heel arbeidsuur gesponnen wordt, dus ongeveer gelijk is aan de prijs van 6 pond katoen voor $3\frac{1}{3}$ shilling, dan weet ik, dat het product van 1 arbeidsuur gelijk is aan 3 maal het product van $\frac{1}{3}$ arbeidsuur. Wanneer dus de prijs van het product van $\frac{1}{3}$ arbeidsuur gelijk is aan de prijs van het katoen dat in $\frac{3}{3}$ of 1 arbeidsuur gesponnen is, dan betekent dat niets anders dan dat de prijs van het katoen $\frac{1}{3}$ van de prijs van het totale product is, dat in het gehele product van 6 pond katoen opgaat, dus haar waarde verschijnt weer en deze waarde vormt $\frac{1}{3}$ van de waarde van het totale product. Hetzelfde geldt voor de waarde van de machinerie. Hetzelfde met de arbeid. Stel dus, ik zeg dat de prijs van het product van $\frac{2}{3}$ van de arbeidstijd is, die [68] in het algemeen gewerkt wordt, dus bijvoorbeeld de prijs van het product van $\frac{2}{3}$ van een arbeidsuur is gelijk aan de prijs van het materiaal en de prijs van de machinerie, die in $\frac{3}{3}$ of 1 arbeidsuur gewerkt wordt, dan is dit slechts een andere wijze van uitdrukken daarvoor, dat in de prijs van het totale product van het uur, de prijs van materiaal en arbeidsmiddel voor $\frac{2}{3}$ er in opgaan, dus dat het toegevoegde arbeidsuur slechts $\frac{1}{3}$ van het in het product 'geobjectiveerde' waarde is. Dat de prijs van het product een deel van een uur is, $\frac{1}{3}$ of $\frac{2}{3}$ gelijk aan de prijs van de grondstof of de machinerie, betekent in het geheel niet, dat in $\frac{1}{3}$ of $\frac{2}{3}$ van het uur de prijs van de grondstof, de machinerie geproduceerd of ook gereproduceerd wordt in de eigenlijk zin van het woord. Het betekent alleen dat de prijs van deze deelproducten, of dat de prijs van deze producten voor het evenredige deel van de arbeidstijd gelijk is aan de prijs van de grondstof,

die in de totale prijs weer verschijnen, onderhouden worden. De vereenvoudiging van de andere voorstelling toont zich het beste, wanneer men het laatste derde deel ervan beschouwd, dat geeft de prijs van de toegevoegde arbeid, de toegevoegde waarde hoeveelheid, of de hoeveelheid van de nieuwe ‘geobjectiveerde’ arbeid weer. De prijs van het product van dit laatste derde deel is volgens het uitgangspunt gelijk aan $1 \frac{1}{9}$ shilling katoen is $\frac{1}{3}$ arbeidsuur, plus $1 \frac{1}{9}$ shilling machinerie is $\frac{1}{3}$ arbeidsuur, plus $\frac{1}{3}$ arbeidsuur, die echter nieuw toegevoegd is, dus bij elkaar opgeteld is het $\frac{3}{3}$ arbeidsuur is 1 arbeidsuur. Deze prijs drukt dus inderdaad in geld de gehele arbeidstijd uit, die aan de grondstof is toegevoegd. Volgens de verwachte verwarrende voorstelling echter zou $\frac{1}{3}$ arbeidsuur woorden weergegeven in $3 \frac{1}{3}$ shilling, dat wil zeggen in het product van $\frac{3}{3}$ arbeidsuur. Net als in het eerste derde deel, waar de prijs van het product van $\frac{1}{3}$ arbeidsuur gelijk is aan de prijs van het katoen. Deze prijs bestaat uit de prijs van 2 pond katoen voor $1 \frac{1}{9}$ shilling ($\frac{1}{3}$ arbeidsuur), de prijs van de machinerie voor $1 \frac{1}{9}$ shilling ($\frac{1}{3}$ arbeidsuur) en $\frac{1}{3}$ werkelijk nieuw toegevoegde arbeid, de arbeidstijd, die vereist was om 2 pond katoen in garen om te zetten. Dus de som is 1 arbeidsuur is $3 \frac{1}{3}$ shilling, dat echter ook de prijs van het katoen, de $\frac{3}{3}$ arbeidsuur vereist. Inderdaad is dus in dit eerste derde deel zoals ook in elk volgende derde deel arbeidsuren opgenomen, die de waarde van $\frac{2}{3}$ arbeidsuren ($2 \frac{2}{9}$ shilling) alleen bevatten, omdat x katoen gesponnen is, en daarom de waarde van het katoen en de verbruikte machinerie weer verschijnt. Als nieuwe waarde is alleen erbij gekomen de $\frac{1}{3}$ nieuw ‘geobjectiveerde’ arbeid. Maar nu lijkt het toch, dat de fabrikant gelijk heeft als hij zegt, dat de eerste 4 arbeidsuren (of $\frac{1}{3}$ arbeidsuur) voor mij alleen de prijs van het katoen vervangt, die ik in 12 arbeidsuren nodig heb. Zoals de tweede 4 arbeidsuren alleen de prijs van de machinerie, die ik in 12 arbeidsuren verbruik weergeven, en de laatste 4 arbeidsuren vormen alleen de nieuwe waarde, die voor een deel het salaris vervangen en voor een ander deel de meerwaarde vormen, dat ik als resultaat van het totale productieproces eruit krijg. Daarbij vergeet hij echter alleen, dat hij aanneemt, dat het product de laatste 4 uur alleen nieuw toegevoegde arbeidstijd ‘objectiveert’. Dus hij vergeet, dat in 12 arbeidsuren, de 4 arbeidsuren die aan het materiaal, de 4 arbeidsuren die voor de verbruikte machinerie, en ten slotte de 4 arbeidsuren, die werkelijk nieuw zijn, toegevoegd zijn. Als resultaat krijgt hij dat de prijs van het totale product bestaat uit 36 arbeidsuren, waarvan 24 uur slechts de waarde weergeven die het katoen en de machinerie hadden, voordat ze in garen verwerkt werden en 12 arbeidsuren, $\frac{1}{3}$ van de totale prijs van de nieuw toegevoegde arbeid, de nieuwe waarde, precies gelijk aan de nieuw toegevoegde arbeid.

Dat het geld tegenover de arbeider zijn arbeidsvermogen als ‘waar’ voor de verkoop weergeeft, veronderstelt;

- 1) Dat de arbeidsvoorwaarden, de ‘objectieve’ voorwaarden van de arbeid tegenover hem als vreemde macht, als ontvreemde voorwaarden staan. Vreemd eigendom. Het veronderstelt onder andere ook dat de aarde, als grondeigendom, tegenover hem als vreemd eigendom staat. Hij heeft enkel arbeidsvermogen;
- 2) Dat hij zich als persoon zowel tot de hem ontvreemde voorwaarden van de arbeid verhoudt, als tot zijn eigen arbeidsvermogen. Dat hij dus als eigenaar over het laatste beschikt en niet zelf tot de ‘geobjectiveerde’ arbeidsvoorwaarden behoort, dat wil zeggen dat hij zelf als arbeidsinstrument door anderen bezeten wordt. Hij is vrije arbeider;
- 3) Dat tegenover hem de ‘objectieve’ voorwaarden van zijn arbeid als alleen maar ‘geobjectiveerde’ arbeid staan, dat wil zeggen als waarde, als geld en ‘waren’. Als ‘geobjectiveerde’ arbeid, dat zich alleen met de levende arbeid ruilt, om zich te onderhouden en te vermeerderen, om meer geld te worden, en waartegen de arbeider zijn arbeidsvermogen ruilt. Dit om gedeeltelijk dezelfde handhaving te verkrijgen, in zoverre ze uit zijn eigen

bestaansmiddelen bestaan. In deze verhouding verschijnen dus de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid slechts als zelfstandig geworden, een zich onderhoudende en alleen op zijn eigen vermeerdering gerichte waarde.

De gehele inhoud van deze verhouding, zoals ook de aard en de wijze van de verschijning van de aan de arbeid onttreemde voorwaarde van zijn arbeid zijn er dus [69] in hun zuivere economische vorm, zonder alle politieke, religieuze en overige garnering. Het is een zuivere geldverhouding. Kapitalist en arbeider. 'Geobjectiveerde' arbeid en levend arbeidsvermogen. Niet heer en knecht, priester en misdienaar, feodaal en vazal, meester en gezel enzovoorts.

In alle maatschappelijke situaties is de klasse (of de klassen) die heerst, steeds de klasse, die de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid in hun bezit heeft, waarvan hun dragers, zelfs in zoverre ze zelf werken, dat niet doen als arbeiders, maar als eigenaars. De klasse die over de dienende klasse beschikt, die over hun arbeidsvermogen beschikken dat ook in het bezit is van de eigenaren (slavernij) die ook over het arbeidsvermogen beschikken, zelfs wanneer dit, zoals bijvoorbeeld in India en Egypte zo verschijnt, dat ze bezit van grond en bodem hebben, waarvan de eigenaren echter de koning of een kaste zijn. Maar al deze verhoudingen onderscheiden zich daardoor van het kapitaal, dat deze verhuld is, als verhouding van de heerser tot de knechten, de vrijen tot de slaven, de halfgoden tot de ordinaire sterfelijken enzovoorts. Ze verschijnt slechts in het bewustzijn van beide kanten en als zodanig bestaat dergelijke verhouding. Alleen in het kapitaal zijn deze verhoudingen van alle politieke, religieuze en overige ideële verhullingen ontdaan. Het is gereduceerd, in het bewustzijn van beide zijden, tot een verhouding van enkel koop en verkoop. De arbeidsverhoudingen treden tegenover de arbeid naakt op en ze staan tegenover hen als 'geobjectiveerde' arbeid, waarde, geld, dat zich zelf kent als enkel vorm van de arbeid zelf, en zich alleen met haar ruilt, om zich als 'objectieve' arbeid te onderhouden en te vermeerderen. De verhouding komt dus zuiver naar voren als enkel een productieverhouding, een zuivere economische verhouding. In zoverre zich machtsverhoudingen op deze basis weer ontwikkelen moet echter geweten worden, dat ze slechts uit de verhouding voortkomen, waarin de koper, de vertegenwoordiger van de arbeidsvoorwaarde, tegenover de verkoper, de bezitter van het arbeidsvermogen staat.

Komen we nu weer terug op het vraagstuk van het salaris.

We hebben gezien dat het arbeidsproces, dus het productieproces, in zoverre het productie van een gebruikswaarde betreft, de realisering van doelmatige arbeid is, dat de waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel helemaal niet voor de arbeid zelf bestaan. Ze bestaan alleen als 'objectieve' voorwaarden voor de realisering van de arbeid, als 'objectieve' factoren van de arbeid en ze worden als zodanig door hen opgenomen. Dat de ruilwaarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel niet in het arbeidsproces als zodanig ingaan, betekent in andere woorden slechts, dat ze er niet als 'waren' ingaan. De machine dient als machine, het katoen als katoen, geen van beide gaan als ruilwaarde op in het arbeidsproces, in zoverre ze een bepaalde hoeveelheid maatschappelijke arbeid weergeven. Als materiële vorm van deze maatschappelijke arbeid is veel meer haar gebruikswaarde in hen opgelost, zijn ze geld. Inderdaad zijn er arbeidsprocessen, waar het materiaal niets kost, bijvoorbeeld de vissen in de zee, de kolen in de groeve. Het zou fout zijn daarom te concluderen, dat hun eigenschap als 'waar' met het productieproces in het algemeen niets te maken heeft. Want dit is niet alleen productie van gebruikswaarde, ook van ruilwaarde, niet alleen van product, maar ook van 'waar'. Zijn product is niet enkel gebruikswaarde, maar een gebruikswaarde met een bepaalde ruilwaarde, en dit laatste is gedeeltelijk bepaald doordat het de ruilwaarde van het arbeidsmateriaal en het arbeidsmiddel zelf als 'waren' bezitten. Ze gaan als 'waren' het

productieproces in, anders zouden ze er niet als zodanig er uit kunnen komen. Zou men dus zeggen, de waarde van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel gaat het productieproces niets aan, omdat ze niet als 'waren' maar alleen als gebruikswaarden in het arbeidsproces figureren. Dat zou dan hetzelfde zijn wanneer men zou zeggen dat het voor het productieproces onverschillig is, dat het niet alleen arbeidsproces is, maar tegelijk ook waardevormingsproces. Dat zou er dan weer op uitlopen dat het productieproces plaats zou vinden voor de eigen consumptie, wat het uitgangspunt tegenspreekt. Maar ook met betrekking op enkel het waardevormingsproces zijn hun waarden niet productief, want ze verschijnen slechts terug in het product, ze worden slechts onderhouden.

Komen we nu tot het salaris of de prijs van het arbeidsvermogen. De prijs van het arbeidsvermogen of het salaris is niet productief, dat wil zeggen als onder 'productief' begrepen wordt, dat het als element in het arbeidsproces moet ingaan. Wat de gebruikswaarde produceert als het arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel gebruikt, is de arbeider zelf, de zijn arbeidsvermogen activerende mens, niet de prijs, waarvoor hij zijn arbeidsvermogen verkocht heeft. Of, in zoverre hij in het arbeidsproces ingaat, gaat hij er in als activering, energie van zijn arbeidsvermogen, als arbeid. Nu kan gezegd [70] worden, dat het salaris zich oplost in de bestaansmiddelen die nodig zijn, opdat de arbeider bestaat, opdat hij zich als levend arbeidsvermogen kan onderhouden, kortom opdat hij zich tijdens de arbeid in leven houdt. Net zo goed als dat kolen en olie, die door de machine opgenomen worden in het arbeidsproces ingaan, net zo goed gaan de bestaansmiddelen, die de arbeider als arbeider in beweging houden, het arbeidsproces in. Zijn onderhoudskosten tijdens de arbeid zijn net zo goed een factor in het arbeidsproces, zoals de door de machine opgenomen instrumentele materie het zijn. In deze gaan ten eerste ook hier, bij de machine, kolen en olie, kortom de instrumentele materie, het arbeidsproces in, als gebruikswaarden. Hun prijs heeft er niets mee van doen. Dus ook niet de prijs van de bestaansmiddelen van de arbeiders, het salaris?

Die vraag die hier slechts belang heeft is: zijn de bestaansmiddelen die de arbeider opneemt, en die dus zijn onderhoudskosten vormen, zo te beschouwen dat het kapitaal zelf ze verbruikt als factor van zijn productieproces, zoals het de instrumentele materie verbruikt? Dit is zeker feitelijk het geval. Dus blijft altijd de eerste handeling de ruilhandeling.

Het strijdpunt bij de economen is deze; vormen de bestaansmiddelen, die de arbeider opneemt, en die daardoor de prijs van zijn arbeid, het arbeidsloon vervangen, een deel van het kapitaal, net als de arbeidsmiddelen dat zijn? (materiaal en arbeidsmiddel). De arbeidsmiddelen zijn ten eerste ook bestaansmiddelen, omdat aangenomen wordt, dat de individuen slechts als warenbezitters tegenover elkaar staan, in de vorm van koper of verkoper. Dus wie geen arbeidsmiddelen heeft, heeft geen 'waren' om te ruilen, en dat veronderstelt dat de productie voor eigen consumptie niet ter sprake komt. Dit omdat het product, waarom het in het algemeen gaat, een 'waar' is en er dus geen bestaansmiddelen zijn te ruilen. Evenzeer zijn anderzijds de directe bestaansmiddelen arbeidsmiddel, want om te werken moet hij leven, en om te leven moet hij dagelijks zo en zoveel bestaansmiddelen opnemen. Het arbeidsvermogen, dat als niet 'geobjectiveerd', als enkel arbeidsvermogen tegenover de zakelijke voorwaarden van zijn realisering, zijn werkelijkheid staat, staat dus evenzeer tegenover de bestaansmiddelen of arbeidsmiddelen, of beide staan gelijkmatig tegenover hem als kapitaal. Het kapitaal is weliswaar geld, een zelfstandige bestaansvorm van de ruilwaarde, 'geobjectiveerde' algemene maatschappelijke arbeid. Echter dit is enkel zijn vorm. Zodra het zich als kapitaal realiseren moet, namelijk als zich onderhoudende en vermeerderende waarde, moet het zich omzetten in de arbeidsvoorwaarden of deze vormen

zijn stoffelijke bestaansvorm, de echte gebruikswaarde, waarin het als ruilwaarde bestaat. De hoofdvoorwaarde voor het arbeidsproces is echter de arbeid zelf. Dus het is wezenlijk het bestanddeel van het kapitaal, dat het arbeidsvermogen koopt. Zouden er geen bestaansmiddelen op de markt zijn, dan zou het, het kapitaal niet helpen om de arbeiders in geld uit te betalen. Het geld is slechts een aanwijzing dat de arbeider krijgt in een bepaalde hoeveelheid om op de markt gewenste bestaansmiddelen te kopen. Dus heeft de kapitalist dezelfde potentie en vormen zij een bestanddeel van zijn macht. Overigens, zou er helemaal geen kapitalistische productie zijn, dan bleven als voorheen de onderhoudskosten, oorspronkelijk levert de natuur ze gratis, net zo noodzakelijke voorwaarden voor het arbeidsproces als het arbeidsmateriaal en de arbeidsmiddelen. Alle 'objectieve' momenten echter die de arbeid in het algemeen voor de verwerkelijking nodig heeft, verschijnen aan hem als ontvreemde momenten, die aan de kant staan van het kapitaal, bestaansmiddelen niets minder dan arbeidsmiddelen.

Rossi en andere willen inderdaad niets anders zeggen, of ze het nu willen of niet, dat de loonarbeid als zodanig geen noodzakelijke voorwaarde is van het arbeidsproces. Ze vergeten dan alleen, dat hetzelfde voor het kapitaal geldt.

Hier moet, ook in de toevoegingen, verder ingegaan worden tegen de onzin van Say over het kapitaal, hij meent echter hier dat de waarde zich dubbel laat consumeren, productief voor de kapitalisten maar onproductief voor de arbeider.

Eigendom van het arbeidsinstrumentarium is karakteristiek voor de gildeachtige industrie of de middeleeuwse vorm van de arbeid.

De maatschappelijke wijze van productie dus, waaraan het productieproces onderschikt is onder het kapitaal, of die op de verhouding van kapitaal en loonarbeid berust, en wel zo dat het de bepalende heersende productiewijze is, noemen we kapitalistische productie.

De arbeider maakt de circulatievorm W-G-W door. Hij verkoopt om te kopen. Hij ruilt zijn arbeidsvermogen tegen geld uit, om het geld tegen 'waren', in zoverre ze gebruikswaarde, bestaansmiddelen zijn, te ruilen. Het doel is de individuele consumptie. Volgens de aard van de eenvoudige circulatie, kan hij hooguit voor schatvorming, door spaarzaamheid en bijzondere vlijt, voortgaan, hij kan zich geen rijkdom verschaffen. De kapitalist daarentegen doorloopt G-W-G. hij koopt om te verkopen. Dat is het doel van deze [71] ruilwaarde, dat wil zeggen de verrijking.

Onder loonarbeid verstaan we alleen de vrije arbeid, dat zich tegen kapitaal ruilt, in kapitaal omgezet wordt en het kapitaal meer waarde geeft. Alle zogenaamde diensten zijn hiervan uitgesloten. Wat ook altijd haar overige karakter mag zijn, het geld wordt tegen haar uitgegeven, het wordt niet tegen haar voorgeschoten. Het geld is bij hen altijd alleen de ruilwaarde, als verdwijnende vorm, om een gebruikswaarde te pakken te krijgen. Zo weinig de koop van 'waren' om ze te consumeren, niet door de arbeid te consumeren, ergens iets te maken heeft met de productieve consumptie van uit het kapitalistische standpunt, zo weinig hebben de dienstverleningen te maken met de productieve consumptie, die de kapitalist als privépersoon, buiten het productieproces van 'waren', consumeert. Ze kunnen nog net zo nuttig zijn. Hun inhoud doet hier niet ter zake. De dienstverleningen zelf, in zoverre ze economisch geschat worden, worden natuurlijk op basis van de kapitalistische productie anders geschat als onder andere productieverhoudingen. Het onderzoek daarnaar is echter pas mogelijk, zodra de basisfactoren van de kapitalistische productie zelf blootgelegd zijn. Bij alle

dienstverleningen, mogen ze nu zelf direct 'waren' maken, bijvoorbeeld de kleermaker die voor mij een broek naait, of maakt, of bijvoorbeeld de soldaat, die mij beschermt, net zo als de rechter, of de muzikant, waarvan ik het musiceren koop om me een esthetisch genot te verschaffen, of de arts, die ik me koop, om mijn been weer recht te zetten. Het handelt zich daarbij altijd om de stoffelijke inhoud van de arbeid, om haar nuttigheid, terwijl de situatie, dat ze arbeid is voor mij er niet toe doet. Bij de loonarbeid, dat kapitaal verschaft, is me inderdaad haar inhoud geheel om het even. Elke bepaalde manier van de arbeid is voor mij alleen belangrijk, in zoverre ze maatschappelijke arbeid in het algemeen, en daarom substantie van de ruilwaarde is, geld is. Elke arbeider, dienstverlener, van de hoer tot aan de paus, worden daarom nooit in het directe productieproces omgezet. (Voor de rest beter het nauwkeurige over 'productieve arbeid' is dit in de paragraaf over 'kapitaal en arbeid' op te nemen.) Met de koop van de ene arbeid maak ik geld, met de andere geef ik geld uit. De ene verrijkt, de andere verarmt. Het is mogelijk, dat ze zelf een van de voorwaarden voor het geldmaken zijn, zoals politieagenten, rechters, soldaten of beul. Maar, dat is ze altijd alleen als 'verzwarende situatie' en het heeft met het directe proces niets te maken.

We zijn van de circulatie uitgegaan, om tot de kapitalistische productie te komen. Dit is ook de historische weg. De ontwikkeling van de kapitalistische productie stelt daarom in elk land al de ontwikkeling van de handel als uitgangspunt op andere, vroegere productiefundamenten. (Waarover iets naders te zeggen is.)

Wat we nu vervolgens te beschouwen hebben is de verdere ontwikkeling van de meerwaarde. Hierbij zal zich tonen, dat indien de productie van de meerwaarde het eigenlijke doel wordt, of dat de productie kapitalistische productie wordt, de oorspronkelijke enkel formele onderschikking van het arbeidsproces onder het kapitaal, de levende arbeid onder de 'geobjectiveerde', de tegenwoordige onder de vergane, de aard en de wijze van het arbeidsproces zelf beduidend omvormt. Dat het dus met de kapitaalverhoudingen, opdat het zich echt ontwikkelt, ook bepaalde productiewijzen en ontwikkelingen van de productieve krachten overeenkomt.

Bij de dienstverlening consumeer ik weliswaar ook het arbeidsvermogen van de dienstverlener, maar niet in zoverre zijn gebruikswaarde arbeid heeft, maar in zoverre zijn arbeid een bepaalde gebruikswaarde heeft.

Aanvullingen

Met betrekking tot Say in zijn brief aan Malthus, Parijs – Londen, 1820 zegt hij in *Een onderzoek naar die principes betreffende de aard van de vraag en de noodzaak van consumptie, recentelijk ondersteund door meneer Malthus*, Londen 1821:

'Deze beïnvloede manieren van spreken vormen voor een groot deel, wat M. Say noemt, zijn leer. Als u een tegenstelde uitdrukking vindt, zegt hij op pagina 36 tegen Malthus, voor al zijn voorstellen, kijk dan naar de keuzes van het experiment, en ik durf te geloven dat het heel eenvoudig en heel sterk kan lijken.' Ongetwijfeld, en tegelijkertijd zullen ze waarschijnlijk verschijnen door hetzelfde proces, geenszins origineel of belangrijk. 'Zonder de analyse, moet ik u het geheel van de feiten uitleggen, bijvoorbeeld uitleggen hoe hetzelfde [72] kapitaal, twee keer wordt geconsumeerd, productief door een ondernemer en onproductief door zijn arbeider. Het schijnt te worden overeengekomen, in ettelijke delen van Europa', om een uitspraak van een fantasierijke manier van uitdrukken een feit te noemen.' De grap bestaat

daaruit, dat Say ruilen, in bepaalde gevallen, kopen, consumptie van het geld noemt, wat verkocht wordt.

Koopt de kapitalist voor 100 daalders arbeid, dan meent Say, dat deze 100 daalders dubbel geconsumeerd worden, productief door de kapitalisten en onproductief door de arbeiders. Als de kapitalist 100 daalders tegen arbeidsvermogen ruilt, dan heeft hij die 100 daalders niet geconsumeerd, noch productief, noch onproductief, hoewel hij het voor een productief doel uitgegeven heeft. Hij heeft niets anders gedaan dan het van de vorm van geld, in de vorm van 'waar' omgezet, en het is deze waar, dat hij met geld gekocht heeft, het arbeidsvermogen, dat hij productief consumeert. Hij zou het ook onproductief kunnen consumeren, als hij de arbeider zou gebruiken, om aan hem voor zijn eigen consumptie te leveren, dat wil zeggen om hem als dienstverlener te gebruiken. Het geld wordt juist door deze ruil met het arbeidsvermogen pas kapitaal. Het wordt niet als kapitaal geconsumeerd, maar het produceert meer, het onderhoudt en bestendigt. Anderzijds consumeert de arbeider niet het kapitaal, het geld in zijn hand heeft net opgehouden kapitaal te zijn, en is voor hem slechts een circulatiemiddel. Tegelijk natuurlijk, zoals elk circulatiemiddel, waartegen zich een 'waar' ruilt, is het bestaansvorm van zijn 'waar' in de vorm van een ruilwaarde. Het is in die hoedanigheid slechts een verdwijnende vorm en dat moet het zijn om het ertegen te kunnen ruilen als bestaansmiddel. Het arbeidsvermogen, in zoverre het geconsumeerd wordt, zet zich om in kapitaal. Het geld van de kapitalisten, in zoverre het door de arbeider geconsumeerd wordt, zet zich om in bestaansmiddelen voor hem en heeft opgehouden kapitaal of potentieel bestanddeel van het kapitaal te zijn, zodra het uit de hand van de kapitalisten in de handen van de arbeiders overgegaan is. Wat echter eigenlijk aan de onzin van Say aan de basis ligt, is dat hij gelooft dat dezelfde waarde, bij hem is kapitaal niets anders dan een waardesom, dubbel geconsumeerd wordt, eenmaal door de kapitalisten en de andere keer door de arbeider. Hij vergeet dat hier twee 'waren' van dezelfde waarde uitgeruild worden. Niet één waarde, maar twee waarden zijn in het spel, aan de ene kant het geld, aan de andere kant de 'waar', het arbeidsvermogen. Wat de arbeider onproductief, dat wil zeggen zonder dat het hem rijkdom verschaft, consumeert, is zijn eigen arbeidsvermogen, niet het geld van de kapitalisten. Wat de kapitalist productief consumeert, is niet zijn geld, maar het arbeidsvermogen van de arbeiders. Het consumptieproces heeft plaatsgevonden van beide kanten door de ruil.

Bij elke koop of verkoop, waar het doel van de koper de individuele consumptie van de 'waar' is en het doel van de verkoper de productie, zou volgens Say dezelfde waarde dubbel geconsumeerd worden, productief door de verkoper, die zijn 'waar' in geld, ruilwaarde, omzet en productief door de koper, die zijn vergankelijk genot bevredigt. Er zijn hier twee 'waren' en twee waarden in het spel. Zin zou de stelling van Say alleen hebben in de betekenis, waarin hij het niet bedoelt. Namelijk dat de kapitalist dezelfde waarde tweemaal productief consumeert. Ten eerste door de productieve consumptie van het arbeidsvermogen en ten tweede door de onproductieve consumptie van zijn geld door de arbeider, waarvan het resultaat de reproductie van het arbeidsvermogen, dus de reproductie van de verhoudingen is, waarop de werking van het kapitaal berust. Malthus raakt het ook op het laatste punt goed. In zoverre de consumptie in het algemeen een voorwaarde is, omdat hij kan werken, dus voor de kapitalist kan produceren, dat is het punt van Malthus. Hij, de werkmans, is een productieve gebruiker voor de persoon die hem tewerk stelt en voor de staat, maar niet strikt genomen voor hemzelf. (Malthus, *Definitions in Political Economy*, uitgegeven door John Cazenove. Londen 1853.)

Ramsay verklaart, dat het deel van het kapitaal, dat zich in arbeidsloon omzet, geen noodzakelijk deel van het kapitaal is, maar slechts toevallig vanwege de wanhopige armoede

van de arbeiders, het zich als zodanig omvormt. Onder vast kapitaal verstaat hij namelijk arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen. Onder circulerend kapitaal het vervangingsmiddel van de arbeiders. Hij zegt dan: 'Circulerend kapitaal bestaat uit vervangingsmateriaal en andere noodzakelijke dingen voorgeschoten aan de werklieden, voorafgaand aan het compleet maken van hun arbeidsproduct.' (George Ramsay, *An Essay on the Distribution of Wealth*, Edinburgh, 1836). 'Vast kapitaal alleen, niet circulerend is zuiver gesproken een bron van nationale rijkdom.' 'Waar we veronderstellen dat de arbeiders niet betaald worden voor de totstandkoming van het product, zou er hoe dan ook geen mogelijkheid zijn [73] voor circulerend kapitaal.' Wat is dit anders, dan een 'objectieve' voorwaarde van de arbeid, bestaansmiddelen zullen niet de vorm van kapitaal aannemen? Daarin wordt al toegegeven, dat deze 'objectieve' voorwaarde van de productie als zodanig niet kapitaal is, maar dat ze pas kapitaal worden als uitdrukking van een bepaalde maatschappelijke productieverhouding. De bestaansmiddelen houden niet op bestaansmiddelen te zijn, evenmin zouden ze ophouden om een noodzakelijke voorwaarde van de productie te zijn, maar ze zouden ophouden kapitaal te zijn. De productie zou evenzeer groot zijn. Dit bewijst, dat circulerend kapitaal niet direct een agent in de productie is, zelfs niet essentieel voor de productie, maar meer een gelegenheid noodzakelijk teruggegeven door de wanhopige armoede van de massa van het volk.' (Ramsay). Dat wil zeggen in andere woorden: de loonarbeid is geen absolute maar slechts een historische vorm van de arbeid. Het is voor de productie niet nodig, dat de arbeider tegenover zijn bestaansmiddelen in de ontvreemde vorm als kapitaal staan. Hetzelfde geldt echter ook voor de andere elementen van het kapitaal en voor het kapitaal in het algemeen. Omgekeerd, zou dit deel van het kapitaal niet de vorm van het kapitaal aannemen, zo ook niet de andere delen, dan zou de gehele verhouding, waardoor geld kapitaal wordt, of de voorwaarden van de arbeid tegenover haar als zelfstandige macht optreden, dan zou de productie niet plaatsvinden. Wat de essentiële vorm van het kapitaal vormt, komt hem voor als, 'grotendeels een gelegenheid dat zich noodzakelijk voordoet door de wanhopige armoede van de massa van het volk'. Kapitaal worden de bestaansmiddelen doordat ze beschikbaar komen voor de werklieden.' De verdere betekenis van Ramsay komt verder naar voren in de volgende stelling. 'Het vaste kapitaal (arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel) alleen vormen een element van kosten voor de productie op een nationaal standpunt.' Productiekosten, voorgeschoten geld, dat voorgeschoten wordt, om meer geld te maken, dat enkel middel is om geld te maken, is voor de kapitalisten het arbeidsloon, dat wil zeggen de prijs die hij betaalt voor het arbeidsvermogen. Zou de arbeider, niet arbeider zijn, maar werkende eigenaar, dan verschijnen aan hem de bestaansmiddelen die hij opneemt, voordat het product gereed is, niet als productiekosten in deze betekenis, omdat omgekeerd het hele productieproces hem slechts als middel zou voorkomen om zijn bestaansmiddelen te verkrijgen. Daartegen meent Ramsay, dat arbeidsmateriaal en arbeidsmiddelen, producten die omgezet zijn, geconsumeerd moeten worden, om nieuwe producten te verkrijgen, niet alleen vanuit het standpunt van de kapitalisten, maar ook vanuit nationaal oogpunt, waar het zich om de maatschappelijke productie gaat. Het gaat over bepaalde maatschappelijke klassen, maar om de noodzakelijke voorwaarden voor het productieproces, en die moeten telkens weer in het proces worden opgenomen. Hier is voor hem kapitaal dus niet de 'objectieve' voorwaarde van het arbeidsproces in het algemeen en drukt het absoluut geen maatschappelijke verhouding uit. Het is slechts een andere naam voor die zaken, in elk productieproces, welke maatschappelijke vorm ze ook hebben, wat er aan vereist wordt. Kapitaal is volgens deze redenering slechts een ding, technologisch bepaald. Daarmee is dus, dat wat het kapitaal maakt opgelost. Ramsay zou evengoed gezegd kunnen hebben, dat de productiemiddelen op zichzelf als een geldende waarde verschijnen, als zelfstandige macht tegenover de arbeid, dat is slechts een bijkomstigheid. Waren ze maatschappelijk eigendom van de arbeiders, dan

waren ze daarvoor niet de gelegenheid voor 'vast kapitaal'. En de productie zou als voorheen hetzelfde blijven.

Hoewel het waardevormingsproces inderdaad niets anders is dan het arbeidsproces in een bepaalde maatschappelijke vorm, of een bepaalde maatschappelijke vorm van het arbeidsproces, is het niet zoiets als twee afzonderlijke processen. Hetzelfde proces dat van de ene kant beschouwd wordt op zijn inhoud en van de andere kant op zijn vorm. We hebben toch al gezien, dat de verhouding van de verschillende factoren van het arbeidsproces in het waardevormingsproces nieuwe bestemmingen krijgt. Hier is er nog een element aan toe te voegen, dat later belangrijk wordt bij de circulatie, de bestemming van het vaste kapitaal. Het productiemiddel, bijvoorbeeld het werktuig, de machinerie of de gebouwen worden geheel gebruikt in het arbeidsproces, maar met uitzondering van de zogenaamde materiële instrumenten, wordt het slechts bij uitzondering geconsumeerd in hetzelfde, in één keer in afzonderlijke, eenmalige, arbeidsproces. Het dient in zich herhalende processen op dezelfde manier. In het waardevormingsproces wordt het echter [74] alleen opgenomen, of wat hetzelfde is, het verschijnt alleen als waardebestanddeel van het product, in zoverre het in het arbeidsproces gebruikt is.

Precies als Ramsay zegt Rossi het. Eerst in les 27 geeft hij de algemene verklaring van het kapitaal. 'Het kapitaal is dat deel van de geproduceerde rijkdom, dat bestemd is voor de productie'. Dit betreft slechts het kapitaal, in zoverre het gebruikswaarde is, op zijn materiële inhoud, niet op de vorm. Geen wonder daarom, dat wanneer dezelfde Rossi, het enkel uit de vorm van hetzelfde te verklaren bestanddeel, de voorziening, het deel dat zich tegen het arbeidsvermogen ruilt, voor geen noodzakelijk, in het algemeen voor geen te begrijpen bestanddeel van het kapitaal verklaart. Dus enerzijds is het kapitaal een noodzakelijke agent voor de productie, anderzijds wordt de loonarbeid verklaard als een niet noodzakelijke agent voor de productie of productieverhoudingen. Eigenlijk begrijpt hij het kapitaal alleen als productie-instrument. Men zou volgens hem weliswaar een onderscheid maken tussen een kapitaal instrument en kapitaal materiaal, maar eigenlijk noemen de economen onterecht de grondstoffen kapitaal. Want, is het (het primaire materiaal) echt een instrument van de productie? Is het niet eerder een object waarvoor de productie-instrumenten moeten handelen? Later verklaart hij: 'Productie-instrumenten, zijn materiaal die voor zichzelf handelen, het is het gemaakte object en het subject, de patiënt en de agent.' Hij noemt daarbij op pagina 372 kapitaal enkel 'productiemiddel'. Wat nu de polemieek van Rossi daartegen betreft, dat de voorziening een deel van het kapitaal vormt is hier op twee manieren te onderscheiden, of hij gooit de twee dingen door elkaar. Ten eerste beschouwt hij de loonarbeid in het algemeen, dat de kapitalist het loon voorschiet, niet als een noodzakelijke vorm van de productie, of de loonarbeid niet als noodzakelijke vorm van de arbeid. Hij vergeet daarbij echter dat kapitaal niet de noodzakelijke (niet absoluut, veeleer slechts een bepaalde historische) vorm van de arbeids- of productievoorwaarde is. Met andere woorden, het arbeidsproces kan plaatsvinden, zonder onder het kapitaal onderschikt te zijn, bij hem is deze bepaalde vorm niet noodzakelijk uitgangspunt. Het productieproces als zodanig is niet noodzakelijk een kapitalistisch productieproces. Hier begaat hij echter weer een vergissing, want de aankoop van het arbeidsvermogen door het kapitaal ziet hij niet als wezenlijk voor de loonarbeid, maar hij beschouwd het als iets ongelukkigs. Voor productie zijn de productievoorwaarden vereist, daarentegen niet het kapitaal, dat wil zeggen de verhouding, wat aan de toe-eigening van de productievoorwaarden onder een bijzondere klasse en de bestaansvorm van het arbeidsvermogen als 'waar', voorafgaat. De stommiteit bestaat eruit, om de loonarbeid (en ook de zelfstandige vorm van het kapitaal) en ook de verhouding met het kapitaal, dat het

vormt, demonstratief te verwijderen. Zeggen, dat het kapitaal geen noodzakelijke vorm van de maatschappelijke productie is, betekent alleen zeggen dat de loonarbeid slechts een voorbijgaande historische vorm van de maatschappelijke arbeid is. Niet alleen bepaalt de kapitalistische productie voor haar ontstaan een historisch proces van de scheiding tussen arbeiders en de arbeidsvoorwaarden vooruit; de kapitalistische productie reproduceert deze verhouding op steeds grotere schaal en spits ze toe. Dat wat zich al bij de beschouwing van het algemene begrip van het kapitaal toont, later nog duidelijker bij de concurrentie, is de essentie die deze scheiding (concentratie) bewerkstelligt. In het werkelijke productieproces staan de arbeider en de 'objecten', waaruit het kapitaal bestaat, niet tegenover elkaar als kapitaal, maar als arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel. Hij heeft tenminste het besef, dat ze vreemd eigendom, kapitaal zijn. Datzelfde geldt echter ook voor zijn verkochte arbeid, dat niet aan hem, maar aan de kapitalist toebehoort. [75]

Ten tweede is er nog een ander punt dat voortkomt uit de polemiek met Rossi. Het eerste punt was de ruil van geld tegen het arbeidsvermogen. Rossi had gelijk, in zoverre hij deze operatie niet voor noodzakelijk voor de productie in het algemeen verklaart. Hij heeft ongelijk, in zoverre hij deze verhouding, zonder welke de kapitalistische productie in het algemeen niet zou bestaan, als een onwezenlijk, ongelukkig moment van deze verhouding beschouwt. Het tweede punt namelijk: We hebben gezien dat de arbeider eerst zijn arbeidsvermogen, dat wil zeggen de tijdelijke beschikking erover verkoopt. Daarin is opgenomen, dat hij de bestaansmiddelen ruilt, die nodig zijn om zich in het algemeen als arbeider te onderhouden en nog specifiek, dat hij de middelen voor het bestaansonderhoud bezit voor het werken in de productie. Dit is uitgangspunt, opdat hij als arbeider deelneemt in het productieproces, en tijdens dit proces zijn arbeidsvermogen activeert, realiseert. Rossi begrijpt, zoals we gezien hebben, onder kapitaal niets anders dan de voor de vervaardiging van een nieuw product vereiste productiemiddelen (materiële instrumenten). Hij stelt zich de vraag: horen de bestaansmiddelen van de arbeiders, zoals door de machines geconsumeerde kolen en olie, of door het vee gegeten voer, kortom de materiële instrumenten, horen die bij het kapitaal? Horen de bestaansmiddelen van de arbeiders erbij? Bij de slaven was het geen vraag, dat zijn bestaansmiddelen gerekend worden tot de materiële instrumenten, omdat het enkel een productie-instrument is, dus dat wat hij eet, het is een materieel instrument. Dit, zoals al eerder opgemerkt, bevestigt, dat de prijs van de arbeid (arbeidsloon) niet in het eigenlijke arbeidsproces ingaat, net zo min als de prijs van arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel. Hoewel alle drie, hoewel ook op een verschillende manier, in het waardevormingsproces opgaan. Om de vraag te beantwoorden, is het nodig ze in twee vragen op te lossen.

Ten eerste moeten we het arbeidsproces als zodanig beschouwen, onafhankelijk van het kapitaal, omdat de lui, die de vraag opwerpen, hier de factoren van het arbeidsproces als zodanig kapitaal noemen. Ten tweede, is de vraag in hoeverre dit aangepast wordt, zodra het arbeidsproces onder het kapitaal onderschikt wordt. Dus eerst beschouwen we het arbeidsproces als zodanig. De 'objectieve' voorwaarden van hetzelfde arbeidsmateriaal en dezelfde arbeidsmiddelen, enkel 'objectieve' voorwaarden van de arbeid zelf, als de doelmatige activiteit van mensen voor de vervaardiging van een gebruikswaarde. De arbeider verhoudt zich als subject tot hen. Tenminste om zijn arbeidsvermogen te laten werken, is hij als arbeider gedwongen bestaansmiddelen te kopen, dus zijn ook de bestaansmiddelen noodzakelijk, omdat die voor zijn bestaansonderhoud nodig zijn, om de arbeidskracht te ontwikkelen. Ze gaan echter als zodanig niet op in het arbeidsproces. Hij treedt als werkende eigenaar in het proces. Worden echter de verschillende factoren van het arbeidsproces met betrekking tot zijn resultaat, het product beschouwd, dan verandert de verhouding. Met betrekking op het product verschijnen alle drie factoren als factoren van zijn tot stand komen,

dus als productiemiddel. Het productiemateriaal, het productie-instrument en de productieve activiteit zelf, zijn allemaal middel voor de vervaardiging van het product, dus productiemiddel. De onderhoudsmiddelen van de machine (olie en kolen) geheel van hun prijs afgezien, vormen hier deel van het productiemiddel, dus ook zo de onderhoudsmiddelen van de arbeiders tijdens het productieproces zelf. In deze wordt de arbeidende eigenaar van het product als zodanig altijd weer beschouwd als bestaansmiddel, niet zijn bestaansmiddel is uitgangspunt voor de vervaardiging van het product. Deze zienswijze verandert niets aan de zaak. De hoeveelheid bestaansmiddelen, die de arbeider opnemen moet, zonder welke zijn arbeidsvermogen in het algemeen niet werken kan, zijn even onontbeerlijk voor het productieproces, als de kolen en de olie, die de machine consumeert. Het consumptiefonds van de samenleving vormt zo een deel van de productiemiddelen. Bij nadere beschouwing verdwijnt het weer, in zoverre het gehele productieproces alleen als reproductieproces van de maatschappij of van de maatschappelijke mensen zelf verschijnt. De consumptie van de arbeiders onderscheidt zich binnen deze grenzen economisch niet van de consumptie door de werkpaarden of de machine. Het deel van het kapitaal dus, dat het arbeidsvermogen betaalt of het arbeidsloon vormt, gaat in zoverre op in het eigenlijke productieproces, als de bestaansmiddelen die de arbeider opneemt. Die direct in het productieproces zelf opgenomen worden en opgenomen moeten worden. Maar ook het deel van het zo uitgegeven kapitaal, dat niet direct in het productieproces ingaat, vormt een deel van het kapitaal, voor dat het geruild is tegen het arbeidsvermogen, en voor de vorming van de kapitaalverhoudingen is dit een noodzakelijk uitgangspunt.[76]

De kapitalist heeft het arbeidsvermogen betaald. Het belangrijkste deel van de bestaansmiddelen, die de arbeiders zo verkrijgen, wordt uitgegeven en noodzakelijk uitgegeven tijdens het arbeidsproces zelf. Als de arbeiders slaven zouden zijn, zou de kapitalist hun dit deel als enkel materiële instrumenten moeten voorschieten. Hier doet de arbeider het voor hem. Voor de kapitalist is de arbeider enkel een productieagent, en de bestaansmiddelen, die hij consumeert, de kolen en de olie, zijn noodzakelijk om deze productieagenten in gang te houden. Dit is de opvatting van de kapitalist, volgens welke hij ook handelt. Hij is een os of een machine of een goedkopere productieagent, zo wordt de arbeider door ze vervangen. Economisch is de opvatting in zoverre vals omdat bij het wezen van de loonarbeid het onderscheid in twee processen hoort, 1) de ruil van geld tegen arbeidsvermogen, 2) het consumptieproces van dit arbeidsvermogen is het arbeidsproces. (productieproces). Zullen we nu iets in detail de uiteenzettingen van Rossi beschouwen, zonder op de laatste (onder 2) behandelde casus terug te komen. Met betrekking hierop is de uiting van Rossi: 'Zij die de economische wetenschap niet onder ogen zien vanuit het standpunt van de ondernemers en niet in overweging nemen wat het netto product en de ruil dat elke ondernemer zich kan verschaffen, zullen niet effectief het opmerkelijke verschil kunnen maken tussen een mens, een koe en een machine. Het is niet dat in hun ogen de vraag waardige en serieuze aandacht vraagt, het is de vraag van de prijs die het opbrengt, de kwestie van het weten, hoeveel toekomt aan de ondernemer dat hij vraagt voor de machine, de koe en de arbeider.' (Rossi, *De la Méthode en Économie Politique*, in *Économie Politique*, Recueil de Monographies, Brussel 1844). Het schijnt dan toch dat het standpunt van de ondernemers, de kapitalisten in ieder geval een wezenlijke factor bij de beschouwing van de kapitalistische productie is. Toch hoort dat bij de verhouding tussen kapitaal en arbeid.

Wat we echter ernstig bij de heer Rossi te beschouwen hebben, is de manier, hoe hij toegeeft, enerzijds, dat de loonarbeid, dus ook de kapitalistische productie, geen noodzakelijke absolute vorm van de arbeid en de productie is, anderzijds deze getuigenis weer verloochent. En alles bij elkaar mijlenver verwijderd is van elk historisch begrip.

De eerste inbreng van Rossi is: ‘Als de arbeider van zijn opbrengst leeft, als hij van de inkomsten van zijn arbeid leeft, hoe wilt u dat dezelfde keuze twee keer terug komt in het productiefenomeen, in de berekening van de productieve krachten, één keer als de inkomsten van de arbeid en de tweede keer als kapitaal?’ Hier kan vervolgens opgemerkt worden, in het algemeen uitgedrukt, dat het salaris tweemaal voorkomt, eenmaal als productieverhouding, en eenmaal als verdelingsverhouding. Dit vindt Rossi fout en hij heeft in zoverre tegen de economen gelijk, dat zij de twee verschillende vormen, waarin hetzelfde verschijnt, als twee van elkaar onafhankelijke verhoudingen beschouwen, die niets met elkaar te maken hebben. We komen op dit onderwerp terug en zullen in het algemeen aantonen, dat de productieverhouding een verdelingsverhouding is en vice versa. Het salaris kan echter verder in het productiefenomeen ingaan, dat wil zeggen een productieverhouding weergeven, zonder in te gaan in de berekening van de productieve krachten. Als de heer Rossi namelijk onder productieve krachten niet de ontwikkeling van de productieve krachten verstaat, in zoverre ze als voorwaarde gesteld is door de productieverhouding, maar niets onder dat verstaat dan het arbeidsproces in het algemeen of het productieproces in het algemeen, als zodanig met bijbehorende factoren, afgezien van elke bepaalde maatschappelijke vorm. Anderzijds vormt de voorziening een bestanddeel van het kapitaal, zo lang het nog niet geruild is tegen arbeidsvermogen. Deze ruil zou echter niet plaats vinden, als het niet voor de ruil een bestanddeel van het kapitaal zou vormen. Als het geruild wordt, houdt het op kapitaal te zijn en wordt het opbrengst. In het directe productieproces zelf, gaat inderdaad niet het salaris, maar het arbeidsvermogen in. Als ik graan geproduceerd heb, vormt het een deel van mijn kapitaal, tot ik het verkocht heb. Het vormt de opbrengst van een consument, dat kan tenminste zo, als hij het voor de individuele consumptie en niet voor productie gebruikt. Maar inderdaad, de voorziening, [77] ook nadat de arbeider het als opbrengst verkregen heeft en als opbrengst heeft opgenomen, gaat verder als een productieve kracht van het kapitaal, want de reproductie van de arbeiders is de reproductie van de principiële productieve kracht van het kapitaal.

Men zegt, dat het arbeidsinkomen van de arbeiders kapitaal is, omdat de kapitalist het vooraf aan hem verstrekt. Zouden er alleen arbeidersfamilies zijn die genoeg zouden hebben om een jaar te leven, dan zou er geen salaris zijn. De arbeider zou tegen de kapitalisten kunnen zeggen: Je verstrekt voor gemeenschappelijke projecten het kapitaal, ik voeg de arbeid toe, het product wordt onder ons volgens bepaalde verhoudingen verdeeld. Zodra het gerealiseerd is, neemt ieder zijn deel. Dan zou er geen voorschot voor de arbeider zijn. Ze zouden doorgaan met consumeren, zelfs als de arbeid zou stilstaan. Wat ze zouden opnemen, behoort toe aan het consumptiefonds, niet aan het kapitaal. Dus, de voorschotten voor de arbeiders zijn niet noodzakelijk. Dus is het salaris geen bepalend element van de productie. Het is slechts een toevalligheid, een vorm van onze sociale toestanden. Het kapitaal, de aarde, de arbeid heeft het daarentegen nodig om te produceren. Ten tweede, gebruikt men het salaris dubbel. Men zegt dat het salaris kapitaal zou zijn, maar wat vertegenwoordigt het? De arbeid. Wie salaris zegt, zegt arbeid en omgekeerd. Zou dus het voorgeschoten salaris een deel van het kapitaal uitmaken, dan zou men enkel kunnen spreken over twee productie-instrumenten, van kapitaal en aarde.

Evengoed zoals Rossi zegt: ‘Zouden de arbeiders bestaansmiddelen voor een jaar bezitten, dan zou de kapitalist hem niet voor hoeven te schieten, hij zou gewoon door kunnen gaan. Zou de arbeider arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel voor een jaar bezitten, dan zou hij voor deze arbeidsvoorwaarden niet de tussenkomst van de kapitalist nodig hebben.’ Dus is de situatie, dat arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel als kapitaal verschijnen en niet als vormend element van de productie. ‘Het is slechts een toeval, een vorm van onze sociale situatie’, dat

het zodanig maakt. Ze zouden zoals voorheen tot het productiefonds behoren, geenszins tot het kapitaal. Er zou in het algemeen geen kapitaal zijn. Is de bepaalde vorm, die de arbeid tot loonarbeid maakt, een sociaal toeval, een bepaalde historische sociale vorm van arbeid, dus de vorm, die de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid tot kapitaal maakt, of die de productievoorwaarden tot kapitaal maakt ook toeval. En het is hetzelfde sociale toeval, dat de arbeid tot loonarbeid en de productievoorwaarden tot kapitaal maakt. Inderdaad, zou de arbeider ook alleen in het bezit van deze ene arbeidsvoorwaarde zijn, het bestaansmiddel voor één jaar, dan zou de arbeid geen loonarbeid zijn, ze zouden in het bezit zijn van alle productievoorwaarden. Ze hoeven slechts een deel van deze overvloedige bestaansmiddelen te verkopen, om daarvoor productiemiddelen (materiaal en instrumenten) te kopen en zelf 'waren' te produceren. Wat de heer Rossi hier dus duidelijk probeert te maken, maar dat lukt hem niet helemaal, is dat een bepaalde maatschappelijke vorm van de productie, hoewel ze een historische noodzakelijkheid kan zijn, daarom nog geen absolute noodzakelijkheid is, en dat er daarom niet van een eeuwig onveranderlijke voorwaarde gesproken kan worden. We nemen het aan, hoewel niet zijn fout gebruik.

Dus om te produceren is het niet absoluut noodzakelijk, dat de arbeid loonarbeid en daarom onder ander tegenover de bestaansmiddelen van de arbeider oorspronkelijk als bestanddeel van het kapitaal staan. Maar gaat Rossi verder: 'Voor het kapitaal, de aarde en de arbeid is het daarentegen noodzakelijk om te produceren.' Zou hij gezegd hebben: 'De aarde (arbeidsmateriaal, arbeidsruimte en in eerste instantie bestaansmiddelen), de arbeidsmiddelen (instrumenten) en de arbeid hebben het daarentegen nodig om te produceren', maar daarvoor is niet noodzakelijk, 'de grondrente, het kapitaal en de loonarbeid', dan zou de stelling correct zijn. Zo echter streept hij van arbeid en aarde, de bepaalde sociale vorm weg, waarin ze in de burgerlijke economie optreden, dus hun vormen als loonarbeid en grondeigendom. De arbeidsmiddelen daarentegen laat hij in hun economische aard aan het kapitaal. Hij [78] vat ze niet alleen slechts op als materiële productievoorwaarden, maar als een bepaalde vorm van het kapitaal en komt daarom tot een absurditeit dat kapitaal zonder de toe-eigening van geld en grond en zonder loonarbeid mogelijk is.

Verder. Wanneer het voorgeschoten salaris deel uitmaakt van het kapitaal, zegt Rossi, dan zijn er slechts twee productie-instrumenten, aarde en kapitaal, maar niet drie zoals de economen toch allemaal aannemen, aarde, kapitaal en arbeid. Inderdaad gaat het hier om de eenvoudige factoren van het arbeidsproces als zodanig, en hierin spelen alleen arbeidsmateriaal (aarde), arbeidsmiddel (wat Rossi incorrect kapitaal noemt) en arbeid. Maar in het geheel niet het kapitaal. In zoverre echter het gehele arbeidsproces onder het kapitaal onderschikt is en de drie elementen, die in het arbeidsproces verschijnen door het kapitaal toegeëigend zijn, verschijnen alle drie elementen, materiaal, middel en arbeid als materiële elementen van het kapitaal. Een onderschikking van het arbeidsproces onder een bepaalde maatschappelijke verhouding, dat het arbeidsproces als abstract beschouwt, dat wil zeggen in zoverre alle sociale vormen van het arbeidsproces gelijkelijk gemeenschappelijk zijn, bestaat niet. Kenmerkend blijft het voor Rossi, dat hij de verhouding tussen het gepersonifieerde arbeidsproduct en het levende arbeidsvermogen, een verhouding die de essentie van de verhoudingen vormt tussen kapitaal en loonarbeid, als een onwezenlijke vorm, als enkel een toeval van de kapitalistische productie zelf beschouwt. Zie ook de ellendige Bastiat. Bij Rossi bestaat op zijn minst het vermoeden, dat kapitaal en loonarbeid geen eeuwige maatschappelijke vormen van de productie zijn.

We hebben dus nu al tweemaal bij Rossi de inbreng gehad, dat wanneer het salaris een deel van het kapitaal (oorspronkelijk) vormt, dezelfde kwestie ook tweemaal voorkomt. Ten eerste als productieverhouding en ten tweede als verdelingsverhouding. Ten tweede, dat dan niet drie productiefactoren (materiaal, middel en arbeid) in het arbeidsproces geteld zouden moeten worden, maar twee, namelijk materiaal (dat hij hier aarde noemt) en arbeidsmiddel, dat hij hier kapitaal noemt.

Wat draagt dit bij tussen de ondernemer en de arbeider? Zouden alle producten die 's morgens beginnen en 's avonds voltooid zijn, en zouden er op de markt altijd kopers bereid zijn de aangeboden 'waren' te kopen, dan zou het geen eigenlijk salaris zijn. Zo is het niet. Om een product te realiseren, heeft het een maand nodig of een jaar, de arbeider, die alleen zijn armen bezit, kan de voltooiing (het einde) niet afwachten. Hij zegt tegen de ondernemer, de kapitalisten, de pachters, de fabrikanten, wat hij tegen een derde niet betrokkene zou kunnen zeggen. Hij zou hem (de derde) kunnen voorstellen, zijn krediet te kopen. Hij zou hem kunnen zeggen, ik draag bij voor de productie voor zoveel stukken doek, willen jullie het bestaansonderhoud kopen, waarop ik recht heb. Veronderstel, de derde die niet betrokken is gaat op het voorstel in, hij betaalt de overeengekomen prijs, dan kan men zeggen, dat het geld dat de niet betrokken man uitgeeft een deel van het kapitaal van de ondernemer uitmaakt? Dat zijn contract met de arbeider een verschijnsel van de productie is? Nee, hij heeft een goede of slechte speculatie gedaan, die aan de openlijke rijkdom niets toevoegt of afneemt. Dat is het salaris. De arbeider doet de fabrikant het voorstel, die door een derde gemaakt kan worden. De ondernemer gaat in op dit arrangement, dat de productie verlichten kan. Maar dit arrangement is niets anders dan een tweede operatie, een operatie van een hele andere aard, gepropt in een productieve operatie. Het is voor de productie geen onontbeerlijk feit. Het kan in een andere arbeidsorganisatie verdwijnen. Er zijn tegenwoordig producties waar het niet plaatsvindt. Het salaris is dus een vorm van verdeling van de rijkdom, geen element van de productie. Het deel van het fonds, dat de ondernemer voor de betaling van het salaris bijdraagt, maakt geen deel uit van het kapitaal. Niet meer als de sommen, die een fabrikant gebruiken zou, om wisselaankopen te verdisconteren, of om op de beurs te spelen. Het is een aparte operatie, die ongetwijfeld de voortgang van de productie bevorderen kan, dat men echter geen direct productie-instrument kan noemen.[79]

Hier komt dus de grap duidelijk naar voren. Een productieverhouding, zoals altijd een maatschappelijke verhouding van individuen in de productie als geheel beschouwd is, is geen direct productie-instrument. De verhouding van kapitaal en loonarbeid, dat de voorwaarde is voor de ruil van het arbeidsvermogen met het geld, is geen direct productie-instrument. Zo is de waarde van de 'waar' geen direct productie-instrument, hoewel het productieproces wezenlijk verandert wordt, al naar gelang het zich alleen om de productie van producten als zodanig of om de productie van 'waren' handelt. De waarde van de machine, haar bestaansvorm als vast kapitaal is geen direct productie-instrument. Een machine zou ook productief zijn in een maatschappij, waarin er helemaal geen 'waren' zouden zijn, geen ruilwaarden. De vraag is geenszins of deze productieverhouding in een andere organisatie van de arbeid verdwijnen kan, maar het is te onderzoeken, wat dat in de kapitalistische organisatie van de arbeid te zeggen heeft. Rossi geeft toe, dat het onder zulke verhoudingen geen eigenlijk salaris zou geven. En hij zal me toestaan om het oneigenlijke salaris niet meer salaris te noemen. Nu vergeet hij, dat er dan ook geen eigenlijk kapitaal meer zou zijn. 'Een ieder kan zien dat de producten van zijn arbeid in de actuele vorm van het salaris zou kunnen verdwijnen. Het zou geen verbinding hebben tussen de arbeiders en de kapitalisten, zoals er een verbinding vandaag is tussen de zuivere kapitalisten en zeg de kapitalisten die tegelijkertijd arbeiders zijn.' Wat onder deze omstandigheden de actuele vorm van de

productie zou moeten worden, heeft Rossi niet duidelijk gemaakt. Tenminste als hij de productie, afgezien van de sociale productievormen als enkel een technologisch proces beschouwd, terwijl hij anderzijds onder kapitaal niets anders verstaat dan een product, dat voor de vervaardiging van nieuwe producten gebruikt wordt. Dan zal hem dat niets uitmaken. Het voordeel heeft hij tenminste, dat hij de vorm van het salaris als geen onontbeerlijke factor voor de productie verklaart.

‘Begrepen vanuit het arbeidsvermogen, en begrepen vanuit de abstractie van de middelen van bestaan van de arbeiders, volgens het werk van de productie, is het begrepen als een reden van bestaan. Wie zegt arbeid, die zegt arbeidsvermogen, zegt deze keer arbeiders en bestaansmiddelen, arbeid en salaris, het zelfde element duikt op onder de naam van het kapitaal, zoals men dezelfde keuze kan maken als onderscheid van de twee instrumenten van de productie.’ Enkel het arbeidsvermogen is inderdaad een reden van bestaan. Maar deze reden van bestaan bestaat. Zodra de arbeider daarom zijn arbeidsvermogen niet verkopen kan, verhongert hij. En de kapitalistische productie berust daarop, dat het arbeidsvermogen tot zo’n bestaansreden gereduceerd is.

Sismondi zegt daarom correct; ‘Het arbeidsvermogen is niets, als het niet verkocht wordt.’

Het onzinnige aan Rossi is, dat hij de loonarbeid als onwezenlijk voor de kapitalistische productie probeert voor te stellen.

Over de machine zou Rossi ook kunnen zeggen: ‘De machine, niet haar waarde vormt een deel van het kapitaal. Deze waarde van de machine is aan de machinefabrikant betaald en door hem wellicht als opbrengst opgenomen. De waarde van de machine zou dus niet tweemaal in het productieproces een rol mogen spelen, de ene keer als een inname van de machinefabrikant, de andere keer als kapitaal of bestanddeel van het kapitaal van de katoenspinners.

Overigens is het kenmerkend als Rossi zegt, dat het salaris, waarvan de heer John Stuart Mill zegt; ‘Als de arbeid voor niets te krijgen zou zijn, zouden salarissen geen productieve kracht hebben, ze zijn de prijs van een productieve kracht.’ Lonen dragen niets bij, buiten de arbeid, aan de productie van ‘waren’ (zou moeten zijn aan de productie van producten, gebruikswaarden), niets meer dan dat de prijs van de machines er aan toevoegt, samen met de machines zelf. Zou arbeid zonder koop verkregen kunnen worden, dan zouden lonen ermee kunnen verdwijnen.’ (John Stuart Mill. *Essays upon some unsettled questions of Political Economy*, Londen 1844).^[80]

In zoverre enkel de algemene vorm van het kapitaal, dat als zich onderhoudende en waarde vormende waarde beschouwd wordt, wordt het kapitaal als iets niet materieels verklaard, en daarom vanuit het standpunt van de economen, die alleen tastbare dingen kennen of ideeën, verhoudingen bestaan voor hen niet, als enkel idee gezien. Als waarde is het kapitaal onverschillig tegen de bepaalde materiële bestaansvormen, gebruiksvormen waaruit ze bestaan. Deze materiële elementen maken niet het kapitaal tot kapitaal. ‘Het kapitaal is altijd in wezen niet materieel, omdat niet de materie het kapitaal maakt, maar de waarde van de materie, waarde die niets lichamelijk heeft.’ (Say, *Traité commerciale*, Parijs, 1817 of Sismondi, *Le capita lest une idée commerciale*)

Als alle kapitalen waarde zijn, zijn de waarden als zodanig nog niet kapitaal. Dan vluchten de economen weer terug tot de materiële vorm van het kapitaal binnen de arbeidsprocessen. In zoverre het arbeidsproces zelf als productieproces van het kapitaal verschijnt, en onderschikt wordt, dan kan, al naar gelang een bijzondere kant van het arbeidsproces, dat als zodanig, zoals we gezien hebben, geenszins kapitaal vordert, maar voor alle productiewijzen eigen is, gesteld worden, gezegd worden, dat het kapitaal product wordt. Het is productiemiddel of grondstof of arbeidsinstrument. Zo zegt Ramsay, grondstof en arbeidsmiddel vormen het kapitaal. Rossi zegt, eigenlijk is alleen het instrument kapitaal. De elementen van het arbeidsproces worden hier beschouwd, in zoverre ze in geen bijzondere economische bestemming geplaatst zijn. Dat ook in het arbeidsproces deze oplossing van de vormbestemming slechts schijn is, zal zich later tonen. Het arbeidsproces, productieproces van het kapitaal, tot zijn eenvoudige vorm teruggebracht, verschijnt niet als het productieproces van het kapitaal, maar slechts als productieproces op zichzelf, en als onderscheid tot de arbeid verschijnt het kapitaal hier alleen in de materiële bestemming van de grondstof en het arbeidsinstrument. Inderdaad is echter ook hier de arbeid zijn eigen bestaansvorm, in het product ingelijfd. Het is deze kant, dat niet alleen een willekeurige abstractie is, maar een abstractie, dat in het proces zelf vergaat, die de economen vastleggen, om het kapitaal als noodzakelijk element van alle productie weer te geven. Ze doen dat natuurlijk alleen, doordat ze een factor willekeurig vastleggen.

‘Arbeid en kapitaal, de ene, directe arbeid, de ander, opgepotte arbeid, dat wat het resultaat is geweest van eerdere arbeid.’ (James Mill, *Elements of Political Economy*, Londen 1821).
‘Geaccumuleerde arbeid, directe arbeid.’ (R. Torrens, *An Essay on the Production of Wealth*, Londen 1821).

Ricardo, *Principles*. ‘Kapitaal is het deel van de rijkdom van een land, dat in de productie gebruikt wordt en uit voedsel, kleren, gereedschap, grondstof en machinerie bestaat, noodzakelijk om effect te geven aan de arbeid.’

‘Kapitaal is slechts een specifieke vorm van rijkdom, namelijk die bestemd is, niet om te voorzien in de directe bevoorrading van onze behoeften, maar voor het verkrijgen van andere nuttige artikelen.’ (Torrens.) In de eerste steen, die de wilde naar het beest werpt, dat hij achterna zit, en de eerste stok die hij grijpt om de vrucht naar beneden te trekken, die boven zijn bereik hangt, zien we de toe-eigening van een artikel met als doel te helpen voor het verwerven van een ander artikel en dus de ontdekking van de oorsprong van het kapitaal.’ (Torrens)

‘Dus een fonds is samengesteld voor de materiële productie, het krijgt de naam kapitaal.’ (H. Storch, *Cours d’Economie Politique*, Parijs 1823). ‘De rijkdommen zijn niet het kapitaal dat als zodanig dient in de productie.’ ‘De elementen van het nationale kapitaal zijn, 1) de verbeteringen van de aarde, 2) de gebouwen, 3) het gebruik van vak instrumenten, 4) grondstoffen, 5) materiaal, 6) het gereed zijnde werk.’ |81|

‘Alle productieve krachten die niet aarde zijn, geen arbeid, zijn het kapitaal. Zij bevatten alle krachten die geheel of gedeeltelijk produceren, die men toepast voor de reproductie.’ (Rossi.)

Er is geen verschil tussen een kapitaal en alle andere delen van de rijkdom, het is slechts voor het werk waarvoor men het maakt, dat iemand ervoor kiest dat het kapitaal wordt, het is te zeggen dat men een arbeider is in een productieve operatie, zoals de grondstof, het instrument of voor de bestaansmiddelen.' (Cherbuliez, *Richesse ou Pauvreté*, 1841)

In de kapitalistische productie gaat het zeker geenszins om enkel producten of zelfs 'waren' te produceren, maar een grotere waarde als die in de productie is ingebracht. Daarom zijn er de verklaringen; kapitaal het deel van de productie en algemeen voor het doel van het verkrijgen van winst, omgezette rijkdom. (Chalmers, *Theories on Political Economy*, Londen 1832.) Het is hoofdzakelijk Malthus, die deze bestemming in de definitie van het kapitaal opgenomen heeft. Die van Sismondi is fijner, omdat winst al een verder ontwikkelde vorm van de meerwaarde is.

'Kapitaal. Dat deel van de voorraad geaccumuleerde rijkdom van een land dat gehouden wordt of wordt geactiveerd met het oogmerk voor winst in de productie en distributie van de rijkdom.' (T.R. Malthus, *Definitions on Political Economy*, Nieuwe uitgave door John Cazenove. Londen. 1853.)

'Voorafgaande arbeid (kapitaal), huidige arbeid.' (Wakefield, Notitie voor Adam Smith, Londen 1835.)

We hebben dus 1) het kapitaal is geld, het kapitaal is een 'waar', als de eerste vorm, waarin het optreedt, beschouwd wordt, 2) geaccumuleerde (voorafgaande) arbeid in tegenstelling tot directe, huidige arbeid, in zoverre het tot de levende arbeid beschouwd wordt, tegelijk als de waarde van zijn substantie, 3) arbeidsmiddel, arbeidsmateriaal, producten in het algemeen, voor de vorming van nieuwe producten, in zoverre het arbeidsproces, het materiële productieproces beschouwd wordt. Bestaansmiddelen, in zoverre het bestanddeel ervan, dat zich tegen arbeidsvermogen ruilt, en volgens zijn gebruikswaarde beschouwd wordt.

In zoverre het gehele arbeidsproces, het directe productieproces, in het product bijeen komt als zijn resultaat, dan bestaat het kapitaal nu als product. Dit is echter alleen zijn bestaansvorm als gebruikswaarde, alleen omdat dit product nu als resultaat van het arbeids- of productieproces is, het proces dat het kapitaal doorlopen heeft, dat beschikbaar is. Wordt dit vastgesteld en vergeten, dat het arbeidsproces tegelijk waardevormingsproces is, dus dat het resultaat niet alleen gebruikswaarde, product is, maar tegelijk ruilwaarde, eenheid van gebruikswaarde en ruilwaarde is, dus 'waar' is, dan kan de bizarre voorstelling ontstaan, dat het kapitaal zich enkel in product omgezet heeft. Het wordt pas weer kapitaal, als het verkocht wordt, 'waar' wordt. Deze bizarre voorstelling kan vanuit een ander gezichtspunt geldig gemaakt worden. In het arbeidsproces is het om het even, verdwijnt het, het arbeidsmateriaal en middel zijn al producten, dus 'waren'. Vanuit ons uitgangspunt dat elk product 'waar' is. De 'waar' en het product zelf gelden hier nu in zoverre het gebruikswaarden, dus bijvoorbeeld grondstof is. Er kan dus gezegd worden, wat vroeger kapitaal was heeft zich nu in grondstof omgezet. Het kan in deze vorm uitgedrukt worden, dat was het resultaat van een productieproces, de grondstof, het uitgangspunt van het andere is of arbeidsinstrument. Op deze manier bijvoorbeeld Proudhon.

‘Wat gebeurt er met het begrip dat zich omzet allemaal in het teken van het kapitaal? Het is het idee van de waarde. Dat wil zeggen wat het produceert voor het worden van kapitaal, dat moet een originele ontwikkeling doorlopen hebben, moet zijn gekocht of verkocht, over de prijs is onderhandeld of het is vastgelegd in een soort wettelijke overeenkomst. Bijvoorbeeld. Het gesorteerde leer van de slagerij is het product van de slager. Het leer is aangekocht door de looier? Ook hij heeft een deel en draagt een deel bij aan de waarde van zijn exploitatiefonds. Want door de arbeid van de looier, wordt het kapitaal weer product.’ (Gratis van het krediet).|82|

De heer Proudhon houdt ervan in het algemeen om een elementaire voorstelling van zaken met een vals metafysisch apparaat zich eigen te maken en het voor het publiek te reproduceren. Gelooft hij misschien, dat het leer, voordat het de slagerij verlaat, niet als waarde in het boek van de slager een rol speelt? In feite zegt hij dat een ‘waar’ kapitaal is, wat fout is, omdat elk kapitaal als ‘waar’ of geld bestaat, maar dat daarom ‘waar’ of geld als zodanig nog niet kapitaal zijn. Het is evenzeer nodig te ontwikkelen, hoe zich uit het begrip van geld en ‘waar’ het kapitaal zich ontwikkelt. Hij ziet alleen het arbeidsproces, maar niet het waardevormingsproces. Dat maakt, dat het product van het totale productieproces niet alleen gebruikswaarde, maar een gebruikswaarde met een bepaalde ruilwaarde is, dat wil zeggen een ‘waar’. Of deze ‘waar’ boven of onder zijn waarde laat verkopen, het doorlopen van een wettelijke overeenkomst geeft het geen nieuwe vormbepaling, maakt noch het product tot ‘waar’ en noch minder de ‘waar’ tot kapitaal. Hier wordt eenzijdig het productieproces van het kapitaal, in zoverre het arbeidsproces is, op het resultaat, dat een gebruikswaarde is, gefixeerd. Het kapitaal wordt als een ding beschouwd, enkel als ding.

Even onzinnig zegt Proudhon, en dit is karakteristiek voor de aard en wijze hoe het zichzelf verklarende socialisme de maatschappij in betrekking tot de economische bestemmingen beschouwt, ‘het verschil voor de samenleving tussen kapitaal en product bestaat niet. Dat verschil is allemaal subjectief voor de individuen’. De bepaalde maatschappelijke vorm noemt hij subjectief en die subjectieve abstractie noemt hij maatschappij. Producten als zodanig horen bij elke manier van arbeid verrichten, welke bepaalde maatschappelijke vorm het ook ooit heeft. Kapitaal wordt het product alleen, in zoverre het een bepaald, historisch bepaalde maatschappelijke productieverhouding weergeeft. Het beschouwen van de heer Proudhon vanuit het standpunt van de maatschappij, betekent dat dit onderscheid over het hoofd wordt gezien, daarvan afleiden, juist van die maatschappelijke betrekking of economische vormbestemming die ze uitdrukken. Alsof iemand zou zeggen, vanuit het standpunt van de maatschappij bestaan slaven en burgers niet, ze zijn beide mensen. Veel meer zijn ze dat buiten de maatschappij. Slaaf zijn en burger zijn, zijn bepaalde maatschappelijke bestaansvormen van mensen, a en b. De mens a is als zodanig niet slaaf. Slaaf is hij in en door de maatschappij waartoe hij behoort. Slaaf zijn en burger zijn maatschappelijke bestemmingen, betrekkingen van de mens a en b. Wat Proudhon hier over het kapitaal en product zegt, betekent bij hem, dat vanuit het standpunt van de samenleving uit geen onderscheid tussen kapitalisten en arbeiders bestaat, een onderscheid dat enkel vanuit het standpunt van de maatschappij bestaat. Het is kenmerkend, dat hij zijn onbekwaamheid, om van de categorie (begrip) ‘waar’ naar de categorie kapitaal doorgaat, onder hoogdravende frasen verbergt.

Dezelfde onzin speelt bij de omzetting van het product in kapitaal om te spreken over, inderdaad slechts de algemene geborneerde voorstelling van het kapitaal als ding met een bijzonder gebruik, dat overigens ook bij de andere economen speelt, waar hij echter met minder pretentie optreedt. Bijvoorbeeld Francis Wayland, *The Elements of Political Economy*,

Tenth Thousand, Boston 1843. ‘Het materiaal dat we verkrijgen voor het doel om het te combineren met onze eigen industrie, en het om te vormen in een product, wordt kapitaal genoemd. En nadat de arbeid uitgeoefend is, en de waarde is geschapen, wordt het product genoemd. Dus, hetzelfde artikel kan een product zijn voor de één, en kapitaal voor de ander. Leer is het product van de slager en het kapitaal van de schoenmaker.’|83|

Bij de heer Say mag men zich nergens over verwonderen. Bijvoorbeeld zegt hij ons: ‘Het werk van de aarde, alsook van de dieren en de machines is ook een waarde, omdat het een prijs heeft en men het koopt’, nadat hij ons gezegd heeft dat waarde een foute keuze is en dat het de prijs is die de waarde van iets uitdrukt. Zo verklaart hij salaris als ‘het verhuren van een industrieel vermogen, het verhuren van het arbeidsvermogen, en gaat hij verder, als teken dat hij zijn eigen standpunt niet begrijpt, ‘of rigouzeur de prijs van de aankoop van een productieve industriële dienst.’ Hier wordt de arbeid enkel genomen, zoals ze in het arbeidsproces verschijnt, als activiteit, om een gebruikswaarde te produceren. In deze betekenis leveren ook de grondstoffen, heel algemeen uitgedrukt de aarde, en de productiemiddelen, (het kapitaal) productieve diensten in het arbeidsproces. Dit is dus de activering van zijn gebruikswaarden. Nadat zo alle elementen van de productie op enkel factoren van de gebruikswaarden, die in het arbeidsproces een rol spelen, gereduceerd zijn, verschijnen dan winst en rente als de prijzen van de productieve diensten van aarde en producten, zoals het salaris als prijs van de productieve dienst van de arbeid. Uit de gebruikswaarde worden hier overal de bepaalde vormen van de ruilwaarde verklaard, die geheel onafhankelijk van hem zijn.

Het hele handelssysteem ligt aan de basis van de voorstelling dat de meerwaarde alleen uit de circulatie ontspringt, dat wil zeggen uit een andere verdeling van beschikbare waarden.

Hoezeer in het begrip van het kapitaal niet alleen het onderhouden en de reproductie van de waarde, maar ook de waardevorming van de waarde, dat wil zeggen de vermenigvuldiging van de waarde, het stellen van meerwaarde ingesloten is, kan men onder andere daarin zien, (dat toont zich zoals we later zullen zien treffend bij de fysiocraten) dat alleen deze productie van de meerwaarde, reproductie van de waarde bij oudere Italiaanse economen genoemd wordt. Bijvoorbeeld Verri; ‘De reproductie van de waarde is de hoeveelheid geld dat deel heeft of dat gemaakt wordt, plus de waarde van de delen die de consumptie ervan vormen. Daarvan wordt afgetrokken de waarde van het zaad en de consumptie in de landbouw door de landbouwer. Ook de grondstoffen en fabrikanten worden afgetrokken die de arbeider verbruikt. En ook de jaarlijkse onderhoudswaarde, maakt een belangrijk deel uit van dit resterende bedrag.’ (P. Verri, *Meditazione sulla Economia Politica Custodi*, moderne deel.) Dezelfde Verri geeft toe, hoewel mercantilist, dat wanneer de ‘waren’ tegen waarde of hun gemiddelde prijs, (*prezzo commune*) verkocht worden, het om het even is, wie de koper en wie de verkoper is, of dat de meerwaarde niet kan ontstaan uit het onderscheid tussen koper en verkoper. Hij zegt, het moet hierbij niet uitmaken, of hij een koper of verkoper is in de ruilhandeling. ‘De gemiddelde prijs van een ‘waar’ is wat de koper van de verkoper kan krijgen zonder verdere kosten of gevoelig voordeel. Is bijvoorbeeld de gemiddelde prijs van zijde een lire per pond, dan zeg ik worden, degene die eigenaar zijn van 100 pond zijde even rijk zijn als zij die 100 lire bezitten, omdat de eerste gemakkelijk de zijde kan verkopen voor 100 lire, en ook de tweede een opbrengst heeft van 100 lire voor 100 pond zijde. De gemiddelde prijs is die, tussen de partijen die een overeenkomst sluiten.’ |84|

Gebruikswaarde voor het kapitaal als zodanig heeft alleen dat, wat het kapitaal onderhoudt en vermeerdert. Dus de arbeid of het arbeidsvermogen. De arbeid is enkel de functie, de

realisering, de activering van het arbeidsvermogen. De voorwaarden voor de realisering van de arbeid zijn ingesloten, omdat het kapitaal zonder de voorwaarden het arbeidsvermogen niet verbruiken, niet consumeren kan. De arbeid is daarom niet een gebruikswaarde voor het kapitaal. Ze is de gebruikswaarde ervan. 'De directe markt voor het kapitaal, of het veld voor het kapitaal, daarvan kan gezegd worden dat het de arbeid is.' (Malthus, *An inquiry into those principles respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption*, recentelijk verdedigd door de heer Malthus, Londen, 1821).

Over de ruil van het kapitaal tegen het arbeidsvermogen. 'Lonen zijn niets meer dan de marktprijs voor de arbeid, en wanneer de arbeider het ontvangen heeft, heeft hij de volle waarde van de 'waar', waarover hij beschikt, verkregen. Op meer kan hij geen aanspraak maken.' (John Wade, *History of the middle and Working classes*, Londen, 1835.)

Productieve consumptie. 'Productieve consumptie, waar de consumptie van een 'waar' een onderdeel van is, is het productieproces. Is er in dit geval geen consumptie van waarde, dan bestaat dezelfde waarde in een nieuwe vorm.' (S.P. Newman, *Elements of Political Economy*, Andover en New York, 1835). 'Het kapitaal consumeert alles, ook wat het consumptiefonds heeft, maar door het consumeren, reproduceert het zich. Een kapitaal is een massa rijkdom, bestemd voor de industriële consumptie, het is te zeggen voor de reproductie.' (H. Storch, *Cours d'Economie*, uitgeven door Say, Parijs, 1823).

Het is het arbeidsvermogen, niet de arbeid, waartegen het kapitaal zich in het koopproces ruilt: 'Als je arbeid een 'waar' noemt, dan is het niet een 'waar' dat eerst geproduceerd is om te ruilen. Dat daarna op de markt gebracht is waar het geruild moet worden met andere 'waren' in overeenstemming met de respectievelijke hoeveelheden van elke 'waar' die op dat moment op de markt zijn; arbeid is geschapen op het moment dat het op de markt gebracht is; het is niet op de markt gebracht voordat het geschapen is.' (*Observations on certain verbal disputes in Political Economy*, Londen, 1821).

Het productieproces van het kapitaal over het geheel beschouwd vervalt in twee hoofdstukken: 1) Ruil van het kapitaal tegen arbeidsvermogen, wat als uitvloeisel insluit, de ruil van bepaalde bestanddelen van het als geld (waarde) bestaande kapitaal tegen de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid, in zoverre ze zelf 'waren', dus ook producten van eerdere arbeid zijn. Deze eerste handeling sluit in, dat zich een deel van het bestaande kapitaal in de bestaansmiddelen van de arbeiders omzet, dus tegelijk in de middelen voor het onderhoud en de reproductie van het arbeidsvermogen. In zoverre een deel van deze bestaansmiddelen tijdens het arbeidsproces zelf opgenomen worden. Om de arbeid te produceren, kunnen de bestaansmiddelen, die de arbeider opneemt, net zo goed als de grondstof en de productiemiddelen (als onderhoudskosten) tot de 'objectieve' voorwaarden van de arbeid gerekend worden, waarin het kapitaal in het productieproces vervalt. Of ze kunnen als factor van de reproductieve consumptie beschouwd worden. Of eigenlijk kunnen ze net zo goed als productiemiddel van het product beschouwd worden, zoals ongeveer de kolen en de olie, die de machine opneemt tijdens het productieproces. 2) In het werkelijke arbeidsproces zet zich de arbeid om in kapitaal. Dat wil zeggen ze wordt 'geobjectiverde' ('objectieve') arbeid, en wel 'geobjectiverde' arbeid, dat zelfstandig, als eigendom van de kapitalisten, als economische bestaansvorm van de kapitalisten, tegenover het levende arbeidsvermogen staat. Over deze omzetting van arbeid in kapitaal: 'Zij, de arbeiders, ruilen hun arbeid tegen graan' (bestaansmiddelen in het algemeen). 'Dit wordt voor hen opbrengst, consumptiefonds, terwijl hun arbeid kapitaal voor hun heren geworden is.' (Sismondi.) 'Hij,

de arbeider, vraagt bestaansmiddelen om te bestaan, de chef vraagt de arbeid om te winnen.’ (Sismondi.) ‘De arbeiders, die hun arbeid in ruil geven, het in kapitaal omzetten.’ (Sismondi.)

‘Welke voordelen de beloonde arbeiders een snelle groei van de rijkdom ook verschaffen kan, het heelt niet de oorzaken van hun ellende, ze blijven van alle recht op het kapitaal beroofd, als gevolg daarvan zijn ze verplicht hun arbeid te verkopen en alle pretenties op de producten van deze arbeid te herroepen.’ (Cherbuliez).

‘In de sociale orde heeft de rijkdom de eigenschap verworven, zich door vreemde arbeid te reproduceren, zonder dat zijn eigenaar hiervoor de concurrentie aangaat. De rijkdom, zoals de arbeid en door de arbeid, geeft een jaarlijkse oogst, dat elk jaar vernietigd kan worden, zonder dat de rijke daardoor armer wordt. De oogst is de opbrengst, dat uit het kapitaal ontspringt.’ (Sismondi.)⁸⁵

De verschillende vormen van opbrengst, afgezien van het salaris, zoals winst, rente, grondrente enzovoorts (ook belastingen), zijn slechts verschillende bestanddelen, waarin de meerwaarde zich splitst, en zich over verschillende klassen verdeeld. Hier kunnen ze voorlopig enkel in de algemene vorm van de meerwaarde beschouwd worden. De verdelingen, die later met hem meegenomen kunnen worden, veranderen natuurlijk niets, noch aan zijn hoeveelheid noch aan de kwaliteit. Overigens is het ook bekend, dat de industriële kapitalist de tussenpersoon is, die de rente, grondrente enzovoorts betaalt. ‘Arbeid bron van de rijkdom, rijkdom is haar product, opbrengsten als deel van de rijkdom moeten van deze gemeenschappelijke oorsprong vandaag komen. Men is gewend drie soorten van opbrengsten, rente, winst en salaris uit drie verschillende bronnen te herleiden, de aarde, het geaccumuleerde kapitaal en de arbeid. Deze driedeling van de opbrengsten zijn slechts 3 verschillende manieren om deel te nemen aan de oogst van de arbeid van mensen.’ (Sismondi.)

‘De producten zijn toegeëigend voordat ze in kapitaal omgezet worden, deze omzetting is niet ongedwongen van de onteigening.’ (Cherbuliez). Als de proletariër zijn arbeid tegen een bepaalde voorziening verkoopt, ziet hij volledig af van elk recht op de andere delen van het kapitaal. De toewijzing van deze producten blijft hetzelfde als voorheen, ze is op geen enkele wijze door de voorgaande overeenkomst gemodificeerd.’

In deze omzetting van de arbeid in het kapitaal ligt inderdaad het gehele geheim van de kapitaalverhoudingen.

Beschouwd men de kapitalistische productie in het geheel, dan volgt daaruit, dat het eigenlijke product van dit proces, niet alleen de te beschouwen ‘waren’ (nog minder enkel de gebruikswaarden van de ‘waren, het product’) zijn, ook niet alleen de meerwaarde, hoewel het een resultaat is, dat als doel van het gehele proces voort zweeft en het karakteriseert. Er wordt dus niet dit afzonderlijke product geproduceerd, ‘waar’, een ‘waar’ met grotere waarde als de waarde van het oorspronkelijk voorgeschoten kapitaal, maar er wordt kapitaal geproduceerd en er wordt loonarbeid geproduceerd, of de verhouding ertussen wordt gereproduceerd en vereeuwigd. Dit zal zich overigens nader tonen na de verdere ontwikkeling van het productieproces.

Beide, de meerwaarde en het salaris verschijnen hier in een vorm, die tot dusver nog niet voorgekomen is, namelijk die van de opbrengst, dus enerzijds als distributievorm, en daarom als een bepaalde manier van het consumptiefonds anderzijds. Omdat de bestemming

voorlopig nog overbodig is (ze wordt echter nodig, zodra we bij hoofdstuk 2 de oorspronkelijke accumulatie komen), zullen we deze vormbepaling pas bekijken, zodra we het productieproces nader beschouwd hebben. Het salaris verschijnt aan ons hier, omdat het salaris het uitgangspunt van de kapitalistische productie is, als een productievorm, precies zoals we de meerwaarde en zijn voortbrenging in het begrip van het kapitaal als een productieverhouding opgenomen hebben. Het is dan pas in tweede instantie te bewijzen, hoe deze productieverhouding tegelijk als verdelingsverhouding verschijnen, (bij die gelegenheid zullen we ook de onzin om het arbeidsvermogen als het kapitaal van de arbeiders op te vatten nader toelichten). Het wordt dus gedeeltelijk nodig, om de onzin aan te tonen, die de burgerlijke productieverhouding en de verdelingsverhouding als ongelijke verhoudingen te beschouwen. Zoals J. St. Mill en de vele andere economen de productieverhoudingen als natuurlijke eeuwige wetten opvatten, de verdelingsverhoudingen echter als kunstmatige, historisch ontstaan en afhankelijk door de controle van de menselijke maatschappij opvatten. Anderzijds is de betekenis van de meerwaarde als opbrengst, dus in het algemeen de categorie van de opbrengst, een formule die te vereenvoudigen is, zoals we zullen zien bij de beschouwing over de accumulatie van het kapitaal.

De vragen; welke arbeid is productief, alsook of salaris of kapitaal productief zijn, alsook de formulering van salaris en meerwaarde als opbrengst zijn te behandelen aan het einde van de beschouwing over de relatieve meerwaarde. (Ook gedeeltelijk in de verhouding van loonarbeid en kapitaal?) (Ook de arbeider als W-G-W, de kapitalist als G-W-G en sparen en hamsteren van de arbeider).

Toevoeging uit mijn schrift. Als gebruikswaarde is de arbeid er alleen voor het kapitaal en is de gebruikswaarde van het kapitaal zelf, dat wil zeggen, de bemiddelende activiteit, waardoor het waarde vormt. De arbeid is er daarom niet als gebruikswaarde voor de arbeider, ze is daarom voor hem geen productieve kracht voor de rijkdom, als middel of als activiteit voor de verrijking. Als gebruikswaarde voor [86] het kapitaal is de arbeid enkel ruilwaarde voor de arbeider, beschikbare ruilwaarde. Als zodanig wordt het gevormd in de handeling van de ruil met het kapitaal, door de verkoop voor geld. De gebruikswaarde van een zaak gaat de verkoper ervan niets aan, maar alleen de koper ervan. Het arbeidsvermogen, dat door de arbeider als gebruikswaarde aan het kapitaal verkocht wordt, is voor de arbeider zijn ruilwaarde, dat hij realiseren wil, dat echter (zoals de prijs van de 'waren' in het algemeen) al bestemd is voor de handeling van deze ruil, als voorwaarde vooraf aan hem bepaald is. De ruilwaarde van het arbeidsvermogen, waarvan de realisering in het ruilproces met het kapitaal aan vooraf gaat, is daarom uitgangspunt, voorbestemd, het herleidt slechts een formele aanpassing, door de omzetting in geld. Hij is niet bepaald door de gebruikswaarde van de arbeid. Voor de arbeider zelf heeft ze alleen gebruikswaarde, in zoverre ze ruilwaarde is en geen ruilwaarde produceert. Voor het kapitaal heeft ze alleen ruilwaarde in zoverre ze gebruikswaarde is. Gebruikswaarde als onderscheid van de ruilwaarde is ze niet voor de arbeider zelf, maar alleen voor het kapitaal. De arbeider ruilt dus de arbeid als een eenvoudige, voorbestemde, door een in het verleden plaatsgevonden proces bepaalde ruilwaarde, hij ruilt de arbeid zelf als 'geobjectiveerde' arbeid, alleen in zoverre het een bepaalde hoeveelheid arbeid is, waarvan het equivalent al gemeten is, een gegeven is. Het kapitaal ruilt ze in als levende arbeid, als de algemene productieve kracht van de rijkdom, de rijkdom vermeerderende activiteit. Dat de arbeider zich dus door deze ruil niet verrijken kan is duidelijk, omdat hij net als Esau voor een schotel linzen zijn eerstgeboorterecht weggeeft, zo ook geeft de arbeider de beschikbare waardegrootte van de vaardigheid van de arbeid, haar scheppende kracht weg. Hij moet zich nog veel meer verarmen, als de scheppende kracht van zijn arbeid als kracht van het kapitaal, als een vreemde macht zich tegenover hem etaleert. Hij

geeft de arbeid als productieve kracht van de rijkdom weg, het kapitaal eigent het zich als zodanig toe. De scheiding van de arbeid en van het product van de arbeid, van arbeid en rijkdom, is daarom in deze handeling van de ruil zelf vastgelegd. Wat als resultaat een tegenstelling schijnt, ligt al vast in het uitgangspunt zelf. Tegenover de arbeider wordt dus de productiviteit van zijn arbeid een vreemde macht, in het algemeen is zijn arbeid voor hem vreemd, in zoverre ze niet een vermogen is maar beweging, werkelijke arbeid is. Omgekeerd doet het kapitaal aan waardevorming door de toe-eigening van vreemde arbeid. Tenminste is de mogelijkheid van de waardevorming daardoor veilig gesteld, als resultaat van de ruil tussen kapitaal en arbeid. Gerealiseerd wordt de verhouding pas in de productiehandeling zelf, waar het kapitaal werkelijk de vreemde arbeid consumeert. Zoals het arbeidsvermogen als vooruit bepaalde ruilwaarde tegen een equivalent in geld wordt geruild, wordt dit verder geruild tegen een equivalent in een 'waar' geruild, dat opgenomen wordt. In dit proces van ruil is de arbeid niet productief, ze wordt dit pas voor het kapitaal. Uit de circulatie kan de arbeid er slechts uithalen wat ze er in gestoken heeft, een voorbestemde hoeveelheid 'waar', dat evenmin het eigen product is, als de eigen waarde. Alle vooruitgang van de civilisatie daarom, in andere woorden alle vermeerdering van de maatschappelijke productieve krachten, de productieve krachten van de arbeid zelf, verrijken daarom de arbeider zelf niet, maar de kapitalisten. Het vergroot dus alleen de arbeid overheersende macht, het vermeerdert alleen de productieve kracht van het kapitaal, de objectieve macht over de arbeid. De omzetting van arbeid in kapitaal is op zichzelf het resultaat van de ruilhandeling tussen kapitaal en arbeid. Wet wordt deze omzetting pas in het productieproces zelf.

Bij Say en consorten heeft het instrument vanwege de productieve diensten, die het levert, aanspraak op beloning, en dit wordt door zijn bezitter geleverd. De zelfstandigheid van het arbeidsinstrument, de maatschappelijke bestemming ervan, dat wil zeggen zijn bestemming als kapitaal wordt zo vooruit bepaald, om de aanspraak erop van de kapitalisten af te leiden.

'Winst wordt niet gemaakt door ruil. Had het vooraf niet bestaan, dan kan dat ook niet na de transactie.' (Ramsay) 'Elke ruimte van de aarde is de grondstof van de landbouw.' (Verri).
[87]

Als voorbeeld door *Engels* aan mij gegeven; 10.000 spindels à £1 per week is 10.000 pond. Dat is £550 garen of 1 pond garen voor 1 1/10 shilling.

Grondstof =	10.000 pond garen	
Afval 15 % = 1,500 =	11.500	
à 7 dimes = 11.500	£336	Winst £60 per pond
10.000 spindels kosten à £1 per spindel	£10.000	
Jaarlijkse slijtage 12 1/2 %	£1.250	
Dus per week	24	
Kolen, olie	40	84 (5 5/6 of 490)
Slijtage stoommachine	20	
Arbeidsloon 70; prijs van 1 pond garen 1 1/10 shilling, dus de 10.000		£550
		£490
		£60

£490 (£490 (arbeidsloon 1/7
van £490)

Dus grondstof 490/336 is $68 \frac{4}{7} \%$, arbeidsloon $14 \frac{2}{7} \%$.

Machinerie enzovoorts $17 \frac{1}{7} \%$. Dus grondstof en machinerie samen $85 \frac{5}{7} \%$, arbeidsloon $14 \frac{2}{7} \%$. Arbeidsloon 1/7 (£70), grondstof en machinerie (6/7) (£420). Dus 1/7 arbeidsloon, grondstof en machinerie 6/7. Van deze 6/7 valt op de grondstof $\frac{4}{7}$ plus $\frac{4}{5}$ van $\frac{1}{7}$. Dus op de machinerie $\frac{1}{7}$ en $\frac{1}{5}$ van $\frac{1}{7}$. Dus grondstof iets onder $\frac{5}{7}$. Machinerie iets over $\frac{1}{7}$. Arbeiders $\frac{1}{7}$.

Manchester Guardian, artikel over geld (18 september 1861) meldt:

‘Als referentie op ruw spinnen hebben volgende verklaring ontvangen van een heer van hoge standing’

	Per pond	Marge	Kost van spinnen per pond
17 sept. 1860			
Zijn katoen kost	$6 \frac{1}{4}$ dimes	4 dimes	3 dimes
Zijn 16 schering verkocht voor	$10 \frac{1}{4}$ dimes		
	Winst 1 dime per pond		
17 sept. 1861			
Zijn katoen kost	9 dimes	2 dimes	$3 \frac{1}{2}$ dimes
Gevraagd voor zijn schering	11 dimes		
	Verlies $1 \frac{1}{2}$ dimes per pond		

Uit het eerste voorbeeld volgt de waarde van één pond schering $10 \frac{1}{4}$ dimes (1860), waarvan 1 dime winst. Dus zijn voorstel $9 \frac{1}{4}$ dimes. Daarbovenop 1 dimes bedraagt $10 \frac{30}{37} \%$. Trekken we daarvan af $6 \frac{1}{4}$ voor de grondstof dan blijft over 4 dimes, waarvan voor de kosten van het spinnen afgaat 3 dimes. Nemen we zelfs aan dat het arbeidsloon hier de helft bedraagt, wat niet klopt, dan krijgen we op $1 \frac{1}{2}$ dimes een meerwaarde van 1 dime of $66 \frac{2}{3} \%$, dat is precies $\frac{2}{3}$ van de eenheid. [88] In uren uitgedrukt werkt de arbeider op elke 3 uur 1 uur voor zichzelf en 2 uur voor zijn meester. Dus op elk uur, $\frac{2}{3}$ uur. Werkt hij dus totaal 10 uur, dan gaan daarvan 6 naar hem en $4 \frac{12}{3}$ naar zijn meester. Geeft hij op 10 uur 4 uur aan zijn meester, dan op 1 uur 24 minuten. Hij werkt voor zich zelf 36 minuten.

We hebben gezien, in het arbeidsproces, dat vergelijkbare factoren, in betrekking tot het resultaat, het product, als productiemiddel gekenmerkt kunnen worden. Wordt daarentegen de waarde van de verschillende factoren beschouwd, die voor de vervaardiging van het product vereist zijn, de voor de vervaardiging van de voorschoten waarde van het product (uitgegeven waarde), dan vereisen ze dezelfde productiekosten. De productiekosten lossen zich dus op in de som van de arbeidstijd, zij het ook de arbeidstijd dat in het arbeidsmateriaal en middel opgegaan is, zij het de arbeidstijd, die in het arbeidsproces nieuw toegevoegd wordt, die voor

de vervaardiging van het product vereist is, de totale arbeidstijd, dat in het product 'geobjectiveerd' is, ingewerkt is. De formule van de productiekosten is voor ons voorlopig enkel een naam en voegt aan de huidige bepalingen niets nieuws toe. De waarde van het product is de som van de waarde van het materiaal, de middelen en de arbeid, die aan het materiaal door middel van de arbeidsmiddelen toegevoegd wordt. De stelling is puur analytisch. Inderdaad slechts een andere uitdrukking daarvoor, dat de waarde van de 'waar' bepaald is door de hoeveelheid in haar 'geobjectiveerde' arbeidstijd. We zullen pas bij de latere ontwikkeling de gelegenheid vinden om op de formule van de productiekosten in te gaan. Namelijk bij kapitaal en winst, waarbij daardoor een antinomie ontstaat, dat enerzijds de waarde van de producten = aan de productiekosten, d.w.z. de voorgeschoten waarde voor het maken van het product. Anderzijds (wat in de winst zit) de waarde van het product, in zoverre het de meerwaarde insluit, die groter is als de waarde van de productiekosten. Dat ligt daaraan, dat de productiekosten voor de kapitalisten slechts de som is van de door hen voorgeschoten waarde, dus de waarde van het product is de waarde van het voorgeschoten kapitaal. Anderzijds zijn de werkelijke productiekosten van het product gelijk aan de som van de in hem opgenomen arbeidstijd. De som van de in hem opgenomen arbeidstijd echter is groter dan de som van de door de kapitalisten voorgeschoten of betaalde arbeidstijd. En deze meerwaarde van het product over de door de kapitalisten betaalde of voorgeschoten waarde vormt dus de meerwaarde, in onze bepaling de absolute grootte, waaruit de winst bestaat.

Nagekomen aanvullingen

[I-A] Er is bij de ruil tussen kapitaal en arbeid tweërlei te onderscheiden:

1) De verkoop van het arbeidsvermogen. Dit is een eenvoudige koop en verkoop, eenvoudige circulatie verhouding, zoals bij elke andere koop en verkoop. Bij de beschouwing van deze verhouding is het om het even of het gaat om het verbruik of de consumptie van de gekochte 'waar'.

In deze eerste handeling proberen de gladstrijkers de verhouding van kapitaal en arbeid te reduceren, omdat hier de koper en verkoper slechts als warenbezitters tegenover elkaar staan, het specifieke en onderscheidende karakter van de transactie tonen zich hier niet.

2) De consumptie van de door het kapitaal ingeruilde 'waar' (het arbeidsvermogen). De benutting van haar gebruikswaarde, vormt hier een specifieke economische verhouding, terwijl bij de eenvoudige koop en verkoop van de 'waar', de gebruikswaarde van de 'waar', en zo ook de realisering van deze gebruikswaarde, de consumptie, voor de economische verhouding zelf er niet toe doet.

In de ruil tussen kapitaal en arbeid is de eerste handeling een ruil (koop of verkoop), die geheel valt in het gebied van de eenvoudige circulatie. De ruilenden staan slechts als koper en verkoper tegenover elkaar. De tweede handeling is een kwalitatief van de ruil onderscheidend proces. Het is een wezenlijke andere categorie.

[II-a] Wat de arbeider verkoopt, is de beschikking over zijn arbeidsvermogen, de tijdelijke bepaalde bestemming erover. Het systeem van de betaling voor stukarbeid brengt in ieder geval de schijn, alsof de arbeider een bepaald aandeel in het product behoudt. Het is echter slechts een andere vorm om de arbeidstijd te meten. In plaats

van te zeggen je werkt 12 uur, wordt er gezegd je krijgt zoveel per stuk, dat wil zeggen we meten het uren aantal aan het product, omdat door ervaring vastgesteld is, hoe groot het gemiddelde aantal producten per uur is. De arbeider, die dit minimum niet leveren kan wordt ontslagen. (Zie Ure).

Volgens de algemene verhouding van koop en verkoop, kan de ruilwaarde van de arbeiders niet bepaald zijn door de manier waarop de koper de 'waar' gebruikt, maar alleen door de hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid dat in de 'waar' zit. Dus hier door de hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid, dat het de arbeid zelf kost om zichzelf te produceren, want de 'waar' die hij aanbiedt, bestaat alleen als vaardigheid, vermogen, heeft geen bestaansvorm buiten zijn lijfelijkheid, zijn persoon. De arbeidstijd, die nodig is, zowel om hem lijfelijk te onderhouden, als om hem voor de ontwikkeling van het bijzondere vermogen aan te passen, is de arbeidstijd, die nodig is, om de arbeider als zodanig te produceren.

De arbeider in deze ruil krijgt het geld inderdaad alleen in munten, dat wil zeggen enkel als verdwijnende vorm van de bestaansmiddelen, waartegen hij het ruilt. Bestaansmiddelen, niet rijkdom, is voor hem het doel van de ruil.

Men heeft het arbeidsvermogen in zoverre het kapitaal van de arbeider genoemd, als dat het een fonds is, dat hij niet opneemt als een op zichzelf staande ruil, maar steeds dat zich steeds opnieuw tijdens zijn levensduur als arbeider herhalen kan. Volgens dit zou alles kapitaal zijn, wat een fonds is van zich herhalende processen, bijvoorbeeld het oog is kapitaal voor het zien. Dat is een manier van redeneren. Dat de arbeid steeds een bron voor ruil voor de arbeider is, zolang hij in staat is te werken, namelijk niet slechts vanuit de ruil, maar door de ruil met het kapitaal, ligt in de bepaling van het begrip, dat hij slechts tijdelijk de beschikking over zijn arbeidsvermogen verhandelt. Dus dat hij steeds dezelfde ruilhandeling weer opnieuw kan beginnen, zodra hij half genoeg gegeten heeft en half uitgeslapen is, de bijbehorende mate van stoffen ingenomen heeft, om zijn levensuiting weer opnieuw te kunnen reproduceren. In plaats van zich hierover te verwonderen en het de arbeiders als een grote verdienste aan te prijzen, dat hij in het algemeen leeft, dus bepaalde levensprocessen dagelijks herhalen kan, zouden de mooi gekleurde sycofanten (hielenlikkers, stroopsmeeders, kontenkussers, de vertaler) van de burgerlijke economie hun ogen veelmeer daarop hebben moeten richten, dat hij na steeds herhaalde arbeid altijd alleen zijn levende, directe arbeid zelf te ruilen had. De herhaling zelf is in feite alleen maar schijn. Wat hij ruilt tegen het kapitaal, het kan zijn dat dit door verschillende opeenvolgende kapitalisten tegenover hem wordt gerepresenteerd, is zijn hele arbeidsvermogen, dat hij zeg in 30 jaar, uitgeeft. Het wordt hem gedoseerd betaald, zoals hij het gedoseerd verkoopt. Het verandert absoluut niets aan de zaak en rechtvaardigt niets anders dan de conclusie, dat, omdat de arbeider een aantal uren moet slapen, voordat hij in staat is zijn arbeid en de ruil met het kapitaal te herhalen, de arbeid zijn kapitaal vormt. Wat volgens dit, in feite, als zijn kapitaal opgevat wordt, is de beperking van zijn arbeid, de onderbreking, omdat hij geen perpetuum mobile is. De strijd om de normale arbeidsdag bewijst, dat de kapitalist niets meer wenst, dan dat hij zijn dosis levenskracht zo veel als mogelijk zonder onderbreking vergoedt.

|III-95/A| Voor de arbeider zelf heeft het arbeidsvermogen slechts gebruikswaarde, in zoverre het ruilwaarde is, het niet ruilwaarde produceert. Als gebruikswaarde is de

arbeid er alleen voor het kapitaal, en is het de gebruikswaarde van het kapitaal zelf, dat wil zeggen de activiteit door middel waarvan het zich vermeerdert. Het kapitaal is de zelfstandige ruilwaarde als proces, als waardevormingsproces.

Scheiding van het eigendom van de arbeid verschijnt als noodzakelijke wet van de ruil tussen kapitaal en arbeid. Als niet kapitaal, niet 'geobjectiverde' arbeid verschijnt het arbeidsvermogen: 1) negatief, niet grondstof, niet arbeidsinstrument, niet product, niet bestaansmiddel, niet geld, als de van alle arbeidsmiddelen en bestaansmiddelen, van hun gehele objectiviteit gescheiden arbeid, enkel als mogelijkheid. Deze volledige ontkleding van alle objectiviteit, is de naakte mogelijkheid van de arbeid. Het arbeidsvermogen als de absolute armoede, dat is volledig uitgesloten van de 'objectieve' rijkdom. De 'objectiviteit', dat het arbeidsvermogen bezit, is alleen de lijfelijkheid van de arbeiders zelf, zijn eigen 'objectiviteit'. 2) positief, de niet 'geobjectiverde' arbeid, het 'niet objectieve', het subjectieve bestaan van de arbeid zelf. De arbeid niet als 'objectiviteit', maar als activiteit, als de levende bron van de waarde. Tegenover het kapitaal als de werkelijkheid van de algemene rijkdom, als de algemene in de actie zich waarde vormende mogelijkheid. De arbeid is enerzijds de absolute armoede als 'object', en is anderzijds de algemene mogelijkheid van de rijkdom als subject en activiteit. Dit de arbeid, zoals het als tegenstelling, als het 'objectieve' bestaan van het kapitaal door het kapitaal vooruit bepaald is en van haar kant het kapitaal uitgangspunt.

Wat de kapitalist de arbeider betaalt, is zoals bij de koper voor elke andere 'waar', de ruilwaarde, dat dus voor dit ruilproces bestemd is, wat de kapitalist krijgt is de gebruikswaarde van het arbeidsvermogen, de arbeid zelf, waarvan de verrijkende activiteit aan de kapitalist toebehoort en niet aan de arbeider. De arbeider verrijkt zich dus niet door dit proces, maar schept rijkdom voor een hem vreemde en hem beheersende macht.

[V-175a/A] De levende natuurkracht van de arbeid, dat wanneer het materiaal en instrumenten benut, gebruikt, hetzelfde krijgt in deze of gene vorm, dus ook in hun 'geobjectiverde' arbeid, hun ruilwaarde, wordt, zoals elke natuurlijke of maatschappelijke kracht van de arbeid, dat niet het product van vroegere arbeid of niet het product van zulke vroegere arbeid is, dat herhaald moet worden (bijvoorbeeld de historische ontwikkeling van de arbeiders) de kracht van het kapitaal, niet van de arbeid. Ze wordt dus ook niet door het kapitaal betaald. Net zo min als dat de arbeider ervoor betaald wordt, wat hij wel denken kan.

De specifieke kwaliteit, dat de arbeid bezit, door toevoeging van een nieuwe arbeidshoeveelheid aan al 'geobjectiverde' arbeid, de kwaliteit van het laatste als 'geobjectiverde' arbeid te verkrijgen, wordt hen niet betaald en kost de arbeider ook niets, omdat het de natuurlijke eigenschap van de arbeid is. In het productieproces is de scheiding van de arbeid van haar 'objectieve' bestaansmoment, materiaal en instrument, opgeheven. Op de scheiding berust het bestaan van het kapitaal en de loonarbeid. De opheffing van deze scheiding, dat zich in het werkelijke productieproces echt voltrekt, betaalt de kapitalist niet. De opheffing geschiedt ook niet door de ruil tussen kapitalist en arbeider, maar door de arbeid zelf in het productieproces. Als zulke tegenwoordige arbeid echter is ze zelf al in het kapitaal

ingelijfd, een factor van het kapitaal zelf. Deze scheppende kracht van de arbeid verschijnt dus als de zelscheppende kracht van het kapitaal. De arbeider heeft slechts nieuwe arbeid toegevoegd, de dode arbeid, waaruit het kapitaal bestaat, heeft een eeuwig bestaan als waarde, geheel onafhankelijk van zijn materiële bestaan. Zo verschijnt de zaak van het kapitaal en de arbeider.

2 De absolute meerwaarde

[3 – 95] Het hier ontwikkelde inzicht is ook in wiskundige zin correct. Dus in de differentiaalberekening, neem bijvoorbeeld de vergelijking $y = f(x) + C$, waar C de constante is. De verandering van x in $x + \Delta x$ verandert de waarde van C niet. dC zou 0 zijn, omdat de constante grootte niet verandert. Dus de differentiaal van a constant is nul.

a) Meerwaarde enkel op te vatten als verhouding tot een bepaald, namelijk in het arbeidsloon vastgelegd deel van het kapitaal

De meerwaarde, dat het kapitaal aan het einde van het productieproces heeft, heet, volgens het algemene begrip van de ruilwaarde uitgedrukt: de in het product ‘geobjectiveerde’ arbeidstijd, of de hoeveelheid in haar opgenomen arbeid, is groter dan die in het oorspronkelijke kapitaal, dat tijdens het productieproces voorgeschoten werd, de opgenomen arbeidstijd. Dit is alleen mogelijk, met het uitgangspunt, dat de ‘waar’ tegen haar waarde verkocht wordt, dat de in de arbeidsprijs (arbeidsloon) ‘geobjectiveerde’ arbeidstijd kleiner is als de levende arbeidstijd, waardoor ze in het productieproces vervangen wordt. Wat aan de ene kant van het kapitaal als meerwaarde verschijnt, verschijnt aan de kant van de arbeiders als meerarbeid, surplusarbeid. De meerwaarde is niets anders dan het overschot van de arbeid, dat de arbeider geeft, boven de hoeveelheid ‘geobjectiveerde’ arbeid uit, dat hij in zijn eigen salaris, als waarde van zijn arbeidsvermogen gekregen heeft.

We hebben gezien, dat in de ruil tussen kapitaal en arbeidsvermogen equivalenten geruild worden. Het resultaat echter, de transactie, zoals het in het productieproces verschijnt en zoals het van de kant van de kapitalisten het hele doel van de transactie vormt, is dat de kapitalist voor een bepaalde hoeveelheid ‘geobjectiveerde’ arbeid een grotere hoeveelheid levende arbeid koopt, of dat die arbeidstijd, dat in het arbeidsloon ‘geobjectiveerd’ is, kleiner is dan de arbeidstijd, die de arbeider voor de kapitalist werkt, en dat zich daarom in het product ‘objectiveert’. De bewerkstelling door de ruil tussen kapitaal en arbeidsvermogen, of dat het arbeidsvermogen tegen zijn waarde verkocht wordt, is een situatie, dat hier, waar het zich alleen om de analyse van de meerwaarde handelt, onbelangrijk wordt. Hier gaat het veel meer erom hoe groot aan de ene kant de arbeidstijd is, dat in het arbeidsloon, de waarde van het arbeidsvermogen ‘geobjectiveerd’ is, en hoe groot aan de andere kant de arbeidstijd is, dat de arbeider werkelijk aan de kapitalist terug geeft, hoe groot het gebruik is van zijn arbeidsvermogen.

De verhouding, waarin ‘geobjectiveerde’ arbeid tegen levende arbeid geruild wordt, dus het onderscheid tussen de waarde van het arbeidsvermogen en de waardevorming van dit arbeidsvermogen door de kapitalisten, neemt in het productieproces zelf een andere vorm aan. Hier geeft het zich namelijk weer, als splitsing van de levende arbeid zelf in twee hoeveelheden, beide door de tijd gemeten, en als de verhouding van deze beide hoeveelheden.

Ten eerste namelijk vervangt de arbeider de waarde van zijn arbeidsvermogen. Stel de waarde van zijn dagelijkse bestaansmiddelen is gelijk aan 10 arbeidsuren. Deze waarde reproduceert hij, als hij 10 uur werkt. Dit deel van de arbeidstijd, zullen we de noodzakelijke arbeidstijd noemen. Gesteld namelijk dat arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel, de ‘objectieve’ arbeidsvoorwaarden, eigendom zouden zijn van de arbeiders zelf. Dan zou hij volgens de vooronderstelling dagelijks 10 uur moeten werken, een waarde van 10 uur arbeidstijd dagelijks moeten reproduceren, om zich elke andere dag bestaansmiddelen voor een bedrag van 10 arbeidsuren eigen te kunnen maken om zijn eigen arbeidsvermogen te kunnen reproduceren, om te kunnen voortleven. Het product van zijn 10 uren arbeid zou gelijk aan de arbeidstijd zijn, dat in de verwerkte grondstof en het benutte arbeidswerktuig opgenomen is en de 10 uur arbeid, die hij aan de grondstof nieuw toegevoegd zou hebben. Alleen het laatste deel van het product zou hij kunnen consumeren, zou hij zijn productie willen voortzetten, de productievoorwaarden willen onderhouden. Want de waarde van de grondstof en het arbeidsmiddel moet hij door de waarde van zijn product dagelijks aftrekken, om de grondstof en het arbeidsmiddel voortdurend te kunnen vervangen, om dagelijks weer opnieuw over zoveel grondstof en arbeidsmateriaal te kunnen beschikken, als voor de realisering (gebruik) voor 10 uur arbeid vereist zijn. Wanneer de gemiddelde dagelijks noodzakelijke bestaansmiddelen gelijk zijn aan 10 arbeidsuren, dan moet hij dagelijks 10 arbeidsuren werken, om zijn dagelijkse consumptie te vernieuwen, en om zich de nodige bestaansmiddelen te kunnen aanschaffen. Deze arbeid zou noodzakelijk zijn voor hem zelf, voor zijn [96] eigen onderhoud, geheel ervan afgezien of hij zelf de eigenaar van de arbeidsvoorwaarde, arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel, is of niet, of zijn arbeid onderschikt is onder het kapitaal. Als arbeidstijd, noodzakelijk voor het onderhouden van de arbeidersklasse zelf, kunnen we dit deel van de arbeidstijd de noodzakelijke arbeidstijd noemen.

Echter ook nog vanuit een ander standpunt.

De arbeidstijd, die noodzakelijk is om de waarde van het arbeidsvermogen zelf te reproduceren. Dat wil zeggen de dagelijkse productie van de arbeiders dat vereist is, opdat de consumptie van de arbeiders zich dagelijks herhalen kan, of de arbeidstijd, waardoor de arbeider aan het product de waarde toevoegt, dat hij zelf in de vorm van arbeidsloon dagelijks verkrijgt en verbruikt, is in zoverre ook noodzakelijke arbeidstijd vanuit het standpunt van de kapitalisten. Dit is omdat de gehele kapitaalverhouding het voortdurende bestaan van de arbeidersklasse, de voortgaande reproductie als uitgangspunt heeft en de kapitalistische productie, het voortdurende beschikbaar zijn, het onderhouden en de reproductie van een arbeidersklasse als haar noodzakelijke uitgangspunt heeft.

Verder; gesteld de waarde van het aan de productie voorgesloten kapitaal zou alleen eenvoudig onderhouden en gereproduceerd worden, dat wil zeggen het zou de kapitalist in het productieproces geen nieuwe waarde verschaffen. Dan is het duidelijk, dat de waarde van het product, slechts gelijk zou zijn aan de waarde van het voorgesloten kapitaal, omdat de arbeider aan de grondstof zoveel arbeidstijd toegevoegd heeft, als dat hij in de vorm van arbeidsloon gekregen heeft, dat wil zeggen, dat hij de waarde van zijn eigen arbeidsloon reproduceert. De arbeidstijd, die noodzakelijk is, zodat de arbeider de waarde van zijn dagelijkse bestaansmiddelen zou reproduceren, is tegelijk de arbeidstijd, die noodzakelijk is, zodat daarmee het kapitaal zijn waarde eenvoudig onderhouden en reproduceren kan.

We hebben aangenomen, dat een arbeidstijd van 10 uur, de door het arbeidsloon onderhouden arbeidstijd is, de arbeidstijd dus, waarin de arbeider de kapitalist slechts een equivalent teruggeeft voor de waarde van het arbeidsloon. Deze noodzakelijke arbeidstijd, is

tegelijk de arbeidstijd, die noodzakelijk is, zowel voor het onderhouden van de arbeidersklasse zelf als ook voor het eenvoudige onderhoud en de reproductie van het voorgeschoten kapitaal, zoals uiteindelijk voor de mogelijkheid van de arbeidsverhoudingen in het algemeen.

Volgens het uitgangspunt zijn dus de eerste 10 uur, die de arbeider werkt noodzakelijke arbeidstijd en dit is tegelijkertijd niets anders dan een equivalent voor de 'geobjectiveerde' arbeidstijd, dat hij in de vorm van het arbeidsloon verkregen heeft. Alle arbeidstijd, die de arbeider boven deze 10 uur, deze noodzakelijke arbeidstijd, werkt, zullen we meerarbeid noemen. Werkt hij 11 uur, dan heeft hij een meerarbeid van 1 uur geleverd, wanneer hij 12 uur werkt, een meerarbeid van 2 uur geleverd enzovoorts. In het eerste geval bezit het product, boven de waarde van het voorgeschoten kapitaal een meerwaarde van 1 uur, in het tweede geval een meerwaarde van 2 uur. Onder alle omstandigheden, echter is de meerwaarde van het product slechts de 'objectivering' van meerarbeid. Meerwaarde is enkel 'geobjectiveerde' meerarbeidstijd, zoals de waarde in het algemeen slechts 'geobjectiveerde' arbeidstijd is. Meerwaarde lost zich dus op in arbeidstijd, dat de arbeider boven de noodzakelijke arbeidstijd voor de kapitalisten werkt.

We hebben gezien, dat de kapitalist de arbeider een equivalent voor de dagelijkse waarde van zijn arbeidsvermogen betaalt, maar hij verkrijgt daarvoor het recht om met het arbeidsvermogen boven zijn eigen waarde, waarde te vormen. Zijn er dagelijks 10 arbeidsuren nodig om het arbeidsvermogen dagelijks te reproduceren, dan laat hij de arbeider bijvoorbeeld 12 uur werken. Inderdaad zo ruilt hij 'geobjectiveerde' (in het arbeidsloon 'geobjectiveerde') arbeidstijd van 10 uur tegen 12 uur levende arbeid. De verhouding nu, waarin hij 'geobjectiveerde', in het voorgeschoten kapitaal 'geobjectiveerde' arbeidstijd tegen levende arbeid ruilt is gelijk aan de verhouding van de noodzakelijke arbeid van de arbeiders tot de meerarbeid. Tot de arbeidstijd, die hij boven de noodzakelijke arbeidstijd werkt. Het geeft zich dus weer als een verhouding van twee delen van de arbeidstijd van de arbeiders zelf, de noodzakelijke arbeidstijd en de meerarbeid. De noodzakelijke arbeidstijd is gelijk aan de arbeidstijd nodig om het salaris te reproduceren. Het is dus een equivalent, dat de arbeider aan de kapitalist teruggeeft. Hij heeft een bepaalde arbeidstijd in geld verkregen, hij heeft het in de vorm van levende arbeid terug. De noodzakelijke arbeidstijd is dus betaalde arbeidstijd. Voor de meerarbeid is daarentegen geen equivalent betaald. Het heeft zich voor de arbeider zelf niet in een equivalent 'geobjectiveerd'. Ze is veel meer de waardevorming van het arbeidsvermogen [97] boven zijn eigen waarde door de kapitalisten. Ze is daarom onbetaalde arbeidstijd. De verhouding, waarin 'geobjectiveerde' arbeid tegen levende arbeid ruilt, lost zich op in de verhouding, waarin de noodzakelijke arbeidstijd van de arbeiders tot zijn meerarbeid staat. Deze laatste verhouding lost zich op in de verhouding van betaalde en onbetaalde arbeidstijd. Meerwaarde is gelijk aan meerarbeid is gelijk aan onbetaalde arbeid. De meerwaarde lost zich dus op in onbetaalde arbeidstijd en de hoogte van de meerwaarde hangt af van de verhouding waarin de meerarbeid staat tot de noodzakelijke arbeid, of de onbetaalde arbeidstijd.

Beschouwen we nu het kapitaal, dat uiteen valt in oorspronkelijk drie bestandsdelen, echter in enkele industrieën slechts in twee delen, zoals in de industrie voor de extractie. We nemen echter de volledige vorm, die van de manufactuur industrie. Grondstof, productie-instrumenten, eigenlijk hetzelfde deel, dat tegen arbeidsvermogen in eerste instantie geruild wordt. We hebben hier slechts met de ruilwaarde van het kapitaal te doen. Wat nu het waardedeel van het kapitaal betreft, dat in de verbruikte grondstof en productiemiddel

opgenomen is, dan hebben we gezien, dat het eenvoudig weer in het product verschijnt. Dit deel van het kapitaal, dat voegt aan de waarde van het product, nooit meer toe dan zijn waarde, dat het onafhankelijk van het productieproces bezit. Met betrekking op de waarde van het product kunnen we dit deel van het kapitaal het 'constante' deel noemen. Zijn waarde kan, zoals onder deel 1 opgemerkt, stijgen of dalen, echter dit stijgen of dalen heeft niets te maken met het productieproces, waarin deze waarden als waarden van materiaal en productie-instrument ingaan. Als er 12 uur gewerkt wordt in plaats van 10, dan is er natuurlijk meer grondstof nodig, om de twee uur meerarbeid te absorberen. Dat wat we constant kapitaal noemen, wordt dus met verschillende massa, dat wil zeggen zal ook met verschillende waardemassa, waardegrootte in het productieproces ingaan. Dit, al naar gelang de hoeveelheid arbeid, dat de grondstof moet opnemen, dat in het algemeen in het productieproces 'geobjectiveerd' moet worden. Maar constant is het, in zoverre zijn waardegrootte, welke verhouding ze ook altijd tot de gehele som van het voorgeschoten kapitaal inneemt, onveranderd in het product weer verschijnt. We hebben gezien, dat ze zelf niet in de eigenlijke betekenis van het woord gereproduceerd wordt. Ze wordt veel meer alleen eenvoudig daardoor onderhouden, dat arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel door de arbeid, volgens haar gebruikswaarde, tot factoren van het nieuwe product worden, het is daarom dat hun waarde weer in dit product verschijnt. Deze waarde echter is eenvoudig bepaald door de arbeidstijd, die voor de eigen productie vereist was. Ze voegen aan het in het product verkregen arbeidstijd slechts zoveel arbeidstijd toe als in hen zelf voor het productieproces verkregen is. Het is dus slechts het derde deel van het kapitaal, dat tegen arbeidsvermogen geruild is of dat in arbeidsloon voorgeschoten wordt, dat 'variabel' is. Ten eerste wordt het werkelijk gereproduceerd. De waarde van het arbeidsvermogen, of het arbeidsloon wordt vernietigd, de waarde en gebruikswaarde van de arbeider wordt geconsumeerd. Maar het wordt vervangen door een nieuw equivalent. In de plaats van in het arbeidsloon 'geobjectiveerde' arbeidstijd komt een net zo grote hoeveelheid levende arbeidstijd, dat de arbeider aan de grondstof toevoegt of in het product materialiseert. Ten tweede wordt echter dit waardedeel van het kapitaal niet alleen gereproduceerd, en eenvoudig door een equivalent vervangen, maar het ruilt zich in het werkelijke productieproces tegen een hoeveelheid arbeid, namelijk het door hem onderhoudende arbeid plus een overschietende hoeveelheid arbeid, de meerarbeid. De meerarbeid, dat de arbeider boven zijn arbeidstijd werkt, dat hij voor de reproductie van zijn eigen salaris, dus in het waardebestanddeel van het kapitaal verkregen is, dat zich in zijn eigen salaris oplost. Noemen we daarom de in het constante kapitaal verkregen arbeidstijd C, de in het variabele deel V en de tijd dat de arbeider boven de noodzakelijke arbeidstijd werkt M, dan is de in P opgenomen arbeidstijd of de waarde van het product $C+V+M$. Het oorspronkelijk kapitaal was gelijk aan $C+V$. Het overschot van zijn waarde boven zijn oorspronkelijke waarde is dus M. Maar de waarde van C verschijnt eenvoudig in het product weer, terwijl de waarde van V eerst in V gereproduceerd is en ten tweede voor M vermeerderd is. Dus alleen het waardedeel V van het kapitaal is veranderd, doordat V zich als $V+M$ gereproduceerd heeft. M is dus slechts een resultaat van de verandering van V.^[4] De verhouding waarin de meerwaarde gevormd wordt drukt zich uit als $V:M$. in de verhouding waarin zich de in het waarde bestandsdeel V van het totale kapitaal opgenomen arbeidstijd geruild heeft tegen levende arbeidstijd, [98] of wat hetzelfde is in de verhouding van de noodzakelijke arbeidstijd tot de meerarbeid, in de verhouding van $V:M$. De nieuw geschapen waarde komt enkel voort uit de verandering van V, zijn omzetting in $V+M$. Het is alleen dit deel van het kapitaal, dat zijn waarde vermeerderd, of de meerwaarde vormt. De verhouding, waarin de meerwaarde gesteld wordt, is de verhouding waarin M tot V staat, waarin zich het in V uitgedrukte waardedeel van het kapitaal niet alleen reproduceert, maar ook vergroot. Het beste bewijs is, dat wanneer V eenvoudig vervangen wordt door arbeidstijd, de in hem zelf

verkregen arbeidstijd, in het algemeen geen meerwaarde geschapen is, maar veel meer de waarde van het product dat gelijk is aan de waarde van het voorgeschoten kapitaal.

De meerwaarde is in het algemeen niets anders, dan het overschot aan levende arbeid, waartegen zich de in het kapitaal 'geobjectiveerde' arbeid ruilt, of wat hetzelfde is, dat niets anders is dan onbetaalde arbeidstijd, dat de arbeider werkt bovenop de noodzakelijke arbeidstijd. Daaruit volgt dat de grootte van de meerwaarde, de verhouding waarin het tot de waarde staat dat het vervangt, de verhouding is, waarin het groeit, eenvoudig bepaald door de verhouding van $M:V$. De verhouding is de meerwaarde ten opzichte van de noodzakelijke arbeid, of wat hetzelfde is, de door de kapitalist in het arbeidsloon voorgeschoten arbeidstijd tegen het surplus van de arbeid. Dus wanneer de noodzakelijke, het salaris reproducerende, arbeidstijd 10 uur is, en de arbeider werkt 12 uur, dan is de meerwaarde 2 uur en de verhouding, waarin zich de voorgeschoten waarde vermeerderd heeft is $2/10$ of 20 %, wat altijd de som van de arbeidstijd is, dat in het constante deel van het kapitaal, in C is, of het nu gaat om 50, 60, 100, kortom x arbeidsuren, dat dus altijd de verhouding de variabele tegen het constante deel van het kapitaal is. De waarde van dit deel, zoals we gezien hebben, verschijnt eenvoudig in het product weer en heeft met de tijdens het productieproces zelf, met de voortdurende waardeschepping absoluut niets te maken.

Heel belangrijk, de meerwaarde is gelijk aan de meerarbeid, en de verhouding van de meerwaarde als verhouding van de surplusarbeid tot de noodzakelijke arbeid moet scherp begrepen worden. De gebruikelijke voorstelling van winst en winstvoet moet daarbij vooralsnog geheel vergeten worden. Het zal zich later tonen welke verhouding tussen meerwaarde en winst plaatsvindt.

We zullen daarom met enkele voorbeelden deze opvatting van de meerwaarde en de meerwaardevoet, de verhouding waarin het groeit, de maat volgens welke de grootte te meten is, duidelijk maken. Deze voorbeelden zijn ontleend aan statistische bronnen. De arbeidstijd verschijnt hier dus overal in geld uitgedrukt. Verder verschijnen in de berekening verschillende items, die ook verschillende namen hebben, zoals bijvoorbeeld naast de winst, rente, belasting, grondrente enzovoorts. Dit zijn allemaal verschillende delen van de meerwaarde onder verschillende namen. Hoe zich de meerwaarde onder de verschillende klassen verdeelt, hoeveel daarvan dus de industriële kapitalist onder verschillende rubrieken afgeeft, en hoeveel hij voor zichzelf houdt, is voor de opvatting van de meerwaarde zelf volledig onverschillig. Het is echter geheel duidelijk, dat allen, onder welke rubriek dan ook, die niet zelf werken, in het materiële productieproces alleen deelnemen kunnen, in zoverre ze de meerwaarde van het productieproces onder elkaar verdelen. Want de waarde van grondstof en machinerie, het constante waardedeel van het kapitaal moet vervangen worden. Evenals de noodzakelijke arbeidstijd, omdat de arbeidersklasse in het algemeen eerst de nodige hoeveelheid arbeidstijd werken moet om zichzelf in leven te houden, voordat ze voor anderen werken kan. Het is alleen de waarde, x gelijk aan de surplusarbeid, dus ook de gebruikswaarde, die met deze meerwaarde gekocht kan worden, dat niet te verdelen is onder de niet-arbeiders.

Het is alleen het variabele deel van het kapitaal, de hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid dat in het productieproces tegen een grotere hoeveelheid levende arbeidstijd zich ruilt, dat zich in het algemeen verandert, zijn waarde verandert, een meerwaarde vormt. De grootte van deze nieuw geschapen waarde hangt in zijn geheel af van de verhouding van de hoeveelheid levende meerarbeid dat het ruilt in verhouding tot de in het voor het productieproces verkregen arbeid. |99|

Als tweede voorbeeld kan hier *Senior* opgevoerd worden, als een misverstand van de economen over meerarbeid en meerwaarde.

Er zijn nu nog volgende punten over de meerwaarde te beschouwen:

- 1) De maat van de meerarbeid. Drijfveer van het kapitaal is om dit tot het oneindige uit te zoeken;
- 2) Meerwaarde hangt niet alleen af van het aantal uren, dat de afzonderlijke arbeider werkt boven de noodzakelijke arbeidstijd, maar van het aantal gelijktijdige arbeidsdagen of de massa van de arbeiders, die de kapitalist gebruikt;
- 3) De verhouding van het kapitaal als producent van meerarbeid, werken boven de behoefte. Burgerlijke aspecten van het kapitaal, de arbeidstijd en de vrije tijd. Tegenstelling. Surplusarbeid en surplusproduct. Dus in laatste instantie de verhouding van de bevolking en het kapitaal;
- 4) De stelling van de heer Proudhon, dat de arbeider zijn eigen product niet terug kopen kan, of de prijs van het productdeel;
- 5) Deze vorm van de meerwaarde, de absolute. Blijft, bij alle productiewijzen, die op de tegenstelling berusten van klassen, de enen de bezitters van de productievoorzaken, de andere, de arbeid.

[4] Stel C is 0 en de kapitalist heeft alle arbeidsloon (variabel kapitaal) voorgeschoten. Dan blijft de grootte van M dezelfde, hoewel het geen deel van het product C vervangt.

b) Verhouding van de surplusarbeid tot de noodzakelijke arbeid.

De mate van de meerarbeid

Het kapitaal heeft de onbeperkte neiging van de zelfverrijking dat overeenkomt met de schatvorming. Omdat de meerarbeid in de meerwaarde oplost, heeft het dus de onbeperkte drang de meerarbeid te vermeerderen. Voor de in het arbeidsloon uitgegeven 'geobjectiveerde' arbeid, zoekt het kapitaal om een zo groot mogelijke hoeveelheid levende arbeid terug te krijgen. Dat wil zeggen een zo groot mogelijk overschot van arbeidstijd boven de arbeidstijd, die voor de reproductie van het salaris, dat wil zeggen, dat voor de reproductie van de waarde van de dagelijkse bestaansmiddelen van de arbeiders zelf, vereist is. Van die onbeperkte uitpattingen van het kapitaal in dit opzicht biedt de gehele geschiedenis het bewijs. De neiging toont zich overal onverhuld en het wordt alleen in bedwang gehouden deels door de fysieke beperkingen, deels door de sociale hindernissen, dat het zelf oproept, waarop we hier verder niet ingaan. Het is alleen maar om de drang te constateren. In dit opzicht is het interessant bijvoorbeeld dat het moderne fabriekswezen in Engeland met de herendienst, ongeveer te vergelijken is met die in het Donaumonarchie. In beide vormen, waarvan de ene een ontwikkelde kapitalistische is, en de andere tot de ruwste vorm van het lijfeigenschap behoort, toont zich vergelijkbaar onmiddellijk de neiging om vreemde meerarbeid, surplusarbeid, als de directe bron van de verrijking te zien. De speciale situatie, dat aan het fabriekswezen de ontwikkelde kapitalistische productiewijze er bij komt, is om de arbeidstijd boven haar natuurlijke grenzen, tegennatuurlijk te verlengen, dat kan pas in het verloop van dit onderzoek nader aangeduid worden.

Bij de vergelijking van de Walachische herendiensten met de Engelse loonarbeid moet volgend punt vastgehouden worden. Zou de dagelijkse totale arbeid van een arbeider uit 12 of

14 uur bestaan, en zou de noodzakelijke arbeidstijd in beide gevallen slechts 10 uur zijn, dan zou de arbeider in het eerste geval gedurende 6 weekdagen 6 maal 2 of 12 uur leveren, in het tweede geval 6 maal 4 of 24 uur meerarbeid. In het eerste geval zou hij van 6 dagen één, in het tweede geval 2 dagen voor de kapitalisten werken zonder equivalent. De zaak zou zich reduceren in het gehele jaar, week in week uit, daarop dat hij 1, 2 of x dagen per week voor de kapitalisten werkt, de andere dag van de week echter voor zich zelf. Dit is de vorm, waarin de verhouding direct bij de herendienst, ongeveer de Walachische, optreedt. Volgens de aard is de algemene verhouding in beide gevallen hetzelfde, hoewel de vorm, de uitwerking van de verhouding, verschillend is.

Er bestaan echter natuurlijke beperkingen voor de duur van de dagelijkse arbeidstijd van een afzonderlijk individu. Afgezien van de tijd, die vereist is voor de voeding, heeft hij slaap nodig, het herstel, een pauze, waarin het arbeidsvermogen en het orgaan van dezelfde de rust genieten, zonder welke ze niet in staat zijn het werk voort te zetten of opnieuw te beginnen. Als de natuurlijke maat van de arbeidsduur kan de dag zelf gekenmerkt worden, zoals in Engeland dan ook de 12 uur dag de 'werkdag' genoemd wordt. De grenzen van de arbeidsdag zijn echter verschillend en we vinden het van 10 tot 17 (18) uur bij de verschillende volken en in bijzondere industrietakken bij hetzelfde volk uitgegroeid. De tijd van de arbeid en de rust kunnen verschoven worden, zo dat bijvoorbeeld tijdens de nacht gewerkt wordt, en overdag gerust, geslapen wordt. Of de arbeidsdag kan over de dag en de nacht verdeeld worden. Zo vinden we bijvoorbeeld bij de Russische fabrieken in Moskou, dat er 24 uur, dag en nacht doorgewerkt wordt. Zoals het voor het grootste deel in de eerste tijd van de Engelse katoenmanufactuur het geval was. Er worden dan echter twee ploegen van arbeiders gebruikt. De eerste ploeg werkt 6 uur op de dag en wordt dan door de tweede ploeg afgelost. Daarop werkt de eerste ploeg weer 6 uur in de nacht en wordt na de volgende 6 uur weer door de tweede ploeg afgelost. Of, om het geval van de kleermaaksters te citeren, er kan nu, ook bij de vroedvrouwen, 30 uur na elkaar gewerkt worden en dan worden onderbroken.[100]

De voorbeelden, hier opgevoerd over de uitbuiting van de arbeidstijd is ook nuttig, omdat daarin treffend naar voren komt, hoe de waarde, dat wil zeggen de rijkdom als zodanig eenvoudig in arbeidstijd oplost.

We hebben gezien, dat de kapitalist het arbeidsvermogen volgens zijn equivalent betaalt, en dat de waardevorming van het arbeidsvermogen boven zijn waarde, volgens de wet van de warenruil, bij die operaties plaatsvinden. Deze wet is niet in tegenspraak met het feit dat de 'waren' geruild worden in verhouding tot de in de 'waar' opgenomen arbeidstijd, of in de verhouding van de arbeidstijd die voor de productie van de 'waar' vereist is. Het komt veel meer voort uit de specifieke aard van de gebruikswaarde van de 'waar', die hier verkocht wordt. Het lijkt daarom volledig onverschillig, dat wil zeggen niet door de aard van de verhoudingen zelf gegeven te zijn, in welke mate het arbeidsvermogen door de kapitalisten voor waardevorming gebruikt wordt, of in welke omvang de duur van de arbeidstijd in het werkelijke productieproces verlengd wordt. Dat wil zeggen in andere woorden: de grootte van de levende meerarbeid, dus ook van de levende totale arbeidstijd, dat het kapitaal ruilt voor een bepaalde, door de productiekosten van het arbeidsvermogen zelf bepaalde hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid, schijnt even weinig door de aard van deze economische verhouding zelf begrensd te zijn, net zo weinig als de aard en wijze, hoe de koper van de gebruikswaarde een 'waar' meer waarde geeft als door de verhouding van de koop en verkoop in het algemeen bepaald is. Het is er veel meer onafhankelijk van. De grenzen, die zich hier ontwikkelen,

bijvoorbeeld later economisch uit de verhouding van vraag en aanbod of ook door inmenging van de overheid lijken daarentegen in de algemene verhouding zelf niet ingesloten te zijn.

Daarom is het volgende te overwegen, wat is de waardevorming van het arbeidsvermogen, of zoals we het vroeger noemden, wat is de consumptie van het arbeidsvermogen van de kant van het kapitaal? Het is de natuur van het arbeidsvermogen, dat de consumptie ervan tegelijk het waardevormingsproces is, de 'objectivering' van de arbeid. Van de kant van de arbeid is dat de arbeid zelf, de besteding van de levenskracht. Wordt de arbeid voor een bepaalde tijd verlengd, of het arbeidsvermogen in een bepaalde mate verder tot waarde gevormd, dan wordt het arbeidsvermogen tijdelijk of definitief verstoord, in plaats van zich te onderhouden. Laat de kapitalist de arbeider vandaag 20 uur werken, dan is hij morgen niet in staat de normale arbeidstijd van 12 uur of misschien meer aan arbeidstijd te werken. Bestrijkt het overwerk zich over een langere periode, dan kan de arbeider zich zelf en daarmee zijn arbeidsvermogen misschien slechts 7 jaar onderhouden, waar het voor misschien 20 of 30 jaar onderhouden zou moeten worden. Zo is bijvoorbeeld bekend dat de 2 uur arbeid in de manufactuur (huisarbeid) die de slaven in de zuidelijke staten van Noord-Amerika vóór de uitvinding van de ontkorrelmachine van het katoen verrichten moesten voor de scheiding van het katoen van hun zaden, nadat ze 12 uur in het veld gewerkt hadden, hun gemiddelde levensduur tot 7 jaar terugbracht. Hetzelfde is nog op dit moment het geval in Cuba, waar de negers na 12 uur veldarbeid nog 2 uur met manufactuurarbeid die betrekking heeft op de suiker of tabaksbereiding, tewerk gesteld worden.

Verkoopt de arbeider echter zijn arbeidsvermogen tegen zijn waarde, een veronderstelling, waarvan we in ons onderzoek van uitgaan, zoals we in het algemeen van de vooronderstelling uitgaan, dat de 'waren' in het algemeen tegen hun waarde verkocht worden, dan is alleen veronderstelt, dat hij dagelijks een gemiddeld loon ontvangt, dat hem in staat stelt op zijn gebruikelijke manier als arbeider verder te leven. Dat hij dus de andere dag, afgezien van de slijtage, die de natuurlijke leeftijd met zich meebrengt of die de aard en de wijze van zijn arbeid op zichzelf meebrengt, in dezelfde normale toestand van gezondheid zich bevindt zoals de dag daarvoor. Dat zijn arbeidsvermogen geproduceerd of onderhouden is, dus op dezelfde manier weer voor waardevorming gebruikt kan worden als de dag ervoor gedurende een bepaalde tijdsduur, bijvoorbeeld 20 jaar. Wordt dus de meerarbeid tot een omvang van het overwerken uitgebreid, die de normale duur van het arbeidsvermogen gewelddadig verkort, tijdelijk vernietigt, dat wil zeggen beschadigt of geheel verstoord, dan wordt deze voorwaarde beschadigt. De arbeider stelt het gebruik van zijn arbeidsvermogen, als hij dat tegen zijn waarde verkoopt, ter beschikking, maar alleen voor die omvang, waardoor de waarde van het arbeidsvermogen zelf niet vernietigd wordt. Het is veel meer beschikbaar voor een omvang, waarin voor hem het arbeidsloon hem in staat stelt het arbeidsvermogen te reproduceren, te onderhouden gedurende een bepaalde normale gemiddelde tijd. Gebruikt de kapitalist het boven deze normale arbeidstijd, dan vernietigt hij het arbeidsvermogen en daarmee zijn waarde. Hij heeft echter slechts de dagelijkse |101| gemiddelde waarde gekocht, dus geenszins de waarde die hij buiten deze dag of nog andere heeft. Of hij heeft voor 7 jaar niet de waarde gekocht, dat hij gedurende 20 jaar zou hebben.

Hoe dus uit de specifieke gebruikswaarde van deze 'waar', het arbeidsvermogen, enerzijds naar voren komt, dat de consumptie ervan zelf waardevormend is, waardescheppend is, zo komt anderzijds uit de specifieke natuur van deze gebruikswaarde naar voren, dat de omvang, waarin het verbruikt kan worden, waardevormend wordt, binnen bepaalde grenzen beperkt moet worden, om zijn ruilwaarde zelf niet te verstoren.

Hier, waar we in het algemeen aannemen, dat de arbeider zijn arbeidsvermogen tegen zijn waarde verkoopt, kunnen we ook aannemen, dat de totale tijd, de som van de noodzakelijke arbeidstijd en meerarbeid, de normale arbeidsdag niet overstijgt. Zet men hem nu aan om 12, 13 of 14 uur te werken, dan moet die arbeider meer werken om zijn arbeidsvermogen in zijn gewone toestand van gezondheid te onderhouden en in staat zijn om een zekere normale gemiddelde tijd voor het onderhouden en dagelijks opnieuw te reproduceren.

Uit het gestelde komt echter voort, dat hier een tegenspraak in zichzelf in de algemene verhouding zelf plaatsvindt, een tegenspraak, die bestaat uit: enerzijds, afgezien van de natuurlijke beperking, die de uitdijng van de arbeidstijd boven een zekere tijdsduur absoluut verhindert, komt uit de algemene verhouding tussen kapitaal en arbeid, uit de verkoop van het arbeidsvermogen, geen beperking voor de meerarbeid voort.

Anderzijds, in zoverre de meerarbeid de waarde van het arbeidsvermogen zelf vernietigt, terwijl slechts zijn gebruik alleen verkocht is voor de omvang, waarin het zich als arbeidsvermogen onderhoudt en reproduceert, dus ook zijn waarde tijdens een bepaalde normale tijdsduur behouden blijft, dan is er een tegenspraak wanneer de meerarbeid boven een bepaalde schommelende grens van de natuur van de verhouding zelf komt, dat met de verkoop van het arbeidsvermogen door de arbeider gegeven is.

We weten, dat in de praktijk, of een 'waar' onder of boven de waarde verkocht wordt, afhangt van de relatieve machtsverhouding, die telkens economisch bepaald is, van de koper en verkoper. Dus hier ook, of de arbeider de meerarbeid boven de normale norm levert of niet, zal afhangen van de weerstand, die hij tegen de mateloze aanspraken van het kapitaal kan inbrengen. De geschiedenis van de moderne industrie leert ons echter, dat de mateloze aanspraken van het kapitaal, nooit door de gezamenlijke inspanningen van de arbeiders onder de duim gehouden worden. Maar de strijd, die de vorm van een klassenstrijd aanneemt, en daardoor de inmenging van het staatsgeweld moet inroepen, kan ervoor zorgen dat de dagelijkse totale arbeidstijd binnen bepaalde grenzen blijft. Men denkt misschien, dat de slavenbezitter, wanneer hij de neger voor 7 jaar gebruikt, gedwongen is, hem door de nieuwe koop van negers te vervangen, zodat het kapitaal, omdat het voortdurende bestaan van de arbeidersklasse zijn basisvoorwaarde is, de snelle slijtage van de arbeider zelf weer betalen moet. De afzonderlijke kapitalist A kan zich verrijkt hebben door dit 'doden zonder moord', terwijl kapitalist B misschien de uitgaven moet betalen of de generatie B van de kapitalisten. Dat is omdat de afzonderlijke kapitalist voortdurend rebelleert tegen het gehele belang van de kapitalistenklasse. De geschiedenis van de moderne industrie heeft aangetoond, dat een voortdurende overbevolking mogelijk is, hoewel zich uit snel voortplantende, zich snel op elkaar volgende, zo te zeggen onrijp geplukte mensengeneraties haar stroom vormen. Zie de stelling bij Wakefield.

c) Voordeel van het overwerk

Nemen we aan dat de gemiddelde noodzakelijke arbeidstijd 10 uur is, de normale meerarbeid is 2 uur, dus de dagelijkse totale arbeidstijd van de arbeiders is 12 uur. Stel, de kapitalist laat nu de arbeider gedurende de 6 wekdagen dagelijks 13 uur werken, dus 1 uur boven de normale gemiddelde meerarbeidstijd. Dan is dit 6 uur of een halve arbeidsdag per week. Men moet nu niet alleen de meerwaarde van 6 uur in beschouwing te nemen. Om 6 uur meerarbeid toe te eigenen, zou de kapitalist volgens de normale verhoudingen 1 arbeider gedurende 3 dagen of 3 arbeiders gedurende 1 dag moeten tewerkstellen, dat wil zeggen 30 uur (3 maal 10)

noodzakelijke arbeidstijd moeten betalen. Hij verkrijgt door deze extra uren meerarbeid dagelijks per week een hoeveelheid meerarbeid van een halve dag, zonder de 3 dagen noodzakelijke arbeidstijd te betalen, die hij onder de normale verhouding zou moeten betalen, om de 6 uur meerarbeid zich toe te eigenen. In het eerste geval slechts 20 %, in het tweede geval 30 % meerwaarde, maar de laatste 10 % meerwaarde kost hem geen noodzakelijke arbeidstijd. [102]

d) Gelijktijdige arbeidsdagen

De massa van de meerwaarde hangt blijkbaar niet alleen af van de meerarbeid, die een afzonderlijke arbeider boven de noodzakelijke arbeid verricht, maar evenzeer van de massa arbeiders, dat het kapitaal tegelijk tewerkstelt. Dat komt neer op het aantal gelijktijdige arbeidsdagen, die hij gebruikt en van elke van die noodzakelijke arbeidstijd en meerarbeidstijd. Is de noodzakelijke arbeidstijd 10 uur en de meerarbeid is 2 uur, en dus de totale arbeidsdag van een arbeider is 12 uur, dan zal de grootte van de meerwaarde afhangen van zijn eigen grootte maal het aantal arbeiders, dat het kapitaal tewerkstelt, of vermenigvuldigt met het aantal gelijktijdige arbeidsdagen, waarvan het resultaat de meerwaarde is. Onder gelijktijdige arbeidsdagen begrijpen we de tijd, dat een bepaald aantal arbeiders op dezelfde dag werken. Stelt een kapitalist bijvoorbeeld 6 arbeiders te werk, waarvan elk 12 uur werkt, dan zijn die 6 gelijktijdige arbeidsdagen, of 72 uur die de kapitalist in het productieproces 'objectiveert', in de 'objectieve' vorm van de waarde omgezet. Bedraagt de meerarbeid van één arbeider 2 uur op 10 noodzakelijke uren arbeidstijd, dan is de meerarbeid dus 6 maal 2 is 12 uur. Dus de meerarbeid van de afzonderlijke arbeider vermenigvuldigt met het aantal arbeiders, die gelijktijdig tewerk gesteld zijn. Door n arbeiders dus n maal 2, en het is duidelijk dat de grootte van het product n maal 2 afhangt van de grootte van n , de factor, dat het aantal arbeiders of het aantal gelijktijdige arbeidsdagen uitdrukt. Het is duidelijker, dat wanneer de massa van het totale bedrag van de meerwaarde met het aantal arbeiders groeit en van haar afhangt, dat de verhouding van de meerwaarde tot de noodzakelijke arbeidstijd of de verhouding waarin zich het tijdens de aankoop van arbeid voorgeschoten kapitaal waarde vormt, de proportionele grootte van de meerwaarde daardoor onveranderd blijft. Dus de verhouding blijft onveranderd, waarin zich betaalde en onbetaalde arbeid tot elkaar verhouden. 2 Gedeeld door 10 is 20 %, eveneens is 12 gedeeld door 60 20 %. Of algemener uitgedrukt $2/10 = nx2: nx10$. Vooropgesteld, dat de verhouding van de meerwaarde tot de noodzakelijke arbeidstijd gegeven is, dan kan het bedrag van de meerwaarde alleen groeien, als het aantal arbeiders, de gelijktijdige arbeidsdag, groeit. Vooropgesteld, dat het aantal arbeiders gegeven is, dan kan het bedrag, de massa van de meerwaarde alleen groeien als de norm van de meerwaarde zelf groeit, dat wil zeggen de duur van de meerarbeid. 2 maal n (n is het aantal arbeiders) is gelijk aan 4 maal $n/2$.

Het is dus duidelijk, dat wanneer een bepaalde verhouding van noodzakelijke arbeidstijd en meerarbeid gegeven is, of wanneer de totale arbeidstijd, die de arbeider werkt, dat wat we de normale arbeidsdag zullen noemen, bereikt heeft, de massa van de meerwaarde afhangt van het aantal arbeiders, die gelijktijdig aangesteld zijn, en alleen groeien kan, in zoverre dit aantal groeit.

De normale arbeidsdag dus, noemen we de norm voor het verbruik en de waardevorming van het arbeidsvermogen.

De massa van de meerwaarde hangt dus van de bevolking af en andere omstandigheden, grootte van het kapitaal enzovoorts, dat we zo meteen zullen onderzoeken.

Dus er is vooraf nog iets. Opdat de warenbezitter of geldbezitter zijn geld of 'waren' kortom de waarde, waarvan hij in het bezit is, als kapitaal waarde laat vormen, en daarom zelf kapitaal produceert, is het van te voren nodig, dat hij in staat is een bepaald aantal minimum aantal arbeiders gelijktijdig tewerk te stellen. Ook vanuit dit standpunt is een bepaald minimum van de grootte van de waarde uitgangspunt, zodat het als productief kapitaal gebruikt kan worden. De eerste voorwaarde van deze grootte volgt daar al uit, dat de arbeider, om als arbeider te leven, enkel grondstof en arbeidsmiddel nodig heeft voor een bedrag dat vereist is om de noodzakelijke arbeidstijd van zeg 10 uur, te absorberen. De kapitalist moet minstens zo veel grondstof meer kunnen kopen dan vereist is, om de surplus arbeidstijd te absorberen. Ook zoveel meer instrumentele materie. Ten tweede echter, stel de noodzakelijke arbeidstijd is 10 uur, de surplus arbeidstijd is 2 uur, dan moet de kapitalist, als hij zelf niet werkt, al 5 arbeiders tewerk stellen, om dagelijks een waarde van 10 arbeidsuren boven de waarde van zijn kapitaal op te nemen. Wat hij in de vorm van meerwaarde dagelijks opneemt, [103] zou hem echter alleen in staat stellen als een van zijn arbeiders te leven. Zelfs dit alleen onder de voorwaarde, dat enkel levensonderhoud, zoals dat het doel is bij de arbeider, dus niet voor de vermeerdering van het kapitaal, wat bij de kapitalistische productie veronderstelt is. Zou hij zelf mee werken, zodat hij zelf zijn arbeidsloon zou verdienen, dan zou zelfs zo nog zijn levenswijze zich nauwelijks van de arbeiders onderscheiden, hem slechts alleen de positie van een iets beter betaalde arbeider geven. Deze grens zijn door de gildewetten gesteld. Het zou nog heel dicht bij hem staan, namelijk, als hij zijn kapitaal vermeerderen zou, dat wil zeggen een deel van de meerwaarde zou kapitaliseren. Dat is de verhouding van de gildemeester in de middeleeuwen en voor een deel nog de huidige handwerkmeester tot de arbeiders. Zij produceren niet als kapitalisten.

Is dus de noodzakelijke arbeidstijd gegeven, en ook de verhouding van de meerarbeid tot de noodzakelijke arbeidstijd, in één woord de normale arbeidsdag, waarvan de totale som gelijk is aan de noodzakelijke arbeidstijd plus de tijd, die de meerarbeid duurt, dan hangt de massa van de meerarbeid, dus de massa van de meerwaarde af van het aantal van de gelijktijdige arbeidsdagen. Of van het aantal arbeiders, die het kapitaal gelijktijdig in beweging kan zetten. Met andere woorden: de massa van de meerwaarde, zijn totale bedrag, zal afhangen van de massa beschikbare en het zich op de markt bevindende arbeidsvermogen, dus van de grootte van de arbeidende bevolking en de verhouding, waarin deze bevolking zich vermeerdert. De natuurlijke groei van de bevolking en daarmee de vermeerdering van het arbeidsvermogen dat op de markt is, is daarom een productieve kracht van het kapitaal, omdat ze de basis levert voor de groei van het absolute bedrag van de meerwaarde, dit is de meerarbeid.

Anderzijds is duidelijk, dat het kapitaal, om een grotere massa van arbeiders te gebruiken, groeien moet. Ten eerste moet het constante deel, dat wil zeggen het deel, waarvan de waarde alleen in het product terug verschijnt, groeien. Er is meer grondstof vereist, om meer arbeid op te nemen. Eveneens, ook in een onbepaalde verhouding, meer arbeidsmiddelen. Nemen we aan dat de handenarbeid de hoofdfactor is, dat de productie handmatig bedreven wordt, dan zal het aantal instrumenten en arbeidsmiddelen redelijk gelijkmatig moeten groeien samen met het aantal arbeiders en de hoeveelheid grondstof, dat het grotere aantal arbeiders als arbeidsmateriaal nodig heeft. We beschouwen hier alleen nog de absolute vorm van de meerwaarde, waar deze aanname kan gelden, want hoewel deze vorm van de meerwaarde de grondvorm van de door het kapitaal omgezette productiewijze blijft, ze is karakteristiek voor de productiewijze van het kapitaal, en ze is haar enige vorm, zo lang het kapitaal het

arbeidsproces slechts formeel onder zich onderschikt heeft. Inderdaad dus een vroegere productiewijze, waarin de menselijke handarbeid de hoofdfactor van de productie is, alleen onder de controle van het kapitaal gekomen is. De waarde van het gehele constante deel van het kapitaal groeit zo in de verhouding zoals het gebruikte arbeidersaantal groeit. Ten tweede echter moet het variabele deel van het kapitaal, dat tegen arbeidsvermogen geruild wordt groeien, zoals het constante kapitaal groeit, in dezelfde verhouding zoals het arbeidersaantal of het aantal van de gelijktijdige arbeidsdagen toeneemt. Dit variabele deel van het kapitaal zal onder het uitgangspunt het sterkste groeien in de handwerkmatige industrie, waar de wezenlijke factor van de productie de handarbeid van de afzonderlijke arbeider in een gegeven tijd slechts een geringe hoeveelheid product levert, dus het in het productieproces geconsumeerde materiaal in verhouding tot de gebruikte arbeid klein is. Dat geldt ook voor de handbediende instrumenten, die eenvoudig zijn en zelf slechts een geringe waarde vertegenwoordigen. Omdat het variabele deel van het kapitaal het grootste bestandsdeel van het kapitaal vormt, zal het bij de groei van het kapitaal als sterkste moeten groeien. Of omdat het variabele deel van het kapitaal het grootste deel van het kapitaal vormt, is het precies dit deel, dat bij de ruil met meer arbeidsvermogen, het meest moet groeien. Gebruik ik een kapitaal, waarin voor ongeveer $\frac{2}{5}$ constant kapitaal en voor $\frac{3}{5}$ arbeidsloon gestoken zijn, dan wordt wanneer het kapitaal in plaats van n arbeiders 2 maal n arbeiders gebruikt worden dan moet de berekening als volgt zijn. Oorspronkelijk is het kapitaal $n(\frac{2}{5} \text{ plus } \frac{3}{5})$. Nu is het $n(\frac{4}{5} \text{ plus } \frac{6}{5})$. Het in arbeidsloon gestoken of variabele kapitaal blijft altijd in dezelfde verhouding als waarin het arbeidersaantal groeit, grotere dan het constante deel, in dezelfde verhouding, waarin van te voren het in een grotere omvang uitgangspunt was.

Eenzijds dus, opdat onder de gegeven voorwaarden de massa van de meerwaarde, dus het totale kapitaal zal groeien, moet de bevolking groeien. Anderzijds opdat de bevolking groeit, is vooruit bepaald, dat het kapitaal al gegroeid is. Zo doet zich hier een vicieuze cirkel voor, die hier op deze plek als zodanig open blijft en niet te verklaren is. Het hoort in hoofdstuk 5.
|104|

Neemt men aan, dat het gemiddelde arbeidsloon toereikend is, niet alleen dat de arbeidersbevolking zich kan onderhouden, maar voortdurend groeit, in welke verhouding dan ook, dan is van te voren een groeiende arbeidersbevolking voor een groeiend kapitaal gegeven, terwijl tegelijkertijd de groei van de meerarbeid, dus ook de toename van het kapitaal door de groeiende bevolking gegeven is. Eigenlijk moet van deze aanname bij de kapitalistische productie uitgegaan worden, omdat ze voortdurende vermeerdering van de meerwaarde, dat is het kapitaal insluit. Hoe de kapitalistische productie zelf voor de groei van de bevolking bijdraagt, is hier nog niet te onderzoeken.

Het aantal van het onder het kapitaal als loonarbeiders werkende bevolking, of het aantal op de markt aanwezige arbeidsvermogen kan groeien, zonder dat de absolute bevolking groeit of alleen de arbeidersbevolking absoluut groeit. Worden bijvoorbeeld leden van de arbeidersfamilie, zoals vrouwen en kinderen onder de dienst van het kapitaal gedwongen, en waren ze dat vroeger niet, dan heeft zich het aantal loonarbeiders vermeerderd, zonder dat zich het absolute aantal van de werkende bevolking vermeerderd heeft. Deze vermeerdering kan plaatsvinden zonder dat zich het variabele deel van het kapitaal, dat tegen de arbeid geruild wordt, zich vermeerderd zou hebben. De familie zou, zoals voorheen, van hetzelfde loon, waarvan ze vroeger leefde, zich kunnen onderhouden. Alleen moeten ze meer arbeid voor hetzelfde loon leveren.

Anderzijds kan de absolute arbeidersbevolking groeien, zonder dat de totale bevolking absoluut groeit. Worden delen van de bevolking, die vroeger in het bezit van de arbeidsvoorwaarden waren, en daarmee werkten, zoals zelfstandige handwerkers, landbouwers, eigenlijk kleine kapitalisten, als gevolg van de werking van de kapitalistische productie van hun arbeidsvoorwaarden beroofd, het eigendom ervan, dan zouden zij zich in loonarbeiders kunnen omzetten en zo het aantal van de arbeidersbevolking absoluut vermeerderen. Het absolute aantal van de bevolking heeft zich niet vermeerderd. Enkel de numerieke grootte van de verschillende klassen en de verhouding, waarvan ze deel uit maken aan de absolute bevolking, zou zich hebben vermeerderd. Het is bekend dat dit één van de werkingen is dat voortkomt uit de centralisatie van de kapitalistische productie. In dit geval zou de massa van de absolute arbeidersbevolking gestegen zijn. De massa van beschikbare, voor de productie omgezette rijkdom, zou zich niet absoluut vermeerderd hebben. Wel echter het in kapitaal omgezette en als kapitaal werkende deel van de rijkdom.

In beide gevallen is de groei van het aantal van de loonarbeiders gegeven zonder dat in het ene geval de absolute arbeidersbevolking groeit en zonder dat in het andere geval de absolute totale bevolking groeit. Zonder dat in het ene geval het tegen arbeidsloon uitgezette kapitaal en in het andere geval de absolute massa van de voor de reproductie bestemde rijkdom vooraf gegroeid zou zijn. Daarmee zou tegelijkertijd gegeven dat het groeien van de meerarbeid plaatsvindt, dat de meerwaarde en daarom potentieel het voor het absolute groeien van de bevolking nodige gegroeide kapitaal groeit. Dit alles komt bij de beschouwing van de accumulatie aan bod.

e) Het karakter van de meerarbeid

Zodra een maatschappij bestaat, waarin enkele leven zonder te werken, zonder direct in de productie van gebruikswaarden betrokken te zijn, is het duidelijk, dat de gehele bovenbouw van de maatschappij als bestaansvoorwaarde heeft, de surplusarbeid van de arbeider. Het is tweërlei, wat ze van deze surplusarbeid ontvangen. Ten eerste, de materiële voorwaarden van het leven, doordat ze aan de productie deelnemen en hierop en hiervan voortbestaan. Het betreft het product dat de arbeiders hen leveren boven het product, dat voor de reproductie van het eigen arbeidsvermogen vereist is. Ten tweede, de vrije tijd, die ze ter beschikking hebben, zij het voor de rust, zij het voor de uitoefening van niet directe productieve activiteiten, zoals bijvoorbeeld de oorlog en het staatswezen, zij het voor de ontwikkeling van menselijke vaardigheden en maatschappelijke mogelijkheden, kunst en wetenschap, die geen direct praktisch doel hebben. Het vooronderstelt de meerarbeid van de kant van de werkende massa, dat wil zeggen meer tijd als voor de productie van hun eigen materiële leven vereist is en ze in de materiële productie omzetten moeten. De vrije tijd van de kant van het niet arbeidende maatschappelijke deel is gebaseerd op de meerarbeid of overwerk, op de meerarbeidstijd van het werkende deel. De vrije ontwikkeling van de ene kant, vanwege dat de arbeider hun gehele tijd, dus hun ruimte om te ontwikkelen enkel voor |105| productie bestemde gebruikswaarden aanwenden moeten. De ontwikkeling van de menselijke vaardigheden van de ene kant op de beperking vast loopt, waarin de ontwikkeling op de andere kant genoten wordt. Op deze tegenspraak baseert zich alle huidige civilisatie en maatschappelijke ontwikkeling. Van de ene kant dus komt de vrije tijd overeen met een door de overwerk tijd van de arbeid onderworpen tijd, tijd dat bestaat door de werking van enkel arbeidsvermogen van anderen. Van de andere kant, de meerarbeid realiseert zich niet alleen in meer waarde, maar in een meerproduct, overschot van de productie boven de norm, die de werkende klasse voor haar eigen bestaan nodig heeft en verbruikt. De waarde is beschikbaar

als een gebruikswaarde. Meerwaarde daarom in het surplusproduct. Meerarbeid in surplusproductie, en dit vormt de basis voor het bestaan voor alle niet direct in de materiële productie opgenomen klassen. De maatschappij ontwikkelt zich zo door het achter blijven van de ontwikkeling van de werkende massa, dat hun materiële basis vormt. Het is vooralsnog niet nodig, dat het meerproduct de meerwaarde uitdrukt. Als 2 kwarten graan het product van dezelfde arbeidstijd als vroeger 1 kwart graan uitdrukt, dan drukken de 2 kwarten geen hogere waarde uit dan vroeger 1 uitdrukte. Maar een bepaalde, gegeven ontwikkeling van de productieve krachten voorop gesteld, geeft de meerwaarde zich steeds in het surplusproduct weer, dat wil zeggen dat het product, de gebruikswaarde die gemaakt is in 2 uur dubbel zo groot is dan wat gemaakt is in 1 uur. Nader uitgedrukt: de meerarbeidstijd, die de werkende massa werkt boven de norm, dat voor de reproductie van het eigen arbeidsvermogen, het eigen bestaan nodig is, boven de noodzakelijke arbeidstijd, deze meerarbeidstijd, dat weergegeven wordt in de meerwaarde, materialiseert zich tegelijk in het meerproduct, het surplusproduct. Dit surplusproduct is de materiële bestaansbasis van alle klassen, die buiten de werkende klassen leven, de gehele bovenbouw van de maatschappij. Het maakt tegelijk de tijd vrij, geeft hen de beschikbare tijd voor de ontwikkeling van de overige vaardigheden. De productie van surplus arbeidstijd van de ene kant is tegelijk de productie van vrije tijd van de andere kant. De gehele menselijke ontwikkeling, in zoverre ze boven de voor het natuurlijke bestaan van mensen direct noodzakelijke ontwikkeling uitgaat, bestaat enkel uit het gebruik van deze vrije tijd en stelt ze als de noodzakelijke basis voorop. De vrije tijd van de samenleving is dus geproduceerd door de productie van onvrije tijd, die boven de voor hun eigen bestaan gevorderde arbeidstijd uitgaat, de verlengde arbeidstijd van de arbeiders. De vrije tijd waarop de een aanspraak maakt, is de geknechte van de andere.

De vorm van de surplusarbeid, die we hier beschouwen, boven de norm van de noodzakelijke arbeidstijd, heeft het kapitaal gemeen met alle maatschappelijke vormen, waarin de ontwikkeling boven de zuivere natuurlijke verhouding plaatsvindt en dat daarom een antagonistische ontwikkeling is, die de maatschappelijke van de één tot de natuurlijke basis voor arbeid van de ander maakt.

De surplusarbeid, de absolute, zoals hier beschouwd, blijft de basis ook in de kapitalistische productie, hoewel we nog een andere vorm leren kennen.

In zoverre we hier nu de tegenstelling van arbeider en kapitalist hebben, moeten alle klassen, die niet werken, delen met de kapitalist met het product van de surplusarbeid. Zodat deze surplus arbeidstijd niet alleen de basis van hun materiële bestaan schept, maar ook hun vrije tijd, de sfeer van hun ontwikkeling schept.

De absolute meerwaarde, dat wil zeggen de absolute meerarbeid blijft ook later de altijd heersende vorm.

Zoals de planten van de aarde leven, het vee van de plant leeft of andere dieren van het plantenetende vee leven; Zo bezit een exclusief, van de arbeid vrijgesteld deel van de maatschappij, de vrije tijd die vrijkomt, en zij die moeten werken voor de directe productie, beschikken niet over tijd, over de meerarbeid van de arbeiders. Rijkdom is daarom beschikbare tijd.

We zullen zien, hoe de economen deze tegenstelling als natuurlijk beschouwen.

Omdat de meerwaarde zich vervolgens in het meerproduct weergeeft, is alle andere werk echter al beschikbare tijd vergeleken met de arbeidstijd, die in de productie van voedingsmiddelen omgezet wordt. Zo is het duidelijk waarom de fysiocraten de meerwaarde op het meerproduct in de landbouw baseren, dat ze slechts fout zien als een enkel geschenk van de natuur. |106|

Hier kan nog opgemerkt worden:

De voor de productie van 'waren' gebruikte arbeidstakken verschillen van elkaar al naar gelang de norm voor de noodzakelijkheid, dat voor de gebruikswaarde die ze maken voor het fysieke bestaan vereist is. Deze norm hangt af van de relatieve noodzakelijkheid. Deze vorm van noodzakelijkheid betreft zich op de gebruikswaarde, niet op de ruilwaarde. Dat wil zeggen dat het hier niet gaat over de arbeidstijd, die noodzakelijk is om een waarde te scheppen die oplosbaar is in de som die de arbeider nodig heeft voor de noodzakelijke producten voor zijn bestaan. Het betreft zich op de relatieve noodzakelijkheid van de behoeften, die de producten van verschillende soorten arbeid bevredigen. In deze terugblik is de landbouw te begrijpen, en daaronder valt alle arbeid die voor de verschaffing van de voedingsmiddelen vereist is, de noodzakelijkste. Ze verschaft eerst de beschikbare vrije handen, zoals Stuart zegt, voor de industrie. Dat is hier verder te onderscheiden. Indien de ene zijn gehele beschikbare tijd voor de landbouw gebruikt, kan de andere in de manufactuur gebruiken. Verdeling van de arbeid. Maar evenzeer berust de meerarbeid in alle andere branches op de meerarbeid in de landbouw, dat de grondstof voor alle andere levert. 'Het is duidelijk dat de relatieve aantallen personen die onderhouden kunnen worden zonder arbeid in de landbouw, helemaal gemeten moet worden door de productieve krachten van de cultivering.' (R. Jones. *On the Distribution of wealth*. Londen, 1831)

Aanvullingen

Aanvullingen op b.

In de nog voortdurende strijd in Londen tussen de arbeiders in de bouw en de bouwmeesters (kapitalisten) verheffen de arbeiders zich onder andere tegen het door de meesters uitgewerkte urensysteem, volgens welke het contract tussen de beide zijden slechts per uur geldig is. Inderdaad het uur wordt als een normale dag voorgesteld in het volgende voorstel. Ten eerste door dit systeem wordt elke normale dag, normale werkdag, dus elke grens van de dagelijkse totale arbeid, de noodzakelijke arbeid en meerarbeid samen gerekend, afgeschaft. De vaststelling van zo'n normale dag zou het voortdurende doel van de arbeidersklasse zijn, dat in alle zulke arbeidstakken, zoals bijvoorbeeld het werk van de arbeiders in de dokken aan de Theems enzovoorts, waar niet zo'n normale dag zou bestaan, wettelijk of in de praktijk, op het diepste punt van de vernedering staan. Ze brengen in, hoe een zodanige werkdag niet alleen de norm van de gemiddelde levensduur van de arbeiders zou vormen, maar hun totale ontwikkeling zou beheersen. Ten tweede dat door dit urensysteem de extra beloning voor het overwerk, dat wil zeggen het overschot aan meerarbeid boven hun normale en oorspronkelijke norm, zou wegvallen. Deze extra beloning, als het enerzijds in buitengewone gevallen het voor de meester mogelijk maakt hen boven de normale dag te laten werken, zou het hun drijfveer voor de oneindige verlenging van de werkdag een gouden ketting aanleggen. Dit was een reden, waarom de arbeiders een extra beloning verlangden. Aangevuld, ze verlangen voor het overwerk een extra beloning, omdat door de verlenging van de normale dag niet

alleen een kwantitatieve, maar ook een kwalitatief onderscheid intreedt en de dagelijkse waarde van het arbeidsvermogen zelf daarmee aan een andere inschatting onderworpen zou moeten worden. Als bijvoorbeeld in plaats van een 12 uur durende arbeid een 13 uur durende in voege zou treden, dan is de gemiddelde arbeidsdag te schatten die zich bijvoorbeeld in 15 jaar afschrijft, terwijl in het andere geval de gemiddelde arbeidsdag een arbeidsvermogen laat schatten dat in 20 jaar kan worden afgeschreven.

Ten derde, omdat, indien een deel van de arbeiders overwerkt, een aanzienlijk deel arbeidsloos wordt, en het loon van de aangestelden door het loon waarvoor de werkelozen moeten werken, naar beneden bijgesteld wordt.

Absolute meerwaarde en relatieve meerwaarde samen genomen, laat zien, dat wanneer de productiviteit van de arbeid hetzelfde blijft, evenals het aantal arbeiders, de meerwaarde alleen maar kan groeien, in zoverre de meerarbeid vermeerdert, dus de totale arbeidsdag, de norm voor het gebruik van het arbeidsvermogen, boven zijn gegeven grens verlengd wordt. Blijft de totale arbeidsdag dezelfde, ook het aantal arbeiders, dan kan de meerwaarde alleen maar groeien, als de productiviteit van de arbeid groeit, of wat hetzelfde is, dat het voor de noodzakelijke arbeid vereiste deel van de arbeidsdag verkort wordt. Als de totale arbeidsdag en de productiviteit van de arbeid hetzelfde blijven, dan blijft de meerwaardevoet, dat wil zeggen de verhouding tot de noodzakelijke arbeidstijd onveranderd. Maar de massa van de meerwaarde kan in beide gevallen groeien met de toename van de gelijktijdige arbeidsdag, dat wil zeggen met het groeien van de bevolking. Omgekeerd, dalen kan de meerwaardevoet alleen, als de meerarbeid vermindert, of als de totale arbeidsdag verkort wordt bij gelijkblijvende productiviteit van de arbeid, of wanneer de productiviteit van de arbeid afneemt, dus als het voor de noodzakelijke arbeid vereiste deel van de arbeidsdag toeneemt, bij gelijkblijvende duur van de totale arbeidsdag. In beide gevallen kan, bij een onveranderde meerwaardevoet, de massa van de meerwaarde afnemen, als het aantal van de gelijktijdige arbeidsdagen, dus de bevolking afneemt (de werkende).

Voor al deze verhoudingen is het uitgangspunt, dat de arbeider zijn arbeidsvermogen tegen zijn waarde verkoopt, dat wil zeggen dat de prijs van de arbeid of het arbeidsloon overeenkomt met de waarde van het arbeidsvermogen. Dit uitgangspunt ligt, zoals al vaker herhaald, aan de basis van het gehele onderzoek. |107| In hoeverre het arbeidsloon zelf onder of boven zijn waarde stijgt of daalt hoort thuis in het hoofdstuk over het arbeidsloon, precies zoals de bijzondere vormen (dagloon, weekloon, stukloon, uurloon, enzovoorts), waarin de verdeling tussen noodzakelijke en meerarbeid langskomen en verschijnen kan. Daarom kan hier in het algemeen het volgende opgemerkt worden. Zou het minimum arbeidsloon, de productiekosten van het arbeidsvermogen zelf op een lager niveau aanhoudend gedrukt worden, dan zou daarmee de meerwaarde relatief constant gegroeid zijn en daarom de meerarbeid, alsook de productiviteit van de arbeid zou vergroot zijn. Het is klaarblijkelijk volgens het resultaat, hetzelfde of een arbeider op 12 arbeidsuren, in plaats van 10 slechts 8 uur voor zichzelf werkt, omdat zijn arbeid productiever is geworden en hij dezelfde bestaansmiddelen in 8 uur zou kunnen produceren, waarvoor hij vroeger 10 gebruikte. Of dat hij in het vervolg slechtere bestaansmiddelen krijgt waarvan voor de productie slechts 8 uur vereist is, terwijl het vroeger en beter 10 uur vereiste. In beide gevallen zou de kapitalist 2 uur meerarbeid winnen, voor het product van 8 arbeidsuren één voor het ruilen van 12 uur, terwijl hij vroeger voor het product van 10 uur 12 uur ruilde. Verder, zou er niet een dergelijk dalen van de waarde van het arbeidsvermogen zelf optreden of er zou er geen verval zijn, geen constante verslechtering in de levenswijze van de arbeiders, dan zou een tijdelijk drukken van het arbeidsloon onder zijn normale minimum, of wat hetzelfde is, een dalen van de dagelijkse prijs van het arbeidsvermogen, onder zijn dagelijkse waarde tijdelijk, voor de tijd waarin het

plaatsvindt, met het bovengenoemde geval samenvallen. Alleen wat hier voorbijgaand is, is daar constant. Drukt een kapitalist het arbeidsloon als gevolg van de concurrentie onder de arbeiders tot onder zijn minimum, dan betekent dat in andere woorden niets anders, dan dat hij van de hoeveelheid van de arbeidsdag dat normaliter de noodzakelijke arbeidstijd, dat wil zeggen wat aan het de arbeider zelf toekomende deel van zijn arbeidstijd vormt, een stuk aftrekt. Elke vermindering van de noodzakelijke arbeidstijd, dat geen gevolg is van het groeien van de productiviteit van de arbeid is, is inderdaad geen vermindering van de noodzakelijke arbeidstijd, maar een toe-eigening van de noodzakelijke arbeidstijd door het kapitaal, een ingreep boven zijn domein van de meerarbeid. Krijgt de arbeider een lager loon dan het normale, dan is dat hetzelfde, als dat hij een product van minder arbeidstijd krijgt dan nodig is voor de reproductie van zijn arbeidsvermogen onder normale voorwaarden. Zo dat, wanneer 10 uur arbeidstijd ervoor vereist is, hij slechts het product van 8 uur krijgt van zijn noodzakelijke arbeidstijd van 10 uur en 2 uur door het kapitaal toegeëigend worden. Wat de meerwaarde van de kapitalisten betreft, dan is voor hem meerwaarde of meerarbeid hetzelfde. Of hij nu de arbeider 10 uur werken laat en hem 8 uur betaalt, waarmee hij niet de voor zijn normale bestaan de noodzakelijke bestaansmiddelen kopen kan. Het drukken van het arbeidsloon bij gelijkblijvende productiviteit van de arbeid, is een vermeerdering van de meerarbeid door gewelddadige afbraak van de noodzakelijke arbeidstijd door een ingrijpen in hun domein. Het is duidelijk, dat het voor de kapitalisten eender is, of hij voor dezelfde arbeidstijd minder betaalt, of voor hetzelfde salaris de arbeider langer laat werken.

Aanvulling op e. In zoverre in de kapitalistische productie het kapitaal de arbeider dwingt boven zijn noodzakelijke arbeidstijd te werken, dat wil zeggen boven de arbeidstijd die voor de bevrediging van zijn eigen bestaansbehoeften vereist is, schept of produceert het kapitaal dit als de verhouding van de heerschappij van arbeid uit het verleden, tot de levende arbeid, de meerarbeid en daarmee de meerwaarde. Meerarbeid is arbeid van de arbeiders, van de afzonderlijke, boven de grens van zijn behoefte, arbeid inderdaad voor de maatschappij, hoewel de kapitalist vooralsnog in naam van de maatschappij deze meerarbeid incasseert. Deze meerarbeid is zoals gezegd de basis voor de vrije tijd van de maatschappij enerzijds, en anderzijds daarmee de materiële basis voor ontwikkeling en de cultuur in het algemeen. In zoverre het de dwang van het kapitaal is, dat de grote massa van de samenleving tot deze arbeid boven hun directe behoefte dwingt, schept het cultuur, oefent het een historische en sociale functie uit. Er wordt daardoor de algemene arbeidzaamheid van de maatschappij in het algemeen, boven de door de directe fysieke behoefte van de arbeiders zelf vereiste tijd geschapen.

Het is duidelijk, dat alle heersende klassen, overal, waar de maatschappij op een klassenantagonisme berust, zodat aan de ene kant de bezitters van de productievoorzwaarden heersen, en aan de andere kant de bezitloze, die van het bezit van de productiemiddelen uitgesloten is, werken moeten. Zij moeten door hun arbeid zichzelf en hun overheersers onderhouden, binnen bepaalde grenzen van deze zelfde dwang. Arbeiders in de slavernij bijvoorbeeld moeten, in veel directere vorm dan in de loonarbeid, hun werk forceren, omdat de arbeid ook boven de grenzen geplaatst is, die door enkel de natuurlijke behoefte gesteld zijn. In alle situaties echter, waarin de gebruikswaarde heerst, is de arbeidstijd gelijkmatiger, in zoverre ze slechts daarboven uitgebreid wordt, zonder de bestaansmiddelen van de arbeiders zelf aan de heersers van een soort patriarchale rijkdom, een bepaalde mate van gebruikswaarden te leveren. In de mate echter, waar de ruilwaarde een bepaald element van de productie wordt, wordt de verlenging van de arbeidstijd boven de norm van de natuurlijke behoefte, meer en meer beslissend. Waar bijvoorbeeld de slavernij en de lijfeigenschap, bij

weinig handel drijvende volken heerst, is aan |108| geen overwerk te denken. Slavernij en lijfeigenschap nemen daarom de gehate vorm bij commerciële volken aan, zoals bijvoorbeeld bij de Carthagers, maar nog meer bij de volken, die ze als basis van hun productie voor een bepaald tijdperk behouden, door hun samenhang met andere volken, dan bij de kapitalistische productie, dus bijvoorbeeld in de zuidelijke staten van de Amerikaanse Unie.

Omdat pas in de kapitalistische productie de ruilwaarde de gehele productie en de gehele gelaagdheid van de maatschappij beheerst, is de dwang, dat het kapitaal de arbeid oplegt, om over de grenzen van haar behoeften te gaan daar het grootste. Omdat dus in de kapitalistische productie de noodzakelijke arbeidstijd, maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd, de waardegrootte van alle producten pas allesomvattend bepaald, bereikt onder deze de productie de daarbij behorende mate van intensiteit. Dat is, omdat hier pas de arbeiders algemeen gedwongen worden, de voor de productie van een 'object' slechts de voor de algemeen maatschappelijke productievoorwaarden arbeidstijd te gebruiken. De zweep van de slaafhouder kan deze intensiviteit niet in dezelfde mate bewerkstelligen, vergelijkbaar met de dwang van de kapitaalverhoudingen. In die dwang moet de vrije arbeider, om zijn noodzakelijke behoeften te bevredigen, zijn arbeidstijd 1) in noodzakelijke arbeidstijd omzetten, het overgeven aan de algemene maatschappelijke, door de concurrentie bepaalde mate van de intensiviteit geven, 2) meerarbeid leveren, om voor hem zelf de noodzakelijke arbeidstijd te mogen of kunnen werken. De slaaf daarentegen heeft zijn noodzakelijke behoefte bevredigd, zoals het dier, en het hangt nu van zijn natuurtalent af, in hoeverre de zweep hem toelaat, een toereikende motivatie voor hem is, arbeid als vervanging voor de bestaansmiddelen te geven. De arbeider werkt om zichzelf te voorzien in zijn bestaansmiddelen, om zijn eigen leven te winnen. De slaaf wordt door een ander in leven gehouden, om vervolgens door hem gedwongen te worden arbeid te leveren.

De kapitaalverhouding is dus op deze manier productiever, ten eerste, omdat het bij hem om de arbeidsverhouding als zodanig gaat, om de ruilwaarde, niet om het product als zodanig of de gebruikswaarde. Ten tweede omdat de vrije arbeider zijn bestaansbehoeften alleen bevredigen kan, in zoverre hij zijn arbeid verkoopt. Dus in zijn eigen belang gedwongen is zijn arbeidsvermogen te verkopen, niet door dwang van buiten.

Deling van de arbeid kan in het algemeen alleen bestaan, als elke producent van een 'waar' meer arbeidstijd voor de productie van deze 'waar' gebruikt, als voor zijn eigen behoefte voor deze bepaalde 'waar' vereist is. Maar daaruit volgt nog niet, dat zijn arbeidstijd in het algemeen boven het niveau van zijn behoefte verlengd wordt. Veel meer wordt dit niveau van zijn behoefte, die zich in ieder geval van te voren de deling van de arbeid, de tewerkgestelden uitbreiden zal, de totale hoeveelheid van zijn arbeidstijd bepalen. Bijvoorbeeld een man die het land bewerkt, die alle bestaansmiddelen zelf produceert, hoeft niet de hele dag op het veld te werken, maar hij zou bijvoorbeeld 12 uur tussen veldwerk en verschillende huiselijk werk moeten verdelen. Dat hij nu de gehele arbeidstijd voor de landbouw gebruikt, en met het overschot aan producten van de producten die hij in 12 uur maakt tegen producten van andere arbeid ruilt, koopt, is hetzelfde als wanneer hij zelf een deel van zijn arbeidstijd aan landbouw, en het andere deel voor een andere bedrijfstak gebruikt zou hebben. De 12 uur die hij werkt, zijn als voorheen de voor zijn bevrediging van zijn eigen behoeften vereiste arbeidstijd en arbeidstijd binnen de grenzen van zijn natuurlijke of veel meer maatschappelijke behoeften. Het kapitaal drijft echter de arbeidstijd op boven deze natuurlijke gegroeide of traditionele beperking, doordat het tegelijk de intensiviteit van de arbeid van het maatschappelijke productieniveau afhankelijk maakt, en zo de sleur van de onafhankelijke eigen producenten doorbreekt of het alleen maar door de dwang van buiten werkende slaven

ontwikkelt. Vallen alle bedrijfstakken onder de kapitalistische productie, dan volgt enkel uit de algemene groei van de meerarbeid, de algemene arbeidstijd, dat de deling van de bedrijfstakken, de verscheidenheid van het werk en in de ruil terecht komende 'waren' vermeerderd worden. Werken er 100 man in een bedrijfstak zo veel tijd als dat er vroeger 110 man werkten, door kortere meerarbeid of door kortere duur van de totale arbeid, dan zouden 10 man naar een andere nieuwe bedrijfstak kunnen, evenals een deel van het kapitaal, dat vroeger voor de tewerkstelling van deze tien man vereist was. Enkel het uittreden, verleggen van de arbeidstijd, boven de natuurlijk gegroeide grenzen uit, zal daardoor tot het gebruik van de maatschappelijke arbeid in nieuwe bedrijfstakken leiden. Als de arbeidstijd vrij wordt, en de meerarbeid schept niet alleen vrije tijd, maar ze maakt ook arbeidsvermogen vrij, dat aan een bedrijfstak gebonden was, arbeid in het algemeen vrij, dit is het punt, voor nieuwe bedrijfstakken. Het ligt echter in de ontwikkelingswet van de menselijke natuur, dat zodra voor de bevrediging van een cluster van behoeften [109] gezorgd is, nieuwe behoeften vrij komen, geschapen worden. Doordat het kapitaal daarom de arbeidstijd boven het voor de bevrediging van de natuurlijke behoeften van de arbeiders tot een bepaald niveau op voert, leidt dat tot een grotere deling van de maatschappelijke arbeid. Het leidt de arbeid in het totaal van de maatschappij, tot een grotere vermenigvuldiging van de productie, verruiming van de kring van de maatschappelijke behoeften en de middelen voor de bevrediging ervan. Daarmee ook tot de ontwikkeling van de menselijke productievermogens en daarmee tot de activering van de menselijke talenten in nieuwe richtingen. Zoals echter de surplus arbeidstijd voorwaarde voor de vrije tijd is, zo is deze verwijdering van de cluster van behoeften en de middelen voor de bevrediging ervan afgedwongen door het binden van de arbeiders aan de noodzakelijke bestaansbehoeften.

Aanvulling op a.

Ten eerste. In zijn geschrift *Brieven over de fabriekswet, zoals het de katoenindustrie beïnvloedt*, Londen 1837, zegt Nassau W. Senior:

'Onder de tegenwoordige wet kan geen fabriek, waarin personen onder de 18 jaar tewerkgesteld zijn, langer dan 11 1/2 uur per dag werken, dat wil zeggen 12 uur gedurende de eerste 5 dagen en 9 uur op zaterdag. De volgende analyse toont nu, dat in zo'n fabriek de gehele zuivere winst (nettowinst) van het laatste uur afgeleid wordt. (afkomt, herleid is) Een fabrikant investeert £100.000, waarvan £80.000 in fabrieksgebouwen en machinerie, £20.000 in grondstof en arbeidsloon. Het jaarlijkse inkomen van de fabriek, voorop gesteld dat het totale kapitaal in één jaar zich omzet en het totale inkomen (brutowinst) bedraagt 15 %, moet op basis van de 'waren' tot een waarde van £115.000 oplopen. Het kapitaal reproduceert zich door de voortdurende omzetting en terug omzetting van het £20.000 circulerende kapitaal van geld in 'waren' en van 'waren' in geld, in perioden van ongeveer 2 maanden of langer. Van deze £115.000 produceert ieder van de 23 arbeidsuren dagelijks 5/115 of 1/23. Van deze 23/23, die het gehele bedrag van £115.000 vormen, vervangen 20/23, dat wil zeggen £100.000 van de £115.000 alleen het kapitaal. Verder vervangt 1/23 of £5000 van de £15.000 winst de benutting van de fabriek en de machinerie. Het over blijvende 2/23 deel, dat wil zeggende laatste twee halve uren van elke dag produceren de netto winst van 10 %. Als daarom, bij gelijk blijvende prijzen die fabriek gedurende 13 arbeidsuren in plaats van 11 1/2 zou werken, dan zou, met een toeslag van ongeveer £2600 voor het circulerende kapitaal, de zuivere winst meer dan verdubbeld worden. Anderzijds, wanneer de arbeidsuren met dagelijks

één uur gereduceerd zou worden, bij gelijk blijvende prijzen, dan zou de zuivere winst verstoord zijn, en als het gereduceerd wordt met 1 1/2 uur, dan ook de brutowinst.' Ten eerste: het gelijk of het ongelijk van de door Senior aangegeven positieve gegevens is niet relevant voor het object van ons onderzoek. Hierbij kan opgemerkt worden, dat de Engelse fabrieksinspecteur Leonard Horner, een man eveneens gekenmerkt door een grondige kennis van zaken als ook door een onkreukbare waarheidsliefde, die de valsheid van elke aangifte bewezen heeft, welke door de heer *Senior* als betrouwbare echo van de Manchester fabrikanten in 1837 opstelde. (zie Leonard Horner: *Een brief aan mijnheer Senior*, Londen 1837)

Ten tweede: Het citaat van Senior is kenmerkend voor de domheid, waarmee de mensen die de wetenschap uitleggen reddingsloos met de deur in huis vallen, zodra ze zich als sycofanten van een heersende klasse laten afwaarderen. Senior schreef het geciteerde in een tekst in het belang van de katoenfabrikanten en heeft zich voor het opstellen ervan zelf naar Manchester begeven, om van de fabrikanten zelf het materiaal voor zijn tekst te krijgen. In het citaat begaat Senior, professor in de politieke economie van Oxford, en een van de meest gerenommeerde nu levende Engelse economen, een grote blunder, dat hij geen van zijn leerlingen vergeven zou hebben. Hij stelt het uitgangspunt op, dat de jaarlijkse arbeid in een katoenfabriek, of wat op hetzelfde neerkomt, de arbeid van 11 1/2 uur, dag in dag uit gedurende het jaar, buiten de door hun zelf aan de grondstof, het katoen, door middel van de machinerie, |110| toegevoegde arbeidstijd of waarde, ook nog de waarde van de in het product opgenomen grondstof en de waarde van de voor de productie gebruikte machinerie en fabrieksgebouwen schept. Vervolgens zouden in een katoenspinnerij bijvoorbeeld de arbeiders buiten de spinarbeid, dat wil zeggen de waarde, tegelijk gedurende hun 11 1/2 uur durende arbeidstijd het katoen produceren, dat bewerken en ook de machinerie waarmee ze het katoen bewerken en het fabrieksgebouw waarin dit proces plaatsvindt produceren. Alleen in dit geval zou de heer *Senior* kunnen zeggen, dat de 23/2 dagelijkse arbeidsuren gedurende het gehele jaar de £115.000 vormen, dat wil zeggen de waarde van het jaarlijkse totale product. *Senior* rekent zo: De arbeiders werken gedurende de dag zo veel uur, om de waarde van het katoen te vervangen, dus om te vormen, zijn zoveel uur nodig om de waarde van het verbruikte deel van de machinerie en fabrieken te vervangen, zo veel uur om hun eigen arbeidsloon en zo veel uur om de winst te produceren. Deze kinderlijke dwaze voorstelling volgens welke de arbeiders buiten hun eigen arbeidstijd ook nog de arbeidstijd die in de grondstof zit, dat hij bewerkt, en de machinerie, dat hij gebruikt, de daarvoor opgenomen arbeidstijd tegelijk bewerkt. Dus dat hij grondstof en machinerie in dezelfde tijd produceert, waarvan de producten al klaar zijn, dat die de voorwaarden voor zijn arbeid vormen. Dit laat zich verklaren, dat *Senior*, die geheel onder controle van de aan de fabrikanten mee gedeelde lessen staat, een praktische rekenmethode van deze lessen verprutst. De rekenmethode is weliswaar theoretisch geheel juist, maar enerzijds is bij de verhouding, waarvan *Senior* aangeeft die te beschouwen, namelijk die van de verhouding van arbeidstijd en winst, die geheel onverschillig is, en die anderzijds licht van de saaie voorstelling getuigt, dat de arbeider niet alleen de waarde, die hij aan zijn arbeidsvoorwaarden toevoegt, maar ook de waarde van deze arbeidsvoorwaarden zelf produceert. Een praktische berekening is deze. Nemen we aan dat de waarde van het totale product, zeg één van 12 uur arbeidstijd, bestaat bijvoorbeeld voor 1/3 uit de waarde van het arbeidsmateriaal, dus katoen en 1/3 uit het arbeidsmiddel, de machinerie, en voor 1/3 uit de nieuw toegevoegde arbeid, bijvoorbeeld het spinnen. De getalsverhouding maakt hier niet uit. Er is altijd ergens wel een bepaalde verhouding aan te nemen. Stel de waarde van dit product is gelijk aan £3. Dan kan de fabrikant rekenen: de waarde van het product van 1/3 van de

dagelijkse arbeidstijd of 4 uur arbeidstijd, is gelijk aan de waarde van het katoen die ik voor 12 uur arbeid nodig heb, of die in het totale product verwerkt is. De waarde van het product van de tweede $\frac{1}{3}$ van de dagelijkse arbeidstijd, is gelijk aan de waarde van de machinerie, die ik gedurende 12 uur gebruik. Ten slotte is de waarde van het product voor het derde $\frac{1}{3}$ deel van de dagelijkse arbeidstijd gelijk aan het arbeidsloon en de winst. Hij kan dus zeggen, dat het eerste $\frac{1}{3}$ deel van de dagelijkse arbeidstijd hem de waarde van het katoen vervangt, het tweede $\frac{1}{3}$ deel de waarde van de machinerie vervangt, en ten slotte het derde $\frac{1}{3}$ deel het arbeidsloon en de winst vormt. Dit betekent inderdaad niets anders dan dat de hele dagelijkse arbeidstijd enerzijds de onafhankelijke, voor hem beschikbare waarde van het katoen is en dat de machinerie niets toevoegt als zich zelf, als de waarde, van enerzijds het arbeidsloon en anderzijds de winst. Namelijk de waarde van het product van het eerste derde deel van de dag of de eerste 4 uur is gelijk aan $\frac{1}{3}$ van de waarde van het totale product van 12 arbeidsuren. De waarde van het product van deze eerste 4 uur is gelijk aan £1, terwijl de waarde van het 12 uur totale product £3 is. Van de waarde van deze £1 bestaat echter $\frac{2}{3}$, dus $1\frac{1}{3}$ shilling uit de beschikbare waarde van katoen en machinerie, volgens het uitgangspunt. Nieuwe waarde, die is toegevoegd is slechts $\frac{1}{3}$ of de waarde van $6\frac{2}{3}$ shilling van 4 arbeidsuren. De waarde van het product van het eerste $\frac{1}{3}$ deel van de arbeidsdag is £1, terwijl in dit product $\frac{2}{3}$ of $1\frac{1}{3}$ shilling uit het voorafgaande waarden en in het product alleen opnieuw verschijnende waarden van de grondstof en de gebruikte machinerie bestaan. Waarde geschapen heeft de arbeid in de 4 uur alleen voor $6\frac{2}{3}$ en schept daarom in de resterende 12 uur slechts voor 20 shilling of £1 waarde. De waarde van het product van de 4 uur arbeid is dus een geheel ander ding, als de nieuw geschapen waarde, de nieuw toegevoegde arbeid, de spinarbeid, die zoals vooruit gesteld, de beschikbare waarde slechts voor $\frac{1}{3}$ vermeerderd. De spinarbeid verwerkt in de eerste 4 uur niet de grondstof van 12 uur, maar dat van 4 uur. De waarde van het spinsel van 4 is echter gelijk aan de waarde van het gedurende 12 uur verwerkte katoen, dat wil zeggen gelijk aan de waarde van het in 4 uur geproduceerde spinsel. De fabrikant zou ook kunnen berekenen dat voor hem het product van 12 uur arbeid de waarde van het katoen voor 3 dagen vervangt, en daarmee zou net zo min de verhouding geraakt worden, waarom het gaat. Voor de fabrikant heeft de berekening praktische waarde. Op het productieniveau, waarop hij arbeid, moet hij zoveel katoen verwerken, als vereist is, om een bepaalde hoeveelheid arbeidstijd te absorberen. Wanneer het katoen in de waarde van het totale product van 12 uur $\frac{1}{3}$ vormt, dan vormt het product van $\frac{1}{3}$ van de totale arbeidsdag van 12 uur of van 4 uur, de waarde van het tijdens 12 uur verwerkte katoen. Men ziet, hoe belangrijk het is vast te houden, dat in een bepaald productieproces, bijvoorbeeld de spinnerij, de arbeider geen waarde schept buiten de door zijn eigen gemeten arbeidstijd, hier het spinnen arbeidstijd, waarvan een deel van de arbeidstijd het salaris vervangt, en een ander deel de meerwaarde, dat naar de kapitalist gaat.

Inderdaad produceren of reproducen de arbeiders geen deeltje, noch van de waarde van de grondstof, noch van de waarde van de machinerie. Aan de waarde van de grondstof en aan de waarde van de in de productie geconsumeerde machinerie, voegen de arbeiders niets ander toe dan hun eigen arbeid, en dat is de nieuw geschapen waarde, waarvan een deel gelijk is aan het eigen salaris en het andere deel gelijk is aan de meerwaarde, dat de kapitalist krijgt. Het gehele product, zou de productie voortduren, is daarom ook niet deelbaar tussen de kapitalist en de arbeider, maar enkel het product minus de waarde van het in het product voorgeschoten kapitaal. Geen uur van de arbeid is belast met het vervangen van het kapitaal in de zin zoals Senior het bedoelt, dat de arbeid dubbel zou produceren, haar eigen waarde en de waarde van het materiaal. De veronderstelling van Senior komt er alleen maar op aan, dat van de $11\frac{1}{2}$ uren, die de arbeider werkt, $10\frac{1}{2}$ zijn salaris vormen en slechts 1 uur zijn surplusarbeidstijd.

Ten tweede: de gehele onwetenschappelijke behandeling van de heer *Senior*, dat hij het, waar het op aankwam, namelijk het in het salaris geïnvesteerde kapitaal, helemaal niet specificceert, maar het met de grondstof geïnvesteerde kapitaal op één hoop gooit. In het geval, dat de door hem gegeven verhouding juist zou zijn, dan zouden van de 11 1/2 uur of de 23 halve uren, de arbeiders 21 halve uren voor zich zelf werken en slechts 2 halve uren meerarbeid aan de kapitalist leveren. De meerarbeid zou zich vervolgens tot de noodzakelijke arbeid verhouden als 2/21 dus ongeveer 9,5 % en dit zou 10 % geven op het gehele kapitaal! Het merkwaardigste, dat zijn gehele onwetendheid over de aard van de meerwaarde toont, is dat hij aanneemt dat van de 23 halve uren of 11 1/2 uur slechts 1 uur de meerarbeid, dus de meerwaarde vormt. Hij verwondert er zich over, dat wanneer de arbeider voor dit uur meerarbeid nog eens 1 1/2 meerarbeid zou toevoegen, in plaats van 2 halve uren en 5 halve uren, dus in totaal 13 uur zou werken, dat dan de zuivere winst voor meer als het dubbele zou groeien. Evenzo naïef is de ontdekking, dat met het uitgangspunt, dat de gehele meerarbeid of meerwaarde, gelijk aan één uur is, dan de gehele zuivere winst zou wegvallen, zodra de arbeidstijd hierom met één uur zou worden gereduceerd, er dus in het algemeen geen meerarbeid gewerkt zou worden. Men ziet van de ene kant de verbazing over de ontdekking, dat de meerwaarde, dus ook de winst, zich in enkel meerarbeid oplost, anderzijds tegelijk het niet begrijpen van deze verhouding, wat de heer *Senior* alleen als curiositeit van de katoenindustrie, onder invloed van de fabrikanten, opgevallen is.

Ten derde. Het geld, dat de arbeider als loon krijgt, geeft de arbeidstijd weer, dat in de voor de bevrediging van zijn bestaansbehoeften vereiste 'waren' beschikbaar is. De meerwaarde ontstaat daardoor, dat de arbeider in de ruil voor deze 'waren' meer arbeidstijd teruggeeft, dan dat in de 'waren' opgenomen zijn, meer levende arbeid voor een bepaalde hoeveelheid 'geobjectiveerde' arbeid. Hij koopt deze 'waren', waarvan de omvang zijn salaris vormt, dus met meer arbeid dan dat voor de productie ervan vereist is. 'Ongeacht de hoeveelheid arbeid, nodig voor om het even welke 'waar' te produceren, moet de arbeider altijd, gegeven de huidige status van de maatschappij, een groter deel van zijn arbeid weggeven dan nodig is voor het verwerven en bezitten van de noodzakelijke bestaansmiddelen, vereist om het van nature te kopen. De natuurlijke prijs verhoogt op deze manier voor de arbeider zijn maatschappelijke prijs.' (Th. Hodgskin, *Popular Political Economy*. Londen, 1827.)

'Brotherton, zelf een fabrikant, verklaarde in het Lagerhuis, dat de fabrikanten aan hun winsten, honderden ponden wekelijks zouden toevoegen, als ze hun arbeiders zouden kunnen aanzetten dagelijks slechts één uur langer te werken.' (Ramsay)

'Waar geen surplusarbeid is, kan geen surplusproductie zijn, en daarmee geen kapitaal.'
(*The source and the remedy of the National Difficulties*. Londen, 1821)

[112] 'De hoeveelheid kapitaal die op een bepaald moment geïnvesteerd kan worden, in een bepaald land, of de wereld, zodanig dat het rendement niet minder is dan een gegeven winstvoet, lijkt principieel afhankelijk te zijn van de hoeveelheid arbeid, wat mogelijk is, door het kapitaal te verspreiden, om het dan bestaande aantal mensen te bewegen om te produceren.' (Malthus, *An Inquiry into those principles respecting the nature of Demand*. Londen, 1821, later verdedigd door Malthus).

Verder. 'Als de arbeider zover gebracht kan worden om aardappelen te eten in plaats van brood, dan is het ontegenzeggelijk waar dat dan meer kan worden verwacht van zijn arbeid;

dat wil zeggen, als hij brood zou eten dan zou hij verplicht zijn om af te zien van het onderhoud van zichzelf en zijn familie op maandag en dinsdag. Als hij aardappelen eet heeft hij alleen de halve maandag minder en de overblijvende halve maandag en de hele dinsdag zijn beschikbaar, of voor de dienstverlening aan de staat of de kapitalist.’ (*The source and Remedy of the National difficulties*. Londen, 1821)

‘Wat ook verschuldigd kan zijn aan de kapitalist, hij kan alleen de surplus arbeid van de arbeider ontvangen, want de arbeider moet leven. Maar het is perfect waar, dat als het kapitaal niet in waarde toeneemt, als het in aantal afneemt, dan zal de kapitalist van de arbeiders het product onttrekken van elk uur arbeid voorbij wat mogelijk is voor de arbeiders om voort te bestaan. Hoe gruwelijk en walgelijk het mag lijken, de kapitalist kan eventueel speculeren op het voedsel dat vereist is voor de minste arbeid om dit te produceren en eventueel tegen de arbeider te zeggen; ‘Je zult geen brood eten, omdat slechts meel goedkoper is. Je zult geen vlees eten, omdat het mogelijk is om te leven van bieten en aardappelen.’

Aanvulling op e.

‘Rijkdom is beschikbare tijd en niets meer.’ (De bron en remedie)

In de kapitalistische productie wordt de arbeid van de arbeiders veel groter dan bij de zelfstandige arbeiders, terwijl hun verhouding doorgaans niet bepaald wordt door de verhouding van zijn arbeid tot zijn behoeften, maar door de onbegrensde, grenzeloze behoefte van het kapitaal voor surplusarbeid. De arbeid, bijvoorbeeld van de landarbeider zal vandaar veel meer bijdragen, omdat ze niet meer zich richt op de bepaalde behoeften van de landarbeiders.’ (J.G. Büsch, *Abhandlung von dem Geldumlauf*. Hamburg en Kiel, 1800)

Aanvulling op e.

De verhouding, dat de arbeider dwingt tot meerarbeid, is het bestaan van zijn arbeidsvoorwaarden tegenover hem als kapitaal. Er wordt hem geen uiterlijke dwang aangedaan, maar om te leven, in een wereld waar de ‘waren’ door hun waarde bepaald zijn, is hij gedwongen om zijn arbeidsvermogen als ‘waar’ te verkopen, waartegen de waardevorming van dit arbeidsvermogen boven zijn eigen waarde aan het kapitaal toevalt. Zo scheidt de meerarbeid, zoals ze de veelvuldigheid van de productie vermeerdert, de vrije tijd voor anderen. De economen houden ervan deze verhouding als een natuurlijke verhouding of als een goddelijke inrichting op te vatten. Wat de door het kapitaal naar voren gebrachte gewenste arbeid aan gaat, ‘Wettelijke beperkingen voor de arbeid is onder de aandacht gebracht met teveel problemen, geweld en luidruchtigheid, het scheidt slechte motivatie, terwijl honger niet alleen een vredelievende, stille en niet matigende druk geeft, maar als de meest natuurlijke motivatie voor industrie en arbeid is, terwijl dit de meest krachtige inspanningen oproept.’ (J. Townsend, *A Dissertation on the Poor Laws*. Door een weldenker voor de mensheid 1786, De Rever, heruitgegeven, Londen, 1817).

Omdat het kapitaal voorop stelt dat de arbeider voor de verkoop van zijn arbeidsvermogen gedwongen is, dus wezenlijk alleen zijn arbeidsvermogen zelf te verkopen heeft, zegt *Townsend*: ‘Het lijkt een natuurwet, dat de armen in een zekere mate van onvoldoende

voorzieningen zouden moeten zijn, dat er altijd iets moet zijn om het meest nodige te kunnen vervullen, het meest lage, en de meest verwaarloosde zaken in de samenleving. De voorraad menselijk geluk wordt daardoor erg verminderd, hoe meer de kwetsbaren zijn bevrijd van het zwoegen, des te meer kunnen ze ongestoord naar hogere roepingen streven. De armenwet neigt ernaar om de harmonie en schoonheid te vernietigen, de symmetrie en de orde van het systeem, dat god en de natuur |113| gevestigd hebben in de wereld.' Deze paap Townsend is weliswaar niet de oorspronkelijke ontdekker van de zogenaamde bevolkingstheorie, maar gaf het wel als eerste de vorm, waarin Malthus ze zich toe-eigende en er groot literair kapitaal mee maakte. Markant is het, dat met uitzondering van de Venetiaanse monnik Ortes (*Della Economia Nazionale*, boek van 1774, veel inspirerende dan Malthus) het hoofdzakelijk papen van de Engelse Kerk zijn die met de 'urgente honger' en de 'controles die neiging afstompen van de Cupidoos' (zoals Townsend het zegt) geworsteld hebben. In tegenstelling tot de katholieke bijgelovigen (achterdocht zegt Townsend) namen ze het 'wees vruchtbaar en vermenigvuldigt u' voor de geestelijkheid zelf een eis terwijl ze het celibaat voor de arbeidersklasse predikten. 'God maakt dat mannen die afzien van hulp van overvloed worden voorzien.' (Galiani, *Della Moneta. Bij Custodi.*)

Over de voortgang van de nationale rijkdom, zegt Storch, 'maak dat er een nuttige klasse voor de samenleving geboren wordt, die verantwoordelijk is voor de vervelende, vuile en de meest walgelijke taken, in een woord, die alles op zich nemen wat het leven slaafs en onaangenaam maakt en de andere klassen voorziet van tijd, gemoedsrust en de gebruikelijke waardigheid van karakter, nodig om met succes al het verheven werk aan te vatten.' (Say, *Cours d'Économie Politique*. Parijs 1823. 'Onze omgeving vereist arbeid voor de bevrediging van de behoeften, en daarom moet minstens een deel van de samenleving onvermoeibaar werken.' (Sir Morton Eden, *The State of the Poor, or an History of the Labouring Classes in England from the Conquest tot he present period*. Londen 1797)

Aanvulling op d.

Deze wet sluit alleen in, dat bij gelijkblijvende productiviteit van de arbeid en een gegeven normale arbeidsdag, de massa van de meerwaarde, met de massa van de gelijktijdig aangestelde arbeiders groeit. Daaruit volgt niet, dat in alle productietakken, bijvoorbeeld de landbouw, de productiviteit van de arbeid hetzelfde blijft in de mate zoals de grotere hoeveelheid arbeid aangesteld wordt. (dit moet in noten worden gezet.)

Hieruit volgt, dat bij overigens gelijkblijvende voorwaarden, de rijkdom van een land, op basis van de kapitalistische productie, van de massa van het proletariaat, het op loonarbeid aangewezen deel van de bevolking afhangt. 'Hoe meer slaven een meester heeft, hoe rijker hij is en hoe groter de arbeidersmassa, hoe rijker bijgevolg het land, in de veronderstelling dat de uitbuitingsgraad in beide gevallen niet verandert.' (Colins, *L'Économie Politique, Sources des Révolutions et des Utopies prétendues Socialistes*. Parijs, 1857)

Aanvulling op a.

Volgens Jacob in het jaar 1815. Stel de graanprijs voor een kwart is 80 shilling en het gemiddelde product van een are is 22 bushels, dan is nu 32 per are, dus het gemiddelde

product per are is £11. Hij berekent dat, het stro, de uitgaven van het oogsten, het dorsen en het malen op de verkoopplaats wordt betaald. Hij berekent dan de onderdelen als volgt.

	£	Sh		£	Sh
Zaden (brood)	1	9	Tienden, afdracht en belasting	1	1
Mest	2	10	Rente	1	8
	—	—			
	3	19			
Arbeidsloon	3	10	Pacht, winst en rente	1	2
	—	—		—	—
	7	9		3	11

In deze kolommen geeft de rechterkant, belasting, afdrachten, rente, pachterswinst en rente, enkel de totale meerwaarde weer, die de pachter krijgt (de kapitalist, maar delen daarvan hij onder verschillende namen en titels aan de staat, landheer afgeeft. De totale waarde is dus £3 en 11 shilling. Het constante kapitaal (zaden en mest) £3 en 19 shilling. Het tegen de arbeid ingelegde is £3 en 10 shilling.

Dit [114] laatste deel van het kapitaal, het variabele, is belangrijk en te begrijpen als het om de meerwaarde en de verhouding van de meerwaarde gaat. Dus in het voorliggende geval verhoudt zich meerwaarde tot het in het arbeidsloon aangelegde kapitaal, of het is de voet, waarin zich het in het arbeidsloon vastgelegde kapitaal vermeerderd, de verhouding van £3 11 shilling tot £3 10 shilling. Het tegen arbeid vastgelegde kapitaal van £3 10 shilling reproduceert als een kapitaal van £7 1 shilling. Daarvan stellen £3 10 shilling alleen de vervanging van het arbeidsloon voor, daarentegen £3 11 shilling de meerwaarde, dat dus boven 100 % bedraagt. Volgens deze berekening zou de noodzakelijke arbeidstijd niet helemaal zo groot zijn als de surplusarbeid, het zou ongeveer gelijk zijn, zodat van de normale arbeidsdag van 12 uur, 6 uur toekomen aan de kapitalist, daarbij ingesloten de verschillende deelnemers aan deze meerwaarde. Het kan nu weliswaar het geval zijn, dat bijvoorbeeld deze prijs van een kwart graan van 80 shilling boven zijn waarde staat, dus dat een deel van de prijs daarom in gang zet, dat andere ‘waren’ onder hun waarde tegen graan verkocht worden. Maar als eerste gaat het er hier nu om, om duidelijk te maken, hoe men in het algemeen de meerwaarde en daarmee de meerwaardevoet begrijpen moet. Anderzijds, wanneer de marktprijs van een schepel graan ongeveer 10 shilling boven zijn waarde staat, dan kan de meerwaarde die de pachter krijgt, alleen vergroten, in zoverre hij de landarbeider zijn arbeid, dat zich boven de normale waarde verheven heeft, niet voor dit overschot boven de normale waarde betaalt.

Nemen we nu een ander voorbeeld uit de moderne Engelse landbouw en wel de volgende ‘Echte Rekening’ van een groot landgoed:

Jaarlijkse uitgaven in de productie zelf	£	Inname en afgifte van de pachter	£
Mest	686	Pacht	843
Zaad	150	Belasting	150
Veevoer	100	Tienden (ontbreken)	
Verlies, betalingen aan loonbedrijf	453	Winst	488
	—————	—————	—————
	1389		1481
Arbeidsloon	1690		
	—————		
	3079		

In dit voorbeeld dus bedraagt het variabele of tegen de levende arbeid geruilde kapitaal £1690. Het reproduceert zich in 1690 en 1481 is £3171. De verhouding van meerwaarde tot het deel van het kapitaal, dat er uit voortkomt is 1481/1690 dus iets meer dan 87 %

(Newman, F.W. Lectures on Political Economy. Londen, 1851)

‘De niet op te lossen lijdensweg voor winst, de gouden dag voor de heilige roem, bepaald steeds de kapitalisten.’ (McCulloch. *The Principals of Political Economy*. Londen, 1825)

Aanvulling op e.

‘Het is omdat de een werkt, dat de ander moet rusten.’ (Sismondi, *Principes d’Économie*.)

De meerarbeid met de verveelvoudiging van producten, brengt de luxeproductie met zich mee, dat een deel van de productie zich op de productie van luxe producten richt, of wat hetzelfde is, zich hiertegen ruilt, door buitenlandse handel.

‘Zodra er overaanbod van producten is, moet meerarbeid worden besteed aan luxeartikelen. De consumptie van de noodzakelijke bestaansbehoefte is beperkt, luxeartikelen zijn onbeperkt.’ (Sismondi). ‘De luxe is niet mogelijk, in de hoeveelheid waarmee we het werk van anderen kopen. Het harde werken, onvermoeibaar doorgaan, maakt het onmogelijk om de frivoliteiten te hebben, men moet zich beperken tot de noodzakelijkheden van het leven.’

De vraag naar arbeiders voor het kapitaal is daarom het enige, dat de kapitalist nodig heeft, dat wil zeggen alles voor hem draait om de verhouding waarin de levende arbeid zich aanbiedt tegen de ‘geobjectiverde’ arbeid. ‘Voor wat betreft de vraag voor arbeid, dat is toevertrouwd aan de arbeider. Of de gegeven arbeid |115| in ruil voor goederen, of als je het wilt zien in een andere vorm, maar wat hetzelfde is, de gegeven arbeid in ruil voor complete producten, een toekomst en groeiende toevoeging van waarde is, geeft aan dat bepaalde delen

er toe doen. Dit is de echte vraag, dat het materiaal is voor de producenten om te groeien, tot zover de vraag reikt, ongeacht welke artikelen bij elkaar passen als het maar groeit.' (*An Inquiry into those Principles respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption*. Londen, 1821)

Als *James Mill* bijvoorbeeld zegt: 'Om het mogelijk te maken voor een aanzienlijk deel van de samenleving om te kunnen genieten van de voordelen van vrije tijd, moet het rendement voor het kapitaal tastbaar groot zijn.' (*James Mill, Elements of Political Economy*. Londen, 1821). Het is ook niet vereist, 'Opdat velen vrije tijd hebben, moet de loonarbeider veel en hard werken, of de vrije tijd van het ene deel hangt af van de verhouding van de surplusarbeid tot de noodzakelijke arbeidstijd van de arbeiders.

De opgave voor de kapitalisten is, om 'kapitaal te verkrijgen tegen het voor de levende arbeid geruilde kapitaal, daarvoor is een grote hoeveelheid arbeid nodig.' (*J.G. Courcelle-Seneuil, Traité théorique et pratique des Entreprises industrielles*. Parijs, 1857, tweede uitgave).

Dat de waardevorming van het kapitaal, de meerwaarde, die het boven zijn eigen waarde produceert, dus zijn productieve macht, uit meerarbeid bestaat, dat het kapitaal zich toe-eigent, daarover zegt *Mill*, 'Kapitaal, om precies te zijn, heeft geen productieve macht. De enige productieve macht is de arbeid, dat gebruikt maakt van gereedschap en werkt met het materiaal. De productieve macht van het kapitaal is niets anders dan de hoeveelheid echte productieve macht, arbeid, dat de kapitalist, door middel van zijn kapitaal, commanderen kan.' (*J.St. Mill, Essays on some unsettled questions of Political Economy*. Londen, 1844.)

Aanvulling op a.

Dat bij de reproductie van het kapitaal en zijn vermeerdering van de waarde, de grondstof en de machinerie als zodanig, in het algemeen voor het productieproces er niet toe doen, is duidelijk. Neem grondstof, bijvoorbeeld vlas. Hoeveel arbeid het vlas opnemen kan, om zich in linnen om te zetten, hangt, wanneer het productiviteitsniveau en een bepaalde mate van de technologische ontwikkeling gegeven is, niet van zijn waarde af, maar van zijn hoeveelheid. Evenals de ondersteuning, door een machine die 100 arbeiders vervangt, niet van de prijs, maar van de gebruikswaarde afhangt.

Aanvulling op pagina 114.

Of nemen we een ander voorbeeld. *Symons*, (*Symons, Arts and Artisans at Home and Abroad*. Edinburgh, 1839) geeft bijvoorbeeld de volgende berekening voor een mechanische wever in Glasgow met 500 weefgetouwen, berekend om een goede fabricage van shirts te weven, zoals dat gebruikelijk is in Glasgow:

Kosten van de inrichting van de fabriek en machinerie £18.000

Jaarlijks product, 150.000 stuks op 24 yards voor 6 sh. £45.000

Rente op vast kapitaal en voor de afschrijving van de waarde voor de machinerie waarvan we 900 (5 %) voor de rente willen rekenen.	1800	In dit geval bedraagt de rente en winst 1700 + 900 = 2600.
Stoommachine, olie, talg verbetering van de machine	2000	Het tegen arbeid geïnvesteerde, zich reproducerende en vermeerderende deel van het kapitaal £7500
Garen en vlas	32000	Meerwaarde £2600
Arbeidsloon	7500	Meerwaardevoet dus bijna 33 %
	1700	
Winst	<hr/> 45000	

|116| Aanvulling op b.

Jones (Jones, *Essay on the Distribution of Wealth*. Londen 1831), beschouwt terecht de herendienst, of wat hij arbeidsrente noemt als de meest oorspronkelijke vorm van de rente, die men hier slechts als een bepaalde vorm van de meerwaarde te beschouwen heeft, dat de landeigenaren toekomt. Het is dus een vorm, waarin de landarbeiders een deel van de grond en de bodem bezitten, dat ze voor eigen onderhoud bebouwen. De arbeidstijd, dat ze hiervoor gebruiken, komt overeen met de noodzakelijke arbeidstijd, waardoor de loonarbeider zijn eigen salaris vervangt. Terwijl echter de moderne dagloner in de akkerbouw op dezelfde grond, dat hij van de pachter huurt, zijn hele arbeidstijd realiseert, waarmee hij zowel het deel dat zijn loon vervangt, als het deel dat de meerwaarde vormt. Net als hoe de fabrieksarbeider de machinerie voor de realisering van zijn noodzakelijke en meerarbeid gebruikt, maar hier vindt nog niet de verdeling van de tijd plaats en veel handzamer, als in de loonarbeid, maar ook de deling van de productievoorwaarden (in de productiesector) waarin deze arbeidstijd gerealiseerd wordt.

Bijvoorbeeld bepaalde dagen in de week bewerkt de arbeider in herendienst het aangewezen veld dat in zijn bezit is gekomen. Andere dagen werkt hij op het landgoed van de heer voor de eigenaar van deze grond. Deze vorm van arbeid heeft met de loonarbeid gemeen, dat wat de arbeider de eigenaar van de productievoorwaarden niet geeft de arbeid zelf is, zoals in andere productiewijzen geen product of geld. De meerarbeid verschijnt hier handzamer zoals in de loonarbeid, gescheiden van de noodzakelijke arbeid, terwijl de noodzakelijke arbeid en meerarbeid op verschillende velden uitgeoefend worden. De voor de reproductie van zijn eigen arbeidsvermogen noodzakelijke arbeid werkt de arbeider in herendienst op het veld dat hij zelf bezit. De meerarbeid voor de grondeigenaar verricht hij op het veld van de heerschap. Door deze ruimtelijke scheiding verschijnt ook de scheiding van de totale arbeidstijd in twee handzame delen. Terwijl men bij de loonarbeid net zo goed kan zeggen dat hij van de 12 uur ongeveer 2 uur voor de kapitalist werkt, dat hij van elk uur, of elk ander willekeurig evenredige deel van de 12 uur, voor 1/6 deel voor de kapitalisten werkt. Zo verschijnt dus voor het eerst de scheiding in noodzakelijke arbeid en meerarbeid, arbeid voor de reproductie van zijn eigen arbeidsvermogen en arbeid voor de eigenaar van de productievoorwaarden, zinvoller en handzamer in de vorm van de arbeid in herendienst, als in de vorm van de loonarbeid. Ten tweede volgt daaruit, dat het in de vorm van arbeid in herendienst zinvoller verschijnt dan in de vorm van loondienst. Dat daarmee de meerarbeid

onbetaalde arbeid is, en dat de gehele meerwaarde uit meerarbeid, dat wil zeggen onbetaalde arbeid voortkomt. Werkten de arbeiders in de herendienst 5 dagen per week op hun eigen veld, de zesde dag werkten ze op het veld van het heerschap. Zo is het duidelijk, dat ze deze zesde dag onbetaalde arbeid verrichten, niet voor zichzelf, maar ze werken voor een ander, en dat de gehele opbrengst van dit andere veld het product is van hun onbetaalde arbeid, dat daarom arbeid in herendienst heet. Wanneer fabrieksarbeiders van de 12 uur dagelijks 2 uur voor de kapitalisten werken, dan is dat hetzelfde, alsof ze per week 5 dagen voor zichzelf en 1 voor de kapitalisten werken, dus de zaak is vergelijkbaar, alsof ze één dag per week arbeid in herendienst voor de kapitalisten werken. In het hele systeem van de arbeid in herendienst, valt de vorm van het loon weg, en dit maakt de verhouding weer handzamer. De arbeider in herendienst behoudt de productievoorwaarden die voor de realisering van zijn eigen noodzakelijke arbeid vereist zijn. Hij betaalt daarom zijn eigen salaris, of hij eigent zich direct het product van zijn eigen noodzakelijke arbeid toe. Bij de loonarbeider daarentegen wordt het totale product van de arbeider eerst in kapitaal omgezet, om vervolgens in de vorm van salaris weer naar hem terug te stromen. Als de arbeider in herendienst, die 1 dag voor zijn heer werkt, het product van de hele week zou moeten inleveren, dat de kapitalist dan in geld zou moeten omzetten en van dit geld 6/6 aan de arbeider in herendienst terug zou betalen, dan zou de arbeider in herendienst, van deze kant bekeken, in een loonarbeider veranderd zijn. Omgekeerd. Wanneer de loonarbeider, die dagelijks 2 uur voor de kapitalist werkt, het product of de waarde van het product van zijn 5 daagse arbeid zelf incasseerde, en de zesde dag voor niets voor het kapitaal zou werken dan zou hij in een loonarbeider zijn veranderd. De aftrek van de waarde voor de productievoorwaarden vindt in beide verhoudingen plaats, hoewel in een andere vorm. In zoverre de aard en de verhouding van noodzakelijke arbeid en meerarbeid in beschouwing komen, is het resultaat hetzelfde.

We vinden de arbeid in herendienst in grotere of geringere doseringen verfrist met alle vormen van lijfeigenschap. Waar ze echter als zuiver vorm verschijnt, als heersende productieverhouding, zoals dat namelijk het geval was en voor een deel nog is in de Slavische landen en in de door de Romeinen bezette delen van het Donau gebied, dan zouden we met zekerheid kunnen zeggen, [117] dat het niet uit de lijfeigenschap als haar basis ontsprongen is, veel meer omgekeerd dat de lijfeigenschap uit de herendienst voortkwam. Ze berust op een gemeenschapsgevoel en de meerarbeid, die de leden van de gemeenschap verrichten, boven het voor het onderhoud noodzakelijke, gaat deels naar een reservefonds (gemeenschappelijk), en deels als voorziening voor hun gemeenschappelijke, politieke en religieuze behoeften. Deze situatie verandert meer en meer in arbeid in herendienst voor de families, die het reservefonds en de politieke en religieuze waarden als hun privé-eigendom inlijven. In de vorstendommen van het Donau gebied, evenals in Rusland, is dit inlijvingsproces precies aan te wijzen. Een vergelijking naar de hebzucht voor vreemde arbeidstijd van de kant van de Walachische bojaren en de Engelse fabrikanten is het interessant, dat in beide de neiging verschijnt de arbeid te zien als bron van de rijkdom, meerwaarde als meerarbeid.

‘De werkgever zal altijd op zijn hoede zijn om economisch om te gaan met de tijd en de arbeid.’ (Dugald Stewart, *Lectures on Political Economy*. Edinburgh, 1855, in deel 8 van het verzamelde werk uitgegeven door Sir W. Hamilton. Bij pagina 107 als aanvulling op e.)

In de arbeid in herendienst verschijnt de surplusarbeid in de meest oorspronkelijke, zelfstandige, vrije vorm, vrij, in zoverre bij de slavernij de totale dag van de slaven, zoals bij het vee, aan de eigenaar toe behoort, dat hij natuurlijk voeden moet.

Zelfs in het gebied van de Moldau en Walachije bestaat nu nog natuurlijke rente naast de arbeid in herendienst. We nemen hier het Organische Reglement, samengesteld en bekrachtigd in 1831. Het is voor ons doel hier onverschillig en daarom hier bijzaak erover op te merken, dat grondbezit, vee enzovoorts, inderdaad aan de Walachische boeren toe behoorde, dat door inlijving de toewijzing aan de eigenaars ontstond, en dat het Russische reglement van inlijving tot wet verhief. De natuurlijke rente bestaat uit 1/10 van alle overige producten, 1/5 hooi, 1/20 wijn, dit net als in Walachije. De boer bezit, 1) voor huis en tuin 400 stagènes (ongeveer 200 vierkante meter) in de vlakke, en 300 in de bergen, 2) 3 pogones (1 1/2 hectare) werkterrein en 3) 3 pogones weideland voor 5 stuks hoornvee.

Daarnaast is op te merken, dat deze lijfeigenschapscode als vrijheidscode door de Russen onder Kisseleff uitgeroepen is en door Europa erkend is. Ten tweede, de bojaren zijn de opstellers van het reglement. Ten derde, de verhouding was vervolgens veel ernstiger in het Moldau gebied dan in Walachije.

Volgens het reglement is elke boer aan de eigenaar per jaar verschuldigd; 1) 12 arbeidsdagen in het algemeen 2) 1 dag veldarbeid, 3) 1 dag houttransport. De dagen echter worden niet in tijd gemeten, maar volgens het volbrachte werk. Het Organische Reglement zelf legt daarom vast, dat de 12 arbeidsdagen gelijk moeten zijn aan het product van handwerk voor 36 dagen, de veldarbeidsdag is 3 dagen en de dag voor het houttransport eveneens 3 dagen. Alles bij elkaar opgeteld 42 dagen. Daar komt nog bij de zogenaamde 'iobagie' (dienst, service), dat wil zeggen arbeid voor de buitengewone productievereisten van de eigenaar. Deze buitengewone arbeid betreft de levering vanuit de dorpen van 4 man per 100 families, 3 in dorpen van 63 tot 75 families, 2 in dorpen van 38 tot 50 en 1 voor dorpen van 13 tot 25 families. Deze 'iobagie' is geschat op 14 werkdagen voor elke Walachische boer. Zo is de door het Reglement zelf bepaalde arbeid in herendienst 42 plus 14 is 56 arbeidsdagen. Het jaar voor akkerbouw bestaat in Walachije vanwege het ruwe klimaat uit 210 dagen, waarvan er 40 voor zondagen en feestdagen, en 30 gemiddeld voor slecht weer afgaan, samen 70 dagen. Daarvan gaan 56 dagen af voor de herendienst. Blijft over 84 dagen, een verhouding echter die niet zwaarder is dan voor de Engelse akkerbouwers, als de tijd die hij voor zijn salaris werken moet vergeleken wordt met de tijd die hij voor de vervaardiging van het onder de pachter, de Kerk, de staat en de grondeigenaar verdeelde meerwaarde werkt.

Dit zijn de aan de eigenaar wettelijk toegestane dagen in herendienst, de wettelijke geregelde meerarbeid. Het Reglement heeft het zo ingericht, dat de herendienst zonder wijziging in zijn tekst verder uitgebreid kan worden. Elke werkdag namelijk wordt zo bepaald, dat nog een toegift op de arbeidstijd van de volgende dag valt, om het werk af te kunnen maken. Zo is bepaald bijvoorbeeld dat, 'de dag van het onkruid wieden geschat wordt op 12 % te doen op een dubbele taak en uit te voeren door zij die het kunnen uitvoeren per man per dag', namelijk bij de maisaanplantingen. De dag voor het onkruid wieden is inderdaad zo ingericht door het Reglement, 'dat het begint in de maand mei om te eindigen in de maand oktober.' |118|

In Moldavië zei een van de grote bojaren zelf, 'de twaalf dagen arbeid van de boer, komt overeen met het Reglement, gelijkwaardig aan 365 dagen.' Met welk raffinement de bojaren deze wet uitbuiten, om zich de arbeidstijd van de boeren toe te eigenen, kan men verder nalezen in: E. Regnault. *Histoire Politique et Sociale des Principautés Danubiennes*. Parijs 1855.

Vergelijken we nu hiermee de geeuwhonger naar arbeidstijd, meerarbeidstijd, van de kant van de kapitalistische productie in Engeland.

Het is niet mijn bedoeling om hier op de geschiedenis van het overwerk in te gaan, sinds de uitvindingen van de machinerie in Engeland. Het feit is, dat als gevolg van de excessen de pest uitbrak, waarvan de verwoesting de kapitalist en de arbeider in gelijke mate bedreigden. De staat moest, ondanks grote weerstand van de kapitalisten, de normale arbeidsdag invoeren in de fabrieken, wat later overal op het continent meer of minder nageaapt is. Op zo'n manier, dat nog op het ogenblik van deze invoering van de normale arbeidsdag van de oorspronkelijke fabrieken, het naar hele andere arbeidstakken uitgebreid moest worden, blekerijen, drukkerijen, ververijen. Toen op dat ogenblik dit proces zich voltrok, de strijd erom voortduurde, bijvoorbeeld de strijd voor de 10 uren wet, uitbreiding van de fabriekswet, bijvoorbeeld naar de werkplaatsen voor veters in Nottingham. Voor de details over de vroegere fasen van dit proces verwijs ik naar: F. Engels, *Die Lage der Arbeitenden Klasse in England*. Leipzig, 1845. De praktische weerstand van de fabrikanten was niet groter dan de theoretische weerstand, die hun vertalers en apologeten, de professionele economen presteerden. Heeft toch de heer Newmarch, de mede uitgever van Tooke's *History of Prices*, als president van de sectie voor economische wetenschappen, op het laatste congres van de Britse Associatie voor de Kunst (de naam van de Associatie nog even nakijken) in september 1861 in Manchester zich gedwongen gevoeld om de noodzakelijkheid aan te tonen van een wettelijke regeling, en de gedwongen beperkingen aan de normale arbeidsdag in fabrieken als één van de verworvenheden van de huidige politieke economie in te voeren, waardoor ze boven hun voorgangers staan!

Mijn doel is alleen de parallel van de geeuwhonger van de bojaren enige bewijsstukken uit het nieuwste fabrieksrapport bij te brengen. Evenals één of twee voorbeelden met betrekking tot de industrietakken, waarin de fabriekswetten nog niet ingevoerd zijn, veterfabrieken, of pas kort geleden ingevoerd zijn, drukkerijen. Het gaat hier alleen maar om bewijzen voor de tendens, die in Walachije niet sterker is dan in Engeland.

Eerste illustratie. Veterhandel in Nottingham.
Daily Telegraph van 17 januari 1860.

'De heer Broughton, een magistraat van een graafschap, die een vergadering voorzat in het gemeentehuis van Nottingham op 14 januari 1860 verklaarde, dat er in een deel van de lokale bevolking, dat samenhangt met de veterhandel, een mate van leed en een ontbering zou bestaan dat in de gehele overige geciviliseerde wereld onbekend is. Kinderen van 9 tot 10 jaar worden uit hun smerige bedden getrokken om 2, 3, 4 uur 's morgens, en gedwongen voor het naakte bestaan om tot 10, 11, 12 uur 's nachts te werken, terwijl hun ledematen verdwenen, hun lichaam ineenkromp, hun gezichten verbleekten, en hun menselijke wezen absoluut in een steenachtige verlamming zou vervallen, dat een uiterst afschrikwekkende aanblik zou bieden. We zijn niet verrast, dat de heer Mallet of andere fabrikanten optreden, op het protest om elke discussie tegen te gaan. Het systeem, zoals de dominee Montagu Valpy het beschrijft, is een systeem van onbegrensde slavernij, slavernij dat betrekking heeft op het sociale, fysieke, morele en geestelijke leven. Wat moet men van zo'n stad denken, dat een openbare bijeenkomst houdt, om te petitioneren, dat de arbeidstijd voor mannen tot 18 uur dagelijks beperkt moet worden? We declameren tegen de katoenplanters in Virginia en Carolina. Is

echter hun negermarkt, met alle verschrikkingen, zijn zwepen en stakkers van mensenvlees meer verafschuwend dan deze langzame mensenoffers, die plaatsvinden, opdat sjaals en boorden voor het voordeel van de kapitalisten |119| gefabriceerd worden?’

Omdat in het algemeen het foute inzicht bestaat, als zou het fabriekswezen, geheel anders geworden zijn, citeer ik hier uit de nota van: ‘Het algemene register’, 28 oktober 1857. ‘Het kwartaaloverzicht van de huwelijken, geboorten en sterfgevallen, gepubliceerd en geautoriseerd door de Register Generaal, waar gezegd wordt: ‘Meneer Leigh, deken van het havendistrict van Manchester, maakt de volgende verstandige opmerkingen, die zorgvuldige aandacht verdienen van de bevolking in Manchester: Heel droevig is het leven van een kind. Het totale aantal doden, exclusief van de lijkschouwer, is 224 en van dit aantal zijn 156 kinderen onder de leeftijd van 5 jaar. Zo’n groot aantal heb ik nooit eerder gekend. Het is evident dat vanwege de gemiddelde omstandigheden die van invloed zijn op het leven van de volwassenen, in aanzienlijke mate verslechteren en dat het effect heeft op zij die strijden tegen de activiteiten van erg jonge kinderen. 87 van de kinderen stierven onder de leeftijd van één jaar. Verwaarloosde diarree, blootstelling aan slecht geventileerde ruimtes met als gevolg ophopende hoest, behoefte aan schoon voedsel, en vrij gebruik van laudanum, dat ondervoeding en braakneigingen veroorzaakt, alsook uitdroging en hoofdpijn, dat moet verklaren waarom het sterftecijfer onder kinderen nog steeds zo hoog is.’

Tweede illustratie. Fabrieksrapportages.

De frauduleuze fabriekseigenaar laten het werk beginnen, een kwartier, soms meer soms minder, voor 6 uur in de morgen, en sluit af een kwartier, soms meer, soms minder, na 6 uur ’s avonds. Hij neemt 5 minuten van het begin en einde, van de normaal toegestane tijd voor ontbijt en 10 minuten van het begin en einde van het eten. Hij werkt een kwartier, soms meer soms minder, na 2 uur op zaterdag.

Dus zijn winst, de winst is hier direct met de meest stipte meerarbeid te identificeren.

Voor 6 uur	15 min.	Totaal in 5 dagen	Zaterdag	Totaal
Na 6 uur	15 min.		voor 6 uur	15 min.
Ontbijt			ontbijt	Winst
Tijd	10 min.		tijd	10 min.
Eten		300 min.	na 2 uur	15 min
Tijd	20 min.			min.
	_____			_____
	60			40

Of 5 uur en 40 minuten per week, wat vermenigvuldigd met 50 weken in het jaar, 2 weken voor vakantie en stoppen als het uitkomt, dat neerkomt op 27 werkdagen.’ (L. Horner. *Suggesties*, in de reguleringswet voor fabrieken. Opgedragen door het Lagerhuis, afgedrukt op 9 augustus 1859.)

De winst die gewonnen kan worden door dit, overwerken boven de legale tijd, lijkt, voor veel fabriekseigenaren een grotere uitdaging dan dat ze kunnen weerstaan. Zij rekenen op de mogelijkheid dat ze niet gecontroleerd worden, en als ze de kleine straf en kosten zien, waarvoor degene die veroordeeld worden moeten betalen, dan vinden ze als ze gesnapt worden dat er dan nog steeds een aanzienlijke winstbalans is.' (*Rapport van de inspecteurs van fabrieken voor het laatste half jaar*. 31 oktober 1856). Vijf minuten per dag toegenomen arbeid, vermenigvuldigt door weken, zijn gelijk aan 2 1/2 dag productie per jaar. In gevallen waar de aanvullende tijd gewonnen wordt door een vermenigvuldiging van kleine diefstallen in de loop van de dag, zijn er onoverkomelijk moeilijkheden voor de inspecteurs om er een zaak van te maken.' Hier wordt de zo toe geëigende overtijd direct als diefstal gekenmerkt door de officiële Engelse fabrieksinspecteurs. |120|

Deze kleine diefstallen worden ook gekenmerkt als 'kleine gapperijen van minuten', verder als 'een paar minuten snaaien' of als 'knibbelen tijdens maaltijden'. 'Als je me het toestaat', zei een hoog gerespecteerde meester tegen me, 'om slechts 10 minuten per dag over te werken, stop je er duizend per jaar in mijn zak.'

Volgens de fabrieksinspecteurs is de arbeidstijd in Engelse drukkerijen feitelijk nog onbeperkt, en hebben zelfs nog in het jaar 1857 kinderen van 8 jaar en ouder van 's morgens 6 uur tot 's avonds 9 uur, 15 uur, gewerkt. 'De arbeidsuren in de drukkerijen kunnen praktisch beschouwd worden als onbeperkt, niettegenstaande de statutaire limieten. De enige restrictie op de arbeid is vastgelegd in artikel 22 van de drukkerijwet, die vaststelt dat geen kind, dat wil zeggen geen kind in de leeftijd van 8 tot 13 jaar, tewerk gesteld kan worden tijdens de nacht, die gedefinieerd is tussen 10 uur 's avonds en 6 uur 's morgens. Kinderen van 8 jaar mogen daarom wettelijk werken analoog aan veel regelingen van de fabrieksarbeid, vaak in ruimtes waarin de temperatuur drukkend is, continue en zonder enige concessie aan het werk voor een rustpauze of verfrissing, van 6 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds. Een jongen, die de leeftijd van 13 jaar bereikt heeft, mag wettelijk arbeid verrichten, dag en nacht, voor een onbepaald aantal uren zonder enige restrictie. Kinderen in de leeftijd van 8 jaar en hoger moeten werken van 6 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds in mijn district.' (Mr. A. Redgrave, *Rapporten van de inspecteurs van fabrieken*. 31 oktober 1857).

Een aanvullend uur per dag, dat verdient wordt door kleine aanpassingen voor 6 uur 's morgens, en aan het begin en einde van de tijden die nominaal vastgelegd zijn voor maaltijden, is bijna gelijk aan 13 maanden per jaar.' (Mr. L. Horner, *Rapporten van de inspecteurs van fabrieken*. 30 april 1858.) Zo angstig zijn de fabrieksinspecteurs om duidelijk te maken, dat de winst niets anders is dan arbeidstijd, surplus arbeidstijd, de extra winst dus surplus arbeidstijd boven de normale dag. |121|

Een tijd van crisis verandert niets aan de poging om overwerk toe te laten. Worden er slechts 3 of 4 dagen per week gewerkt, dan bestaat de winst in het algemeen slechts uit de surplustijd, die gedurende deze 3 of 4 dagen gewerkt wordt. Dus buitengewone winst alleen uit de onbetaalde surplustijd en die daarom boven de normale surplustijd en daarom boven de legaal bepaalde normale dag gewerkt wordt. Vermenigvuldig ik 2 uur surplusarbeid met 3 dagen in de week, dan is natuurlijk de meerwaarde half zo groot, dan wanneer ik het met 6 dagen per week vermenigvuldig. Daarom is tijdens een crisis de poging groter in de dagen die werkelijk gewerkt worden. Overwerk is meer onbetaalde arbeidstijd te laten werken. Andere fabrikanten doen feitelijk hetzelfde door verlaging van het arbeidsloon, dat wil zeggen door verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd gedurende 3 of 4 dagen waarin gewerkt wordt. Daarom in 1857 en 1858: 'Het kan inconsistent lijken dat de fabrikant gedurende de crisis het

grootst mogelijke deel aan onbetaalde arbeidstijd probeert te snaaien, in een tijd waarin de handel zo slecht is, maar die hele slechte tijd leidt tot overreacties door onachtzame mensen, ze krijgen er de extra winst door.’ (Mr. L. Horner, *Rapporten van de inspecteurs van fabrieken*. 30 april 1858.) Hoe slechter de tijd, hoe minder zaken gedaan worden, hoe groter de winst op de gemaakte handel moet zijn. Daarom merkt Horner op, dat in dezelfde tijd waar 122 fabrieken in zijn district opgeheven werden, er 143 inactief waren en alle andere minder werkten, het overwerk boven de legale tijd voortgezet werd. Eveneens rapporteerde in hetzelfde jaar fabrieksinspecteur T.J. Howell: ‘Ik ga verder, hoewel in de meeste fabrieken vanwege de slechte tijd slechts de halve tijd gewerkt wordt, echter met het ontvangen van de gebruikelijke klachten dat de een half uur tot 3 kwartier per dag gesnaaid wordt van de arbeiders door inbreuk te maken op de tijden die toegestaan zijn voor rust en verfrissing gedurende de werkdag, en door 5 minuten eerder te starten voor de normale tijd en 5 minuten langer door te gaan ’s avonds. Deze kleine gapperijen tellen in het geheel op tot 3 kwartier per dag, en zijn moeilijk te traceren.’ (T.J. Howells, *Rapport*).

‘Om een systematisch verloop van overwerk te bewijzen, werden de minuten opgenomen op 6 verschillende tijdstippen per dag, dat zou niet gedaan kunnen worden door de observatie van een inspecteur.’ (L. Horner. 31 oktober 1856). ‘Het is deze algemene berusting in de praktijk, zo niet goedkeuring van het principe en de algemene opvatting dat de grenzen aan de arbeid doelmatig zijn.’ (*Rapporten*, 1855) In dezelfde mate als de kapitalistische productie, en het fabriekssysteem zich op het continent ontwikkeld hebben, waren de regeringen van Frankrijk, Pruisen en Oostenrijk gedwongen het Engelse voorbeeld van de beperking van de arbeidstijd op de ene of andere manier na te volgen. Ze hebben meestal met enige aanpassingen, de Engelse fabriekswet gekopieerd of moeten kopiëren.^[122]

In Frankrijk bestond feitelijk voor 1848 geen wet voor de beperking van de arbeidsdag in fabrieken. De wet van 22 maart 1841 voor de beperking van de kinderarbeid in fabrieken, werkplaatsen en werkwinkels die faciliteit voor de arbeid aan zetten, of een continue vuur aansteken, en alle gelegenheden die werk geven aan meer dan 20 arbeiders, bleven dode letter en is tot op de huidige dag alleen in het noordelijke departement in de praktijk doorgevoerd. Overigens zouden volgens deze wet kinderen onder de 13 jaar ook in de nacht, tussen 9 uur ’s avonds en 5 uur ’s morgens ingezet mogen worden, ‘voor het uitvoeren van ernstige reparaties, of het vastlopen van een waterwiel’, kinderen boven de 13 ook gedurende de nacht, als hun arbeid onvervangbaar is.

Op 2 maart 1848 lanceerde de voorlopige regering een wet, volgens welke de arbeidstijd, niet alleen in de fabrieken, maar ook in alle werkplaatsen en winkels waar handenarbeid plaats vindt, niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassen werklieden, tot 10 uur in Parijs, 11 uur in de departementen beperkt werden. De voorlopige regering ging van de valse aanname uit, dat de normale arbeidsdag in Parijs 11 en in de departementen 12 uur zou zijn. Maar: ‘In een groter aantal spinnerijen duurde de arbeid 14 tot 15 uur, tot grote schade voor de gezondheid en de moraal van de arbeiders en in het bijzonder de kinderen, en zelfs langer.’ (M. Blanqui. *De arbeidersklasse in Frankrijk, in het jaar 1848*.)

De Nationale Assemblee paste deze wet aan door de wet van 8 september 1848: ‘De dagelijkse arbeid voor de werklieden in de werkplaatsen en al het andere werk zal niet boven 12 uur uitkomen. De regering heeft de macht om uitzonderingen te maken om bovenwettelijke afspraken te maken voor die gevallen waar de aard van het werk of het instrumentarium dat vereist.’ Door het decreet van 17 mei 1851 voerden de regeringen deze uitzonderingen in. Er zijn ten eerste verschillende takken bepaald, waarop de wet van 8

september 1814 niet toepasbaar is. Verder echter werden de volgende beperkingen gemaakt: 'De schoonmaak van machines aan het einde van de dag, werk voor noodzakelijk repareren door ongelukken met de aandrijving, de boiler, de machinerie, of het gebouw. Arbeid mag uitgebreid worden in de volgende gevallen: gedurende 1 uur aan het einde van de dag voor het wassen en uitrekken van stukken in de verfwerkplaatsen, werk voor het bleken, en katoenbedrukking. Gedurende 2 uur in suikerfabrieken, en raffinaderijen, en in chemische fabrieken. Gedurende 2 uur gedurende 120 dagen per jaar, naar keuze voor de bedrijfsleider, en met de toestemming van de prefect, in ververijen, drukwerkplaatsen, en afwerkplekken.' (A. Redgrave, *Rapporten*. 31 oktober 1855). De schrijver merkt op met betrekking tot de uitvoering van deze wet in Frankrijk, 'ik ben ervan verzekerd door verschillende eigenaren van de werkplaatsen, dat als ze zouden wensen gebruik te maken van de toestemming om de werkdag uit te breiden, dat de arbeiders bezwaar daartegen zouden hebben vanwege de reden dat een uitbreiding van de werkdag op een bepaald moment gevolgd zou worden door een beknotting van het gewone aantal uren voor een ander aantal. En ze maakten speciaal bezwaar tegen werk langer dan 12 uur per dag, omdat de wet die dit aantal vast zou leggen, de enige goede is dat voor hen overblijft van de wetgeving van de republiek.'

'De verlenging van de arbeidsdag is een optie met de werklieden, als het een wederzijds akkoord is, de betaling per uur is in het algemeen hoger dan dat ze oorspronkelijk betalen.' A. Redgrave merkt op, dat als gevolg van overwerk en de daarmee verbonden fysieke spanning en geestelijke demoralisatie, 'de arbeidersbevolking van Rouen en Lille bezweken zijn, achtergebleven zijn in de groei, en dat velen besmet zijn met vormen van verlamming die in Engeland geleid hebben tot slachtoffers met de naam 'fabriekskreupelen'.

'Het moet toegegeven worden dat een dagelijkse arbeid van 12 uur, een voldoende aanspraak is op het menselijke gestel, en wanneer de vereiste onderbrekingen voor maaltijden, de tijd om naar huis te gaan en om naar het werk te komen, toegevoegd worden aan de arbeidsuren, dat dan de balans voor de beschikbaarheid van de arbeider niet excessief is.' (A. Redgrave.)

Onder de huichelachtige voorwendselen van de Engelse eigenaar van de werkplaatsen tegen de 'tienurenwet' het volgende. 'Tegen de vele bezwaren die gemaakt zijn tegen de 'tienurenwet' was het gevaar dat het een te grote concessie was voor jonge mannen en vrouwen voor zoveel vrije tijd, welke zij, door hun tekortgeschoten opleiding, zouden |123| verspillen of misbruiken. Het zou noodzakelijk zijn dat de opleiding vooruitgang zou boeken en de middelen beschikbaar zouden moeten komen voor het verkrijgen van een winstgevende mentale en sociale tewerkstelling. Voor de vrije tijd, welke de Tien Uren Wet voorstelde aan de fabrieksbevolking toe te kennen, was het beter te adviseren, in het belang van de moraal, dat de gehele dag doorgebracht zou worden in de fabriek.' (A. Redgrave.)

Hoe zeer Macaulay economische feiten constateert, om als een excuus voor de verontschuldiging van het bestaande te kunnen optreden, stelt Cato Censor in het verleden, de sycofant van de toekomst, de volgende stelling. 'De praktijk om kinderen vroegtijdig aan het werk te zetten, een praktijk van de staat, de wettelijke beschermer van zij die zichzelf niet kunnen beschermen, is in onze tijd wijselijk en menselijk voorgeschreven, dit om te voorkomen dat de praktijken die in de zeventiende eeuw voorkwamen, wanneer het vergeleken wordt met de mate waarin het toen plaatsvond in het manufactuursysteem, lijkt nu bijna ongelooflijk. In Noorwegen, heeft de hoogste vertegenwoordiger van de kledinghandel gezegd, dat van een klein schepseltje van zes jaar oud gedacht werd dat hij geschikt zou zijn

voor arbeid. Verschillende schrijvers uit die tijd, onder hen sommige die gezien werden als vooraanstaande weldoeners, merkte met opgetogenheid het feit op, dat door die alleenstaande jongens en meisjes van kwetsbare leeftijd het nodig was om geschapen rijkdom uit te breiden voor hun eigen onderhoud tot £12.000 per jaar. Hoe voorzichtiger we de geschiedenis van het verleden toetsen, hoe meer redenen we zullen vinden om het beeld te verwerpen dat onze tijd vruchtbaar is voor nieuw sociaal kwaad. De waarheid is, dat de kwade bedoelingen oud zijn, met zeer spaarzame uitzonderingen. Dat wat nieuw is, is de intelligentie dat het verschil maakt en de menselijkheid die van hen overblijft.' (Macaulay, Engeland.) De stelling bewijst precies het tegendeel, namelijk dat vroeger de kinderarbeid nog een uitzonderlijke verschijning was, waarover de economen bijzonder luidruchtig en met verontwaardiging spraken. Welke moderne schrijver zou het als iets bijzonder opvallends vermelden, dat kinderen van kwetsbare leeftijd in de fabrieken gebruikt worden? Tot hetzelfde resultaat komt iedereen, zowel de schrijver als het kind, Culpeper ook die het met gezond verstand leest.

De wettelijke tijd wordt vaak uitgebreid, 'door kinderen vast te houden, jonge personen, en vrouwen in de fabriek voor het schoonhouden, gedurende een deel van de maaltijden, en op zaterdag na 2 uur, in plaats van het werk op vastgestelde tijden.' (L. Horner. *Rapporten*. 30 april 1856).

Dit overwerk vindt ook plaats met arbeidslieden 'die niet aangesteld zijn op stukwerk, maar een wekelijks salaris ontvangen.' (L. Horner. *Rapporten van de inspectie*, 30 april 1859).

Horner, naast dat hij één van commissarissen voor fabrieksonderzoek van 1833 was, was één van de originele fabrieksinspecteurs, die gedurende de eerste dagen van fabriekstoezicht geconfronteerd werd met serieuze moeilijkheden. Horner zegt in zijn laatste rapport van 30 april 1859: 'De opleiding van de kinderen, vereist voor hun werk, is in veel gevallen, een volslagen schijnvertoning. De bescherming van de arbeiders tegen lichamelijke ongelukken en dood door onbeschermd machines, die ook voor beroepsuitoefening vereist is, is praktisch een dode letter. De rapporten van ongelukken, is voor een groot deel, een verspilling van publiek geld. Overwerk, tot een aanzienlijke hoogte, komt nog altijd voor, en in de meeste situaties, ondanks dat de veiligheid tegen nalatigheid en straf in de wet zelf voorgeschreven is.'

Kinderen boven de 13 jaar zijn gekwalificeerd om aan gesteld te worden voor hetzelfde aantal uren als volwassen mannen, en voor de helft van de tijd voor kinderen onder de 13 jaar.^[124]

'Het feit is, dat voorafgaand aan de wet van 1833, jonge personen en kinderen de hele nacht werkten en de hele dag erop volgend.' (*Rapporten*, 30 april 1860). Door de wet van 1833 zijn nachten toegestaan tussen half negen 's avonds en half zes 's morgens. De fabriekseigenaren zijn toegestaan 'om hun wettelijke arbeidsuren te nemen in elke periode binnen half zes 's morgens en half negen 's avonds. Deze betekenis van 'dag' en 'nacht' liep door in alle opvolgende fabriekswetten. Hoewel met beperkte werkuren tot 1850, toen voor de eerste keer, de daguren werden toegestaan en werden vastgelegd van zes uur 's morgens tot zes uur 's avonds, en in de winter van 7 uur 's morgens tot 7 uur 's avonds, wanneer het zo gewenst werd door de fabriekseigenaar.

'De bulk van ongelukken die voorkwamen in de grootste fabrieken door het voortdurende gevecht voor elke minuut tijd, waar het werk doorgaat door een constante kracht, die gelijk staat aan misschien wel duizend paardenkrachten, leiden noodzakelijk tot gevaar. In zulke

fabrieken, zijn momenten elementen van de winst, de aandacht van iedereen op elk moment is vereist. Het is hier, waar elk moment een permanente strijd te zien is tussen levende en mechanische krachten, waar de mentale energie moet sturen, en de dierlijke energie moet bewegen en gelijke tred moet houden met de omwentelingen van de spindels. Zij mogen niet aarzelen, niettegenstaande de druk op hen, nog door de buitengewone spanning of door de hitte. Het mag ook niet onderdrukt worden voor een moment door een ander aandachtspunt voor de verschillende bewegingen in de omgeving, want in elke onoplettendheid is er een verlies.’ (*Rapport van de inspecteur van fabrieken*. 30 april 1860)

‘De commissie voor de kinderarbeid, waarvan de rapporten al enkele jaren gepubliceerd worden, liet licht schijnen op veel excessen, die nog altijd voortduren, sommige groter dan elke waarmee fabrieken en drukkerijen ooit te maken hebben gehad. Zonder een georganiseerd systeem voor inspectie door betaalde officials, die verantwoording af moeten leggen aan het parlement, en aan hun verplichting gehouden worden door halfjaarlijkse rapportages van hun vorderingen, zo zal de wet spoedig haar werkzaamheid verliezen. Dat is al bewezen door de inefficiëntie van alle fabriekswetten van voor 1833, en dat geldt ook voor Frankrijk. Het gaat daar over de fabriekswet van 1841 die ook geen voorziening heeft voor een systematische inspectie.’ (*Rapportage over de inspecties*. 31 oktober 1858).

De fabriekswetten hebben een einde gemaakt aan het voorbarige verval van de voormalige arbeiders met teveel uren. Door ze de meesters te maken van hun eigen tijd, hebben ze een morele energie gekregen, die hen stuurt in de richting van het eventuele bezit van politieke macht.’ (*Rapport van de inspecteur van fabrieken*. 31 oktober 1859)

Nog een grotere zege is het verschil, uiteindelijk duidelijk gemaakt tussen de eigen tijd van de arbeiders en de tijd van hun meesters. De arbeider weet nu dat wat hij verkoopt geëindigd is, en wanneer zijn eigen tijd begint. Door het bezit van zo’n voorsprong van kennis, is hij in staat om vooruit te plannen met zijn eigen minuten voor zijn eigen doelen. Dit is bijzonder belangrijk met betrekking tot de vaststelling van de normale arbeidsdag. Voor 1833, had de meester geen tijd voor iets anders dan te werken.’

‘De hebzucht van de fabriekseigenaren, waarvan de wreedheid voor het nastreven van de winst nauwelijks overtroffen is door zij die vervolgd zijn door de Spanjaarden tijdens de verovering van Amerika, in de jacht op goud.’ (John Wade, *Geschiedenis van de middenklasse en de werkende klassen*. Londen 1835)|124a|

‘Zekere groepen van de arbeiders, zoals de volwassen mannen, en vrouwelijke wevers, hebben een direct belang om over te werken. Het kan verondersteld worden dat zij enige invloed uitoefenen over de jongere groepen, die de ouderen nu eenmaal hebben, afgezien van een natuurlijke lijn van afwijzen voor het geven van bewijs of informatie bedoeld om hun werkgevers te imponeren. Zelfs wanneer ontdekt wordt, dat de jongere werkers op onwettige tijden werken, kan voor hun bewijs om de feiten vast te stellen door een groep magistraten, zelden vertrouwd worden, omdat het een gegeven is dat ze risico lopen om hun werk te verliezen.’ (*Fabrieksinspecteurs rapporten voor een halfjaar, tot 31 oktober 1860*).

‘Een fabriek geeft werk aan 400 mensen, waarvan de helft voor stukloon werkt en een direct belang heeft om langer te werken. De andere 200 worden per dag betaald en werken even lang als de anderen, en ze krijgen niet meer geld voor overwerk. Op sommige locaties is het de gewoonte geworden, om systematisch 5 minuten eerder te beginnen en 5 minuten later te stoppen na het normale uur. Er zijn 3 startmomenten en 2 stopmomenten elke dag, en dus

zijn er 5 minuten op 6 verschillende momenten, dat is gelijk aan een half uur winst per dag, niet voor één persoon, maar voor 200 die per dag werken en ervoor betaald worden. Het werk van deze 200 voor een half uur per dag is gelijk aan het werk van één persoon voor 50 uur, of 5/6 van iemands werk per week, en dat is een positieve winst voor de week.'

Wordt er stukloon betaald, dan heeft de arbeider tenminste een aandeel van zijn overwerk en eigent hij zichzelf een deel van de surplustijd toe, waarin hij werkt. De kapitalist heeft echter afgezien van de snellere waardevorming van het vaste kapitaal als surplus winst. Zelfs wanneer hij het uur overwerk gelijk of eveneens hoger betaalt, dan de uren van een normale arbeidsdag, 1) omdat hij de machine, waarmee gewerkt wordt, bijvoorbeeld een spindel of weefgetouw, niet voor het vermeerderen nodig heeft. Dezelfde arbeider, of hij nu 12 of 15 uur werkt, werkt aan hetzelfde mechanische weefgetouw gelijk. Een deel van het belegde kapitaal valt dus weg bij deze productie van surplustijd. 2) Is de normale dag 12 uur, waarvan 2 uur surplusarbeid, dan moeten 10 uur betaald worden voor 2 uur surplustijd.

Hier wordt van de 30 minuten, een half uur, 1/6 deel gewonnen is 5 minuten, en wordt hem 25 minuten betaald. De surplustijd is anders ervan afhankelijk, dat de arbeider eerst 10 uur voor zichzelf werkt. Dat is hier al vooruit geregeld, omdat hij zijn noodzakelijke salaris al verdiend heeft. Er kan dus met één evenredig deel van de overtijd volstaan worden.

Is de overtijd gratis, dan wint het kapitaal dat, zonder noodzakelijke arbeidstijd te betalen. 100 arbeidsuren overtijd, als 10 uren dagelijks gewerkt worden is de arbeidstijd van 10 arbeiders, waarvoor het gehele arbeidsloon gespaard is. |124b|

De bleking- en ververswet kwamen in werking op 1 augustus 1861.
De hoofdbepalingen van de eigenlijke fabriekswet zijn:

'Alle personen onder 16 jaar moeten onderzocht worden door een gecertificeerde arts. Kinderen kunnen niet aangesteld worden onder de 8 jaar. Kinderen tussen 8 en 13 jaar kunnen slechts voor de helft van de tijd aangesteld worden en moeten dagelijks naar school. Vrouwen en jongere personen onder de 18 jaar kunnen niet te werk gesteld worden voor 6 uur 's morgens en na 6 uur 's avonds, noch na 2 uur 's middags op zaterdag. Vrouwen en jongere personen mogen niet werken tijdens de maaltijden, en ook niet toegestaan worden om in een ruimte te blijven van de fabriek waar het werk gewoon doorgaat. Kinderen onder de 13 jaar kunnen niet tewerk gesteld worden voor 12 uur 's middags en na 1 uur op dezelfde dag. De werkuren zijn geregeld door een publieke klok, in het algemeen de klok van het meest nabij gelegen treinstation. Soms is het voorgekomen als reden voor excuus, wanneer personen in een fabriek werden aangetroffen gedurende een maaltijd of op een ander illegaal moment, dat ze de fabriek niet mogen verlaten op het afgesproken uur, en dat dwang nodig is om hen te forceren het werk te stoppen, speciaal op de zaterdagmiddag. Maar, als de arbeiders in de fabriek blijven, nadat de machinerie gestopt is met doordraaien, en ze zich bezighouden met het schoonmaken van hun machine en dergelijk ander werk, dan zouden ze niet aangesteld behoeven te worden als er voldoende tijd gereserveerd was speciaal voor het schoonmaken, zowel voor 6 uur 's avonds of na 2 uur 's middags op zaterdag. Verdere bestemming van de fabriekswet in betrekking tot de maaltijden: 'Anderhalf uur moet gegeven worden aan alle jonge personen en vrouwen, personen op hetzelfde moment tussen 7.30 's morgens en 6 uur 's avonds. Dit ene uur moet gegeven worden voor 3 uur 's middags, en geen enkel persoon kan tewerk gesteld worden voor meer dan 5 uur voor 1 uur 's middags, zonder tussenpoos van 30

minuten. De gebruikelijke maaltijden van de mechanici over het hele land zijn een half uur voor ontbijt en een uur voor het diner.'

Verdere bepaling van de fabriekswet:

'De ouders is opgedragen om hun kind naar school te laten gaan voor 3 uur per dag gedurende 5 dagen in de week. De werkbaas is verboden om kinderen te laten werken, tenzij hij beschikt op elke maandagmorgen over een verklaring van de schoolmeester, dat elk kind de school bezocht heeft voor 3 uur per dag gedurende 5 dagen in de voorafgaande week.'

In vroegere eeuwen, voorafgaande aan de tijden van de kapitalistische productie, vinden we ook gewelddadige dat wil zeggen wettelijke regelingen van de kant van de regeringen. De wet is bedoeld om de arbeiders te dwingen, een bepaalde tijd te werken, terwijl de huidige reguleringen allemaal slechts omgekeerd werken, om de kapitalisten te dwingen en slechts bepaalde tijd te laten werken. Tegenover het ontwikkelde kapitaal kan de arbeidstijd alleen door regeringsdwang ingeperkt worden. Op het niveau, waarop het kapitaal zich pas ontwikkelt, treedt de [124c] regeringsdwang in werking, om de arbeiders met geweld in loonarbeiders om te zetten.

'Als de bevolking kritisch is, en het land overvloedig, dan is de vrije arbeider ijdel en brutaal. Kunstmatige regulering is vaak gebleken, niet alleen nuttig, maar ook absoluut noodzakelijk te zijn om hem aan te zetten voor werk. Tegenwoordig, volgens de heer Carlyle, hebben de geëmancipeerde negers op onze West-Indische eilanden een hete zon voor niets, en genoeg pompoenen voor weinig of niets, en daarom willen ze niet werken. Hij denkt dat wettelijke regelingen om werk af te dwingen absoluut noodzakelijk zijn, zelfs voor hun eigen belang. Omdat ze snel terugvallen in hun originele barbarij. Dus in Engeland werd 500 jaar geleden uitgevonden, door ervaring, dat de armen het niet nodig vinden en niet willen werken. Een grote plaag in de veertiende eeuw die de bevolking uitgedund heeft, maakte de moeilijkheid duidelijk om mensen voor redelijke voorwaarden aan het werk te krijgen, tot een niveau dat redelijk onacceptabel was, en de industrie van het koninkrijk bedreigde. Vervolgens is in het jaar 1349, het drieëntwintigste statuut van Edward III aangenomen, om de armen tot werken te dwingen, en in te grijpen op de arbeidslonen. Het is gevolgd door hetzelfde inzicht door verschillende eeuwen, door een lange serie van statutaire wetten. De lonen van de boeren, alsook van de landarbeiders, de prijzen van stukwerk, alsook de daglonen, de periodes waarin de armen verplicht waren te werken, de onderbrekingen voor de maaltijden, zoals in de fabrieken tegenwoordig, werden vastgesteld door de wet. Parlementaire wetten regelden de lonen, maar tegen de arbeider, en ten gunste van de meester, en dat duurde voor een lange periode van 464 jaar. De bevolking groeide. Deze wetten werden niet meer nodig gevonden en werden werkelijk een last. In het jaar 1813 werden ze herroepen.' (*Sophisms of Free Trade*, zevende uitgave, Londen 1850).

Uit het statuut van 1496 komt naar voren, dat de voeding beschouwd werd als een equivalent voor 1/3 van het inkomen van een handwerker en 1/2 van het inkomen van een arbeider. Dit toont een grotere mate van onafhankelijkheid onder de arbeiders aan, dan nu heerst, want de voeding van arbeiders en handwerklieden wordt nu op een hogere voet op hun lonen aangeslagen. De uren voor maaltijden en rust waren vrijer dan tegenwoordig. Ze bedroegen bijvoorbeeld van maart tot september 1 uur voor ontbijt, 1 1/2 uur voor middageten en een 1/2 uur voor avondeten. Dus totaal 3 uur. In de winter werd er gewerkt van 5 uur 's

morgens totdat het donker werd. Daar tegenover staat nu in de katoenfabrieken 1/2 uur voor |124d| ontbijt, en 1 uur voor diner, dus slechts 1 1/2 uur, precies de helft van de vijftiende eeuw. (John Wade. *History of the Middle and Working Classes*. Derde uitgave, Londen 1835.)

De bleking- en verfwet voor arbeid van 1860 vaardigen uit.

De bepalingen in de drukwerkwet, de bleking- en verfwet en de fabriekswet zijn verschillend.

‘De bleking arbeidswet beperkt de arbeidsuren van alle vrouwen en jonge personen tussen 6 uur ’s morgens en 8 uur ’s avonds, maar staat niet toe dat kinderen werken na 6 uur ’s avonds. De drukwerkwet beperkt de uren van vrouwen, jonge personen en kinderen tussen 6 uur ’s morgens en 10 uur ’s avonds, op voorwaarde dat de kinderen de school bezoeken voor 5 uur op een willekeurige dag behalve zaterdag, voor 6 uur ’s avonds. (*Rapport van de fabrieksinspecteur*, 31 oktober 1861). De fabriekswet vereist 1 1/2 uur vrij gedurende dag, en het moet genomen worden tussen 7.30 uur ’s morgens en 6 uur ’s avonds en een uur daarvan moet gegeven worden voor 3 uur in de middag. Geen kind, jong persoon of vrouw zal tewerk gesteld worden voor meer dan 5 uur voor 1 uur ’s middags van elke dag zonder een pauze voor een maaltijd voor minstens 30 minuten. In de drukwerkwet is er geen enkele vereiste voor een maaltijd. Vervolgens mogen jonge personen en vrouwen werken van 6 uur in de morgen tot 10 uur in de nacht zonder stop voor maaltijden. In de drukwerkwet mag een kind werken tussen 6 uur in de morgen en 10 uur ’s nachts. Voor de bleking arbeidswet mag een kind alleen werken conform de fabriekswet, terwijl de arbeid van jonge personen en vrouwen, waar voorheen de arbeid tijdens de dag was, mag dat nu tot 8 uur ’s avonds.

Neem de zijdefabriek als voorbeeld. Sinds 1850, is het wettelijk toegestaan om kinderen tewerk te stellen boven 11 jaar, dus van 11 tot 13 jaar in het opwinden en draaien van ruwe zijde voor 10 1/2 uur per dag. Van 1844 tot 1850, was dat hun dagelijkse werk, behalve op zaterdag, maar beperkt tot 10 uur, en voor die periode zelfs tot 9 uur. Deze veranderingen vonden plaats op basis van het feit dat het werk in de zijdefabrieken lichter was dan in fabrieken voor andere producten, en minder aannemelijk, in ander opzicht ook, bijvoorbeeld minder schadelijk voor de gezondheid. De beschuldiging naar voren gebracht in 1850 over de fabricage van zijde, dat het een gezondere baan is dan banen in andere textiel fabrieken, is niet alleen volledig |124e| vals in het bewijs, maar de test wijst een andere kant op. Het gemiddelde sterftecijfer is extreem hoog in de zijdedistricten, en onder het vrouwelijke deel van de bevolking is het zelfs hoger dan in het katoendistrict van Lancashire, waar, hoewel het klopt dat kinderen de helft van de tijd werken, toch van de voorwaardelijke oorzaken die de katoenfabricage ongezond maken, er een hoge mate van sterfte door longziekten onvermijdelijk verwacht kan worden.’

Lord Ashley zegt in zijn toespraak over de tien uren wet, 15 maart 1844, dat de arbeidsuren in de Oostenrijkse fabrieken, 15 niet zelden 17 uur per dag waren. (*Tien uren fabriekswet*. Londen 1844) In Zwitserland zijn de regels zeer strikt. In het kanton Argovia is het niet toegestaan aan kinderen onder 14 jaar om meer dan 12 1/2 uur te werken en opleiding is verplicht voor de fabriekseigenaren. In het kanton van Zurich, zijn de arbeidsuren beperkt tot 12 uur, en kinderen onder 10 jaar mogen niet tewerk gesteld worden. In Pruisen, door de wet van 1839, mag geen kind, dat niet het zestiende jaar volgemaakt heeft, langer werken dan 10 uur per dag. Kinderen onder de 9 jaar mogen helemaal niet werken.

Onderinspecteur Baker rapporteert (*fabrieksrapport 1843*) dat hij verschillende vrouwen gezien heeft, die, hij was er zeker van, pas 18 geworden waren en verplicht waren te werken van 6 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds met slechts 1 1/2 uur voor maaltijden. In andere gevallen, zo toont hij aan, waren vrouwen verplicht de hele nacht te werken bij een temperatuur van 70 tot 80 graden. Ik vond, zegt Horner (*fabrieksrapport 1843*), dat veel jonge vrouwen, net 18 jaar, werkten van half 6 in de morgen tot 8 uur in de avond, met geen onderbreking alleen een kwartier voor ontbijt en 3 kwartier voor avondeten. Zij, en dat mag eerlijk worden gezegd, werkten gedurende 15 1/2 uur van de 24. Er zijn, zegt Saunders (*fabrieksrapport 1843*), onder hen vrouwen die tewerk gesteld zijn voor enkele weken, met een tussenpose van slechts enkele dagen, van 6 uur in de morgen tot 12 uur in de nacht, met minder dan 2 uur voor maaltijden, dus ze werden gedurende 5 nachten in de week, met slechts 6 uur van de 24 om naar huis te gaan, om rust te krijgen in bed.'

Het vroege gebruik van de arbeidsvermogens, in andere woorden op vroege leeftijd, als gevolg van de gewelddadige verlenging van de arbeidstijd.

'In het jaar 1833 is er een brief naar me gestuurd door meneer Ashworth, een achtenswaardige fabriekseigenaar in Lancashire, die de volgende curieuze passage bevatte: 'U zult natuurlijk onderzoek doen naar de oude mannen, waarvan gezegd wordt dat ze dood gaan, of ongeschikt worden voor de arbeid, wanneer ze de leeftijd van 40 jaar bereiken, of snel daarna.' Attentie voor de frase 'oude mannen van 40 jaar.' De commissaris van het gouvernement McIntosh, één van de commissarissen, die opzettelijk gezonden zijn om bewijs te verzamelen tegen de maatregelen die genomen zijn door het comité van 1832, zegt in zijn rapport van 1833: 'Hoewel voorbereid op het zien van kinderen die belast worden op zo'n manier, is het moeilijk om de leeftijd te geloven van mensen, zoals ze die zelf opgeven. Zo compleet is hun premature oude leeftijd.'

In 1816 zat Sir R. Peel een comité voor van het Lagerhuis om de leerlingenwet van 1802 te onderzoeken. Volgens het bewijs van John Moss, onderzoeker van een fabriek bij Preston, werd de leerlingenwet continue op nul gezet. De getuige wist er niet eens van. De kinderen in de fabriek, bijna allemaal leerlingen van gemeentes in Londen, moesten werken van 5 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds, het gehele jaar, met 1 uur voor 2 maaltijden. Het was niet variabel, ze werkten ook op de zondagmorgen tot 12 uur om de machines schoon te maken voor de week. (15 uur)

De gemiddelde arbeidstijd bij de lakkerijen in Londen was 17 uur, ook 17 uur regulier in de eerste tijd van de katoenindustrie. Kort daarna volgde de invoering van de nachtarbeid.

Meerwaardevoet

Als de arbeider 10 uur noodzakelijke arbeid levert en 2 uur surplusarbeid, dan is de voet 2/10 is 20 %. Er zou een foute berekening ontstaan, dat wil zeggen dat de uitbuitingsgraad fout zou worden geconstateerd, als men de gehele arbeidsdag van 12 uur beschouwt en zegt dat

ongeveer de arbeider er $\frac{5}{6}$ van zou krijgen en de kapitalist $\frac{1}{6}$. De voet zou dan $\frac{1}{6}$ is $16\frac{2}{3}$ % bedragen. Dezelfde vergissing zou plaats vinden, wanneer het product berekend zou worden, en niet de verhouding van het surplusproduct tot het deel van het product dat gelijk is aan het arbeidsloon, maar het surplusproduct als evenredig deel van de toegevoegde productie. Dit punt is zeer belangrijk, niet alleen voor de bepaling van de meerwaarde, maar later beslissend belangrijk voor de juiste bepaling van de winstvoet. |124f]

‘Hij, één van de ondernemers in de eerste tijd van de ontwikkeling van de katoenindustrie, vertelde me een aantrekkelijk idee, ik weet niet of hij het zuiver opnam, maar het is echt waar van hem, het gaat over het organiseren van de nachtarbeid. De arbeiders worden geworven in 2 ploegen, op een manier dat gewerkt wordt van de vorige dag tot aan de middag, van 2 nachten aaneen, de vaklieden tellen niet mee. Het werk duurt 17 uur, het slapen neemt 7 volle uren in beslag. Dat is een enorm kapitaal, de waarde van de vaklieden, een maand huur. Deze grote hoeveelheid uren, de berekende rente ervan, zijn niet verloren. Hij heeft me uitgelegd dat een combinatie, waardoor hij het fraai weer terug vangt, en daar bovenop, zijn nieuwe verklaring, niets valt op deze wijze op het nachtloon.’ (Sir Richard Arkwright, 1760 tot 1792, door St Germain Leduc. Paris 1842.)

Dit is nu de norm in de katoenfabrieken van Moskou. Nog veel afschuwelijker is het op dit ogenblik in de spiegelabrieken van Manchester waar het volgende systeem geldt, waarbij ook kinderen worden gebruikt. Namelijk 2 ploegen, die zich alle 24 uur dag en nacht per 6 uur aflossen. We lezen het bij Babbage, *On the economy of machinery*, 1832.

De eerste machines om tule te produceren waren zeer duur bij de eerste aankoop, van £1000 tot £1200 of £1300 per stuk. Elke fabrikant, bezitter van zo’n machine vond spoedig uit dat hij meer produceerde, maar omdat de arbeid tot 8 uur per dag beperkt was, kon hij in betrekking tot de prijs niet met de oude fabricagemethode wedijveren. Dit nadeel kwam voort uit de aanzienlijke som, die door de invoering van de eerste machine opgebracht moest worden. Spoedig echter merkten de fabrikanten, dat met dezelfde uitgave van het oorspronkelijke kapitaal en een kleine aanvulling voor het vervangingsfonds, dat ze de machine gedurende 24 uur konden laten werken. Het voordeel dat ze zo realiseerden, zette andere personen op het spoor van de middelen om het te vervolmaken, zo dat de aankoopprijs een aanzienlijke reductie in dezelfde tijd bewerkstelligde, omdat de machine, de tule sneller en in een grotere hoeveelheid maakte.

Dale, de voorganger van Owen in de katoenfabriek van New Lanark, zelf een filantroop, gebruikte kinderen zelfs onder tien jaar voor 13 uur. ‘Om de kosten te dekken van deze regelingen die zo goed gecombineerd zijn, en om de algemene zaak te onderhouden, was het onvermijdelijk noodzakelijk gebruik te maken van deze kinderen in het interieur van de katoenfabrieken, vanaf 6 uur ’s morgens tot 7 uur in de avond, zomer en winter. De directeuren van de publieke charitatieve instellingen, waren om reden van een slechte economie, niet bereid de kinderen die aan hun toevertrouwd waren te verzorgen, tenzij de eigenaren van de inrichtingen niet de verantwoordelijkheid namen voor kinderen van de leeftijd van 6, 7 of 8 jaar.’ (Robert Owen, *Examen Impartial des Nouvelles Vues et de ses Établissemens*. Te New Lanark en Écosse, door Henry Macnab behandeld door Laffon de Ladébat, Parijs, 1821.) ‘Dus, de regelingen van Dale en zijn tedere bezorgdheid voor het welzijn van deze kinderen kwamen te laat en leidden bijna volledig tot een nutteloze resultaat zonder succes. Hij heeft de kinderen geprezen voor hun diensten en zonder hun arbeid had hij ze niet kunnen voeden. De slechte verzorging van deze kinderen |124g] door de gezanten van de instellingen, die veel jongeren leverden voor werk, zou moeten worden bewaakt voor vier

jaar en kinderen zouden een basisopleiding moeten krijgen. Als dit het ware beeld is van de situatie en het is niet overdreven, van onze leerlingen in de instellingen in ons huidige systeem van fabrikanten, dat zelfs onder de verordeningen, die de beste en de meest menselijke zijn, wat moet het dan een betreurenswaardige situatie zijn voor deze kinderen en een slecht plan.’

Zodra Owen de directie overnam:

‘Werd het systeem voor het opvangen van leerlingen in de huizen van openbare liefdadigheid, direct afgeschaft. Men zag verder af van het gebruik om kinderen van zes tot acht jaar in de fabrieken te laten werken.’

‘De arbeidsuren, 16 uur van de 24, heeft men teruggebracht tot 10 1/2 uur per dag.’ Dit leidde natuurlijk tot maatschappelijke opstand. Groot geschreeuw van de economen en de benthamieten.

‘Maar nog gemakkelijker is de aanschaf van brood op de oostelijke eilanden in de Aziatische archipel, waar de sago wild in het bos groeit. Als de bewoners, als ze een gat in de stam boren, zich ervan overtuigd hebben, dat het merg rijp is, dan wordt de boom omgehakt en in meerdere stukken verdeeld. Het merg wordt eruit geschraapt, met water gemengd en gekneed, waarmee het volkomen bruikbaar sagomeel is. Een boom geeft gewoonlijk 300 pond en kan 500 tot 600 pond geven. Men gaat daar het bos in en snijdt een brood aan, zoals men bij ons brandhout hakt.’ (J.F. Schouw, *Die Erde, die Pflanzen und der Mensch*. Tweede oplage, Leipzig, 1854).

Stel er is 1 dag van 12 uur per week nodig zodat deze broodbakker al zijn behoeften bevredigen zou. Zou de kapitalistische productie ingevoerd worden, dan zou hij 6 dagen per week werken, om zich het product van deze ene dag te kunnen toe eigenen.

De surplusarbeid bestaat natuurlijk uit dezelfde soort arbeid als de noodzakelijke. Is de arbeider een spinner, dan bestaat zijn surplusarbeid uit spinnen en zijn surplusproduct uit spinsel. Is hij een kolengraver, enzovoorts. Men ziet dus dat de soort van de arbeid, haar bijzondere kwaliteit, van de bijzondere arbeidstak waartoe ze behoort, volledig gelijkwaardig is voor de verhouding van surplusarbeid tot de noodzakelijke arbeid. Even gelijkwaardig is daarom de waardeverhouding van de verschillende arbeidsdagen tot elkaar, of, wat hetzelfde is, de verhouding, waarin een dag meer of mindere vakarbeid gecompenseerd wordt door een dag van ongeschoolde gemiddelde arbeid. Deze vergelijking beïnvloedt hier de onderzochte verhouding in het geheel niet. De vereenvoudiging (de weergave) kan altijd zo beredeneerd worden, als dat de arbeid van alle arbeiders die de kapitalist gebruikt, gelijk is aan ongeschoolde arbeid, eenvoudige arbeid. In zijn berekening, de gelduitdrukking van de arbeid, is ze zonder meer, elke soort arbeid, met deze uitdrukking praktisch en feitelijk gereduceerd. |24h| De kwalitatieve verschillen in de diverse soorten van gemiddelde arbeid,

dat de ene meer ervaring vereist, en de andere meer kracht, compenseren elkaar in de praktijk. Wat echter de individuele verschillen van de arbeiders betreft, die dezelfde arbeid verrichten, dan kan daarover het volgende opgemerkt worden; deze verschillen zijn het grootste in het handmatige bedrijf en in de hogere sferen van de zogenaamde onproductieve arbeid. Ze verdwijnen meer en meer en is tot nauwelijks te berekenen speelruimte beperkt in de ontwikkelde kapitalistische productie, waar de deling van de arbeid en de machinerie heerst. Afgezien van de korte leertijd van de leerlingen. Het gemiddelde loon moet hoog genoeg zijn om de gemiddelde arbeider als arbeider in leven te houden, en een gemiddelde prestatie is hier het uitgangspunt voor de arbeider, om in het algemeen als zodanige arbeider tot het atelier toegelaten te worden. Wat boven of onder het gemiddelde staat, uitzonderingen over de gehele werkplaats beschouwd, levert het voltallige personeel het gemiddelde product in de gemiddelde tijd van de gemiddelde bedrijfstak onder de gemiddelde productievoorwaarden. In het dagloon en weekloon wordt feitelijk geen rekening gehouden met deze individuele verschillen. Wel echter in het stukloon. Dit verandert aan de verhouding tussen kapitalist en arbeider niets. Is de arbeidstijd van A hoger dan die van B, dan is zijn loon, maar ook de surpluswaarde, die hij schept hoger. Valt zijn prestatie onder het gemiddelde, dan daarmee ook zijn loon en ook de surpluswaarde. De gehele werkplaats echter moet het gemiddelde leveren. Wat boven of onder het gemiddelde valt vult zich aan tot het gemiddelde. Wat buiten de grote bulk van wat de arbeiders presteren valt, blijft gelijk. Met deze kwesties moet bij het arbeidsloon rekening worden gehouden. Het is voor de hier beschouwde verhouding niet ter zake doende. Overigens vond stukloon zeer vroeg plaats in de Engelse fabrieken. Was eenmaal vastgesteld, hoeveel op een gemiddelde arbeidstijd in een gegeven tijd gepresteerd kon worden, dan werd daarop het arbeidsloon bepaald en meteen het aantal dagelijkse arbeidsuren. Vervolgens werd in feite het arbeidsloon, het geaggregeerde, voor 17 uur arbeid lager dan met 10. Alleen buitengewoon overwerk in die tijd zou voor het verschil ten goede komen aan de arbeiders, omdat ze van deze buitengewone surplusarbeid een deel aan zichzelf kunnen doen toekomen. Wat overigens ook het geval is, bij buitengewoon surplusarbeid bij het dagloon.

We hebben gezien dat de waarde berust op, dat de mensen zich tot hun arbeid verhouden als wederkerig, als gelijke en algemene en in deze vorm als maatschappelijke arbeid. Dit is een abstractie, zoals alle menselijke denken, en maatschappelijke verhoudingen alleen spelen onder mensen, in zoverre ze dit abstractievermogen van de zinnelijke afzonderlijkheid en toevalligheid bezitten. De type economen, die de bepaling van de waarde door de arbeidstijd daarom betwisten, omdat het werk van 2 individuen in dezelfde tijd niet absoluut gelijk zijn, hoewel ze hetzelfde vak hebben, weten in het algemeen nog niet, waardoor de menselijke maatschappelijke verhoudingen zich van de dieren onderscheiden. Het zijn beesten. Als beesten vinden dezelfde lieden het dan ook geen probleem om over het hoofd te zien, dat 2 gebruikswaarden niet absoluut gelijk zijn, (niet twee blaadjes, Leibnitz). Ze vinden het nog minder een probleem, om gebruikswaarden, die absoluut niet met elkaar te vergelijken zijn, volgens de norm van hun nuttigheid als ruilwaarde te schatten.

Zou de monetaire uitdrukking, geld wordt verondersteld om de waarde te behouden, zoals het echt doet voor langere periodes, stellen dat een gemiddelde arbeidsdag van 12 uur gelijk is aan 10 shilling, dan is duidelijk dat de arbeider die 12 uur werkt, aan het arbeidsobject nooit meer dan 10 shilling kan toevoegen. Bedraagt de som van zijn dagelijkse bestaansmiddelen nu 5 shilling, dan moet de kapitalist 5 shilling betalen en heeft hij 5 shilling surpluswaarde,

als de som 6 is dan 4, 7 dan 3 als daarentegen 3 dan 7 enzovoorts. Bij een gegeven arbeidstijd, lengte van de arbeidsdag, moet aangehouden worden, dat de som van noodzakelijke arbeid en surplusarbeid zich in het product met een constante waarde weergeeft, en in een gelijke monetaire uitdrukking van de waarde, zolang de waarde van het geld constant blijft.

3 De relatieve meerwaarde

[125] We noemen de tot dusver geanalyseerde vorm van de meerwaarde de absolute meerwaarde, omdat het bestaan ervan, de groeivoet, elke toename van de waarde tegelijk een absolute vermeerdering van de geschapen waarde is, de geproduceerde waarde. Het ontstaat, zoals we zagen, door een verlenging van de noodzakelijke arbeidsdag over zijn grenzen heen. De absolute grootte is gelijk aan deze verlenging, terwijl zijn relatieve grootte, de proportionele meerwaarde of de meerwaardevoet, met de verhouding van deze verlenging, de fluxion tot haar fluente, met de noodzakelijke arbeidstijd gegeven is. Is de noodzakelijke arbeidstijd 10 uur, dan wordt ze dus met 2, 3, 4, 5 uur verlengd. Als gevolg hiervan wordt in plaats van zijn waarde van 10 arbeidsuren, een waarde geschapen van 12 tot 15 arbeidsuren. De verlenging van de normale arbeidsdag, dat wil zeggen, de som van de noodzakelijke arbeidstijd plus de surplusarbeidstijd is hier het proces, waardoor de meerwaarde groeit, vergroot wordt.

Stel nu de totale arbeidsdag de normale grenzen zou hebben bereikt. Dan treedt de tendens van het kapitaal op, om meerwaarde dat wil zeggen surplusarbeidstijd, te vormen, op de kenmerkende en karakteristieke manier. Stel de normale arbeidsdag zou uit 12 uur bestaan, waarvan 10 uur noodzakelijke arbeidstijd is, en 2 uur surplusarbeidstijd. Een verlenging boven deze tijdsruimte, dus een groei van de absolute meerwaarde, is niet aan de orde. Het is natuurlijk duidelijk, dat een dergelijke beperking, die men altijd kan vaststellen, zich laat gelden, moet optreden. Men kan, om het probleem heel zuiver voor zich te hebben, ook veronderstellen, dat de som van de absolute meerwaarde niet verder zou kunnen stijgen, bij een gegeven beroepsbevolking. In een dergelijk geval, waar de meerwaarde door de verlenging van de totale arbeidsdag niet verder kan stijgen, hoe kan dan in het algemeen de meerwaarde verder stijgen? Door de verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd. Als 12 uur van de totale arbeidsdag, 10 uur noodzakelijke arbeidstijd en 2 uur surplusarbeidstijd betekenen, dan kan de meerwaarde of de surplusarbeidstijd tot 50 % groeien, door van 2 uur 3 uur te maken, zonder dat de totale arbeidsdag verlengd wordt. Dat kan wanneer de noodzakelijke arbeidstijd van 10 uur naar 9 uur verkort zou worden, voor $1/10$. De hoeveelheid surplusarbeidstijd, en daaraan volgend de meerwaarde, kan groeien, niet doordat de surplusarbeidstijd direct vermeerderd wordt, door een gelijktijdige verlenging van de totale arbeidsdag. Dat groeien kan echter, doordat de noodzakelijke arbeidstijd verkort wordt, dus wanneer arbeidstijd uit de noodzakelijke arbeidstijd omgezet wordt in surplusarbeidstijd. De normale arbeidsdag zou niet verlengd worden, wel echter zou de noodzakelijke arbeidstijd verkort worden. In het algemeen zou de verhouding waarin de totale arbeidsdag zich uitdrukt, tussen arbeid voor de vervanging van het salaris en arbeid voor de schepping van de meerwaarde gedeeld, zich veranderd hebben.

De noodzakelijke arbeidstijd is zoals we zagen niets anders dan de betaalde arbeidstijd, de arbeidstijd die het salaris, de arbeidstijd, die de koopprijs van het arbeidsvermogen, vervangt. Inderdaad de voor de productie van het salaris vereiste arbeidstijd. Het kan verkort worden door een korting op het salaris. Wordt de waarde van het salaris gewelddadig verlaagd, dan wordt ook de arbeidstijd die in het salaris zit verlaagd, dus de arbeidstijd voor de reproductie

van het salaris, dat voor de vervanging wordt betaald. Met de waarde zou het equivalent voor de waarde vervallen, de waarde die overeenkomt met de tegenwaarde of veel meer de gelijke tegenwaarde. Nu vindt in elk geval hetzelfde plaats in de praktijk. De prijs van het arbeidsvermogen, zoals de prijs van elke andere 'waar', stijgt en daalt in de praktijk boven of onder zijn waarde. We hebben daarmee echter niets te maken, want we gaan van de vooronderstelling uit, dat de prijs van de 'waar' overeenkomt met de waarde ervan, of we bekijken dit verschijnsel vanuit deze vooronderstelling. De verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd, waar het hierom gaat, moet dus vanuit deze vooronderstelling ontwikkeld worden. Op zo'n manier dat het arbeidsvermogen tegen zijn waarde verkocht wordt, dat de arbeider het normale arbeidsloon krijgt, dus dat er geen korting van de som van de bestaansmiddelen plaatsvindt. De som van de bestaansmiddelen die voor de normale en traditionele reproductie van zijn arbeidsvermogen vereist is. |126|

Het stijgen van de meerwaarde door het verlagen van het arbeidsloon onder zijn gemiddelde niveau, zonder vergroting van de arbeidsproductiviteit, is het stijgen van de winst door het verlagen van het loon van de arbeiders onder de normale levensvoorwaarden. Anderzijds is het stijgen van het arbeidsloon boven zijn normale gemiddelde norm een deelname, een toe-eigening van de kant van de arbeiders van een deel van zijn eigen surplusarbeid, ook bij gelijkblijvende arbeidsproductiviteit. In het eerste geval dringt de kapitalist binnen in de vitale levensvoorwaarden van de arbeider, en in de noodzakelijke arbeidstijd voor zijn eigen onderhoud. In beide gevallen verliest de één wat de ander wint, maar de arbeider verliest in het leven, wat de kapitalist in geld wint en in het andere geval wint de arbeider het in levensvreugde, wat de kapitalist verliest in de mate waarin hij de arbeid van andere mensen toe-eigent.

Elke verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd, die onder de voorwaarde plaatsvindt, dat de prijs van het arbeidsvermogen gelijk is aan de waarde, dus dat het loon niet gedrukt wordt onder het normale niveau of daar onder daalt, is dus alleen mogelijk door de verhoging van de arbeidsproductiviteit, of wat hetzelfde is door de hogere ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit.

We hebben bij de beschouwing van de 'waren' het volgende gezien. Stijgt de arbeidsproductiviteit, dan wordt dezelfde gebruikswaarde in kortere arbeidstijd of een grotere hoeveelheid van dezelfde gebruikswaarde in dezelfde arbeidstijd geproduceerd. Of in minder tijd, dit zit echter ingesloten in het tweede geval. De gebruikswaarde van de 'waar' blijft hetzelfde, hoewel de ruilwaarde daalt. Dat wil zeggen dat een mindere hoeveelheid arbeidstijd in de 'waar' 'geobjectiveerd' wordt, dat er minder arbeid voor de productie vereist is. De voor de normale reproductie van het arbeidsvermogen vereiste som van bestaansmiddelen wordt niet door de gebruikswaarde, kwalitatief en kwantitatief bepaald, dus niet door de arbeidstijd, die voor de vervaardiging van de 'waar' vereist is, die in de 'waar' 'geobjectiveerd' is, maar door het resultaat van deze arbeidstijd, door de echte arbeid, in zoverre deze zich weergeeft in het product. Kan dus dezelfde som van bestaansmiddelen door de verhoogde productiviteit van de echte arbeid in kortere arbeidstijd vervaardigd worden, dan daalt de waarde van het arbeidsvermogen. Tegelijk daalt daarmee de vereiste arbeidstijd die voor de reproductie, voor de productie van zijn tegenwaarde nodig is, de noodzakelijke arbeidstijd, hoewel zoals voorheen het arbeidsvermogen voor de waarde verkocht wordt. Evenals elke andere 'waar' zoals voorheen voor de waarde verkocht wordt. Ze kost tegenwoordig 1/100 minder dan vroeger, terwijl 1/100 minder arbeidstijd in de 'waar' opgenomen is, hoewel ze zoals voorheen dezelfde gebruikswaarde bezit. De waarde van het arbeidsvermogen en daarom de noodzakelijke arbeidstijd dalen hier, niet omdat de prijs van het arbeidsvermogen onder zijn

waarde daalt, maar omdat de waarde zelf gedaald is, omdat er minder arbeidstijd van het arbeidsvermogen ‘geobjectiveerd’ is en daarom minder arbeidstijd voor de reproductie vereist is. In dit geval groeit de surplusarbeidstijd, terwijl de noodzakelijke arbeidstijd afgenomen is. Een hoeveelheid van de totale arbeidsdag, dat vroeger door de noodzakelijke arbeid in beslag genomen werd, komt nu vrij, en wordt door de surplusarbeidstijd geannexeerd. Een deel van de noodzakelijke arbeidstijd wordt in surplusarbeidstijd omgezet. Dus een deel van de totale waarde van het product, dat vroeger naar het salaris ging, gaat nu naar de meerwaarde, de winst van de kapitalisten. Deze vorm van de meerwaarde noemen we de relatieve meerwaarde.

Het is nu vooralsnog duidelijk, dat een vermeerdering van de productieve kracht alleen de waarde van het arbeidsvermogen of haar noodzakelijke arbeidstijd verminderen kan, in zoverre de producten van deze arbeid of direct door haar consumptie opgenomen worden, zoals het geval is bij voedingsmiddelen, verwarmingsmiddelen, huisvesting en kleding, of opgenomen worden in het constante kapitaal, zoals grondstoffen en arbeidsinstrumenten, die voor de vervaardiging van elk product vereist zijn. Want omdat in de waarde van het product de waarde van het binnenkomende constante kapitaal weer verschijnt, daalt de waarde van het product klaarblijkelijk, niet alleen wanneer de voor de eigen vervaardiging vereiste arbeidstijd daalt, maar ook, wanneer de voor de vervaardiging van zijn productievooraan vereiste arbeidstijd daalt. Dus als de waarde voor de vervaardiging van het in de consumptie van de arbeiders binnenkomende producten de vereisten grondstoffen en arbeidsinstrumenten, kortom het constante kapitaal daalt. (Zie Ramsey).

Het verschil tussen het opnieuw verschijnen of het eenvoudige onderhouden van de waarde in het product en de reproductie van deze waarde is het volgende. In het laatste geval komt er een nieuw equivalent in de plaats van door verbruik van de gebruikswaarde, waarin het verkregen was, verdwenen ruilwaarde. In het eerste geval wordt geen nieuw equivalent op de plaats van de oorspronkelijke waarde gesteld. Bijvoorbeeld de waarde van hout, dat in de tafel terugkomt, wordt niet door een nieuw geschapen equivalent vervangen. De waarde van het hout verschijnt alleen in de tafel weer, terwijl het hout voorheen waarde had en de productie van zijn waarde de vereiste is voor de productie van de waarde van de tafel.

Maar ten tweede. Nemen we de arbeider in de arbeidstak waarin hij zelf werkt. Produceert een arbeider in een weverij als gevolg van de verhoogde arbeidsproductiviteit 20 el calicot in één uur, terwijl hij vroeger slechts 1 el produceerde, dan hebben de 20 el, na aftrek van het meer in hen opgenomen constante kapitaal, in zoverre ze in het algemeen door de arbeiders zelf geschapen [127] waarde zijn, niet meer waarde als vroeger de ene el. Zou de arbeidsproductiviteit in alle andere arbeidstakken hetzelfde gebleven zijn, als voor de omvorming in de weverij, dan zou de arbeider met één uur, ondanks de gestegen arbeidsproductiviteit, niet meer bestaansmiddelen kunnen kopen dan voorheen. Dat wil zeggen dat er, zoals voorheen, alleen ‘waren’ zouden zijn waarin 1 arbeidsuur ‘geobjectiveerd’ is. De groei van de arbeidsproductiviteit in de eigen arbeidstak, de verhoogde arbeidsproductiviteit van de eigen arbeid zou dus alleen de reproductie van het eigen arbeidsvermogen goedkoper maken en daarom de noodzakelijke arbeidstijd verkorten, in zoverre en voor de omvang, waarin het calicot als eigen kledingmiddel in zijn eigen consumptie zou gaan. Alleen in deze verhouding. Dit geldt echter voor elke specifieke arbeidstak van de productie, dus voor elk afzonderlijke kapitaal, op zichzelf, in de sfeer van zijn eigen industriële werking genomen. Nemen we het totale kapitaal van de maatschappij, dus de totale kapitalistenklasse tegenover de arbeidersklasse, dan is het duidelijk, dat de kapitalistenklasse de meerwaarde, zonder verlenging van de totale arbeidsdag en zonder

daling van het normale arbeidsloon, alleen verhogen kan door een verbetering van de arbeidsproductiviteit. Een hogere ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit veroorzaakt het om met minder arbeid de totale arbeidersklasse te onderhouden, om de som van hun bestaansmiddelen goedkoper te kunnen produceren en daarom de totale arbeidstijd te kunnen bekorten, die de arbeidersklasse voor de reproductie van het eigen salaris nodig heeft. Deze som bestaat echter alleen uit de som van de afzonderlijke bestaansmiddelen en de som voor een bepaalde arbeidstak. Dus uit de som van de afzonderlijke arbeidstak, dat deze bestaansmiddelen produceert, dus uit de som van de kortingen van de arbeidstijd vanwege verhoogde arbeidsproductiviteit in elke afzonderlijke arbeidstak. Het is ons echter alleen toegestaan, en we kunnen het proces alleen zo bekijken, als we ons altijd een bepaald afzonderlijk kapitaal met bepaalde arbeiders in een bepaalde omgeving voorstellen, alsof de arbeider van de gebruikswaarden zou leven, die hij zelf produceert. Er wordt daarbij niet aangenomen, dat de arbeider in dezelfde mate minder noodzakelijke arbeidstijd nodig heeft, waarin hij meer product in dezelfde tijd levert, dan in de verhouding waarin zijn eigen noodzakelijke arbeidstijd afneemt. Waarin zijn eigen goedkoper geworden product opgenomen wordt in zijn consumptie. Dit geldt alleen voor de gehele maatschappij. Dus voor de optelsom van de afzonderlijke arbeidstakken, omdat de maatschappelijke som van de relatieve meerarbeid niets anders is, dan de som van de meerarbeid van de afzonderlijke arbeiders in de afzonderlijke arbeidstakken. Nu treden hier gelijkstellingen en bemiddelingen op, waarvan de analyse hier niet thuishoort, maar die de echte verhouding wel verbergen.

De afname van de noodzakelijke arbeidstijd is dus het stijgen van de surplusarbeidstijd. Het ene vermindert in de mate waarin de andere zich vermeerdert, en omgekeerd. Dit stijgen en dalen echter beïnvloedt de totale arbeidsdag en de grootte ervan niet. Het kan zelf inderdaad alleen relatieve meerwaarde scheppen, in zoverre het in de eigen sfeer de eigen werkzaamheid schept, dat wil zeggen de producten voor zijn eigen consumptie in minder tijd dan voorheen produceert. De economen vluchten daarom steeds naar deze vooronderstelling, in zoverre het in het algemeen in het wezen van de relatieve waarde opgaat. (Zie Mill).

Inderdaad, beschouwt men de normale gang van zaken, de arbeidsdag is 12 uur, de surplusarbeidstijd is 2 uur, en de kapitalist produceert als gevolg van de vergrote arbeidsproductiviteit, bijvoorbeeld twee keer zoveel. Dan kan de meerwaarde alleen groeien in het geval dat zijn winst vloeit naar, hetzij het product van de arbeid in een bepaalde proportie in de reproductie van het arbeidsvermogen, hetzij dat deze proportie goedkoper wordt. Het aandeel daalt in de verhouding met het salaris, dat wil zeggen dat de waarde van het arbeidsvermogen, dus ook het deel van de arbeidsdag daalt, dat tot dusver voor de reproductie van dit deel van de waarde van het arbeidsvermogen vereist was. Of de winst groeit als de fabrikant de 'waar' boven zijn waarde verkoopt, dat wil zeggen als de arbeidsproductiviteit hetzelfde is gebleven. Alleen in de verhouding, waarin hij de 'waar' boven zijn waarde verkoopt, dus alle andere 'waren' onder hun waarde koopt, goedkoper koopt, als in de verhouding van de in de 'waren' verkregen relatieve arbeidstijd groeit, dan vormt hij een nieuwe meerwaarde. De arbeider krijgt echter hetzelfde normale salaris als vroeger. Hij krijgt dus een kleiner deel van de totale waarde van het product, of een kleiner deel, wat zelf in de aankoop van het arbeidsvermogen is vastgelegd, van de verhoogde arbeidsproductiviteit. Een geringer deel van zijn totale dag is dus voor de reproductie van het salaris, en een groter deel is voor de kapitalisten uitgegeven. Het is in de praktijk hetzelfde, alsof zich als gevolg van de verhoogde arbeidsproductiviteit zijn onderhoudskosten zijn vermindert. Of dat hij in de verhouding, waarin de kapitalist nieuwe waarde krijgt, alle andere bestaansmiddelen als gevolg van de grotere arbeidsproductiviteit goedkoper zou kunnen |128| kopen. We hoeven hier overigens niet te herhalen dat de algemene voorwaarde van de

verkoop boven de waarde zich zelf opheft, opdat de concurrentie ook inderdaad de verkoop boven de waarde door de verkoop onder de waarde gelijk trekt. Het handelt zich hier om het geval, waar de gestegen arbeidsproductiviteit nog niet algemeen is geworden in dezelfde arbeidstak. De kapitalist verkoopt, althans in een bepaalde proportie want hij zal het altijd goedkoper verkopen als de andere, alsof meer arbeidstijd voor de vervaardiging van zijn product nodig geweest zou zijn, als dat werkelijk nodig was. Hij verkoopt bijvoorbeeld het product van $\frac{3}{4}$ uur als een product van 1 uur, terwijl het merendeel van zijn concurrenten nog 1 uur voor de vervaardiging nodig hebben. Was de noodzakelijke arbeidstijd tot nu toe 10 uur met 2 uur surplusarbeid, dan zouden de arbeiders nu meer nodig hebben, in plaats van 10 uur, 10 maal $\frac{3}{4}$ uur, omdat hun arbeid vermindert is met $\frac{1}{4}$ gemiddeld arbeidsuur, dus in plaats van 10 uur is nu $7\frac{1}{2}$ uur arbeid nodig, en bedraagt de meerwaarde zoals voorheen $\frac{1}{5}$ van de noodzakelijke arbeidstijd, dus nu $\frac{1}{5}$ van $7\frac{1}{2}$ uur is $1\frac{1}{2}$ uur. Inderdaad wanneer $\frac{3}{4}$ uur van deze arbeid gelijk is aan 1 uur van de gemiddelde arbeid, dan is $1\frac{1}{2}$ gelijk aan 2 arbeidsuren. De arbeidsdag zou daarmee gereduceerd worden tot 9 uur, $7\frac{1}{2}$ plus $1\frac{1}{2}$. De kapitalist laat ze zoals voorheen 12 uur werken, betaalt de noodzakelijke arbeidstijd met $7\frac{1}{2}$ en strijkt daarom $4\frac{1}{2}$ uur op. Zijn winst komt voort uit het feit, dat de noodzakelijke arbeidstijd van 10 uur naar $7\frac{1}{2}$ gedaald is, of omdat de arbeider met het product van $7\frac{1}{2}$ uur al zijn noodzakelijke bestaansmiddelen kopen kan. Het is om het even of hij zijn noodzakelijke bestaansmiddelen zelf produceert. Door een grotere arbeidsproductiviteit zou hij in $\frac{3}{4}$ uur zoveel meer kunnen produceren, als dat vroeger met 1 uur zou kunnen. Dit is omdat $7\frac{1}{2}$ net zo veel zou opleveren als vroeger 10 uur kon. Zou met de gegroeide arbeidsproductiviteit de verhouding hetzelfde zijn gebleven, dan zou de totale arbeidsdag verminderen. Dat is omdat de verhouding tussen noodzakelijke arbeidstijd en surplusarbeid hetzelfde zou zijn gebleven. Praktisch komt het bij hetzelfde uit. De waarde van het arbeidsvermogen en daarom de noodzakelijke arbeidstijd vermindert, omdat het product van de arbeiders in de eigen consumptie opgaat, in een bepaalde verhouding. De verhouding waardoor de noodzakelijke arbeidstijd afneemt en de surplusarbeidstijd en daarmee de surpluswaarde toeneemt. Of als gevolg van de toegenomen arbeidsproductiviteit van deze bijzondere arbeidstak boven het niveau van de maatschappelijke gemiddelde arbeid stijgt in dezelfde tak. Daarom stijgt ook de waarde van het arbeidsuur in verhouding tot alle andere 'waren'. De kapitalist betaalt deze arbeid volgens het gemiddelde niveau, volgens de oude norm, maar hij verkoopt het boven het niveau. In beide gevallen is een minder aantal uren toereikend om het arbeidsloon te betalen, dat wil zeggen de |129| noodzakelijke arbeidstijd is afgenomen, en in beide gevallen resulteert de relatieve meerwaarde, de niet door de absolute verlenging van de arbeidsdag bereikte meerwaarde, dat als gevolg van de verbeterde arbeidsproductiviteit een mindere arbeidstijd voor de reproductie van het salaris vereist is. De ene keer direct, omdat dezelfde hoeveelheid gebruikswaarde in een kortere arbeidstijd geproduceerd wordt, hoewel het product zoals voorheen voor zijn waarde verkocht wordt. De andere keer daarom, omdat een kleinere hoeveelheid arbeidstijd, aan een grotere hoeveelheid gemiddelde arbeidstijd, als gevolg van de verhoogde productiviteit, gelijkgesteld wordt, en de arbeider dus dezelfde massa gebruikswaarden met een geringere, maar hoger verkochte arbeidstijd, verkrijgt. In beide gevallen resulteert de relatieve meerwaarde daarin, dat de noodzakelijke arbeidstijd verkort is.

Het is overigens op zichzelf duidelijk. Groeit de arbeidsproductiviteit, en zou de verhouding hetzelfde blijven, dan zou of de arbeider minder arbeidstijd moeten werken, om zijn salaris te reproduceren, dus ongeveer in plaats van 10 uur $7\frac{1}{2}$. Daarmee zou de totale arbeidsdag verkort worden. Of hij zou een grotere hoeveelheid bestaansmiddelen moeten krijgen, zijn arbeidsloon zou boven het gemiddelde niveau moeten stijgen. Vindt nog het één nog het andere plaats, dan is duidelijk dat als gevolg van de gestegen arbeidsproductiviteit

alleen de hoeveelheid arbeid, die hij voor de kapitalist werkt verlengt, en de hoeveelheid arbeid, die hij voor zichzelf werkt is verkort.

Het hele probleem komt er op neer, dat de afzonderlijke kapitalist bij de verhoging van de arbeidsproductiviteit niet direct denkt aan het naar onderen bijstellen van de noodzakelijke arbeidstijd, maar aan het boven zijn waarde verkopen, boven de verhoging van de gemiddelde arbeidstijd. Van deze verhoogde arbeidstijd is echter een geringer aandeel voor de vervanging van het salaris nodig. Dat wil zeggen dat de surplusarbeidstijd groeit, hoewel dit groeien via een omweg, door de verkoop boven de waarde zich weergeeft.

Met het groeien van de relatieve meerwaarde, dus de relatieve arbeidstijd, groeit de totale arbeidsdag niet. Daaruit volgt, dat alleen de verhouding zal dalen, waarin de arbeider met zijn eigen arbeidsdag participeert. Het verhoudingsmatige arbeidsloon zal dalen, of het aandeel van het kapitaal stijgt naar verhouding tot de arbeid.

Verder. Als gevolg van de gegroeide arbeidsproductiviteit wordt de massa producten vermeerderd. In haar som, bijvoorbeeld van een arbeidsdag, is dezelfde waarde beschikbaar, zoals vroeger in een kleinere som van de producten. Het afzonderlijke product of de afzonderlijke 'waar' zal daarom dalen in waarde, maar ze is vermenigvuldigd met een grotere factor, dat het aantal producten aangeeft. 6 maal 4 is niet meer dan 12 maal 2. Hier is de groei van de echte rijkdom van de gebruikswaarden, zonder groei van haar ruilwaarde, of de in haar opgenomen arbeidstijd, terwijl in het eerste geval, de absolute meerwaarde, de massa van de producten ook groeit, maar tegelijk met haar ruilwaarde, dat wil zeggen in de verhouding tot de in haar opgenomen arbeidstijd.**[5]**

De relatieve meerwaarde onderscheidt zich dus van de absolute. Dat is omdat in beide de meerwaarde, de surplusarbeid of de verhouding van de meerwaarde gelijk is aan de verhouding van de surplusarbeidstijd tot de noodzakelijke arbeidstijd. In het eerste geval wordt de arbeidsdag boven zijn grenzen verlengd en de meerwaarde groeit, of de surplusarbeidstijd groeit, in verhouding tot de arbeidsdag die boven zijn grens verlengd wordt. In het tweede geval is de arbeidsdag gegeven. De meerwaarde wordt hier vergroot of de surplusarbeidstijd, doordat het deel van de arbeidsdag, dat voor de reproductie van het arbeidsloon nodig was, of die noodzakelijk was, verkort wordt. In het eerste geval is een gegeven niveau van de arbeidsproductiviteit de voorwaarde. In het tweede geval wordt de arbeidsproductiviteit verhoogd. In het eerste geval blijft de waarde een evenredig deel van het totale product of van een deelproduct van de arbeidsdag onveranderd. In het tweede geval wordt de waarde van het deelproduct veranderd, maar de hoeveelheid, aantal, groeit in dezelfde verhouding, waarin zijn waarde afneemt. De waarde van de totale som blijft zo onveranderd, terwijl de totale som van de producten of de gebruikswaarden gegroeid is.**[130]** De zaak is verder eenvoudig zo weer te geven.

De arbeidsproductiviteit, zoals we bij de analyse van de 'waar' zagen, verhoogt niet de waarde van het product of van de 'waar', waarin ze zich weergeeft. Vooropgesteld, dat de in de 'waren' opgenomen arbeidstijd onder de gegeven voorwaarden noodzakelijke arbeidstijd, maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd is. Dit is een vooronderstelling, waarvan altijd uitgegaan wordt, zodra de waarde van een 'waar' tot de in haar opgenomen arbeidstijd gereduceerd wordt. Er vindt het volgende plaats. De waarde van het product van de arbeid staat in omgekeerde verhouding tot de arbeidsproductiviteit. Dit is inderdaad een identieke zin. Het betekent niets anders dan, wordt de arbeid productiever, dan kan ze in dezelfde tijd

een grotere hoeveelheid van dezelfde gebruikswaarde weergeven, zich in een grotere massa van de gebruikswaarde van dezelfde soort belichamen. Een evenredig deel van deze gebruikswaarde, bijvoorbeeld een el bevat vervolgens minder arbeidstijd dan voorheen, heeft dus ook een kleinere ruilwaarde, en is de ruilwaarde van de el linnen in dezelfde verhouding gedaald, als waarin de productiviteit van de weefarbeid gestegen is. Omgekeerd zou er meer arbeidstijd dan tot dusver vereist is, om een el linnen te vervaardigen, nodig zijn, omdat meer arbeidstijd vereist zou zijn om een pond vlas te produceren. Dus bevat de el linnen nu meer arbeidstijd, dus een hogere ruilwaarde. De ruilwaarde zou gegroeid zijn in dezelfde verhouding, waarin de voor de productie vereiste arbeid, onproductiever zou zijn. Nemen we dus de totale arbeidsdag, de gemiddelde normale arbeidsdag, dan blijft de waarde van de som van zijn producten onveranderd, de arbeid kan productiever of onproductiever worden. Want de som van de geproduceerde gebruikswaarde bevat zoals voorheen één arbeidsdag, ze geeft zoals voorheen dezelfde hoeveelheid noodzakelijke arbeidstijd weer. Nemen we daarentegen een evenredig deel van de dagelijkse totale productie of een deelproduct ervan, dan groeit of daalt de waarde in omgekeerde verhouding tot de productiviteit van de opgenomen arbeid. Bijvoorbeeld wanneer 1 kwart of 8 bushels het product zou zijn van een maand werk, dan moet in het ene geval de landbouw haar productiviteit verdubbelen en in het andere geval haar productiviteit voor het dubbele afnemen. Ze zouden dus 3 gevallen hebben; 8 bushel het product van een maand werk, 18 bushel het product met dezelfde arbeidstijd, 4 bushel het product met dezelfde arbeidstijd. De waarde van de totale som van de producten van de maand is dan 8, 16 en 4 bushel, en die bevatten als voorheen respectievelijk dezelfde hoeveelheid noodzakelijke arbeidstijd. De waarde van deze totale som zou onveranderd zijn gebleven, hoewel de arbeidsproductiviteit in het ene geval verdubbeld is, en in het andere geval voor het dubbele verminderd zou zijn. Maar in het ene geval bevat 1 bushel 1/8 maand, in het andere 1/4 en in het derde geval slechts 1/16 arbeidstijd. Met de verdubbeling van de productiviteit van de landbouw zouden de bushels in waarde voor de helft gedaald zijn, en met de afname van de productiviteit voor het dubbele zijn gestegen. De waarde van de 'waar' kan dus nooit als gevolg van de arbeidsproductiviteit groeien. Hier is een tegenspraak. Groeien van de arbeidsproductiviteit, betekent dat het in minder tijd aan hetzelfde product, gebruikswaarde, weergeeft. Groeien van de ruilwaarde van het product betekent dat het meer arbeidstijd bevat als voorheen.

Wanneer dus de waarde van een afzonderlijke 'waar' in omgekeerde verhouding tot de arbeidsproductiviteit staat, terwijl de waarde van de totale som van de producten, waarin zich een gegeven arbeidstijd belichaamt, onaangeroerd, onveranderd blijft, dan kan de meerwaarde alleen groeien als gevolg van de stijgende arbeidsproductiviteit. Dat is zo door ergens een wisseling in de arbeidsproductiviteit, omdat daar de arbeidsproductiviteit afhangt, wanneer de 'waar' enerzijds voor haar waarde verkocht wordt en anderzijds de lengte van de normale arbeidsdag gegeven is. De meerwaarde betreft zich niet op de 'waar', maar drukt een verhouding uit tussen twee delen van de totale arbeidsdag. Namelijk tussen het deel, dat de arbeider werkt, om zijn salaris te vervangen, de waarde van zijn arbeidsvermogen, en het deel die hij boven deze vervanging werkt voor de kapitalist. De grootte van deze twee delen, omdat ze samen de totale arbeidsdag uitmaken, omdat ze delen van hetzelfde zijn, staat klaarblijkelijk in een omgekeerde verhouding, en de meerwaarde, dat wil zeggen de surplusarbeidstijd stijgt of daalt, al naar gelang de noodzakelijke arbeidstijd daalt of stijgt. Het groeien of afnemen van het laatste staat echter in omgekeerde verhouding tot de arbeidsproductiviteit.^[131]

Maar verdubbelt zich de arbeidsproductiviteit in het algemeen, dat wil zeggen in alle industrietakken, en zou in verhouding tot de algemene arbeidsproductiviteit die gelijkmatig

groeien, dan zal de waarde van het arbeidsvermogen dalen. Dit geldt voor de producten die direct of indirect de voor de reproductie van het arbeidsvermogen vereiste 'waren', gebruikswaarden leveren, die opgenomen worden door de consumptie van de arbeiders. Daarmee zou tegelijk voor de vervanging van deze waarde, de noodzakelijke arbeidstijd dalen, en in dezelfde verhouding van deze daling, zou het deel van de dag dat de surplusarbeidstijd vormt, dat voor de kapitalisten gewerkt wordt, toenemen. Daarom is de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in deze verschillende arbeidstakken noch gelijkmatig, noch gelijktijdig, maar ongelijk, verschillend en vaak in tegengestelde bewegingen uitgezet. Neemt de arbeidsproductiviteit in de ene industrietak toe, die direct of indirect ingaat op de consumptie van de arbeiders, bijvoorbeeld in de industrie die kleding levert, dan zouden we niet kunnen zeggen dat in dezelfde verhouding, waarin de productiviteit van deze bepaalde industrie groeit, de waarde van het arbeidsvermogen daalt. Het zijn alleen maar de bestaansmiddelen die goedkoper geproduceerd worden. Dit goedkoper worden beïnvloedt slechts voor een evenredig deel de levensbehoeften van de arbeiders. De gegroeide arbeidsproductiviteit in deze tak vermindert de noodzakelijke arbeidstijd, dat wil zeggen de voor de productie voor de arbeiders vereiste bestaansmiddelen en daarvoor de vereiste arbeidstijd, maar niet in de verhouding waarin het groeit, maar alleen in de verhouding, waarin het product van deze arbeid gemiddeld in de consumptie van de arbeiders opgenomen wordt. Bij elke afzonderlijke industrietak, met uitzondering van de landbouwproducten, is dit niet bepaald te berekenen. Maar dat verandert aan de algemene wet niets. Het blijft zoals voorheen correct, dat relatieve meerwaarde, alleen in de verhouding ontstaan en groeien kan, waarin direct of indirect de in de consumptie van de arbeiders opgenomen gebruikswaarden, bestaansmiddelen, goedkoper worden. Dat wil zeggen in de verhouding, niet waarin de productiviteit van een bijzondere industrietak gegroeid is, wel echter in de verhouding waarin deze toename van de productiviteit die de noodzakelijke arbeidstijd vermindert, dat wil zeggen in een product, dat voor de consumptie van de arbeiders opgenomen wordt, een product dat goedkoper wordt weergegeven. Bij de analyse van de relatieve meerwaarde kan daarom niet alleen van de vooronderstelling uitgegaan worden, maar moet steeds er van worden uitgegaan, dat de ontwikkeling van de productieve kracht, of de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in elke bijzondere arbeidstak, waarin kapitaal belegging plaatsvindt, direct de noodzakelijke arbeidstijd in een bepaalde verhouding vermindert. Dat wil zeggen dat het door de arbeider geproduceerde product voor een deel zijn bestaansmiddelen vormt en het goedkoper worden daarvan, daarom in een bepaalde verhouding de voor de reproductie van zijn leven vereiste arbeidstijd vermindert. Omdat nu met deze vooronderstelling de relatieve meerwaarde ontstaat, kan en moet bij deze analyse van de relatieve meerwaarde steeds de bestaansvorm van deze vooronderstelling veronderstelt worden.

Het is verder duidelijk, dat de bestaansvorm en de groei van de relatieve meerwaarde in het algemeen niet als voorwaarde zijn te stellen, dat de toestand van het leven van de arbeiders onveranderd blijft. Dat wil zeggen dat zijn gemiddelde arbeidsloon hem steeds dezelfde hoeveelheid en kwaliteit van een bepaalde massa bestaansmiddelen levert. Dit vindt niet plaats, hoewel de relatieve meerwaarde noch ontstaan, noch groeien kan, zonder het overeenkomende dalen van de waarde van het arbeidsvermogen of van de waarde van het arbeidsloon, het gemiddelde arbeidsloon. De relatieve meerwaarde zou zelfs voortdurend kunnen stijgen, omdat de waarde van het arbeidsvermogen voortdurend daalt, dat dus de waarde van het gemiddelde arbeidsloon voortdurend daalt, en toch de omloop van de bestaansmiddelen en daarmee het levensgenot van de arbeiders voortdurend kan uitbreiden. De voorwaarde hiervoor is namelijk de kwaliteit en de kwantiteit van de gebruikswaarde, de 'waren', die hij kan aanschaffen, niet door de ruilwaarde. Stel de productiviteit zou zich verdubbelen in het algemeen, dus in alle productietakken. Neem aan dat voor deze

verdubbeling de normale arbeidsdag 12 uur zou zijn, waarvan 10 uur noodzakelijke arbeid en 2 uur surplusarbeid. De totale som van de dagelijkse bestaansmiddelen van de arbeiders, die vroeger 10 uren arbeid kosten, zou nu tot 5 uur bijgesteld kunnen worden. In plaats van 10 uur arbeid te gebruiken, om de waarde, de prijs van zijn arbeidsvermogen dagelijks te vervangen, dat wil zeggen een equivalent voor zijn dagelijkse arbeidsloon te leveren, heeft de arbeider nu slechts 5 uur nodig. De waarde van zijn arbeidsvermogen zou nu voor de helft gedaald zijn, want de voor zijn reproductie vereiste bestaansmiddelen zouden nu het product van 5 uur zijn, in plaats van vroeger 10 uur. Zou de arbeider nu, na deze omzetting van de arbeidsproductiviteit, een dagelijks loon van 6 uur krijgen, dat wil zeggen zou hij in de toekomst 6 uur |4 138| dagelijks moeten werken, dan zou zich zijn materiële levenstoestand precies in dezelfde verhouding verbeterd hebben. Dit alsof hij onder de vroegere productievoorwaarden een hele dag van 12 uur voor zichzelf, dat wil zeggen voor de reproductie van zijn salaris, en 0 uur arbeidstijd voor de kapitalist gewerkt zou hebben.

(Hier begint Marx met het vierde schrift. Volgens het begeleidende apparaat zou Marx de laatste 1 van Seite 131 aangezien hebben voor een 7, vandaar dat hij nu doornummert met 138, Vertaler)

De gehele dag van 12 uur zou nu noodzakelijke arbeid zijn, en er zou helemaal geen surplusarbeidstijd gewerkt worden. Want 5:6 is 10:12 (5x12 is 6X10). Niets, dus minder echter zou in dit geval de surplusarbeidstijd van 2 uur naar 6 uur groeien, en een relatieve meerwaarde van 4 uur aan de absolute meerwaarde van 2 uur er bij komen. In plaats van dat de arbeider vroeger 10 uur voor zichzelf en 2 uur voor de kapitalist zou werken, dus 5/6 per dag voor zichzelf en 1/6 voor de kapitalist, werkt hij nu nog 3/6 van de dag voor zichzelf, en in plaats van 1/6 eveneens 3/6, een halve dag voor de kapitalist. De noodzakelijke arbeidstijd zou gedaald zijn van 10 naar 6 uur, dus ook de waarde van het dagelijkse arbeidsvermogen, in plaats van een waarde van 10 uur, is het nu nog een waarde van 6 uur, 4 uur minder, dat betekent dat het voor 40 % gedaald zou zijn. De meerwaarde zou gestegen zijn naar 300 %, van 2 naar 6 uur. (in plaats van 1/6 van de dag is het 3/6. 2/6 erbij boven 1/6 geeft dus 200 % groei). Dit voor wat betreft de meerwaarde. Anderzijds 5/6 eraf tot 3/6 is een afname met 2/6. Dat wil zeggen dat absoluut gezien, de toename van de kant van de surplusarbeidstijd of van de kapitalisten precies zo groot is, als de afname van de kant van de noodzakelijke arbeidstijd of de waarde van het arbeidsvermogen, 2/6 dag of 4 arbeidsuur. Maar de toename van de ene kant in verhouding tot de oorspronkelijke surplusarbeidstijd, en de afname op de andere in verhouding tot de oorspronkelijke noodzakelijke arbeidstijd, of de waarde van het arbeidsvermogen beschouwd, drukken zich in verschillende proporties uit, in de toename op de ene kant en in de afname op de andere kant. Hoewel de absolute grootte, die op de ene kant afgenomen is, van gelijke grootte is als die op de andere kant is toegevoegd. (Dus in bovenstaande geval, 5/6 verhoudt zich tot 3/6, is 5:3 is 60 %, betekent 40 % van de andere kant, terwijl 1/6 zich tot 3/6, 1:3 verhoudt, is dus 300 %). Hoewel daarom de absolute aangroei van de surplusarbeidstijd gelijk is aan de absolute afname van de noodzakelijke arbeidstijd, die als gevolg van de gestegen arbeidsproductiviteit ingetreden is, is dus de verhouding waarin de waarde van het arbeidsvermogen daalt, en de verhouding waarin de surplusarbeidstijd of de meerwaarde stijgt niet identiek. Het hangt af van de oorspronkelijke verhouding, waarin de surplusarbeidstijd en de noodzakelijke arbeidstijd zich in de normale totale arbeidsdag delen, aan de dag deelnemen. Hieruit volgt dat in de verhouding, waarin totale surplusarbeidstijd, zowel het deel dat als gevolg van de arbeidsproductiviteit uit de verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd ontstaan is, als het deel dat door de verlenging

van de arbeidsdag is ontstaan tot zijn normale grenzen, al een groter deel, een betekenisvoller deel, van de totale arbeidsdag vormt. Elke vermeerdering van de productieve kracht van de arbeid en de daarop volgende verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd, of vermeerdering van de relatieve meerwaarde, kan de proportionele meerwaarde in een kleinere verhouding vergroten. Of dat de verhouding, waarin een verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd, de surplusarbeidstijd doet aangroeien, des te kleiner is, hoe groter de totale grootte van de surplusarbeidstijd is, en des te groter, hoe kleiner de totale grootte van de surplusarbeidstijd was. Daarom, dit moet bij de winst behandeling nader uitgewerkt worden, hoe meer voortgeschreden de industrie is, des te kleiner de proportionele groei van de meerwaarde is, en zal zich de productieve kracht in dezelfde verhouding gaan vermeerderen. De algemene productieve kracht zal stijgen, of in het algemeen de productieve kracht, in zoverre het de reproductie van het arbeidsvermogen beïnvloedt. Of deze verhouding, waarin een vermeerdering [139] van de productieve kracht van de arbeid, de noodzakelijke arbeidstijd, en daarmee de waarde van het arbeidsvermogen vermindert en de surplusarbeidstijd, die daarom de meerwaarde verhoogt, staat in omgekeerde verhouding tot de verhouding waarin de noodzakelijke arbeidstijd en de oorspronkelijke surplusarbeidstijd oorspronkelijk, dat wil zeggen telkens voor het voordoen van een nieuwe vermeerdering van de productieve kracht, de totale arbeidsdag deelden of aan hem deelnamen.

Stel de arbeidsdag is 12 uur, waarvan 10 uur noodzakelijke arbeid en 2 uur surplusarbeid. De productieve kracht zou zich in het algemeen verdubbelen. Dan zouden 5 uur toereikend zijn voor de noodzakelijke arbeidstijd. De surplusarbeidstijd zou vermeerderd worden tot 5 uur, voor dezelfde grootte waar voor de noodzakelijke arbeidstijd, daarom de waarde van het arbeidsvermogen, afgenomen zou zijn, dat is tot 5 uur. De noodzakelijke arbeidstijd zou dalen van 10 naar 5 uur, dat wil zeggen voor de helft, 50 %. Zou de noodzakelijke arbeidstijd dalen van 10 naar 6 uur, dan zou het 40 % zijn. Voorheen zei ik 60 %. Dat is fout want ik rekende 10:6. Het gaat echter om de verhouding van 10 tot de rest van 10 wat er overblijft, als er 6 afgetrokken wordt, dus 10 tot 4. De arbeidstijd is immers met 6 uur, 60 % afgenomen. Anderzijds is de surplusarbeidstijd gestegen van 2 tot 7 uur, er zijn dus 5 uur surplusarbeidstijd erbij gekomen, dus 2:7 dus tot 350 %. Ze heeft zich vermeerderd tot 3 1/2 keer de oorspronkelijke grootte. Neem nu aan, nadat de verhouding herstelt is, dus tot de totale arbeidsdag is 5 uur noodzakelijke arbeid en 7 uur surplusarbeid, en dit zou zich weer verdubbelen met de algemene productieve kracht van de arbeid, dat wil zeggen dat de noodzakelijke arbeidstijd zou afnemen met 2 1/2 uur, en de surplusarbeidstijd zou groeien met dezelfde 2 1/2 uur, dus van 7 naar 9 1/2 uur. De noodzakelijke arbeidstijd is hier weer gedaald tot 50 %, de surplusarbeidstijd gestegen in de verhouding van 14/2 tot 19/2 dus van 14:19 is 135 5/7 % is 1900. Hoewel in beide gevallen de productieve kracht van de arbeid zich verdubbelt en vandaar de noodzakelijke arbeidstijd tot de helft tot 50 % daalt, zou de surplusarbeidstijd of de meerwaarde in het ene geval gestegen zijn tot 350 % en in het andere geval slechts tot 135 5/7 %. De verhouding, waarin zich de productieve kracht in het algemeen vermeerderd, zou steeds dezelfde verhouding zijn, waarin de noodzakelijke arbeidstijd met zichzelf vergeleken, dat wil zeggen met haar omvang van deze vermeerdering van de productieve kracht, daalt. Maar in het eerste geval bedroeg voor het ingaan van de verdubbeling van de productieve kracht van de surplusarbeidstijd slechts 1/6 van de gehele arbeidsdag, 2 uur, in het tweede geval bedroeg ze 7 uur. Dezelfde grap van Jacob is bijvoorbeeld van kracht bij de geldvermeerdering. Het groeit in 18e eeuw meer dan in de 17e. Maar de proportionele toename was kleiner.[140] Neemt men nu het werkelijke geval waar zich de productieve kracht in een bedrijfstak bijvoorbeeld verdubbeld, echter daarentegen niet gelijktijdig in de andere takken, waar ze wellicht onveranderd blijft in de productietakken, die het kapitaal constant voor deze ene tak leveren, zodat de belegging in de grondstof hetzelfde

blijft. Dat wil zeggen dat het groeit met de vermeerderde productieve kracht en de belegging in de machinerie, ook als het niet in dezelfde verhouding toeneemt, dan is het duidelijk, dat de winst, dat is de verhouding tussen de meerwaarde tot de totale waarde van het belegde kapitaal om twee redenen niet in dezelfde verhouding groeit, zoals de noodzakelijke arbeid door de vermeerdering van de productieve kracht afneemt. Ten eerste niet, omdat hoe verder de productieve kracht van de arbeid is, groeit de meerwaarde niet in dezelfde verhouding waarin de noodzakelijke arbeid afneemt. Ten tweede niet, omdat deze verminderde verhouding van de gegroeide meerwaarde op het kapitaal berekend wordt, dat ongeveer tot de waarde in verhouding tot de stijging van de productieve kracht aangegroeid is.

Men kan de afname van de noodzakelijke arbeidstijd dubbel berekenen. Ten eerste in verhouding tot haar eigen grootte van de vermeerdering van de productieve kracht van de arbeid. Ten tweede in de verhouding tot de gehele arbeidsdag. In de eerste berekening is het duidelijk, dat een algemene stijging van de productieve kracht voorop gesteld, de noodzakelijke arbeidstijd, en daarom de waarde van het arbeidsvermogen, in de zelfde norm valt, waarin de productieve kracht stijgt. De verhouding echter, waarin de surplusarbeidstijd of de meerwaarde groeit, hangt af van de verhouding, waarin de totale arbeidsdag oorspronkelijk tussen noodzakelijke arbeidstijd en surplusarbeidstijd verdeeld was. Dus was het oorspronkelijk 12 uur met 10 uur noodzakelijke arbeid en 2 uur surplusarbeid, en verdubbelt de productieve kracht van de arbeid zich, dan daalt de noodzakelijke arbeidstijd van 10 naar 5 uur, dat wil zeggen voor 50 %, terwijl de productieve kracht zich verdubbeld heeft. Deze verhouding drukt zich bij de productieve kracht in de groei van 100 % uit, waarbij de noodzakelijke arbeidstijd met 50 % daalt. Dat de noodzakelijke arbeidstijd van 10 naar 5 uur daalt, dat wil zeggen met 50 %, betekent, dat we in 1 uur zoveel produceren kunnen als vroeger in 2 uur, het dubbele. De productieve kracht van de arbeid is tot 100 % gestegen. Daarentegen is de surplusarbeid gegroeid van 2 tot 7 uur, dat wil zeggen tot 350 %. Verdrievoudigd tot 6 uur en voor de helft gestegen, totaal van 2 tot 7 uur, terwijl ze oorspronkelijk slechts 2 uur van de 12 uur bedroeg. Zou het oorspronkelijk al 3 uur bedragen, de noodzakelijke arbeid is nu slechts 9 uur, dan zou deze gedaald zijn naar 4 1/2 uur, weer voor 50 %. De surplusarbeid zou zijn gestegen van 3 naar 7 1/2 uur, dat wil zeggen tot 250 %. Bekijken we daarentegen de gehele arbeidsdag, dan verandert de verhouding niet. Oorspronkelijk bedroeg de noodzakelijke arbeidstijd 10 uur of 10/12 van de arbeidsdag, nu nog slechts 5/12 in het eerste geval. In het tweede geval bedroeg ze 9/12 van de arbeidsdag en later nog 4,5/12. Of we de noodzakelijke arbeidstijd met zich zelf of met de totale arbeidsdag vergelijken maakt niet uit. Er komt alleen de noemer 12 bij. Dit probleem is dus opgelost.

Nu terug naar Seite 138 voor de clause. De levenstoestand van de arbeiders zou zich hebben verbeterd, hoewel de waarde van het arbeidsvermogen gedaald is. De noodzakelijke arbeidstijd is tot 4 uur teruggebracht en zijn surplusarbeidstijd zou voor de kapitalist met 4 uur gegroeid zijn, terwijl hij zelf een aandeel van 1 uur aan de vrij gekomen tijd over zou houden, dat wil zeggen de arbeidstijd, die hij voor zichzelf, dat wil zeggen voor de reproductie van het salaris werkt. Het zou niet gereduceerd zijn voor de volle omvang, waarin het product van de arbeid deze noodzakelijke arbeidstijd verkort zou hebben. Hij zou meer gebruikswaarde krijgen met een geringere waarde, in minder arbeidstijd verkregen als voorheen. De norm echter, waarin in het algemeen nieuwe surplusarbeid gevormd zou worden, relatieve meerwaarde ontstaan zou zijn, kwam volledig overeen met de norm, waarin een deel van de noodzakelijke arbeidstijd in surplusarbeidstijd voor de kapitalist zou worden omgezet, of waarin de waarde van zijn arbeidsvermogen gedaald zou zijn. Dat volstaat hier. Later in het algemeen moeten we het proportionele van het geval, zie ook hierboven, samen stellen. Dus verandert dit aan het karakter en de wet van de relatieve meerwaarde, dat als gevolg van de

stijgende productiviteit een groter deel van de arbeidsdag door het kapitaal toegeëigend wordt, niets. Dit om de vereenvoudiging van deze wet te willen weerleggen door statistische feiten, dat de materiële toestand van de arbeiders hier of daar, in een willekeurige verhouding zich verbeterd heeft |141| als gevolg van de ontwikkeling van de productieve kracht van de arbeid.

In de Standaard van 26 oktober 1861 lezen we over een proces van de firma van John Bright met zijn arbeiders, voor de magistraten van Rochdale, waarin hij procedeert tegen de intimidatie van de agenten van de vakbond voor de tapijtwevers. Bright's partners hadden een nieuwe machine geïntroduceerd die 240 yard tapijt kon uitrollen in de tijd en met de arbeid die voorheen vereist was om 160 yard te produceren. De arbeiders hadden geen enkele claim om te delen in de winsten die gemaakt werden door de investeringen van het kapitaal van hun werkgevers voor de mechanische verbeteringen. Vervolgens stelde mevrouw Bright voor om de betaalvoet te verlagen van 1 1/2 dimes per yard, naar 1 dime per yard, waarmee de lonen van de mensen precies gelijk blijven als voorheen voor dezelfde arbeid. Maar er was een nominale reductie, waarvan de uitvoerenden, dat is bevestigd, geen eerlijke waarschuwing vooraf hadden gekregen.

Een bepaalde ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit is in het algemeen vooropgesteld, zelfs voor het bestaan van de absolute meerwaarde, dat wil zeggen de surplusarbeid in het algemeen. Het is een voorwaarde voor het bestaan van de kapitalistische productie, zoals voor alle eerdere productiewijzen, waarin een deel van de maatschappij niet alleen voor zichzelf, maar ook gedeeltelijk voor een ander deel van de maatschappij werkt. 'Het ultieme bestaan van de vorige, gildekapitalisme, als een onderscheidende klasse is afhankelijk van de productiviteit van de industrie.' (Ramsay, *An essay on the History of Wealth*. Edinburg, 1836).

'Als de arbeid van ieder mens precies genoeg zou zijn om het eigen voedsel te produceren, dan zou er niet genoeg eigendom zijn.' Hiermee wordt kapitaal bedoeld. (Pierce Ravenstone, *Thoughts on the funding System, and its Effets*. Londen 1824) De kapitaalverhouding ontwikkelt zich overigens op een historische schaal van de economische maatschappelijke formatie, dat het resultaat is van een lange serie vroegere ontwikkelingen. Het niveau van de arbeidsproductiviteit, waarvan de kapitaalverhouding uitgaat, is niet een natuurlijk gegeven, echter het is historisch gegroeid, daar waar de arbeid het langste uit haar eerste ruwe begin er uit gekomen is. Het is duidelijk, dat wanneer een land van nature een vruchtbare bodem heeft, visrijk water, een rijke kolenvoorraad, in het algemeen brandstof, metaalmijnen enzovoorts, vergeleken met andere landen, waar deze natuurlijke voorwaarden voor de arbeidsproductiviteit in mindere mate beschikbaar zijn, dat in dat land minder tijd nodig is voor ontwikkelingen. Minder tijd om de noodzakelijke bestaansmiddelen te produceren, dus er is vooraf een groter overschot van arbeid voor ander werk boven de nodige arbeid voor andere mogelijkheden, dus de surplusarbeidstijd, dus de absolute surpluswaarde is vooraf groter. Dus is het kapitaal, of elke andere productieverhouding waardoor meerwaarde afgedwongen wordt, productiever dan onder minder gunstige natuurlijke voorwaarden. De antieken, wisten al, hoe de natuurlijke gemakken van het arbeidsvermogen, dat wil zeggen zijn productie- en reproductiekosten een grote factor voor de industriële productie is. Zo wordt vermeld in Diodor's historische bibliotheek met betrekking op de Egyptenaren: 'Het is geheel ongelooflijk hoe weinig moeite en kosten de opvoeding van hun kinderen veroorzaakt. Ze kookten voor hen de meest eenvoudige gerechten, ook gaven ze hen van de papierstruik het onderste deel te eten, in zoverre men het in het vuur roosteren kon, en de wortels en stengels van de moerasplanten gedeeltelijk ruw, deels gekookt, deels gebraden. De meeste kinderen liepen zonder schoenen en ongekled, omdat de lucht zo zacht was. Daarom kost een

kind voor zijn ouders, tot het volwassen is, in het geheel niet meer dan 20 Drachmen. Hieruit is het hoofdzakelijk te verklaren, dat in Egypte de bevolking zo talrijk is, en daarom konden er zoveel grote werken aangelegd worden.'

De massa van de meerwaarde, gegeven zijn verhouding, hangt van de massa van de bevolking af, gegeven een bepaalde bevolking, van de voet van de surplusarbeid tot de noodzakelijke arbeid.

Daaruit volgt, dat daar waar de kapitaalverhouding heerst, of een gelijkwaardige productieverhouding, waar het de absolute meerarbeid afdwingt de productiviteit van het kapitaal het grootste is. Want deze natuurlijke vruchtbaarheid verlicht slechts de verlenging van de surplusarbeidstijd en haar bestaan. Ze schept niet de relatieve meerwaarde in onze betekenis. Waar de meeste surplusarbeid en daarom de meeste surpluswaarde, of wat hetzelfde is de waarde van het natuurlijke arbeidsvermogen, het laagste is, ontstaat een grotere arbeidsproductiviteit, daar zijn namelijk de natuurlijke voorwaarden voor de arbeid, |142| de grond en de bodem het meest vruchtbaar. Daaruit volgt geenszins, dat de vruchtbaarste landen de meest geëigende zijn voor de ontwikkeling van de kapitaalverhoudingen zelf. Als Ricardo van de vruchtbaarheid van de grond en de bodem spreekt, als een hoofdvoorwaarde voor de arbeidsproductiviteit, dan veronderstelt hij kapitalistische productie en bouwt hij zijn stelling onder deze vooronderstelling op. Hij is natuurlijk geneigd de burgerlijke productieverhoudingen overall als gegeven te veronderstellen. Dit schaadt zijn ontwikkeling niet, omdat hij enkel vanuit de productie in deze bepaalde vorm handelt. De volgende stelling is belangrijk, zowel voor het begrip van de surplusarbeid in het algemeen, als ook voor het misverstand in het hierboven aangehaalde punt.

'In de verschillende stadia van de maatschappij, is de accumulatie van het kapitaal, of de middelen voor de arbeid, [6] meer of minder snel, en het moet in alle gevallen afhangen van de productieve krachten van de arbeid. De productieve krachten van de arbeid zijn in het algemeen het grootste, waar er een overvloed aan vruchtbaar land is.' (Ricardo 'Als in de eerste betekenis, de productieve krachten van de arbeid betekenen dat het kleinste van het evenredige deel van elk product gaat naar hen die het met hun handen produceren, is de betekenis nagenoeg hetzelfde, omdat het overblijvende evenredige deel, het fonds is waardoor het kapitaal, als de eigenaar dat wil, kan accumuleren. Maar dit vindt niet plaats in het algemeen waar het meest vruchtbare land is. Het doet het wel in Noord-Amerika, maar dat is een kunstmatige staat. Het vindt niet plaats in Mexico. Het vindt niet plaats in Nieuw-Holland. De productieve krachten van de arbeid zijn inderdaad, in een andere betekenis, het grootst waar er veel vruchtbaar land is, of de kracht van mensen, als die ervoor kiezen, om veel grondstoffen voort te brengen in verhouding tot het geheel dat hij produceert. Het is inderdaad een geschenk van de natuur, dat mensen meer voedsel kunnen voortbrengen, dan de minste hoeveelheid die ze kan onderhouden en de bestaande bevolking in stand kan houden. Maar surplusproducten (de term is gebruikt door Ricardo) betekent in het algemeen het extra boven de gehele prijs van een ding boven dat deel dat naar de arbeiders gaat die het hebben geproduceerd, een deel, dat geregeld is door mensen, en niet vastligt.' (Ricardo, *Observation on certain verbal disputes in Pol.Ec., particularly relating to value and to demand and supply*. Londen, 1821)

Deze man ziet niet, dat de proportionele hoeveelheid van de grondstof, dat 'de totale arbeid' van een man dagelijks kan produceren inderdaad afhangt van het kleinste of grootste van het evenredige deel dat naar de arbeider gaat. Tegen Ricardo is in te brengen, dat hij alleen gelijk heeft als hij zegt; De natuurlijke vruchtbaarheid maakt, dat ik met een dag arbeid

veel boven het absoluut noodzakelijke om te bestaan (de minste hoeveelheid om de bestaande bevolking te onderhouden) produceren kan, als ik daar voor kies. Ze draagt er niet aan bij dat ik veel werk, dus veel produceer en nog minder, dat het, wat ik boven het noodzakelijke werk, het fonds van het kapitaal vormt. Dit is geregeld in een menselijk arrangement. Voor Ricardo is de kapitaalverhouding een natuurlijke verhouding en daarom overal vooruit bepaald.

Kapitalistische productie zal vooropgesteld verschillend zijn, al naar gelang de gunstige natuurlijke voorwaarden van de arbeid, en daarom naar gelang de mate van haar natuurlijke productiviteit in verschillende landen, dat de noodzakelijke arbeidstijd, dat wil zeggen het voor de reproductie van de arbeiders vereiste, verschillend zijn, en in omgekeerde verhouding tot de arbeidsproductiviteit staan. Dat dus in dezelfde verhouding in het ene land de surplusarbeidstijd of de surpluswaarde groter kan zijn dan in een ander land, als het gelijke aantal uren gewerkt wordt.

Dit alles betreft het ultieme bestaan van de absolute surplusarbeid, en de relatieve hoeveelheid ervan in verschillende landen die overeenkomen met hun respectievelijke natuurlijke faciliteiten voor de productie. Daarmee hebben we hier niet te maken.^[143]

Indien verondersteld wordt, dat de normale arbeidsdag al in noodzakelijke arbeid en absolute meerarbeid uiteenvalt, is het bestaan van het laatste, en wel in een bepaalde mate, dus ook vooruit bepaald door een bepaalde natuurlijke basis. Hier gaat het veeleer om de productieve kracht van de arbeid, om de verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd en de verlenging van de surplusarbeidstijd, in zoverre het zelf product van de kapitalistische, in het algemeen van de sociale, productie is.

De hoofdvormen zijn samenwerking, arbeidsdeling en machinerie of gebruik van de wetenschappelijke kracht.

a) Samenwerking

Dit is de grondvorm, de arbeidsdeling bepaalt de samenwerking, of is er alleen een specifieke manier van. Evenals de op de machinerie gebaseerde werkplaats. De samenwerking is de algemene vorm, die aan de basis ligt van alle maatschappelijke arrangementen voor de vermeerdering van de productiviteit van de maatschappelijke arbeid, en in elke andere vorm een verdere specificatie krijgt. Maar de samenwerking is tegelijk een bijzondere vorm, die naast de verder ontwikkelde en meer gespecificeerde vormen bestaat. Evenals het een vorm is, die boven de ontwikkelingen tot dusver uitgaat.

Als een verschijnsel van de eigen verdere ontwikkeling of specifieke onderscheidende vorm, en in dit onderscheid afgesplitst van de bestaande vorm, is de samenwerking de meest natuurlijke, de ruwste en meest abstracte in haar soort. Zoals ze overigens voortgaat in haar eenvoud, in haar eenvoudige vorm, en de basis en de voorwaarde van alle hoger ontwikkelde vormen blijft.

Samenwerking is dus vervolgens het directe samenwerken, niet de door de ruil bemiddelde vorm, van vele arbeiders voor de productie van hetzelfde resultaat, hetzelfde product, dezelfde gebruikswaarde of nuttigheid zoals in de slavenproductie. (Vergelijk Cairnes)

Ze is als eerste het samenwerken van veel arbeiders. Dus het bestaan van de agglomeratie, de opeenhoping van veel arbeiders in dezelfde ruimte, op één plaats, die gelijktijdig werken. Dat is de eerste voorwaarde, of is zelfs al de materiële bestaansvorm van de samenwerking. Deze voorwaarde ligt aan de basis van alle hogere ontwikkelde vormen.

De eenvoudigste, nog niet verder gespecificeerde manier van de samenwerking, is duidelijk die, dat er in een ruimte arbeiders zijn, die aan elkaar verbonden zijn en gelijktijdig zijn het arbeiders die niet verschillend werk doen, maar hetzelfde, waarbij de gelijktijdigheid van hun activiteit vereist is. Dit om een bepaald resultaat in het algemeen of in een bepaalde tijd voort te brengen. Ook dit aspect blijft in de hoger ontwikkelde vormen hetzelfde. Ook in de arbeidsdeling doen velen gelijktijdig hetzelfde, nog meer in het geautomatiseerde atelier.

Een van de oudste vormen van deze samenwerking vindt bijvoorbeeld in de jacht plaats. Ook trouwens in de oorlog, dat slechts mensenjacht is, een verder ontwikkelde jacht. Het effect, dat bijvoorbeeld een charge van een cavalerieregiment bewerkstelligt, zouden de afzonderlijke leden van het regiment, ieder op zichzelf, niet kunnen bewerkstelligen, hoewel tijdens de charge elke afzonderlijke soldaat als zodanig handelt, in zoverre hij in het algemeen handelt. De grote bouwconstructies van de Aziaten zijn een ander voorbeeld van deze manier van samenwerken, zoals in het algemeen in de bouw het belang van deze eenvoudige vorm van samenwerken, bijzonder treffend naar voren komt. Een afzonderlijke bouwer kan een hut bouwen, maar voor de bouw van een huis werken er velen aan, die gelijktijdig hetzelfde doen. Een enkeling kan een kleine roeiboort roeien, voor grotere exemplaren zijn een bepaald aantal roeiers vereist. Bij de arbeidsdeling treedt deze kant van de samenwerking op als het principe van het gelijke aandeel van de velen, dat voor elke bijzondere branche te gebruiken is. In de geautomatiseerde werkplaats berust de hoofdwerking niet op de arbeidsdeling, maar op de eenvormigheid van velen die gelijktijdig arbeid verrichten. Bijvoorbeeld, dat het door de motor in beweging gezette spinnenwiel gelijktijdig door zo en zo veel spinners bewaakt wordt.

Het nieuwe kolonisatiesysteem van Wakefield heeft de verdienste dat hij de bekrompenheid van de politieke economie ontdekt, zonder dat het belang van deze ontdekking aan hem duidelijk is, of dat hij zelf van de economische bekrompenheid gevrijwaard is. Niet dat hij de kunst van het koloniseren ontdekt of [144] bevordert, ook niet dat hij ergens nieuwe ontdekkingen doet in het algemeen op het gebied van de politieke economie.

In de kolonies namelijk, vooral in de eerste stadia van hun ontwikkeling, zijn de burgerlijke verhoudingen nog niet klaar, nog niet vooruit bepaald, zoals in de oude gevestigde landen. Dat moeten ze nog worden. De voorwaarden van dit worden komen duidelijk naar voren. Het toont zich dat deze economische verhoudingen noch een natuurlijk gegeven zijn, noch dat ze dingen zijn, die de economen lichtzinnig geneigd zijn als kapitaal op te vatten. We zullen later zien, hoe de heer Wakefield tot zijn eigen verwondering in de kolonies achter dit geheim komt. Hier willen we eerst enkel een stelling, die betrekking heeft op een eenvoudige vorm van de samenwerking, citeren:

‘Er zijn verschillende werkzaamheden zo eenvoudig dat ze niet geschikt zijn om in stukken verdeeld te worden, maar die niet verricht kunnen worden zonder de samenwerking van vele handen. Bijvoorbeeld het tillen van een grote boom op een steunbeer, het schoffelen van onkruid in een groot veld met gewassen, het tegelijkertijd houden van een grote kudde schapen, het oogsten van koren op het moment dat het rijp genoeg is en niet te rijp, het verplaatsen van elk groot gewicht, kortom alles dat niet gedaan kan worden tenzij een aantal

goede handen elkaar helpen in het zelfde ongedeelde werk, op hetzelfde moment.’
(Wakefield, *A view of the art of colonization*. Londen, 1849.)

Zo ook bijvoorbeeld de visvangst. Het levert een resultaat op als velen tegelijk samenwerken, zoals bij de jacht. Het bouwen van spoorwegen, het graven van kanalen enzovoorts. Deze manier van samenwerken bij de openbare werken was al bekend bij de Egyptenaren en de Aziaten. Ook bij de Romeinen, die hun legers op die manier bij de publieke werken inzetten. (Zie de stellingen bij Jones).

We hebben al gezien bij de analyse van de absolute meerwaarde, dat als een ratio gegeven is, zijn massa van het aantal gelijktijdige werkende arbeiders afhangt, dus in hoge mate van de samenwerking. Daarin komt hier het onderscheid met de relatieve meerwaarde, in zoverre het de verhoogde productieve kracht van de arbeid en daarmee de ontwikkeling van de productieve kracht van de arbeid vooruit bepaalt, treffend naar voren. Worden in plaats van 10 arbeiders, waarvan elk 2 uur surplusarbeid werkt, er 20 gebruikt, dan is het resultaat 40 surplus uren, in plaats van 20 in het eerste geval. 1:2 is gelijk aan 20:40. De verhouding is voor de 20 hetzelfde als voor de ene. Het is hier alleen de samenvoeging of vermenigvuldiging van de arbeidsuren van de afzonderlijke arbeiders. De samenwerking verandert hier als zodanig absoluut niets aan de verhouding. Hier beschouwen we echter de samenwerking als een natuurlijke kracht van de maatschappelijke arbeid. In zoverre, door middel van de samenwerking, de arbeid van de afzonderlijke arbeider een productiviteit verlangt, dat ze als arbeid van de geïsoleerde afzonderlijke arbeider niet verkrijgen zou. Wanneer bijvoorbeeld 100 landarbeiders tegelijk zouden maaien, dan werkt elk slechts afzonderlijk maar ze doen allemaal hetzelfde. Maar het resultaat, dat in deze bepaalde tijd, voordat het hooi verrot, gemaaid is, de gebruikswaarde geproduceerd is, is alleen het resultaat ervan, dat 100 maaiers, gelijktijdig aan deze zelfde arbeid werken. In andere gevallen treedt de werkelijke vermeerdering van de kracht op. Bijvoorbeeld bij het tillen en lasten laden. Hier ontstaat een kracht, die niet de afzonderlijke arbeider geïsoleerd bezit, maar alleen samenwerkend gelijktijdig met de anderen. In het eerste geval zou hij ruimtelijk niet zijn actiesfeer zo kunnen uitbreiden, dat voor het bereiken van het resultaat vereist is. In het tweede geval zou hij helemaal niet, wellicht met oneindig veel tijdverlies, het nodige kracht potentieel ontwikkelen. De tijd, waarin hier één boom op de wagen geladen is, is kleiner, dan wanneer het in het algemeen in dit geval mogelijk is, dan de tijd waarin de ene in 10 keer meer tijd hetzelfde resultaat bereiken zou. Het resultaat is, dat door de samenwerking in minder tijd geproduceerd wordt, dan wat de afzonderlijke arbeider, wanneer evenveel er verstrooid werken, in dezelfde tijd produceren zouden kunnen. Of dat gebruikswaarden geproduceerd worden, die anders in het algemeen niet geproduceerd zouden kunnen worden. Een afzonderlijke arbeider kan niet in 100 dagen doen, ook vaak 100 afzonderlijke vaak niet in 100 dagen, wat 100 door samenwerken in één dag doen. Hier dus groeit de productieve kracht van de afzonderlijke door de maatschappelijke [145] vorm van de arbeid. Wanneer het zo mogelijk wordt om in minder tijd meer te produceren zouden de noodzakelijke bestaansmiddelen of de voor haar productie vereiste voorwaarden in minder tijd geproduceerd kunnen worden. De noodzakelijke arbeidstijd neemt af. De relatieve surplustijd is daarmee mogelijk geworden. De ene kan verlengd worden, de andere kan verkort worden.

‘De sterkte van elke man is minimaal, maar de samenstelling van totale overmacht vormt ook een minimale som van de krachten die zich, totdat krachten moeten worden samengevoegd kunnen, verminderen in de tijd en meer ruimte vrijmaken voor hun actie.’
(Carli in een notitie aan Pietro Verri, *Meditazioni sulla Econ. Polit.* Custodi, moderne deel)

Men herinnert zich hier misschien, dat deze eenvoudige vorm van de samenwerking in veel industrietakken het gemeenschappelijke gebruik van de arbeidsvoorwaarden veroorlooft, bijvoorbeeld verwarming en gebouwen. Dit echter is voor ons hier nog niet belangrijk. Dit moet bij de winst meegenomen worden. We moeten hier alleen toezien, in hoeverre de verhouding van noodzakelijke arbeidstijd en surplusarbeid direct beïnvloed wordt. Maar niet de verhouding van de surplusarbeid tot de totale som van het geïnvesteerde kapitaal. Dit moet ook vastgehouden worden bij de volgende paragrafen.

Het is niet absoluut nodig, dat de vereniging in dezelfde ruimte plaatsvindt. Als 10 astronomen van de sterrenwacht in verschillende landen dezelfde waarnemingen doen, is dat geen arbeidsdeling, maar het verrichten van dezelfde arbeid op verschillende plaatsen, een vorm van samenwerken. Tegelijk is het echter ook concentratie van arbeidsmiddelen.

Uitbreiding van de actiesfeer, verkorting van de tijd, waarin een bepaald resultaat bereikt wordt, uiteindelijk de organisatie van productiekrachten voor de ontwikkeling van de afzonderlijke arbeider die in het algemeen niet in staat is, zijn kenmerkend voor de eenvoudige samenwerking, als ook voor hun verdere specifieke vormen.

Bij de eenvoudige samenwerking is het alleen de hoeveelheid menskracht dat werkt. In plaats van één met twee ogen, komt er een veellog monster met veel armen. Vandaar de grote werken van de Romeinse legers. De grote Aziatische en Egyptische openbare werken. Hier waar de staat, de verdeler van de opbrengsten van het gehele land is, bezit het de macht om grote massa's mensen in beweging te zetten. 'Het is gebeurd in het verleden dat deze Oosterse staten, na het bevoorraden van de uitgaven van hun civiele en militaire instellingen, zichzelf in het bezit vonden van een voorraad die zij konden aanwenden voor magnifieke werken of nuttigheid. In de constructie hiervan voerden ze het commando over de handen en armen van bijna de gehele niet-agrarische bevolking. Het voedsel dat aan de koning en de priesters toe behoorde, leverden de middelen voor het maken van de machtige monumenten die het land vulden. Bij het verplaatsen van de kolossale beelden en grote massa's, waarvan het transport een wonder was, werd menselijke arbeid bijna verkwistend gebruikt. De watertorens en de reservoirs van Ceylon, de Chinese Muur, de talrijke werken waarvan de ruïnes de vlaktes van Syrië en Mesopotamië bedekken.' (Richard Jones, *Textbook of Lectures on the Political Economy of Nations*. Hertford, 1852). 'Het aantal arbeiders en de concentratie van hun inspanningen waren voldoende'. Het aantal arbeiders en hun concentratie vormden ook de basis voor de eenvoudige samenwerking. 'We zien machtige koraalriffen oprijzen uit de diepten van de oceaan in eilanden en stevig land, toch is elke individuele contribuant nietig zwak en kwetsbaar. De niet agrarische arbeiders van een Aziatisch koninkrijk hebben niet meer dan hun lichamelijke inspanningen in te brengen |146| voor hun taak, maar hun aantal is hun kracht, en de macht om deze massa's aan te sturen maakten het mogelijk deze paleizen en tempels op te richten. Het is de beperking van de opbrengsten die hen voeden, door één of enkele handen, dat maakt zulke ondernemingen mogelijk.'

De continuïteit van de arbeid in het algemeen eigen aan de kapitalistische productie, ontwikkelt zich echter pas volledig met de ontwikkeling van het vaste kapitaal, waarover later meer.

Deze macht van de Egyptische en Aziatische koningen en priesters of de Etruskische theocraten in de oude wereld, is in de burgerlijke maatschappij op het kapitaal en daarmee op de kapitalisten overgegaan.

De eenvoudige samenwerking, zoals de verder ontwikkelde vormen, zoals in het algemeen alle middelen die de arbeidsproductiviteit laten stijgen, vallen onder het arbeidsproces, niet onder het waardevormingsproces. Ze laten de efficiëntie van de arbeid stijgen. De waarde van het product van de arbeid hangt daarentegen af van het vereiste herstellen van de noodzakelijke arbeidstijd. De efficiëntie van de arbeid kan daarom alleen de waarde van een bepaald product verminderen, nooit het doen stijgen. Maar al deze middelen, die gebruikt worden om de efficiëntie van het arbeidsproces te laten stijgen, verminderen, in een bepaalde mate, de noodzakelijke arbeidstijd, en vermeerderen daarmee de surpluswaarde, het deel van de waarde, dat aan de kapitalist toekomt. Hoewel de waarde van het totale product, zoals voorheen bepaald blijft worden door de totaal gebruikte arbeidstijd.

‘Het wiskundige principe dat het geheel van de som van de delen gelijk is, wordt fout op ons ‘object’ toegepast. In ogenschouw genomen de arbeid, de grote steunpilaar van het menselijke bestaan, dat mag gezegd worden, dat het gehele product van de gecombineerde inspanning, dat oneindig alles omvat, is wat individuele en niet verbonden krachten mogelijkerwijs vervullen zouden kunnen.’ (Michael Thomas Sadler, *The Law of Population*.)

De samenwerking, dat is het gebruik ervan door de kapitalisten, of het geld of warenbezitters, vereist een natuurlijke concentratie van de arbeidsmiddelen, en ook van de bestaansmiddelen, van het tegen de arbeid geruilde deel van het kapitaal, in zijn hand. Om een man 360 dagen van het jaar te werk te stellen, vereist het een 360 maal kleiner kapitaal dan om 360 man op dezelfde dag te laten werken.

De maatschappelijke productieve kracht, die uit de samenwerking voortkomt, is kosteloos. De afzonderlijke arbeiders, of beter het arbeidsvermogen wordt betaald en wel afzonderlijk. Hun samenwerking en daarmee de ontstane productieve kracht wordt niet betaald. De kapitalist betaalt 360 arbeiders, hij betaalt niet de samenwerking van de 360 arbeiders, want de ruil tussen kapitaal en arbeidsvermogen vindt plaats tussen het kapitaal en het afzonderlijke arbeidsvermogen. Het is bepaald door de ruilwaarde van het arbeidsvermogen, dat evenzeer onafhankelijk is van de productieve kracht, dat dit vermogen onder bepaalde maatschappelijke combinaties krijgt, alsof het afhankelijk is van de tijd, die de arbeider werkt en werken aan de surplusarbeidstijd dat groter is dan de arbeidstijd die nodig is voor zijn reproductie.

De samenwerking, deze productieve kracht van de maatschappelijke arbeid, wordt weergegeven als een productieve kracht van het kapitaal, niet van de arbeid. En deze omschakeling vindt plaats binnen de kapitalistische productie met betrekking op alle productieve krachten van de maatschappelijke arbeid. Dit betreft zich op de echte arbeid. Geheel zoals in het algemeen, het abstracte maatschappelijke karakter [147] van de arbeid, de ruilwaarde van de ‘waar’, als geld, en alle eigenschappen, die het product als weergave van deze algemene arbeid bezit. Die zich als eigenschappen van geld weergeven, zoals van het concreet maatschappelijke karakter van de arbeid als karakter en als eigenschap van het kapitaal voorstelt.

Inderdaad, zodra de arbeider in het werkelijke arbeidsproces binnenkomt, is hij qua arbeidsvermogen al door het kapitaal ingelijfd, is het niet meer van hemzelf, maar van het kapitaal, en zijn daarom ook de voorwaarden waaronder hij werkt, veel meer de voorwaarden, waaronder het kapitaal werkt. Voordat hij echter in het arbeidsproces binnenkomt, treedt hij met de kapitalist in contact als afzonderlijke warenbezitter of verkoper en wel is deze ‘waar’ zijn eigen arbeidsvermogen. Als afzonderlijke arbeider verkoopt hij het. Het wordt

maatschappelijk, zodra het in het arbeidsproces binnen gekomen is. Deze gedaanteverwisseling, die daarmee plaatsvindt, is voor de arbeider zelf iets dat buiten hemzelf plaatsvindt, waaraan hij geen aandeel heeft, dat hem veel meer aangedaan wordt. De kapitalist koopt niet één, hij koopt veel afzonderlijke arbeidsvermogens gelijktijdig, maar allemaal als afzonderlijke, afzonderlijk van elkaar, van onafhankelijke warenbezitters met bijbehorende 'waren'. Zodra ze in het arbeidsproces binnenkomen, zijn ze al in het kapitaal ingelijfd en hun eigen samenwerking is daarom niet een verhouding, waarin ze zich vormen, maar waarin ze door de kapitalist gevormd zijn. Het is niet een verhouding die bij hen hoort, maar één waar ze nu bij horen en dat zelf als een verhouding van het kapitaal aan hen verschijnt. Het is niet hun tegengestelde vereniging, maar een overheersende eenheid, waarvan de drager en leider dus het kapitaal zelf is. Hun eigen vereniging van de arbeid, samenwerking, is daadwerkelijk een voor de arbeiders een vreemde macht en wel de macht van het kapitaal tegenover de afzonderlijke arbeiders. In zoverre ze als onafhankelijke personen, als verkoper een verhouding met de kapitalisten hebben, is dat een afzonderlijke verhouding, onafhankelijk van elkaar als arbeiders. Die elk in verhouding staan met de kapitalisten, maar niet in verhouding tot elkaar. In zoverre ze als arbeidsvermogen, actief in het werk, een verhouding met elkaar hebben, is dat omdat ze ingelijfd zijn in het kapitaal. Deze verhouding staat daarom als een verhouding tot het kapitaal, niet als een onderlinge verhouding, tegenover hen. Ze zijn aan elkaar aaneengeschakeld. De samenwerking, die uit hun aaneenschakeling ontspringt, is tegenover hen evenzeer de werking van het kapitaal als de aaneenschakeling zelf. Hun samenhang en hun eenheid ligt niet bij henzelf, maar in het kapitaal, of in de maatschappelijke productieve kracht van de arbeid die daaruit voortkomt, het is de productieve kracht van het kapitaal. Zoals de niet alleen vervangende, maar ook de vermeerderende kracht van het afzonderlijke arbeidsvermogen als arbeidsvermogen van het kapitaal verschijnt, verschijnt de surplusarbeid, als het maatschappelijke karakter van de arbeid en de productieve kracht die uit deze aard ontspringt.

Het is hier, op dit eerste niveau, waarop de onderschikking van de arbeid onder het kapitaal niet meer alleen als formele onderschikking verschijnt, maar de productiewijze zelf verandert, zodat de kapitalistische productiewijze een specifieke productiewijze is. Formeel is de onderschikking, in zoverre de afzonderlijke arbeider, in plaats van als onafhankelijke warenbezitter te werken, nu aan [148] arbeidsvermogen werkt dat toebehoort aan de kapitalist en daarom onder het commando en toezicht van de kapitalist werkt, ook niet meer voor zichzelf, maar voor de kapitalist. Het arbeidsmiddel verschijnt niet meer als middel voor de verwerkelijking van zijn arbeid, zijn arbeid verschijnt veeleer als middel voor de waardevorming, dat wil zeggen het opnemen van arbeid, voor het arbeidsmiddel. Dit onderscheid is formeel, in zoverre het bestaan kan, zonder dat ergens de manier van produceren en de maatschappelijke verhouding waarin de productie plaatsvindt, maar in het minste verandert worden. Met de samenwerking treedt al een specifiek onderscheid op. De arbeid voltrekt zich onder voorwaarden, waaronder de onafhankelijke arbeid van de afzonderlijke arbeiders zich niet meer handhaven kan, en dus verschijnen deze voorwaarden als een verhouding die de arbeiders overheersen, als een band, dat het kapitaal om de afzonderlijke arbeiders spant.

Met het samenwerken van velen, waarvan hun samenhang zelf een vreemde verhouding is, waarvan de eenheid buiten hen ligt, treedt de noodzaak van het commando, van het toezicht zelf als een productievoorwaarde op. Het is een voorwaarde, die door de samenwerking van de arbeiders noodzakelijk geworden is, en het is afgedwongen door de nieuwe manier van werken, arbeid onder bovenstaand toezicht, precies zoals in het leger, zelfs als ze alleen maar de zelfde wapenvoering heeft, voor het werken als een korps, de noodzakelijkheid van

bevelhebbers, de noodzakelijkheid van het commandovoeren treedt in. Dit commando hoort toe aan het kapitaal, hoewel de afzonderlijke kapitalist het zelf weer door specifieke arbeiders kan laten uitoefenen, die dan toch optreden als kapitaal en de kapitalisten tegenover het arbeidersleger, zoals in de slavernij. (Cairnes).

In zoverre bijzondere werkwijzen uit functies voortkomen, die de kapitalistische productie zelf voortbrengt, is het natuurlijk onzin om het kapitaal daarvoor als noodzakelijk te bewijzen, dat het zelf deze functies uitoefent. Dat is een tautologie. Het zou zijn, als zou men aan de negers op deze manier de slavernij rechtvaardigen, dat ze voor de slaven slavenopzichters met zweepen nodig hebben, die voor de productie even noodzakelijk zijn als dat ze zelf zijn. Het is echter alleen maar nodig, omdat en in zoverre ze slaven zijn, op basis van de slavernij. In zoverre daarentegen bij de samenwerking, zoals bijvoorbeeld in een orkest een dirigent nodig is, is het iets heel anders. De vorm, die het onder deze voorwaarden van het kapitaal aan zou nemen, en die het anders bijvoorbeeld bij een associatie zou aannemen, is een bijzondere functie van de arbeid naast anderen. Het is niet de macht, die vreemd is aan haar eigen eenheid en die de exploitatie van hun arbeid als een vreemde macht op hun uitoefent.

De samenwerking kan continu zijn, ze kan ook van voorbijgaande aard zijn, zoals bij de oogsten in de landbouw.

De hoofdzaak bij de eenvoudige samenwerking blijft de gelijktijdigheid van de actie. Een gelijktijdigheid, waarvan het resultaat nooit door het na elkaar in de tijd bereikt kan worden, door de afzonderlijke arbeiders in hun functioneren.

Het belangrijkste blijft, deze eerste omvorming van het maatschappelijke karakter van de arbeid als een maatschappelijk karakter van het kapitaal, van de productieve kracht van het kapitaal. Eigenlijk de eerste toepassing van de formele onderschikking onder het kapitaal in een echte verandering van de productiewijze zelf.

Als middel voor de vermeerdering van de arbeidsproductiviteit onderscheid Destutt de Tracy:

‘Samenwerking van krachten. Eenvoudige samenwerking. ‘Is het te verdedigen? Tien mannen kunnen gemakkelijk een vijand weerstaan, die hen zou hebben vernietigd, door de aanval op de een na de ander. Moet men een last verplaatsen? Eén waarvan het gewicht een onoverwinnelijk weerstand aan inspanningen zou vergen van één individu, levert onmiddellijk geen probleem op wanneer verschillende actoren samenwerken. Wordt iemand gevraagd om een ingewikkeld werk uit te voeren? Dan moeten verschillende dingen tegelijk gebeuren. Eerst maakt de één iets dan de ander. In feite dragen ze allemaal bij aan het effect dat één man zou kunnen hebben geproduceerd. De één roeit, de ander houdt het roer, en een derde gooit het net uit of het harpoen naar de vis, en de zonder samenwerken is succes niet mogelijk.’ Hier bij de laatste samenwerking vindt al arbeidsdeling plaats, omdat de vissers er voor moeten kiezen om simultaan samen te werken. Maar dit is niet de arbeidsdeling in de eigenlijke betekenis. De drie zouden afwisselend kunnen roeien, sturen en vissen, hoewel in de handeling van het samenwerken ieder alleen het ene doet. De eigenlijke arbeidsdeling bestaat daarin, dat als de vissers wederzijds samenwerken, de één voor de ander, dan moet ieder exclusief werk leveren voor degene die daarop volgt enzovoorts.[149]

b) Arbeidsdeling

De arbeidsdeling is een bijzondere specifieke, verder ontwikkelde vorm van de samenwerking, een machtig middel, om de productieve kracht van de arbeid te laten stijgen. Om in kortere arbeidstijd hetzelfde werk te verrichten, dus de voor de reproductie van het arbeidsvermogen nodige arbeidstijd te verkorten en de surplusarbeidstijd te verlengen.

In de eenvoudige samenwerking is het een samenwerken van velen, die dezelfde arbeid verrichten. In de arbeidsdeling is het de samenwerking van veel arbeiders onder het commando van het kapitaal, die onderscheidende delen van dezelfde 'waren' produceren. Elk afzonderlijke deel vereist een ander bijzondere arbeid, een bijzondere operatie en elke arbeider of een bepaald veelvoud van arbeiders verricht enkel een bijzondere operatie, de één na de ander. Het geheel van deze operaties vormt echter één 'waar', een bepaalde bijzondere 'waar', waarin in de 'waar' dus het geheel van deze bijzondere werken wordt weergegeven.

We zeggen 'waren' in de dubbele betekenis. Ten eerste kan een door arbeidsdeling geproduceerde 'waar' zelf weer halffabricaat, grondstof of arbeidsmateriaal voor een andere productiesfeer zijn. Zo'n product hoeft geenszins een gebruikswaarde te zijn, omdat het zijn laatste vorm, waarin hij ten slotte de consumptie in gaat, behouden heeft.

Zijn er verschillende productieprocessen voor de vervaardiging van een gebruikswaarde vereist, bijvoorbeeld voor bedrukt katoen, spinnen, weven, drukken, dan is het bedrukte katoen het resultaat van deze verschillende productieprocessen en het totaal van de bijzondere manieren van arbeid, spinnen, weven, drukken. Er vindt daarom nog geen arbeidsdeling plaats in de nu bedoelde betekenis. Het spinnen is een 'waar', het weven is een 'waar' en het gedrukte katoen is een bijzondere 'waar'. Naast deze 'waren', deze gebruikswaarden, die het product van de processen zijn, die aan het drukken van het katoen vooraf gegaan zijn, vindt arbeidsdeling in de nu bedoelde betekenis plaats, hoewel ook de maatschappelijke arbeidsverdeling plaatsvindt. Want het spinnensel is het product van spinners, het weefsel het product van het weven en het katoen het product van het drukken. De voor het voortbrengen van het gedrukte katoen noodzakelijke arbeid is gedeeld in spinnen, weven en drukken en elk van deze takken vormt een activiteit van een bijzondere afdeling van arbeiders, waarvan ieder slechts een bijzondere operatie van het spinnen of weven of drukken verricht. Hier is als eerste een geheel van bijzonder werk nodig, om gedrukt katoen te produceren, en ten tweede zijn verschillende arbeiders onderschikt gemaakt aan elk van deze arbeidsoperaties. Echter er kan niet gezegd worden, dat ze slechts voor de productie van dezelfde 'waar' concurreren. Ze produceren veel meer van elkaar onafhankelijke waren. Het spinnensel is net zo goed een 'waar' volgens de bepaling dan het gedrukte katoen. Het bestaan van een gebruikswaarde als 'waar' hangt niet van de aard van deze gebruikswaarde af, dus niet van hoe dichtbij of ver het van de eindvorm staat, waarin het uiteindelijk in de consumptie, zij het als arbeidsmiddel, zij het als levensmiddel ingaat. Het hangt er alleen van af, dat een bepaalde hoeveelheid arbeidstijd in dit product weer gegeven is en dat het materiaal voor de bevrediging van bepaalde behoeften is. Het maakt niet uit of dit behoeften van een verder productieproces is of van een consumptieproces. Zou daarentegen het gedrukte katoen eerst als 'waar' de markt betreden, zodra hij de processen van het spinnen, weven en drukken doorlopen zou hebben, dan zou het door de arbeidsdeling geproduceerd zijn.

We hebben gezien, dat het product in het algemeen slechts 'waar' wordt en de warenruil als voorwaarde van de productie in het algemeen plaatsvindt, wanneer een maatschappelijke arbeidsverdeling [150] of een arbeidsverdeling van de maatschappelijke arbeid plaatsvindt. In de bijzondere 'waren' zijn bijzondere manieren van arbeid opgenomen en de producent of

bezitter van afzonderlijke waren, bemachtigt slechts zijn evenredige deel van de maatschappelijke productie. Dat wil zeggen van de producten van alle andere arbeidstakken door de ruil of verkoop van zijn product, door de omzetting van zijn 'waar' in geld. Dat hij in het algemeen 'waren' produceert sluit in, dat zijn arbeid eenzijdig is en niet direct zijn bestaansmiddel produceert, dat veel meer alleen door de ruil van zijn arbeid met producten van andere arbeidstakken geschiedt. Deze maatschappelijke arbeidsverdeling, dat in het bestaan van het product als 'waar' en van de warenruil vooraf bepaald is, is wezenlijk anders van de arbeidsdeling die we hier bekijken. Het laatste vooronderstelt het eerste als hun uitgangspunt en gaat er als zijn basis aan vooraf. In het eerste vindt de arbeidsdeling plaats, in zoverre elke 'waar' de andere, dus elke warenbezitter of producent de ander tegenover een bijzondere arbeidstak weergeeft. Het geheel van deze bijzondere arbeidstakken, hun bestaan als het totaal van de maatschappelijke arbeid is tot stand gekomen door de warenruil, of is verder bepaald door de circulatie van de 'waren', die de geldcirculatie, zoals we hebben gezien insluit. Er kan belangrijke arbeidsdeling in deze betekenis plaatsvinden, zonder dat de arbeidsverdeling in de laatste betekenis bestaat. Op de basis van de warenproductie kan de laatste daarentegen niet zonder het eerste plaatsvinden, hoewel het kan plaatsvinden, zonder dat de producten in het algemeen op basis van de warenruil plaatsvindt. De eerste arbeidsdeling toont, dat het product van een bijzondere arbeidstak als een bijzondere 'waar' van de producenten van alle andere arbeidstakken op haar als verschillende zelfstandige 'waren' tegenover staat. De tweede arbeidsverdeling vindt daarentegen plaats in de productie van een bijzondere gebruikswaarde, voordat het als een bijzondere, zelfstandige 'waar' op de markt, in de circulatie ingaat. Het geheel van de verschillende werken vindt in het eerste geval door de warenruil plaats. In het tweede geval is het direct, heeft het samenwerken niet door warenruil plaatsgevonden, maar door bijzondere werkwijzen voor de vervaardiging van dezelfde gebruikswaarde onder het commando van het kapitaal. Door de eerste arbeidsdeling staan de producenten als zelfstandige warenbezitters tegenover elkaar en als vertegenwoordigers van bijzondere arbeidstakken. Door de tweede deling verschijnen ze veel meer als onzelfstandig, doordat ze alleen door hun samenwerken een geheel product produceren, in het algemeen 'waren' produceren. Ze leveren niet een bijzondere arbeid, maar veeleer elk alleen de afzonderlijke, in een bijzondere arbeid gecombineerde, samenlopende operatie, en de warenbezitter, de producent van de gehele 'waar' staat tegenover hen, de onzelfstandige arbeiders, als een kapitalist.

Adam Smith verwisselt voortdurend de deling van de arbeid in deze zeer verschillende, en weliswaar elkaar aanvullende bedoelingen, die echter ook weer in bepaald opzicht tegenover elkaar staan. Nieuwere Engelanders, om de verwarring te vermijden, noemen de eerste vorm deling van de arbeid, arbeidsdeling. De tweede vorm noemen ze onderverdeling van arbeid, arbeidsonderverdeling, wat echter het onderscheid in de begrippen niet weergeeft.

Zoals naalden en katoengaren twee bijzondere 'waren' zijn, geeft elke een bijzondere arbeidstak weer, en hun producenten staan tegenover elkaar als bijzondere warenbezitters. Zij vertegenwoordigen een arbeidsverdeling van maatschappelijke arbeid, waarvan ieder deel tegenover de ander staat als een bijzondere productiesfeer. Daarentegen zijn de verschillende werkzaamheden die voor de productie van naalden vereist zijn, gesteld namelijk dat de bijzondere delen ervan niet als bijzondere 'waren' optreden, wanneer ze evenveel manieren van werken weergeven, waaronder bijzondere arbeiders onderschikt zijn, is een arbeidsverdeling in tweede betekenis. Het is het bijzondere van de werkzaamheden binnen de voor een bijzondere 'waar' behorende productiesfeer en de verdeling van deze werkzaamheden onder bijzondere arbeiders, waarvan de samenwerking tot het hele product leidt, waarbij vertegenwoordiger van de 'waar' niet de arbeider is, maar de kapitalist.[151]

Ook deze vorm van de arbeidsdeling, die we hier analyseren, verstoort geenszins de arbeidsverdeling. Het laatste is op een bepaalde manier de categorie van alle categorieën van de politieke economie. We moeten ze hier echter alleen beschouwen als een bijzondere productieve kracht van het kapitaal.

Het is duidelijk 1) dat deze arbeidsdeling de voorwaarde is voor de maatschappelijke arbeidsverdeling. Het is de pas door de warenruil ontwikkelde specialisatie van de maatschappelijke arbeid, waardoor zich twee bedrijfstakken afscheiden, zodat elke bijzondere tak tot de specialistische arbeid teruggevoerd wordt, waarin nu de deling in die specialistische arbeid als analyse kan plaatsvinden. Het is ook duidelijk 2), dat de tweede arbeidsverdeling omgekeerd aan de eerste eerst kan uitbreiden, met terugwerkende kracht. Ten eerste, in zoverre ze met alle andere productieve krachten gemeen heeft om de voor een bepaalde gebruikswaarde vereiste arbeid te verkorten, dus arbeid vrij moet maken voor een nieuwe branche van de maatschappelijke arbeid. Ten tweede, en dit is specifiek voor haar, in zoverre ze in haar analyse in een specialiteit te splitsen is, zodat de verschillende onderdelen van de gebruikswaarde nu als verschillende onafhankelijke 'waren' van elkaar kunnen worden geproduceerd. Maar ook dat de verschillende manieren van de gebruikswaarde, die vroeger binnen dezelfde productieomgeving vielen, nu door de analyse van de afzonderlijke gebruikswaarden in verschillende productieomstandigheden vallen.

Het ene is arbeidsverdeling van de maatschappelijke arbeid in verschillende bedrijfstakken, het andere is de arbeidsdeling in de werkplaats van een 'waar', dus niet de arbeidsverdeling in de maatschappij, maar maatschappelijke arbeidsdeling van de arbeid binnen één en dezelfde werkplaats. De deling in de laatste betekenis komt overeen met de manufactuur, als een bijzondere manier van produceren.

Adam Smith maakt niet het onderscheid in de deling van de arbeid in beide betekenissen. De laatste deling van de arbeid verschijnt bij hem daarom ook niet als iets specifiek voor de kapitalistische productie.

Het hoofdstuk over de deling van de arbeid, waarmee hij zijn werk opent, boek 1 hoofdstuk 1, over de deling van de arbeid, begint met:

Men krijgt gemakkelijker een idee van de effecten van de arbeidsdeling in het algemeen op de industrie van de samenleving, als men waarneemt hoe de werking van deze effecten is, op sommige bepaalde fabrikanten.

Onder de arbeidsdeling binnen het atelier wordt hier eigenlijk de werkplaats, de fabriek, de mijn, de akker begrepen, gesteld alleen, dat de vervaardiging van een bepaalde 'waar' geproduceerd wordt door aangestelde individuen die samenwerken onder het commando van het kapitaal. Deze arbeidsdeling, die een kapitalistische deling is, geldt alleen en wordt door Adam Smith alleen in het bijzonder besproken, als lichter op te vatten, meer grijpbaar en een aantoonbaar voorbeeld van de werkingen van de arbeidsverdeling binnen de maatschappij in het algemeen en voor de algemene industrie van de maatschappij. Dit is het geval:

'Men veronderstelt samenwerken als deze verdeling het minst ver gedragen wordt in een willekeurige werkplaats, waar ze objecten van weinig waarde fabriceren. Het is misschien niet reëel, dat het ook in de belangrijke fabrieken ingevoerd wordt. Maar het zijn, in de eerste plaats, zij die de vraag bepalen van de kleine objecten van een klein aantal mensen. Het totale werk dat ze moeten verrichten, is noodzakelijk talrijk, en dat wat ze moeten doen die

aangesteld zijn in de verschillende bedrijfstakken, kan vaak herhaald worden in hetzelfde atelier, en op plaatsen onder het toezicht van de waarnemer. Dit in tegenstelling tot de grote manufacturen die bestemd zijn om de bestaansmiddelen te leveren voor de massa mensen. Elke branche met werkplaatsen die zo groot zijn in het aantal arbeiders, daarvoor is het onmogelijk om ze allemaal te verenigen in dezelfde werkplaats.^[152] Het is zeldzaam dat we iets anders zien op hetzelfde moment, bij de arbeiders die aangesteld zijn in éénzelfde werkplaats. Dus, hoewel in deze fabrieken, het werken misschien eigenlijk verdeeld is in een groter aantal partijen in het eerste geval, is de verdeling minder gevoelig, en, om deze reden, wordt het veel minder geconstateerd.'

Deze stelling bewijst in de eerste plaats op welke kleine schaal de industriële ondernemingen in de tijd van Adam Smith ingericht werden.

Ten tweede, de arbeidsdeling in een werkplaats en de verdeling in een bedrijfstak in een maatschappij in verschillende van elkaar onafhankelijke branches, zijn alleen subjectief, niet objectief verschillend. Bij de ene ziet men de deling in één oogopslag, bij de andere niet. Dat doet niets af van de kwestie, maar alleen aan de manier waarop de waarnemer het ziet. Bijvoorbeeld bekijkt men de gehele industrie van ijzerproducten, van de productie van ruwijzer door alle bewerkingen, waarin het zich splitst, en waarvan elke een onafhankelijke bedrijfstak vormt, en zelfstandige 'waren' vormt, waarvan de samenhang met haar voorfasen of opvolgende fasen door de warenruil plaatsvindt, dan telt deze maatschappelijke verdeling van deze industriebranche wellicht meer delen dan die ons in het binnenste van de naaldenfabriek tegemoet komen.

Adam Smith begrijpt de deling van de arbeid dus niet als bijzonder, specifiek verschillend, als een voor de kapitalistische productiewijze karakteristieke vorm.

De arbeidsdeling, zoals we dat hier analyseren, veronderstelt ten eerste, dat de maatschappelijke arbeidsverdeling al een behoorlijk hoge ontwikkeling nodig had. Dat de verschillende productiesituaties van elkaar gescheiden zijn en binnen hun eigen situatie in zelfstandige ondervormen verdeeld zijn. Zoals het kapitaal zich in het algemeen slechts ontwikkelen kan op basis van een al relatief uitgekristalliseerde warencirculatie, die identiek is met een relatief uitgekristalliseerde ontwikkeling van de verdeling, verzelfstandiging, van de bedrijfstak binnen de gehele maatschappij. Door hiervan uit te gaan, dus dat bijvoorbeeld de productie van katoengaren als onafhankelijke, zelfstandige bedrijfstak bestaat, dus bijvoorbeeld niet meer als landelijke nevenarbeid, dan is de tweede voorwaarde voor de deling van de arbeid aanwezig. Het is de voorwaarde die uit de verdeling zelf voortkomt en daarvoor bestaat, zodat veel arbeiders in deze bedrijfstak onder het commando van het kapitaal in een werkplaats bijeen gebracht zijn. Deze vereniging, de agglomeratie van de arbeiders onder het commando van het kapitaal, die de voorwaarde van de kapitalistische samenwerking is, vormt zich op basis van twee redenen. Ten eerste hangt de meerwaarde niet alleen van haar ratio af, maar van zijn absolute massa. De grootte hangt tegelijk af van het aantal arbeiders, die gelijktijdig door dezelfde kapitalist geëxploiteerd worden. Het werkt als kapitaal in de verhouding tot het arbeidersaantal, die het tegelijk tewerk stelt. De onafhankelijkheid van de arbeiders in de productie is daarmee over. Ze werken onder het toezicht en het commando van het kapitaal. In zoverre ze samenwerken en er samenhang is, bestaat hun samenhang in het kapitaal of deze samenhang is voor hen alleen een uiterlijk verschijnsel, een bestaanswijze van het kapitaal. Hun arbeid wordt dwangarbeid, omdat ze, zodra ze hun intrede in het arbeidsproces doen, niet aan zichzelf toebehoren maar al aan het kapitaal, ze zijn door het kapitaal ingelijfd. De arbeiders worden aan de discipline van het

kapitaal onderworpen, en werken onder volledig veranderde levensverhoudingen. De eerste werkplaatsen in Holland en andere landen, waar ze zich zelfstandig ontwikkelden, en niet klaar van buiten geïmporteerd werden, waren weinig meer dan conglomeraties van arbeiders die dezelfde waren produceerden. Het waren ook concentraties van arbeidsmiddelen in dezelfde werkplaats, onder het commando van hetzelfde kapitaal. Ontwikkelde arbeidsdeling vond in de werkplaatsen niet plaats, het ontwikkelt zich veel meer pas in de werkplaatsen op natuurlijke basis. In de middeleeuwse gilden werd de meester [153] verhinderd kapitalist te worden, omdat de gildewetten het aantal arbeiders, die hij gelijktijdig mocht laten werken, tot een heel klein maximum beperkte.

Ten tweede de economische voordelen, die uit het gemeenschappelijk gebruik van de gebouwen, de verwarming voortkwamen en zo heel spoedig ook, afgezien van de arbeidsdeling, deze werkplaatsen productief een voorsprong leverden boven de patriarchale of gildeachtige bedrijven. Dat hoort hier eigenlijk niet thuis, omdat we hier slechts het gebruik van het variabele kapitaal bekijken, en niet de economie van de arbeidsvoorwaarden, in hoeverre deze middelen direct de in een bepaalde productiesituatie gebruikte arbeid productiever maakt.

Zelfs waar een bepaalde bedrijfstak, zie bijvoorbeeld Blanqui, zeer gedeeld, maar patriarchaal is, zo dat elk deel als bijzondere ‘waar’ onafhankelijk van anderen door de warenruil plaatsvindt, is de vereniging in een werkplaats geenszins alleen formeel. In deze omstandigheden vindt de arbeid bijna altijd als huiselijke landelijke nevenarbeid plaats, ontbreekt dus de absolute onderschikking van de arbeiders onder een geheel eenzijdige en eenvoudige operatie. Ze is niet een uitsluitende arbeid. Daarvoor ontbreekt de hoofdzaak. Deze arbeiders werken met hun eigen arbeidsmiddelen. De productiewijze zelf is inderdaad niet kapitalistisch, maar de kapitalist treedt op als tussenpersoon, als koopman tussen de zelfstandige arbeiders en de definitieve kopers van hun ‘waren’. Deze vorm, waarin het kapitaal zich nog niet de productie eigen gemaakt heeft, en die nog op een groot deel van het continent heerst, vormt steeds de overgang van landelijke nevenindustrieën naar de kapitalistische productiewijze zelf. De kapitalist verschijnt hier nog niet als kapitalist tegenover de arbeider, die zelf als warenbezitter, producent en koper verschijnt, als koper van ‘waren’. De basis voor de kapitalistische productie ontbreekt nog.

Waar dergelijke arbeidsverdeling in de vorm van onafhankelijke productietakken bestaat, zoals in het voorbeeld van Blanqui, vinden een massa tijdrovende onproductieve tussenprocessen plaats. Die tussenprocessen worden bedongen omdat de verschillende niveaus van de ‘waren’ als zelfstandige ‘waren’ bestaan en hun samenhang in de totale productie door warenruil, koop en verkoop plaatsvindt. Het voor elkaar werken in de verschillende branches zijn aan allerlei toevalligheden, onregelmatigheden onderworpen, doordat pas de dwang in de werkplaats de gelijktijdigheid, de gelijkmatigheid en de proportionaliteit van deze verschillende werkzaamheden inbrengt, ze in het algemeen pas daar tot een gelijkvormig werkend mechanisme verbindt.

Wanneer de arbeidsdeling van de arbeid, in zoverre ze op basis van de beschikbare werkplaatsen tot verdere analyse van de werkzaamheden en onderschikking van bepaalde veelvoudigen van arbeiders in deze werkplaatsen voortschrijdt, de deling dus verder gaat, is ze, in zoverre de ‘disjecta membra poetae’ (de afgerukte ledematen van een dichter) die voorheen zelfstandig waren, als evenveel onafhankelijke warenbezitters naast elkaar bestaan, ook een omgekeerde combinatie van zichzelf in een mechanisme. Een aspect dat Adam geheel over het hoofd ziet.

We zullen er later nog verder op ingaan, waarom de arbeidsverdeling in de maatschappij, een verdeling is die hand in hand gaat met de arbeidsdeling in de kern van de werkplaats, dat het de karakteristieke arbeidsdeling van de kapitalistische productie is. Een deling waarin de onafhankelijkheid van de arbeiders volledig vernietigd is en ze een deel wordt van een onder het commando staande maatschappelijke mechanisme. Een deling ook die zich door de warenruil tot de gehele productie uitbreidt, en op de afzonderlijke vertegenwoordigers van de warenruil alleen door concurrentie, de wet van vraag en aanbod, zich gelijkmatig verder ontwikkelt.^[154]

Zo veel is duidelijk, Adam Smith heeft de arbeidsdeling niet begrepen als een kenmerk van de kapitalistische productiewijze, waardoor naast de machinerie en de eenvoudige samenwerking, de arbeid niet alleen formeel, maar ook in de werkelijkheid door de onderschikking onder het kapitaal veranderd wordt. Hij begrijpt het op dezelfde manier zoals Petty, en na Petty ook zijn andere voorgangers dat doen. Zie het Oost-Indische schrift.

Smith, zoals ook zijn voorgangers, begrijpen inderdaad de arbeidsverdeling nog vanuit het antieke standpunt, in zoverre ze deze met de arbeidsdeling in de kern van de maatschappij op één hoop gooien. Ze onderscheiden zich van de opvatting van de antieken alleen door de analyse van het resultaat en het doel van de arbeidsdeling. Ze vatten het vanaf het begin op als productieve kracht van het kapitaal, in zoverre ze dat aantonen en bijna uitsluitend zien, als dat het door het goedkoper worden van de 'waren', minder noodzakelijke arbeidstijd vereist wordt. Dit om een bepaalde 'waar' te produceren of een grotere hoeveelheid 'waren' dan in dezelfde noodzakelijke arbeidstijd geproduceerd kan worden, dat de ruilwaarde van de afzonderlijke 'waren' dus verminderd wordt. Op dit aspect van de ruilwaarde, en daaruit bestaat hun moderne standpunt, leggen ze alle gewicht. Dit is natuurlijk het beslissende, waar de arbeidsdeling als productieve kracht van het kapitaal opgevat wordt, want ze is het alleen, in zoverre ze de voor de reproductie van het arbeidsvermogen vereiste bestaansmiddelen goedkoper maakt, dat er minder arbeidstijd voor de reproductie vereist is. De antieken, in zoverre ze in het algemeen de arbeidsdeling als onderwerp van het begrijpen en nadenken hebben gemaakt, hebben daarentegen uitsluitend de gebruikswaarde voor ogen. De producten van de afzonderlijke bedrijfstakken krijgen een betere kwaliteit als gevolg van de arbeidsdeling, terwijl bij de modernen het kwantitatieve gezichtspunt heerst. De antieken analyseren dus de arbeidsdeling niet in betrekking tot de 'waren', maar in betrekking op het product als zodanig. De invloed op de 'waar' is wat de tot kapitalist geworden warenbezitter interesseert. De invloed van de arbeidsdeling op het product als zodanig betreft zich slechts op de gebruikswaarde, in zoverre het om de bevrediging van de menselijke behoefte in het algemeen gaat. De opvatting van de Grieken heeft altijd als zijn historische achtergrond Egypte, dat voor hen net zo het industriële modelland, zoals vroeger Holland, voor het latere moderne Engeland. De arbeidsdeling vindt bij hun, zoals we hieronder verder zullen zien, dus met het oog op de erfelijke arbeidsdeling en dus op het aan hen voorafgaande kastensysteem plaats, zoals het in Egypte bestond.

Adam Smith gooit ook verder de beide vormen van de deling van de arbeid door elkaar. Zo gaat het verder in hetzelfde boek 1 hoofdstuk 1. 'Op elke manier, geeft de deling van de arbeid, ook minder dan wat ze kan bijdragen, in plaats van een proportionele groei van het productieve arbeidsvermogen. Het is dit voordeel dat een bijdrage kan hebben gegeven aan het ontstaan van de verdeling van het diverse werk en de beroepen. Ook is deze verdeling in het algemeen minder nadrukkelijk in de landen die genieten van een minder hoge mate van ontwikkeling van de industrie. Die in een voorafgaande maatschappij een beetje gevoelig is voor het werk van de afzonderlijke man, die vervolgens komt in een meer geavanceerde

maatschappij, met meer zorg voor de meerderheid.’ Adam Smith schuift uitdrukkelijk het kwantitatieve gezichtspunt, dat wil zeggen de verkorting van de voor de productie van een ‘waar’ noodzakelijke arbeidstijd als het uiteindelijke naar voren, door de stelling waarin hij de voordelen van de arbeidsdeling optelt. ‘Dergelijke grote vermeerdering van de hoeveelheid werk dat een zelfde aantal handen kan maken voor de bevoorrading, is een gevolg van de arbeidsdeling, en is het gevolg van drie verschillende omstandigheden.’ Weliswaar bestaan deze voordelen volgens hem uit één, de virtuositeit die de arbeider in zijn eigen eenzijdige branche |155| verwerft. ‘Als eerste, de externe groei van de noodzakelijke arbeid voor bestaansmiddelen die hij kan leveren, en de arbeidsdeling, die de taak vermindert die elke man moet geven aan elk zeer eenvoudige werk, en aan het uitvoeren van dit werk, het enige werk voor zijn leven die maakt dat hij de noodzakelijkheden verwerft door een grote bekwaamheid.’

Ten tweede. Besparing van tijd, die bij de overgang van de ene arbeid naar de andere verloren gaat. Daarbij is verandering van plaats en een verschillend gebruik van de arbeid vereist. ‘Als de twee beroepen kunnen worden samengevoegd in dezelfde werkplaats, is het verlies aan tijd zonder twijfel veel minder. Aan dat alles, valt niet te twijfelen. Gewoonlijk denkt een mens een beetje en laat hij de zorgen voor het handwerk aan een ander.’

Ten slotte merkt Adam Smith op, dat het de deling van de arbeid is dat gewoonlijk leidt tot de uitvinding van alle machines die het gebruik korter maken en de arbeid faciliteren. Namelijk door de arbeiders zelf, waarvan de aandacht uiteindelijk gericht is op een eenvoudig object. De invloed, die de uitvinders en de theoretici op de uitvinding van de machinerie uitoefenen, is zelf aan de maatschappelijke deling te danken. Daardoor is de filosofische kennis waarop gedoeld wordt, zoals bij al het andere werk, het principe of het enige bezit van de particuliere klasse van de burgers.

Adam Smith merkt op, dat wanneer enerzijds de deling van de arbeid het product, resultaat van de verscheidenheid van de menselijke talenten is, het laatste in nog een veel hogere mate het resultaat van de ontwikkeling van de deling van de arbeid zijn. Hier volgt hij zijn leraar Ferguson.

‘In werkelijkheid, is het verschil tussen natuurlijk talent tussen de individuen minder dan we willen geloven, en de beschikking erover is zo verschillend dat het ver afstaat van de mensen met de diverse beroepen, want zij zijn de nieuwkomers na de volwassenen, ongeacht de oorzaak op het effect van de arbeidsdeling. Iedereen die dezelfde taak heeft uit te voeren, zonder de verdeling en de ruil, die hij op basis van de arbeidsdeling heeft, en zelf het werk moet doen, die heeft geen plek in het grote verschil van de werkzaamheden, alleen zij kunnen een bijdrage leveren aan de opkomst van het grote verschil aan talent. Voor de natuur is een filosofie niets anders dan een voldongen feit, van talent en intelligentie, zoals de ochtend voor de hazewindhond is.’

Smith verklaart de deling van de arbeid in het algemeen uit het niet beschikbaar zijn van de mensen en door de ruil, zonder welke iedereen de verplichting heeft om zelf te zorgen voor zijn behoeften en ‘waren’ voor het leven. Hij veronderstelt dus die ruil, om de deling van de arbeid te verklaren en daarmee veronderstelt hij de deling van de arbeid, vanwege de regel dat er iets te ruilen moet zijn.

Natuurlijk gegroeide arbeidsdeling gaat aan de ruil vooraf, en deze ruil van producten als ‘waren’ ontwikkelt zich pas tussen de verscheidene gemeenschappen, niet in een zelfde

gemeenschap. Het raakt voor een deel niet alleen het natuurlijk gegroeide onderscheid van de mensen zelf, maar natuurlijk, ook de elementen van de productie die deze verschillende gemeenschappen ervaren. De ontwikkeling van het product tot 'waar' en de warenruil werkt met terugwerkende kracht op de arbeidsdeling, zo dat ruil en verdeling in een verhouding met wisselwerking staan.[156]

De hoofdverdienste van Smith bij de deling van de arbeid is, dat hij het als belangrijk voorop zet en dat ook aantoonde, en wel direct als productieve kracht van de arbeid, dat is het kapitaal. Voor zijn opvatting is hij afhankelijk van het toenmalige ontwikkelingsniveau van de werkplaats, die nog ver verwijderd was van de moderne fabriek. Vandaar ook het relatieve overgewicht, dat voor de arbeidsdeling boven de machinerie ingeruimd wordt, de machinerie die alleen nog als haar aanhangsel verschijnt.

In het hele hoofdstuk over de deling van de arbeid volgt Adam Smith in essentie, soms tot aan het kopiëren toe, zijn leraar Ferguson (*Essai sur l'histoire de la société civile*, Parijs 1783). In barbaarse toestanden houdt de mens van de luiheid, 'het is misschien dat zijn industrie ontmoedigd is door de verscheidenheid van zorgen of dat zijn aandacht te veel verdeeld is dat men geen aandacht kan schenken aan de gewoonlijke zaken in elk bijzondere werk.' Onder verschillende omstandigheden, die de mensen steeds maar leiden naar de aandacht die van hun kant gewenst wordt, door de verdeling van hun vakgebieden, leidt Ferguson eveneens naar, 'de hoop op verandering van een keuze voor de andere', alleen niet zo eenzijdig als Smith om de enige reden. Ferguson zegt, 'De artiest bewijst, dat hoe meer hij zijn aandacht kan verdelen, en de grenzen kan afbakenen van elk deel van zijn werk, des te beter is zijn werk, en stijgt de kwaliteit van zijn producties. Elke ondernemer van een werkplaats realiseert de verlaging van de kosten, en dat de winst groeit als hij de taken verdeelt van zijn werknemers, en wanneer hij gebruik maakt van veel meer handen voor elk van de details van het werk, de progressie van de handel wordt slechts gecontinueerd door een onderverdeling van de mechanische methoden.' Adam Smith laat de machine oorspronkelijk door de arbeider uitvinden, die als gevolg van de arbeidsdeling, wanneer de aandacht van een mens geheel bepaald wordt door een object, zich met een ding bezighoudt, beseffend dat alle machines bedoeld zijn de arbeid te verkorten en mogelijk te maken.' Ferguson zegt, 'de methoden, de middelen, de procedures die de vakman scherp houden op zijn werk, zijn uitgevonden voor het verkorten en faciliteren van zijn bijzondere werk. Adam Smith zegt, 'in het begin van de samenleving is de filosofische kennis of het bedenken hoe het gaat worden, zoals al het andere werk, principieel de enige bezigheid van de bijzondere burgerlijke klasse.' Ferguson zegt, 'Deze methode die de grote voordelen produceert als men kijkt naar de industrie, die toegepast worden met een vergelijkbaar succes, op de objecten die een grote betekenis hebben, in de diverse afdelingen van de politie en de oorlog, in een periode waar alles verdeeld is, kan men zelf een bijzonder vak vormen.' Hij schuift speciaal de bemoeienis van de wetenschap met de industriële praktijk naar voren, zoals Adam Smith.

Wat hem van Adam Smith onderscheidt, is, dat hij de negatieve kanten van de arbeidsdeling scherper en nadrukkelijker ontwikkelt, zoals ook bij hem de kwaliteit van de 'waren' een rol speelt, iets dat Adam Smith correct vanuit het kapitalistische standpunt als enkel toevalligheid ter zijde schuift. 'Het gebeurt zelfs, dat er aan de algemene capaciteit van een natie getwijfeld wordt en aan een gelijkmatige voortgang van de methoden. Veel mechanische methoden bestaan niet voor elke capaciteit, ze blijven perfect, ook wanneer ze volledig worden verwijderd uit de perceptie van rede en gevoel, onwetendheid is de moeder van de industrie, alsook het bijgeloof. Reflectie en verbeelding zijn onderwerpen die worden veronachtzaamt, maar het gebruikt van de bewegingen van de voet of hand is niet het één

noch het ander. Zo kunnen we zeggen dat perfectie vanuit het oogpunt van de fabrieken is, om te kunnen afzien van de geest, en speciaal wat belangrijk is in betrekking tot de werkplaats, en te overwegen hoe een machine de mens kan vervangen.’^[157] In het laatste is de notie van de werkplaats veel meer aanwezig, dan bij Adam Smith. Hij brengt verder de veranderde verhouding in tussen werker in de werkplaats en de arbeider dat als gevolg van deze arbeidsdeling intreedt. ‘Op het gebied van industrie heeft de fabrikant een gecultiveerde geest, terwijl dat van de leerling junior onontgonnen blijft. De generaal kan zeer bedreven zijn in de kunst van oorlog, terwijl alle krediet voor de soldaat moet zijn, alleen door het uitoefenen van een paar bewegingen van de handen en voeten.’ Men kan het ene gewonnen hebben terwijl het andere verloren is. Wat hij over de generaal in betrekking tot de gewone soldaten opmerkt, geldt ook voor de kapitalist of zijn manager in betrekking tot het leger van arbeiders. De intelligentie en de zelfstandige ontwikkeling, die door de onafhankelijke arbeid in het klein aangeleerd werd, wordt nu voor de hele werkplaats in het groot gebruikt, en door de chef gemonopoliseerd, waardoor het beroofd wordt van de arbeiders. ‘Hij beoefent in het groot de trucs en alle middelen van aanval en verdediging, zoals een wilde aan het hoofd van een kleine troep, alleen gaat voor zijn eigen behoud.’ Ferguson behandelt daarmee ook nadrukkelijk de onderschikking als gevolg van de scheiding van de methoden en de beroepen. Hier de tegenstelling van het kapitaal.

Met betrekking tot het totaal van de landen zegt hij, ‘Naties gewijd aan de industrie bestaan uit actieve leden die, behalve dat ze hun werk kunnen, ook de grootste onwetendheid hebben over alle dingen in het leven. Wij zijn de redders van hele naties, en wij hebben het punt van vrije burgers.’ Dit is in tegenspraak met de klassieke oudheid, waarbij hij tegelijkertijd toegeeft, dat de slavernij, de basis is geweest van de volledige totale ontwikkeling van de vrijen. (Zie de Fransman, die deze gehele kwestie van Ferguson verder beredeneerd heeft, maar op een geestige manier.)

Neemt men dus Ferguson, de directe leraar van Smith, en Petty, waarvan hij het voorbeeld van de klok verruilde met de naaldenfabriek, dan is zijn originaliteit alleen dat hij in de spits staat van de stelling dat de arbeidsdeling en de eenzijdige beschouwing, (daarom de economisch correcte) van de arbeidsdeling als een middel voor de vermeerdering van de productieve kracht van de arbeid ziet.

In het boek van A. Potter, *Political Economy*, New York 1841 luidt de stelling:

‘Het meest belangrijke voor de productie is de arbeid. Om zijn rol efficiënt te spelen in deze grote onderneming, moet de arbeid van de individuen gecombineerd worden. Of in andere woorden, de arbeid die vereist is voor het produceren van bepaalde resultaten moet worden verdeeld onder verschillende individuen, en die individuen moeten dus in staat gesteld worden om samen te werken.’ Daarover merkt Potter op, ‘Het principe waaraan hier gerefereerd wordt, wordt gewoonlijk de verdeling van de arbeid genoemd. De frase is discutabel, want het fundamentele idee is dat van samenspel en samenwerking, niet van verdeling. De term verdeling slaat alleen op het proces, wanneer dit onderverdeeld is in verschillende operaties, en wanneer dit verdeeld wordt, of verdeeld wordt onder een aantal werkers. Het is dus een combinatie van arbeiders door een verdeling in processen.’ Het is combinatie van arbeid.

Het boek van Ferguson heet, *Essay on the History of Civil society*.^[158]

Het boek van Dugald Stewart heet *Lectures on Political Economy*. Ik citeer hier uit deel 8 van het verzamelde werk.

Hij zegt over de methode, hoe de arbeidsdeling de arbeidsproductiviteit vermeerdert onder andere.

‘Uit de effecten van de arbeidsdeling, en het gebruik van de machines herleiden beide hun waarde in dezelfde omstandigheden, hun tendens om het voor mensen mogelijk te maken om het werk uit te voeren van velen.’ Het produceert ook economische tijd, door het verdelen van het werk over verschillende branches, waarvan allen in werking kunnen worden gesteld op hetzelfde moment, door processen tegelijk uit te voeren, dat anders een individu apart moet uitvoeren. Daardoor wordt het mogelijk om een veelvoud aan naalden compleet af te werken in dezelfde tijd als dat één naald gesneden of gepunt zou kunnen worden.

Het is niet alleen deze opmerking van Adam Smith, dat bij de overgang van een operatie van de ene arbeider naar de andere tijd verloren wordt, omdat hij de omloop van de verschillende werkzaamheden doorloopt.

De afzonderlijke werkzaamheden, die de arbeider in het patriarchale of handwerkmatige bedrijf na elkaar verricht, voor de vervaardiging van zijn werk, worden als zelfstandige werkzaamheden of processen van elkaar gescheiden of geïsoleerd. Dit geldt ook voor de verschillende methoden van zijn werkzaamheden die in elkaar vervlochten zijn en elkaar in de tijd aflossen, net als de afzonderlijke fasen, die zijn arbeid doorloopt en waarin ze varieert. Deze zelfstandigheid wordt bevestigd, gepersonifieerd, indien elk eenvoudige en enkelvoudige proces tot elkaar uitsluitende functies van een bepaalde arbeider of een bepaald aantal arbeiders wordt. Ze worden onder deze geïsoleerde functies onderschikt. De arbeid verdeelt zich niet onder hen, ze worden onder de afzonderlijke processen verdeeld, waarvan elk zijn uitsluitende levensproces wordt, in zoverre ze als productieve arbeidsvermogens werken. De gestegen productiviteit en de complicatie van de gezamenlijke productieprocessen, zijn verrijking, wordt dus verkregen door de reductie van de arbeidsvermogens in elke bijzondere functie tot een enkele onvruchtbare abstractie. Een eenvoudige eigenschap, dat in een eeuwige en enigerlei dezelfde werking verschijnt, en die voor het gezamenlijke productievermogen van de arbeiders verschijnt, de menigvuldigheid van zijn talenten, zijn geconfisqueerd. De zo gescheiden processen, die als functies van de levende automaten uitgevoerd worden, veroorloven enkel door hun scheiding en zelfstandige combinaties, dat deze afzonderlijke processen gelijktijdig in dezelfde werkplaats uitgevoerd kunnen worden. De deling en de combinatie zijn hier wederzijds elkaars voorwaarden. Het totale productieproces van de ene ‘waar’ verschijnt nu als een samengestelde operatie, een complicatie van veel werkzaamheden, die elk van de ander onafhankelijk zich kan realiseren en gelijktijdig naast elkaar uitgevoerd kunnen worden. Vanuit de toekomst is hier het realiseren van de afzonderlijke processen in de tegenwoordige tijd gelegd, waardoor de ‘waren’ wanneer ze van de ene kant begonnen zijn, op de andere kant klaar zijn. Gelijktijdig, wanneer deze werkzaamheden met virtuositeit uitgevoerd worden, omdat ze tot een eenvoudige functie zijn gereduceerd, komt aan deze gelijktijdigheid, die in het algemeen aan de samenwerking eigen is, de verkorting van de arbeidstijd eraan toe. Deze verkorting wordt in elke van de gelijktijdige en zich realiserende en tot de geheel samenvoegende functies, bereikt. Zodat niet alleen in een gegeven tijd meer complete ‘waren’, meer ‘waren’ klaar zijn, maar ook meer gereed zijnde ‘waren’ in het algemeen geleverd worden. Door deze combinatie wordt de werkplaats tot een mechanisme, waarvan de afzonderlijke arbeiders de verschillende leden vormen.

De combinatie echter, de samenwerking, zoals ze in de arbeidsdeling niet meer als naast elkaar dezelfde of tijdelijke verdeling van dezelfde zijn, maar als een bijzondere, een totaliteit van functies in haar onderdelen en vereniging van dezelfde onderdelen verschijnt, bestaat nu dubbel. In zoverre het productieproces zelf bekeken wordt, in het geheel van de werkplaats, het als zodanig totale mechanisme. Hoewel inderdaad niets anders dan het bestaan van de samenwerking van de arbeiders, hun maatschappelijke verhoudingen in het productieproces tegenover hen als [159] een uiterlijk, hun beheersende en omvattende macht staat. Inderdaad als de macht en een bestaansvorm van het kapitaal zelf, waaronder ze de arbeiders afzonderlijk onderschikt, en waardoor ze toebehoren aan hun maatschappelijke productieverhoudingen. Anderzijds zijn ze een afgewerkt product, dat ook weer als 'waar' aan de kapitalisten toekomt.

Voor de arbeiders zelf vindt geen combinatie van activiteiten plaats. De combinatie is veeleer een combinatie van eenzijdige functies, waaronder elke arbeider of aantal arbeiders groepsgewijs onderschikt is. Zijn functie is een eenzijdig, abstract deel. Het geheel, dat zich hieruit vormt, is gebaseerd op de enkele vorm van het deel en de isolering van de afzonderlijke functie. Het is dus een combinatie, waarvan de arbeider één deel vormt, die erop berust, dat de arbeid niet gecombineerd is. De arbeiders vormen de bouwstenen van deze combinatie. De combinatie is echter geen verhouding, dat henzelf toebehoort of dat onder hen als een samenstelling onderschikt is. Dit meteen over de mooie frasen van de heer Potter van de combinatie en het concert, in tegenstelling tot de verdeling.

De kapitalistische productiewijze heeft hier al de arbeid in de substantie gegrepen en veranderd. Het is niet meer alleen de formele onderschikking van de arbeiders onder het kapitaal, dat hij dus voor een ander werkt, onder vreemd commando en vreemd toezicht. Het is ook niet meer alleen, zoals bij de eenvoudige samenwerking, zijn samenwerken met velen, met hen die gelijktijdig dezelfde arbeid verrichten, wat zijn arbeid als zodanig onveranderd laat, en slechts een tijdelijke samenhang schept. Het is ook niet meer alleen een zaak van de natuur dat eenvoudig oplosbaar is en in de meeste gevallen een eenvoudige samenwerking voor slechts voorbijgaande bijzondere perioden plaatsvindt, speciale behoeften daargelaten, zoals bij oogsten, het aanleggen van wegen enzovoorts, of zoals bij de werkplaats in zijn eenvoudigste vorm. Het is in die situatie dat gelijktijdig veel arbeiders hoofdzakelijk geëxploiteerd worden, en waar het gaat om de besparing van het kapitaal. Daar vormen ze slechts formeel een deel van het geheel, waarvan de chef de kapitalist is. Het is een geheel, waarin de arbeider niet verder betrokken wordt, als producent, waarbij naast hem vele anderen hetzelfde doen, ook laarzen maken enzovoorts. Door de omzetting van zijn arbeidsvermogen in de enkele functies van een deel van het totale mechanisme, waarvan het geheel de werkplaats vormt, heeft hij in het algemeen opgehouden de producent van een 'waar' te zijn. Hij is alleen producent van een eenzijdige operatie, dat alleen in samenhang met het geheel van het mechanisme, dat de werkplaats vormt, in het algemeen iets produceert. Het is dus een levend onderdeel van de werkplaats, en door deze methode is zijn arbeid een toebehoren van het kapitaal geworden, omdat zijn activiteit alleen in een werkplaats uitgeoefend kan worden, alleen als een schakel van een mechanisme, dat tegenover hem staat als bestaansvorm van het kapitaal. Hij zou oorspronkelijk in plaats van de 'waar' de arbeid, die de 'waar' produceert aan de kapitalist moeten verkopen, omdat hem de objectieve voorwaarden voor de verwerkelijking van zijn arbeidsvermogen ontbraken. Hij moet het nu verkopen, omdat zijn arbeidsvermogen alleen nog arbeidsvermogen is, in zoverre het aan het kapitaal verkocht wordt. Hij is dus nu niet meer door de hoeveelheid arbeidsmiddelen, maar door zijn arbeidsvermogen zelf, de aard en wijze van zijn arbeid, onder de kapitalistische productie onderschikt, aan het kapitaal vervallen. Aan de kapitalist, in welke hand zich niet alleen meer

de objectieve voorwaarden, maar ook de maatschappelijke voorwaarden van de subjectieve arbeid bevinden, waaronder zijn arbeid in het algemeen nog arbeid is.

De vermeerdering van de productieve kracht, die uit de arbeidsdeling, waaruit de maatschappelijke bestaansvorm van de arbeid voortkomt, is dus niet alleen de productieve kracht van het kapitaal, in plaats van de productieve kracht van de arbeiders. De maatschappelijke vorm van deze gecombineerde arbeid is het bestaan van het kapitaal tegenover de arbeid, de combinatie treedt tegenover hem als een oppermachtige samenhang, waaraan hij uitgeleverd is door de reductie van zijn arbeidsvermogen tot een geheel eenzijdige functie, die gescheiden van het totale mechanisme niets [160] is en daarom geheel van het kapitaal afhankelijk is. De arbeider is zelf enkel een detail geworden.

(Hieronder volgt een ruime passage, tot en met Seite 164, dat Marx in het Grieks geschreven heeft. In het bijgevoegde apparaat van de Manuskripten is deze passage in het Duits vertaald, die vertaling is weer omgezet naar het Nederlands, de vertaler.)

Dugald Stewart noemt de arbeidsdeling ‘de ongeordende levende automaten aangesteld in de details van het werk’, terwijl ‘de ondernemer altijd onder druk staat om economisch te zijn met tijd en arbeid’.

Dugald Stewart citeert over de arbeidsverdeling in de maatschappij de spreekwoorden van de klassieken die daarop betrekking hebben. ‘Alles en niets zijn we. In alles mogen we iets, in het geheel niets.’ ‘Veel werk begreep hij, maar hij begreep alle werk slecht.’ Uit de Margiten geciteerd in de tweede Alcibiades, een van de onechte dialogen van Plato).

Ook in de Odyssee: ‘Vele anderen mensen hebben vreugde aan het werk van anderen.’ En in Sextus Empiricus van Archilochus: ‘Ieder verkwikt zijn gevoel aan de arbeid van de ander.’

Thucydides laat Pericles de Spartanen die de landbouw bedrijven, waar er geen bemiddeling van de consumptie door de ruil van waren plaatsvindt, waar dus ook geen arbeidsverdeling is, als ‘economisch autonoom’ doorgaan, (die niet voor het verwerven maar voor het onderhoud werken) en hij plaatst ze tegenover de Atheners. In dezelfde rede zegt Pericles over de zeevaart:

‘De zeevaart echter vereist arbeidsvaardigheid, als nergens anders. Het kan niet in alle voorkomende gevallen uitgeoefend worden, en sterker, er kan niets als bijkomende werkzaamheden bedreven worden.’

Op Plato komen we zo meteen terug, hoewel hij aan Xenophon voorafging. Xenophon, die in het algemeen veel burgerlijk instinct had, en daarom vaak aan de burgerlijke moraal, alsook aan de burgerlijke economie herinnert, gaat meer dan Plato op de arbeidsdeling in, in zoverre het zich niet op het geheel, maar op de afzonderlijke werkplaats voltrekt. Zijn volgende uiteenzetting is vandaar interessant, omdat hij ten eerste de afhankelijkheid van de arbeidsdeling aan de grootte van de markt toeschrijft. Ten tweede gaat het niet alleen om de deling van de bedrijven zoals bij Plato. Hij toont aan dat door arbeidsdeling de reductie van de arbeid tot stand komt op eenvoudige arbeid en dat het nog eenvoudiger is bij verkregen virtuositeit in het werk. Hoewel hij dus zo veel meer de moderne opvatting benadert, zijn toch ook bij hem de klassieke karakteristiek. Het gaat alleen maar om gebruikswaarden en de

verbetering van de kwaliteit daarvan. De verkorting van de arbeidstijd interesseert hem niet, net zo min als Plato. Zelfs bij de stelling, waar deze bij uitzondering in het voorbijgaan naar voren komt, dat er meer gebruikswaarde geleverd kan worden. Zelfs hier gaat het alleen om het surplus van de gebruikswaarden, niet om het effect van de arbeidsdeling op het product als 'waar'.

Xenophon vertelt, hoe niet alleen de eer vanwege het sturen van de spijzen aan de Persische koning voor de aangename vreugde aan tafel zorgen. (Omdat de spijzen smaakvoller waren).

'Maar inderdaad schenkt dat, wat van de tafel van de koning komt, ook veruit meer vreugde voor het gehemelte. En dit is niet iets wonderbaarlijks, want zoals de overige kunsten in de grote stad bijzonder volmaakt zijn, zo worden de Koninklijke spijzen geheel op eigen manier bereid. Want in de kleine stad maakt dezelfde man een slaapplaats, een deur, een ploeg of een tafel, vaak bouwt hij daarnaast nog huizen en is hij zelfs tevreden, als hij zelf zo voor zijn eigen onderhoud toereikende klanten vindt. Het is puur onmogelijk, dat een mans, die zoveel onderneemt, alles ook goed doet. In de grote stad echter, waar ieder afzonderlijk veel kopers vindt, is één handwerk voldoende om de man te voeden. |161| Vaak hoort daar niet eens een volledig vak bij, maar de een maakt mannenschoenen, de ander vrouwenschoenen. Hier en daar leeft één iemand alleen van het naaien van de zolen, de ander van dat hij deze uitsnijdt, een derde snijdt alleen het bovenleer uit en een volgende ten slotte doet niets van dat alles, maar zet de stukken aan elkaar. Noodzakelijk is het nu, dat de uitvoerder van de eenvoudigste arbeid, dit onvoorwaardelijk ook het beste doet. Hetzelfde geldt voor de kookkunst. Want degene die voor dezelfde man het kussen opvult, de tafel dekt, het brood kneedt, en spoedig een willekeurige spijs bereidt, die moet, geloof ik voor elke activiteit het zo accepteren als dat het op hem toekomt. Waar er echter genoeg werk voor één man is, vlees koken voor de één, braden voor de ander, voor een derde vis koken, voor een vierde deze vis te braden, voor een volgende gebak klaar te maken, en niet alles door elkaar, maar het volstaat, als hij één, naar gelieven, kunst vervaardigt. Dan moet, geloof ik, een ieder zijn product vervolmaakt hebben. Op deze manier, door zijn spijzen zo te vervaardigen, overtreft hij iedereen veruit.' Door deze bereiding hadden de spijzen op de tafel van Cyrus voor allen de voorkeur. Xenophon.

De uiteenzetting van Plato in de Republiek vormt de directe basis en het uitgangspunt voor een deel van de Engelse schrijvers, die na Petty en voor Adam Smith over de deling van de arbeid geschreven hebben. Zie bijvoorbeeld James Harris, de latere graaf van Malmesbury, in *Three Treatises*, Londen 1821, waarin de derde handeling de deling van de tewerkgestelden als natuurlijke basis van de maatschappij weer gegeven wordt. Waarvan hij zelf in een voetnoot zegt, dat hij het hele argument bij Plato gehaald heeft.

Plato begint in het tweede boek van de republiek, geciteerd volgens Baiter en Orelli in Zurich 1839, met het ontstaan van de stad. Stad en staat komen hier samen.

'Er ontstaat echter een staat, omdat voor elk van ons er niet genoeg is, maar er veel behoefte is.'|162|

De stad ontstaat zodra de eenling niet meer zelfstandige is, maar de behoeften van velen moet vervullen. 'Hij zal onze behoeften vervullen', dat wil zeggen de staat. De behoefte sticht de stad. Nu worden eerst de directe behoeften opgeteld, voedsel, woning, kleding. 'De eerste en belangrijkste behoefte echter is de verschaffing van voedsel, om te kunnen bestaan en te kunnen leven. Het tweede de vervaardiging van een woning, het derde de vervaardiging van kleding en dergelijke'. Hoe moet de stad nu deze verschrikkelijke behoeften bevredigen? De

ene wordt landbouwer, de andere huizenbouwer, de andere wever, schoenmaker enzovoorts. Moet ieder zijn arbeidstijd delen, en één deel moet de grond bewerken, een ander deel bebouwen, en het derde deel weven enzovoorts om zijn verschillende behoeften zelf te bevredigen, of moet hij zijn gehele arbeidstijd uitsluitend voor één bezigheid aanwenden, zodat hij niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de anderen bijvoorbeeld koren produceert of weeft, enzovoorts? Het laatste is het beste. Want ten eerste zijn de mensen verschillend door hun natuurlijke aanleg, die voor de verrichting van de verschillende werken vereist zijn. De verscheidenheid van de behoeften komt overeen met een verscheidenheid aan talenten van de afzonderlijke mensen, om de voor de bevrediging van deze behoeften noodzakelijke werken te verrichten. Iemand die enkel een eigen kunstje uitoefent, zal het beter verrichten, dan wanneer iemand vele kunsten bedrijft. Wordt iets alleen als nevenarbeid verricht, dan wordt vaak de voor de productie benodigde tijd verknoeid. Het werk kan niet wachten op de vrije tijd waarin het verricht kan worden, maar veel meer moet hij die het werk moet doen, zich richten op de voorwaarden voor de productie, hij mag het niet als nevenarbeid doen. Als daarom iemand uitsluitend één enkel werk verricht, naar de aard van de zaak en op tijd, en zich daarentegen niet met de ander bemoeit, dan wordt alles in grotere mate en gemakkelijker geproduceerd.

De hoofdzaak is dat het daarmee beter is, de kwaliteit. Alleen in de gelijk op te voeren stelling komt het meer voor, anders steeds beter.

Socrates: ‘Hoe kan de staat toereikend voor dit alles zorgen? Niet, wanneer één man het land bewerkt, een andere huizen bouwt en een derde weeft, enzovoorts. Zou nu ieder afzonderlijk zijn arbeid voor de algemeenheid doen? Moet bijvoorbeeld de boer als enige voedingsmiddelen voor veel mensen produceren, dus de viervoudige tijd voor de voedingsproductie gebruiken en dat dan met andere delen? Of moet hij zich er niet om bekommeren en voor zich alleen in een vierde van de tijd het vierde deel van de voedselhoeveelheid produceren. En in de rest van de driekwart tijd zich deels met huizenbouw, deels met de vervaardiging van kleding en deels met het schoenmaken bezig houden. En zich niet bemoeien met de omgang van anderen, maar zelf al het benodigde met eigen hand vervaardigen?’

Adeimantos: ‘Op de eerste manier is het gemakkelijker, dan op de laatste.’

Socrates: ‘Ten eerste zijn de mensen geenszins gelijk aan elkaar, maar ze onderscheiden zich volgens op hun talenten, zodat de één meer voor deze, en de ander meer voor de andere activiteit geschikt is. Hoewel presteert één afzonderlijk mens beter, wanneer hij vele werken uitvoert of wanneer hij slechts een enkel werk bedrijft?’

Adeimantos: ‘Wanneer hij slechts één werk uitvoert.’

Socrates: ‘Wanneer men het kritische tijdpunt van de productie verknoeit, is het werk bedorven. Want de arbeid zal niet wachten op de vrije tijd van de man die het moet doen, maar de arbeid moet zich naar de man richten, niet alsof het een bijzaak is.’

Adeimantos: ‘Dat is noodzakelijk.’

Socrates: ‘Daaruit volgt dus, dat men meer van alles klaarkrijgt en ook mooier en ook makkelijker, wanneer iemand slechts zijn eigen ding doet, zijn eigen natuurlijke mogelijkheden, naar mate en op de goede tijd verricht, vrij van andere werkzaamheden.’

Plato ontwikkelt dan verder hoe verder de arbeidsverdeling |163| of de oprichting van verschillende bedrijfstakken nodig wordt. Bijvoorbeeld:

‘Want de landbouwer zal duidelijk niet zelf de ploeg maken, als hij wil dat het goed is, ook niet de schoffel en de andere landbouwwerktuigen. Net zo min als de huizenbouwer dat doet.’

De landbouwer zal niet zelf de ploeg, de schoffel en andere voor de landbouw noodzakelijke werktuigen maken als ze goed moeten zijn. Evenmin als de huizenbouwer en de wever enzovoorts. Hoe verschaft zich nu de ene de deelname aan het overschot van het product van de ander en de andere, hoe nemen zij deel aan de overvloed van zijn producten? Door de ruil, door verkoop en koop. Er ontwikkelen zich dan verschillende soorten van handel en daarom ook verschillende soorten handelslieden. Als een bijzondere arbeidsverdeling, dankzij de mensheid, worden ook de loonarbeiders genoemd. ‘Er zijn nog andere lieden, die andere diensten leveren. Er zijn erbij, die op basis van hun verstand de gemeenschap niet waardig zijn, echter toereikende lichaamskracht bezitten voor zware arbeid. Omdat ze alleen het gebruik van hun kracht verkopen en de prijs daarvoor loon noemen, heten ze loonarbeiders.’ Nadat hij een massa verschillende bezigheden opgevoerd heeft, die een verdere verfijning nodig maken, komt hij tot de deling van de krijgskunst voor de anderen en daarom tot een bijzondere militaire stand. ‘We zijn echter overeengekomen dat het onmogelijk is dat één iemand vele kunsten goed uitvoeren kan. Hoe staat het nu? Is het oorlogswezen een kunst? Maar we hebben toch de schoenmaker verboden, zich gelijktijdig als landbouwer, wever of bouwmeester bezig te houden, opdat we goed schoenmakerswerk krijgen. En evenzeer hebben we alle overige elk een opgave toegewezen, waarvoor ieder een vaardigheid heeft. Daaraan moet hij zijn leven lang werken, vrij van andere werkzaamheden, de juiste tijd niet verknoeien en goede arbeid leveren. Maar is het niet uiterst belangrijk, dat precies het militaire handwerk goed uitgeoefend wordt? Onze opgave zou het nu zijn, uit te vinden, welke lieden ter bescherming van de staat geschikt zijn en wat hun aanleg moet zijn.’

De verschillende behoeften in een gemeenschap vereisen verschillende activiteiten voor de bevrediging. De verschillende talenten maken het mogelijk de verschillende menselijke karakters beter voor willekeurige activiteiten beschikbaar te hebben. Vandaar de arbeidsdeling en hun overeenkomende verschillende standen. Wat Plato overal als hoofdzaak naar voren brengt, is dus dat elk werk beter gedaan wordt. De kwaliteit, de gebruikswaarde is voor hem zoals voor alle klassieken het beslissende en uitsluitende gezichtspunt. Voor het overige ligt zijn gehele opvatting aan de basis van het oud-Griekse geïdealiseerde Egyptische kastensysteem.

De klassieken verklaarden in het algemeen het bijzondere niveau van de industriële ontwikkeling, waartoe de Egyptenaren het gebracht hebben, door hun erfelijke arbeidsdeling en het daarop berustende kastensysteem.

‘Ook die kunsten zijn, in Egypte, tot de daartoe behorende mate van volkomenheid gediend. Want in dit land alleen mogen de handwerkers gewoonlijk niet in de zaken van een andere burgerklasse ingrijpen, maar alleen volgens de wet van hun stammen het overgeërfde beroep bedrijven. Bij andere volken vindt men dat de vaklieden hun aandacht over veel objecten verdelen. Zo proberen ze het met de landbouw, zo laten ze zich met handelszaken in, zo maken ze zich 2 of 3 kunsten tegelijk eigen. In de Vrijstaten manifesteren ze zich het meest in de volksbijeenkomsten. In Egypte daarentegen krijgt elke handwerker zware straffen, wanneer hij zich met staatszaken inlaat, of meerdere vakken tegelijk bedrijft. Zo zegt Diodor kan ‘niets hun beroepsijver storen’. ‘Daarbij komt, dat ze het inhalen, dat ze veel regels

hebben, dat ze ijverig zijn en er op bedacht zijn nog meer voordelen te vinden.’
(Diodor, *Historische bibliotheek*) |164|

Bij Plato wordt de arbeidsdeling als een economische basis van een samenleving ontwikkeld, waarin ieder van de ander afhankelijk is, en niet zelfstandig, en zonder samenhang met anderen, het geheel van zijn behoeften zelf bevredigt. De arbeidsverdeling in een samenleving ontwikkelt zich uit de veelzijdigheid van de behoeften en de eenzijdigheid van de aanleg, die bij verscheidene verschillend is en zich daarom beter in een willekeurige bezigheid waar maakt. De hoofdzaak is, dat wanneer iemand van een vaardigheid zijn uitsluitende beroep voor het leven maakt, hij het beter uitvoert en dat zijn activiteiten geheel passen bij de vereisten, de voorwaarden van het werk, dat hij verrichten moet. Terwijl als hij het als nevenactiviteit zou bedrijven, dan hangt het werk van de gelegenheden af, die hem de bezigheid met andere dingen zou toelaten. Dit gezichtspunt, dat het vak niet als bijzaak, nevenwerk bedreven kan worden, is ook in de boven geciteerde stelling van Thucydides het geval.

Xenophon gaat verder, doordat hij ten eerste de reductie van de arbeid op een zo mogelijk meest eenvoudige activiteit naar voren brengt, en ten tweede vanuit de uitbreiding van de markten, waarop de arbeidsdeling uitgevoerd kan worden, afhankelijk maakt.

Blanqui onderscheidt in de hierboven aangekaarte stelling, het arbeidsreglement en een soort kracht van de arbeiders onderschikt aan het regime van de grote werkplaatsen en van de handwerkslieden of als arbeid in huisindustrie bedreven nevenarbeid van de landbewoners. ‘Het verkeerde van fabrikanten is om slaven te maken van de arbeider en van zijn familie, naar eigen goeddunken voor het werk. Vergelijken we, bijvoorbeeld de industrie van Rouen of Mulhouse met die van Lyon of Nîmes. In beide moet worden gespind en wordt er gewoven voor twee typen garen: een van katoen, de andere van zijde, en ze lijken niet op elkaar. De eerste wordt uitgevoerd in de grote instellingen, op basis van kapitaal met de hulp van echte arbeidslegers, door honderden militairen, zelfs duizenden, in enorme fabrieken zoals kazernes, hoog als de torens en voorzien van ramen met schietgaten. De tweede zijn daarentegen zeer patriarchaal, er werken veel vrouwen en kinderen, maar zonder ze uit te putten of hen om te kopen, ze werken in hun prachtige valleien van de Drôme, de Var, Isère, en Vaucluse, en oogsten hun rupsen en haspelen hun cocons af. Ze komen nooit in een echte fabriek. Om echt goed te kunnen waarnemen in deze industrie in vergelijking met de eerste, dan is het beginsel van de arbeidsdeling een speciaal teken. Er zijn vele afrollers, zijdespinners, ververs, arbeiders die inkleuren en wevers, maar ze zijn niet samen in dezelfde inrichting, niet afhankelijk van een zelfde meester, allen zijn onafhankelijk. Hun kapitaal, dat samengesteld is uit hun gereedschap, hun beroepen, en hun ketels, is minder belangrijk, maar het is voldoende om hen te laten samenwerken met hun medearbeiders tot op zekere voet van gelijkheid. Er is geen regulering van fabrieken, geen voorwaarden om te ondergaan, iedereen telt mee voor eigen rekening in volledige vrijheid.’

Blanqui, *Cours d’ec. Industrielle*. Parijs 1838 - 1839.

Op basis van de moderne industrie vormt zich weer een fabriekswezen buitenshuis, dat alle nadelen zonder zijn voordelen deelt. Dat hoort hier niet thuis, later meer daarover.|165|

‘Een ieder vindt door samenwerken verkregen ervaring, dat door toepassing van de handen en vindingrijkheid in hetzelfde soort werk en op dezelfde producten, dat het gemakkelijker is, en hij meer en betere resultaten bereikt, dan wanneer ieder afzonderlijk werkt. Je hoeft alleen

alles te delen op deze manier voor de samenwerking en voor het eigen gebruik mannen in te zetten van verschillende klassen en voorwaarden.’ Cesare Beccaria, *Elementi di Economia*.

In een grote stad, zoals Londen, worden de werkplaatsen, de een na de andere opgezet, en elke werkplaats wordt in zoveel onderdelen als mogelijk verdeeld, waardoor het werk van elke arbeider eenvoudig en licht wordt. Bijvoorbeeld bij de klokkenmaker, de klok zal goedkoper en beter zijn, wanneer één man het wiel maakt, de ander de veren, een derde het cijferblad graveert, en een vierde de behuizing maakt, als zou het gehele werk door één man uitgevoerd worden. (W. Petty, *An essay concerning the multiplication of mankind*, 1682) Hij ontwikkelt het dan verder, zoals de arbeidsverdeling dat met zich meebrengt, dat aparte werkplaatsen, zich in specifieke steden of in specifieke straten van grote steden concentreren. Hier wordt de bijzondere ‘waar’ van deze plaats beter en goedkoper zoals het nergens anders gemaakt wordt. Hij gaat ten slotte in op de handelsvoordelen, op de besparing van onechte kosten, zoals bijvoorbeeld de vracht, waardoor als gevolg van deze verdeling de bij elkaar horende werkplaatsen in een plaats de prijs van dergelijk werkplaats vermindert en de winst van de buitenlandse handel vermeerderd wordt.

Wat de opvatting over de arbeidsdeling van Petty onderscheidt, is van het begin af de invloed op de ruilwaarde van het product, op het product als ‘waar’ en het goedkoper worden ervan.

Hetzelfde gezichtspunt, noch beslissender uitgesproken, is de verkorting van de voor de productie van een ‘waar’ benodigde arbeidstijd, dit wordt duidelijk gemaakt in *The advantages of the East India Trade to England considered*, 1720.

Het beslissende is elke ‘waar’ te maken met ‘de minst mogelijke en makkelijkste arbeid’. Wordt een ding met minder arbeid gemaakt, dan is de consequentie van de mindere arbeid een lagere prijs. De ‘waar’ wordt zo goedkoper gemaakt en de arbeidstijd wordt tot het noodzakelijke minimum terug gebracht, eerder door de concurrentie dan door de wet. ‘Als mijn buurman, door veel te doen met weinig arbeid, goedkoop kan verkopen, dan moet ik er naar streven het zo goedkoop als hij het geproduceerd heeft, te verkopen.’ Over de arbeidsdeling brengt hij naar voren: ‘Hoe meer variatie van vaklieden in een werkplaats, hoe minder overgelaten wordt aan de vakbekwaamheid van individuele personen. Hoe groter het aantal van in elke werkplaats aangestelde personen, hoe minder er over gelaten wordt voor de handigheid van een afzonderlijk persoon.’

Latere schrijvers zoals Harris voeren alleen Plato’s ontwikkeling verder uit. Nu Ferguson. Wat Adam Smith uittekent, in veel opzichten volgt dat zijn voorgangers, is dat hij de frase van de ‘vermeerdering van de productieve kracht van de arbeid’ gebruikt. Hoe zeer Adam Smith zich nog in de kindertijd van de grote industrie bevond, toont zich daarin, dat de machinerie slechts als gevolg van de arbeidsdeling verschijnt en de arbeiders bij hem nog de mechanische ontdekkingen doen, om hun werk te kunnen verlichten en in te korten.

De arbeidsdeling door de vereenvoudiging ervan verlicht hun aanleren, vermindert dus de algemene productiekosten van het arbeidsvermogen.[166]

Het atelier, waarvan de basis de arbeidsdeling vormt, sluit altijd een zekere mate van hiërarchie van bekwaamheden in. Dit is doordat het ene werk gecompliceerder is, dan het andere, meer lichaamskracht vergt, de andere meer verfijning van de hand, of grotere virtuositeit vereist. Er wordt daarin, zoals Ure zegt, elke bewerking toegepast van een arbeider

waarvan het salaris overeenkomt met zijn vaardigheid. Het is altijd nog aanpassing van het werk aan de verschillende individuele capaciteiten, arbeidsdeling in een aantal gradaties, arbeidsdeling volgens de verschillende graden van vaardigheid. De virtuositeit van de afzonderlijke arbeider blijft altijd nog belangrijk.

Het is inderdaad de analyse van de werkzaamheden, dat elke afzonderlijke arbeider verrichten kan, de werkzaamheid wordt losgeweekt van de begeleider, maar het basisprincipe blijft altijd nog het als functie van de arbeiders te beschouwen. Zo kan het bij de analyse van de taak en de verdeling ervan over verschillende arbeiders en groepen van arbeiders naar de mate van geschiktheid, lichamelijke ontwikkeling verdeeld worden. Het proces wordt nog niet als zodanig, onafhankelijk van de arbeider, die het verricht, geanalyseerd, terwijl in het geautomatiseerde atelier het systeem van het uit elkaar halen van een procedure en het verminderen van de procedure tot zijn samengestelde delen en alle onderdelen onder de werking van een automatische machine, worden ondergebracht. Dan kan men dezelfde elementaire delen toewijzen aan een persoon die een gemiddelde capaciteit heeft, door het verkrijgen van een bewijs van vaardigheid.

‘Wanneer men het maakwerk in meerdere werkzaamheden deelt, waarvan elk een verschillend niveau van routine en kracht vereist, dan kan de fabrieksheer zich precies de exacte kwaliteit van routine en kracht, zoals elke taak dat vereist, verschaffen. Dit terwijl, wanneer het gehele werk door één arbeider gedaan zou moeten worden, deze arbeider dan tegelijk genoeg routine zou moeten bezitten, om de meest delicate werkzaamheden uit te voeren en genoeg kracht voor de meest moeizame werkzaamheden.’ (Charles Babbage, *On the economy of Machinery*, Londen 1832.)

‘Als, volgens de bijzondere kenmerken van de producten elke manier van werken in de werkplaatsen, de ervaring leert kennen, dat tegelijk de voordeligste manier van deeltaken, waarin de fabricage zich delen kan, en het aantal arbeiders, dat hiervoor gebruikt moet worden, dan zullen alle vestigingen, die niet voor het aantal arbeiders een precies veelvoud van dit aantal gebruiken, minder economisch fabriceren.’ (Babbage) Zijn er bijvoorbeeld 10 arbeiders nodig voor verschillende werkzaamheden, dan moet men een veelvoud van 10 gebruiken. ‘Gebeurt dat niet, dan kan men de arbeiders niet altijd individueel voor hetzelfde detail van de fabricage gebruiken. Dit is één van de oorzaken van de kolossale uitbreiding van de industriële vestigingen.’ Hier, net als bij de eenvoudige samenwerking, geldt weer het principe van de veelvoud. Maar nu in proporties, die bepaald worden door hun proportionaliteit van de arbeidsdeling zelf. Het is in het algemeen duidelijk, dat de arbeidsdeling verder door gevoerd kan worden, naarmate op grotere schaal gewerkt wordt. Pas dan kan het correcte aantal zo gebruikt worden. Ten tweede hangt het natuurlijk van de schaalgrootte af, hoe ver de werkzaamheden gedeeld worden en de gehele tijd van een afzonderlijke arbeider door één taak opgenomen kan worden.

Eist dus de arbeidsdeling een groter kapitaal, omdat meer grondstoffen in dezelfde tijd verwerkt worden, dan hangt de uitvoering in het algemeen af van de schaal waarop gewerkt wordt, dus het aantal arbeiders, dat tegelijkertijd aan het werk gezet kan worden. Groter kapitaal, dat wil zeggen concentratie van kapitaal in één hand, is nodig voor de ontwikkeling van de arbeidsdeling, dat anderzijds weer door de gewonnen productieve kracht meer materiaal verwerkt, dus dit bestandsdeel van het kapitaal vergroot.^[167]

‘De arbeid is terug gebracht tot een zeer eenvoudige werkzaamheid in de werkplaats met een beperkte afhankelijkheid voor degene die het gebruiken wil. Hij produceert geen volledig

werk meer, maar slechts een deel van het werk waarvoor hij de gehele samenloop van de arbeid van andere in het geheel zo nodig heeft, zoals de grondstoffen, de machines enzovoorts. Zijn positie tegenover de chef van het atelier is ondergeschikt, hij beperkt zijn vraag tot het noodzakelijke, zonder welke de arbeid die hij aangeboden heeft zich niet verder kan vervolgen, terwijl de chef van het atelier alleen van de gehele toename van de productieve krachten die hij beheert over de arbeidsdeling profiteerde.’ (Sismondi)

‘Verdeling van de arbeid verkort de periode die vereist is voor het leren van een werkzaamheid.’ (Wayland, *The elements of political Economy*, Boston 1843) Bij het vestigen van een werkplaats, is het belangrijk om het aantal werkmannen af te stemmen, wanneer de moeilijke taken van een proces zijn toebedeeld aan verschillende personen, dat deze personen in een dusdanige mate aangesteld zijn, zodat ze precies en volledig hun werk kunnen doen. Hoe nauwkeuriger dit gedaan wordt, hoe economischer het zal zijn, en wanneer dit eenmaal gezekerd is, dan is het ook duidelijk dat de vestiging niet succesvol kan zijn, tenzij het veelvoud van dit aantal werkmannen aanstelt.

Adam Smith valt dan ook aan het slot van zijn hoofdstuk terug over de deling van de arbeid op de voorwaarde, dat de verschillende arbeiders, waaronder de arbeid verdeeld is, warenbezitters en producenten zijn, we zullen zien, dat hij later deze illusie opgeeft.

‘Elke arbeider die een grote hoeveelheid werk heeft waarover hij kan beschikken, naast wat hij nodig heeft voor zijn eigen behoeften; kan net als de andere arbeiders in hetzelfde bedrijf, deze zelfde hoeveelheid arbeid ruilen voor een grote hoeveelheid goederen die zijn vervaardigd tegen een zelfde hoeveelheid van hun arbeid, of wat is hetzelfde, tegen de prijs van deze goederen.’

De overlevering van de vaardigheid van generatie op generatie is steeds belangrijk. Het is een beslissend gezichtspunt voor het kastenwezen, zoals het later ook is bij het gildewezen. ‘Eenvoudige arbeid is alleen overgedragen vakwerk.’ (Hodgskin, *Populair Political Economy*, Londen 1827)

‘Voor het verdelen van het werk en de krachten van de mannen en machines op de voordeligste wijze, is het noodzakelijk, in veel gevallen, om op grote schaal te opereren, of in andere woorden rijkdom te produceren in grote massa’s. Dit geeft een voordeel aan het ontstaan van de grote fabrieken.’ (James Mill, *Elements d’Economie Politique*, Parijs 1823)

De arbeidsdeling, of veel meer het atelier dat gebaseerd is op de arbeidsdeling, vermeerdert enkel de surpluswaarde, die toekomt aan de kapitalist, in zoverre ze gebruikt worden voor de gebruikswaarde, die als consumptie van de arbeiders opgenomen wordt, omdat zij de voor de reproductie van het arbeidsvermogen noodzakelijke arbeidstijd verkorten. Dit geldt ten minste alleen direct en dit is de enige werking waarom het hier gaat, of deze vermeerdering van de productieve kracht van de arbeid gedraagt zich slechts als de productieve kracht van het kapitaal. In deze situatie, dat de arbeidsdeling grosso modo hoofdzakelijk alleen op objecten voor algemeen gebruik toegepast worden, concludeert omgekeerd Parson Wayland, dat het de armen zijn en niet de rijken aan wie de voordelen ervan toekomen. Met betrekking tot de middenklassen heeft Parson van zijn kant gelijk. Het gaat hier echter in het algemeen niet om de niet belangrijke verhouding van armen en rijken, maar om de verhouding tussen loonarbeid en kapitaal.^[168] De stelling van de paap luidt:

‘Hoe groter de kosten van het product, hoe kleiner het aantal personen zal zijn die het kunnen kopen. Dus, hoe kleiner de vraag zal zijn, en dus ook, hoe minder gelegenheid er zal zijn voor de arbeidsdeling. En daarnaast, hoe hoger de kosten van het artikel, hoe groter aandeel van het kapitaal vereist zal zijn om het te kunnen produceren door de arbeidsdeling. Dus is het, dat arbeidsdeling spaarzaam wordt gebruikt in de werkplaats van dure juwelen en voor artikelen van kostbare luxe, omdat het algehele gewoonte is in de productie van alle artikelen die voor algemeen gebruik zijn. Dus zien we, dat de voordelen van het gebruik van natuurlijke vertegenwoordigers en de arbeidsdeling, veruit groter en meer belangrijk zijn in de midden en lagere klassen dan voor de rijken. Deze middelen voor toenemende productie, reduceren de kosten van de noodzakelijke en essentiële levensbehoeften tot de laagste ratio, en natuurlijk, worden ze zo ver mogelijk verlaagd, om binnen het bereik te komen van iedereen.’ (F. Wayland, *The elements of Political Economy*, Boston, 1843.)

Zoals ook de uitbreiding van het kapitaal, vereist ook het gebruik van de arbeidsdeling als haar basisvoorwaarde de samenwerking, en de concentratie van de arbeiders, dat in het algemeen alleen zal plaatsvinden, waar er een zekere mate van bevolkingsdichtheid is. Tegelijk ook, waar de bevolking uit haar verspreide woningen op het land verzameld is in productiecentra. Daarover gaat Stewart. Dit wordt nader uiteengezet in het hoofdstuk over de accumulatie.

‘Er is een zekere bevolkingsdichtheid nodig dat goed van pas komt, zowel voor het sociale verkeer, als voor de combinatie van krachten waardoor het product van de arbeid kan toenemen.’ (James Mill, *Elements of political Economy*, Londen 1821)

Met de ontwikkeling van de arbeidsdeling, wat enkel bij de formele onderschikking van de arbeid onder het kapitaal nog zeer goed mogelijk was, verdwijnt elk individuele product van de arbeid. De ‘waar’ die klaar is, is het product van het atelier, wat zelf een bestaansvorm van het kapitaal is. De ruilwaarde van de arbeid zelf, en de arbeid, niet haar product, wordt door de productiewijze zelf, niet alleen door het contract tussen kapitaal en arbeid, het enige wat de arbeider te verkopen heeft. De arbeid wordt inderdaad zijn enige ‘waar’ en de ‘waar’ wordt in het algemeen de categorie, waaronder de productie onderschikt is. We gingen van de ‘waar’ als de meest algemene categorie van de burgerlijke productie uit. Zo’n algemene categorie wordt pas door de verandering van de productiewijze zelf door het kapitaal onderworpen. ‘Er is niet langer iets dat we de natuurlijke beloning van de individuele arbeid kunnen noemen. Elke arbeider produceert alleen een deel van het geheel, en elk deel heeft geen waarde of nut op zichzelf. Er is niets waarop de arbeider zich kan beroepen en zeggen; het is mijn product, dit wil ik voor mezelf houden.’ (*Labour defended against the claims of Capital*, Londen 1825) ‘De voortgang van rijkdom is voortgebracht op voorwaarden van het delen van de beroepen; het is niet langer overschot van iedereen die is doel van de handel, maar het is de stof zelf. In deze nieuwe staat hangt het leven van ieder mens die werkt en produceert niet af van het voltooien en het succes van zijn werk, maar van de verkoop ervan.’ (Sismondi, *Études.*)

Hoe groter de productiviteit van de menselijke industrie, en het zakken van de prijs van de noodzakelijke levensbehoeften, hoe meer de samenwerking het productieve kapitaal zal doen opzwellen in de moderne tijden.’ (S.P. Newman, *Elements of Political Economy*, Andover and New York, 1835)

In zoverre in de arbeidsdeling van de ene kant de natuurlijke individualiteit van de arbeiders als natuurlijke basis van de verdere ontwikkeling wordt, wordt ze in de plaats van het gehele productievermogen gezet, en als een bijzonderheid gevormd. Dit als bewijs van de

activiteit die in de samenhang met het gehele atelier vereist is, als een bijzondere functie ervan.^[169]

Storch voegt beide manieren van de deling van de arbeid samen, alleen met dit verschil dat de ene als laatste toespitsing van de andere bij hem verschijnt, als uitgangspunt voor de andere, wat een verbetering is.

‘Deze deling gaat uit van de scheiding van de uiteenlopende beroepen tot die deling, waar veel arbeiders deel uitmaken van de vervaardiging van één en hetzelfde product, zoals in de werkplaats. ‘Het hoort eigenlijk niet product te heten maar handel. Ook in de andere deling van de arbeid werken verschillende aan hetzelfde product. (H. Storch, *Cours d’Economie Politique*, avec des notes par J.B. Say, Parijs 1823.)

‘Het is niet voldoende, dat voor de onderverdeling van de beroepen het nodige kapitaal in de maatschappij beschikbaar is, het is ook nodig, dat het in de handen van de ondernemer groeit, zij het in betrekkelijke en toereikende porties, om het in de positie te brengen op grotere schaal te werken. Hoe meer de deling van de beroepen toeneemt, hoe meer het nodig is voor blijvende tewerkstelling van een zelfde hoeveelheid arbeiders om een steeds overeenkomende hoeveelheid kapitaal in werktuigen, grondstoffen enzovoorts te hebben. De vermeerdering van het aantal arbeiders met de deling van de arbeid vereist overeenkomstig kapitaal in constructies en vervangingsmiddelen.’ (Storch.)

‘De arbeid is verenigd, wanneer banen verdeeld zijn. De grootste arbeidsdeling vindt plaats bij de meest uitzonderlijke barbaarse wilden die elkaar nooit hielpen, die gescheiden van elkaar werkten, en verdeling van banen, met alle grote resultaten, hangen al met al af van de combinatie van de arbeid, de samenwerking.’ (Wakefield, notities voor zijn uitgave van Adam Smith, *Wealth of Nations*, Londen 1835)

Adam Smith maakt de ruil tot basis van de arbeidsdeling, terwijl het omgekeerd het resultaat is, maar dat niet moet zijn. Hodgskin merkt terecht op, dat verdeling van de bedrijfstakken, dus de maatschappelijke arbeid, in alle landen en onder alle politieke instituties plaats vindt. Ze bestaat oorspronkelijk in de familie, waar ze op natuurlijke wijze uit de fysiologische verschillen geslachtsverschillen en leeftijdsonderscheid voortkomt. De eigenaardigheid van de individuele organisaties, lichamelijk en geestelijk talent zijn nieuwe bronnen van dezelfde arbeidsdeling. Dan echter komt door de verschillende natuurlijke omstandigheden, verschillen in de bodemgesteldheid, verdeling van water en land, bergen en vlaktes, klimaat, ligging, mineraal reserves van de aarde en bijzonderheden in de eigenaardige spontane scheppingen, de verscheidenheid in de natuurlijke vooraf gevonden arbeidsinstrumenten daar bovenop. Dit deelt de bedrijfstakken van verschillende stammen in de ruil daarvan en in het algemeen hebben we daar de oorspronkelijke omzetting van product in ‘waren’ te zoeken. (Zie Hodgskin, *Popular Political Economy*, Londen, 1827). Waar de bevolking constant is, zoals in Azië ^[170] is de arbeidsverdeling het ook. ‘Verbeterde methodes voor het vervoer, zoals spoorwegen, stoomschepen, kanalen, alle middelen voor het faciliteren van onderlinge contacten tussen verafgelegen landen handelen op de arbeidsverdeling op eenzelfde manier als de actuele toename van het aantal mensen, ze brengen meer arbeiders met elkaar in communicatie.’ Bevolkingsgroei en vooruitgang zijn dezelfde hoofdoorzaak van de arbeidsverdeling. ‘Als het aantal arbeiders toeneemt en de productieve kracht van de maatschappij stijgt ook in een exponentiële mate van die toename, dan is dat een versterking van de effecten op de arbeidsverdeling en een toename van de kennis.’

‘Het is alleen met behulp van een extra kapitaal, dat de ondernemer van een werkplaats iets kan bereiken door een betere verdeling van werk tussen zijn arbeiders. Wanneer het werk in de werkplaats uit verschillende onderdelen bestaat, is er een veel uitgebreider kapitaal nodig, dan wanneer elke werknemer onverschillig wordt gebruikt voor alle onderdelen van het werk, als maatregel van wat moet worden gedaan.’ (Adam Smith).

‘Wat betreft de macht van het produceren, dat kan verhogen met een zelfde aantal arbeiders, wanneer men min of meer geperfectioneerde machines en instrumenten gebruikt, die het werk vergemakkelijken en verkorten. Het kan ook wanneer men een betere verdeling heeft of betere verdeling van het werk toepast.’

‘De eigenaar van het kapitaal die een groot aantal werknemers voedt met een noodzakelijke taak voor zijn eigen belang, zal proberen goed de mensen te combineren om hen te verdelen over de werktaken, zodat ze in staat zijn tot de grootste mogelijke hoeveelheid werk. Om dezelfde reden zet hij het verstrekken van de beste machines die hij of zij kunnen bedenken in. Wat er gebeurt met de werknemers van een particuliere werkplaats, vindt ook plaats om dezelfde reden, onder de mensen in de maatschappij. Het aantal is aan het groeien, zij neigen ertoe om hun natuurlijk taken op te splitsen in verschillende klassen en hun taken te verdelen. Er zijn een groot aantal mensen aangesteld om hun hoofd in te zetten voor het verzinnen van machines voor het uitvoeren van de taken, waarvoor iedereen verantwoordelijk is, en onder hen zijn er meer die kansen hebben, dat men zal komen met het uit te vinden.’ (Adam Smith)

Lemontey (*Oeuvres complètes*, Prijs 1840) heeft aan het begin van deze eeuw de uiteenzetting van Ferguson inventief bewerkt, ‘voor de morele invloed op de arbeidsverdeling’.

‘De maatschappij als geheel heeft met het interieur van een werkplaats gemeen dat ze ook haar arbeidsdeling kent. Als men de arbeidsdeling in een moderne werkplaats als voorbeeld neemt om ze op de hele maatschappij toe te passen, dan zou ongetwijfeld die maatschappij het beste voor de productie van haar rijkdom zijn georganiseerd, die slechts één enkele ondernemer als leider zou hebben. Die volgens een vooraf vastgestelde orde de functies onder de verschillende leden van de gemeenschap verdeelt. Maar zo is het helemaal niet. Terwijl in de moderne werkplaats de arbeidsdeling door het gezag van de ondernemer tot in het kleinste detail is geregeld, kent de moderne maatschappij geen andere regel, geen ander gezag voor de verdeling van arbeid, dan de vrije concurrentie.’ (*Misère de la Philosophie*, Parijs 1847) |171| ‘Onder het patriarchale regime, onder het kaste-systeem, en onder het feodale en corporatistische regime, was er een taakverdeling in de samenleving volgens vaste regels. Wat betreft de arbeidsdeling in de werkplaats was het heel weinig ontwikkeld in al deze vormen van de maatschappij. Men kan zelfs vaststellen als een algemene regel, dat minder gezag over de arbeidsverdeling in de samenleving leidt tot het ontwikkelen van meer arbeidsdeling, en meer hoe meer het onderschikt is aan de autoriteit van een enkeling, hoe minder deling. Autoriteit in de werkplaats en in de samenleving, met betrekking tot de verdeling van de arbeid, zijn dus tegenovergesteld aan elkaar.’ ‘De accumulatie en de concentratie van instrumenten en werknemers gaan vooraf aan de ontwikkeling van de arbeidsdeling in de werkplaats. De ontwikkeling van de arbeidsdeling veronderstelt het bijeenbrengen van de arbeiders in een werkplaats. Zodra de mannen en instrumenten bijeen gebracht zijn, zal de arbeidsdeling zoals die al bestond in een vorm in de bedrijven, zich noodzakelijk weerspiegelen in de werkplaats. De concentratie van de middelen van de productie en de arbeidsdeling zijn ook onafscheidelijk van elkaar, net als van het politieke regime, de openbare concentratie van bevoegdheden en verdeling van de particuliere belangen.’

Om de arbeidsdeling te gebruiken zijn de voorwaarden:

1) Het samenbrengen van arbeiders, waarvoor een bepaalde dichtheid van de bevolking nodig is. Communicatiemiddelen kunnen hier de dichtheid in een bepaalde mate vervangen. De ontvolking van een land. In een dun bevolkt land zou dit samenbrengen alleen op enkele punten kunnen plaatsvinden. Het samenbrengen wordt ook bewerkstelligd, doordat er slechts een bevolking met een lage dichtheid voor de akkerbouw vereist is. De massa van de bevolking is dus gescheiden van de grond waardoor telkens de productiemiddelen, het bezit van het kapitaal, zich kan samenvoegen. De relatieve verdichting van de bevolking aan de ene kant, kan tot stand komen door de relatieve dunne bevolkingsdichtheid aan de andere kant. Zelfs met een gegeven bevolking, waarvan het bestaan oorspronkelijk nog in de niet-kapitalistische productiewijze wortelt.

Wat dus eerst nodig is, is niet de toename van de bevolking, maar de vergroting van de zuiver industriële bevolking, of een andere verdeling van de bevolking. De eerste voorwaarde hiervoor is de verkleining van de bevolking die zich direct bezig houdt met het voortbrengen van de voedingsmiddelen in de landbouw. Het losweken van de mensen van de grond, van moeder aarde, en daardoor hun vrijmaken, vrije handen zoals Stewart zegt, voor de mobilisatie. Het losweken van de met de landbouw verweven arbeiders van de landbouw en de inperking van de landbouw, die voortgaat, tot minder handen, is de hoofdvoorwaarde voor de arbeidsdeling en de werkplaats in het algemeen, zodat ze niet in de afzonderlijke en verstrooide plekken optreedt maar alomvattend. (Dit hoort allemaal bij de accumulatie.)

Dezelfde bevolking die anders verdeeld is, heeft geen grotere voorraad bestaansmiddelen nodig, maar slechts een andere verdeling, distributie van dezelfde voorraad. De kapitalist, die arbeidsdeling inzet, daarmee meer op één punt samengebrachte arbeiders tewerkstelt, betaalt grotere sommen geld dan de meester van het handwerk, heeft meer variabel kapitaal nodig, dat uiteindelijk in de bestaansmiddelen oplost. Maar daarvoor is het vereist, dat hetzelfde salaris, dat vroeger door 100 van deze meesters uitbetaald werd, |172| nu door één kapitalist uitbetaald wordt. Dus slechts een groter concentratie van het variabele kapitaal in minder handen, en eveneens de bestaansmiddelen, waartegen dit salaris zich ruilt. Hier is dus geen toename vereist, maar concentratie, voor dit gedeelte van het kapitaal. Precies zoals een niet grotere bevolking vereist is maar een samenbrengen van de bevolking onder het commando van hetzelfde kapitaal.

2) Concentratie van arbeidsinstrumenten.

De arbeidsdeling leidt tot een differentiatie en daarmee vereenvoudiging van de instrumenten die als arbeidsmiddel dienen, en daarmee ook tot de vervolmaking van de instrumenten. Maar in haar blijft zoals voorheen het arbeidsmiddel een arbeidswerktuig, een instrument, waarvan het gebruik van de persoonlijke virtuositeit van de afzonderlijke arbeider afhangt. Het instrument is leider van zijn eigen geschiktheid, inderdaad een aan zijn natuurlijke orgaan toegevoegd kunstorgaan. Er zijn verschillende soorten, niet meer instrumenten vereist, voor hetzelfde aantal arbeiders. In zoverre het atelier een samenbrengen van arbeiders is, is het daarmee ook een voorwaarde voor een aaneenschakeling van instrumenten. En in ieder geval groeit dit constante deel van het kapitaal alleen in de verhouding waarin het variabele deel, dat vastgelegd in het arbeidsloon, of het door hetzelfde kapitaal gelijktijdig aangestelde arbeidersaantal groeit.

Als een nieuw toegevoegd deel van het constante kapitaal erbij gekomen is, dan kunnen de andere arbeidsvoorwaarden, zoals de huisvesting en de gebouwen bekeken worden, omdat voor het bedrijf bestond, de werkplaats nog geen bijzonder bestaan heeft als een privé bezit.

Met deze uitzondering vindt er een grotere concentratie van het uit arbeidsmiddelen bestaande deel van het kapitaal plaats. Niet noodzakelijk groei van het kapitaal en in ieder geval niet een relatieve groei van het kapitaal, vergeleken met het in arbeidsloon belegde bestandsdeel.

1) Vermeerdering van de grondstof.

Het in grondstof belegde deel van het kapitaal groeit absoluut ten opzichte van het in arbeidsloon belegde deel. Dit is omdat dezelfde hoeveelheid grondstof een geringere hoeveelheid arbeidstijd opneemt, of dat dezelfde hoeveelheid arbeidstijd zich in een grotere hoeveelheid grondstof realiseert. Daarom kan dit ook oorspronkelijk plaatsvinden, zonder de absolute vermeerdering van de grondstof in een land. Dezelfde hoeveelheid in een land beschikbare hoeveelheid grondstof kan minder arbeid opnemen. Dat wil zeggen dat in het hele land een minder aantal arbeiders bezig zal zijn met de bewerking ervan, zijn omzetting in een nieuw product. Hoewel dit arbeidersaantal, in plaats van zoals vroeger over een groter oppervlakte verstrooid is, in grotere groepen op afzonderlijke punten geconcentreerd is onder het commando van afzonderlijke kapitalisten.

Absoluut gesproken is er niets anders vereist voor een werkplaats, dat wil zeggen voor het op arbeidsdeling gebaseerde atelier, dan een andere deling van de verscheidene bestandsdelen van het kapitaal, concentratie in plaats van verstrooiing. In deze vorm van verstrooiing bestaan deze arbeidsvoorwaarden nog niet als kapitaal, hoewel het bestaat als het materiële bestandsdeel van het kapitaal, zoals het werkende deel van de bevolking bestaat, zij het nog niet als de kwalificatie van loonarbeider of proletariër.

De werkplaats, als onderscheid van het mechanische atelier of de fabriek, is de specifieke productiewijze die met de arbeidsverdeling overeenkomt, of de vorm van de industrie. Zelfstandig, als de meest ontwikkelde vorm van de kapitalistische productiewijze, treedt het op voor de uitvinding van en eigenlijke machinerie, hoewel al machines gebruikt worden, namelijk als vast kapitaal.^[173]

Bij Petty en de geciteerde apologeten van de Oost-Indische handel, dus bij de moderne, is het hoofdstandpunt met betrekking tot de arbeidsdeling van voor af aan karakteristiek, dat het goedkoper maken van de 'waren' kan, door de vermindering van de voor de productie voor een bepaalde 'waar' van de maatschappelijk noodzakelijke arbeid. Bij Petty wordt het in verbinding met de buitenlandse handel gemeld. Bij de Oost-Indië handel meteen als middel om de concurrenten op de wereldmarkt te dwingen goedkoper te leveren, zoals het laatste de wereldhandel zelf als middel weergeeft om in minder arbeidstijd hetzelfde resultaat te bereiken.

Adam Smith, waar hij ambtshalve de arbeidsdeling behandelt, ontwikkelt aan het einde van het hoofdstuk, zoals buitengewoon vaak, dat bij verschillende landen hoort, op een veelzijdige manier voor een geciviliseerd land, dat wil zeggen waar het product algemeen de vorm van een 'waar' aanneemt, de manieren waarop de arbeid uitgeoefend wordt. Manieren die bijvoorbeeld concurreren om meubels, kleding, gereedschappen aan eenvoudige dagloners te verstrekken. 'Observeer', zo begint dit laatste hoofdstuk, 'in een beschaafd en welvarend land, is het wat de meubels betreft voor een eenvoudige dagloner of voor de laagste groepen mogelijk deze te verkrijgen, en u zal zien dat een aantal mensen die in de industrie werken

voor een deel dit meubilair aan hun kunnen verstrekken, buiten alle berekening om. Een wollen jas, bijvoorbeeld, die de dagloner dagelijks beschermd, hoe ruw het lijken mag, is het product van samenwerking van een ontelbare menigte van werknemers.’ En Adam Smith sluit deze analyse met de woorden: ‘Tussen het meubilair van een prins van Europa en die van een hardwerkende en ordelijk boer is niet zo veel verschil als tussen de meubels van de laatste en die van de koning die regeert over tienduizend naakte wilden, en die de beschikking heeft als absolute heerser over hun vrijheid en hun leven.’

Deze hele passage en zienswijze is gekopieerd van Mandeville, ‘De fabel van de bijen’, eerst gepubliceerd als gedicht in 1705 en later in 1729 is het tweede deel geopenbaard aan de proza dat bestaat uit een serie van zes dialogen. In 1714 voegde hij de proza notities toe die daarmee de bulk van het eerste boek vormen zoals we dat nu kennen. Daar gaat het onder andere als volgt:

‘Als we teruggaan naar de meest bloeiende naties in hun oorsprong, dan zullen we vinden, dat in het verre begin van elke maatschappij, de rijkste en meest aanzienlijke mannen onder hen, zij het waren die behoefte hadden aan een groot aantal goederen om te leven, die nu genoten worden door de laagste en meest nederige stakkers. Dus veel dingen die eerst gezien werden als de uitvinding van luxe, zijn nu bereikbaar voor die mensen die ellendig arm zijn, ze zijn objecten geworden van publieke weldoenerij. Iemand zou uitgelachen worden die de luxe zou ontdekken van een eenvoudige jurk van een arm schepsel dat rond loopt in een dikke japon van de gemeenschap, met een grove bloes eronder. En toch hoeveel mensen, in hoeveel verschillende handel, en met hoeveel verschillend vakmanschap en instrumenten moeten tewerk gesteld worden om de meest gewone kleding van Yorkshire te krijgen. Wat een ophief moet er gemaakt worden in verschillend delen van de wereld voordat een scharlakenrood of karmijnrood kleed gemaakt kan worden? Hoeveel veelvoudige handel en kunstenaars moeten daarvoor aangesteld worden? Niet alleen dat is duidelijk, zoals wolkammers, spinners, de wever, de kleermaker, de wasser, de drukker, de zetter, de ontwerper en de inpakker, maar anderen zijn verder weg en kunnen er vreemd voor lijken, zoals de molenbouwer, de tinnengieter, de chemicus, die toch alleen noodzakelijk zijn, als ook een groot aantal handwerklieden, om het gereedschap [174] te hebben, gebruiksvoorwerpen en andere zaken die behoren tot de handel die al genoemd is.’ Dan gaat hij over op de zeevaart naar verre landen, in één woord naar de wereldmarkt die daarop concurreert.’ (P. Remark, *Search into the nature of society*)

In deze opsommingen ligt inderdaad alleen dat, zodra ‘waren’ de algemene vorm van een product worden, of de productie op basis van de ruilwaarden en daarom op de warenruil plaatsvindt, dan wordt pas duidelijk dat de productie van één individu eenzijdig is, terwijl zijn behoefte veelzijdig is. Er is dus een oneindige loop van veel zelfstandige bedrijfstakken nodig, om de behoeften van het individu te bevredigen. Ten tweede, is de gehele omtrek van objectieve voorwaarden, die voor de productie van een afzonderlijke waar vereist is duidelijk. Grondstof, instrumenten, die in de productie als ‘waren’ in gaan, zijn voorwaarden, en door koop en verkoop ervan onafhankelijk van elkaar producerende elementaire bestanddelen van de ‘waar’. Dit vindt in die omvang plaats, dat de afzonderlijke elementen, die voor de productie van een ‘waar’ vereist zijn, als ‘waren’ apart bestaan. Dit is omdat ze als ‘waren’ van buitenaf, door middel van de circulatie, in de afzonderlijke bedrijfstakken binnenkomen. Hoe meer de ‘waar’ de algemene elementaire vorm van de rijkdom geworden is, hoe meer de productie ophoudt de directe voortbrenging van de eigen bestaansmiddelen voor het individu te zijn, het is handel geworden. Zoals Steuart het zegt, de ‘waar’ houdt op de vorm te zijn dat boven de behoefte van het individu uit gaat, het wordt het overvloedige en daarom het

verkoopbare deel van de productie. Hier is nog wel het product als zodanig de basis en de productie voor het bestaan. De warenproductie baseert zich hier nog op basis van een productie, waarvan het hoofdproduct niet de 'waar' wordt, waarvan het bestaan zelf nog niet van de verkoop afhangt. De producent, als hij niet 'waren' produceert, produceert in het algemeen niets. Het hoofdproduct is dus nog geen 'waar', de algemene, elementaire noodzakelijke vorm van zijn product, die het in het algemeen tot een element van de burgerlijke rijkdom maakt. Dit onderscheid toont zich treffend, als men de grote moderne landbouw met de landbouw vergelijkt, waarin de productie voor het eigen voortbestaan nog de basis vormt en die de meeste voorwaarden van de productie zelf voortbrengt. Op zo'n manier dat het niet als warenmassa, door middel van de circulatie in de productie binnen gaat.

Inderdaad dus bereikt deze manier van analyse van Mandeville niets anders dan dat de algemene elementaire vorm van de burgerlijke rijkdom de 'waar' is. Dat voor de producenten niet meer de gebruikswaarde, maar alleen de ruilwaarde van het product bepalend is, dat voor hem de gebruikswaarde enkel de drager van de ruilwaarde is. Dat hij inderdaad niet enkel een bepaald product moet produceren, maar geld moet maken. Deze vooronderstelling, dat het product algemeen als 'waar' geproduceerd wordt, en daarom door de voorwaarden van zijn eigen productie als 'waren', door middel van de circulatie waar ze ingaan, veronderstelt een allesomvattende verdeling van de maatschappelijke arbeid, of het loslaten van elkaar voorwaardelijke en vervangende soorten arbeid in onafhankelijke, alleen door de wercirculatie, koop en verkoop bemiddelde bedrijfstakken. Of wat daarmee identiek is, omdat het in het algemeen het tegenover elkaar staan als 'waren' als voorwaarde heeft, het tegen over elkaar staan van de producerende activiteiten. Een dergelijke analyse is historisch belangrijk.

(Het volgende hoort bij schrift 5 blad 179, vertaler). Op een dergelijk ontwikkelingsniveau van de maatschappij is de analyse van de tegenstellingen interessanter, van toestanden waarin de afzonderlijke familie direct zelf bij benadering alle behoeften bevredigt, zoals bijvoorbeeld Dugald Stewart, (Lectures on Political Economy), zegt; 'In sommige delen van de Schotse Hooglanden, niet veel jaren geleden, maakte elke boer, volgens de statistische berekeningen, zijn eigen schoenen van leer dat door hemzelf gelooid werd. Menig schaapherder en ook keuterboer, met zijn vrouw en kinderen, verschenen in de kerk in kleren die met geen andere hand aangeraakt waren dan die van hun zelf, omdat het geschoren was van hun eigen schapen en gezaaid was in hun eigen vlasvelden. In de voorbereiding hiervan, is er aan toegevoegd, werd er nauwelijks enig artikel aangekocht, behalve de schoenmakersezels, naalden, de vingerhoed, en slechts enkele ijzeren onderdelen die gebruikt worden bij het weven. De verfstof ook, werden voornamelijk onttrokken door de vrouwen van bomen, struiken en kruiden.' [5 175]

Op een verder voortgeschreden ontwikkelingsniveau van de burgerlijke maatschappij, zoals Adam Smith het benaderde, verschijnt de eenvoudige reproductie van deze reflecties van Mandeville, Harrison, niet zonder een bijzin van pedante kinderachtigheid en bewerkt een dergelijke afbeelding bij hem, dat hij de arbeidsverdeling als specifieke kapitalistische productiewijze niet scherp en bepalend begrijpt. Zoals ook anderzijds het uitzonderlijke belang, dat hij aan de arbeidsdeling in de werkplaats toewijst, toont, dat in zijn tijd het moderne fabriekswezen in het ontstaan inbegrepen was. Ure merkt hierover terecht op:

'Toen Adam Smith zijn onsterfelijke werk schreef over de elementen van de politieke economie, was het geautomatiseerde industriële systeem nog nauwelijks bekend. De arbeidsdeling leek met reden het grote principe van productie voor de ontwikkeling. Maar wat

kon dienen als een nuttig voorbeeld in de tijd van Dr. Smith zou vandaag zelf: het publiek relatief misleiden voor het werkelijke beginsel van de moderne industrie. Uiteindelijk werd het scholastische dogma van de arbeidsdeling volgens de verschillende graden van vermogen misbruikt door onze verlichte fabrikanten.' (Andrew Ure, *Philosophie des manufactures*, voor het eerst verschenen in 1835).

Dit toont treffend dat de arbeidsdeling, waar het hier omgaat, en waar het uiteindelijk ook bij Adam Smith inderdaad omgaat, geen algemene categorie is, dat overeenkomt met de meeste en meest verschillende maatschappelijke situaties, maar een zeer bepaalde historische, een bepaalde historische ontwikkelingsfase van een productiewijze die met het kapitaal overeenkomt. Dit is zelfs, in de alleen bepalende en overwegende vorm, waarin ze al bij Adam Smith optreedt, het al overweldigende en gepasseerde niveau van de ontwikkeling van de kapitalistische productie dat hoorde bij zijn tijd.

Ure zegt in de aangegeven passage: 'Hij, Adam Smith, concludeert derhalve dat men natuurlijk aan iedere van deze werkzaamheden het salaris kan toewijzen dat overeenkomt met zijn vermogen voor elk van deze werkzaamheden. Het is dit de toe-eigening van de werkzaamheden dat de essentie van de arbeidsverdeling is.' Dus eerst, de toewijzing van arbeiders aan een bepaalde werkzaamheid, en zijn onderschikking onder de taak. Hij behoort nu toe aan deze activiteit, die de uitsluitende functie van zijn op een abstract niveau terug gebrachte arbeidsvermogen wordt.

Ten eerste wordt dus het arbeidsvermogen van deze bijzondere werkzaamheid toegeëigend. Ten tweede echter, omdat de basis van de werkzaamheid zelf het menselijke lichaam blijft, vindt plaats, zoals Ure zegt, dat deze toe-eigening 'verdeling' is om eerder de aanpassing van het werk aan de verschillende capaciteiten van de individuen. Dat wil zeggen dat de werkzaamheden zelf aangepast worden aan de natuurlijke en verworven vaardigheden in de deling. Het is niet de oplossing van het proces in zijn mechanische principes, maar een oplossing met inachtneming, dat deze afzonderlijke processen als functies van menselijk arbeidsvermogen uitgeoefend moeten worden.[176]

G. Garnier verklaart zich, in het notenboek, dat hij aan zijn vertaling van Adam Smith toevoegt, tegen het volksonderwijs. In nummer 1 voor het hoofdstuk van Smith over de arbeidsverdeling zegt hij: 'Dit is er tegen de arbeidsdeling en men beschrijft daarmee 'ons totale sociale systeem'. Enkele van zijn opmerkingen zijn goed om hier te noteren.

'Het werk dat alle inwoners van een land voedt, kleedt en huisvest, is een belasting voor de gehele maatschappij, maar die noodzakelijkerwijs op slechts een deel van zijn leden neerkomt.' En hoe groter de industriële voortgang van de maatschappij, hoe meer hun materiële aanspraken groeien, 'En als gevolg hiervan zal er werk verricht moeten worden om het te produceren, om het voor te bereiden, voor de bestaansmiddelen in het algemeen, om het dichterbij de consument te brengen. Op hetzelfde moment, echter, en naar aanleiding van deze zelfde vooruitgang, zal de klasse van de mensen die dit handwerk verrichten toenemen in verhouding met de andere klasse. Dit herhaalt zich keer op keer, en meer mensen die het kunnen, en een grotere overvloedige voorraad van werkers komt er die het werk leveren aan alle anderen. Ook afgemeten aan de welvaart van de maatschappij, dit gezegd, bij het toenemen van de industrie, de handel, en van de bevolking die gedoemd is tot het verrichten

van een mechanisch beroep in minder tijd. Hoe rijker de maatschappij wordt, hoe meer tijd de werknemer geeft aan de waarde.' (is de meerwaarde)

'Dus, hoe verder de maatschappij is ontwikkeld in een staat van pracht en praal, hoe minder de werkende klasse de tijd zal hebben voor de intellectuele studie en de studie voor ontwikkelingen.' Dat wil zeggen dat de vrije tijd van de maatschappij gebaseerd is op de absorptie van de tijd van de arbeiders door de dwangarbeid en zo verliest hij de ruimte voor de geestelijke ontwikkeling, want dat is die tijd.

'Van de andere kant, hoe minder tijd de arbeidersklasse heeft voor het exploiteren van het gebied van de wetenschap, hoe meer het wordt overgelaten aan de andere klasse. Zo kunnen de mannen van deze laatste klasse lezen en de ontwikkelingen volgen op het gebied van de filosofische waarnemingen of literaire composities, dat is omdat ze vrijgesteld zijn van alle zorgen, zoals de productie, samenstelling en het transport van de middelen voor hun dagelijks bestaan, en omdat de anderen aangesteld zijn voor de productiearbeid. Zoals alle andere verdelingen van de arbeid, tussen de productieve arbeid en intellectuele arbeid bijvoorbeeld, is er op een of andere manier sterker sprake van en een sterkere mate van de ontwikkeling van de maatschappij naar een rijkere staat. Deze deling, net als alle anderen, is een gevolg van de vooruitgang uit het verleden en de oorzaak van de vooruitgang die nog zal komen. Moet de regering er dus aan werken om deze arbeidsverdeling tegen te gaan en te vertragen volgens de natuurlijke loop? Moet een deel van de overheidsinkomsten gebruikt worden om te proberen verwarring en betrokkenheid van de twee klassen tegen te gaan, die de neiging hebben zichzelf te verdelen?'|177|

De massa van de productie groeit, omdat de efficiëntie van de arbeid bij het gelijke aantal arbeiders en tegelijk de uitbreiding en intensiteit van de arbeidstijd vermeerderd wordt. Dit als veronderstelling genomen, wordt de verdere groei mogelijk door de groei of de vermeerdering van de loonarbeiders tegenover het kapitaal als voorwaarde. Dit laatste wordt gedeeltelijk direct door het kapitaal vermeerderd, doordat vroegere zelfstandige handwerklieden direct door de kapitalistische productie onderworpen worden en daarmee in loonarbeiders worden omgezet. Evenals de invoering van de machinerie de omzetting van vrouwen en kinderen in loonarbeiders produceert. Zo vergroot zich het arbeidersaantal relatief, hoewel de totale bevolking dezelfde blijft. Het kapitaal produceert echter ook de absolute vermeerdering van het mensenaantal, naast de arbeidersklasse. De bevolking kan absoluut alleen maar groeien en daarmee, uitgerekend van de zojuist aangevoerde operaties, indien niet alleen meer kinderen geboren worden, maar er ook meer opgroeien, tot de arbeidsgeschikte leeftijd benaderd kan worden. De ontwikkeling van de productieve krachten onder de heerschappij van het kapitaal vermeerderd de massa van de jaarlijks voortgebrachte bestaansmiddelen en maakt ze in zoverre goedkoper, dat het gemiddelde arbeidsloon op een grotere schaal de reproductie van de arbeiders berekend kan zijn. Hoewel het in waarde daalt en dus een kleinere hoeveelheid gematerialiseerde arbeidstijd weergeeft. Als nu de waardegrootte niet geheel in dezelfde proportie daalt, zoals de productieve kracht van de arbeid stijgt, dan daalt ook het niveau. Anderzijds is de levenssituatie waarin het kapitaal de arbeidersklasse plaatst, de samenstelling en de afscheiding van al het andere levensgenot. De totale uitzichtloosheid om een hogere maatschappelijke positie te bereiken en een zeker decorum in stand te houden, het inhoudsloze van zijn gehele leven, de verwisseling van de geslachten in het atelier, de vereenzaming van de arbeiders zelf, dat alles drijft tot vroegtijdig trouwen. De verkorting en het bijna afschaffen van de noodzakelijke leertijd, de jonge leeftijd, waarop kinderen zelf als producenten kunnen optreden, de verkorting van de tijd dus, waarin ze verzorgd moeten worden, vermeerderd de stimulans op de bespoediging van de mensenproductie. Neemt de

gemiddelde leeftijd van de arbeidersgeneraties af, dan is er altijd een overvloedige en steeds stijgende massa kortlevende generatie op de markt en dat is alles, wat de kapitalistische productie nodig heeft.

Enerzijds kan dus gezegd worden, zie Colins, dat een land rijker is, naarmate het meer proletariërs betaalt en dat de groei van de rijkdom zich toont in de toename van de armoede. Anderzijds groeit relatief het aantal mensen die onafhankelijk zijn van het handenwerk, en hoewel de arbeidersmassa groeit, groeit in dezelfde proportie de bevolking van de maatschappelijke lagen, die ze door hun arbeid materieel te voeden heeft. (Colins, Sismondi enzovoorts.) De stijgende productiviteit van het kapitaal drukt zich direct uit in de stijgende massa van de door hem toegeëigende surplusarbeid, of de stijgende winstmassa, die een waardemassa is. Deze waardemassa groeit niet alleen, maar dezelfde waardegrootte geeft zich in een ongelijk grootte massa van gebruikswaarden voor. Afgezien van het salaris groeit dus de opbrengst voor de maatschappij, gelijk aan het deel dat niet meer in kapitaal terug omgezet wordt [178] en daarmee de substantie van dat deel dat niet direct aan de materiële productie deelnemende maatschappelijke laag. Daarmee dan ook het deel dat zich bezighoudt met de wetenschappen; evenals de mensen die zich bezighouden met circulatiebedrijven (handel, geldzaken) en de lanterfanter, die alleen maar consumeren, net als het dienende deel van de bevolking. Dat betreft bijvoorbeeld in Engeland 1 miljoen mensen, meer dan de direct in de fabrieken voor het weven en spinnen aangestelde arbeiders. Bij het losmaken van de burgerlijke maatschappij van de feodale vermindert zich dit deel van de bevolking bijzonder. Op een verder ontwikkelde schaal groeien deze vrijwillige dienstdoeners (zie Quesnay over de bedienden) weer buitengewoon met luxe, rijkdom en tentoonstelling van de rijkdom. Ook deze bende, die van de arbeidersklasse zelf gescheiden is, moet door de arbeidersklasse gevoed worden en ze moet voor hen werken, omdat ze zelf niet aan de materiële productie direct deelneemt.[179]

Hoewel de massa van de arbeiders in absolute zin groeit, neemt ze relatief af, niet alleen in de verhouding tot het constante kapitaal, maar ook in de verhouding tot het gevestigde deel van de maatschappij dat niet direct aan de materiële productie, of in het algemeen aan helemaal geen productie, deelneemt.

‘In elke fase van de maatschappij, waar een toegenomen aantal en beter toegerust deel toegevoegd wordt aan de mankracht voor de productie, wordt het aantal dat werkt verhoudingsgewijs vermindert. Het eigendom groeit door de verbetering van de productiemiddelen, zijn enige activiteit is het aanmoedigen van nutteloosheid. Wanneer de arbeid van elke man nauwelijks toereikend is voor zijn eigen bestaan, omdat er geen bezit (kapitaal) kan zijn, dan zullen er geen nutteloze mensen zijn. Wanneer de arbeid van één man vijf mensen kan onderhouden, dan zullen er vier mensen nutteloos aangesteld zijn in de productie. Op geen enkele andere manier kan het geproduceerde geconsumeerd worden. Het doel van de maatschappij is het nutteloze te vergroten op kosten van de industrieën, om de macht uit het teveel te scheppen, de industrie die produceert is de ouder van het eigendom. Dat deel dat de consumptie helpt is zijn kind. Het is de groei van het eigendom, dit groter vermogen om nutteloze mensen te onderhouden, en een onproductieve industrie, dat in de politieke economie kapitaal genoemd wordt. (Piercy Ravenstone, *Thoughts on the funding system, and its effects*, London, 1824.)

‘Hoe kleiner het aantal van de bevolking dat geëxploiteerd wordt, hoe minder ze gevolgd worden door zij die exploiteren. Door de sociale vooruitgang, wordt het slechter, men begrijpt dat de toename van de armoede gevolg is van een grotere werkende klasse, en een kleiner

aantal mensen in de klasse die uitbuit, vanaf de 15 tot de 19de eeuw is er sociale vooruitgang geweest, dat leidde tot verslechtering.’ (Colins, *L’Economie Politique Source des Révolutions et des Utopies prétendues socialistes*, Paris, 1856)

Over de scheiding van de wetenschap, in zoverre het de arbeid zelf betreft, van de arbeid tot de wetenschap, waarvan het gebruik de industrieën en de landbouw werden, van de industriëlen en de landarbeiders in het hoofdstuk van de machinerie. Verder behoren al deze overwegingen in het slothoofdstuk van kapitaal en arbeid.

De meester uit de middeleeuwen is tegelijk handwerker en arbeider zelf. Hij is meester in zijn handwerk. Met de werkplaats, zoals ze op de arbeidsdeling gebaseerd is, houdt dit op. Afgezien van het bedrijf van de koopmannen, dat hem voorziet als warenkoper en verkoper, bestaat de activiteit van de kapitalisten daaruit om alle middelen te gebruiken, om de arbeid zo veel mogelijk te exploiteren, dat wil zeggen productief te maken. ‘De klasse van de kapitalisten zijn dat vanaf het begin gedeeltelijk, en dan worden ze uiteindelijk compleet ontslagen van de noodzaak van handwerk. Hun belang is dat de productieve krachten van de arbeiders die ze tewerk stellen zo groot mogelijk moet zijn. Voor het stimuleren van die kracht is hun aandacht daarop gefixeerd, en anders nergens op. Meer aandacht is gericht om de beste middelen aan te dragen om alle doelen te bereiken van de menselijke industrie, kennis uitbreiding, vermenigvuldigt het terrein van de activiteiten en ondersteunt de industrie.’ (R. Jones, *Textbook of Lectures on the Political Economy of Nations*, Hertford, 1825)

‘Degene die mensen tewerk stelt zal altijd op scherp staan om zo economisch mogelijk met tijd en arbeid te zijn.’ (Dugard Stewart). ‘De toezichhouders proberen zo economisch mogelijk om te gaan met de arbeid van de werkers die moeten maken waarvoor ze hen betalen.’ (J.N. Bidaut. *Du Monopole qui s’establit dans les arts industriels et le commerce*, Parijs, 1828)

‘De toename van het aantal arbeiders is groot, door de groeiende vervanging van vrouwen voor mannen, en vooral door kinderarbeid voor volwassenarbeid. Meisjes van 13, voor lonen van 6 tot 8 shilling per week, hebben massaal de volwassen mannen vervangen, die lonen hadden variërend van 18 tot 45 shilling.’ (Quincy Thomas, *The Logic of Political Economy*, Edinburgh, 1844.)

‘De economie op de productiekosten kunnen niet iets anders zijn dan wat de economie op de hoeveelheid werk dat wordt gebruikt om te produceren.’ (Sismondi, *Etudes*)|180|

Adam Smith merkt op over de groei van het kapitaal, dat de arbeidsdeling daarbij voorwaarde is, dat tegelijk het aantal van de gebruikte arbeiders vermeerdert.

‘Naar mate het werk onderverdeeld wordt, verhoogt de hoeveelheid materiaal die een zelfde aantal mensen moet gebruiken in het toenemende werk in een grotere verhouding, en als de taak van elke werknemer achtereenvolgens terug gebracht wordt tot een veel grotere mate van eenvoudigheid, komt men aan bij nieuwe machines om het te vergemakkelijken en om deze taken te verkorten.’ Voor deze merkwaardige logica, omdat de arbeid tot een steeds grotere mate van eenvoud wordt gereduceerd, vindt men machines uit om het te verlichten en te verkorten. Dus terwijl ze verlicht en afgekort zijn door de arbeidsdeling! Moet het heten, vereenvoudigen en analyseren zich de werktuigen, waaruit later uit de samenstelling de machine ontstaat. ‘De mate waarin dus de arbeidsdeling uit te breiden is, moet dus met een

even groot aantal werknemers gaan die constant bezig zijn, zodat men op voorhand een gelijk aanbod van voedsel vergroot en een aanbod van materialen en gereedschappen meer dan nodig zou zijn geweest, in een minder geavanceerde staat. Maar het aantal werknemers in het algemeen verhoogt in elke arbeidssector, tegelijkertijd met de verhoging van deling van het werk, of liever gezegd het is de toename van hun aantal, binnen het bereik van hun klasse die de onderverdeling mogelijk maakt op deze manier.’ (Adam Smith, *Introduction*)

Adam Smith introduceert hiermee de kapitalist, als een mens die steeds op de loer ligt om de productieve kracht van de arbeid te verhogen. Hier is accumulatie van het kapitaal voorwaarde voor de verdeling van de arbeid en machinerie, omdat ze als kapitalistische productiewijze verschijnen en omgekeerd de accumulatie het resultaat van deze stijging van de productieve kracht heet te zijn.

‘Om dezelfde reden dat de arbeid deze grote uitbreiding van de productieve macht niet verwerven kan, zonder een voorafgaande accumulatie van het kapitaal bewerkstelligt natuurlijk deze uitbreiding. Degene die zijn kapitaal aan het werk zet, zoekt noodzakelijk een werkwijze die het mogelijk maakt de grootst mogelijke hoeveelheid werk te doen. Haar taak is dus telkens de meest geschikte verdeling van werk te bewerkstelligen tussen zijn werknemers, en het aanbieden van de beste machines die beschikbaar zijn of die ze kunnen krijgen. De middelen om te slagen met deze twee doelen, staan in verhouding tot de omvang van het kapitaal en het aantal mensen dat dit kapitaal kan bezetten. Dus niet alleen stijgt de hoeveelheid industrie in een land te meten aan de verhoging van het kapitaal dat geactiveerd wordt, maar ook, door het volgende van deze toename, dezelfde hoeveelheid industrie produceert een veel grotere hoeveelheid werk.’^[181]

Niet meer dan een vierde deel van onze gehele productie voorziet in alles dat door allen geconsumeerd wordt. (Th. Hodgskin, *Popular Political Economy*, London, 1827)

‘De smerige economie waarover dagelijks bericht wordt met onrustige ogen, geeft overweldigende verwijten aan de geringste onderbreking die hij lijkt te geven, en als het een moment van rust neemt, heeft ze de neiging om hem aan te vliegen.’ (S.N. Linguet, *Théorie des Loix Civiles*, Londen, 1767.)

Over de kwade gevolgen van de arbeidsdeling, die Adam Smith slechts licht aansnijdt, waar hij buiten zijn beroep handelt over de arbeidsverdeling, spreekt hij in navolging van Ferguson ronduit dat het om staatsinkomen gaat. Daar zegt hij:

‘In de vooruitgang die de arbeidsdeling maakt, wordt de bezetting gevormd door het grootste deel van de mensen die leven van werk, dat wil zeggen door de massa van het volk. Dat komt door de beperking van een zeer klein aantal eenvoudige bewerkingen, vaak een of twee. De intelligentie van de meeste van deze mannen is echter noodzakelijkerwijs gevormd door hun gewone beroepen. Voor een man van wie het hele leven gevuld wordt met een klein aantal eenvoudige handelingen, waarvan de effecten misschien altijd de hetzelfde zijn of daar zeer dichtbij komen, is er geen plaats om zijn intelligentie of uit te oefenen, of om zijn verbeelding voor sommige uitvoeringen te gebruiken om problemen te voorkomen, die nooit samenkomen. Dus natuurlijk verliest hij de vaardigheden in het gebruiken of het uitvoeren van vermogens, en wordt hij in het algemeen te dom en te onwetend, zodat het onmogelijk is om een menselijk wezen te worden. Gevoelloosheid van zijn morele vaardigheden, de consistentie van zijn zittende leven doet zijn moed geweld aan en het degradeert zelfs de activiteit van zijn lichaam. Het maakt het onmogelijk om zijn vermogen te gebruiken met

enige kracht en consistentie, voor geen enkele andere werk dat aan hem werd opgedragen. Dus is zijn beweeglijkheid in zijn bijzondere baan een kwaliteit die hij lijkt te hebben opgedaan ten koste van zijn intellectuele kwaliteiten, zijn sociale deugden en zijn oorlogservaringen. Deze toestand is er echter een waarin de arme arbeider zich bevindt, dat wil zeggen dat de massa van de mensen in de industrie dit noodzakelijkerwijs ondergaan, in enigszins beschaafde en geavanceerde samenlevingen. Het is anders in samenlevingen die men barbaarse samenlevingen noemt, waarvan de mensen jagers, veehouders en zelfs boeren zijn, in een informele staat waar alleen landbouw is, die voorafgaat aan de voortgang van de werkplaatsen en de uitbreiding van de buitenlandse handel. In deze samenlevingen zijn gevarieerde beroepen voor elk individu, die gedwongen worden om het uit te oefenen naar zijn vermogen en door voortdurende inspanningen enzovoorts. [182] Hoewel, in een agrarische samenleving, zijn de beroepen van elk individu niet erg verschillend, daarmee is er niet een grote variatie aan beroepen in de samenleving in het algemeen. In een beschaafde staat, daarentegen, is er maar weinig variatie in de bezigheden van de meerderheid van de personen, er is een bijna een oneindig variatie aan beroepen in die maatschappij in het algemeen.'

Uitweiding: over productieve arbeid

Een filosoof produceert ideeën, een poëet gedichten, een pastoor preken, een professor compendia enzovoorts, een misdadiger produceert misdaden. Bekijkt men de samenhang van deze laatste productietak nader, met de gehele maatschappij, dan zal men van vele vooroordelen terugkomen. De misdadiger produceert niet alleen misdaden, maar ook de rechtsgang voor de criminaliteit en daarmee ook voor de professor, die lezingen over het recht over criminaliteit houdt, en daarmee voor het onvermijdelijke compendium, waarin deze professor zijn voordrachten als 'waren' op de algemene markt gooit. Daarmee neemt de vermeerdering van de nationale rijkdom toe, geheel afgezien van het privé genot, want, zoals ons een competente getuige, professor Roscher zegt, is het manuscript van het compendium door zijn grondlegger zelf beloond. De misdadiger produceert verder de gehele politiek en criminele justitie, gerechtsdienaren, rechters, beulen, getuigen enzovoorts en als deze verschillende bedrijfstakken, die evenzoveel categorieën van de maatschappelijke arbeidsverdeling vormen. Ze ontwikkelen verschillende vaardigheden van de menselijke geest, scheppen nieuwe behoeften en nieuwe manieren voor hun bevrediging. De marteling alleen heeft voor de meest zinvolle mechanische uitvindingen aanleiding gegeven en in de productie van haar werktuigen een massa eerbare handwerklieden te werk gesteld. De misdadiger produceert een inbraak, deels moreel, deels tragisch, elk volgens bovenstaande activiteiten. Hij levert zo aan de beweging van het morele en ethische gevoel van het publiek een 'dienst'. Hij produceert niet alleen compendia over het criminele recht, niet alleen wetboeken van strafrecht, en daarmee strafrechters, maar ook kunst, mooie literatuur, romans en zelfs tragedies, zoals niet alleen Müllner's 'Schuld' en Schillers 'Rovers', maar zelfs 'Oedipus' en 'Richard de Derde'. De misdadiger onderbreekt de monotonie en de zekerheid van alle dag van het burgerlijke leven. Hij behoedt het daarmee voor stagnatie en roept elke spanning en beweeglijkheid op, zonder welke zelfs de prikkel van de concurrentie zou afstompen. Hij geeft zo de productieve krachten een aansporing. Terwijl de misdaad een deel van de boventallige bevolking aan de arbeidsmarkt onttrekt, en daarmee de concurrentie onder de arbeiders vermindert, en tot een bepaald punt de daling van het arbeidsloon onder het

minimum verhindert. Hij absorbeert de strijd tegen de misdaad voor een ander deel van dezelfde bevolking. De misdadiger treedt zo als een natuurlijk iemand op die het gelijk trekt, dat een correct niveau vervaardigt, en waar mensen een geheel nieuw perspectief van nuttige bezigheden kunnen opdoen. Tot in het detail kunnen de inwerkingen van de misdadiger op de ontwikkeling van de productieve kracht aangewezen worden. Zouden slotenmakers elk volgens hun huidige vermogen dienen, waren er dan geen dieven? Zouden de fabrikanten van bankbiljetten naar hun tegenwoordige vermogen werken, als er geen valsemunten waren? |183| Zou de microscoop zijn weg in de gewone commerciële sfeer gevonden hebben, zie Babbage, zonder bedrog in de handel? Dankt de praktische chemie niet even zoveel aan de warenvervalsing en het streven dit toe te dekken, dan de eerlijke productie ijver? De misdaad, door de steeds nieuwe middelen op de aanval van het eigendom, roept steeds nieuwe verdedigingsmiddelen in het leven, en werkt daarmee geheel zo productief als stakingen tegen het uitvinden van machines. En verlaat men de sfeer van de privémissdaad, zou zonder misdaad ooit de wereldmarkt zijn ontstaan? Ja zelfs naties? En is de boom der zonden ook niet meteen de boom van de erkenning, al vanaf de tijden van Adam? Mandeville in zijn ‘fabel van de bijen’ heeft al de productiviteit van alle mogelijke beroepen bewezen, en in het algemeen de tendens van dit gehele argument. ‘Dat wat we slecht noemen in deze wereld, moreel zowel als natuurlijk, is het grote principe dat er voor zorgt dat we sociale creaties zijn, de solide basis, het leven en de steun van alle handel en werk zonder uitzondering. Hier moeten we kijken voor het echte origineel van alle kunst en wetenschap, en het moment van kwaad verdwijnt, de maatschappij moet verspild worden, zo niet totaal vernietigd.’ (Nu was Mandeville natuurlijk oneindig veel slimmer en eerlijker dan de filisterachtige apologeten van de burgerlijke maatschappij.)

Wat ons bij de arbeidsdeling vormt, zoals het ons bij alle vormen van de kapitalistische productie treft, heeft het karakter van tegenstrijdigheden.

Ten eerste. Bij de arbeidsdeling in de ateliers zijn de arbeiders kwantitatief volgens bepaalde verhoudingsgetallen, zoals de gehele productie, en het product van de gecombineerde werkzaamheden zoals het is vereist, streng en wetmatig over de afzonderlijke werken verdeeld. Bekijken we nu daarentegen het geheel van de maatschappij, de maatschappelijke arbeidsverdeling, dan bevinden zich snel veel producenten in de ene bedrijfstak en snel weer in de andere. De concurrentie, waardoor de prijs van de ‘waren’ snel boven haar waarde stijgt, en snel weer onder haar waarde zakt, vlakt voortdurend deze ongelijkheid en disproportionaliteit uit, maar ze reproduceert ze ook weer even vaak. Het is de beweging van de warenprijzen die doormiddel van de concurrentie plaatsvindt, die als regelaar de verdeling van de producentenmassa’s over bepaalde bedrijfstakken bepaald. Ze brengt voortdurend het uitgaan en binnenkomen teweeg, de zogenaamde wet van vraag en aanbod, dat enerzijds de prijs bepaalt en anderzijds door haar bepaald wordt. Zonder hier verder op dit punt in te gaan, springt het onderscheid van deze anarchistische verdeling in de maatschappij van de geregelde, vaste patroon in de ateliers zelf in het oog.

Ten tweede.

In de maatschappij zijn verschillende bedrijfstakken die zelf verschillende fasen van de productie weergeven, dat een product moet doorlopen om zijn eindvorm, zijn laatste vorm, die gedaante te verkrijgen. De gedaante waarin zijn gebruikswaarde vervaardigt is, zoals bijvoorbeeld vlas, vlasspinsel, gewoven linnen, met elkaar is tot stand gebracht, zodat ze

uiteindelijk de vervaardiging van een product samenstellen, door de warencirculatie. Het vlas treedt tegenover de spinner op als een 'waar' |184|, het garen als 'waar' tegenover de wever. Warenaankoop en verkoop bewerkstelligen hier de samenhang, de innerlijke als ook de noodzakelijke, die tussen deze onafhankelijk van elkaar bedreven bedrijfstakken bestaat. De arbeidsdeling veronderstelt binnen de werkplaats, daarentegen de directe combinatie van de verschillende werkzaamheden, die een bepaald product leveren. 'waar' wordt pas een product als het resultaat van deze gecombineerde werkzaamheden. Daarentegen zet zich het productdeel, dat elk van deze deelwerkzaamheden oplevert, niet om in een 'waar'. De samenwerking bewerkstelligt daardoor niet, dat het product van het ene proces oorspronkelijk als 'waar' in de ander overgaat en daardoor de gedeelde werken zich tot een geheel maken. Veel meer is de directe combinatie van de werken hier veronderstelt, zodat haar gemeenschappelijke product als 'waar' op de markt komt.

Ten derde.

Na de relatieve meerwaarde, zijn de absolute en relatieve meerwaarde in hun combinatie te analyseren. Daarna de evenredigheid van het stijgen en dalen. Daarna of veel meer daarvoor de verandering die de productiewijze zelf ondergaat, wanneer ze kapitalistisch wordt. Niet meer alleen is er formele onderschikking van het arbeidsproces onder het kapitaal. De verschillende middelen waardoor het kapitaal de relatieve meerwaarde schept, waardoor de productieve krachten stijgen en de massa van de producten, zijn de maatschappelijke vormen van de arbeid, die echter veelmeer als de maatschappelijke vormen van het kapitaal, de bestaanswijze van het kapitaal binnen de productie verschijnen. Zodat niet alleen getoond wordt hoe het kapitaal produceert, maar hoe het kapitaal zelf geproduceerd wordt, zijn eigen genese. Er wordt dan ook aangetoond, dat deze bepaalde vorm van de maatschappelijke productieverhoudingen, door de verleden arbeid kapitaal wordt, een bepaald ontwikkelingsniveau van het materiële productieproces. Hoe bepaalde materialen, die zelf met historisch gevormde productievoorwaarden overeenkomen, productievoorwaarden zijn, waarvan de uitgangspunten natuurlijk een voorkapitalistische productiefase van de maatschappij toebehoren, waarvan de vervaardiging en de ontwikkeling met de genese van het kapitaal zelf samenvalt. Dit is tot de productie zich op een gewone kapitalistische basis beweegt, waar deze productievoorwaarden dan verder uitgewerkt en gereproduceerd worden. Verder verschijnt deze genese van het kapitaal tegelijk als een proces van naar buiten treden van de arbeid, als vervreemding als het vormgeven als een vreemde macht van haar eigen maatschappelijke vormen. Ook vervolgens aan de massa, dat de kapitalistische productie vereist, verschijnt het kapitaal als een maatschappelijke vorm, niet als de onafhankelijke afzonderlijke arbeid. Daarna is weer te geven, in hoeverre het kapitaal productief is, waaraan de vraag over productieve en niet productieve arbeid aansluit. Daarna het arbeidsloon en de meerwaarde als opbrengst, in het algemeen de vorm van de opbrengst, die voor ons nodig is voor de overgang naar de accumulatie van het kapitaal.

Binnen het atelier zijn de verschillende werkzaamheden volgens een plan, systematisch gescheiden en de verschillende arbeiders aan hen toebedeeld volgens een regel, die hen als dwingende, vreemde en van buiten opgelegde wet tegemoet komt. De samenhang van de gecombineerde werkzaamheden, hun eenheid treedt tegenover de afzonderlijke arbeider eveneens op als wil, persoonlijke eenheid, commando en toezicht van de kapitalisten. Zoals haar eigen samenwerking tegen hen niet als daad van hun eigen maatschappelijke bestaan, maar als een bestaan van het samengestelde kapitaal, als een bestaansvorm van het kapitaal |185| in het directe productieproces, in het arbeidsproces zelf verschijnt. Binnen de

maatschappij daarentegen verschijnt de arbeidsverdeling als vrij, dat wil zeggen hier toevallig, weliswaar door een innerlijke samenhang verbonden, die echter evenzeer als het product van de situatie zoals de willekeur van de van elkaar onafhankelijke warenproducenten zich weergeven. Wezenlijk onderscheiden zich, zoals de arbeidsdeling, als specifieke kapitalistische productiewijze, de arbeidsdeling binnen het atelier tegenover de arbeidsverdeling in de gehele samenleving, ze zijn wederkerig voorwaarde voor elkaar. Dit betekent inderdaad alleen dat de grote industrie en de vrije concurrentie beide aan elkaar wederkerige voorwaardelijke vormen zijn, verschijningen van de kapitalistische productie. Daarom is hier alles op de concurrente te betrekken, te vermijden, omdat ze de acties van de kapitalen op elkaar zijn, dus al de voorwaarde van de ontwikkeling van het kapitaal in het algemeen zijn.

De 'waar' als de meest elementaire vorm van de rijkdom was ons uitgangspunt. 'Waren' en geld zijn beide de elementaire bestaansvormen, bestaanswijzen van het kapitaal, echter ze ontwikkelen zich pas tot kapitaal onder bepaalde voorwaarden. Kapitaalvorming kan niet plaatsvinden buiten op basis van de warenproductie en warencirculatie, dus op een al gegeven, tot een bepaalde omvang werkende schaal van de handel. Dit terwijl omgekeerd warenproductie en warencirculatie, wat de geldcirculatie insluit, voor haar bestaan geenszins de kapitalistische productie vooronderstellen, ze verschijnen veel meer als noodzakelijk gegeven historische voorwaarde van de kapitalistische warenproductie en warencirculatie. Anderzijds wordt echter de 'waar' pas de algemene vorm van het product, moeten alle producten de vorm van een 'waar' aannemen, omvatten koop en verkoop niet alleen de overvloed van de productie, maar het bestaan zelf. De verschillende productievoorwaarden treden zelf alles omvattend op als 'waren', bemiddeld door de koop en verkoop, in het productieproces, alleen op basis van de kapitalistische productie. Wanneer de 'waar' daarom enerzijds als voorwaarde van de kapitaalvorming verschijnt, verschijnt anderzijds evenzeer de 'waar' als algemene vorm van het product, wezenlijk als product en resultaat van het kapitaal. Producten nemen in andere productiewijzen gedeeltelijk de vorm van een 'waar' aan. Het kapitaal daarentegen produceert noodzakelijk 'waren', zijn producten zijn 'waren', het produceert niets anders. Met de ontwikkeling van de kapitalistische productie, dat wil zeggen het kapitaal, realiseren zich daarom ook pas de algemene voor de 'waren' ontwikkelde wetten, bijvoorbeeld dat de wet van de 'waren' bepaald wordt door haar inhoud die bepaald wordt door de maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd. Hier toont zich hoe zelfs de categorieën die behoorden bij de vroegere productietijdperken op basis van de verschillende productiewijzen een specifiek verschillend en historisch karakter krijgen.

De omzetting van het geld, dat zelf alleen maar een omgezette vorm van de 'waar' is, in kapitaal vindt alleen plaats, zodra het arbeidsvermogen, niet de arbeider, in een 'waar' omgezet is, dus wanneer de categorie van de 'waar' van voor af aan, een gehele, anders van haar geheel uitgesloten sfeer veroverd heeft. Alleen zodra de werkende massa van de bevolking opgehouden heeft om als warenproducent op de markt toe te treden, in plaats van het product van de arbeid veel meer de arbeid zelf of liever het arbeidsvermogen verkoopt, wordt de productie in haar gehele omvang, in de gehele breedte en diepte volgens de warenproductie omgezet, en zetten zich alle producten om in waren, en treden de objectieve voorwaarden van elke afzonderlijke productiesfeer zelf als 'waren' op de markt op. Alleen op basis van het kapitaal, de kapitalistische productie, wordt de 'waar' inderdaad de algemene elementaire vorm van de rijkdom. Hier doet zich echter al [186] de ontwikkeling van de arbeidsverdeling in de maatschappij voor, ze verschijnt als een toevallige vorm, als in de kern de kapitalistische arbeidsverdeling van de maatschappij. In het atelier verschijnt het aan elkaar wederkerig, als voorwaarde en zo moet het produceren. Opdat de producent alleen 'waren'

produceert, dat wil zeggen de gebruikswaarde van het product dat alleen als ruilmiddel voor hem bestaat. Dit feit houdt in, dat zijn productie geheel op de maatschappelijke arbeidsverdeling is gebaseerd, dat het dus een zeer eenzijdige behoefte bevredigt door zijn productie. Anderzijds vindt deze algemene productie van de producten als 'waren' echter alleen op basis van de kapitalistische productie plaats en in een mate van haar uitbreiding. Heeft het kapitaal bijvoorbeeld zich nog niet over de landbouw ontfermt, dan wordt een groter deel van het product nog direct als vervangingsmiddel en niet als 'waar' geproduceerd. Een groter deel van de werkende bevolking zal nog niet in loonarbeider omgezet zijn, en een groter deel van de arbeidsvoorwaarden is nog niet in kapitaal omgezet.

De kapitalistische productie, dus de arbeidsdeling volgens de regels binnen het atelier, vermeerdert direct de vrije verdeling van de arbeid binnen de maatschappij, geheel afgezien van de door de massaproductie als voorwaarde gestelde uitbreiding van de kringlopen van de wereldmarkt. Dit is omdat het de arbeid van een bepaald aantal arbeiders effectiever maakt, dus voortdurend een deel van de arbeidskrachten vrijmaakt, dus een bestendig deel van de arbeidskrachten vrijmaakt voor nieuwe manieren voor werkzaamheden en daarmee tegelijk tot dusverre latente of niet beschikbare behoeften en manieren van arbeid voor de bevrediging ervan ontwikkelt. Ook door de vermeerdering van de bevolking, door het goedkoper worden van de voor de reproductie en verveelvoudiging van het arbeidsvermogen vereiste bestaansmiddelen, dus doordat de surpluswaarde, het deel van de opbrengst wordt, nu in de vermenigvuldigde gebruikswaarden zich probeert te ontwikkelen.

Waar de 'waar' als heersende vorm van het product verschijnt en de individuen niet alleen producten, gebruikswaarden, vervangingsmiddelen produceren moeten, om in het algemeen iets te kunnen produceren, is de gebruikswaarde van de 'waar' voor haar nu veel meer de stoffelijke drager van de ruilwaarde, ruilmiddel, in potentie geld. Waar ze dus 'waren' produceren moeten, is hun verhouding tot elkaar, in zoverre de stofwisseling van hun activiteiten, in het algemeen hun verhouding in de productie in beschouwing komt, die van warenbezitters. Hoe zich echter de 'waren' pas in de warenruil, dat wil zeggen in de warentransactie, ontwikkelt, ligt vast in de karakters van de warenbezitters van verkoper en koper. Verkoop en koop, is de weergave van het product als 'waar', daarna de weergave van de 'waar' als geld en de gedaanteverwisseling van de 'waar', waarin ze in de op elkaar volgende stadia als 'waar', geld en weer als 'waar' weergeeft. Dat zijn de bewegingen waardoor de producties van de van elkaar onafhankelijke individuen maatschappelijk bepaald worden. De maatschappelijke vorm van de producten en de productie, dat wil zeggen de maatschappelijke betrekking waarin de warenproducenten als zodanig treden, zijn slechts de weergave van de producten als 'waren' en geld en de acties en bewegingen waarin het deze verschillende bepalingen afwisselend aanneemt, de verkoop en koop. Wat dus altijd ook de innerlijke noodzakelijke uit de aard van hun behoeften en uit de aard van de producerende activiteiten van de warenproducenten zelf voortkomende samenhang zou zijn, die de verschillende gebruikswaarden, dus ook de verschillende arbeidsmethoden die ze daarin steken om te produceren waardoor het een totaal, totaliteit, systeem van activiteiten wordt verbonden in de rijkdom; in welke verhouding altijd de gebruikswaarde van een 'waar' als consumptiemiddel of productiemiddel als gebruikswaarde voor de andere warenbezitter er zou zijn; de maatschappelijke betrekking, waarin de warenbezitters treden is de weergave van hun producten als 'waren' en geld, en de beweging, waarin ze als dragers van de gedaanteverwisseling van de 'waren' tegen elkaar optreden. [187] Wanneer het bestaan van de producten voor elkaar als 'waren' en daarom de individuen als warenbezitters verder ontwikkelt als verkoper en koper, en daarom op zichzelf de maatschappelijke arbeidsverdeling veronderstelt, want zonder dit zouden de individuen niet 'waren', maar

direct gebruikswaarden, vervangingsmiddelen voor zich zelf produceren, dan heeft dat verder een bepaalde verdeling van de maatschappelijke arbeid als voorwaarde, namelijk een verdeling die formeel absoluut toevallig is, en aan het vrije reilen en zeilen van de warenproducenten overgelaten blijft. In zoverre de vrijheid beperkt is, is dat niet door de staat of andere invloeden van buiten beperkt, maar door de bestaansvoorwaarden, de kenmerken, die de 'waar' tot een 'waar' maakt. Het moet een gebruikswaarde hebben voor de maatschappij, dat wil zeggen, de kopers, dus een bepaalde werkelijke of ingebeelde behoefte bevredigen. Hier is een basis, waarop de afzonderlijke warenproducent bouwt, maar het is een kwestie of het een aanwezige behoefte bevredigt, of nieuwe oproept door zijn gebruikswaarde, of dat het zich vergist heeft en een nutteloos ding gemaakt heeft. Dat is een zaak om bij de koper uit te vinden, waarom zijn 'waar' een gebruikswaarde heeft. De tweede voorwaarde, die het te vervullen heeft, is niet meer arbeid voor zijn 'waar' te gebruiken als dat voor de productie als maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd nodig is en dit toont zich daarin, dat het niet meer arbeidstijd voor de productie vereist dan het gemiddelde van de producenten die dezelfde 'waar' produceren. De productie van het product als 'waar', als de 'waar' de noodzakelijke vorm van het product, de algemene vorm van de productie, en daarom de bevrediging van de levensbehoefte door de verkoop en koop bemiddelt, heeft als voorwaarde dus een maatschappelijke arbeidsverdeling. Deze verdeling die weliswaar volgens de inhoud op een basis van behoeften, de samenhang van de activiteiten enzovoorts berust, waarvan de samenhang echter formeel alleen door de weergave van het product als 'waar' optreden tegenover de producenten als warenbezitters, als verkoper en koper heeft plaatsgevonden. Het is dus enerzijds evenzeer een product, dat met een verborgen, voor de individuen alleen als nood, behoefte, vaardigheid enzovoorts verschijnende natuurlijke noodzakelijkheid verschijnt, anderzijds als het resultaat van haar onafhankelijke alleen door het wezen van het product, door gebruikswaarde en ruilwaarde te moeten zijn, een voorwaardelijke voorkeur.

Anderzijds. Het product neemt alleen de vorm van de 'waar' aan, en de verhouding van de producenten tot elkaar als verkoper en koper wordt alleen door de haar beheersende maatschappelijke samenhang bepaald, waar het arbeidsvermogen zelf als 'waar' voor zijn bezitter, de arbeider is, waar de arbeider dus loonarbeider en het geld kapitaal geworden is. De maatschappelijke samenhang tussen de geldbezitter en de arbeider is er ook slechts een van warenbezitters. De verhouding past zich aan, brengt nieuwe maatschappelijke verhoudingen voort, door het specifieke karakter van de 'waar', die de arbeider te verkopen heeft en het eigenaardige karakter, waarin de koper hetzelfde consumeert, precies als het bijzondere doel, waarvoor hij het koopt. De kapitalistische productie voert onder andere de arbeidsdeling in de kern van het atelier met zich mee en het is dit, zoals de andere door het kapitaal gebruikte productiemiddelen, die de massaproductie, en daarom de gelijkwaardigheid van de gebruikswaarde van het product voor de producenten vormt, de productie enkel voor de verkoop, om het product enkel als 'waar' verder te ontwikkelen. [188]

Daaruit komt voort, hoe de vrije, schijnbaar toevallige, ongecontroleerde en de karakteristieke drijfveer van de warenproducenten arbeidsverdeling met de in de maatschappij systematische, planmatige, wetmatige, onder het commando van het kapitaal zich voltrekkende arbeidsdeling in de kern van het atelier, overeenkomt en beide zich gelijktijdig met elkaar ontwikkelen, zich elkaar door wisselwerking produceren.

In de maatschappijvormen daarentegen, waar de maatschappelijke verdeling zelf als vaste wet, als norm van buiten verschijnt, aan regels onderworpen is, vindt de arbeidsdeling, zoals

ze de basis van de werkplaats vormt niet plaats of alleen sporadisch en alleen in een beginnende vorm.

Bijvoorbeeld. De gildewetten bepaalden een zeer laag maximum van gezellen, die een meester mocht hebben. Hij wordt daardoor verhindert zich tot kapitalist te ontwikkelen. De arbeidsdeling is daarmee vanzelf, vanuit het atelier uitgesloten. (Dit moet iets verder uitgewerkt worden.)

Het hoofdargument van Plato voor de verdeling van de arbeid is: Dat wanneer iemand verschillende werken verricht, hij dan het ene als hoofdwerk zal verrichten, en het andere als nevenarbeid. Het product zal voor de gelegenheid van het werk op arbeid moeten wachten, terwijl zich omgekeerd de arbeid volgens de eisen van het product moet richten op de gelegenheid van beschikbaar werk. Dit is onlangs door de blekers en ververs tegen hun onderschikking onder de fabriekswetten geldend gemaakt. (De arbeidswet voor de blekers en ververs is in werking gesteld op 1 augustus 1861). Volgens de fabriekswet namelijk, waarvan de voorzieningen in deze betrekking gereproduceerd zijn voor het bleken enzovoorts staat: 'Gedurende elke maaltijd die anderhalf uur zal vormen voor het eten, zal geen kind, jong persoon of vrouw aangesteld worden of worden toegestaan om in een ruimte te verblijven waarin een productieproces bezig is, en alle jonge personen en vrouwen zullen de tijd hebben voor maaltijden in dezelfde periode van de dag.' (Fabrieks verslag voor een half jaar dat eindigt op 31 oktober 1861). 'De blekers klagen over de vereiste uniformiteit voor de maaltijden voor hen, vanwege het feit dat de machinerie in de fabrieken niet gestopt kan worden zonder nadeel op elk moment, en omdat als het gestopt wordt, de productie verloren gaat. Dus voor de verschillende bewerkingen van het afschroeiën, wassen, bleken, mangelen, het glanzen en verven, kan geen van die dingen gestopt worden op een bepaald moment zonder risico voor schade. Door het forceren van dezelfde tijd voor het eten voor alle werkende mensen kan een onderwerp zijn voor de gelegenheid van waardevolle goederen om blootgesteld te worden aan het risico of gevaar van incomplete bewerkingen.' (Dezelfde uren voor eten werden vastgesteld, omdat anders de controle onmogelijk werd, of de arbeiders in het algemeen de gelegenheid tot eten wel kregen.)

Verschillende vormen van de deling van de arbeid

'We onderscheiden bij de nieuwe mensen drie soorten van verdelingen van de arbeid in de industrie voor staten die een mate van beschaving hebben bereikt: het eerste, dat we het algemene noemen, zal het onderscheid aanbrengen van boeren, fabrikanten en handelaren, het verwijst naar de drie hoofdtakken van de nationale industrie. [189] De tweede, die speciaal genoemd zou kunnen worden, is de arbeidsdeling die voor elke soort industrie speciaal geldt. Het is dus, bijvoorbeeld, dat in de primitieve industrie we onderscheid maken voor de opdracht van de arbeiders die in de mijnen enzovoorts, moeten werken. De derde arbeidsdeling in de industrie, die we eindelijk in aanmerking moeten laten komen voor de titel van de deling van bezigheden of van de arbeid, is gevestigd in de vakken en ambachten om die te scheiden, en dat bestaat eruit dat zoveel mogelijk arbeiders deelnemen aan de werkzaamheden die verricht moeten worden voor het samenstellen van hetzelfde gebruiksobject en voor de handel. Elk van hen moet een deel van het werk voltooien, dat geen bijdrage levert voor de samenstelling van het totale object dat door de productie gemaakt

moet worden, dat resultaat komt er door het samenbrengen van het werk van alle werknemers die betrokken zijn bij de samenstelling. Dat is de verdeling van het werk dat gevestigd is in de meeste fabrieken en werkplaatsen, waar we zien dat een meer of minder aantal werknemers bezig is voor de productie van een enkel onderdeel voor de handel, allen vervullen een verschillende werkzaamheid.’ (F. Skarbek, *Théorie des richesses sociales*. Tweede uitgave, Parijs 1839). ‘De derde soort verdeling in de industrie vindt plaats binnen de ateliers zelf, en wordt geregeld op het moment dat er kapitaal beschikbaar is om de fabrieken in te richten en de hoofden van de ateliers die alle noodzakelijke middelen beschikbaar stellen voor het werk van de werknemers. Zij kunnen met behulp van hun fondsen, opletten op de terugkeer van de gemaakte kosten voor de producten die zij fabriceren voor de uiteindelijke handel.’

Eenvoudige samenwerking

‘Opgemerkt moet worden dat deze gedeeltelijke verdeling van het werk kan worden doorgevoerd, zelfs wanneer arbeiders bezig zijn met dezelfde taak. Metselaars, bijvoorbeeld, staan voor het doorgeven van hand tot hand van de bakstenen op een hogere steiger, ze doen allemaal hetzelfde werk, en er is onder hen een soort arbeidsdeling, die ieder van hen in staat stelt om de baksteen door te geven. De samenwerking maakt dat de stenen veel sneller op de bestemde gemarkeerde plek zijn, dan ze zouden zijn als elk van hen zijn bakstenen afzonderlijk zou dragen tot de bovenste steigers.’ (Skarbek)

c) Machinerie^[190]

Gebruik van de natuurkrachten en wetenschap

(stoom, elektriciteit, mechanische en chemische hulpmiddelen)

John Stuart Mill merkt op: ‘Het is de vraag of alle mechanische uitvindingen die tot nu toe gedaan zijn, de dagelijkse zware arbeid verlicht hebben voor alle mensen.’ Hij had moeten zeggen voor elk mens die zware arbeid verricht. Maar de machinerie op basis van de kapitalistische productie heeft geenszins het doel om de dagelijkse zware arbeid te verlichten of te verkorten van de arbeiders. ‘Artikelen zijn goedkoop, echter ze zijn gemaakt door mensen.’ (*Sophisms of free trade*, Londen, 1850) Het doel van de machinerie, in het algemeen gesproken, de waarde van de ‘waar’, dus zijn prijs te verlagen, het goedkoper te maken, dat wil zeggen, de voor de productie noodzakelijke arbeidstijd te verkorten. Echter geenszins de arbeidstijd te verkorten, terwijl enkele arbeiders met de productie van deze goedkopere ‘waar’ bezig is. Het gaat er inderdaad om niet de arbeidsdag te verkorten, maar zoals bij alle ontwikkelingen van de productieve kracht op kapitalistische basis, om de arbeidstijd te verkorten, die de arbeider voor de reproductie van zijn arbeidsvermogen, met andere woorden die hij voor de productie van zijn salaris nodig heeft, dus een deel van de arbeidsdag te verkorten. Dat deel dat hij voor zichzelf werkt, het betaalde deel van zijn arbeidstijd en door de verkorting daarvan, kan het andere deel van de arbeidsdag worden verlengd, het deel dat hij gratis voor het kapitaal werkt, het onbetaalde deel van de arbeidsdag, de surplusarbeidstijd. Waarom er overal met de invoering van de machinerie de zucht naar de verstrengeling van

vreemde arbeidstijd groeit en de arbeidsdag, tot de wetgeving ingevoerd moet worden, in plaats van verkort te worden, veeleer boven zijn natuurlijke grenzen verlengd wordt, dus niet alleen de relatieve surplusarbeidstijd, maar de gehele arbeidstijd, dit verschijnsel bekijken we in het derde hoofdstuk.

‘Tegelijkertijd, echter, is met de toename van het aantal machines, de zware arbeid ook toegenomen. De geleverde arbeid van zij die betrokken zijn in het proces op de werkplaats, is drie keer zo groot als in het begin van een dergelijke werkzaamheid. Machinerie heeft zonder twijfel het werk uitgevoerd dat miljoenen spieren van mensen zou vragen. Echter, het heeft ook de arbeid wonderbaarlijk vermenigvuldigd, van zij die bestuurd worden door zijn beangstigende bewegingen.’ (*Ten Hours Factory Bill. Lord Ashley’s speech*, Londen, 1844).

Het is slechts in enkele gevallen, dat de kapitalist door de invoering van de machinerie directe verlaging van het arbeidsloon beoogde, hoewel dit wel steeds het geval is, wanneer hij in plaats van de geschikte arbeid, eenvoudige plaatst, en in de plaats van de arbeid van volwassen mannen, de arbeid van vrouwen en kinderen stelt. De waarde van de ‘waar’ wordt door de in hem opgenomen maatschappelijke arbeidstijd bepaald. Bij de invoering van nieuwe machinerie, zo lang de massa van de productie nog op basis van de oude productiemiddelen voortduurt, kan de kapitalist de ‘waar’ onder de maatschappelijke waarde verkopen. Hoewel hij het boven de individuele waarde verkoopt, dat wil zeggen boven de arbeidstijd, die hij voor de vervaardiging in het nieuwe productieproces nodig heeft. Hier lijkt dus de meerwaarde voor hem uit de verkoop, het extra voordeel ten opzichte van de andere warenbezitters, het stijgen van de prijs van de ‘waar’ boven zijn waarde, voort te komen. Dus niet uit de vermindering van de noodzakelijke arbeidstijd en de verlenging van de surplusarbeidstijd. Dat is echter ook maar schijn. Door de uitzonderlijke productieve kracht, die de arbeid hier als onderscheid van de gemiddelde arbeid in dezelfde bedrijfstak verkrijgt, wordt het in verhouding tot de oudere arbeid, hogere arbeid, zodat bijvoorbeeld een arbeidsuur hetzelfde oplevert als 5/4 arbeidsuren van de gemiddelde arbeid, eenvoudige arbeid met een hogere potentie. De kapitalist betaalt het echter als gemiddelde arbeid. Een kleiner aantal arbeidsuren wordt zo gelijk aan een groter aantal arbeidsuren van de gemiddelde arbeid. Hij betaalt het als gemiddelde arbeid en verkoopt het als dat wat het is, hogere arbeid, waarvan een bepaalde hoeveelheid gelijk is aan een hogere hoeveelheid van de gemiddelde arbeid. De arbeider hoeft hier dus alleen een geringere tijd te werken, in vergelijking met de gemiddelde arbeider, om dezelfde waarde te produceren. |191| Hij werkt dus inderdaad een mindere arbeidstijd, dan de gemiddelde arbeider, om het equivalent voor zijn arbeidsloon of de voor de reproductie van zijn arbeidsvermogen noodzakelijke bestaansmiddelen te produceren. Hij geeft dus een groter aantal arbeidsuren als surplusarbeid aan de kapitalist, en het is slechts deze relatieve surplusarbeid, die aan de kapitalist bij de verkoop van het overschot van de prijs van de ‘waar’ boven zijn waarde levert. Hij realiseert deze surplusarbeidstijd, of wat hetzelfde is, deze surpluswaarde alleen in de verkoop, die dus niet uit de verkoop voortkomt, maar uit de verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd en daarom uit de relatieve vermeerdering van de surplusarbeidstijd. Zelfs wanneer de kapitalist, die de nieuwe machinerie invoert, een hoger dan het gemiddelde arbeidsloon zou betalen, zou het door hem gerealiseerde overschot boven de normale meerwaarde, van de door de andere kapitalisten in dezelfde bedrijfstak gerealiseerde meerwaarde uitkomen, omdat het arbeidsloon niet in dezelfde verhouding wordt vermeerderd. De mate waarin deze arbeid boven de gemiddelde arbeidstijd stijgt, betekent dus dat er steeds een relatieve vermeerdering van de surplusarbeidstijd plaatsvindt. In dit geval is het dus ook ondergeschikt aan de algemene wet, dat de meerwaarde gelijk is aan de surplusarbeid.

De machinerie bevindt zich, zodra het kapitalistisch gebruikt wordt, niet meer in een beginstadium, waarin ze meestal niets meer is dan een krachtiger instrument voor het handwerk. Deze machinerie veronderstelt de eenvoudige samenwerking. Het verschijnt, zoals we verder zullen zien, als een veel belangrijkere factor in haar, dan in de op de arbeidsdeling berustende werkplaats. Daar wordt alleen het principe van de velen geldig gemaakt, dat wil zeggen niet alleen wordt daarin duidelijk dat de verschillende werkzaamheden onder verschillende arbeiders verdeeld zijn, maar ook dat de verhoudingsgetallen plaatsvinden, waarin een bepaald aantal arbeiders groepsgewijs op de afzonderlijke werkzaamheden ingedeeld is, eraan onderschikt is. In het mechanische atelier, de meest ontwikkelde vorm van het kapitalistische gebruik van de machinerie, is het wezenlijk, dat velen hetzelfde doen. Het is zelfs zijn hoofdprincipe. Het gebruik van de machinerie veronderstelt verder oorspronkelijk de bestaansvoorwaarde van de werkplaats die op de arbeidsdeling berust. Dit is omdat de fabricage met machines zelf, dus het bestaan van machines, op een atelier berust, waarin het principe van de arbeidsdeling volledig is doorgevoerd. Pas op een verder ontwikkelingsniveau vindt de fabricage met machines zelf op basis van de machinerie plaats, in het mechanische atelier. 'In de kinderschoenen van het mechanische atelier vindt haar bouw plaats met het oog op de verdeling van werk in de gradaties van de grote aantallen; de kalk, het bos, de ijzeren en koperen torens hebben allemaal hun arbeiders in de volgorde van hun vermogen; maar de beweeglijkheid van de metselaars en de mannen die boren is nu vervangen door automatische machines, voor het snijden van de groeven in de bomen, het voorzien van de hoeken en het boren; en de werkzaamheden van de koperslagers en de bewerkers van het ijzer, zijn ter ondersteuning van automatische bewerkingen.' (Ure). De in de werkplaats ontwikkelde arbeidsdeling herhaalt zich enerzijds in de kern van het mechanische atelier, hoewel in zeer verminderde mate. Anderzijds, zoals we later zullen zien, gooit het mechanische atelier de wezenlijke principes van de op de arbeidsdeling berustende werkplaats op een hoop. Eigenlijk vermeerderd het gebruik van de machinerie de arbeidsverdeling in de kern van de maatschappij, van de verveelvoudiging van de bijzondere bedrijfstakken en onafhankelijke productieomgevingen.

Het grondprincipe is de vervanging van gekwalificeerde arbeid door eenvoudige arbeid, dus ook de reductie van de massa van het arbeidsloon op het gemiddelde arbeidsloon, of de reductie van de noodzakelijke arbeid van de arbeiders op het gemiddelde minimum en de reductie van de productiekosten van het arbeidsvermogen op de productiekosten van de eenvoudige arbeidsvermogens.^[192]

De vergroting van de productieve kracht door de eenvoudige samenwerking en de arbeidsdeling kost de kapitalist niets. Het zijn onuitputtelijke natuurkrachten van de maatschappelijke arbeid in bepaalde vormen, die het onder de heerschappij van het kapitaal aanneemt. Het gebruik van de machinerie brengt alleen de productieve krachten van de maatschappelijke arbeid in het spel, dit in onderscheid tot de arbeid van de afzonderlijke individuen. De machinerie zet de eenvoudige natuurlijke krachten om in potenties van de maatschappelijke arbeid, zoals water, wind, stoom, elektriciteit enzovoorts. Dit afgezien van de benutting van de mechanische wetten, in het eigenlijke, werkende deel dat werkt, dat wil zeggen het mechanische of chemische deel van de machinerie dat de grondstof direct omzet. Hierin onderscheidt zich deze vorm van de vermeerdering van de productieve krachten, en verder de noodzakelijke arbeidstijd daardoor, dat een deel van enkel de natuurkracht die gebruikt wordt in deze de voor haar bruikbare vorm het product van de arbeid is, zoals de omzetting van water in stoom. Waar de bewegende kracht, zoals het water bijvoorbeeld, natuurlijk als waterval en dergelijk gevonden wordt, is het middel waardoor zijn beweging van de eigenlijke machinerie in gang gezet wordt, bijvoorbeeld het waterrad een product van

arbeid. Bijzonder kenmerkend, dit terzijde, is dat de Fransen het water in de loop van de achttiende eeuw horizontaal lieten werken, terwijl de Duitsers het steeds kunstmatig braken. Dit geldt in het geheel ook direct voor de machinerie die de grondstof zelf omvormt. De machinerie dus, als onderscheid van de eenvoudige samenwerking en de arbeidsdeling in de werkplaats, is een producerende productieve kracht. Ze treedt als 'waar', direct als machinerie of indirect als 'waar' dat geconsumeerd moet worden, om de bewegende kracht de vereiste vorm te geven, in de productiesfeer, waarin ze als machinerie werkt, als een deel van het constante kapitaal. Zoals elk deel van het constante kapitaal voegt ze aan het product de waarde toe, die in haar zelf opgenomen is, dat wil zeggen ze maakt het duurder door de arbeidstijd, die voor haar eigen productie vereist was. Hoewel we daarom in dit hoofdstuk de verhouding van het variabele kapitaal tot de waardegrootte, waarin het zich reproduceert, uitsluitend bekijken, gebiedt het gebruik van de machinerie het naast het in het arbeidsloon vastgelegde deel van het kapitaal ook de andere delen van het kapitaal te analyseren. We bekijken hier dus met andere woorden de verhouding van de in de productieomgeving gebruikte noodzakelijke arbeid tot de surplusarbeid, omdat duidelijk de analyse van de verhouding van de meerwaarde tot het constante kapitaal en de voor de totale som van het voorgeschoten kapitaal elkaar uitsluiten. Het principe namelijk, dat het gebruik van middelen, waardoor de productieve kracht vergroot wordt, berust op het goedkoper maken van de 'waren', en daarom dus de verkorting van de voor de reproductie van arbeidsvermogen noodzakelijke arbeidstijd, en als gevolg van deze vernuftigheid, waardoor de productieve kracht vergroot wordt, dat wil zeggen dat hetzelfde aantal arbeiders in dezelfde tijdsduur meer gebruikswaarden produceren. In het geval van het gebruik van de machinerie wordt echter dit resultaat alleen bereikt door een groter kapitaal beslag, door de consumptie van beschikbare waarde, door het inbrengen van een element, dat dus, in relatie tot zijn eigen waarde, de waardegrootte van het product, de 'waar' vermeerderd.

Wat vervolgens de grondstof betreft, daarvan blijft de waarde natuurlijk dezelfde, op welke manier het ook bewerkt wordt, namelijk de waarde, waarin het in het productieproces ingaat. |193| Verder vermindert het gebruik van de machinerie de hoeveelheid arbeid, dat door een bepaalde hoeveelheid grondstof geabsorbeerd wordt, of vermeerderd zich de hoeveelheid grondstof dat in een bepaalde arbeidstijd in een product wordt omgezet. Deze beide elementen beschouwd, verkrijgt de geproduceerde 'waar' met behulp van de machinerie minder arbeidstijd dan die zonder zijn hulp produceert. Ze geeft dus een kleinere waardegrootte weer, ze is goedkoper. Dit resultaat wordt echter alleen bereikt door de industriële consumptie van 'waren', van in de machinerie bestaande 'waren', waarvan de waarde in het product opgaat.

Omdat dus de waarde van de grondstof hetzelfde blijft, of nu machinerie gebruikt wordt of niet, omdat dus de hoeveelheid arbeidstijd, dat een bepaalde hoeveelheid grondstof in een product en daarom in een 'waar' omzet, zich door het gebruik van de machinerie vermindert, daarom hangt het goedkoper worden van de 'waren' die door de machine geproduceerd worden slechts van één situatie af; namelijk dat de in de machinerie zelf opgenomen arbeidstijd minder is dan de arbeidstijd die verkregen is door het daarvoor vervangen van het arbeidsvermogen. Dat dus de waarde van de machinerie, dat door de 'waar' opgenomen wordt kleiner is, dat wil zeggen minus de arbeidstijd, dan de waarde van de door haar vervangen arbeid. Deze waarde is echter de waarde van het arbeidsvermogen, waarvan het gebruikte aantal door de machinerie verminderd wordt.

In de mate waarin de machinerie uit haar kinderschoenen treedt, zich onderscheidt van de dimensies en de aard van de handwerkstuig, dat het oorspronkelijk vervangt, wordt het massaler en duurder. Het vereist meer arbeidstijd voor haar productie, stijgt in haar absolute

waarde, hoewel ze relatief goedkoper wordt. Dat wil zeggen dat de actieve machinerie in de verhouding tot haar werkzaamheid minder kost dan de minder werkzame hoeveelheid arbeidstijd, dat haar eigen productie kost. De kosten van de machinerie groeien in veel mindere verhouding dan dat de hoeveelheid arbeidstijd groeit, dat ze vervangt. In ieder geval stijgt haar absolute duur progressief, voegt ze dus absoluut grotere waarde toe aan de door haar geproduceerde 'waren', namelijk in vergelijking tot het handwerktuig of zelfs de eenvoudige en op de arbeidsdeling rustende instrumenten, die ze in het productieproces vervangt. Dat nu de door hun duurdere productie instrumenten geproduceerde 'waren' goedkoper zijn, dan de dan die zonder hem geproduceerde, dat de in de machinerie zelf verkregen arbeidstijd minder is, dan die ze vervangt hangt van twee situaties af.

1) Hoe groter de activiteit van de machinerie, hoe meer ze de productieve kracht van de arbeid laat stijgen, in de verhouding, waarin ze een arbeider in staat stelt de arbeid van veel arbeiders te verrichten, groeit de massa van de gebruikswaarden en daarmee de 'waren', die met behulp van de machinerie in dezelfde arbeidstijd geproduceerd worden. Het aantal 'waren' vermeerderd zich dus, waarin de waarde van de machinerie weer verschijnt. De totale waarde van de machinerie verschijnt alleen weer in de totaliteit van de 'waar' waarvoor ze voor de productie ervan als arbeidsmiddel geassisteerd heeft. Deze totale waarde verdeelt zich in evenredige delen over de afzonderlijke 'waren', waarvan de som uit de totale massa bestaat. Hoe groter dus de totale massa, hoe kleiner is het waardedeel van de machinerie, dat in de afzonderlijke 'waar' weer verschijnt. Ondanks het waardeverschil tussen de machinerie en het handwerktuig of het eenvoudige arbeidsinstrument, wordt een geringer waardedeel voor de machinerie in de 'waar' opgenomen, dan voor het arbeidsinstrument en het arbeidsvermogen, dat de machine vervangt. Dit is in de verhouding hoe zich de waarde van de machine over een grotere totale som van producten of 'waren' verdeelt. Een spinmachine die dezelfde arbeidstijd in 1000 pond katoen opneemt, verschijnt als waardedeel van 1/1000 slechts in het afzonderlijk pond garen terug, terwijl wanneer ze slechts 100 pond in dezelfde tijd zou spinnen, zou slechts 1/100 van haar waarde in een afzonderlijk pond garen weer verschijnen. Het is dus in dit geval tienmaal meer arbeidstijd, het heeft tienmaal meer waarde, het is tienmaal duurder dan in het eerste geval. [194] Machinerie kan dus alleen onder bepaalde omstandigheden, op kapitalistische grondslag, gebruikt worden, waar in het algemeen massaproductie, productie op grote schaal mogelijk is.

'De arbeidsdeling en het te werk stellen van de machines zijn niet mogelijk in instellingen, die voldoende werk bieden voor alle klassen van werknemers en geweldige resultaten opleveren. Het product is aanzienlijk lager aan kosten, dan vergelijkbare kosten voor instrumenten en machines. Als twee dezelfde krachten produceren, dan doet de één 100.000-meter, en kan de andere 200.000-meter van het zelfde Laken maken, in dezelfde tijd. U zou kunnen zeggen, dat de eerste machine het dubbele kost ten opzichte van de tweede, dat in een van deze bedrijven een dubbel kapitaal wordt gebruikt in vergelijking met de andere.'

(Rossi, *Cours d'Economie Politique*.)

2) Al bij de opdeling van de op arbeid beruste werkplaats, zoals bij de handmatige industrie enzovoorts, vindt men, dat de arbeidsinstrumenten (evenals een ander deel van de arbeidsvoorwaarden, zoals de gebouwen), in hun gehele omvang het arbeidsproces ingaan, ofwel direct als arbeidsmiddel of indirect als voorwaarden, zoals gebouwen, die noodzakelijk zijn, opdat het arbeidsproces voortgang vindt. Echter ze gaan slechts gedeeltelijk, per deel, in het waardevormingsproces op, namelijk alleen voor de omvang, waarvoor ze in het

arbeidsproces gebruikt worden, met hun gebruikswaarde en tegelijk met hun ruilwaarde in het arbeidsproces geconsumeerd worden. Hun gebruikswaarde als arbeidsmiddel gaat in het arbeidsproces geheel op, maar het behoud een deel gedurende een periode, dat een som van het arbeidsproces omvat, waarin ze herhaaldelijk voor de productie van dezelfde soort 'waren' dienen, dat wil zeggen steeds opnieuw als arbeidsmiddel voor nieuwe arbeid voor de verwerking van nieuw materiaal dienen. De gebruikswaarde, dat als zodanig arbeidsmiddel is, wordt pas afgeschreven over zo'n kortere of langere periode, waarin hetzelfde arbeidsproces steeds weer opnieuw herhaald wordt. Haar ruilwaarde verschijnt dus alleen weer in zijn geheel in de totale som van de 'waren', in de productie waarin ze voor een dergelijke periode gediend hebben, de gehele periode, vanaf de intrede in het arbeidsproces tot aan haar verwijdering uit het proces. In elke afzonderlijke 'waar' gaat daarom slechts een bepaald evenredig waardedeel van het arbeidsmiddel. Zou het instrument gedurende 90 dagen dienen, dan zou in de 'waren', die elke dag geproduceerd worden, $1/90$ van zijn waarde weer verschijnen. Hier werkt noodzakelijkerwijs een ideale gemiddelde berekening, want het geheel verschijnt als de waarde van het instrument pas weer, na de gehele periode van alle arbeidsprocessen, waarin het geheel benut werd, dus in de totale som van de 'waren', waarin het tijdens de productie ervan gedurende deze periode geassisteerd heeft. Het wordt dus berekend, dat voor elke dag gemiddeld een zo groot evenredig deel van zijn gebruikswaarde benut wordt, dit is de fictie, dus een zo groot evenredig waardedeel van hetzelfde product zoals het ooit op een dag weer verschijnt.

Met de invoering van de machinerie, waarmee de arbeidsmiddelen een grotere omvang aannemen, en zich weergeven in een grote massa gebruikswaarden, groeit het onderscheid tussen arbeidsproces en waardevormingsproces, en wordt het een belangrijke factor in de ontwikkeling van de productieve kracht en het karakter van de productie. Een atelier van mechanische weefgetouwen, dat gedurende 12 jaar presteert, daarvan is de afschrijving van de machinerie enzovoorts gedurende het arbeidsproces van 1 dag onbeduidend en verschijnt daarom het waardedeel van de machinerie, dat in de afzonderlijke waar weer verschijnt of zelfs in het product van een geheel jaar als relatief onbeduidend. De arbeid uit het verleden en de geobjectiveerde arbeid treedt hier massaal binnen in het arbeidsproces, terwijl slechts een relatief onbetekenend deel van dit deel van het kapitaal in hetzelfde arbeidsproces gebruikt wordt, dus intreedt in het waardevormingsproces en daarom als waardedeel in het product weer verschijnt. Hoe betekenisvol daarom ooit de waardegrootte zou zijn, welke de in het arbeidsproces ingaande machinerie en de met haar gegeven gebouwen enzovoorts weergeven, gaat er, met deze totale waardemassa vergeleken, altijd een relatief kleiner deel ervan op in het dagelijkse waardevormingsproces [195], en daarmee in de waarde van de 'waar' in. Daarmee verhoogt de 'waar' relatief, maar slechts onbeduidend en in veel geringere mate dan de door de machinerie vervangen handenarbeid zou worden verhoogd. Hoe groot daarom ook het deel van het kapitaal, dat in de machinerie belegd is, zou mogen verschijnen tegen het deel dat in de levende arbeid belegd is, hetgeen deze machinerie als productiemiddel dient, zo verschijnt deze evenredigheid als zeer gering. Wanneer het waardedeel van de machinerie, dat in de afzonderlijke 'waar' weer verschijnt, vergeleken wordt met de in dezelfde 'waar' opgenomen levende arbeid, en verschijnt van beide, machinerie en arbeid, dan is het toegevoegde waardedeel aan het afzonderlijke product gering, in verhouding tot de waarde van de grondstof zelf.

Het is pas met de machinerie, dat de maatschappelijke productie op een grotere schaal de kracht verwerft om producten, die een grotere hoeveelheid arbeid weergeven, dus grotere waarde massa's, geheel in het arbeidsproces te laten opgaan, geheel als productiemiddel. Terwijl slechts een relatief kleiner evenredig deel van de waardemassa in het

waardevormingsproces ingaat, tijdens het afzonderlijke arbeidsproces. Het kapitaal, wat in deze vorm in elk afzonderlijke arbeidsproces opgaat, is groot, maar de verhouding, waarin zijn gebruikswaarde tijdens dit arbeidsproces gebruikt wordt, geconsumeerd wordt en zijn waarde daarom vervangen moet worden, is relatief klein. De machinerie werkt in het geheel als arbeidsmiddel, voegt echter alleen waarde toe aan het product in de verhouding waarin het arbeidsproces het tot waarde vormt, een waardevorming, die door de mate van gebruik van de gebruikswaarde, tijdens het arbeidsproces bepaald is.

De onder 1) en 2) opgetelde voorwaarden, waarvan het afhangt, dat de met duurdere instrumenten geproduceerde waren goedkoper zijn, dan die met goedkopere instrumenten geproduceerde, of dat de in de machinerie opgenomen waarde kleiner is dan de waarde van het arbeidsvermogen, die het vervangt komen hier op neer. De eerste voorwaarde is de massaproductie, dit hangt af van de mate waarin de massa van de 'waren', dat één arbeider in dezelfde arbeidstijd produceren kan groot is in vergelijking tot de massa 'waren' die hij zonder de machinerie zou produceren. Met andere woorden van de mate, waarin de arbeid door de machinerie vervangen wordt, dus de massa arbeidsvermogen, die in betrekking tot de massa producten gebruikt wordt, mogelijk verkort is. Of er mogelijk veel arbeidsvermogen door de machinerie vervangen wordt en dat het deel van het kapitaal, dat in arbeid geïnvesteerd is, als relatief klein verschijnt tegenover het deel van het kapitaal dat in de machinerie belegd is. Ten tweede echter, dat hoe groot ook altijd het in de machinerie bestaande deel van het kapitaal is, het waardedeel van de machine is het deel, dat in de afzonderlijke waar terug verschijnt. Het waardedeel dus, dat de machinerie aan de afzonderlijke waar toevoegt, en dat is klein in vergelijking tot de in dezelfde waar verkregen waardedelen door arbeid en grondstof, en wel in een gegeven arbeidstijd waarin de totale machinerie in het arbeidsproces opgenomen wordt. Het is slechts een relatief onbeduidend deel van de machinerie dat in het waardevormingsproces ingaat ten opzichte van de gehele machinerie dat in het arbeidsproces opgenomen wordt, maar steeds slechts een evenredig deel van de waardegrootte van de machinerie.

Vervolgens is de volgende kritiek van Ricardo te vermelden.

Ricardo spreekt van een deel van de arbeid van de ingenieur in het maken van de machines, als opgenomen bijvoorbeeld in een paar kousen, maar de totale arbeid dat elk paar kousen produceerde, is alsof het een enkel paar is, waarvan we spreken, dat bevat de gehele arbeid van de ingenieur, niet een deel, want één machine maakt veel paren, en geen enkele van deze zou gemaakt kunnen zijn zonder elk deel van de machine. (*Observations on certain verbal disputes in Political Economy*, Londen, 1821). [196]

Het in de grondstof geïnvesteerde deel van het kapitaal groeit nog ongelijk sneller in vergelijking met het in het arbeidsloon geïnvesteerde deel, enkel door de arbeidsdeling. Daar komt nog bij de nieuwe en verhoudingsgewijze grote mate van de in arbeidsmiddelen, machinerie enzovoorts geïnvesteerde kapitaal. Met de voortschrijding van de industrie groeit dus gelijktijdig ook het ondersteunende deel van het kapitaal in verhouding tot het geïnvesteerde deel van de levende arbeid. [197]

Een van de eerste gevolgen van de invoering van nieuwe machinerie, voordat ze overheersend in een productietak geworden is, is de arbeidstijd van de arbeiders te verlengen, dat voortkomt uit het werken met de oude onvolkomen productiemiddelen. De met de machinerie geproduceerde 'waar', hoewel ze boven hun individuele waarde verkocht wordt, dat wil zeggen boven de hoeveelheid in haar opgenomen arbeidstijd, wordt onder de tegenwoordige maatschappelijke, algemene waarde van dezelfde producteenheid verkocht. De maatschappelijke noodzakelijke arbeidstijd voor de productie van deze bepaalde 'waar' is daarom gedaald, niet echter de 'waar' die de arbeider geproduceerd heeft met de oude productie instrumenten. Volstaan dus 10 uur arbeidstijd voor de reproductie van zijn arbeidsvermogen, dan bevat zijn product van 10 uur niet meer 10 uur noodzakelijke arbeidstijd, namelijk de onder de nieuwe maatschappelijke productievoorwaarden voor de vervaardiging van dit product noodzakelijke arbeidstijd, maar misschien slechts 6 uren. Wanneer hij dus 14 uur werkt, dan geven van deze 14 uur slechts 10 uur noodzakelijke arbeidstijd weer en zijn er slechts 10 uur noodzakelijke arbeidstijd in het product gerealiseerd. Het product heeft daarom ook alleen de waarde van een product van 10 uur algemene noodzakelijke maatschappelijke arbeid. Hij zou de arbeidstijd moeten verlengen, wanneer hij zelfstandig werkt. Werkt hij als loonarbeider, dus levert hij naast noodzakelijke arbeid ook surplusarbeid, dan zal bij de verlenging van de absolute arbeidstijd de gemiddelde surplusarbeid voor de kapitalist er alleen uitkomen, wanneer zijn loon onder het gemiddelde van vroeger daalt. Dat wil zeggen dat hij van de meer uren die hij werkt minder door hem zelf worden toegeëigend, niet omdat zijn arbeid productiever is geworden, maar omdat het onproductiever geworden is. Niet omdat hij in een kortere arbeidstijd dezelfde hoeveelheid van het product maakt, maar omdat de hem toebedeelde hoeveelheid verkleind wordt.

De meerwaarde is gelijk aan de surplusarbeid, absoluut maar ook relatief, dat het kapitaal door het gebruik van de machinerie voortbrengt. Het ontstaat niet uit het arbeidsvermogen, dat de machinerie vervangt, maar uit het arbeidsvermogen dat ze gebruikt. Volgens Baines, 'kan een eerste klas fabriek voor katoenspinnen niet gebouwd worden, dat gevuld is met machinerie, en uitgerust is met stoommachines en de apparaten die op gas werken, onder de £100.000. Een stoommachine van 100 paardenkrachten zal 50.000 spindels draaien, die 62.500 mijlen fijn katoendraad per dag zullen produceren. In een dergelijke fabriek zullen 1000 personen evenveel draad spinnen dan 250.000 personen zouden kunnen zonder machinerie.' (S. Laing, *The national distress*, Londen, 1844). In dit geval komt de meerwaarde voor het kapitaal niet voort uit de besparing van 250 personen, maar van de ene persoon, die het vervangt, niet van de 250.000 personen die het vervangt, maar van de 1000 aangestelden. Het is hun surplusarbeid, dat zich realiseert in de meerwaarde. De gebruikswaarde van de machine, en zijn vervangen van mensenarbeid is zijn gebruikswaarde, maar het bepaalt de waarde niet, maar die voor zijn eigen productie vereiste arbeid. En de waarde, dat het voor zijn gebruik bezit, voordat ze binnenkomt in het productieproces, is de enige waarde, die het als machinerie aan het product toevoegt. Deze waarde heeft de kapitalist met de aankoop van de machine betaald.

Vooropgesteld, dat de 'waren' tegen hun waarde verkocht worden, bestaat de relatieve meerwaarde, dat het kapitaal door middel van de machinerie schept, zoals bij het gebruik van alle andere arrangementen, die de productieve kracht van de arbeid vermeerderen en daarmee de prijs van de afzonderlijke producten verminderen, enkel daaruit, dat de voor de reproductie

van het arbeidsvermogen noodzakelijke 'waren' goedkoper worden. Dat is omdat de voor de reproductie van het arbeidsvermogen noodzakelijke arbeidstijd, dat slechts een equivalent van de in het arbeidsloon bevatte arbeidstijd is, verkort wordt, omdat bij |198| bij gelijke duur van de totale arbeidsdag de surplusarbeidstijd verlengd wordt. (Er vinden enkele aangepaste situaties plaats, waarover later meer.) Deze verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd is een resultaat, dat de gehele kapitalistische productie ten goede komt en de productiekosten van het arbeidsvermogen in het algemeen vermindert, omdat volgens de voorwaarde van de door de machinerie geproduceerde 'waren' in zijn reproductie in het algemeen in de productie opgaat. Het is echter geen motief voor de afzonderlijke kapitalist om machinerie in te voeren omdat het een algemeen resultaat is, dat hem niet in het bijzonder ten goede komt.

Ten eerste. De invoering van de machinerie, zij het, dat het de handwerkmatige industrie vervangt, zoals bijvoorbeeld bij het spinnen, dus dat het een industrietak in het algemeen eerst aan de kapitalistische productiewijze onderwerpt. Hetzij, dat ze vroeger op enkel de arbeidsdeling berustende werkplaats drastisch verandert, zoals in de machinefabriek. Hetzij uiteindelijk dat ze de vroegere machinerie door betere verdringt of het gebruik van de machinerie in een atelier op vroeger nog niet door de machinerie gegrepen deelwerkzaamheden uitbreidt. In al die gevallen verlengt ze, zoals hierboven opgemerkt, de noodzakelijke arbeidstijd voor de onder de oude productie onderschikte arbeiders en verlengt het hun totale arbeidsdag. Anderzijds echter verkort ze relatief de noodzakelijke arbeidstijd in het atelier, waarin ze nieuw ingevoerd is. Zijn 2 uur van de handwever na de invoering van het mechanische weefgetouw nog slechts één maatschappelijk noodzakelijk arbeidsuur, dan is één arbeidsuur van de wever aan het mechanische weefgetouw nu, voordat het mechanische weefgetouw in het algemeen in deze soort weverij ingevoerd is, groter dan het noodzakelijke arbeidsuur. Haar product heeft een hogere waarde dan het ene arbeidsuur. Het is gelijk als zou eenvoudige arbeid op een hogere potentie, of een hoger soort weefarbeid in haar gerealiseerd zijn. Dit is namelijk het geval in de omvang, waarin de kapitalist, die het mechanische weefgetouw gebruikt, het product verkoopt, onder zijn huidige maatschappelijk noodzakelijke waarde. Echter hij verkoopt het boven haar individuele waarde, dat wil zeggen boven de arbeidstijd, dat het zelf voor zijn vervaardiging met behulp van het mechanische weefgetouw aan te wenden heeft. De arbeider hoeft dus minder uren voor de reproductie van zijn salaris te werken, zijn noodzakelijke arbeidstijd is in dezelfde mate verkort, waarin zijn arbeid een hogere arbeid in zijn branche geworden is. Waar het product van één arbeidsuur voor dezelfde en misschien boven het product van 2 arbeidsuren, in het atelier waar nog de oude productiewijze heerst, verkocht wordt. Blijft de normale dag daarom hetzelfde, even lang, dan groeit hier de surplusarbeidstijd, omdat de noodzakelijke arbeidstijd verkort is. Dit zou zelfs plaatsvinden in het geval van een loonsverhoging, altijd vanuit de voorwaarde, dat onder de nieuwe omstandigheden niet een zo groot evenredig deel van de dag dan voorheen voor de vervanging van zijn salaris of de reproductie van zijn arbeidsvermogen gebruikt. Deze verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd is natuurlijk tijdelijk en verdwijnt, zodra de algemene invoering van de machinerie in deze bedrijfstak de waarde van de 'waar' weer tot de in haar bevatte arbeidstijd teruggebracht heeft. Hierdoor is dit natuurlijk tegelijk een prikkel voor de kapitalisten, om door de invoering van steeds nieuwere, kleine verbeteringen die door hen gebruikte arbeidstijd boven het niveau van de in dezelfde productiesfeer algemene noodzakelijke arbeidstijd te tillen. Dit geldt, in welke bedrijfstak waar de machinerie ook gebruikt wordt, en het is daar onafhankelijk van, wanneer de door hen geproduceerde waren opgaan in de consumptie van de arbeiders zelf.

Ten tweede. Het is een algemene ervaring, dat zodra de machinerie kapitalistisch gebruikt wordt, dat wil zeggen niet meer in haar kinderschoenen staat, waarin ze in veel branches

oorspronkelijk verschijnt, namelijk als enkel een productievere vorm van het oude handwerktuig, dat echter nog in de oude bedrijfsaanpak [199] door onafhankelijke arbeiders en hun familie gebruikt wordt, zodra het als een vorm van het kapitaal tegenover de arbeiders zich verzelfstandigt, de absolute arbeidstijd, de totale arbeidsdag, niet verkort, maar verlengd wordt. De analyse van deze zaak hoort bij hoofdstuk 3. Hier moeten echter de hoofdpunten aangegeven worden. Er moeten hier twee dingen onderscheiden worden. Ten eerste. De nieuwe voorwaarden waarin de arbeider zich geplaatst ziet en die de kapitalisten verder willen zetten met geweld om de arbeidstijd verder te verlengen. Ten tweede. Het motief, dat het kapitaal voor deze werkzaamheden bepalen.

Bij 1). De arbeid, die eenmaal omgezet is in de vorm van haar schijnbare lichte vorm, werkt met alle inspanningen van de spieren op de machine, evenals de handigheid. De verlenging loopt om deze reden vooralsnog niet vast op de fysieke onmogelijkheid. Ten tweede breekt de tegenstand van de arbeiders, waarvan de dominantie bij de manufactuur nog aanwezig was, daar is nu zijn virtuositeit niet meer veroorloofd. Hij moet zich meer gedeisd houden omdat de kapitalisten zich veel meer kunnen veroorloven om de geschikte arbeiders te vervangen door ongeschikte, en daardoor kan hij zijn controle meer op het onderwerpen zetten. Dan de nieuwe klasse van arbeiders, dat er nu als een bepaald element in komt. Het karakter van het gehele atelier verandert, en volgens haar natuur is het inschikkelijker naar de despotie van het kapitaal. Het gaat namelijk om het element van de vrouwen en kinderen. Is eenmaal door de traditie de arbeidsdag gewelddadig verlengd, dan vereist het oudere mensen, zoals in Engeland, voordat de arbeiders in staat zijn het weer terug te brengen tot de normale grenzen. Op die manier gaat de verlenging van de dag boven zijn natuurlijke grenzen, over in de nachtarbeid, een zijsprong van het fabriekssysteem. 'Het is duidelijk dat de lange werkuren ontstonden door de omstandigheid van een groot aantal behoeftige kinderen die ingebracht werden uit de verschillende delen van het land, uit de arbeidshuizen, zodat de patroons onafhankelijk werden van de beschikbare handen, en dat toen het eenmaal gevestigd was, de klanten door middel van het miserabele materiaal dat ze produceerden op deze manier, ze het konden afschuiven op hun burens met de grotere faciliteit.' (J. Fielden, *The curse of the factory system*, Londen, 1836.)

'Mister E, een eigenaar van de werkplaats informeerde me dat hij exclusief vrouwen tewerkstelde aan zijn mechanische weefgetouwen. Dat geldt ook in het algemeen, hij heeft een besliste voorkeur voor getrouwde vrouwen, speciaal zij die families thuis hebben die afhankelijk zijn van hun ondersteuning. Zij zijn oplettend, meegaand, meer dan ongetrouwde vrouwen, en zij zijn vastberaden om zich tot het uiterste in te spannen om te zorgen voor de noodzakelijkheden van het leven.' 'Dat zijn de deugden, de bijzondere deugden, van het vrouwelijke karakter toegewijd tot het uiterste, dus alles tot de grootste plichtsbetrachting en zacht van karakter dat is gemaakt voor de bedoeling van haar verbondenheid en lijden.' (*Ten Hours Factory Bill. The Speech of Lord Ashley*, Londen, 1844)

De hierboven geciteerde Fielden zegt.

'Wanneer verbeteringen van de machinerie voortgaan, heeft de hebzucht van de meesters velen aangezet tot het uitvoeren van meer arbeid met hun handen dan waartoe ze van nature in staat zijn om te presteren.' (Fielden).

De geuwthonger naar vreemde arbeid (surplusarbeid) is niet specifiek voor de gebruiker van de machinerie, maar is het gedreven motief van de gehele kapitalistische productie. Omdat de fabriekseigenaar zich nu in een betere positie bevindt om dit door te voeren, laat hij heel natuurlijk de teugel vieren.^[7]

Er zijn echter nog bijzondere aanvullende situaties, die deze drijfveer in het geval van het gebruik van de machinerie een bijzondere prikkel geven.^[200]

De machinerie levert haar bijdrage aan de waardevorming voor een langere periode, waarin hetzelfde arbeidsproces voortdurend voor de productie van nieuwe 'waren' herhaald wordt. Deze periode is volgens een gemiddelde berekening bepaald, volgens welke de totale waarde van de machinerie in het product overgegaan is. Door de verlenging van de arbeidstijd boven de grens van de normale arbeidsdag uit wordt de periode verkort, waarin het in de machinerie geïnvesteerde kapitaal door de totale productie vervangen is. Stel die periode is 10 jaar, wanneer er 12 uur per dag gewerkt wordt. Zou er dagelijks 15 uur gewerkt worden, dus wanneer de dag met 1/4 verlengd zou worden, dan is dat in 1 week 1 1/2 dagen is 18 uur. De gehele week wordt dan volgens de voorwaarde 90 uur. $18/90$ is $1/5$ week. En zo zou gedurende tien jaar $1/5$ gespaard worden, dus 2 jaar. Dus in 8 jaar zou zich het geïnvesteerde kapitaal in de machinerie vervangen hebben. Of ze is werkelijk in die tijd verbruikt. Dan is het reproductieproces bespoedigd. Wanneer dat niet het geval is, en ze is nog in staat om door te werken, dan vergroot zich de verhouding van het variabele kapitaal tot het constante deel, omdat het laatste nog meewerkt, zonder dat het verder nog in het waardevormingsproces ingaat. Daardoor stijgt, wanneer niet de meerwaarde, zij is in het algemeen toch gegroeid als gevolg van de verlengde arbeidstijd, dan toch de verhouding van deze meerwaarde tot de totale som van het geïnvesteerde kapitaal, en daarmee de winst. Hier komt nog bij, dat bij de invoering van nieuwe machinerie de verbeteringen zich keer op keer opvolgen. Zo wordt voortdurend een groter deel van de oude machinerie voor een deel minder waard of zelfs geheel onbruikbaar, voordat haar circulatieperiode doorlopen is, of haar waarde in de waarde van de 'waren' verschenen is. Hoe meer de periode voor de reproductie verkort wordt, hoe minder speelt dit gevaar en hoe vaardiger de kapitalist is, nadat de waarde van de machinerie in korte tijd teruggekeerd is, door de nieuwe en verbeterde machinerie in te voeren en door de oude goedkoop te verkopen. Die kan dan weer door andere kapitalisten nuttig gebruikt worden, omdat deze in zijn productie van het begin af binnenkomt als een vertegenwoordiger met een mindere waardegrootte. (Hierover nader bij het vaste kapitaal uit te leggen, waar ook het voorbeeld van Babbage geldt.)

Het hierboven gestelde geldt niet alleen voor de machinerie, maar voor het gehele vaste kapitaal, dat het gebruik van de machinerie als gevolg met zich meevoert en als voorwaarde stelt.

Hierbij gaat het voor de kapitalisten, op geen enkele manier er alleen maar om, om het vaste kapitaal dat in de waardemassa geïnvesteerd is zo snel mogelijk terug te krijgen, om het zo voor de ontwaarding te behoeden en om het in een beschikbare vorm weer te bezitten. Het gaat er echter vooral om, om het winstgevend gebruik van dit kapitaal, de grote massa van het kapitaal, dat in een bepaalde vorm ingebouwd is, waarin het zowel als ruilwaarde verkommert en als gebruikswaarde nutteloos is, buiten het contact gebracht wordt met de levende arbeid, waarvoor het, het vaste kapitaal vormt. Omdat het in het arbeidsloon geïnvesteerde deel van het kapitaal zich tegen het totale kapitaal, speciaal ook tegen het vaste kapitaal erg verkleind heeft, en de grootte van de meerwaarde niet alleen door zijn 'voet', maar ook afhangt van het aantal gelijktijdig gebruikte arbeidsdagen, daalt de winstvoet ook, omdat het ook van deze verhouding afhangt. Om dit te verhinderen is natuurlijk het eenvoudigste middel de verlenging van de arbeidsdag, om zo de absolute surplusarbeid mogelijk te verlengen, en om zo het vaste kapitaal tot middel te maken om de grootst mogelijke onbetaalde arbeid toe te eigenen. Staat de fabriek stil, dan ziet de fabrikant het als dat de arbeiders hem bestelen, want in het vaste kapitaal heeft zijn kapitaal een vorm

gekregen, waarin het direct aangewezen is op vreemde arbeid. Dit is allemaal bijzonder naïef uitgedrukt door de heer Senior, die nog in het jaar 1837 tot het inzicht kwam [201], dat met de ontwikkeling van de machinerie de arbeidsdag, dus de absolute arbeidstijd, noodzakelijk moest groeien.

Senior zegt en voert daarbij ook nog Ehren-Answorth aan als een autoriteit op dit gebied:

‘Het verschil tussen de uren van gebruikelijke werkzaamheden over de gehele wereld in katoenfabrieken en andere werkzaamheden komt op 2 oorzaken neer.

1) het grote aandeel van het vaste kapitaal ten opzichte van het circulerende kapitaal, dat het wenselijk maakt om lange uren te werken.’ (Senior, *Letters on the factory act*, Londen 1837) Met de voortdurende groei van het vaste kapitaal in vergelijking met het circulerende kapitaal: ‘Worden de motieven voor lange werkuren groter, omdat het de enige reden is waardoor een groter deel van het vaste kapitaal winstgevend kan worden gemaakt. Wanneer een arbeider, zei meneer Ashworth tegen me, zijn spade neerlegt, blijft hij nutteloos voor de periode, dat een kapitaal een waarde heeft van bijvoorbeeld 18 dimes. Wanneer één van onze mensen de fabriek verlaat, dan heeft hij een nutteloos kapitaal dat hem £100.000 kost.’ Hij blijft nutteloos! De machine is er precies daarom, omdat er een groot kapitaal in geïnvesteerd is, om hem tot arbeid te dwingen. Inderdaad begaat hij al een veel grotere misdaad tegen een kapitaal dat hem £100.000 gekost heeft, door de fabriek te verlaten. Vandaar de nachtarbeid oorspronkelijk, later werken onze machines gewoonlijk 80 uur per week.’

‘Een stoommachine of andere, die slechts een paar uur werkt of een paar dagen per week, zijn verloren krachten. Als ze de hele dag werken, produceren ze meer en nog meer wanneer ze dag en nacht werken.’ (J.G. Courcelle-Seneuil, *Traité Théorique et pratique des entreprises industrielles*, Parijs, 1857)

‘De eerste machines voor de fabricage van tule waren zeer duur voor de eerste aankoop, van £1000 tot £1200. De bezitters van deze machines vonden dat ze meer produceerden. Echter omdat de arbeidstijd tot 8 uur beperkt was, kon de machine niet in betrekking tot de prijs met de oude fabriekswijze concurreren. Dit nadeel had het vanwege de aanzienlijke som dat de eerste aanschaf van de machine kostte. Spoedig echter bemerkten de fabrikanten, dat met dezelfde uitgave van het oorspronkelijke kapitaal en een kleine toevoeging voor het circulatiefonds, ze dezelfde machine gedurende 24 uur konden laten werken.’ (Babbage)

‘Het is vanzelfsprekend dat met het dalen en stijgen van de markt, en de veranderende samentrekkingen en uitdijen van de vraag, dat zich constant gelegenheden voordoen, waarin de fabrikant extra vlottend kapitaal kan toevoegen zonder ook vast kapitaal te moeten toevoegen. Aanvullende hoeveelheden grondstof kunnen verwerkt worden zonder het inbrengen van een aanvullende uitgave voor gebouwen en machines.’ (Torrens, *On wages and combinations*, Londen, 1834)

Dit is in het algemeen een voordeel bij de verlenging van de arbeidstijd, het besparen van een extra uitgave voor gebouwen en machines.

Ten derde.

In zoverre het gebruik van de machinerie de arbeidstijd verkort, waarin dezelfde ‘waar’ geproduceerd kan worden, dan vermindert het de waarde van de ‘waar’ en maakt het de

arbeid productiever, omdat ze in dezelfde tijd meer product levert. Zo ver beïnvloedt de machinerie slechts de productieve kracht van de normale arbeid. Een bepaalde hoeveelheid arbeidstijd geeft zich echter zoals voorheen in dezelfde waardegrootte weer. Zodra de concurrentie daarom de prijs van de door de machinerie geproduceerde 'waren' tot haar waarde terug gebracht heeft, kan het gebruik van de machinerie de meerwaarde, de winst |202 van de kapitalisten alleen vermeerderen, in zoverre door het goedkoper worden van de 'waren' de waarde van het arbeidsloon of de waarde van het arbeidsvermogen, of die noodzakelijke arbeidstijd die voor de reproductie nodig is vermindert wordt.

Hierbij komt hier er een situatie, waardoor zelfs zonder verlenging van de arbeidsdag het gebruik van de machinerie de absolute arbeidstijd vermeerderd en daardoor de absolute meerwaarde. Dit vindt zo te zeggen plaats door de condensatie van de arbeidstijd, omdat elk tijdsdeel meer met arbeid opgevuld wordt. De intensiteit van de arbeid groeit, niet alleen de productiviteit, de kwaliteit dus, van de arbeid groeit door middel van het gebruik van de machinerie, maar ook de arbeidshoeveelheid in een gegeven tijdsspanne groeit. De tijdsperiodes worden zo te zeggen door de compressie van de arbeid verkleint. Daardoor geeft 1 arbeidsuur dezelfde hoeveelheid arbeid voor, als 6/4 arbeidsuren van de gemiddelde arbeid, waarin geen machinerie gebruikt wordt of niet de machinerie met dezelfde volkomenheid.

Waar namelijk de machinerie inmiddels ingevoerd is, zijn de verbeteringen, dat het aantal arbeiders met betrekking tot de massa van de geproduceerde 'waren' en de gebruikte machinerie verkleinen, begeleidt door de situatie, dat het werk van de afzonderlijke arbeiders, die er 1 of 2 vervangt, met de verbeterde machinerie groeit. Dus dat de machinerie hen alleen instaat stelt te doen, wat vroeger 2 of 3 deden, doordat het hen dwingt hun arbeid te vermeerderen en elk tijdsdeel intensiever met arbeid op te vullen. Het arbeidsvermogen wordt zo in hetzelfde arbeidsuur sneller benut.

Men ziet vervolgens, hoe in de verschillende periodes, de berichtgever over de fabrieksarbeiders spreekt, over de groeiende arbeid met verbetering van de machinerie. Dat komt voort, enerzijds, uit de grotere snelheid van de machine, dat de arbeider volgen moet, anderzijds uit de grotere hoeveelheid machinearbeid, dat de afzonderlijke arbeider moet bewaken. Als bijvoorbeeld het aantal spindels aan de molen vermeerderd wordt, waardoor er een dubbele spindelrij, dubbele dekking, komt, of 1 wever moet 2 of 3 mechanische weefgetouwen controleren.

'De arbeid die nu ondergaan wordt in de fabrieken is veel groter dan gebruikelijk, er is grotere aandacht nodig en meer activiteit is vereist bij de erg toegenomen snelheid die aan de machinerie gegeven wordt, waar de kinderen op moeten letten, als we dat vergelijken met 30 of 40 jaar geleden.' (J. Fielden, *The curse of the factory system*, Londen, 1836) Dit dus in het jaar 1836 toen John Fielden zelf fabrikant was.

Lord Ashley, nu graaf Shaftesbury, verklaarde in zijn toespraak over de 10 uren fabriekswet op 15 maart 1844:

'De arbeid die geleverd wordt door degenen die aangesteld zijn in het fabrieksproces, is drie keer zo groot als in het begin van dergelijke werkzaamheden. De machinerie heeft er zonder twijfel toe geleid, dat werk gevraagd wordt van de spieren van miljoenen mannen. Maar heeft ook de arbeid van die mannen die geregeerd worden door de angstige bewegingen van de machinerie wonderbaarlijk vermenigvuldigd.' 'In 1815 was de arbeid van het in de gaten houden van enkele spinmolens voor het spinnen van katoengaren berekend op 12 uur

voor een werkdag, inclusief de noodzaak voor het lopen van 8 miles. In 1832 was de afstand die afgelegd moest worden voor het volgen van een paar molens voor het spinnen van katoengaren opgelopen tot 20 miles, en vaak meer. Maar de hoeveelheid arbeid die geleverd moest worden bij het volgen van deze molens, wordt voor het merendeel niet bepaald door de te lopen afstand. Er moet veel meer gedaan worden. In 1815, monteerde de spinner dagelijks op elke molen 820 spanners, een totaal dus van 1640 spanners in de loop van de dag. In 1832 monteerde de spinner op elke molen 2200 spanners met een totaal van 4400. In 1844, volgens een verslag van een praktiserende spinner, moest de werker in dezelfde periode 2400 spanners monteren op elke molen, wat een totaal maakt van 4800 spanners in de loop van de dag. [203] In sommige gevallen was de vereiste hoeveelheid arbeid zelfs nog groter.'

'Ik heb hier een document, getekend door 22 actieve spinners van Manchester, waarin gesteld wordt dat 20 miles lopen de minste afstand is, en zij geloven dat het zelfs groter is. Ik heb een ander document dat me gestuurd is in 1842, waarin gesteld wordt dat de arbeid progressief toeneemt, een toename niet alleen omdat de afstand voor het lopen groter is geworden, maar omdat de hoeveelheid van goederen die geproduceerd worden vermenigvuldigd is. Dit terwijl de beschikbare handen, in vergelijking met vroeger minder is dan voorheen, en sterker, omdat er een inferieure soort katoen nu gesponnen wordt, is het werk moeilijker.' (Ashley)

'In de kamkamer is er ook een grote toename van de arbeid, één iemand doet het werk van voorheen twee mensen. In de weefkamer waar een vast aantal personen te werk gesteld zijn, voornamelijk vrouwen, is het werk toegenomen in de laatste paar jaren, met 10 procent, vanwege de toegenomen snelheid van de machinerie. In 1838, was het aantal strengen dat wekelijks gesponnen werd 18.000, in 1843 was het aantal 21.000. In 1819, was het aantal plukken in het weven met mechanische weefgetouwen 60, in 1842 was het 140. Dit toont de toename van de arbeid aan, omdat meer nauwkeurigheid en attentie vereist is in het handwerk.'

Zo lang de machinerie de fabrikanten in staat stelt, de 'waren' boven hun individuele waarde te verkopen, geldt, wat aantoon, dat zelfs in dit geval de meerwaarde die op een verkorting van de noodzakelijke arbeidstijd berust, zelf een vorm van relatieve meerwaarde is.

'De winst van een man hangt niet af van zijn bevel over het produceren van het werk van andere mannen, maar van zijn bevel over de arbeid zelf. Als hij zijn goederen kan verkopen, bij het stijgen van de geldprijzen van de 'waren', tegen een hogere prijs, terwijl de lonen van zijn werkmannen onveranderd blijven, dan wordt hij duidelijk bevoordeeld door de stijging, of andere goederen ook stijgen of niet. Een kleiner aandeel van wat hij produceert is genoeg om die arbeid in beweging te zetten, en een groter aandeel blijft als consequenties voor hemzelf. (van een malthusiaan, *Outlinews of political Economy*, Londen. 1832)

De fabrieksrapporten bewijzen, dat in de industrietakken, die tot april 1860 onder de fabriekswet vielen, waar dus de wettelijke arbeid tot 60 uur per week wettelijk teruggebracht was, de lonen niet gedaald zijn, eerder gestegen. 1859 is vergeleken met 1839. Ze zijn positief uitgevallen zijn in de fabrieken, waarin toen nog de 'arbeid van kinderen, jonge personen en vrouwen' niet verboden was. Het gaat hier over werk als het drukken, bleken en verven, waarvan tot 1860 de werkuren dezelfde bleven als sinds 20 jaar, waarin de beschermde klassen onder de fabriekswet toen tewerkgesteld waren voor 14 en 15 uur per dag.

De volgende lijst toont in het algemeen, dat met de voortgang van de industrie sinds 20 jaar, het arbeidsloon in de verschillende bedrijfstakken aanzienlijk gedaald is.

Calico drukken, verven en bleken, 60 uur per week Alles in shillings			Fustian verven 61 uur per week		
	1839	1859		1839	1859
Kleuren menger	35	32	Kleders	18	22
Machine drukker	40	38	Blekers	21	18
Voorlieden	40	40	Ververs	21	16
Blok snijders	35	25	Afwerkers	21	22
Blok drukkers	40	28			
Verver	18	16			
Wasser	16	16			
Arbeider	15	15			

(Fabrieksrapport voor een half jaar eindigend op 30 april 1860.)

In de eerste typen fabrieken heeft zich de productie verhoudingsgewijs meer vermeerderd dan vroeger en tegelijk, zoals de snelle uitdijning van de fabrieken toont, de winst van de fabrikanten. 'De grote verbeteringen die gemaakt zijn in de machinerie, van alle soorten, hebben hun productieve krachten sterk verbeterd, verbeteringen waaraan ongetwijfeld een stimulans gegeven is, speciaal als we kijken naar de grotere snelheid die aan machines gegeven is, in een gegeven tijd, waarin de beperking van het werkuren nog gold. Deze verbeteringen, en de nauwkeurige toepassing die gegeven werden aan de uitvoerenden, hebben het effect gehad dat veel werk teruggebracht is tot een kortere tijd als dat gebruikelijk was in de langere uren.' (Fabrieksrapport, voor het half jaar eindigend op 31 oktober 1858, Rapporten voor een half jaar eindigend op 30 april 1860).^[204]

Het verschijnsel, dat de 'tienurenwet' de winst van de Engelse fabrikanten, ondanks de verkorting van de arbeidsdag zich niet vermindert heeft, is om twee redenen te verklaren.

1) Omdat de Engelse arbeidsuren boven de continentale staan, het verhoudt zich tot haar als gecompliceerdere arbeid. Dat dus de verhouding van de Engelse fabrikanten tot de buitenlandse, zoals de ene fabrikant de nieuwe machinerie invoert tegenover zijn concurrenten. 'Als alle dingen gelijk zijn, dan kan de Engelse fabrikant een aanzienlijke grotere hoeveelheid werk omzetten in een gegeven tijd dan een buitenlandse fabrikant. Tot zover de tegenbalans voor het verschil van de werkdagen, tussen 60 uur per week hier en 72 uur of 80 elders. De transportmiddelen in Engeland maken het mogelijk voor de fabrikant om zijn goederen af te leveren aan het spoor, bijna op zijn fabriek, waardoor ze dus bijna direct verstuurd kunnen worden voor de export.' (Rapporten van de Inspecteurs van de Fabrieken. 31 oktober 1855, Londen 1856.)

2) Wat aan absolute arbeidstijd verkort is, wordt aan de condensatie van de arbeidstijd gewonnen, zodat inderdaad één arbeidsuur nu gelijk is aan 6/5 arbeidsuren of meer. Zoals de

absolute uitdijning van de arbeidsdag boven bepaalde grenzen, boven de natuurlijke dag, boven de natuurlijke hindernissen vastloopt, zo heeft de gecondenseerde arbeidsdag zijn grenzen. Het is de vraag of de massa arbeid, die nu in de fabrieken onder de 'tienurenwet' geleverd wordt, in 12 uur bijvoorbeeld met dezelfde intensiteit in het algemeen mogelijk zou zijn geweest.

'In feite is één klasse van fabrikanten, omdat ze niet 2 ploegen voor de helft van de tijd dus voor 6 uur werkende kinderen onder 13 jaar willen gebruiken, stellen de spinners van wolgaren, nu zelden kinderen onder 13 jaar aan, dat wil zeggen voor de helft van de tijd. Ze hebben nieuwe machinerie verbeterd en geïntroduceerd van verschillende soorten, die alles bij elkaar de noodzakelijkheid van het aanstellen van kinderen vervangen. Dit is een illustratie door een aanvulling op een apparaat, dat ze de stuks machine noemen, ten opzichte van de bestaande machines. Het werk van 6 of 4 halftimers, volgens de eigenaardigheid van elke machine, kan nu geleverd worden door één jong persoon. Het halve tijd systeem had een aandeel in het stimuleren van de uitvinding van de stuks machine. (Rapporten voor een half jaar die eindigen 31 oktober 1858, Londen, 1858)

In ieder geval toont ons deze werking van de verkorting van de absolute arbeidstijd, hoe de fabrikanten naar middelen zoeken, om de relatie surplusarbeidstijd te verlengen en de noodzakelijke te verkorten. Het toont ons tegelijk, hoe de machinerie niet alleen de afzonderlijke in staat stelt de arbeid van velen te verrichten, maar ook dat de door haar vereiste hoeveelheid arbeid vermeerderd, zodat het arbeidsuur een hogere waarde geeft, en daarmee de relatief voor de arbeider zelf noodzakelijke tijd voor de reproductie van het salaris vermindert. |205|

Dit vindt plaats, zo gezegd, door de vermeerdering van de snelheid van de machine en de grotere massa van de werkende machinerie, die de afzonderlijke arbeider moet bewaken. Dit wordt bereikt, deels door een veranderde constructie van de machine, die de bewegende kracht voortbrengt, die een machine met hetzelfde gewicht, met relatief, vaak met absoluut verminderde kosten, een grotere massa machinerie in beweging zet en sneller laat lopen.

'De feiten die zo naar buiten worden gebracht door het rendement, lijken aan te tonen dat het fabriekssysteem snel verbetert. Dat hoewel hetzelfde aantal handen die tewerk gesteld zijn in vergelijking met de paardenkrachten in de voorafgaande periode, er toch minder handen nodig zijn in vergelijking tot de machinerie. Dat de stoommachine het mogelijk maakt om een toenemend gewicht aan te drijven door de economie van de kracht en de andere methodes, en dat een toegenomen hoeveelheid werk kan worden omgezet door de verbetering van de machinerie. In de methodes van het fabriceren door de toegenomen snelheid van de machinerie en door de variatie van andere gevallen wordt ook het rendement verhoogd.' (Fabrieksrapporten voor het half jaar eindigend op 31 oktober 1856). 'In het rapport voor oktober 1852, citeert mijnheer Horner een brief van meneer Jason Nasmyth, de vooraanstaande ingenieur van Patricoft dicht bij Manchester waarin hij de aard van de recente verbeteringen uitlegt in de techniek voor de stoommachine, waarbij dezelfde machine gemaakt wordt om meer werk te leveren met een verminderd verbruik van brandstof. Het zou niet erg eenvoudig zijn om een precies verslag over hoe de toename van het geleverde werk gedaan wordt door dezelfde machines waarvoor sommige of alle van deze verbeteringen toegepast zijn. Ik heb er vertrouwen in echter, dat wanneer we een precies verslag zouden krijgen, dat het resultaat zou aantonen, dat van hetzelfde gewicht van de stoommachine de machinerie, nu op zijn minst gemiddeld 50 % meer aan werkverplichtingen zou leveren. En dat in veel gevallen, de identieke stoommachines, welke, in de dagen van de beperkte

toegelaten snelheid van 220 voet per minuut, 50 paardenkrachten opleverde, nu zouden zijn opgewaardeerd en 100 paardenkrachten zouden opleveren.'

'Het verslag van 1838, zegt Horner (Rapporten, 31 oktober 1856), gaf het aantal stoommachines en watermolens, met het aantal paardenkrachten die zij leverden. Op dat moment vertegenwoordigden de cijfers een veel nauwkeuriger schatting van het actuele vermogen dat geleverd werd dan de cijfers doen in het verslag van 1850 of 1856. De cijfers die in de verslagen gegeven worden zijn allemaal de nominale vermogens van de machines en de wielen, niet van de kracht die actueel geleverd wordt of waartoe ze in staat zijn om te leveren. De moderne stoommachine van 100 paardenkrachten is in staat om te draaien met een veel grotere kracht dan formeel naar voren komt door de verbeteringen van zijn constructie. De capaciteit en de constructie van de boilers enzovoorts, en dus het nominale vermogen van een moderne stoommachine voor de fabriek, kan niet beter ingeschat worden dan op een index waaruit de echte vermogens kunnen worden berekend.'

Ten vierde. Het vervangen van de eenvoudige samenwerking door de machinerie.

Zoals de machinerie de arbeidsdeling van de ontwikkelde samenwerking opzij schuift of revolutionair verandert, zo speelt het in veel gevallen met de eenvoudige samenwerking. Wanneer bijvoorbeeld werkzaamheden zoals malen, zaaien enzovoorts de gelijktijdige bezigheid van veel handen vereisen, door een zaai of maaimachine vervangen worden. Hetzelfde geldt voor het persen van de wijndruiven, wanneer de wijnpers in plaats van het voeten getrappel komt. Dus ook wanneer de stoommachine gebruikt wordt voor het heffen van de bouwmaterialen tot aan de top van een gebouw, of tot de hoogte, waarop de materialen [206] gebruikt moeten worden. De uitgave van de werklieden van Lancaster in de bouwhandel van 1833 heeft een curieuze toepassing geïntroduceerd van de stoommachine. Deze machine wordt alleen in een paar steden gebruikt, in plaats van het handwerk, in het hijsen van de verschillende bouwmaterialen naar de top van de gebouwen waar ze verondersteld worden om te worden gebruikt.' (*Character, Object and Effects of Trade Unions*, Londen, 1834)

Ten vijfde. De uitvinding en het gebruik van de machinerie tegen stakingen en eisen voor loonsverhogingen.

Stakingen komen het meest voor, om een vermindering van het loon te verhinderen of om een verhoging van het loon af te dwingen of om een normale arbeidsdag vast te stellen. Het gaat er altijd om, om de positieve of relatieve massa van de surplusarbeidstijd te beperken, of om een deel daarvan door de arbeiders zelf toe te eigenen. Hiertegen gebruikt de kapitalist de invoering van de machinerie. Hier verschijnt de machine direct als middel om de noodzakelijke arbeidstijd te verkorten. Zowel als vorm van het kapitaal, middel van het kapitaal, boven de arbeid, voor het neerslaan van elke aanspraak van de arbeid op zelfstandigheid. De machinerie treedt hier ook als vijandige vorm van het kapitaal op tegen de arbeid. De automaten, in de spinnerij de wolkammachines, de zogenaamde condensoren als vervanging van de met de hand gedraaide werkzaamheden, de slubbingmachine, ook in de wolweverij, enzovoorts zijn allemaal machines uitgevonden, om de stakingen neer te slaan.

Zo ook de automatische apparaten voor de verfwerkzaamheden en het spoelen die zijn uitgevonden, om de onderdrukking van de arbeidersassociaties door hun eigen despotische federaties in de katoendrukkerijen, tegen te gaan. Hier is sprake van het gebruik van stoom aangedreven gegraveerde cilinders, met dergelijke cilinders kunnen 4 tot 6 kleuren tegelijk gebruikt worden. Met betrekking tot de uitvinding van een nieuwe machine voor het weven

zegt Ure: ‘Dus de horde van ontevredenen, die wordt verondersteld zich op een of andere manier onoverwinnelijk achter de oude regels van de arbeidsdeling op te stellen, hebben een standpunt ingenomen in de flank, en hun middelen voor de verdediging zijn vervangen door de moderne tactiek van machinisten, die zijn verplicht zich te houden aan de geheimhouding.’

Het is het resultaat van deze nieuwe machines of om de vroegere arbeid geheel overbodig te maken, zoals de spinner door de automaat, of het aantal van de vereiste arbeiders te verminderen en de nieuwe arbeid, zoals de kammers met de kammachines, in verhouding tot de vroegere arbeid te vereenvoudigen. ‘De meest voorkomende oorzaken van de stakingen in de katoenhandel waren die tegen de invoering van de verbeterde machines. Speciaal tegen de vergroting van de molens, waardoor het aantal spindels waarop de spinner in staat is het toezicht te houden, continue verhoogd is. Een meester voor de introductie van zulke verbeterde machines in zijn werkplaats bedingt bij zijn spinners dat ze per stuk minder betaald krijgen. Of toch in zulke mate, dat te danken is aan het grotere vermogen van de machine, waardoor hun verdiensten juist stijgen in plaats van dalen. Maar deze onrechtvaardige deal tussen de meesters en de mannen in de werkplaatsen vonden plaats waar de verbeterde machines niet geïntroduceerd zijn.’ (*Character, objet and effects of Trade Unions*, Londen 1834.) ‘1829 is een serieuze omslag. Een beetje voor deze tijd, hadden verschillende meesters de molens opgericht, zij droegen 400 tot 500 spindels, die het voor de spinners die eraan werkten mogelijk maakte om een kleinere som te ontvangen in de verhouding van 3 of 4 voor de gegeven hoeveelheid werk. Tegelijkertijd verdienden ze ten minste een gelijke hoeveelheid loon als zij die aangesteld waren op de oude machinerie. 21 molens en 10.000 personen werden overbodig gedurende 6 maanden door deze staking. De staking, 1833, bij Messrs Hindes and Derham, ten westen van Yorkshire veroorzaakte de uitvinding van de wolkammachine, die volledig de arbeid verving van de klasse van dat soort mannen, die de hoofdleiders waren in deze zaak. Dit heeft een spaak in de wielen gestoken voor hun samenhang, dat nooit meer hersteld kan worden.’^[207]

Dit over ‘de introductie van stoom als een tegenhanger van de menselijke kracht.’ (P. Gaskell, arts, *Artisans and Machinery*, Londen 1836) ‘De extra handen zullen de patroons in staat stellen om de loonvoet te verlagen. Echter de zekerheid dat een aanzienlijke verlaging zou volgen door de directe geweldige verliezen door de veranderingen, verhoogden de onderbrekingen, en verschillende andere beletsels die op hun pad gesmeten werden. Dat maakte dat ze er voor kozen om het proces te vertragen van de mechanische verbeteringen, waardoor zij de productie konden verdrievoudigen, en ze hadden geen nieuwe mensen nodig.’

De uitvoerende in de fabrieken moeten over het geheel in herinnering houden dat hun werk in feite een laag niveau van geschoolde arbeid is. Dat er niemand is die eenvoudiger aangeworven kan worden of waarvan de kwaliteit snel intern kan worden geregeld, of waar een korte training van de minste expert snel en overvloedig in kan worden voorzien. De machinerie van de meesters speelt echt een veel belangrijkere rol in de zaak van de productie dan de arbeid en de vaardigheden van de uitvoerende, hetgeen 6 maanden opleiding kan leren, en een gewone arbeider kan leren. (*The master Spinners and Manufacturers, defence fund. Report of the Committee appointed for the receipt and apportionnement of this fund to the Central Associations of Master Spinners and Manufacturers*, Manchester, 1854.)

Met betrekking tot de ‘ijzeren man’, de automatische molen, zegt Ure: ‘Als het kapitaal de wetenschap gaat gebruiken ten dienste van haar, dan volgt de hand van de rebel van de industrie altijd volgzzaam.’

‘De noodzaak voor het uitbreiden van het vak van spinnen, is noodzakelijk gemaakt door de decreten van verenigingen van werknemers, die onlangs buitengewone impuls gegeven hebben aan de mechanische wetenschap. Door een verdubbeling van de grootte van zijn ambachtelijke molen Jenny, kunnen de eigenaars zich ontdoen van middelmatige of muitende werknemers, en komt een meester terug bij hen, dat een groot voordeel is.’ (Ure) ‘Deze maatregel heeft de neiging om de lonen van elke spinner te verhogen, of ten minste in stand te houden, maar door het verminderen van het aantal noodzakelijke werknemers voor dezelfde hoeveelheid werk, op zodanige wijze dat degenen die werkten floreerden, terwijl de massa van de werknemers er onder leed. De schepping van IJzeren Man was bedoeld om de orde tussen de industriële klassen te herstellen.’ (Ure)

‘De eerste fabrikanten, die volledig vertrouwd waren op het handwerk, werden periodiek getroffen door ernstige directe verliezen, veroorzaakt door de kwetsbaarheid van hun handen. Ze kozen het goede moment, wanneer de markt ernstige druk uitoefende, om hun claims urgent te maken. Een crisis diende zich snel aan, die de vooruitgang van de fabrikanten zouden beïnvloeden, wanneer de stoom en zijn toepassingen voor de machinerie in één klap, de gang van zaken omdraaide tegen de arbeiders.’ (Gaskell) [208]

Ten zesde. De aanmatiging van de arbeiders, die de door de machinerie voortgebrachte productiviteit van hun arbeid zich gedeeltelijk willen toe-eigenen.

‘Vakbonden in hun wens de lonen vast te houden, proberen te delen in de winsten van de verbeterde machinerie, zij verlangen hogere lonen, terwijl de arbeid verkort is. Met andere woorden streven ze ernaar om een verplichting in te stellen op verbeteringen van machines.’ (*On Combination of Trades*. Londen 1834) ‘Het principe om de lonen af te stemmen op de veronderstelde winsten van de ondernemer, dat ingegeven is door de eis voor hogere beloningen vanwege de verbeterde machinerie, is ronduit niet toepasbaar. De toepassing van dit principe is daarom op geen enkele manier door de winst beperkt. De schilders, op 7 augustus 1824, lieten zien, zo stelden ze op een plakkaat, dat hun meester een verhoging van de prijs voor het verven gekregen had, meer dan voldoende voor het verbeteren van hun eis lonen te veranderen geheel volgens hun karakter en om of de winst zo in te nemen, of dat het gerealiseerd zou worden door een waardebelasting op de winst.’

Ten zevende. Meer continuïteit van de arbeid. Benutting van het afval enzovoorts. In een stadium van de afwerking kan er meer gewerkt worden, zodra met hulp van de machinerie meer grondstof geleverd wordt.

De continuïteit van de arbeid neemt in het algemeen met het gebruik van de machinerie toe, in het algemeen met het vaste kapitaal.

Verder: wanneer de machine omvangrijker de toevoer van arbeidsmateriaal voor de industrietakken levert, waarvoor hun product als grondstof dient. Bijvoorbeeld in de 18de eeuw hadden de wevers aan de handweefgetouwen altijd meer geleden onder de onmogelijkheid om zichzelf te voorzien met materiaal, garen, voor hun arbeid. Aanzienlijke afzeggingen deden zich vaak voor op dit aspect, dat leidde tot ontberingen.’ Wat nu door de verbetering van de spinmachine gewonnen zou worden, leidde niet tot een verbetering van de betaling voor de arbeid, maar door een markt die in het algemeen niet voldoende bevoorrad werd en tot een constante toename van de productie van garen, die hen in staat zou stellen om volledige uren te werken.’ (Gaskell) Dit is een hoofdresultaat van de machinerie, deze mogelijkheid, om voortdurend het volledige aantal uren te kunnen werken, in dezelfde

afdeling. Voor de kapitalist is het de mogelijkheid om andere volledige uren arbeid toe te laten.

Wat hier een spinmachine voor de weverij, wanneer zij haar garen levert, de uitvinding van de katoen ontkorrelmachine door Eli Whitney uit Connecticut 1793 betekent, is dat ze de spinners katoen leveren. De plantagebezitters hadden genoeg negers, om een grote hoeveelheid katoen te zaaien, maar niet genoeg om de plukken van de zaden te scheiden. Dit verminderde dus aanzienlijk de hoeveelheid grondstof en verhoogde de kosten van bijvoorbeeld een pond katoen. Het was gemiddeld een dag werk om een pond katoen perfect van hun zaden te scheiden. Whitney's uitvinding stelde de eigenaar in staat door zijn ontkorrelmachine om het zaad compleet van 100 pond katoen te scheiden in vergelijking met het handwerk. Dat was de efficiëntie verbetering die de machine leverde. [209] Hetzelfde was het geval in Indië.

‘Het volgende kwaad deed zich voor in India dat nauwelijks verwacht kon worden in een land waarvan de exporten meer arbeid vraagt dan in elk ander land, met misschien de uitzondering voor China en Engeland. De onmogelijkheid was er om er voor te zorgen, dat er voldoende handen zouden zijn om het katoen schoon te krijgen. De consequentie hiervan is dat een grote hoeveelheid van de oogst niet geplukt werd, terwijl een ander deel op de grond bleef liggen, waarop het gevallen was. Het was natuurlijk ontkleurd en gedeeltelijk rot, zodat door gebrek aan arbeid in het juiste seizoen, de schoffel uiteindelijk gedwongen was om een groot deel van de oogst om te ploegen, waar Engeland zo angstvallig naar uitkeek.’ (Bengal Hurkuru, *Bi Monthly Overland Summary of News*, 22 juli 1861). ‘Een gewone ‘churka’ geleverd door een man en vrouw zette dagelijks 28 pond om. De ‘churka’ van Dr. Forbes leverde door 2 mensen en een jonge een omzet van 250 pond per dag. (Bombay Chamber of Commerce Report for 1859 - 1860) Zes van deze laatst genoemde machines, die aangedreven werden door ossen, zouden een ton katoen per dag kunnen schoonmaken, hetgeen overeenkwam met de gewone arbeid voor een dag voor 750 mensen.’ (*Paper read before the society of Arts*, on the 17th April 1861.)

‘Door de machinerie kunnen stoffen verwerkt worden, die te slecht voor het verwerken met de handarbeid zouden zijn geweest. De vraag naar goedkope goederen (wol aan de westkant van Yorkshire) heeft een geweldige impuls gegeven aan dit soort fabricage. De economie bestaat niet zozeer uit verbeterde machinerie en arbeid besparende processen, als wel uit het gebruik van een inferieure stapel wol en lommen, die weer samengebracht zijn, door krachtige machinerie, in de originele conditie van de wol. Vervolgens wordt dit gesponnen tot garen voor inferieure kleren, of gemixt met nieuwe wol, en gesponnen voor betere soorten kleren. Dit soort fabricage heeft nu de overhand in een groot deel van Engeland, hoewel het ook aanzienlijk is in België.’ (Rapporten van Inspecteurs van de fabrieken voor 31 oktober 1855. Londen, 1856)

‘Er is vaak een grote besparing op materiaal, zoals in het maken van borden van hout met een soort pikhouweel, in plaats van het te maken met een zaag. En wederom het werk van natuurlijke bewerker is zo veel goedkoper, zodat veel artikelen die anders waardeloos zouden zijn, nu de aandacht krijgen die ze verdienen, zodat ze nu winstgevend kunnen worden gemaakt met een vorm van waarde.’ (F. Wayland, *The elements of Political Economy*, Boston, 1843)

De afval verderop in de productie op grote schaal is zo aanzienlijk, dat ze zelf weer eenvoudig tot handelsartikelen kunnen worden gemaakt, of voor de landbouw, of voor andere industrietakken.[210]

Ten achtste. Het vervangen van de arbeid.

‘Wanneer je de kunst perfectioneert, die niets anders is dan de ontdekking van nieuwe manieren, kunnen we een manier van fabriceren ontwikkelen met minder mensen en hetzelfde doen, in minder tijd dan voorheen.’ (Galiani, *Della Moneta, Custodi Parte Moderna*)

Dit geldt voor de eenvoudige samenwerking, voor de arbeidsdeling, alsook voor de machinerie, minder mensen en minder tijd voor het vervaardigen van een product zijn identiek. Kan iemand in één uur doen, waar er vroeger 2 voor nodig waren, dan kan nu iemand in één dag doen, waarvoor er vroeger 2 nodig waren. Waarvoor dus vroeger twee gelijktijdige arbeidsdagen nodig waren. Alle middelen dus, waardoor de noodzakelijke arbeidstijd van een afzonderlijke arbeider verkort wordt, houdt tegelijk een vermindering van het aantal arbeiders in, die vereist zijn om hetzelfde effect voort te brengen. Is nu bij het gebruik van de machinerie er een gradueel verschil in deze vermindering, of komt er nog iets specifieks bij?

Sir James Steuart zegt in zijn *Principles of Political Economy*: ‘Ik geloof dus in machines als een middel om virtueel het aantal mensen te laten toenemen, omdat het niet verplicht is ze te voeden.’ Evenzeer vraagt hij zich af: ‘Wat is het effect van de verschillende machines op de nieuwe bewoners?’

Prijs van de ‘waar’ en het arbeidsloon. Over de onzin van Proudhon spreken we op een andere plaats. Echter het antwoord van mijnheer Eugène Forcade is één van de beste economische kritieken in Frankrijk, maar het is even vals en ridicuul als de aannames van Proudhon. Forcade zegt:

‘Zou de tegenwerping van Proudhon waar zijn, dat, ‘De arbeider kan niet zijn eigen product verkopen’, vanwege de rente dat daar daarop gelegd is, dan zou het niet alleen de winst van het kapitaal treffen. Het zou de mogelijkheden van de industrie vernietigen. Wanneer de arbeider verplicht is 100 te betalen voor iets waarvoor hij slechts 80 kreeg. Als hij het loon niet kan terugkopen voor een product met dezelfde waarde, waardoor hij, anders gezegd, als arbeider niets kan terugkopen.’ Dus zelfs wanneer hij de hele waarde terug krijgt, dat hij in het product gestoken heeft, dat is te zeggen, als er geen winst zou bestaan en geen andere vorm van meerwaarde dat de surplusarbeid uitdrukt. Met een dergelijke voorstelling geloof Forcade iets te begrijpen van de politieke economie! De onzin van Proudhon is, dat hij gelooft, dat de arbeider met het geld dat hij krijgt als salaris, een hogere waarde van de ‘waar’ zou moeten terugkopen dan in geld verkregen is, of de waarde zou boven zijn waarde verkocht worden, omdat winst in de verkoop gerealiseerd is. Maar nu Forcade, die de industrie voor onmogelijk verklaart, zodra het salaris zich niet kan omzetten in een product dat alle waarde opgenomen heeft door het werk van de arbeider. De kapitalistische industrie is omgekeerd onmogelijk, als het salaris volstaat voor het terug omzetten van alle waarde in een product die erin gestopt is door de arbeider. ‘In deze zaak, zou er geen meerwaarde, geen winst, geen rente en geen kapitaal zijn.’ In feite komt het erop neer, dat de opmerking van Forcade zich niet alleen betreft op de ‘arbeider’, maar op de producenten in het algemeen, dat het salaris niets kan betalen. Dus in feite luidt de algemene stelling: ‘Als de producent het niet kan terugkopen in een product wat de waarde vertegenwoordigt die hij aangebracht heeft, dan

kan de producent niets betalen. Namelijk omdat de 'waar' buiten de toegevoegde arbeid slechts constant kapitaal bevat. Het effect is dat er in de vastgestelde prijs, iets is dat meer is dan het salaris. Dit is al erg laag bij de grond. Hij wil zeggen, altijd is er iets meer dat het laatste als arbeid toegevoegd heeft, en gerealiseerd wordt in de handel. En wanneer het niet betaald is door een vreemde, verandert dat niets aan de zaak. |211| De insteek, dat op een groot misverstand berust, blijft hetzelfde. De grap ervan is, dat de hoeveelheid van het totale product, dat het salaris betaalt, geen deel bevat van de waarde veroorzaakt door de waarde van de grondstof enzovoorts, hoewel elke 'waar', vanuit zichzelf gezien, samengesteld is door de laatste arbeid die toegevoegd is en van de waarde van de grondstof, onafhankelijk van de arbeid. Hetzelfde geldt voor het gehele deel van het product dat zich oplost in de meerwaarde, winst enzovoorts. Dus voor de waarde van het constante kapitaal, dat is vervangen of door zichzelf, in natura, of door de ruil met andere vormen van constant kapitaal. 'Proudhon heeft de voortdurende stijging van de nationale kapitaal vergeten, hij vergat dat deze verhoging constant is voor alle arbeiders, voor het bedrijf en voor de handwerklieden.' (Eugene Forcade, *Revue des Deux Mondes*, Parijs, 1848). En met deze gedachteloze frase probeert Forcade aan de oplossing van het probleem te ontsnappen, en hij is onbetwistbaar nog één van de 'kritische' economen!

We zullen op deze plaats meteen de gehele rotzooi van Proudhon samenstellen.

(Bij de volgende paragraaf houdt de Seite nummering op tot deel 2 waar het verder gaat met nummer |220|. Marx had besloten dit werk te onderbreken en verder te gaan met de Theorieën over de meerwaarde. Hij heeft een aantal vellen leeggelaten die later gevuld zijn als de Seiten 211 tot en met 219. Deze staan afgedrukt bij het begin van deel 6. Dat deel 6 is overigens de voorzetting van deel 1, de vertaler.)

Nagekomen aanvullingen voor punt 2 en 3

/I-A/ Is de oorspronkelijke verhouding van noodzakelijke arbeid tot surplusarbeid 10 uur : 2 uur is 5:1 en zouden nu in plaats van 12 uur 16 uur worden gewerkt, dan is dat dus 4 uur meer, dan zou, opdat de verhouding dezelfde blijft, de arbeider $3\frac{1}{3}$ en de kapitalist slechts $\frac{2}{3}$ uur van deze 4 uur moeten krijgen, want $10:2$ is $3\frac{1}{3} : \frac{2}{3}$ is $10/3 : 2/3$ is $10:2$. Maar volgens de wiskundige wet is een 'ratio van grotere ongelijkheid verminderd, en van minder ongelijkheid toegenomen, door de toevoeging van elke willekeurige hoeveelheid aan beide termen', waaruit volgt dat de ratio van het arbeidsloon tot de meerwaarde onveranderd is, zelfs wanneer in bovenstaande verhoudingen de extratijd gedeeld is. Vroeger was de verhouding noodzakelijke arbeid tot de surplus arbeid $10:2$ is $5:1$ is 5 keer groter. Nu zou het zijn $13\frac{1}{3} : \frac{2}{3}$ is $40/3 : 8/3$ is $40:8 = 5:1$.

/4-138a/

1) De meerwaarde dat het kapitaal door de ontwikkeling van de productieve krachten verkrijgt, stroomt niet omdat de hoeveelheid met de dezelfde arbeid gemaakte producten vermeerdert, maar omdat de noodzakelijke arbeid vermindert en omdat door dezelfde

verhouding de surplusarbeid vermeerderd wordt. De meerwaarde, dat het kapitaal door het productieproces verkrijgt, bestaat in het algemeen alleen door het overschot van de surplusarbeid boven de noodzakelijke arbeid.

Surpluswaarde is precies gelijk aan surplusarbeid, de vermeerdering van een precies gemeten door de vermindering van de noodzakelijke arbeid. Bij de absolute meerwaarde is de vermindering van de noodzakelijke arbeid relatief, dat wil zeggen ze is daarom relatief, omdat de extra arbeid direct vermeerderd wordt. Is de noodzakelijke arbeid 10 uur en de surplusarbeid 2 uur en wordt deze nu voor 2 uur vermeerderd, dat wil zeggen dat de totale arbeidsdag verlengd wordt van 12 tot 14 uur, dan blijft de noodzakelijke arbeid zoals voorheen 10 uur. Maar vroeger verhiel ze zich als 10:2 tot de surplusarbeid, dat wil zeggen als 5:1. Nu als 10:4 is 5:2, of vroeger was ze 5/6 arbeidsdag en nu nog slechts 5/7. Hier heeft dus de noodzakelijke arbeidstijd zich relatief verminderd, omdat de totale arbeidstijd en daarom de surplusarbeidstijd absoluut gegroeid is. Daarentegen, wanneer de normale arbeidsdag gegeven is en de vermeerdering van de relatieve surpluswaarde door de vermeerdering van de productieve kracht tot stand gekomen is, vermindert daardoor de noodzakelijke arbeidstijd absoluut en daardoor vermeerderd zich de surpluswaarde absoluut en relatief, zonder dat de waarde van het product vermeerderd wordt. Bij het dalen van de absolute meerwaarde zal daarom de waarde van het arbeidsloon dalen. Toch is het eerste steeds slechter voor de arbeider. In het eerste geval daalt de prijs van de arbeid absoluut. In het tweede geval kan de prijs van de arbeid stijgen.

2) De meerwaarde van het kapitaal vermeerderd zich niet zoals de vermenigvuldigingsfactor van de productieve kracht, maar door het breukdeel van de arbeidsdag, dat de noodzakelijke arbeidstijd weergaf, gedeeld door de vermenigvuldigingsfactor van de productieve kracht.

3) Hoe groter de surpluswaarde voor de nieuwe vermeerdering van de productieve kracht, dat wil zeggen hoe groter al het gratis gewerkte deel van de dag en hoe kleiner daarom het betaalde deel van dezelfde dag, het breukdeel van de dag, die het equivalent vormt van de arbeider, hoe kleiner is de groei van de surpluswaarde, dat het kapitaal door de nieuwe vermeerdering verkrijgt. Zijn surpluswaarde stijgt, maar in een mindere verhouding dan dat de ontwikkeling van de productieve kracht is. De beperking blijft de verhouding tussen het breukdeel van de dag, dat de noodzakelijke arbeid uitdrukt en de gehele arbeidsdag. Binnen deze grenzen kan het zich slechts bewegen. Hoe kleiner al het breukdeel, dat bepaald wordt door de noodzakelijke arbeid, hoe groter dus de surplusarbeid, hoe kleiner de verhouding, waarin een vermeerdering van de productieve kracht de noodzakelijke arbeidstijd vermindert, omdat de noemer van het breukdeel groter is. De voet van de eigen waardevorming van het kapitaal groeit daarom langzamer, in de mate waarin het al tot waarde gevormd is. Dit gebeurt echter niet, omdat het arbeidsloon gegroeid is of het aandeel van de arbeider in het product, maar omdat het breukdeel van de arbeidsdag, dat de noodzakelijke arbeid vertegenwoordigt, al zo diep gedaald is, in verhouding tot de gehele arbeidsdag.

Over de deling van de arbeid

Th. Hodgskin, *Popular Political Economy*, Londen, 1827.

‘De uitvinding en kennis gaat noodzakelijk aan de arbeidsdeling vooraf. De wilden hebben geleerd hoe ze bogen en pijlen moeten maken, om dieren en vis te vangen en het land te

cultiveren en om kleren te weven voordat sommigen besloten om exclusief voor zichzelf instrumenten te maken, voor het jagen, vissen, landbouw en het weven. De kunst om met metalen te werken, en leer en hout, was onbetwist bekend tot op zekere hoogte, voordat er smeden, schoenmakers en timmerlieden waren. In zeer moderne tijden zijn er stoommachines, spinmolens uitgevonden, voordat sommige mannen het hun hoofdzaak maakten, of zich inzetten om molens en stoommachines te maken.’

Belangrijke uitvindingen zijn het resultaat van de noodzaak te moeten werken en vanwege de natuurlijke toename van de bevolking. Zijn bijvoorbeeld de spontane vruchten opgegeten, dan wordt de mens visser, enzovoorts.

Noodzaak is de moeder van de uitvinding, en het voortdurende bestaan van de noodzaak kan alleen verklaard worden door de voortdurende toename van mensen. Bijvoorbeeld de stijging van de prijs van vee die veroorzaakt wordt door de toename van mensen en door de toename van de fabricage of anders produceren. De stijging van de prijs van het vee leidt tot het verbouwen van voer voor het vee, de toename van werk en de bijkomstigheid van het groeien van de hoeveelheid die geproduceerd wordt, in dit land bijna tot 1/3. ‘Niemand twijfelt, dat de snelle communicatie tussen de verschillende delen van het land bijdraagt aan de toename van de kennis alsook de rijkdom. Vele gedachten worden direct aan het werk gezet zelfs door een hint, en elke uitvinding wordt direct toegepast en vaak evenzo snel verbeterd. De kans op verbetering is groot in verhouding tot het gegeven dat de mensen worden vermenigvuldigd waarvan de aandacht wordt gewijd op elk bijzondere onderwerp. De groei van het aantal mensen levert hetzelfde effect op als de communicatie, want het laatste werkt alleen door de aantallen aan te zetten om na te denken over hetzelfde onderwerp.’

Oorzaken van de arbeidsdeling,

‘Eerst arbeidsdeling tussen de geslachten in de familie. Dan de verschillen in leeftijd. Dan bijzonder omstandigheden. Het verschil in sekse, leeftijd, van fysieke en mentale kracht, van verschil in organisatie, dat is de belangrijkste bron van de arbeidsdeling, en het wordt voortdurend uitgebreid in het voortgaan van de samenleving door de verschillende taken, posities, en talenten van individuen, en hun verschillende aanleg voor verschillende werkzaamheden. Afgezien van het verschil in aanleg in dit geval in het werk, zijn er verschillende talenten en capaciteiten in de natuurlijk instrumenten waarmee ze werken. Diversiteit van de grond, het klimaat en de situatie, en bijzonderheden in de spontane productie van de aarde en van de mineralen die in de aarde zitten, leiden tot zekere nadruk voor zekere vaardigheden, tot verdeling van de arbeid naar gelang het gebied.

Grenzen aan de arbeidsverdeling.

1) Grootte van de markt. De ‘waar’ die geproduceerd wordt door één arbeider bepaald in werkelijkheid en uiteindelijk de markt van de ‘waren’ die worden geproduceerd door andere arbeiders. De grootte van de markt moet betekenen dat het aantal arbeiders groeit en zo ook de productieve kracht en dat meer voor het eerste dan het laatste. Als het aantal arbeiders stijgt, neemt de productieve kracht van de samenleving toe in exponentiële mate, vermenigvuldigd door de effecten van de arbeidsverdeling en de toename van de kennis. Verbeterde methoden van vervoer, zoals spoorwegen, kanalen voor stoomboten, alle middelen voor het faciliteren van de onderlinge contacten tussen veraf gelegen landen werken in op de arbeidsverdeling, evenals de actuele toename van het aantal mensen. Ze brengen meer mensen in contact met elkaar of meer productie die geruild kan worden.

2) Grenzen. De aard van verschillende werkzaamheden. Met het voortschrijden van de wetenschap verdwijnen deze schijnbare grenzen. Namelijk de machinerie verbaast ze. De toepassing van de stoommachines voor het werken van de mechanische weefgetouwen stelt één man in staat verschillende te bedienen, of zoveel kleren te weven als dat 3 of 4 personen zouden kunnen met een weefgetouw met de hand. Dit is een complicatie van de werkzaamheden, maar dan volgt direct weer de daarop volgende vereenvoudiging en zo als maar een doorgaande vernieuwing van de gelegenheid tot verdere arbeidsdeling.

Surplusarbeid

‘Door de hebzucht van de kapitalisten is er een constante tendens om het aantal werkuren uit te breiden en zo door de toename van de voorraad arbeid, wordt de beloning verminderd. Tot hetzelfde resultaat leidt de toename van het vaste kapitaal. Waar zoveel waarde is opgeslagen in de machinerie, gebouwen enzovoorts daar wordt de fabrikant erg uitgedaagd niet teveel voorraad onbenut te laten liggen. Daarom zal hij geen werklieden aanstellen die niet genegen zijn te blijven werken voor veel tijd gedurende de dag. Dus worden ook de narigheden van de nachtarbeid gepraktiseerd in sommige vestigingen, een ploeg van werkers arriveert als de andere vertrekt.’ (G. Ramsey, *An essay on the Distribution of Wealth*. Edinburgh, 1836)

Bij de absolute meerwaarde blijft het in de arbeid geïnvesteerde kapitaal, het variabele kapitaal, volgens zijn waardegrootte hetzelfde, terwijl de waarde van het totale product groeit. Daarentegen groeit het product, omdat het waardedeel van het product, dat de reproductie van het variabele kapitaal weergeeft, groeit. In dit geval, dit betreft zich niet op de meerwaarde, maar op haar als winst, groeit bovendien noodzakelijk het deel van het constante kapitaal, dat zich in grondstof en instrumenten oplost. Het is niet aan te nemen, afgezien van een zeer geringe mate, dat de investering in de machinerie (de echte hoeveelheid, alsook de berekende), de gebouwen enzovoorts daardoor toeneemt.

Bij de relatieve meerwaarde blijft het waardedeel van het product, waarin zich het variabele kapitaal reproduceert, hetzelfde, maar zijn verdeling verandert. Een groter deel vertegenwoordigt surplusarbeid en een kleiner deel de noodzakelijke arbeid. In dit geval, wordt het gegeven variabele kapitaal vermindert voor het bedrag van het verminderde arbeidsloon. Het constante kapitaal blijft hetzelfde, buiten wat de grondstof en de instrumenten betreft. Een deel van het kapitaal, dat vroeger in het arbeidsloon werd geïnvesteerd komt vrij en kan in machinerie enzovoorts worden omgezet. We hebben op een andere plek de veranderingen in het constante kapitaal onderzocht, bij de winst. Dat laten we hier dus weg, om alleen de verandering in het variabele deel te bekijken. Het oude kapitaal is C (constant) plus zeg £1000. Deze £1000 stelt het variabele kapitaal voor. Zeggen we het weekloon voor 1000 man. Nu kan tweërlei onderscheiden worden. Het variabele kapitaal daalt, omdat in andere industrietakken geproduceerde noodzakelijkheden dalen, bijvoorbeeld graan, vlees en laarzen. In dit geval blijft C onveranderd, en het aantal aangestelde arbeiders, de totale hoeveelheid arbeid blijft hetzelfde. Er heeft een kleine verandering in de productievoorwaarden plaatsgevonden. Stel dat het variabele kapitaal daardoor met 1/10 vermindert, dat wil zeggen zijn waarde, dan daalt het van 1000 naar 900. Stel de meerwaarde was 500, dus de helft van het variabele kapitaal. Dan stelt 1500 de totale waarde van de arbeid van de 1000 man voor. Daarbij is de veronderstelling dat de arbeidsdag hetzelfde blijft, de grootte ervan verandert niet, hoe dan ook deze 1500 verdeelt zich over kapitaal en arbeid.

In dit geval was het oude kapitaal 1) $C + 1000v + 500s$ (surpluswaarde). Dus de surplusarbeid is $1/3$ van de arbeidsdag. Het nieuwe kapitaal is 2) $C + 900v + 600s$. Dus de surplusarbeid is $2/5$ arbeidsdag. De surplusarbeid zou van $5/15$ naar $6/15$ zijn gestegen. De arbeidsdag is 12 uur, dus $1/3$ is 4 uur en $2/5$ is $4\frac{4}{5}$ arbeidsuur. Neem aan, na een interval zou het variabele kapitaal, arbeidsloon, weer voor $1/10$ als gevolg van het goedkoper worden van de bestaansmiddelen dalen, die overigens niet in deze sfeer geproduceerd worden. Dan is $1/10$ van 900 dus 90. Het variabele kapitaal zou dalen tot 810. We zouden dus krijgen:

Nieuw kapitaal 3) $C + 810V + 690s$. Dus de surplusarbeid is $23/50$ arbeidsdag, of $3/50$ meer dan voorheen. Tegelijk wordt het vrije kapitaal in het eerste geval 100, in het tweede geval 90, samen £190. Dit vrijvallen van het kapitaal is ook een vorm van de accumulatie, tegelijk een vrijvallen van geldkapitaal, zoals we dat bij de analyse van de winst terugvinden.

$C + V + S$ is het product. $V + S$ is een constante grootte. Als nu onder de gegeven omstandigheden het arbeidsloon daalt dan is de formule

$$C + (V - x) + (S + x).$$

Is de relatieve meerarbeid daarentegen het gevolg van het goedkoper worden van het artikel zelf, dus van een verandering in de productieve voorwaarden van het artikel, bijvoorbeeld door de invoering van de machinerie, dan moet bijvoorbeeld van de £1000 variabel kapitaal $1/2$ in machinerie omgezet worden. Dan blijft het variabele kapitaal 500, of arbeid van 500 man in plaats van 1000. De waarde van hun arbeid is 750 omdat de 1000 £1500 is. Daarna hebben we dus:

Oud kapitaal $C + 1000v/500s$.

Nieuw Kapitaal ($C + 500$), of $C + V/2$, dat we C' zullen noemen.

$$C' + V/(500/250)$$

Omdat daar veronderstelt is, dat de surpluswaarde groeit, als gevolg van de invoering van de machinerie, daalt het variabele kapitaal zeg met $1/10$. We kunnen nu of aannemen, dat de 500 zoveel grondstof verwerkt zoals vroeger of meer. Voor de vereenvoudiging zullen we aannemen dat ze even veel verwerken. $1/10$ van 500 is 400. Dus;

$$\text{Oud kapitaal } C + 100V + 500S = (C + 1000V + V/2)$$

$$\text{Nieuw Kapitaal } (C + 500) = C' + 400V + 350S = ((C + 1/2V) = C' + 400V + 7/8v)$$

Er komt zo £100 vrij. Alleen daarom, omdat wanneer er geen toevoeging is, ten minste zijn er in deze opstelling, grondstoffen en instrumenten nodig. Alleen in dit geval kan door de invoering van de machinerie geldkapitaal vrijgemaakt worden, dat vroeger uitgegeven werd in de vorm van lonen.

Bij de absolute surpluswaarde moet de grondstof en het instrumentarium in dezelfde verhouding groeien waarin de absolute hoeveelheid arbeid groeit.

Oud kapitaal $C + 1000V + 500S$. S is hier $1/3$ arbeidsdag van 1000 arbeidsdagen. Was de arbeidsdag 12 uur, dan dus 4 uur. Stel nu dat S groeit van 500 naar 600, dus met $1/5$, zo dat de

waarde van 12 uur maal 1000 is £1500, een waarde vertegenwoordigt van £100, dus 800 arbeidsuren voor de 1000 arbeiders of 4/5 surplus arbeidsuren per man. Het komt er nu op aan hoeveel materiaal 1 man in 1 uur verwerkt, om te weten hoeveel, omdat de arbeidsvoorwaarden hetzelfde blijven, hij in 4/5 uur verwerkt. We zullen dit x noemen. Dus.

Nieuw kapitaal $C + x (C') = 1000V + 500S + 100S'$. Het geïnvesteerde kapitaal groeit hier en het product groeit dubbel, door het geïnvesteerde kapitaal en door de surpluswaarde.

De hoofdzaak, de basis, blijft de bepaling van de waarde zelf, dus de basis, dat onafhankelijk van de mate van de arbeidsproductiviteit bepaald is door de noodzakelijke arbeidstijd, dus geldt bijvoorbeeld dat van de constante waarde afgenomen wordt en zich steeds in dezelfde geldsom uitdrukt.

Door het Urbarium van Maria Theresia, waarin de eigenlijke lijfeigenschap in Hongarije is afgeschaft, waren de boeren voor de aan hen toekomende cessies (stukken land op elk landgoed, bedoeld voor het onderhoud van de slaven, te vergelijken met 35 tot 40 Engelse are) de landheren jaarlijks niet in geld uit te drukken arbeid van 104 dagen per jaar schuldig. Dit is afgezien van een hoeveelheid kleine prestaties, gevogelte, eieren enzovoorts. Verder spinwerk van 6 pond, wol of hennep, geleverd door de landheer, bovendien nog 1/10 van hun producten voor de kerk en de helft voor de landheer. Nog 1771 van de 8 miljoen in Hongarije is 1/21 landheer en slechts 30921 zijn boeren. Het zijn dergelijke feiten, waar de leer van de fysiocraten een historische achtergrond krijgt.

In de Engelse kolenmijnen worden wekelijks 15 mannen gedood. Terwijl in de voorafgaande 10 jaar tot 1861 er ongeveer 10.000 mensen zijn gedood. Voornamelijk door de slordige gierigheid van de eigenaren van de kolenmijnen. Dit in het algemeen opgemerkt. De kapitalistische productie is, tot op zekere hoogte, als we afzien van het hele proces van circulatie en de geweldige complicaties van de commerciële en geldelijke transacties die het resultaat zijn van de basis, de ruilwaarde, het meest economisch door de gerealiseerde arbeid, de arbeid die gerealiseerd wordt in 'waren'. Het is een grotere verspiller dan elke andere wijze van produceren door mensen, van levende arbeid. Verspilling niet alleen van vlees en bloed en spieren, maar ook van hersenen en zenuwen. Het is in feite, alleen ten koste van de grootste verspilling van individuele ontwikkeling, dat de ontwikkeling in het algemeen van mensen verzekerd is in die tijden van de geschiedenis die vooraf gaan aan een socialistische constitutie van de mensheid.

'Zou deze kwaal ons kwellen
Omdat ze ons zin vermeerdert,
Hebben niet ontelbare zielen
De heerschappij van Timur opgeteerd?'

In de waarde van het product moeten we tussen meerdere delen een onderscheid maken in vergelijking met het voorgeschoten kapitaal. Het laatste is $C + V$. Het eerste is $C + A$. Het deel van het product dat de nieuwe toegevoegde arbeid uitdrukt. A is echter $V + S$, dat is de waarde van het variabele kapitaal en de surpluswaarde.

De concentratie van de productiemiddelen is in de handen van relatief weinig mensen, in vergelijking tot de massa van de vele werkenden, dat is in het algemeen de voorwaarde en de vooronderstelling van de kapitalistische productie. Terwijl, wanneer dit niet het geval is, dan zouden de middelen van de productie zich niet afscheiden van de producenten. De laatsten zouden daarom niet omgezet worden in loonarbeiders. Dus deze concentratie is ook de technologische voorwaarde, om de kapitalistische productiewijze en met haar de maatschappelijke productieve kracht te ontwikkelen. Kortom, de materiële voorwaarde voor de productie op een grotere schaal. Door de concentratie ontwikkelt zich de gemeenschappelijke arbeid, de associatie, de arbeidsdeling, het gebruik van de machinerie, de wetenschap en de natuurkrachten. Maar er is nog een ander punt hieraan verbonden, namelijk dat de winstvoet nog niet in de analyse van de surpluswaarde is betrokken. De concentratie van arbeiders en arbeidsmiddelen op een beperkte ruimte, zoals gebouwen en verwarming enzovoorts, levert een economie van kracht. Het gemeenschappelijke gebruik door velen van middelen, zoals gebouwen en verwarming, waarvan de kosten niet stijgen in verhouding zoals ze meerderen van dienst zijn, eigenlijk ook de arbeid, wordt in de productie gespaard. Dit toont zich namelijk ook in de landbouweconomie.

‘In de vooruitgang van de cultuur zijn allen, en misschien meer dan al het kapitaal en de arbeid dat eens globaal 500 are bezette, nu geconcentreerd voor het meer complete bewerking van 100.’ (R. Jones, *An essay on the Distribution of Wealth, part I on Rent*, Londen, 1831). Om de kosten van 24 bushels op 1 are te betrekken is kleiner als zouden 24 zich op 2 are betrekken. De geconcentreerde ruimte, deze concentratie van de ruimte is ook belangrijk in de werkplaats. Echter, hier is het nog belangrijker om gebruik te maken van de gemeenschappelijke motor. In de landbouw, hoewel een relatieve hoeveelheid kapitaal en arbeid te werk gesteld is, is de ruimte geconcentreerd. Het is een vergroot gebied van de productie, in vergelijking met het productiegebied dat vroeger bezet werd of waar er op gewerkt werd. Het gebied is absoluut ook groter. Dus de kans om paarden in te zetten, en in plaats daarvan de werkzaamheden door de vrouwen te laten uitvoeren, moet enkele voordelen geven en wat kosten besparen, de omheining, de drainage, het zaad, de oogst, ze zijn minder in vergelijking met één are enzovoorts.’

Tien uren wet en overwerk

‘Hoewel de gezondheid van een bevolking zo belangrijk is als een deel van het nationale kapitaal, zijn we bang dat gezegd moet worden dat de klasse van de eigenaren die mensen tewerkstellen niet de meest vooruitstrevenden zijn om deze schat te bewaken en te koesteren. De mensen van de westelijke kant, citeert de Times uit het rapport van de algemene Registrar in oktober 1861, werden de kleders van de mensheid, en ze waren zo intensief met hun werk bezig, dat de gezondheid van de werkenden opgeofferd werd, en het geslacht is in

enkele generaties gedegeneerd. Maar er is een reactie in gezet. Lord Shaftesbury's wet beperkt de uren van de kinderarbeid. De overweging voor de gezondheid van de werkenden werd, voegt de Times eraan toe, geforceerd naar de fabriekseigenaren, door de gemeenschap.'

In de grotere kledingwinkels in Londen vereist de arbeid aan een bepaald kledingstuk, bijvoorbeeld een broek, of een jas een uur tot een half uur. Per uur is het 6 dimes. Hier is natuurlijk uit de praktijk bekend hoeveel uur het gemiddelde product nodig heeft. Komen er nieuwe modes of zijn er nieuwe bijzondere verbeteringen of reparatietechnieken, dan is er een strijd tussen de patroon en de werklieden, of een bepaald kledingstuk nog 1 uur is, totdat ook hier de ervaring de zaak vaststelt. Hetzelfde geldt voor veel Londense meubelmakerijen.

Het spreekt vanzelf, dat buiten enige activiteiten voor de aanleertijd slechts arbeiders aangesteld worden, die de gemiddelde vaardigheid bezitten en de gemiddelde hoeveelheid gedurende de dag leveren kunnen. In slechtere tijden voor het bedrijf, wanneer er geen continuïteit voor de arbeid is, is de laatste situatie voor de patroon natuurlijk niet van belang.

[5] Dit moet zo worden begrepen. Zet zich bijvoorbeeld 10 pond katoen, in de dezelfde tijd om in katoengaren zoals vroeger 1 pond katoen, dan heeft die 10 pond niet meer arbeid opgenomen, dan vroeger 1 pond. Omdat de 10 pond toegevoegde waarde niet groter is dan het eerste pond. Elk pond katoengaren bevat in het eerste geval 10 maal minder spinarbeid dan in het tweede. En omdat ze alle bij een gelijke hoeveelheid katoen bevatten, dan is als alle andere factoren hetzelfde blijven, elke pond katoengaren 1/10 goedkoper, dan wanneer de spinarbeid 1/10 van de waarde bedroeg. Zou de toegevoegde spinarbeitsdag 10 zijn en de waarde van 1 pond katoen, in beide gevallen voor de vereenvoudiging van het instrument op 0 gezet, zou 20 zijn, dan is 1 pond katoengaren in het eerste geval gelijk aan 10 plus 20 is 30. In het tweede geval is 10 pond katoengaren 100 plus 10 is 110, dus 1 pond katoengaren is 11 en 10 pond is 110, terwijl 10 pond in het eerste geval 300 is.

[6] Het is alleen zoals hier te stellen, waarbij Ricardo de natuur van het kapitaal doorbreekt. Dus kapitaal is niet het middel van de arbeid voor het produceren van een zeker resultaat, maar het is het middel om arbeid aan het werk te stellen, en dit houdt tevens in dat de bezitter van de middelen, of de middelen zelf, arbeid te werk stellen, de middelen zijn de macht over de arbeid.

[7] Nog verder op te merken: De bewegende kracht, zolang ze van mensen zelf uitgaat (en zelfs van dieren), kan fysiek alleen voor een bepaalde tijd van de dag werken. Een stoommachine enzovoorts behoeft geen rust. Ze kan voor elke gewenste tijdsduur voortgezet worden.

achinerie. Gebruik van natuurkrachten en wetenschap
(voortzetting)

(Marx heeft het werk aan het deel 1 van de 'Manuscripten' onderbroken om eerst, de delen 2, 3 en 4 te schrijven over de theorieën over de meerwaarde. Dit eerste gedeelte van deel 6, de

Seiten 211 tot en met 219, zijn daarom terechtgekomen aan het begin van deel 6, de oorspronkelijke Seiten nummering is aangehouden. Marx had nog een aantal vellen over in Schrift 5, die hij gebruikt heeft voor de voortzetting van deel 1. Deze vellen zijn in deel 6 van de 'Manuscripten' terechtgekomen. Deel 1 en deel 6 zijn dus feitelijk één geheel, het betoog en de analyse loopt door. Na Seite 219, wijzigt echter de Seitennummering. Deel 2, de 'Theorieën' twee gaat verder met Seite 220. De rest van deel 1 dat gelijk is aan deel 6, gaat verder in schrift 19 met Seitennummer 1159. Voor de consistentie van het betoog is het dus raadzaam om na deel 1, deel 6 te lezen, de vertaler.)

[5-211] Kosten van de machinerie, de gebouwen enzovoorts, wanneer ze niet gebruikt worden.

In de Times van 26 november 1862 legt een spinner (fabrikant, de vertaler) uit, dat zijn fabriek, waarin 800 arbeiders tewerkgesteld zijn en gebruikt worden, wanneer ze voltijds werken ongeveer 150 balen katoen uit Oost-Indië, of ongeveer 130 balen Amerikaans katoen, hem £6000 per jaar kosten, ook als ze niet werken. (ongeveer £120 per week). 'Het zijn hier voorsnog bestaande kosten, die ons hier niets aangaan (maar in de praktijk zijn ze zeer belangrijk, namelijk vanwege de pacht op het meest bepalende deel van de vaste kosten). De machinerie kan werken of niet, de pacht in het bovenstaande geval is £2450. Verder de verzekering (de verzekering op fabrieken en machinerie tegen brand is £477 in het bovenstaande geval, de verzekering van de katoen in het proces is £123), en de belastingen op dit eigendom (de voet voor de fabrieken en de machinerie, zoals betaald in 1861, inclusief armenbelasting), is £130. Verder zijn de salarissen van de manager, de boekhouder en de verkopers in het bovenstaande geval £625. Dan de lonen van de portier, de toezichhouders, de ingenieur, en de tijdelijke arbeid voor de bediening van de machinerie zijn £250. (Deze tijdelijke arbeid voor de bediening van de machinerie horen bij de uitgaven voor het onderhoud ervan.) Dan de kolen voor de verwarming van de fabriek, en het tijdelijk werken van de stoommachine is £150. Tenslotte de toeslag voor de slijtage van de machinerie.' (Dit is £1200 omdat het al zeer vaak gebruikte machines zijn.) Met betrekking op het laatste punt merkt de spinner van Lancashire op:

'Het mag erop lijken dat, wanneer de fabriek en de machines stil staan, dat ze niet kunnen slijten. Het is niet de bedoeling om de kosten te dekken van de gebruikelijke slijtage, dat gerepareerd is, zoals een mes een nieuw blad krijgt, door een staf van bankwerkers die voorzien zijn voor dat doel door elke fabrikant, wanneer zijn fabriek draait. Maar het is bedoeld om dat soort slijtagekosten te dekken, die soms niet gerepareerd kunnen worden. In het geval van een mes, zou het uiteindelijk vervallen tot een staat waar een messenmaker zou zeggen, dat het geen nieuw blad waard is. Het is ook bedoeld om de verliezen te dekken die zich constant voordoen, door de vervanging van machines voordat ze versleten zijn door andere met een nieuwe en betere constructie. Van deze twee zaken is het goed bekend dat de machinerie in een fabriek geheel vernieuwd wordt, tenminste eens in de 15 of 20 jaar. En uitvindingen staan niet stil in deze tijden, omdat ze altijd gestimuleerd worden door moeilijkheden. De weersomstandigheden en het natuurlijke verval zullen hun werkzaamheid niet uitstellen, omdat de stoommachine niet ophoudt zich te ontwikkelen.'

Dezelfde kerel zegt:

'Geen twijfel dat een groot aantal fabrikanten nauwelijks reserves hebben waarop ze kunnen terugvallen, de bulk van de fabrikanten van Lancashire hebben geen kapitaal gespaard. De

gewoonte van de handel is om uitgaven te doen voor de uitbreiding van hun fabrieken en machinerie voor hun winsten, zo snel als ze die kunnen maken. Als regel hebben ze onvoldoende, in plaats van overvloedig bedrijfskapitaal.’ |212|

Cherbuliez, *Riche ou Pauvre etcetera*, Paris 1841. (Nadruk van de Geneefse uitgave)

Nieuw kapitaal	Oud kapitaal
1 De machine	1 Voorziening voor de arbeiders
2 Jaarlijks onderhoud	2 Het instrumentarium en zijn onderhoud
3 De grondstoffen	3 De grondstoffen

Natuurlijk is er ook bij het nieuwe kapitaal een bevoorrading voor de arbeiders. Hij spreekt hier alleen van een bevoorrading van de door de machine vervangen arbeiders.

Men moet van beide kanten het aantal arbeiders abstraheren, dat nodig is, om de beweging van de machine te bewaken en te sturen. Het oude kapitaal zou groeien in directe verhouding tot het aantal gebruikte arbeiders. Wanneer dat 100 is voor een gegeven aantal, is het 200 voor het dubbele aantal. Het nieuwe is niet aan dezelfde wetten van de groei onderworpen, want wat in de machine voor de toepassing van de motor dient, groeit niet in aantal en omvang in de verhouding tot het aantal arbeiders, waarvan het de arbeid vervangt. Dus hoe de overmacht van het nieuwe kapitaal over het oude ook is, voor een gegeven aantal arbeiders, moet deze surplusarbeid zich door de natuur als inferieur omvormen, in de verhouding, dat men het aantal van de door de machine vertegenwoordigde en te vervangen arbeiders, vermeerdert. Vervangt het 2 arbeiders, dan is het wellicht duurder. Met 4, 10, 20 arbeiders voor vervanging, wordt het alsmaar goedkoper. Dit gunstige resultaat kan men alleen verkrijgen ‘onder de voorwaarde van de beschikbaarheid van het oude geaccumuleerde kapitaal, dat voldoende is voor het aanschaffen van een machine die het aantal vereiste arbeiders vervangt, en voor het vervangen van de hoeveelheid die voorafgaat aan het aantal.’ Hier is dat weer het geval van een nieuwe onderverdeling van de arbeid, en is de besparing gekoppeld aan de voorafgaande realisering van een toegevoegd kapitaal. ‘Elke accumulatie van rijkdom biedt de middelen voor het versnellen van de verdere accumulatie.’

Ten eerste. Met de situatie van de accumulatie moet rekening gehouden worden bij de omzetting van de surpluswaarde in kapitaal. Hier moet vermeld worden, hoe de accumulatie voorwaarde is van de kapitalistische productie, de kapitalistische productie is oorzaak van de accumulatie.

Ten tweede. De machine vervangt een bepaalde hoeveelheid arbeiders, of reëel, dat wil zeggen, doordat ze in de plaats ervan komt (dit is altijd het geval, waar het vak niet nieuw is, maar vroeger zonder machinerie bedreven werd). Of facultatief, doordat zoveel arbeiders nodig waren, om ze te vervangen. Hebben we het bijvoorbeeld over de miljoenen arbeiders (zie Hodgskin) om de huidige in de katoenfabricage geleverde productie te kunnen leveren, dan hebben we het over het aantal arbeiders die nodig waren om de machinerie te vervangen. Anders, we zeggen dan, zo en zo veel wevers worden door het mechanische weefgetouw er

uit gegooid. We spreken dan over de arbeiders, die de machinerie vervangen heeft. Dit is een groot onderscheid. De machinerie als basis van een productietak, als het eenmaal is ingevoerd (zonder de verdere concurrentie van de werkplaats) gooit er slechts arbeiders uit, in de mate waarin zij zich verbetert. Maar de productie breidt zich tot een zekere perfectie uit, voordat ze een hoger niveau krijgt. Waren er bijvoorbeeld 10 aangesteld aan de weefstoel die met de hand bedreven werd, en zijn er aan het mechanische weefgetouw 20 aangesteld, en vervangt een mechanisch weefgetouw 10 weefstoelen, dan verrichten de 20 arbeiders net zo veel als voorheen 20 deden. Maar ze hebben niet de 20 verdrongen of vervangen. Het eerste mechanische weefgetouw verdrong er 10. De andere 19 mechanische weefgetouwen hebben er 19 tewerkgesteld. Men kan dus niet zeggen dat de productiekraft 180 man zou hebben vervangen, omdat er 200 nodig geweest zouden zijn zonder de mechanische weefgetouwen. De productiekraft heeft zich slechts vertienvoudigd. Wordt er een nieuw mechanisch weefgetouw uitgevonden, waar er 10 net zo veel kunnen doen als 20, dan zouden door de 10 de 20 worden vervangen, of 10 zouden op straat worden gezet. Zou dit aantal van deze mechanische weefgetouwen weer tot 20 groeien, dan zouden er 20 aangesteld worden, en er zouden 40 nodig geweest zijn volgens de vroegere norm. En volgens de eerste norm 400. Maar er zijn niet 400 man vervangen, die nooit bestaan hebben. Het eerste mechanische weefgetouw verdrong 10 man en het tweede 2. Dus de productieve kraft is gegroeid naar de verhouding van 20 : 1. Dus is in ieder geval de productiekraft vertwintigvoudigd. Zou deze ontwikkeling in alle branches hebben plaatsgevonden, dan zou de arbeider 20 maal minder tijd nodig hebben om zijn bestaansmiddelen te reproduceren. Dus wanneer 11 uur voor allen pas nu 11/20 uur zijn en zou zijn gehele overige arbeidsdag, 11 9/20 toebehoren aan de kapitalisten. Maar de ontwikkeling is niet gelijkmatig en totaal.

Verder is op te merken. De massa van de surplusarbeid wordt bepaald, niet door de arbeider die de machine vervangt, maar door die, die ze gebruikt. Dit is wat Cherbuliez even vergeet. De productiviteit van de machine (en haar goedkoop zijn) wordt niet alleen bepaald door de massa arbeiders, die ze vervangt, maar door de massa, die ze in de arbeid assisteert. Of de uitdrukkingen zijn in [213] sommige opzichten identiek.

(In zoverre de machinearbeid de arbeidstijd verkort, dat nodig is om een bepaalde 'waar' te produceren, dus de massa van de 'waren' vermeerdert, die in dezelfde arbeidstijd geproduceerd worden, dan is tweeeërlei mogelijk. De 'waar' gaat op in de consumptie van de arbeider. Dan is, van eerdere ontwikkelingen afgezien, de massa arbeid vermeerdert, die gebruikt kan worden om 'waren' te produceren, die niet in de consumptie van de arbeiders opgaat, waarin zich dus de surplusarbeid weergeven kan. De basis is uitgebreid, waarop een grotere hogere klasse kan worden gebouwd. Tegelijk ook het genot van deze klasse. Maar ook is de basis verbreed, waarop een grotere arbeidersklasse kan worden gebouwd, of de massa van het levende materiaal, waarop de uitbreiding van de hogere klasse is gebouwd. Gaat de 'waar' niet op in de consumptie van de arbeider, dan is het of het goedkoper worden van het genot of het vrijwaren van de arbeid voor nieuwe gebieden van de uitbreiding.)

Verdeling van de waarde van de machinerie, gebouwen enzovoorts over de massa van de geproduceerde 'waren'.

Het constante kapitaal, in zoverre het zijn relatieve waardegrootte betreft, verhoudingsgewijs tot het totale kapitaal, gaat bepalend op in de winstvoet, moet dus bij de beschouwing van de meerwaarde als zodanig geheel buiten spel worden gelaten. We hebben

het daarom als C, als gelijk geldende grootte beschouwd, zowel in het hoofdstuk over de absolute meerwaarde, alsook bij de samenwerking, de arbeidsdeling enzovoorts. Toch zijn we bij de beschouwing van de machinerie gedwongen ons speciaal om het constante kapitaal te bekommeren. Dit is toch geen inconsequentie. Daarover zijn twee dingen op te merken.

1) Relatieve meerwaarde kan alleen geproduceerd worden, in zoverre de in de consumptie van de arbeider opgaande 'waren' (bestaansmiddelen) goedkoper worden. Dat dus de waarde van deze 'waren', dat wil zeggen de hoeveelheid die voor de productie vereiste arbeidstijd is, verkort wordt. De in de 'waar' bevattende arbeidstijd echter bestaat uit twee delen; a) De verleden arbeidstijd de in de 'waren' geconsumeerde arbeidsmiddelen en, wat er is aan grondstof dat de waar bevat. b) De toegevoegde laatste levende arbeid, kortom de arbeid die door middel van deze arbeidsmiddelen en de grondstof zich realiseert. Alle methoden, die voor de productie van de 'waar' de noodzakelijke arbeidstijd, laten verkorten, dus de waarde laten verminderen, laten de waarde van de grondstof die opgaat in de productie, onberoerd. (Hooguit wordt er daarop bespaard, op de arbeid op een grotere schaal.) Dit deel van de verleden arbeid, die in de waarde van de 'waar' opgaat, komt dus helemaal niet in beeld. Al deze methoden hebben gemeen, dat ze in meerdere of mindere mate, de op de verleden arbeid inwerkende levende arbeid, verkorten. Er blijft dus enkel over om in beschouwing te nemen, het deel van de verleden arbeid, dat uit arbeidsinstrumenten en voorwaarden (zoals gebouwen) bestaat. Dit deel ervan blijft onveranderd bij de eenvoudige samenwerking en de arbeidsdeling. (Ze worden omgekeerd goedkoper door concentratie, en gemeenschappelijkheid van het gebruik.) Maar bij het gebruik van de machinerie verhoudt het zich anders. Hier treedt een speciale verhouding op. De verkorting van de levende arbeid berust hier op een revolutie in dit deel van het constante kapitaal en het is heel ruw uitgedrukt: er worden gecompliceerde massale en dure productieinstrumenten in plaats van de eenvoudige en goedkopere gesteld. Zou daarom de 'waar' evenzeer duurder worden door de machinerie (of meer) wanneer ze anderzijds goedkoper wordt door de bespoediging en de verkorting van de toegevoegde levende arbeid, dan zou de waarde van de 'waar' niet worden gereduceerd. Het ene bestanddeel ervan zou dalen omdat de andere stijgt. Er zou geen vermindering in de totale hoeveelheid plaatsvinden van de noodzakelijke arbeidstijd die nodig is voor de productie van de 'waar', dus geen productie van meerwaarde. Omdat dus deze methode, die relatieve meerwaarde voortbrengt, op de revolutie van een bepaald deel van het constante kapitaal berust, en zich daardoor van andere methoden onderscheidt, moet dit punt hier specifiek worden beschouwd. Heel algemeen gezien, is het probleem daarmee opgelost, dat de totale massa [214] van de met de machinerie voortgebrachte 'waren' zo groot is, dat in elke evenredige 'waar' een kleiner waardebestanddeel (deel van het residu) van de machinerie, de gebouwen en de voor het bedrijven van de machinerie benodigde materiële instrumenten opgaat. Dit is alsof dezelfde 'waar' op de oude manier door mensen en hun handwerktuigen geproduceerd zou zijn. De invulling van deze voorwaarde echter zal weer van de volgende omstandigheden afhangen:

- a) De massa van de waren, die een afzonderlijke arbeider in een gegeven arbeidstijd, bijvoorbeeld een arbeidsdag door middel van de machinerie produceren kan.
- b) De massa van de arbeiders, wanneer de bovenstaande verhouding gegeven is, waarvan de arbeid de machinerie gelijktijdig assisteert, en waardoor het waardedeel van de totale machinerie, die op elke afzonderlijk te berekenen is, zich relatief vermindert.
- c) Het verschil tussen de periode, waarin de machinerie in het arbeidsproces opgaat, en de periode waarin ze in het waardevormingsproces opgaat. Bijvoorbeeld een machine die 15 jaar meegaat, gaat 15 jaar gedurende elk jaar geheel in het arbeidsproces op. Maar slechts 1/15

ervan gaat jaarlijks in het waardevormingsproces op. Het jaarlijkse totale product aan 'waren' bevat zo dus nooit meer dan 1/15 van het waardebestanddeel van de machinerie.

2) Er is een groter onderscheid te maken: Tussen de vraag in hoeverre het constante kapitaal op de winstvoet werkt. Dit is het onderzoek van de vraag over de verhouding van de meerwaarde tot de waarde van het voorgeschoten kapitaal, zonder rekening te houden met de functies van de verschillende delen van dat kapitaal. En anderzijds de vraag, in hoeverre een bepaalde vorm van het constante kapitaal (machinerie enzovoorts), de prijs van de afzonderlijke 'waar' of de in haar opgenomen arbeidstijd vermindert, verleden en tegenwoordige arbeidstijd. Natuurlijk komen de antwoorden op beide vragen voor wat betreft de inhoud op hetzelfde uit. Maar hier is hetzelfde verschijnsel uit verschillende gezichtspunten beschouwd. De ene keer onderzoeken we hoe de 'waar', en daarmee, in zoverre het in de consumptie van de arbeider opgaat het arbeidsvermogen, goedkoper wordt. Dat wil zeggen, hoe de totale hoeveelheid van de voor de productie vereiste arbeid, verleden en levende, verminderd wordt. De andere keer onderzoeken we, hoe de verhouding van de meerwaarde tot het voorgeschoten totale kapitaal (de winstvoet) beïnvloed wordt door de revolutie in de massa's en waardeverhoudingen van de constituerende delen van het kapitaal. Het laatste onderzoek veronderstelt de meerwaarde, veronderstelt de gehele kapitalistische productie met ook het circulatieproces. Het eerste onderzoek veronderstelt niets anders dan onze algemene wet over de waarde van het arbeidsvermogen en de verhouding van de meerwaarde tot het laatste.

3) De verwisseling tussen deze vragen.

De vermindering van de arbeidstijd, die voor de productie van de afzonderlijke 'waar', of van een massa 'waren' vereist is, en de verhouding van de surplusarbeid en de noodzakelijke enerzijds, en anderzijds de waarde- en massaverhouding van de verschillende bestanddelen van het kapitaal, is de bron van groot bedrog.

Eerst het hoofdbedrog. Wordt het wezen van de kapitalistische productie begrepen, dan is het in het algemeen geen tegenspraak, dat de voor de productie van een 'waar' noodzakelijke arbeidstijd verkort, maar dat daarentegen de som van de tijd, die de arbeider voor de productie van deze goedkoper geworden 'waar' gebruiken moet, verlengd wordt. Daarentegen is dit inderdaad een onbegrijpelijke tegenspraak voor de economen, die de machine lieten uitvinden en invoeren, niet om de arbeidstijd te verkorten, die de arbeider voor de productie van een 'waar' gebruikt, maar om de arbeidstijd te verkorten, die hij in het algemeen als equivalent van zijn arbeidsloon moet geven. En nu helemaal, wanneer enerzijds de winst verklaard wordt, doordat de machinerie de arbeidstijd van de arbeiders verkort en anderzijds bewezen wordt (Senior enzovoorts), dat de machinerie de verlenging van deze arbeidstijd voorschrijft.

Ten tweede. Wat de arbeidstijd zelf aangaat, dan wordt zijn betaalde arbeidstijd daardoor verkort en zijn onbetaalde arbeidstijd wordt verlengd. Hieruit [215] volgt al, dat de massa van de in een 'waar' gestoken arbeidstijd en de verhouding, waarin deze arbeidstijd zich verdeelt tussen kapitalist en arbeider, twee geheel verschillende dingen zijn. Verkoopt de kapitalist een 'waar' goedkoper, dan volgt daaruit helemaal niet, dat hij er minder winst op maakt, minder surpluswaarde daarop realiseert. Het verhoudt zich meestal omgekeerd. Hier komt bij, dat niet de afzonderlijke 'waar', maar de totale som van de in een bepaalde periode geproduceerde 'waren' als product van het kapitaal te beschouwen is.

De verlenging van de absolute arbeidstijd in het fabriekssysteem.

De ontwikkelde organisatie van de arbeid, die overeenkomt met het machinewezen op kapitalistische basis, is het fabriekssysteem, dat zelfs in de grote moderne landbouw, meer of minder aangepast door de karakteristiek van dit productiegebied, overheerst.

De hoofdstelling is, dat de surpluswaarde, die de kapitalist maakt, ontstaat, niet uit de arbeid die door de machine vervangen wordt, maar door de arbeid, die op basis van de machinerie gebruikt wordt.

Nu wordt het bedrag van de surpluswaarde door een dubbele factor bepaald: de voet waarop de afzonderlijke arbeider geëxploiteerd wordt, of de hoeveelheid surplusarbeid van een dag van een afzonderlijke arbeider. En ten tweede door het aantal gelijktijdig tewerkgestelde arbeiders, die door een gegeven kapitaal geëxploiteerd worden. De invoering van de machinerie vermindert de laatste factor, terwijl het de eerste verhoogt. Het verhoogt de surplus arbeidstijd van de afzonderlijke arbeiders, maar het vermindert het aantal arbeiders, dat een bepaald kapitaal gelijktijdig exploiteert. Dezelfde methode dus, die de tendens heeft om de voet van de surpluswaarde te verhogen, heeft tegelijk de antagonistische tendens om de andere factor, dat evenzeer bepalend werkt op de massa van de meerwaarde, af te zwakken. Wanneer 20 arbeiders elk 12 uur werken, waarvan 2 uur surpluswaarde, dan is de massa van de surpluswaarde 2 maal 20 is 40 arbeidsuur. (Dat is 3 werkdagen van 12 uur en 4 uur.) Wanneer 10 arbeiders elk 12 uur werken, waarvan 4 uur surplusarbeid, dan is de massa van de surpluswaarde 40 uur zoals boven. Maar 6 arbeiders, waarvan elk 6 uur surplusarbeid werkt, zullen slechts 36 uur surpluswaarde leveren. En wanneer hetzelfde kapitaal in het eerste geval 20 arbeiders en in het tweede geval 6 arbeiders in beweging zet, dan zou de massa van de surpluswaarde zijn afgenomen, hoewel haar voet is toegenomen.

Deze antagonistische tendens van de op de machinerie gebaseerde exploitatie drijft tot de vermeerdering van de absolute arbeidstijd. Wanneer bijvoorbeeld in het tweede geval de arbeiders in plaats van 12, 14 uur werken, waarvan 8 surplusarbeid, dan is de hoeveelheid van de surpluswaarde 6 maal 8 is 48 uur.

Deze reden van de absolute verlenging van de arbeidstijd, voor de vermeerdering van de absolute surplusarbeid, die tot de verlenging van de werkdag aanzet, is voor de kapitalisten en hun tolken totaal iets onbewust. Het verschijnsel toont zich, zodra de machinefabricatie door de concurrentie gestaag uitgebreid en ontwikkeld wordt. En daarmee zal de sociale waarde, de marktwaarde van de met de machinerie geproduceerde 'waren' tot hun individuele waarde dalen, en de kapitalist zal dus dit verschil niet meer kunnen opstrijken.

Dit is een in het algemeen onafhankelijk motief dat zich voordoet door de waardevorming van het uit machinerie en gebouwen bestaande deel van het constante kapitaal. Het eerste dat als meer geschikt direct in het bewustzijn van de kapitalisten en hun tolken speelt.

Dit motief is zeer eenvoudig en komt overeen met alle surplusarbeid. Het krijgt echter een bijzonder gewicht, waar de waarde en de massa van het in arbeidsmiddelen gebruikte kapitaal overwegend groot is.

Ten eerste is er geen toegevoegde uitgave van machinerie of gebouwen nodig, of er nu 12 of 24 uur gewerkt wordt. Terwijl tegelijkertijd zo veel meer arbeid moet worden

geabsorbeerd, dat voor gebouwen, machinerie, [216] en tot op zekere hoogte de machinerie die de aandrijfkraft produceert, vermeerderd moet worden. Ook daardoor worden de 'waren' goedkoper. Want het is om het even, of ruimtelijk de waarde van de machinerie door meer arbeid verdeeld wordt, door het aantal arbeiders, die naast elkaar werken en die het tegelijk assisteren, of dat dit in tijd gelijk geschiedt, dat hetzelfde aantal arbeiders door 24 in plaats van 12 uur door dezelfde machinerie geassisteerd wordt.

De absolute reproductietijd van de gebouwen blijft ongeveer hetzelfde, of ze nu echt als voorwaarden in het arbeidsproces opgaan, terwijl ze 12 of 24 uur bedragen.

De reproductietijd van de machinerie zelf verkort zich niet in dezelfde mate, waarin de actieve dienst zich verlengt. Wel echter de reproductie van haar waarde.

De winst is zoveel groter in een gegeven circulatie periode, en de winst wordt in het algemeen berekend volgens de meerwaarde, die in een bepaalde circulatie periode gerealiseerd wordt, bijvoorbeeld een jaar.

Er wordt daardoor in het algemeen, de verhouding van het constante tot het variabele deel vermindert, omdat het belangrijkste deel het constante kapitaal is. Deze laatste beschouwing hoort dus bij de uiteenzetting van de winst.

Vervangen van het arbeidswerktuig door de machinerie.

Hier moet worden opgemerkt, dat de machinerie niet alleen levende arbeid vervangt, maar ook de arbeiders en zijn handwerktuig vervangt. Dat laatste kan natuurlijk zeer belangrijk zijn, bijvoorbeeld wanneer een naaimachine de gebruikelijke naaiarbeid vervangt. Dit is meestal geen vervangen. Maar het eigenlijk werkende gereedschap komt terug in de machinerie zelf, wanneer ook oneindig vermeerderd, en min of meer mechanisch veranderd.

De conglomeratie van de arbeiders in het fabriekssysteem.

We zullen later verder op de eigenaardigheden van de samenwerking ingaan, zoals het in het fabriekssysteem verschijnt, in het onderscheid van zowel de eenvoudige samenwerking alsook op de op arbeidsdeling gebaseerde werkplaats.

Hier echter is vooral op te merken, dat de ontwikkelde machinerie, het op de machinerie gebaseerde systeem van de productie, de conglomeratie van de arbeiders op een punt, de ruimtelijke concentratie van hetzelfde systeem onder de leiding van een kapitalist vooronderstelt. De voorwaarde is een dergelijke concentratie. Zie ook het citaat van Ravenstone. De machinerie, die de bewegende kracht produceert, evenals de leidende machine, die de kracht verdeelt en overdraagt, wordt relatief goedkoper wanneer de massa in een groter systeem van machinerie gebruikt wordt. Eveneens nemen relatief de kosten voor gebouwen, verwarming, toezicht enzovoorts af, kortom de door de massa arbeiders gemeenschappelijk geconsumeerde, benodigde objectieve arbeidsvoorwaarden. Het systeem van de gelijktijdig werkende machinerie moet overeenkomen met een leger van gelijktijdig tewerkgestelde arbeiders, gedeeltelijk om de, voor het machinesysteem karakteristieke, ingevoerde arbeidsdeling uit te voeren, en gedeeltelijk om het eigen systeem van de eenvoudige samenwerking, de gelijktijdige exploitatie van velen die hetzelfde doen, uit te

voeren. Hoewel daarom het aantal arbeiders, dat een bepaald kapitaal in beweging zet, en het aantal arbeiders, die voor de productie van een bepaalde massa van 'waren' vereist is, vermindert wordt, neemt daardoor het aantal van de onder afzonderlijke kapitalisten gelijktijdig tewerkgestelde en gecommandeerde arbeiders toe, door de concentratie van de ruimtelijk en tijdgebonden samenwerkende arbeiders.

Net als het in de productie werkende kapitaal in dit systeem de vorm van een groter maatschappelijker massa van de rijkdom aanneemt, hoewel het aan een afzonderlijke kapitalist toebehoort. Hoewel dit in geen enkele verhouding tot de mogelijke vaardigheid van de arbeiders en de te verwerven vaardigheid van de afzonderlijke staan, op zo'n manier dat het systeem van de samenwerkende arbeiders een grotere maatschappelijke combinatie vormt. |217|

De condensatie van de arbeid.

Noemen we het variabele kapitaal V , het constante C en de surplusarbeid die het product bevat x , dan is de waarde van de 'waren', dat een bepaald kapitaal produceert, wanneer we aannemen dat het gehele constante kapitaal in het waardevormingsproces opgaat, en de absolute meerwaarde meegenomen is, gelijk aan C plus V plus x .

De methoden, die de relatieve meerwaarde verhogen, veranderen absoluut niets aan deze formule. Of de waarde van het totale product wordt er niet door verhoogd. C kan groeien, omdat de massa en daardoor de waarde van de grondstof groeit. Hetzelfde geldt omdat de waarde van de machinerie groeit. Maar de waarde van C blijft onveranderd. Het verschijnt slechts terug in het product. Even weinig wordt x veranderd. V wordt geruild in het arbeidsproces tegen V plus x , waar V de arbeidstijd voorstelt, dat zich in V weergeeft en x het overschot daarboven op. V plus x is de totale arbeidsdag. Dat wordt niet veranderd door de methoden, die relatieve meerwaarde voortbrengen. Of met andere woorden: hoe ook altijd door de methoden de massa van de producten vermeerderd zou worden, dat in een arbeidsdag voortgebracht wordt, haar waarde wordt niet vermeerderd. Hoewel als gevolg van het goedkoper worden van de producten, dus de reproductiemiddelen van het arbeidsvermogen, de verdeling van de arbeidstijd in betaalde en onbetaalde arbeid veranderd wordt. (De waarde van het totale product, van bijvoorbeeld een arbeidsdag, kan vermeerderd worden: bijvoorbeeld meer katoen wordt verspind. Kortom omdat er meer constant kapitaal in dezelfde tijd geconsumeerd wordt.)

Een uitzondering vindt echter plaats. Het is er enkel een die zich ontwikkeld heeft met de machinearbeid. Dit is de condensatie van de arbeid, of in zoverre door de ontwikkeling van de maatschappelijke arbeidsproductiviteit, dat de intensiteit van de arbeid, het opvullen van de poriën van de arbeidstijd, tot een dusdanige buitensporige mate opgedreven wordt, en dat dus zo het bestaande kenmerk van de arbeid in een bijzonder productiegebied opgedreven wordt, dat het intensievere arbeidsuur gelijk is aan het extensieve arbeidsuur plus x . Op een bepaald punt moet aan intensiviteit verloren gaan, wat aan extensiviteit gewonnen wordt. Hetzelfde doet zich ook omgekeerd voor. En het vervangen hier van de hoeveelheid door de mate is geen zaak van speculatie. Waar het feit zich voordoet, is er een bijzondere manier om dat te bewijzen. Dat is wanneer het voor de arbeider fysiek onmogelijk is bijvoorbeeld, om gedurende een week regelmatig dezelfde arbeidsmassa gedurende 12 uur te verrichten, dat hij nu gedurende 10 of 10 1/2 uur verricht. Hier toont zich de noodzakelijke bijstelling naar onderen van de normale of totale arbeidsdag als gevolg van de grotere intentie, de spanning

op de zenuwen, maar tegelijkertijd ook de fysieke inspanning. Met de toename van de beide factoren, de snelheid en de omvang, de massa, van de te bewaken machinerie, komt er ook noodzakelijk een knooppunt, waarop de intensiviteit en de extensiviteit van de arbeid niet gelijktijdig groeien kunnen, zonder dat de ene de andere noodzakelijkerwijs uitsluit. En in dit geval kan ondanks de verkorte absolute arbeidstijd, de surplusarbeid niet hetzelfde blijven maar kan het groeien. En wel om een dubbele reden. Enerzijds omdat de arbeidsproductiviteit groeit, dus de algemene wet geldt, die in het algemeen de relatieve surpluswaarde bepaald. Ten tweede echter, omdat het intensievere arbeidsuur nu als zodanig betaalt, dus het product bijvoorbeeld, is de waarde van 1 1/2 extensieve arbeidsuren van de vroegere productiewijze. Het intensievere arbeidsuur – hier als regelmatige, algemene wet van een bijzonder productiegebied, niet als iets toevalligs en individueels - wordt nu ook dat wat het werkelijk is, het wordt als grotere arbeidsmassa berekend, verdichte arbeidstijd als onderscheid van een meer poreuzere arbeidstijd. Zolang de intensiteit gelijktijdig meegroeit met de uitbreiding van de absolute arbeidstijd, wordt de arbeider dus niet alleen enkelvoudig, maar dubbel overwerkt, maar het intensievere arbeidsuur betaalt niet als zodanig. Dat gebeurt pas vanaf met moment, wanneer de gestegen intensiviteit, als reëel, tastbaar en met gegeven grenzen van de uitbreiding, verschijnt.

Hieruit verklaart zich, waarom met de invoering van de tienurenwet, niet alleen de productiviteit van de Engelse industrietakken, waarin ze ingevoerd is, is gegroeid, maar ook dat de waardemassa ervan, en zelfs het arbeidsloon eerder gestegen dan gedaald is. [218]

Er moet hier natuurlijk opgemerkt worden, dat zodra een concreet economisch verschijnsel speelt, de algemene economische wet niet eenvoudig en direct te gebruiken is. Bijvoorbeeld bij het aangeduide feit, komen een massa situaties in beschouwing, die ver verwijderd zijn van ons onderwerp, en waarvan de verklaring zelfs onmogelijk zou zijn, onder ontwikkelingen op te voeren, die veel concretere verhoudingen omvatten, als die hier voor ons te vatten zijn. Bijvoorbeeld de stijging van de vraag met de uitbreiding, die de wereldmarkt, sinds de Californische en Australische ontdekkingen en de daarmee samenhangende combinaties, kreeg. De invloed die het uitoefende, de mate waarin gedurende een periode, waarin de aangeduide verschijnselen zich voltrekken, het goedkoper worden en de massaliteit in de toevoer van de grondstoffen (katoen) enzovoorts dat zich voordoet, speelt in de afzonderlijke industrietakken. Uiteindelijk wordt de maat van de waarde van bijvoorbeeld het katoen, bepaald, niet door het Engelse arbeidsuur, maar door de gemiddelde noodzakelijke arbeidstijd op de wereldmarkt. Maar allemaal afgezien daarvan, bewijzen de Engelse fabrieksrapporten eensluidend twee feiten; 1) Dat sinds de invoering van de tienuren wetten (later aangepast in 10 1/2) dat de kleine, stuksgewijze, verbeteringen in de machinerie ongelijk groter en bestendiger waren dan ergens in een voorafgaande periode, en 2) dat de snelheid en de massa van de machinerie, die de afzonderlijke arbeider moet bewaken, de aanspraak en de intensiteit op zijn zenuwen en spierarbeid zeer hebben doen toenemen.

Dezelfde rapporten laten verder geen twijfel bestaan over de beide andere feiten. 1) Dat zonder urenwet, de beperking van de absolute arbeidsdag, bij elke grote omwenteling in het industriële bedrijf niet zou zijn ingetreden, als die niet afgedwongen zou worden door haar grenzen. En 2), dat zonder de al bereikte hoogte van de technologische ontwikkeling, zoals met het bereikte niveau van de kapitalistische productie in het algemeen en de gegeven hulpmiddelen, het experiment niet mogelijk was, dat wil zeggen niet zo snel met dit gunstige gevolg mogelijk was.

Zouden alle industrietakken aan dezelfde beperking onderworpen worden en met hetzelfde resultaat, met een gelijke stijging van de intensiviteit van de arbeid, dan zou deze intensiviteit als algemene regel gelden, niet als voor een specifiek bestemde arbeidstak om zich te onderscheiden. Er zouden slechts nieuwe gemiddelde normale arbeidsdagen worden vastgesteld. De totale dag wordt verkort, maar ook de noodzakelijke arbeidstijd en de surplusarbeidstijd van dezelfde (op een gemiddelde) in de verschillende takken. (Een Engelse arbeidsdag van 10 1/2 uur is niet productiever, maar bevat wellicht zo veel arbeidsmassa als de 24 uur, die in de Moskouse katoenfabrieken gewerkt wordt.)

De kapitalistische productiewijze in het algemeen condenseert de arbeidstijd, of vermeerdert de hoeveelheid van de in een bepaalde tijd geleverde arbeid, de arbeidsmassa, die werkelijk bijvoorbeeld in een uur of 12 uur gewerkt wordt. Dit is inderdaad identiek met, dat ze de continuïteit van de arbeid voor de afzonderlijke arbeider vermeerdert (voor de afzonderlijke arbeider, afgezien van de continuïteit van het productieproces, dat wil zeggen van zijn regelmatige bedrijfsvoering door de gehele tijdsperioden). Zelfs de formele onderschikking van de arbeid onder het kapitaal brengt dit precies zo met zich mee, zoals de slavenzweep in de op de slavernij gebaseerde productiewijze. Deze intensiviteit wordt nog meer vermeerdert door de samenwerking, namelijk dat de arbeidsdeling en nog meer de machinerie hun werk doen. Dat is waar de voortdurende activiteit van de afzonderlijke arbeider gebonden is en als voorwaarde is gesteld, door de activiteit van het geheel, waarbij hij slechts als lid verschijnt. Dat is ook het geval, zoals in de mechanische werkplaats, waar met de directe gelijkmatigheid en onvermoeibaarheid gewerkt wordt, of waar een dodelijke natuurkracht, een ijzer mechanisme. Een bepaalde gemiddelde mate van de intensiteit van de arbeid, de werkelijke arbeidsmassa, die in een gegeven tijd verricht wordt en een relatieve hogere mate (hoewel de aard van de zaak verschillend is volgens de verschillende productietakken), zowel in niet-kapitalistische of ook slechts formeel kapitalistische productie, is hier in het algemeen de algemene vooronderstelling. Ze is voorondersteld voor alle werk, wanneer van de tijd als de norm gesproken wordt, en wanneer van de voor de productie van een 'waar' noodzakelijke arbeidstijd gesproken wordt. Daarvan is hier geen sprake.

Net zo weinig als van de grotere (of verschillende) prestatie van de arbeid in dezelfde tijd, elk naar de geschiktheid en door de arbeidsdeling en overgedragen vaardigheid het ontwikkeld is en door de hulp van de machinerie die het prestatievermogen verhoogt. Deze beide laatste gezichtspunten betrekken zich op de hogere arbeidsproductiviteit, waarbij in feite de werkelijke arbeidsmassa hetzelfde blijft, en (bij de machinerie) tot een zekere hoogte zelfs verminderd kan zijn. [219]

Er is hier sprake van een ontwikkeling van de productieve kracht die de verhoging van de arbeidsinspanning begeleidt, zodat in dezelfde tijd niet alleen meer geproduceerd wordt, maar ook meer gewerkt wordt, meer aan arbeidskracht uitgegeven wordt, en wel boven het gemiddelde niveau, op een niveau dat alleen door een beperking van de uitbreiding van de arbeidstijd, regelmatig, dag in en dag uit, doorgevoerd kan worden. In dit geval wordt niet alleen de relatieve, maar ook de absolute surpluswaarde geschapen, zo lang deze norm van de intensiviteit niet algemeen is. Het laatste zou echter net zo algemeen de reductie van de arbeidsdag veronderstellen.

Overigens heeft net als de uitbreiding, de intensiviteit van de arbeid haar beperkingen. En deze beperkingen tonen zich, doordat op een bepaald punt de intensiviteit in het algemeen slechts daardoor verhoogd kan worden, zodat de uitbreiding verminderd wordt. Dus zou

bijvoorbeeld voor 10 uur, de normale gemiddelde arbeidsdag met de daarmee overeenkomende mate van de intensiviteit van de arbeid, of de verdichting van de arbeidstijd, de massa van de arbeid die in elk tijdmoment, geleverd worden, dan zouden alle dergelijke uitvindingen, die op deze basis de arbeid productiever maken, zonder dat ze zelf meer werken, slechts de relatieve meerwaarde verhogen. Zou echter aan deze ontwikkeling van de productieve kracht een nieuwe condensatie van de arbeidstijd worden vastgeknoopt, zodat de arbeidsmassa zou groeien in dezelfde tijd, en niet alleen productiviteit van de arbeidsmassa, dan moet er snel een punt bereikt zijn, waar de totale arbeidsdag opnieuw verkort zou moeten worden.

Er is slechts de schaamte en de meedogenloze mateloosheid van het kapitaal, dat de natuurlijke grenzen van de arbeidstijd tot in het absurde overschrijdt, waarbij stilzwijgend ook de arbeid met de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit intensiever en meer inspannend wordt. Dit dwingt de op de kapitalistische productie berustende maatschappij (waarbij natuurlijk de rebellie van de arbeidersklasse zelf de belangrijkste drijfveer is) om met geweld de normale arbeidsdag tot vastgestelde grenzen te beperken. Dit treedt echter pas op, zodra de kapitalistische productie al uit haar kindertijd, uit de oude tijd is, en haar eigen materiële basis geschapen heeft. Tegen deze gewelddadige beperking van de arbeidstijd reageert het kapitaal door de grotere condensatie van de arbeid, die van haar kant weer tot een zeker punt van nieuwe verkorting van de absolute arbeidstijd leidt. Pas op een hogere ontwikkelingsgraad van de productie treedt deze tendens op, die de uitbreiding door de nieuwe norm vervangt. Dit is een bepaalde voorwaarde van de maatschappelijke vooruitgang. Zo wordt vrije tijd ook voor de arbeiders geschapen en de intensiviteit van een bepaalde arbeid heft daarom niet de mogelijkheid van de activiteit in een andere richting op, die in tegendeel daartegen als ontspanning verschijnen kan, zo werken kan. Vandaar de buitengewone weldadige gevolgen, die dit proces - statistisch bewezen - op de lichamelijke, morele en intellectuele amelioratie (verbetering van de arbeidsomstandigheden, vertaler) van de arbeidende klasse in Engeland uitoefende.

Anderzijds is dit een van de redenen, waarom het arbeidsloon in Engeland in de takken, waarvoor de fabriekswetten gelden, eerder steeg dan daalde. Omdat de vraag naar 'waren' als gevolg van de uitbreiding van de wereldmarkt steeg, en namelijk volgens de inzichten van de kapitalisten door de omvang van deze vraag nog veel meer steeg, zodat de vraag naar arbeid, die echter niet, zoals onder de oude toestanden, door een kunstmatige verhoging van de arbeidstoevoer bevredigd worden kon, of die in haar effect op het arbeidsloon verlamd kon worden.

De toevoer van de arbeiders nam ook sterk af, gedeeltelijk door de emigratie uit Engeland, gedeeltelijk door de Ierse uittocht en de pest.